



**T.C.**  
**CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ**  
**Sosyal Bilimler Enstitüsü**  
**Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı**  
**Hadis Bilim Dalı**

**RİVAYETLER IŞIĞINDA**  
**NÂFİLE NAMAZLAR**

**Doktora Tezi**

**Cemil C. MOLLAİBRAHİMOĞLU**

**Sivas**  
**Şubat 2018**

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ  
Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı  
Hadis Bilim Dalı

**RİVAYETLER IŞIĞINDA  
NÂFİLE NAMAZLAR**

Doktora Tezi

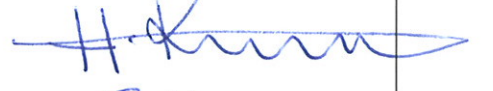

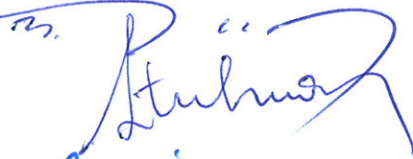

Cemil C. MOLLAİBRAHİMOĞLU

Tez Danışmanı  
Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM

Sivas  
Şubat 2018

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Cumhuriyet Üniversitesi  
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı  
Bilim Dalı : Hadis Bilim Dalı  
Tezin Başlığı : Rivayetler Işığında Nâfile Namazlar  
Savunma Tarihi : 15.01.2018  
Danışmanı : Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM

Unvanı - Adı Soyadı	İmza
Jüri Başkanı : Prof. Dr. Hasan KESKİN	
Üye : Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM	
Üye : Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM	
Üye : Prof. Dr. Sabri ERTURHAN	
Üye : Doç. Dr. Sami ŞAHİN	

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Cemil Cahit MOLLAİBRAHİMOĞLU tarafından hazırlanan Rivayetler Işığında Nâfile Namazlar başlıklı tez, kabul edilmiştir. 15/01/2018

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL  
Enstitü Müdürü

Ek: 5 Etik İlkelerine Uygunluk Beyanı

### ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

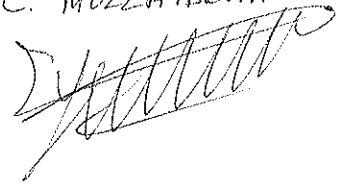
- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

İmza

Ad SOYADI

Cemil C. MOLLABRAHİMOĞLU



## ÖNSÖZ

Namaz, bedenle yapılan ibadetlerin en faziletlisi ve kulun hesaba çekileceği ilk amel olması itibariyle büyük bir öneme sahiptir. Nâfile namazlar da farz namazlardan noksan olanları tamamlaması ve farzlarla Allah'a yaklaşıp olacak olan kulun ona yakınlaşmasını sürdürmesini sağlaması açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple kimi insanların gereken önemi göstermediği, kimilerinin de farzlardan daha fazla özen gösterdiği nâfile namazların tespiti, dindeki yeri, önemi, kuvvet derecesi ve faziletleri hakkındaki sahih rivayetlerin ve rivayetlere ait değerlendirmelerin yer aldığı müstakil bir çalışmaya ihtiyaç vardı.

Hadis, fıkıh ve tasavvuf kitaplarında nâfile namazlar farklı açılardan yer almış ancak bütün namazlar ve ilgili sahih rivayetler bir arada ve geniş bir şekilde nakledilip değerlendirilmemiştir. Bu konuda son dönemde yapılmış Arapça birkaç çalışmada ise ya çalışmanın tamamı farz namazlar öncesinde ve sonrasında kılınan revâtib namazlar ve bunların fikhî yönüyle alakalı olup müstakil namazlara hiç değinilmemiş ya da bu namazlar birkaç rivayet ve bazı hükümleriyle ele alınmıştır.

Böylesine önemli bir konuda Türkçe bir çalışmanın yapılmamış olması bir eksiklikti. Bu eksikliğı gidermek amacıyla bu çalışmada nâfile namazların meşruyetini ve sünnet oluşunu ortaya koyan, faziletinden bahseden rivayetler bir arada sunulmaya çalışılmış, hadisçilerin rivayetlerin sıhhatiyle alakalı değerlendirmelerini nakletmek, aynı zamanda çeşitli mezhep mensubu alimlerin bu rivayetleri nasıl anladıklarını ve vardıkları farklı fikhî sonuçları müstakil bir çalışmayla sunmak hedeflenmiştir.

Konu, giriş kısmı ve üç bölümde incelenmektedir. Giriş kısmında konunun önemi, amacı, araştırmanın kapsamı, yöntemi ve kaynakları verilmiştir. Birinci bölümde “nâfile”, “tatavvu”, “müekked ve gayri müekked sünnet” ve “revâtib” kavramlarının çerçevesi çizilmiş, sözlük ve terim anlamları, Kur'an ve hadislerde kullanıldığı anlamları ele alınmış, farklı tanımları nakledilmiştir. İkinci bölümde, farz namazlara tabi olan nâfile namazlar, üçüncü bölümde farz namazlara tabi olmayan nâfile namazlar Hz. Peygamber'in devamlı veya zaman zaman kıldığı müekked ve gayr-i müekked kısımlarına ayrılarak ve ilgili rivayetler nakledilerek değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde ise çalışmada varılan neticeler özetlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmam sırasında öncelikle tezimi yöneten ve değerli fikir ve görüşleriyle yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM'a, kıymetli vakitlerini ayırarak tezimi okuma zahmetinde bulunup öneri ve görüşleriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Hasan KESKİN, Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM, Prof. Dr. Sabri ERTURAN, Doç. Dr. Sami ŞAHİN ve mesai arkadaşım Muhammet Ali TEKİN'e, bu uzun süreçte anlayış ve desteklerini esirgemeyen aileme, yakın çevreme ve dostlarıma teşekkürü bir borç biliyorum.

# İÇİNDEKİLER

<b>İÇİNDEKİLER</b> .....	<b>i</b>
<b>KISALTMALAR</b> .....	<b>vii</b>
<b>ÖZET</b> .....	<b>ix</b>
<b>ABSTRACT</b> .....	<b>xi</b>
<b>GİRİŞ</b> .....	<b>1</b>
1. Konunun Önemi ve Amacı.....	1
2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	3
3. Araştırmanın Kaynakları .....	5
<b>BİRİNCİ BÖLÜM</b> .....	<b>7</b>
<b>KAVRAMSAL ÇERÇEVE</b> .....	<b>7</b>
1. NÂFİLE.....	7
1.1. Sözlük Anlamı.....	7
1.1.1. İlâve .....	7
1.1.2. Zorunlu Olmaksızın Gönüllü Yapılan İş, Bağış. ....	8
1.2. Sonradan Kazandığı Anlamlar .....	9
1.2.1. Ganimet/ Nefel ve Nâfile.....	9
1.2.2. Her Ayın İkinci Üç Gecesi/Nüfel .....	10
1.2.3. Torun/Nâfile .....	10
1.3. Terim Anlamı .....	10
1.3.1. Fıkıh Usulü Eserlerinde Nâfile .....	11
1.3.1.1. Farzlara İlâve Olarak Meşru Kılınan İbadet .....	11
1.3.1.2. Farz, Vâcip ve Sünnete İlâve Olarak Meşru Kılınan İbadet.....	13
1.3.2. Fıkıh Kitaplarında Nâfile.....	13
1.3.2.1. Farz ve Vâciplere İlâve Olarak Meşru Kılınan İbadet.....	14
1.3.2.2. Farz, Vâcip ve Sünnete İlâve Olarak Meşru Kılınan İbadet.....	15

1.4. Kur'an-ı Kerîm'de Nâfile.....	17
1.5. Hadislerde Nâfile.....	18
1.5.1. Hadislerde Sözlük Anlamında Kullanılması.....	18
1.5.2. Hadislerde Terim Anlamında Kullanılması.....	19
2. TATAVVU.....	19
2.1. Sözlük Anlamı.....	20
2.2. Terim Anlamı.....	20
2.3. Kur'an-ı Kerîm'de Tatavvu.....	20
2.4. Hadislerde Tatavvu.....	22
3. MÜEKKED VE GAYRİ MÜEKKED SÜNNET.....	24
3.1. Müekked Sünnet.....	24
3.2. Gayri Müekked Sünnet.....	29
4. REVÂTİB.....	30
<b>İKİNCİ BÖLÜM.....</b>	<b>33</b>
<b>FARZLARA TABİ OLAN NÂFİLE NAMAZLAR.....</b>	<b>33</b>
1. MÜEKKED OLANLAR.....	40
1.1. Sabah Namazının Sünneti.....	40
1.2. Öğle Namazının Sünnetleri.....	50
1.2.1. İlk Sünneti.....	50
1.2.2. Son Sünneti.....	56
1.3. Cuma Namazının Sünnetleri.....	57
1.3.1. İlk Sünneti.....	57
1.3.2. Son Sünneti.....	67
1.4. Akşam Namazının Sünneti.....	72
1.5. Yatsı Namazının Son Sünneti.....	74
1.6. Vitir Namazı.....	74



1.6.1. Rivayetler.....	74
1.6.1.1. Sünnettir Diyenlerin Delil Aldığı Rivayetler.....	74
1.6.1.2. Vâciptir Diyenlerin Delil Aldığı Rivayetler .....	77
1.6.2. Hükümü .....	84
<b>2.GAYRİ MÜEKKED OLANLAR .....</b>	<b>85</b>
2.1. Öğle Namazının Sünnetleri .....	85
2.1.1. İlk Sünneti .....	85
2.1.2. Son Sünneti .....	87
2.2. Cuma Namazının Sünnetleri .....	87
2.2.1. İlk Sünneti.....	88
2.2.2. Son Sünneti.....	89
2.3. İkinci Namazının Sünneti.....	89
2.4. Akşam Namazının Farzından Önce Kılınan Namaz .....	95
2.5. Yatsı Namazının Sünnetleri.....	102
2.5.1. İlk Sünneti.....	102
2.5.2. Son Sünneti.....	105
<b>ÜÇÜNCÜ BÖLÜM .....</b>	<b>109</b>
<b>FARZLARA TÂBİ OLMAYAN NÂFİLE NAMAZLAR.....</b>	<b>109</b>
1. MÜEKKED OLANLAR.....	109
1.1. Teravîh Namazı .....	109
1.1.1. Teravîh Kavramı.....	109
1.1.2. Rivayetler.....	110
1.1.3. Rekat Sayısı .....	119
1.1.3.1. Sekiz Rekat Rivayetleri .....	119
1.1.3.2. Yirmi Rekat Rivayetleri.....	122
1.1.3.3. Otuz Altı Rekat Rivayetleri .....	127

1.1.4. Meşruiyeti ve Hükümü .....	130
1.1.5. Cemaatle Kılınması.....	134
1.1.6. Hatimle Kılınması.....	140
1.2. Bayram Namazları.....	141
1.2.1. Bayram Kavramı .....	141
1.2.2. Rivayetler.....	142
1.2.3. Bayram Namazının Meşruiyeti.....	144
1.2.4. Bayram Namazının Hükümü .....	145
1.2.4.1. Farz-ı Ayndır.....	145
1.2.4.2. Farz-ı Kifâyedir.....	145
1.2.4.3. Vâciptir .....	147
1.2.4.4. Müekked Sünnettir.....	149
1.3. Kûsûf (Güneş Tutulması) Namazı.....	150
1.3.1. Kûsûf Kavramı.....	151
1.3.2. Rivayetler.....	151
1.3.3. Namazın Keyfiyeti.....	155
1.3.4. Kûsûf Namazının Meşruiyeti ve Hükümü .....	163
1.3.5. Vakti, Cemaatle Kılınması, Kıraatın Durumu ve Hutbe Okunması .....	164
1.4. Teheccüd Namazı .....	166
1.4.1. Teheccüd ve Kıyâmu'l-leyl Kavramları .....	166
1.4.2. Âyetler .....	167
1.4.3. Rivayetler.....	168
1.4.4. Hükümü ve Rekat Sayısı.....	173
2.GAYRİ MÜEKKED OLANLAR .....	175
2.1. Duhâ (Kuşluk) Namazı.....	175
2.1.1. Duhâ Kavramı.....	176
2.1.2. Rivayetler.....	177

2.1.3. Farklı Rivayetler .....	181
2.1.4. Kuşluk Namazının Meşruiyeti ve Hükümü: .....	185
2.1.5. Rekat Sayısı ve Devamlılığı: .....	187
2.2. Evvâbîn Namazı .....	188
2.2.1. Evvâbîn Kavramı .....	189
2.2.2. Rivayetler.....	190
2.3. Tahiyetü'l-mescid.....	195
2.3.1. Tahiyetü'l-mescid Kavramı .....	195
2.3.2. Rivayetler.....	195
2.3.3. Meşruiyeti ve Hükümü .....	199
2.4. İstihâre Namazı .....	201
2.4.1. İstihâre Kavramı .....	201
2.4.2. Rivayetler.....	202
2.4.3. Hangi Hususlarda Yapılacağı .....	207
2.4.4. Hükümü .....	207
2.4.5. Keyfiyeti .....	208
2.4.6. Başkası Adına İstihare Yapılması.....	214
2.4.7. İstihâre ve İstişarede Öncelik.....	214
2.5. Hâcet Namazı .....	215
2.5.1. Rivayetler.....	215
2.5.2. Meşruiyeti ve Rekat Sayısı .....	219
2.6. Tesbih Namazı.....	220
2.6.1. Rivayetler.....	221
2.6.2. Keyfiyeti .....	225
2.6.3. Muhaddislerin ve Fakihlerin Değerlendirmeleri .....	227
2.7. Husûf (Ay Tutulması) Namazı.....	233
2.7.1. Husûf Kavramı.....	233

2.2.7.2. Rivayetler.....	234
2.2.7.3. Meşruyeti ve Keyfiyeti .....	235
2.8. İstiskâ (Yağmur Duası) Namazı .....	237
2.8.1. İstiskâ Kavramı .....	237
2.8.2. Rivayetler.....	238
2.8.3. Meşruyeti, Keyfiyeti ve Hükümü .....	242
2.9. Tövbe Namazı .....	245
2.9.1. Tövbe Kavramı .....	246
2.9.2. Rivayetler.....	247
2.9.3. Tövbe Namazının Meşruyeti ve Hükümü.....	249
2.10. İhrama Giriş Namazı .....	250
2.10.1. İhram Kavramı.....	250
2.10.2. Rivayetler.....	250
2.10.3. İhram Namazının Meşruyeti, Hükümü ve Keyfiyeti .....	251
2.11. Yolculuğa Çıkma ve Yolculuktan Dönme Namazı .....	254
2.11.1. Rivayetler.....	254
2.11.2. Meşruyeti, Hükümü ve Hikmeti .....	256
2.12. Abdest ve Gusülden Sonra Namaz .....	257
2.12.1. Rivayetler.....	257
2.12.2. Meşruyeti, Hikmeti ve Hükümü .....	259
<b>SONUÇ.....</b>	<b>261</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>267</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>	<b>299</b>

## KISALTMALAR

<b>a.g.e.</b>	: adı geçen eser
<b>a.g.m.</b>	: adı geçen makale
<b>A.Ş.</b>	: Anonim şirket
<b>b.</b>	: ibn
<b>bk.</b>	: bakınız
<b>C.</b>	: cilt
<b>DİA</b>	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
<b>DİB</b>	: Diyanet İşleri Başkanlığı
<b>İFAV</b>	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
<b>ist.</b>	: İstanbul
<b>MÜSBE</b>	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
<b>nşr.</b>	: neşreden
<b>ö.</b>	: ölüm tarihi
<b>S.</b>	: sayı
<b>s.</b>	: sayfa
<b>ts.</b>	: tarihsiz
<b>TDV</b>	: Türkiye Diyanet Vakfı
<b>yay.</b>	: yayınları
<b>y.y.</b>	: yer yok



## ÖZET

Bu çalışmada, nâfile namazların rivayetlerle tespiti, Hz. Peygamber'in bu namazları kıldığıının veya tavsiye ettiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Farz namazların dışında kalan ve nâfile denilen Hz. Peygamber'in kıldığı veya tavsiye ettiği namazlar, devamlı ya da zaman zaman kıldığı müekked ve gayr-i müekked kısımlarına, her biri de farz namazlardan önce ve sonra kılınan revâtib ve müstakil olarak kılınan regâib kısımlarına ayrılmıştır.

Başta farz namazların öncesinde ve sonrasında kılınan revâtib sünnetler olmak üzere teheccüd, kuşluk, istihare, hâcet, kûsûf, tesbih, tevbe, tahiyetü'l-mescid, istiskâ ve diğer namazlarının meşruiyeti, sünnet oluşu, hükmü, fazileti ortaya konmaya çalışılmış, ilgili rivayetlerin kaynakları verilmiş, sıhhat değerlendirilmeleri yapılmış, farklı mezhep ve anlayışa sahip âlimlerin söz konusu rivayetlere dair anlayış ve yorumları nakledilerek farklı bakış açıları gözler önüne serilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Nâfile, namaz, rivayet, sünnet, revâtib, müekked, gayr-i müekked.





## ABSTRACT

In this study, it's aimed to identify of the supererogatory prayers by narrations, to show our prophet prayed in this way and he suggested them to us.

Supererogatory prayers have some parts such as müekked, gayr-ı müekked, revâtib and regaib.

It was tried to put forward the legitimation, provision, virtue of supererogatory prayers sivehay teheccüd, duha, istihare, hacet, küsuf, tevbemorever the relevant sources are given their accuracy is assessed, the opinions of scholars are compared.

**Key words:** Prayer, nâfile, sunna, revâtib, müekked, gayr-ı müekked.



# GİRİŞ

## 1. Konunun Önemi ve Amacı

Çalışmanın konusu farz ve vacip namazların dışında kalan namazlardır. Namaz, tevhidden sonra İslam'ın en önemli esası, bedenle yapılan ibadetlerin en faziletlisi ve mükâfatı en fazla olanıdır. Hz. Peygamber “*Amellerinizin en hayırlısı namazdır.*”<sup>1</sup> buyurmuştur. Namaz, diğer ibadetlerin bir arada ihtiva etmediği taharet, kıbleye yönelme, kıraat, tesbih, tekbir, tehlîl, Resûlullah’a salât gibi hususları cem eder. Diğer ibadetlerde yasaklanan her şey ve ilâveten konuşmak, yürümek gibi hususlar da namazda yasaklanmıştır. Âlimler farz ibadetlerin en kuvvetlisinin farz namaz, nâfile ibadetlerin en kuvvetlisinin de nâfile namaz olduğunu söylemişlerdir.<sup>2</sup> Nevevî, bazılarına göre orucun daha faziletli olduğunu ancak sahih olan görüşe göre namazın oruçtan ve bütün bedenî ibadetlerden daha faziletli olduğunu belirtmiş ve ilgili rivayetleri nakletmiştir.<sup>3</sup>

Hz. Peygamber, kıyamet günü müslüman kulun hesaba çekileceği ilk amelin namaz olduğunu, farz namazlardan noksan olanların nâfile namazlarla

<sup>1</sup> İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen*, nşr. Şuayb Arnaût ve arkadaşları, Müessesetü'r-risâle, Dımaşk 2009, Tahâret 4; Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, nşr. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dârü hecr, y.y. 1999, II, 336-337; Dârimî Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Sünen*, nşr. Hüseyin Selim Esed, Dârü'l-muğni, Riyad 2000, Tahâret 2; Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbüri, *Müstedrek ale's-Sahîhayn*, nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2002, I, 221-222, 301 (448), (449), 450; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaût ve arkadaşları, Müessesetü'r-risâle, Dımaşk 1995, XXXVII, 60, 108 (22378), (22433); Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Yemenî, *Muvattâ*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbakî, Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut 1985, Tahâret 36; İbn Hibbân, III, 311.

Hâkim hadisin, Buhârî ve Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş Zehebî de onu onaylamıştır. Elbânî, Şuayb Arnaût ve H. Selim Esed de hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 221; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2002, I, 221; Elbânî, *İrvâu'l-galîl fî tahrîci ehâdîsi Menâri's-sebîl*, el-Mektebü'l-İslâmiyyi, Beyrut-Dımaşk 1979, II, 135-138; Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), I, 184; a.mlf., *İbn Hibbân* (tahrîc), III, 311; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XXXVII, 109; Esed, *Dârimî* (tahrîc), I, 520.

<sup>2</sup> Bk. Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef el-Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*, nşr. Abdülmecîd Türkî, Dârü'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 1995, I, 353; Şîrâzî, *Mühezzeb*, nşr. Muhammed ez-Zuhaylî, Dârü'l-kalem, Dımaşk 1992, I, 274-275; İmrânî Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim el-Yemenî, *Beyân fî mezhebi'l-İmâmî 'ş-Şafîi*, nşr. Kasım Muhammed en-Nürî, Dârü'l-minhâc, Beyrut 2000, II, 261; İbn Kudâme Muvaffakuddîn, *Kâfi*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dârü hecr, 1997, I, 331; Münâvî Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf, *Fezû'l-kadîr bi şerhi'l-Câmîi's-sağîr*, Dârü'l-marife, Beyrut 1972, I, 497; İbnü'r-Rif'a Ebû'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed, *Kifâyetü'n-nebîh fî şerhi't-Tenbîh*, nşr. Mecdî Muhammed surûr Baslûm, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2009, III, 293-298; Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed el-Kalyûbî, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Mahallî alâ Minhâci't-tâlibîn*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1956, I, 210.

<sup>3</sup> Bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, nşr. Muhammed Necîb el-Mutî, Mektebetü'l-irşâd, Cidde ts., III, 496-498.

tamamlanacağını,<sup>4</sup> ve kulun Allah'a farzlarla yaklaşip nâfilelerle yakınlaşmayı sürdürdüğünü haber vermiştir.<sup>5</sup> Dolayısıyla nâfileler, Allah'a yakınlaşmayı sürdürmeye, sevap elde etmeye ve farzlardaki noksanlığın tamamlanmasına sebep olması yönüyle önem arz etmektedir.

Gerek farz namazlar öncesinde ve sonrasında düzenli bir şekilde gerekse müstakil olarak kılınan nâfilelerin tek tek ele alınıp ilgili rivayetlerin tamamına yakınının nakledildiği, kaynaklarının verilip sıhhat değerlendirilmelerinin yapıldığı, rivayetlere dair farklı mezheb mensubu âlimlerin yorumlarının, fikhî hükümlerin nakledildiği Türkçe kapsamlı bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir.

Nâfile namazlar konusunda son dönemde yapılmış birkaç müstakil çalışmadan söz etmek mümkündür:

Muhammed Zeki İbrâhim'in (1916-1998) yazmış olduğu *Tahkîku ahkâmî ba'zı ümmehâti's-salevâti'n-nâfile* adlı eser, kapsamlı olmayan, revâtib ve müstakil namazların, birkaç rivayet ve hükmüyle ele alındığı ancak rivayetlerin değerlendirilmediği seksen sekiz sayfalık derli toplu bir çalışmadır.

Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzmûl'un *Buğyetü'l-mütetavvi' fî salâti't-tatavvu* isimli eserinde önce tatavvu namazın tarifi, çeşitleri ve fazileti sonra revâtib sünnetlerin faziletleri, vasıfları ve ahkâmı zikredilmiş daha sonra müstakil namazlar bir kısım rivayetlerle kısaca ele alınmış son olarak da tatavvu namazlara dair bazı ahkâma yer verilmiştir.

Ebu'l-Abbas Bilal b. Abdilganî es-Sâlimî'nin *el-Hâfil fî fikhî'n-nevâfil* adlı eseri, öncekilerden çok daha hacimli olmasına karşın isminden de anlaşılacağı üzere fikhî konulara ağırlık vermiştir. Üçyüz doksan dört sayfalık çalışmanın tamamı revâtib namazlar ve bunların fikhî yönüyle alakalıdır. Ancak revâtib namazların ahkâmına dair deliller de zikredilmiş, *Buhârî* ve *Müslim*'in dışındaki rivayetler sıhhat

<sup>4</sup> *Tirmizî*, Salât 190; *Ebû Davud*, Salât 148; *Nesâî*, Salât 9; *İbn Mâce*, İkâmetü's-Salât 202; *Ahmed*, XXVII, 160, XXVIII, 149, 151, 153-154, XXXIV, 293, XXXIII, 252-253, (16614), (16949), (16951), (16954), (20692), (23203); *Hâkim*, I, 394 (965), (966).

Hâkim isnadının sahih olduğunu söylemiş Zehebî de onu onaylamıştır. Münâvî, Heysemî'den naklen ricalinin *Sahîh*'in ricali olduğunu, Elbânî ve Şuayb Arnaût, hadisî, Hamza Ahmed ez-Zeyn, isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. *Hâkim*, I, 394; Zehebî, *Telhîsü'l-Müstedrek*, I, 394; Münâvî, *Feyzü'l-kadir*, III, 96; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*, III, 343-346 (1358); a.mlf., *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 237 (413); *Sahîhu Süneni İbn Mâce*, I, 427 (1180); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), I, 467; a.mlf., *Ebû Dâvûd*, II, 149, a.mlf., *İbn Mâce*, II, 425, 426; a.mlf., *Ahmed* (tahrîc), XXVII, 160, XXVIII, 149, 151, 154, XXXIII, 253; Zeyn, *Ahmed* (tahrîc), XIII, 90, 209, 210, XV, 290, XVI, 553.

<sup>5</sup> Buhârî, Rikâk 38.

dereceleri değerlendirilerek verilmiştir. Müstakil namazlara ise hiç değinilmemiştir.

Mehmet Emin Çiftçi'nin *Hiz. Peygamber'in Kıldığı Nâfile Namazlarla İlgili Rivayetlerin Tahlili* isimli Yüksek lisans tezi doğal olarak sınırlıdır. 96 sayfadan oluşan tezin giriş kısmında “Namaz Hakkında Genel Bilgiler” başlığı altında namazın tanımı, meşru kılınması, fazileti ve nâfile namazların tanımı kısaca ele alınmıştır. Birinci bölümde, Hiz. Peygamber'in Farzlara Bağlı Olarak Kıldığı Nâfile Namazlar, ikinci bölümde, Hiz. Peygamber'in Belirli Vakitlerde Kıldığı Nâfile Namazlar, üçüncü bölümde, Hiz. Peygamber'in Herhangi Bir Sebebe Bağlı Olarak Kıldığı Nâfile Namazlar ele alınmış, ilgili rivayetlerin bir kısmı zikredilmiş fakat sıhhat durumları değerlendirilmemiştir.

Nâfile namazlar konusunda özellikle Türkçe müstakil kapsamlı bir çalışma yapılmamış olması bir eksiklikti. Bu çalışmayla; söz konusu eksikliği gidermek, nâfile namazların meşruiyetini, sünnet oluşunu ortaya koyan ve faziletinden bahseden sahih rivayetleri bir arada sunmak, hadisçilerin, rivayetlerin sıhhatiyle alakalı değerlendirmelerini nakletmek, muhtelif mezhep mensubu âlimlerin bu rivayetleri nasıl anladıklarını ve vardıkları farklı fikhî sonuçları sunmak hedeflenmiştir.

## **2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi**

“Nâfile” başlığı çok kapsamlı olduğundan araştırma nâfile namazlarla sınırlandırılmış, beş vaktin farz namazlarından önce yahut sonra kılınmakta olan ve revâtib denilen nâfile namazlar ile hakkında rivayet bulunan teheccüd, kuşluk, tahiyetü'l-mescid gibi müstakil nâfile namazlar tek tek ele alınmıştır. Vitir ve bayram gibi Hanefî mezhebinin vâcip kabul ettiği namazlar diğer mezheplerde sünnet görüldüğü için onlara da bu çalışmada yer verilmiştir. Ayrıca öğle namazının ilk sünneti ile cuma namazının ilk ve son sünnetleriyle alakalı müekked ve gayri müekked olma noktasında farklı görüşler olması sebebiyle bu namazlar hem “Müekked Sünnet Nâfileler” hem de “Gayri müekked Sünnet Nâfileler” başlığı altında ele alınıp değerlendirilmiştir.

Önce hadis ve fıkıh kitapları ile *el-Mektebetü's-şâmile* gibi programlarla nâfile namazlar, Hiz. Peygamber'in o namazları kıldığını veya tavsiye ettiğine dair rivayetlerin tamamına yakını tespit edilip nakledilmiş, tahrirleri yapılmış, muhaddis

ve fukahanın bu rivayetler hakkındaki değerlendirmeleri ortaya konmuştur:

Hadis, Buhârî ve Müslim tarafından rivayet edilmişse bu iki kaynakla yetinilmiş, sadece biri tarafından rivayet edilmişse diğer kaynaklar da verilmiştir. Ayrıca hadis, *Buhârî ve Müslim*'de veya bunlardan birinde mevcut değilse sıhhatiyle alakalı değerlendirmeler nakledilmiştir. Hadisin senedinde problemlili ravi varsa onunla ilgili cerh-tadil âlimlerinin özellikle önceki âlimlerin görüşlerini de nakletmeleri sebebiyle Zehebî ve İbn Hacer'in eserlerine müracaat edilmiştir. Hadislerin sıhhat değerlendirmelerinde Zehebî, Heysemî, İbn Hacer, Münâvî, Ahmed Muhammed Şakir, Gumârî, Hüseyin Selim Esed, Muhammed Avvâme, özellikle çok fazla eser üzerinde çalışma yapmış olan Elbânî ve Şuayb Arnaût gibi hadisçilerin değerlendirmeleri kısaca nakledilmiş, çalışmada yüzlerce hadis olduğundan rivayetlerin ravi şemaları yapılmayıp her bir rivayet bütün yönleriyle incelenerek analitik bir çalışmaya girilmemiştir. Çalışmada, namazlar sahih hadislerle tespiti çalışılıp zayıf hadis verildiğinde zayıf olduğu belirtilmiş, bazı uydurma rivayetler de eserlerde yer aldığı için uydurma olduğu belirtilerek nakledilmiştir.

Tez, bir hadis çalışmasıdır. Sünnet'in hadis ilmindeki anlamı ise Hz Peygamber'in sözleri, davranışları ve onaylarıdır. Bu anlamda namazların sünnet olduğu, onları Hz. Peygamber'in kıldığı veya tavsiye ettiği ya da onayladığı, rivayetlerle tespit edildikten sonra kuvvet dereceleri ve bazı özellikleri fakihlerin kullandığı kavramlarla gösterilmiş, bu sebeple sünnet, müekked sünnet, gayri müekked sünnet, revâtib, kavramlarının tanım ve izahları fıkıh kitaplarından nakillerle ortaya konmuştur. Hadisin sübütunu tespit ettikten sonra muhaddisin görevi bitmektedir. O hadislerden hüküm çıkarmak fukahanın işidir. Fakat hadis ve fıkıh ilmini mükemmel şekilde cem eden âlimler de vardır. Bu anlamda rivayetlerden çıkarılan, nâfile namazlarla ilgili çok sayıda fikhî meseleye de temas edilmiş, Hanefî, Mâlikî, Hanbelî ve Şâfî mezhebine mensup muhaddis ve fakihlerin eserlerinin yanı sıra Zeydî ve Zahirî olan bazı âlimlerin eserlerine de müracaat edilerek geniş ve farklı bakış açıları gözler önüne serilmeye çalışılmış, bütün bunlar yapılırken de çok sayıda kaynağa müracaat kaçınılmaz olmuştur.

İhtilafli konularda bir görüşün alınıp ihtilafsız bir meseleymiş gibi nakledilmesi yerine imkân ölçüsünde farklı görüşlere yer verilip çoğunluğun veya

önemli ilim adamlarının görüşleri, tercihleri nakledilmiş, kanaatimiz de belirtilmiştir.

### 3. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmanın birinci bölümünü oluşturan “nâfile”, “tatavvu”, “müekked ve gayri müekked sünnet”, “rev’atib” kavramları ve namazların isimleri incelenirken klasik Arapça sözlüklerden ve mustalah kitaplarından istifade edilmiştir. Ezherî’nin (ö.370/980) *Tehzîbul-luğa*’sı, İbn Fâris’in (ö.395/1004) *Mu’cemü mekâyisi’l-luğa*’sı, İbnü’l-Esîr’in (606/1210) *Nihâye’si*, Cürcânî’nin (ö.816/1413) *Ta’rifât*’ı bunlardan bazılarıdır.

İkinci ve üçüncü bölümde nâfile namazlarla ilgili rivayetlerin tespitinde *Kütüb-i Sitte* başta olmak Abdurrazzak (ö.211/826-27) ve İbn Ebî Şeybe’nin (ö.235/849) *Musannef*’leri, Ahmed b. Hanbel’in (ö.241/855) *Müsned*’i, Taberânî’nin (ö.360/971) *Mu’cem*’leri gibi temel hadis kaynaklarından yararlanılmıştır. Bunların sıhhatlerinin değerlendirilmesinde ise mevzuat, cerh-tadil, zevâid ve tahrir kitaplarından faydalanılmıştır. İbnü’l-Cevzî’nin (ö.597/1201) *Kitâbu’l-Mevzûât*’ı, Zehebî’nin (ö.748/1348) *Muğni ve Mizanü’l-i’tidâl*’i, Heysemî’nin (ö.807/1405) *Mecmeu’z-zevâid*’i, İbn Hacer’in (ö.852/1449) *Takrîb, Lisânü’l-mîzân* ve *Telhîsu’l-habîr*’i, Elbânî (1914-1999), Şuayb Arnaût (1928-2016) ve Muhammed Avvâme’nin tahrir çalışmaları bunların bir bölümüdür.

Hadislerin izahı ve yorumu yapılırken geniş bir bakış açısı sağlanmak amacıyla Nevevî’nin (ö.676/1277) *Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*’ı, İbn Hacer’in *Fethu’l-bârî*’si ve Aynî’nin (ö.855/1451) *Umdetü’l-kârî*’si başta olmak üzere birçok hadis şerhinden ve farklı mezhebe mensup âlimlerin fıkıh eserlerinden nakiller yapılmıştır. Sahnûn’un (ö.179/795) *Müdevvene*’si, Şeybânî’nin (ö.189/805) *Asl ve Âsâr*’ı, İbn Hazm’ın (ö.456/1064) *Muhallâ*’sı, Merginânî’nin (ö.593/1197) *Hidâye*’si ve şerhleri, Muvaffakuddîn İbn Kudâme’nin (ö.620/1223) *Muğni’si*, Nevevî’nin *Mecmu*’u ve bir komisyon çalışması olan *el-Mevsûatü’l-fikhiyye* bunlardan bir kısmıdır.

Çalışmada fıkıh usulü ve tefsir kitaplarından da yararlanılmıştır. Pezdevî’nin (ö.482/1089) *Kenzü’l-vüsûl*’ü ile Abdülazîz Buhârî’nin (ö.730/1330) *Keşfü’l-esrâr*’ı, Âmidî’nin (ö.631/1233) *İhkâm*’ı, Beyzâvî’nin (ö.685/1286) *Minhâcü’l-vüsûl*’ü, Nesefî’nin (ö.710/1310) *Menârü’l-envâr*’ı ve şerhleri ile Zemahşerî’nin (ö.538/1144)

*Keşşâf*ı, Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl*'i ve hâşiyeleri, Kurtubî'nin(ö.671/1273) *Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*'ı ve İbn Kesîr'in (ö.774/1373) *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm*'i bunlardan bir bölümdür.

*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin (DİA) ilgili maddelerinden, tezlerden, makalelerden ve namazlarla ilgili Arapça müstakil çalışmalardan da yararlanılmıştır.



# BİRİNCİ BÖLÜM

## KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın, “nâfile” ve “tatavvu” olmak üzere iki temel kavramı bulunmaktadır. Öncelikle bu kelimelerin sözlük ve terim anlamlarını, ardından Kur'an ve hadislerdeki kullanımlarını ele almak gerekmektedir. Zira İslâmî bir kavramın gelişim sürecini izlemek, onun sözlük anlamının belirlenmesiyle başlar, Kur'an ve sünnette hangi manalarda kullanıldığının tespit edilmesiyle devam eder ve ilgili alanlarda kazandığı anlamların ortaya konulmasıyla son bulur.

### 1. NÂFİLE

“Nâfile” kelimesinin, Arap dilindeki kullanımını hakkında yapılacak tespitler, onun Kur'an ve sünnetteki kullanımının ve kavramlaşma sürecinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu itibarla kelimenin kavramlaşma seyrini takibe, onun sözlük anlamının belirlenmesiyle başlanılıp sözlük anlamıyla bağlantılı olarak sonradan kazandığı anlamlar ortaya konulacak sonra da Kur'an ve sünnette kullanıldığı manalar ile fıkıh ve fıkıh usulü alanlarında kazandığı anlamlar belirtilecektir.

#### 1.1. Sözlük Anlamı

N-f-l maddesinin sözlükte, “ilâve” ve “zorunlu olmaksızın gönüllü yapılan iş, bağış” olmak üzere temel iki anlamı vardır.

##### 1.1.1. İlâve

N-f-l maddesinin temel iki anlamından biri, “asıl üzerine ilâve”dir.<sup>6</sup> Bu maddeden türeyen bazı kelimeler, bu kök anlamıyla bağlantılı olarak farklı anlamlar

---

<sup>6</sup> Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, nşr. Abdüsselam Muhammed Harun ve arkadaşları, ed-Dârü'l-Mısriyye, Mısır ts., XV, 355; Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Ahmed en-Nesefî, *Tilbetü't-Talebe fi'l-istilâhâti'l-fikhiyye*, nşr. Hâlid Abdurrahman el-Akk, Dârü'n-nefâis, y.y. 1995, s. 196; Ebu'l-Feth Nasıruddîn el-Mutarriżî, *Muğrib fi'l-mu'rib*, nşr. Mahmûd Fâhûrî, Abdulhamid Muhtâr, Mektebetü Üsame b. Zeyd, Haleb 1979, s. 319; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebir ve arkadaşları, Dârü'l-meârif, Kahire ts., s. 4509; Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Ta'rîfât*, nşr. Muhammed Sıddık el-Minşâvî, Dârü'l-fazîle, Kahire ts. s. 206; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, nşr. Abdülâlim et-Tahavî, Kuveyt 2000, XXXI, 18-19; Abdulilah b. Muhammed el-Molla, *Kevâşifü'l-celiyye an mustalahâti'l-Hanefiyye*, Matbaatü'l-ehsâi'l-hadîse, Ahsa 2004, s. 24; Mahmud Abdurrahman Abdulmunim, *Mu'cemu'l-mustalahâti ve'l-elfâzi'l-fikhiyye*, Dârü'l-fazîle, y.y. ts., III, 433.

kazanmışlardır: Ganimete “nefel”, her ayın ikinci üç gecesine “nüfel”, tatavvu namaza, toruna ve veled-i zina olan çocuğa “nâfile” denmesi, bunların asıl üzerine ilâve olmalarından dolayıdır.<sup>7</sup>

Kur’an-ı Kerîm’de sadece iki yerde geçen “nâfile” kelimesi, sözlük anlamı olan ilâve ile tefsir edilmiştir.<sup>8</sup>

Kelimenin bazı hadislerde sözlük anlamı olan ilâve manasında kullanıldığı görülmektedir.<sup>9</sup>

Fıkıh kitaplarında da “nâfile” kelimesinin sözlük anlamı, “ilâve” olarak ifade edilmiştir.<sup>10</sup>

### 1.1.2. Zorunlu Olmaksızın Gönüllü Yapılan İş, Bağış.

N-f-l maddesinin temel diğer anlamı, “zorunlu olmaksızın gönüllü yapılan iş, bağıştır.”<sup>11</sup>

Şair Lebîd b. Rebîa (ö.40-41/660-661) bir şiirinde şöyle demektedir: **الله نافلة** “En büyük ve en değerli bağış Allah'a aittir.”<sup>12</sup> Nâfile kelimesinin burada bağış anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.<sup>13</sup>

Enbiya sûresinde geçen “nâfile” kelimesini müfessirler “gönüllü yapılan

<sup>7</sup> Ezherî, *a.g.e.*, XV, 355-356; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 4509-4511; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XVI, 17-19.

<sup>8</sup> Bk. “Kur’an-ı Kerîm’de Nâfile”, s. 16.

<sup>9</sup> Örnekler için bk. “Hadislerde Nâfile”, s. 17.

<sup>10</sup> Bk. Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, nşr. Eymen Salih Şaban, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1999, II, 506; İbrâhim b. Muhammed el-Halebî, *Muhtasarü Gunyeti'l-mütemellî fî şerhi Münyeti'l-musalî*, Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, Mekke 1997, s. 249; Hasen b. Ammâr eş-Şürünlûlî, *Merâkî'l-felâh bi imdâdi'l-Fettâh Şerhi Nûri'l-izâh ve necâti'l-ervâh*, nşr. Ebû Abdîrrahman Salâh, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2004, s. 145; Ahmed b. Muhammed et-Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Dârü't-tibâati'l-Âmire, Bulak 1268, I, 279; İbn Âbidîn Muhammed Emîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr Şerhi Tenvîri'l-epsâr*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvez, Dârü âlemi'l-kütüb, Riyad 2003, II, 438, Abdülganî b. Tâlib el-Guneymî el-Meydânî, *Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, nşr. Sâid Bekdâş, Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2014, II 202; Şemsüddîn Muhammed er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003, II, 105; Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, *Bulğatü's-sâlik li akrebi'l-mesâlik*, nşr. Muhammed Abdusselâm Şâhîn, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1995, I, 265.

<sup>11</sup> İbn Düreyd Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Cemheretü'l-luğa*, nşr. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî, Beyrut 1987, I, 971; Ezherî, *a.g.e.*, XV, 356; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-arabiyye*, nşr. Ahmed Abdulgafûr Attâr, Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1956, V, 1833; Ahmed b. Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*, nşr. Abdüsselam Muhammed Harun, Dârü'l-fikr, y.y. 1979, V, 455; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 4509; Kâsım el-Konevî, *Enîsü'l-fukahâ fi ta'rifü'l-elfâzi'l-mütedâveleti beyne'l-fukaha*, nşr. Ahmed b. Abdurrazzak, Dârü'l-vefâ, Cidde 1987, s. 104.

<sup>12</sup> Lebîd b. Rebîa el-Âmirî, *Dîvânı Lebîd*, Dârü sâdır, Beyrut ts., s. 126.

<sup>13</sup> İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 4510; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XVI, 18.

iş/bağış” olarak da tefsir etmişlerdir:<sup>14</sup> Nâfile namaza, zorunlu olmaksızın gönüllü yapıldığı için “nâfile” denildiği ifade edilmiştir.<sup>15</sup>

## 1.2. Sonradan Kazandığı Anlamlar

N-f-l maddesinden türeyen kelimeler, kök anlamıyla bağlantılı olarak “ganimet”, “her ayın ikinci üç gecesi”, “torun” gibi farklı anlamlarda da kullanılmıştır.

### 1.2.1. Ganimet/ Nefel ve Nâfile

Ganimete kök anlamıyla (ilâve) bağlantılı olarak “nefel/nâfile” denilmiştir.<sup>16</sup> Nefel ve nâfile kelimelerinin bazı şiirlerde ganimet anlamında kullanıldığı görülmektedir: Şair Lebîd b. Rebîa şöyle demektedir: إِنَّ تَقْوَى رَبِّنَا خَيْرٌ نَفَلٌ “Rabbimizden sakınmamız en hayırlı ganimettir.”<sup>17</sup> Burada “nefel” kelimesinin ganimet anlamında kullanıldığı söylenmiştir.<sup>18</sup> Şair Ebû Züeyb el-Huzelî (ö.28/648-649) de şiirinde: فَد أُعْطِيَتْ نَافِلَةَ الْفَضْلِ “Sana bir ganimet verilmiştir” demektedir.<sup>19</sup> Burada “nâfile” kelimesinin ganimet anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.<sup>20</sup>

Kelime, Kur'an-ı Kerim’de çoğul olarak bir surenin adıdır ve bu anlamda geçmektedir: “Sana enfâli/ ganimetleri soruyorlar. De ki: ganimetler Allah ve Peygamber’e aittir.”<sup>21</sup>

<sup>14</sup> Bk. “Kur'an-ı Kerim’de Nâfile”, s. 17.

<sup>15</sup> Cevheri, *a.g.e.*, V, 1833; İbn Fâris, *a.g.e.*, V, 455; Şeyhzâde Muhyiddîn Muhammed b. Muslihiddîn, *Hâşiye alâ Envâri't-tenzîl ve esrâri't-te'vil*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Şâhîn, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1999, VI, 48.

<sup>16</sup> Halil b. Ahmed Ebû Abdîrrahman, *Kitabu'l-ayn*, nşr. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhim es-Sâmîrî, ts., VIII, 325; İbn Düreyd, *a.g.e.*, I, 971; Ezherî, *a.g.e.*, XV, 355; Cevherî, *a.g.e.*, V, 1833; İbn Fâris, *a.g.e.*, V, 455; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 4509; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XVI, 17-18.

<sup>17</sup> Lebîd, *a.g.e.*, s. 139.

<sup>18</sup> Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyin limâ tezammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Kur'ân*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2006 IX, 443; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 4509; Zebîdî, *a.g.e.*, XVI, 16.

<sup>19</sup> Ebû Züeyb Huveylid b. Hâlid el-Huzelî, *Dîvanu'l-Huzeyliyyîn*, nşr. Ahmed ez-Zeyn, Mahmud Ebu'l-Vefâ, ed- Dârü'l-kavmiyye, y.y. 1965, I, 37.

<sup>20</sup> İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 4509; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XVI, 18.

Şinkîfî, İbn Manzûr'u tenkid etmiş; nâfilenin sözlükte “asıl üzerine ziyade” anlamında olduğunu, Ebû Züeyb'in sözünün de Şarih Sükkerî'nin açıkladığı gibi bu manada olduğunu belirtmiştir. İbn Manzûr'un bu beyti “nâfile” kelimesinin “ganimet” anlamında olduğuna delil getirmesinin doğru olmadığını, zaten ganimetler manasına gelen “enfâl”in aslında “ziyade” manasına döndüğünü söylemiştir. Bk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed eş-Şinkîfî, *Edvâü'l-beyân fi izâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an*, Dârü âlemi'l-fevâid, Mekke 1980, (21 Enbiya 72) IV, 740; Ebû Saîd el-Hasen b. el-Hüseyn es-Sükkerî, *Şerhu Eşâri'l-Hüzeyliyyîn*, nşr. Abdüssettâr Ahmed, Mektebetü Dârü'l-urûbe, Kahire ts., s. 106.

<sup>21</sup> 8 Enfâl 1.

Ganimete kök anlamıyla (ilâve) bağlantılı olarak “nefel” denilmiştir. Çünkü ganimet, cihadın meşruiyetinin asıl maksadı olan kelimetullahı yüceltmeye, düşmanları kahretmeye,<sup>22</sup> gazilerin elde ettiği asıl maksat olan sevaba<sup>23</sup> ve bu ümmete helâl kılınan şeylere ilâvedir.<sup>24</sup> Bu ümmet bununla kendilerine ganimet helâl olmayan diğer ümmetlere karşı ilâve bir fazilete sahip kılınmıştır.<sup>25</sup>

### 1.2.2. Her Ayın İkinci Üç Gecesi/Nüfel

Ayın ilk üç gecesine “gurer” denilir. Çünkü o gecelerde ayın beyazlığı, atın alınındaki beyazlık (gurre) gibi azdır. İkinci üç geceye yani dördüncü, beşinci ve altıncı geceye ise kök manasıyla (ilâve) bağlantılı olarak “nüfel” denir. Çünkü “gurer” asıldır ve “nufel” asıl üzerine bir ilâvedir.<sup>26</sup>

### 1.2.3. Torun/Nâfile

Toruna da kök anlamıyla (ilâve) bağlantılı olarak “nâfile” denilmiştir.<sup>27</sup> Çünkü çocuk asıl, torun ise o asıl üzerine bir ilâvedir. Yüce Allah Hz. İbrâhim hakkında “*Ona İshak’ı ve nâfile/ilâve olarak da Ya’kub’u lütfettik.*”<sup>28</sup> buyurmuştur. Zira İshak Hz. İbrâhim’e duası mukabilinde verilmiş, bir lütuf olarak da Yakup ilâve edilmiştir.<sup>29</sup>

## 1.3. Terim Anlamı

Fıkıh ve fıkıh usulü kitaplarında nâfile kavramının genel olarak, “Farz ve vacibe ilâve olarak meşru kılınan ibadettir.” “Farz, vâcip ve sünnete ilâve olarak meşru kılınan ibadettir.” şeklinde iki farklı manada kullanıldığı görülmektedir. Ancak bazı eserlerde “Peygamber’in yapmadığı, hususî olarak teşvik de etmediği

<sup>22</sup> Cürcânî, *a.g.e.*, s. 206.

<sup>23</sup> Ebû Hafs Neseî, *a.g.e.*, s. 196.

<sup>24</sup> Ebû Hafs Neseî, *a.g.e.*, s. 196; Muhammed Tehânevî, *a.g.e.*, II, 1721.

<sup>25</sup> Ezherî, *a.g.e.*, XV, 355; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 4509.

<sup>26</sup> Ezherî, *a.g.e.*, XV, 356; Cevherî, *a.g.e.*, 5, 1833; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XVI, 17; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 4510.

<sup>27</sup> Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, VIII, 325; Ezherî, *a.g.e.*, XV, 356; Cevherî, *a.g.e.*, V, 1833; Zebîdî, *a.g.e.*, XVI, 19; İbn Manzûr *a.g.e.*, s. 4510.

<sup>28</sup> 21 Enbiya 72.

<sup>29</sup> Ezherî, *a.g.e.*, XV, 356; Zebîdî, *a.g.e.*, XVI, 19; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 4510.

Nikâhsız birliktelikten doğan (veled-i zina) çocuğa da nâfile denilmektedir. Çünkü nikâh, kişinin kendi sulbünden bir çocuk dünyaya getirmesi için meşru kılınmıştır. Veled-i zina ise bu maksada bir ilâvedir. Bk. Muhammed A'lâ b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu istulâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, nşr. Ali Dahrûc, Mektebetü Lübnan 1996, II, 1721.

şey” olarak da tanımlanmaktadır.<sup>30</sup> Kavram, birinci kullanımda müekked sünneti, müstehabbı bir de sünnet ve müstehap olmayıp kişinin kendiliğinden yaptığı ibadetleri, ikinci kullanımda, müstehap ile müstehap olmayıp kişinin kendiliğinden yaptığı ibadetleri, üçüncüsünde ise sadece kişinin kendiliğinden yaptığı ibadetleri kapsamaktadır.

### 1.3.1. Fıkıh Usulü Eserlerinde Nâfile

Fıkıh usulü eserlerinde nâfile kelimesi “Farzlara ilâve olarak meşru kılınan ibadettir.” “Farz, vâcip ve sünnete ilâve olarak meşru kılınan ibadettir.” şeklinde iki farklı anlamda da kullanılmıştır.

#### 1.3.1.1. Farzlara İlâve Olarak Meşru Kılınan İbadet

Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî usul kitaplarında nâfilenin; “Yapanın methodilip terkedenin zemmedilmediği fiildir.”<sup>31</sup> “Yapılması emredilmiş olup terkedilmesi halinde ayıplama ve kınama olmayandır.”<sup>32</sup> “Yapılması terkedilmesinden hayırlı olan fiildir.”<sup>33</sup> “Yapılması durumunda sevap olup, terkedilmesi halinde azap olmayandır.”<sup>34</sup> “İnsanın sevap için yaptığı şeydir.”<sup>35</sup> şeklinde birbirine yakın tanımları yapılmıştır. Şafîî ve Hanbelîlere göre nâfile, sünnet, müstehap, mendup, tatavvu’, murağğabun fîh, gurbet ve ihsan kelimeleri eş anlamlıdır ve farzın dışındakileri kapsamaktadır.<sup>36</sup>

<sup>30</sup> İbn Nüceym Zeynüddîn b. İbrâhim el-Mısrî, *Fethu'l-gaffâr fî şerhi'l-Menâr*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1936, II, 73; Ahmed b. Muhammed et-Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkı'l-felâh şerhi Nûri'l-izâh*, nşr. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1997, s. 387.

<sup>31</sup> Ebü'l-Hasen Seyfüddîn Ali b. Muhammed el-Âmidî, *İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, nşr. Abdurrazzâk Affî, Dârü's-samiî, Riyad 2003, I, 161; Beyzâvî, *Minhâcü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl*, nşr. Mustafa Şeyh Mustafa, Müessesetü'r-risâle, Beyrut ts, s. 18; Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muhît*, I, 284; Sübkî, *a.g.e.*, I, 56.

<sup>32</sup> İbn Kudâme Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah el-Makdisî, *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir fî usûli'l-fikh alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*, nşr. Muhammed Murâbî, Beyrut 2009, s. 63.

<sup>33</sup> Âmidî, *a.g.e.*, I, 161.

<sup>34</sup> Muhammed b. el-Hüseyn Ebü Ya'la, *Udde fî usûli'l-fikh*, nşr. Ahmed b. Ali Seyr, Riyad 1990, I, 163; İbn Kudâme Muvaffakuddîn, *Ravzatü'n-nâzir*, s. 63; Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmi'l-usûl*, s. 177; Cemâlüddîn Yûsuf el-Makdisî, *Gâyetü's-sûl ilâ ilmi'l-usûl*, nşr. Bedr b. Nâsir, Kuveyt 2012, s. 54.

<sup>35</sup> Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen el-Kelvezânî el-Bağdâdî, *Temhîd fî usûli'l-fikh*, nşr. Müfid Muhammed Ebü Ameşe, Cidde 1985, I, 64.

<sup>36</sup> Bu kavramların eş anlamlı olduğuyla alakalı bk. Cemâlüddîn İbrâhim b. Ali eş-Şîrazî, *Şerhu'l-Luma'*, nşr. Abdülmecîd Türkî, Dârü'l-garb el-İslâmî, Beyrut 1988, I, 287; Râzî, *Mahsûl fî ilmi usûli'l-fikh*, nşr. Tâhâ Câbir el-Ulvanî, Müessesetü'r-risâle, Riyad 1981, I, 102-104; Takıyyüddîn Ali b. Abdilkâfi es-Sübkî ve (oğlu) Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali es-Sübkî, *İbhâc fî şerhi'l-Minhâc*, nşr. Şa'bân Muhammed İsmâil, Kahire 1981 I, 56-57; Cemâlüddîn Abdurrahîm b. el-Hasen el-

Bu tanımlarda nâfilenin, hükmüyle tarif edildiği görülmektedir. Oysaki uygun olan tarifinin yapıpı sonra hükmünün belirtilmesidir.

Abdülkerim Zeydan mendubun tanımını ve hükmünü, “Şâriin ilzam olmaksızın yapılmasını istediği şeydir ki yapan övülür ve sevap alır, terkeden zemmedilmez ve azap görmez. Bazen bazı türlerini terkedene kınama ve azar söz konusu olur.” şeklinde ifade etmiştir. Menduba; sünnet, nâfile, müstehap, tatavvu, ihsan ve fazilet de denildiğini belirterek hepsinin birbirine yakın manalar olduğunu ve mendup anlamını işaret ettiğini, mendubun tek bir türünün olmadığını söylemiş ve mertebelerini şu şekilde saymıştır: a) Müekked sünnet: Sabah namazının sünneti gibi Hz. Peygamber’in devam edip nadiren terkettiğidir. Terkeden kınanır, cezalandırılmaz. b) Gayri müekked sünnet. İkindiden<sup>37</sup> önce dört rekat namaz gibi Hz. Peygamber'in devam etmediğidir. c) Fazilet, edep, sünnet-i zevâid. Yeme, içme, uyuma adabı gibi Hz. Peygamber'den insan oluş sıfatıyla meydana gelen ve âdeti türünden olan hususlarda ona uymak. Ona bu hususlarda uymak müstehaptır ancak ibadet olmayıp âdet olduğu için terkeden kınanmaya ve azara müstehak olmaz.<sup>38</sup>

“Nâfile”ye, vâcip olmayan tâat olduğu ve zorunlu olmaksızın yapıldığı için “nâfile”; şeriat kendisine davet ettiği için “mendup”; zorunlu olmaksızın yapılan bir kurbet<sup>39</sup> olduğu, mükellef bununla Allah'a boyun eğdiği için “tatavvu”; Allah, yapana sevap kazanacağı teşvikinde bulunduğu için “murağğabun fihi”; başkasına ulaşan bir menfaat olduğu için “ihsan”; Allah yapılmasını sevdiği için “müstehap” vâcip olmayan bir tâat olduğu için “sünnet” denildiği ifade edilmiştir. Cumhura göre bunların eş anlamlı olduğu, bazı âlimlerin, ecrin çokluğu ve azlığı açısından mendubu, “sünnet”, “fazilet” ve “nâfile” olmak üzere üç kısma ayırdıkları

---

Esnevî, *Nihâyetü's-sûl fî şerhi Minhâci'l-usûl*, Âlemü'l-kütüb, y.y. ts., I, 79; Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muhît fî usûli'l-fikh*, nşr. Abdülkâdir Abdullah Halef, Dârü's-safve, Küveyt 1992, I, 284; Cürçânî, *a.g.e.* s. 206; İbn İmami'l-kamiliyye Kemâlüddîn Muhammed, *Teysîru'l-vusûl ilâ Minhâci'l-usûl mine'l-menkûl ve'l-ma'kûl*, nşr. Abdülfettâh Ahmed, Kahire 2002, I, 340; İbnü'n-Necâr Ebû Bekr Takıyyüddîn Muhammed el-Fütühî, *el-Muhteberü'l-mübtaker şerhu'l-Muhtasar*, nşr. Muhammed ez-Züheyli ve Nezîh Hammâd, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1993, I, 403; Abdülkerim b. Ali b. Muhammed en-Nemle, *İthâfu zevi'l-besâir bi şerhi Ravzati'n-nâzir*, Riyad 1996, I, 492-493; Vehbe Zuhaylî, *Usûli'l-fikhü'l-İslâmî*, Dârü'l-fikr, Dımaşk 1986, I, 78-79; Abdülkerim Zeydan, *Vecîz fî usûli'l-fikh*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2001, s. 38-40.

<sup>37</sup> Elimizdeki baskıda, muhtemelen sehven “öğle namazı” olarak yer almıştır.

<sup>38</sup> Zeydan, *a.g.e.*, s. 38-40. Ayrıca bk. Muhammed Sıdkı b. Ahmed Ebü'l-Hâris el-Gazzî, *Keşfü's-sâtir şerhu gavâmizi Ravzati'n-nâzir*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2002, I, 188-195.

<sup>39</sup> Kişiyi Allah'a yaklaştıran fiil ve davranış. Bk. Ahmet Özel, *DİA*, C:26, TDV, Ankara 2002, s. 440.

belirtilmiştir.<sup>40</sup>

### 1.3.1.2. Farz, Vâcip ve Sünnete İlâve Olarak Meşru Kılınan İbadet

Bu, Hanefî usulcülerin görüşüdür.

Nâfile ibadetler, “Farz, vâcip ve sünnetlere ilâve olan, üzerimize hak ve ödev olarak değil lehimize meşru kılınan bir ibadettir.” şeklinde tanımlanmış,<sup>41</sup> kulun yapması halinde sevap alacağı, terketmesi durumunda ise kınanmayacağı belirtilmiştir.<sup>42</sup> Sünnetin bunun aksine Hz. Peygamber’in yolu olması dolayısıyla kulun üzerine bir hak ve görev olup yaşatılması lazım geldiği, terki durumunda azarı gerektirdiği ifade edilmiştir.<sup>43</sup>

Hanefî usulcülere göre “mendup”, “müstehap”, “nâfile” ve “tatavvu” kavramları arasında bir fark yoktur. Allah tarafından sevilip tercih edildiği için “müstehap”, sevabı ve fazileti açıklandığı için “mendup”, farz ve vacibe ilâve olduğu, bununla sevapta artış olduğu için “nâfile”, kesin emrolunmaksızın gönül hoşluğuyla yapıldığı için de “teberru” denilmiştir.<sup>44</sup>

### 1.3.2. Fıkıh Kitaplarında Nâfile

Fıkıh kitaplarında da “nâfile” kavramı fıkıh eserlerinde olduğu gibi “Farz ve vâcip olmayandır.” “Farz, vâcip ve sünnet olmayandır.” şeklinde iki farklı manada kullanılmaktadır.

<sup>40</sup> Bk. Râzî, *Mahsûl*, I, 102-104; Nemle, *İthâfu zevi'l-besâir*, I, 492-493.

<sup>41</sup> Bk. Ebü'l-Berekat Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Menâri'l-envâr*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut ts., I, 458; Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî*, nşr. Abdullah Mahmûd Muhammed Umer, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1997, II, 451; Muhammed b. Afîf el-Hudârî, *Usûlü'l-fikh*, Mısır 1969, s. 49.

<sup>42</sup> Bk. Abdülazîz Buhârî, *a.g.e.*, II, 451; İbn Melek Abdüllatîf, *Şerhu Menâri'l-envâr*, Matbaatü'n-nefîseti'l-Osmâniyye 1308, s. 197; Molla Hüsrev Mehmed b. Ferâmuruz, *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl*, Şirketi sahâfiyye Osmâniyye, Dersââdet 1321, II, 277, 280; Hudârî, *a.g.e.*, s. 48-49.

Pezdevî ve Nesefî nâfileyi, “Yapılması halinde sevap alınıp terkedilmesi durumunda azap görülmeyecek şey” olarak tarif etmişlerdir. Bu tarife iki noktadan itiraz edilmiştir: Birincisi, hükmüyle tarif edilmiştir. Oysaki önce tarifi yapıp sonra hükmü belirtmeliydi. İkincisi, “terkedilmesi durumunda azap yoktur” yerine “azar ve kınama yoktur” denilmeliydi. Bk. Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Ali b. Muhammed el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, Karaçi ts., s. 139; Nesefî, *Menâri'l-envâr*, Matbaayı Ahmed Kâmil, Dersââdet 1326, s. 15; İbn Melek, *a.g.e.*, s. 197.

<sup>43</sup> Abdülazîz Buhârî, *a.g.e.*, II, 451. Burada sözü edilen sünnet, müekked sünnettir. Zira terkinin azarı gerektirdiği belirtilmiştir.

<sup>44</sup> Bk. Abdülazîz Buhârî, *a.g.e.*, II, 436; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 246.

### 1.3.2.1. Farz ve Vâciplere İlâve Olarak Meşru Kılınan İbadet

Hanefî fıkıh kitaplarında nâfile kavramı daha çok “Farz ve vâcip olmayandır.” şeklinde tarif edilerek<sup>45</sup> sünnet, müstehap ve vakti belirlenmeyen tatavvuu kapsadığı belirtilmektedir.<sup>46</sup> Bu tanıma uygun olarak da “Nâfileler Bölümü” başlığı altında cuma namazı ile beş vakit farz namazlara tâbi olan müekked sünnet ve müstehap namazlar ile teravih, kûsûf, husûf, istiskâ, duhâ, teheccüd, istihâre namazları gibi farz namazlara tâbi olmayan sünnet ve müstehap namazlar ele alınmaktadır.<sup>47</sup> Ayrıca “nâfile” kelimesi fıkıh eserlerinde farklı vesilelerle farz ve vâcip olmayan anlamında kullanılmıştır.<sup>48</sup> Hanefî fakihler nâfileyi, Hanefî usulcülerden ayrılarak cumhur usulcüler ve fakihler gibi tarif etmişlerdir. İbn Âbidîn, “Her sünnet nâfiledir fakat her nâfile sünnet değildir. Zira muayyen olarak talep edilmeyen bir namaz nâfiledir fakat sünnet değildir. Gece ve kuşluk namazı gibi muayyen olarak talep edilenler ise hem sünnet hem de nâfiledir” diyerek bu tanıma esas almıştır.<sup>49</sup>

Şâfiî fıkıh kitaplarında da nâfilenin, “farzların dışındakiler” anlamında

<sup>45</sup> Halebî, *Gunyeti'l-mütemellî fi şerhi Münyeti'l-musallî*, Arif Efendi Matbaası, Dersâdet 1325, s. 383; a.mlf., *Muhtasarı Gunyeti'l-mütemellî fi şerhi Münyeti'l-musallî (es-Sağîr)*, *Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz*, Mekke 1997, s.180; Radyüddîn Ebû Bekr b. Ali el-Haddâd, *Cevheretü'n-neyyire alâ Muhtasari'l-Kudûrî*, Mektebetü hakkâniyye, Pakistan ts., I, 84; Aynî, *Binâye*, II, 506; Şürübülâlî, *Merâkı'l-felâh*, s. 145; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 219; Muhammed Muhyiddîn, a.g.e., s. 124; *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, Vizâretü'l-evkâf ve'ş-şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1983-2006, XII, 100.

<sup>46</sup> Halebî, *Gunyeti'l-mütemellî*, s. 180.

<sup>47</sup> Bk. Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr el-Kudûrî, *Muhtasar*, nşr. Sâid Bekdâş, Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2010, s. 67-58; Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr el-Merginânî, *Hidâye şerhi Bidâyeti'l-mübedî*, nşr. Muhammed Adnân Dervîş, Dârü'l-erkâm, Beyrut ts., I, 81-82; Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, nşr. Şuayb Arnaût ve arkadaşları, Dârü'r-risâle el-âlemiyye, Dımaşk 2009, I, 224-246; Nesefî, *Kenzü'd-dekâik*, nşr. Sâid Bekdâş, Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2011, 176-178; Şürübülâlî, *Merâkı'l-felâh*, s. 145-148; a.mlf., *İmdâdü'l-fettâh şerhu Nûri'l-îzâh ve necâti'l-ervâh*, nşr. Abdülkerîm el-Atâ, Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabîyyi, Beyrut 2001, s. 424-445; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 438, 451-452, 458-493.

<sup>48</sup> Hanefî fıkıh kitaplarında namazın vâcipleri sayılırken “farzın iki rekatında, vitir ve nâfilenin her rekatında sûre okumak” denilmiştir. Burada “nâfile” kelimesinin, farz ve vâcip olmayan anlamında kullanıldığı görülmektedir. “Kişi, sabah namazının sünneti ile tahiyetü'l-mescid namazı gibi iki nâfileye birden niyet etse ikisini de kılmış sayılır.” denilerek hem müekked sünnet olan sabah namazına hem de müstehap olan tahiyetü'l-mescid namazına “nâfile” denilmekte, kelimenin “sünnet ve müstehabba şamil olan, farz ve vâcip olmayan” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bk. Şihâbüddîn Muhammed b. Abdillâh et-Timurtâşî, *Tenvîrü'l-epsâr ve câmiu'l-bihâr*, nşr. Abdülmunim Halîl İbrâhim, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2002, s. 62; Şürübülâlî, *Nûru'l-îzâh ve necâti'l-ervâh*, nşr. Sâid Bekdâş, Beyrut 2013, s. 133; Alâüddîn Muhammed b. Ali el-Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-epsâr*, nşr. Abdülmunim Halîl İbrâhim, Beyrut 2002, s. 62.

<sup>49</sup> İbn Âbidîn, a.g.e., II, 438. Ayrıca bk. Şürübülâlî; *Merâkı'l-felâh*, s. 146.



olduğu,<sup>50</sup> Hz. Peygamber'in devam ettiği, zaman zaman yaptığı veya emrettiği şeylerle kişinin kendiliğinden yaptıklarını kapsadığı belirtilmiştir.<sup>51</sup>

Hanbelî kaynaklarda da “tatavvu” ile “teneffül”, “Vâcip olmayan tâattır.” diye tanımlamıştır.<sup>52</sup>

Mâlikî olan Kâdî İyâz (ö.544/1149), farzın dışında kalanların tamamına nâfile, tatavvu ve nedb denildiğini, sonra bunun; sünnet, fazilet, müstehap ve murağğabun fih derecelerine ayrıldığını belirtmiştir.<sup>53</sup>

Zâhirî olan İbn Hazm, nâfile ile tatavvu'un aynı anlamda olduğunu ifade edip “Kişinin kasten terketmesi durumunda Allah'a asi olmadığı şeydir.” şeklinde tarif etmiş, bunların; vitir, istiskâ, küsuf, kuşluk, teheccüd ve bayram namazları, kişinin farzlardan önce ve sonra kıldığı namazlar ile kendiliğinden gönülden kıldığı namazlar olduğunu söylemiştir.<sup>54</sup> İbn Hazm'ın, yaptığı tanıma ve saydığı namazlara bakıldığında tatavvu' ve nâfileyi farz olmayanlar şeklinde kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere Hanefî, Şâfiî, Hanbelî fakihler ile Zâhirî olan İbn Hazm'a göre nâfile, farz/vacip olmayan anlamındadır.

### 1.3.2.2. Farz, Vâcip ve Sünnete İlâve Olarak Meşru Kılınan İbadet

Bazı Hanefî fıkıh kitaplarında nâfile “Farz, vâcip ve sünnet olmayandır.”

<sup>50</sup> Bk. Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, Müessesetü't-târîhi'l-Arabiyyi, Beyrut 1994, III, 328; Nevevî, *Mecmû'*, II, 495-496; a.mlf., *Minhâcî't-tâlibîn ve umdetü'l-müttekîn*, nşr. Muhammed Muhammed Tâhir Şabân, Dârü'l-minhâc, Beyrut 2005, s. 115-116; İbnü'l-Mulakkın Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer, *Tuhfetü'l-muhtâc ilâ edilleti'l-Minhâc*, nşr. Abdullah b. Seâf el-Lehyânî, Dârü Hirâ, Mekke 1986, III, 392-428; Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, *Kenzü'r-râğibîn fî şerhi Minhâcî't-tâlibîn*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1956; Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed el-Ensârî, *Menhecü't-tullâb*, Matbaatü'l-Kâhire, ts, s. 26-27; Remlî, a.g.e., II, 105.

<sup>51</sup> Şehâbeddin Ahmed Amîre el-Burullusî, *Hâşiye alâ şerhi'l-Mahallî alâ Minhâcî't-tâlibîn*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1956, I, 210.

<sup>52</sup> Bk. İbn Müflih Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhim b. Muhammed ed-Dımaşkî, *Mübdi' fî şerhi'l-Mukni'*, nşr. Muhammed Hasan eş-Şâfiî, Beyrut 1997, II, 3; Şerefüddîn Musa b. Ahmed el-Haccâvî, *İkna' li tâlibi'l-intifa'*, nşr. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Riyad 2002, I, 219; Mansûr b. Yûnus el-Behûtî, *Keşşâfü'l-kına an metni'l-İkna'*, nşr. İbrâhim Ahmed Abdülhamîd, Riyad 2003, II, 486.

<sup>53</sup> Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsa, *İkmâlü'l-Mu'lim bi fevâidi Müslim*, nşr. Yahya İsmâil, Mısır 1998, III, 63.

<sup>54</sup> İbn Hazm Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Kurtubî, *Muhallâ*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, İdâretü't-tibâati'l-müniriyye, Mısır 1348, II, 226-227, 248-249.

şeklinde tanımlanmış<sup>55</sup> ancak aşağıda görüleceği üzere bu tanımın verildiği bazı eserlerde “Nâfile” başlığı altında sünnet ve müstehap namazlar zikredilerek “Farz ve vâcip olmayandır.” tanımına göre hareket edilmiştir.

Haddâd (ö.800/1398) ve Meydânî (ö.1298/1881) *Muhtasar-ı Kudûrî* şerhlerinde, Şürübülâlî (ö. 1069/1659) de *Merâkı'l-felâh* adlı eserinde nâfileyi, “Farz, vâcip ve sünnet olmayan ibadet” olarak tanımlamışlardır.<sup>56</sup> Ancak Kudûrî ve Şürübülâlî “Nâfileler” başlığı altında müekked sünnet ve müstehap namazları zikretmiş dolayısıyla Haddâd ve Meydânî şerhettikleri metin sahibinin uygulamasına, Şürübülâlî de kendi uygulamasına muhalif hareket etmiştir. Uygun olan, nâfileyi, “Farz ve vâcip olmayan ibadettir.” şeklinde tarif etmeleri idi.

Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (ö.1900/1973) şerhinde nâfileyi, “Farz, vâcip ve sünnet olmayandır.” şeklinde tarif ettikten sonra “Farz ve vâcip olmayandır.” şeklinde kullanımının da olduğunu, bu durumda nâfilenin sünneti de kapsadığını ve Şürübülâlî'nin “Nâfileler” başlığında bu anlamı kastettiğini belirtmiştir.<sup>57</sup>

İbn Âbidîn, müstehap, mendup, nâfile, edep, tatavvu' ve faziletin usulcülere göre eş anlamlı olduğunu, fıkıhçıların da bazen bu görüşe gittiklerini söylemiştir.<sup>58</sup>

Yapılan nakillerden anlaşıldığı üzere fıkıh ve fıkıh usulü âlimlerinin çoğunluğu hadislerdeki kullanımına uygun olarak nâfileyi “Farz/vâcip olmayandır.” şeklinde tanımlamışlardır. Hanefilere ait usûl kaynakları ile bazı fıkıh eserlerinde ise “Farz, vâcip ve sünnet olmayandır.” şeklinde daha dar anlamda, bazı kaynaklarda da “Hakkında hususî bir nas olmayıp kişinin kendiliğinden yaptığı şey” olarak tarif edilmiştir. Çoğunluğun nâfile tanımının daha kapsamlı olduğu, bu tanımın müekked sünneti, müstehap ve hakkında hususî bir nas olmayıp kişinin kendiliğinden yaptıklarını içerdiği, uygulamada da bunun tercih edildiği görülmektedir.

<sup>55</sup> Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, I, s. 84; Şürübülâlî, *Merâkı'l-felâh*, s. 145; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 219, 246; Meydânî, *a.g.e.*, I, 90; Muhammed Muhyiddîn, *a.g.e.*, s. 124;

<sup>56</sup> Bk. Haddâd, *a.g.e.*, I, s. 84; Şürübülâlî, *Merâkı'l-felâh*, s. 145; Meydânî, *a.g.e.*, I, 90; Tahtavî, *Hâşiye alâ Merâkı'l-felâh*, s. 387.

<sup>57</sup> Muhammed Muhyiddîn, *a.g.e.*, s. 124.

<sup>58</sup> İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 246-247.

#### 1.4. Kur'an-ı Kerîm'de Nâfile

Kur'an-ı Kerîm'de sadece iki yerde<sup>59</sup> geçen “nâfile” kelimesi sözlük anlamları ile tefsir edilmiştir. Müfessirler her iki yerde kelimeyi “ilâve” olarak tefsir ettikleri gibi ikinci yerde “gönüllü yapılan iş” olarak da tefsir etmişlerdir.

“*Gecenin bir kısmında uyanarak sana mahsus bir nâfile/ilâve olmak üzere namaz kıl.*”<sup>60</sup> Teheccüd namazına “nâfile/ilâve” denmesinin sebebi; bu namazın farz namazlara ilâve bir namaz,<sup>61</sup> ecrinin de farz namazların ecrine ilâve bir ecir olmasıdır.<sup>62</sup>

“*Ona (İbrâhim'e) İshak'ı ve nâfile/ilâve olarak da Ya'kub'u lütfettik.*”<sup>63</sup> Hz. İbrâhim “*Ey Rabbim! Bana salihlerden olacak bir çocuk bağışla.*”<sup>64</sup> diye dua etmişti. Allah Teâlâ da duasına icabet ederek kendisine bir çocuk olarak İshak'ı, ilâve olarak da İshak'ın oğlu Yakub'u verdi.<sup>65</sup>

Bu âyette “nâfile” kelimesi gönüllü yapılan iş, bağış olarak da tefsir edilmiştir: “*Ona (İbrâhim'e) İshak'ı ve bir nâfile/bağış olmak üzere Ya'kub'u lütfettik.*”<sup>66</sup>

<sup>59</sup> 17 İsra 79; 21 Enbiya, 72.

<sup>60</sup> 17 İsra 79. Bk. Zemaşerî Mahmûd b. Ömer, *Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl*, nşr. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvez, Riyad 1998, III, 542; Beyzâvî Nâsirüddîn Abdullah b. Ömer, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, nşr. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı, Beyrut ts., III, 265; Şevkânî Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadîr el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*, nşr. Yûsuf el-Gûş, Beyrut 20007, III, 569.

Teheccüd namazının Hz. Peygamber'e mahsus olması farklı şekillerde yorumlanmıştır: a) Farz oluşu ona mahsustur. Ümmetine farz değildir. b) Teheccüdün dereceleri yükseltmesi ona mahsustur. Ümmetin ise günahlarına keffarettir. c) Hitap, Hz. Peygambere ve ümmetinedir. “Size mahsus olmak üzere” demektir. Bk. İbnü'l-Cevzî Ebü'l-Ferec, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, Beyrut 1983, V, 75; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1981, XXI, 31-32; Ebû Hayyân Muhammed el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*, nşr. Âdil Ahmed ve arkadaşları, Beyrut 1993, VI, 70; Şeyhzâde, *a.g.e.*, V, 419; Şihâbüddîn Ahmed el-Hafâcî, *Înâyetü'l-Kâdî ve kifâyetü'r-Râzî*, Dâru sâdir, Beyrut ts., VI, 54; İsmâuddîn İsmâil el-Konevî, *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Beyzâvî*, nşr. Abdullah Mahmûd, Beyrut 2001, XI, 570.

<sup>61</sup> Ebü'l-Kâsım Hüseyin er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Keylânî, Beyrut ts., s. 503; Zemaşerî, *a.g.e.*, III, 542; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, V, 75; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, III, 264; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 4510; Fîrûzâbâdî *Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-kitâbi'l-azîz*, nşr. Muhammed Ali en-Neccâr, Abdülalîm et-Tahâvî, Beyrut ts., 5, 109.

<sup>62</sup> İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 4509; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs.*, XXXI, 18.

<sup>63</sup> 21 Enbiya 72. Bk. Zemaşerî, *a.g.e.*, IV, 156; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, IV, 56; Fîrûzâbâdî, *Besâir*, 5. 109; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, III, 569; Âlûsî, *a.g.e.*, XVII, 71.

<sup>64</sup> 37 Sâffât 100.

<sup>65</sup> Bk. Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, IV, 56; Şeyhzâde, *a.g.e.*, VI, 48; Konevî İsmâuddîn, *a.g.e.*, XII, 553.

<sup>66</sup> 21 Enbiya 72. Bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXII, 190; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, IV, 56; Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, nşr. Abdullah b.

## 1.5. Hadislerde Nâfile

Nâfile kelimesi bazı rivayetlerde sözlük anlamı olan “ilâve”, bazı rivayetlerde ise daha sonra terimleşecek olan “farz olmayan” manasında kullanılmıştır.

### 1.5.1. Hadislerde Sözlük Anlamında Kullanılması

1) Osman b. Affân şöyle dedi: Resûlullah'ı gördüm benim şu abdestime benzer şekilde abdest aldı ve şöyle buyurdu: “*Bir kimse bu şekilde abdest alırsa geçmiş günahları bağışlanır. Onun namazı ve mescide kadar yürümesi de nâfile/ilâve olur.*”<sup>67</sup>

Bu ve sonraki rivayette “nâfile” kelimesi ile kastedilen sözlük anlamı olan ilâvedir. Abdestin kişinin küçük günahlarını sildiği, namazı ve mescide gitmesi de buna ilâveten sevabında, ahiretteki derecelerinde artışa sebep olduğu,<sup>68</sup> ya da abdesti, abdest azalarındaki küçük günahları, namaza ve mescide gitmesi ise ilâve olarak diğer azalarında günah varsa onları sildiği, günahı yoksa derecelerini artırdığı şeklinde yorumlanmıştır.<sup>69</sup>

2) Ebû Ümâme'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Abdest kendinden önceki günahları siler. Sonrasında kılınan namaz da nâfile/ilâve olur.*”<sup>70</sup>

---

Abdülmuhsin et-Türkî, Merkezi Hecr, Kahire 2003, X, 316; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, III, 569; Mahmûd b. Abdillâh el-Âlûsî, *Râhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut ts., XVII, 71.

<sup>67</sup> Müslim b. Haccâc Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdalbaki, Dârü ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1991, Tahâret 8.

<sup>68</sup> Bk. Bâcî, *Müntekâ şerhu Muvatta-i Mâlik*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Ahmed Atâ, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1999, I, 347; Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed b. Abdirrahman Recep, *Fethu'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Mahmûd Şaban ve arkadaşları, Mektebetü'l-gurabâ, el-Medînetü'l-münevvere 1996, IX, 476; Suyûtî, *Tenvîrü'l-havâlik alâ Muvatta-i Mâlik*, Dârü ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, Mısır ts., I, 53; Münâvî, *Teyşîr bi şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*, Hindistan 1286, II, 486. Muhammed b. Abdilbâkî ez-Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik bi şerhi Muvatta-i'l-İmâm Mâlik*, el-Matbaatü'l-hayriyye, İstanbul 1410, I, 63; Muhammed Zekeriyâ el-Kandehlevî, *Evcezû'l-mesâlik ilâ Muvatta-i Mâlik*, nşr. Takıyyüddîn Nedvî, Dârü'l-kalem, Dimaşk 2003, I, 416.

<sup>69</sup> Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Hilfe el-Veştâtî el-Übbî, *İkmâlü İkmâli'l-Mu'lim*, Dârü kütübi'l-ilmîyye, Beyrut ts., II, 15; Ebû'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî alâ Süneni İbn Mâce*, nşr. Halil Me'mûn Şîha, Dârü'l-marife, Beyrut ts., I, 182.

<sup>70</sup> *Ahmed*, XXXVI, 489, 590 (22162), (22253).

Hadisin senesinde bulunan ravi Şehr b. Hevşeb, cerh tadil âlimlerinin, hakkında ihtilaf ettiği bir ravidir. Zehebî; İbn Maîn ve Ahmed b. Hanbel'e göre sika, Nesâî ve başkalarına göre kavî olmayan biri olduğunu söylemiş, İbn Hacer, irsal ve vehmi çok sadûk biri olduğunu belirtmiştir. Münâvî, Süyûtî'nin hadisin hasen olduğunu belirttiğini halbuki bu derecenin üstünde olduğunu söylemiş, Münzirî ve Heysemî'nin senedin sahih olduğunu söylediklerini nakletmiştir. Elbânî, hadisin hasen olduğunu, Şuayb Arnaût, senedde zayıf ravi olan Şehr b. Hevşeb bulunduğunu ancak hadisin diğer

### 1.5.2. Hadislerde Terim Anlamında Kullanılması

1) Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah, “Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur” dedi: “Her kim bir dostuma düşmanlık ederse, Ben de ona karşı harp ilân ederim. Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden, bence daha sevimli herhangi bir şeyle bana yakınlık kazanamaz. Kulum bana nâfilelerle (النوافل) durmadan yaklaşır, nihâyet ben onu severim. Kulumu sevince de ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden her ne isterse, onu mutlaka veririm; bana sığınır, onu korurum.”<sup>71</sup>

Bu rivayette geçen “nâfileler” kelimesini İbn Allân (ö.1057/1648) “tatavvular” diye tefsir ederek terim anlamının kastedildiğini göstermiştir.<sup>72</sup>

2) Âişe şöyle dedi: “Peygamber sabah namazının iki rekat sünnetine diğer nâfile namazlardan (النوافل) daha fazla önem verirdi.”<sup>73</sup>

Kâdî İyâz, sabah namazından önceki iki rekatın sünnet olduğunu söyleyenlerin bu hadisi delil aldıklarını, bunun cumhur ulemanın ve Mâlikî âlimlerin büyüklerinin görüşü olduğunu söylemiştir. Bazılarının “sünnetler” değil de “nâfileler” denmesini delil getirerek bu namazın sünnet değil reğâib namazlardan olduğunu söylediklerini ve bu görüşü Mâlik'den de naklettiklerini ifade etmiş, “Fakat farzın dışında kalanların tamamına nâfile tatavvu ve nedb denilir. Sonra bu; sünnet, fazilet, müstehap ve murağğabun fih derecelerine ayrılır.” diyerek bu anlayışı reddetmiştir.<sup>74</sup>

## 2. TATAVVU

“Tatavvu” kelimesinin de kavramlaşma seyrini takibe, onun sözlük anlamının tespiti ile başlanılacak sonra fıkıh alanında kazandığı anlamlar belirlenecek, Kur'an

---

tarik ve şâhidleriyle sahih derecesine çıktığını söylemiştir. Bk. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ed-Dımaşkî ez-Zehebî, *Muğnî fi'z-zaafâ*, nşr. Nureddin Itr, Dârü ihyâi't-türâsi'l-İslâmiyyi, Katar ts., I, 430-431; İbn Hacer Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, nşr. Muhammed Avvâme, Dârü'r-reşîd, Halep 1991, s. 269; Süyûtî, *el-Câmiu's-sağîr (Feyzü'l-kadîr* le beraber), VI, 375; Ebû Muhammed Zekiyüddîn Abdülazîm el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, nşr. Ebû Suheyb el-Keremî, Amman ts., s. 68 (301); Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecmau'z-zevâid ve menbau'l-fevâid*, nşr. Abdullah Muhammed ed-dervîş, Dârü'l-fikr, Beyrut 1994, I, 517-518; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, Beyrut 1988, II, 1201 (7156); Arnaût, *Müsned* (tahrîc), XXXVI, 489.

<sup>71</sup> Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, Dârü İbn Kesîr, Dımaşk-Beyrut 2002, Rikak 38.

<sup>72</sup> Muhammed Ali b. Muhammed Allân b. İbrâhim, *Delîlü'l-fâlihîn li turukı Riyâzi's-sâlihîn*, Dârü'l-kitâbi'l-Arabiyyi, Beyrut ts., II, 64.

<sup>73</sup> *Buhârî*, Teheccüd 27; *Müslim*, Müsâfirîn 94.

<sup>74</sup> Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim* III, 63.

ve sünnette hangi manalarda kullanıldığı ortaya konulacaktır.

## 2.1. Sözlük Anlamı

“Tatavvu” kelimesi sözlükte, başışta bulunmak, boyun eğmek, zorunlu olmaksızın kendi isteğiyle bir işi, hayrı yapmak anlamlarına gelmektedir.<sup>75</sup> İbn Fâris, bu kelimenin sadece hayırda kullanıldığını,<sup>76</sup> Nevevî de, sözlükte taat işlemek anlamında olup şeriatta vâcip olmayan taata has olduğunu söylemiştir.<sup>77</sup>

## 2.2. Terim Anlamı

Fıkıh kaynaklarında “nâfile” kelimesinde olduğu gibi “tatavvu” kelimesinin terim anlamıyla ilgili de farklı tanımlar yapılmıştır: a) Farz ve vâcibin dışında kalanlardır. b) Farz, vâcip ve sünnetin dışındakilerdir. c) Hususî olarak hakkında bir rivayet bulunmayıp kişinin kendiliğinden yaptıklarıdır.<sup>78</sup>

Zahirî, Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî birçok fıkıhçı tatavvuu, farz ve vacibin dışında kalanlar olarak tanımlamıştır.<sup>79</sup>

Buna, zorunlu olmaksızın yapılan bir kurbet<sup>80</sup> olduğu, mükellef bununla Allah'a boyun eğdiği için “tatavvu” denilmiştir.<sup>81</sup>

## 2.3. Kur'an-ı Kerîm'de Tatavvu

1) “Kim gönlünden koparak bir hayır işlerse (تَطَوَّعَ), şüphesiz Allah onu bilir, karşılığını verir.”<sup>82</sup>

<sup>75</sup> Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, II, 210; Ezherî, *a.g.e.*, III, 104; Cevherî, *a.g.e.*, III, 1255; İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 431; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 4509; Ebü'l-Bekâ Eyüp b. Şerif Mûsâ el-Kefevî, *Külliyât*, nşr. Adnan Dervîş, Muhammed el-Misrî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1998, s. 315; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XVI, 466; *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, XII, 146; Mahmud Abdurrahman Abdülmun'im, *a.g.e.*, I, 462.

<sup>76</sup> İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 431.

<sup>77</sup> Nevevî, *Mecmu'* III, 496.

<sup>78</sup> Bk. Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî, *Azîz şerhu'l-Vecîz*, nşr. Ali Muhammed Muavvez ve Âdil Ahmed Abdü'l-mevcûd, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1997, II, 116; Nevevî, *Mecmû'*, III, 495-496; *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, XII, 146-147; Mahmud Abdurrahman, *a.g.e.*, I, 463.

<sup>79</sup> Bk. İbn Hazm, *a.g.e.*, II, 226-228; Gazzâlî, *Vecîz*, nşr. Ali Muavvez ve Âdil Abdu'l-mevcûd, Şeriketü Beyrut 1997, I, 18; İbn Kudâme Muvaffakuddîn, *Kâfî*, I, 331-356; Cürcânî, *a.g.e.*, s. 55; Aynî, *Binâye*, II, 506; İbn Müflih, *Mübdî'*, II, 3; Haccâvî, *a.g.e.*, I, 219; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkî'l-felâh*, s. 387; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 246, 485, II, 445; Abdurrahman b. Muhammed el-Cezîrî, *el-Fıkıh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2003, I, 297-299; Muhammed b. Sâlih el-Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümti' alâ Zâdi'l-müstagni'*, Dârü İbni'l-Cevzî, Riyad 1423, IV, 5-6.

<sup>80</sup> Kişiyi Allah'a yaklaştıran fiil ve davranış. Bk. Özel, *DİA*, C:26, s. 440.

<sup>81</sup> Bk. Râzî, *Mahsûl*, I, 102-104; Nemle, *İthâfu zevi'l-besâir*, I, 492-493.

<sup>82</sup> 2 Bakara 158.

Beyzâvî, “Kim gönlünden koparak bir hayır işlerse” cümlesini farz olsun nâfile olsun bir tâat işlerse veya üzerine farz olana, hac, umre tavaf gibi bir ilâve yaparsa, diye tefsir etmiştir.<sup>83</sup> Birinci tefsire göre tatavvu, farz olsun nâfile olsun mutlak tâat, ikinci tefsire göre farza ilâveten yapılan tâattır.<sup>84</sup> Ancak Konevî Isâmüddîn, (ö.1195/1781) birinci tefsire itiraz ederek “Biliyorsun ki tatavvu lafzını farzda kullanmak ıstılahta ve şeriatta bilinen bir şey değildir” demiştir.<sup>85</sup>

2) “Kim gönül isteğiyle bir hayır yaparsa (تَطَوَّعَ) o, kendisi için daha hayırlıdır.”<sup>86</sup>

3) “Sadakalar hususunda gönüllü bağışta bulunan mü'minlerle (المُطَوَّعِينَ) , güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya; İşte Allah asıl onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”<sup>87</sup>

4) “Allah Teâlâ'nın dininden başkasını mı arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde ne varsa ister (طَوَّعَا) istemez ona boyun eğmiştir.”<sup>88</sup>

5) “De ki: ister gönüllü (طَوَّعَا), ister gönülsüz olarak harcayın, sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz fasık bir topluluksunuz.”<sup>89</sup>

6) “Göklerde ve yerde kim varsa, ister (طَوَّعَا) istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah'a boyun eğer.”<sup>90</sup>

7) “Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, ‘isteyerek (طَوَّعَا) veya istemeyerek gelin’ dedi. İkisi de, ‘isteyerek geldik (طَائِعِينَ)’ dediler.”<sup>91</sup>

8) “Sana ‘baş üstüne/hayhay (طَاعَةَ)’ derler. Fakat yanından çıktıklarında, içlerinden bir kısmı geceleyin (senin gündüz) söylediklerinin aksini kurarlar.”<sup>92</sup>

9) “De ki: Yemin etmeyin. Sizden istenen güzelce itaat etmektir (طَاعَةَ).”<sup>93</sup>

<sup>83</sup> Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, I, 115.

<sup>84</sup> Bk. Hafâcî, *a.g.e.*, II, 261.

<sup>85</sup> Konevî Isâmüddîn, *a.g.e.*, IV, 383.

<sup>86</sup> 2 Bakara 184.

<sup>87</sup> 9 Tövbe 79.

<sup>88</sup> 3 Âli İmran 83.

<sup>89</sup> 9 Tövbe 53.

<sup>90</sup> 13 Ra'd 15.

<sup>91</sup> 41 Fussilet 11.

<sup>92</sup> 4 Nisa 81.

<sup>93</sup> 14 Nûr 53.

10) “*Îtaat (طاعة) ve güzel bir söz onlar için daha hayırlıdır.*”<sup>94</sup>

11) “*İkisi de, ‘isteyerek geldik (طائعين)’ dediler.*”<sup>95</sup>

Görüldüğü gibi Kur’an-ı Kerim’de farklı bab ve kalıplarla toplam on bir yerde geçen “tatavvu” kelimesi, “gönüllü olarak, isteyerek yapmak-yapan” anlamlarına gelmektedir. İki yerde fiil olarak (تَطَوَّعَ), bir yerde ismi fail olarak (مُتَطَوِّعِينَ) şeklinde geçmektedir. Aynı kökten olan (طَوْعًا) dört yerde, (طَاعَةً) üç yerde, (طَائِعِينَ) bir yerde geçmektedir.

## 2.4. HADİSLERDE TATAVVU

Hadis kitapları tarandığında, “tatavvu” kelimesinin, masdar, mâzî, muzârî ve ism-i fâil (تَطَوَّعًا، تَطَوَّعًا، يَتَطَوَّعُ، مُتَطَوِّعًا) gibi farklı kalıplarda geldiği çok sayıda rivayet görülmektedir.

Kelime, hadislerde, şarihlerin de ifade ettiği üzere farz olmayan anlamında kullanılmıştır.

1) Ümmü Habîbe, Resûlullah’ı şöyle buyururken dinledim, dedi: “*Müslüman bir kimse, farzların dışında tatavvu olarak (تَطَوُّعًا) her gün Allah rızası için on iki rek`at namaz kılsa, Allah Teâlâ ona cennette bir köşk yapar.*” Veya “*Ona cennette bir köşk yapılır.*”<sup>96</sup>

Hadiste, “tatavu olarak” denildikten sonra ayrıca “farzların dışında denilmesi” te’kid kabilindedir ve mecaz ihtimalini ortadan kaldırmaktadır.<sup>97</sup>

2) İbni Abbâs şöyle dedi: “Bir gece teyzem Meymûne’nin yanında kaldım, derken Hz. Peygamber geceleyin nâfile namaz kılmak üzere (مُتَطَوِّعًا) kalktı. Su tulumuna giderek abdest aldı ve namaz kılmaya başladı. Onun böyle yaptığını görünce, ben de kalktım ve tulumdan abdest aldım. Sonra onun sol tarafına durdum. Resûlullah arkasından benim elimden tutarak beni öylece arkasından sağ tarafına döndürdü”. (Râvî Atâ diyor ki): “Ben (İbn Abbas’a): Bu, tatavvu’ (التَطَوُّع) namazda

<sup>94</sup> 47 Muhammed 21.

<sup>95</sup> 41 Fussilet 11.

<sup>96</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 103; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünen*, nşr. Şuayb Arnaût, Muhammed Kâmil Karabeleli, Dımaşk 2009, Salât 289; Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sünen*, Dârü’l-marife, Beyrut ts., Kıyâmü’l-leyl 66, 67; *İbn Mâce*, İkâmetü’s-salât 100.

<sup>97</sup> Bk. Nevevî, *Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*, Müessesetü Kurtuba, y.y. 1994, VI, 12 Fazlullah Câbir Ahmed ed-Diyûbendî el-Osmânî, *Mevsûatü Fethu’l-mülhim fî şerhi Sahîhi Müslim*, nşr. Nûru’l-beşer ve Mahmud Şâkir, Dârü’l-ihyâi’t-türâsi’l-Arabiyyi, Beyrut 2006, IV, 481.



mı oldu?” dedim. “Evet”, cevabını verdi. <sup>98</sup>

3) Talha b. Ubeydullah şöyle dedi: Uzaktan sesini duyup ne dediğini anlayamadığımız saçı başı dağınık Necidli bir adam Resûlullah'ın huzuruna geldi. Resûlullah'a yaklaştı. Bir de baktık ki, İslâm'ın ne olduğunu soruyor. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: “*Bir gün bir gecede beş vakit namaz kılmaktır*” buyurdu. Adam: Kılmam gereken başka namaz var mı? dedi. “*Hayır yok! Tatavvu olarak kılırsan (تَطَوَّعَ) o başka*” buyurdu. Resûlullah sözüne devam ederek: “*Bir de ramazan orucunu tutmaktır*” buyurdu. Adam yine: Tutmam gereken başka oruç var mı? dedi. Resûlullah: “*Hayır yok. Tatavvu olarak tutarsan (تَطَوَّعَ) o başka.*” buyurdu. Râvî Talha diyor ki; Resûlullah adama zekât vermeyi söyledi. Adam: Vermem gereken başka sadaka var mı? dedi. “*Hayır yok, tatavvu olarak verirsen o başka*” buyurdu. Bu defa adam: “Bu söylediklerinden ne fazla ne eksik yaparım”, diyerek Resûlullah'ın huzurundan ayrıldı. Bunun üzerine Resûlullah “*Eğer sözüne sahip çıkarsa, kurtuldu gitti.*” buyurdu. <sup>99</sup>

Bu rivayette تَطَوَّعَ fiili farz ve vâcip olmayan anlamında kullanılmıştır. <sup>100</sup>

4) Cabir b. Abdillâh şöyle dedi: “Nebî hayvan üzerindeyken kıblenin dışına yönelmiş olarak tatavvu namaz (التَطَوُّع) kılarıdı”. <sup>101</sup>

5) Nu'mân b. Sâlim şöyle dedi: “Her kim günde on iki rek'ât tatavvu namaz (تَطَوَّعًا) kılırsa, o kimseye cennetde bir ev yapılır.” <sup>102</sup>

“Nâfile” ve “tatavvu” kavramları görüldüğü üzere fakihlerin çoğunluğu tarafından farz ve vacibin dışında kalanlar olarak tanımlanmış, uygulamada da farzın ya da farz ve vacibin dışındaki namazlar bazı fıkıh kitaplarında “nâfile” başlığı

<sup>98</sup> Müslim, Müsâfirîn 192; Ahmed, V, 433-434; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *Musannef*, nşr. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Meclisü'l-ilmî, Karaçi 1970, II, 403.

<sup>99</sup> Buhârî, İmân 34, Savm 1, Şehâdât 26, Hiyel 3; Müslim, İmân 8, 9.

<sup>100</sup> Bk. Bâcî, *Müntekâ*, II, 347; Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh et-Tîbî, *Kâşif an hakâiki's-sünen*, nşr. Abdulhamîd Hindâvî, Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, Mekke-Riyad 1997, II, 459.

<sup>101</sup> Buhârî, Taksîru's-salât 7.

<sup>102</sup> Müslim, Müsâfirîn 102.

Tatavvu kelimesinin geçtiği diğer rivayetler için bk. Müslim, Müsâfirîn 105, 302; Ebû Davud, Salât 289, Salâtü's-sefer 276; Ahmed, II, 413 (1261), XX, 385 (1208), XL, 18 (24019); Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme, *Sahîh*, nşr. M. Mustafa el-A'zamî, Beyrut 1980, II, 208-209; Tayâlisî, III, 457 (2063); Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Mevsîlî, *Müsned*, nşr. Hüseyin Selim Esed, Dımaşk 1973, I, 383; Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünen*, nşr. Şuayb Arnaût ve arkadaşları, Beyrut 2004, II, 248-249; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Ma'rîfetü's-sünen ve'l-âsâr*, nşr. Abdülmü'tî Emîn Kalacî, Kahire 1991, II, 236.

altında ele alınırken bazılarında “tatavvu” başlığı altında ele alınmıştır.

Nâfile başlığı altında ele alanlar: Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*; Kudûrî, *Muhtasar*; Mevsilî (ö.683/1284), *İhtiyâr*; Neseî, *Kenz*; Merğînânî, *Hidâye*; Haskefî (ö.1088/1677), *ed-Durru'l-muhtâr*; Halebî (ö.956/1549), *Gunyetü'l-mütemellî*; Şürünlâlî, *Nûrî'l-îzâh*; Nevevî, *Minhâcu't-tâlibîn*.

Tatavvu başlığı altında ele alanlar: Şeybânî, *Asl ve Âsâr*; Müzenî (ö.264/878), *Muhtasar*; Semerkandî (ö.539/1144), *Tuhfetü'l-fukahâ*; Kâsânî (ö.587/1191), *Bedâiu's-senâi'*; Burhanuddin el-Buhârî (ö.616/1219), *el-Muhîtu'l-Burhanî*; İbn Kesîr, *İrşâdu'l-fakîh*; Şîrâzî (ö.476/1083), *Muhezzeb*; Gazzâlî (ö.505/1111), *Vecîz ve Vasî*; Nevevî, *Ravzatu't-tâlibîn*; İbn Kudâme, *Mukni'*, ve *Muğni'*; Haccâvî (ö.968/1560), *İkna'*; İbn Müflih Burhânüddîn (ö.763/1361), *Kitâbu'l-furu'*; Mansur b. Yunus el-Behûtî (ö.1051/1641), *Keşşâfü'l-kinâ'*.

### 3. MÜEKKED VE GAYRİ MÜEKKED SÜNNET

#### 3.1. MÜEKKED SÜNNET

Müekked sünnet: “Hz. Peygamber’in veya Hulefâ-i Râşidîn’in tamamının veya birinin Hz. Peygamber’den sonra bir özür olmaksızın bazen terketmekle beraber, ibadet kastıyla devamlı yaptıkları şeylerdir.”<sup>103</sup>

Leknevi (1848-1886), Hanefî fukahâsından müekked sünnetin yirmi iki tanımını nakledip eksiklerini söylemiş, tenkid etmiş ancak kendisi bir tanım yapmamıştır.<sup>104</sup> Ebû Gudde (ö.1417-1997), bu tanımlardan üçünü dikkate aldığını söyleyerek yukarıdaki tanımı yapmıştır.

Bazı Şâfiî âlimlere göre farzın dışındakiler; sünnet, müstehap ve tatavvu olmak üzere üç kısımdır ve sünnet, “Hz. Peygamber’in devam buyurduğudur.” Şâfiî mezhebinde meşhur olan görüşe göre ise, sünnet, nâfile, mendup, müstehap, murağğabun fih eş anlamlıdır ve “Terki caiz olmakla birlikte yapılması tercih

<sup>103</sup> Abdülfettâh Ebû Gudde, *es-Sünnetü'n-Nebeviyye ve beyânü medlûlihe's-şer'iyi ve't-ta'rîfi bi hâli Süneni'd-Dârekutni*, Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2010, s. 7.

Öncelikle bu namazların Hz. Peygamber tarafından kılındığı veya tavsiye edildiği rivayetlerle tespit edilecek dolayısıyla hadisçilerin kullandığı anlamda sünnet olduğu ortaya konulacaktır. Daha sonra bu namazların kuvvet dereceleri, fikhîçilerin kullandığı müekked ve gayri müekked kavramlarıyla ifade edileceğinden söz konusu kavramlar fikhîçilere göre tanımlanacaktır.

<sup>104</sup> Bk. Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *Tuhfetü'l-ahyâr fi ihyâi sünneti seyyidi'l-ebâr*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-matbûâti'l-İslâmiyye, Haleb 1992, s. 68-86.

edilendir.”<sup>105</sup> Dolayısıyla sünnet, Hz. Peygamber’in devam buyurduğu ve mendup olmak üzere iki anlamda kullanılmıştır.<sup>106</sup>

Mâlikilere göre sünnet, “Hz. Peygamber’in yapıp devam buyurduğu, cemaat içindeyken izhar ettiği ve vâcip olduğuna dair bir delil bulunmayan ameldir.”<sup>107</sup> Sünnetin müekked olanı da, vitir ve benzerleri gibi sevabı çok olandır.<sup>108</sup>

Hanefiler müekked sünnetin hükmüyle alakalı, özürsüz olarak ısrarla terkedilmesinin kınanmayı (لوم),<sup>109</sup> azarlanmayı (عتاب),<sup>110</sup> sapkınlığa nisbet edilmeye (تضليل) müstehak olmayı,<sup>111</sup> az bir günahı (اثم يسير),<sup>112</sup> ahirette şefaatten mahrumiyeti<sup>113</sup> gerektirdiğini söylemişlerdir. Ancak özürsüz ve devamlı terkedilmesinin, günahı ve şefaatten mahrumiyeti gerektirmesi tartışma konusudur. Bazı âlimler müekked sünnetin terkinin vâcibin terkindeki günahdan daha az günahı gerektirdiğini söyleyip bir delil zikretmemiş,<sup>114</sup> bazıları bir tehdid olduğunu söylemiş

<sup>105</sup> Bk. Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, III, 328; Nevevî, *Mecmû'*, III, 495-496; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfeti'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*, Matbaatü Mustafa Muhammed, Mısır ts., II, 219; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halîl Aytânî, Beyrut 1997, I, 332; Remlî, *a.g.e.*, II, 105; Abdulhamîd eş-Şirvânî, *Hâşiye alâ Tuhfeti'l-minhâc*, Mısır ts., II, 219.2

<sup>106</sup> Bk. Râfiî, *a.g.e.*, III, 247-248.

<sup>107</sup> Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Mâlikî el-Haraşî, eş-Şerhu's-sağîr alâ Muhtasarı Halil, el-Matbaatü'l-kübra'l-emiriyye, Bulak 1317, II, 2; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed ed-Desûkî, *Hâşiye ale'ş-Şerhi'l-kebîr li'd-Derdîr*, Dârü İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, Mısır ts, I, 312; Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Mâlikî, *Bulğatu's-sâlik*, I, 266; *el-Mevsûatü'l-fikhîyye*, XXV, 265.

<sup>108</sup> Haraşî, *a.g.e.*, II, 2; Desûkî, *a.g.e.*, I, 312.

<sup>109</sup> Pezdevî, *a.g.e.*, s. 331; Serahsî, *Usûlü'l-fikh*, nşr. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, 1993, I, 114; Abdülazîz Buhârî, *a.g.e.*, II, 447-448; Haskefî, *ed-Dürü'l-muhtâr*, s. 20; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 451.

<sup>110</sup> Serahsî, *Usûlü'l-fikh*, I, 114; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkı'l-felâh*, s. 64.

<sup>111</sup> Serahsî, *Usûlü'l-fikh*, I, 114; Abdülazîz Buhârî, *a.g.e.*, II, 447-448; İbnü'l-Hümâm, *et-Tahrîr fî usûli'l-fikh el-câmiu beyne istulâheyi'l-Hanefiyyeti ve'ş-Şâfiyye*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1351, s. 259; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 219, II, 451.

<sup>112</sup> Abdülazîz Buhârî, *a.g.e.*, II, 447-448; Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Abdullah Mahmûd, Beyrut 2001, V, 376; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, nşr. Zekerîyya Umeyrât, Beyrut 1997, I, 44, 527; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkı'l-felâh*, s. 75, 256; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 220, 224-225; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced alâ Muvattai'l-İmâm Muhammed*, nşr. Takıyyüddîn en-Nedvî, Dımaşk 1991, I, 192-193.

<sup>113</sup> Abdülazîz Buhârî, *a.g.e.*, II, 448; Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer et-Teftâzânî, *Telvîh ilâ keşfi hakâiki't-Tenkîh*, nşr. Şeyh Zekerîyya Umeyrât, Beyrut ts., II, 264; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VIII, 345; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkı'l-felâh*, s. 64; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 220; a.mlf., *Nesemâtü'l-eshâr şerhu İfâdati'l-envâr şerhi'l-Menâr*, Pakistan 1418, s. 167; Leknevî, *Tuhfeti'l-ahyâr, fî İhyâi sünneti seyyidi'l-ebâr*, nşr. Abdulfettâh Ebû Gudde, Haleb 1992, s. 87.

<sup>114</sup> Bk. Abdülazîz Buhârî, *a.g.e.*, II, 447; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 376; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, I, 527; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 224-225.

ancak bunun ne olduğunu belirtmemiş,<sup>115</sup> Leknevî ise delil olarak “*Sünnetimden yüz çeviren benden değildir.*”<sup>116</sup> “*Lânet ettiğim altı sınıf vardır: .... sünnetimi terkeden.*”<sup>117</sup> “*Peygamberinizin sünnetini terkiderseniz saparsınız.*”<sup>118</sup> rivayetlerini zikretmiştir.<sup>119</sup> Halbuki Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiînin sözlerinde geçen “sünnet” kelimesi, “dinde tâbi olunan meşru yol, nebevî metod” anlamında olup itikâd, ibâdât, muâmelât, ahlâk, âdâb ve benzeri şeyleri kapsar ki bunlarda farz, vâcip ve müstehap bulunmaktadır. Fukahanın dilinde dolaşan ve fıkıh kitaplarında geçen “sünnet” lafzı ise “farz ve vâcip olmayan” anlamında fikhî bir terim olup tâbiûn döneminden sonra ikinci yüzyıl ve daha sonraki dönemlerde ortaya çıkıp yaygınlaşmıştır.<sup>120</sup> Dolayısıyla hadislerde “Hz. Peygamber’in yolu” anlamına gelen sünnet lafzının fikhî bir terim olan “farz ve vacip olmayan” anlamında alınarak bu yolun terkine dair tehditlerin fikhî manadaki sünnetin terkine yorumlanması ve hadislerin, sünnetin terkinin günahı gerektirdiği görüşüne delil getirilmesi hatadır, isabetli değildir.

Bazıları da sünneti terketmenin günaha sebep olduğuna şu âyeti delil getirmiştir: “*Artık onun (Peygamber’in) emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar.*”<sup>121</sup> Âyetteki “emr” kelimesi emir sîğası değil de hal/durum anlamında alınıp Hz. Peygamber’in uygulamasına muhalefet edip onu terkedenlerin bu tehdide muhatap olacakları ve

<sup>115</sup> Aynî, beş vakit namazların sünnetlerini terkedenin sahih görüşe göre günaha girdiğini, bu hususta tehdid olduğunu söylemiş ancak bu tehdidin ne olduğunu belirtmemiştir. Bk. *Binâye*, II, 506.

<sup>116</sup> *Buhârî*, Nikâh I; *Müslim*, Nikâh I.

<sup>117</sup> Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1983, III, 136 (2883); *Hâkim*, I, 91-92, II, 571-572, IV, 101 (102), (3940), (7011); Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, nşr. Şuayb Arnaût, Müessesetu'r-risâle, Beyrut 1988, XIII, 60 (5749).

Hâkim, isnadının sahih olduğunu, bir illetini bilmediğini söylemiş, Zehebî itiraz ederek ravi İshak b. Muhammed hakkında “sika değildir”, “zayıftır”, “sadûktur” nakillerinde bulunmuş, Ubeydullah b. Abdurrahman’la hiç kimsenin ihticâc etmediğini ve hadisin münker olduğunu belirtmiştir. Hâkim bir başka yerde aynı şeyleri söylemiş Zehebî de isnadda İshak ve Ubeydullah bulunmasına rağmen Hâkim’i onaylamıştır. Heysemî, Ubeydullah hakkında söylenen “zayıftır” “sikadır”, “sâlihu'l-hadistir” sözlerini naklederek muhtelefün fih olduğunu göstermiş, Şuayb Arnaût, hadisin İshak sebebiyle illetli sayılmasına itiraz etmiş fakat ravi Ubeydullah’ın muhtelefün fih ve hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 92, IV, 101; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 91, IV, 101; a.mlf., *Muğni fî'z-zaafâ*, I, 121; Heysemî, *a.g.e.*, I, 425; Arnaût, *İbn Hibbân* (tahrîc), XIII, 60.

<sup>118</sup> *Müslim*, Mesâcid 44.

<sup>119</sup> Leknevî, müekked sünnetin terkinin harama yakın olup vâcibin terkindeki günahdan daha az günahı gerektirdiğini söylemiş, delil olarak da bu üç hadisi zikretmiştir. Bk. Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, I, 192-193.

<sup>120</sup> Bk. Ebû Gudde, *es-Sünnetü'n-Nebeviyye*, s. 9-10; Elbânî, *Tahzîru's-sâcid min ittihâzi'l-kubûri mesâcid*, Mektebetü'l-meârif, Riyad 2001, s. 53-54.

<sup>121</sup> 24 Nûr 63.

günahkâr olacakları söylenmiştir. İbn Hacer, İbn Rüseyd'in (ö.721/1321) bu görüşü dile getirdiğini fakat bunun zayıf olduğunu, sünnet olan hiçbir şeyin kalmayışına götüreceğini, günahın sadece vacibin terkinden kaynaklandığını söylemiştir.<sup>122</sup>

İbnü'l-Hümâm da (ö.861/1457), beş vakit namazla birlikte kılınan sünnetleri terketmenin günah olacağı, zira bu hususta tehdid olduğu iddiasını, günahın vacibin terkedilmesine bağlı olduğunu söyleyerek kabul etmemektedir. İslam'ın ne olduğunu soran Necidli zata, Hz. Peygamber'in “*Bir gün bir gecede beş vakit namaz kılmaktır.*” buyurduğunu, o zatın, kılmam gereken başka namaz var mı? demesi üzerine “*Hayır yok! Nâfile olarak kılarsan o başka.*” dediğini, o zatın, Allah'a yemin ederim ki bu söylediklerinden ne fazla ne eksik yaparım demesi üzerine de, Hz. Peygamber'in: “*Eğer sözüne sahip çıkarsa kurtuldu gitti.*”<sup>123</sup> sözünü hatırlatmaktadır. Bu terk etmenin, hafife almaktan uzak, bilakis edep ve saygı çerçevesinde gerçekleşmesi halinde, günahı değil, isâeti<sup>124</sup> ve Resûlullah'ın sünnetini işlemeye bağlı olan uhrevî derece ve maslahatları kaçırmaya sebep olacağı ifade etmektedir.<sup>125</sup>

Sünneti terketmenin şefaatten mahrumiyeti gerektireceği görüşüne gelince, Teftâzânî *Telvih*'de müekked sünneti terketmenin harama yakın olduğunu, bunun azabı değil şefaattan mahrumiyeti gerektirdiğini söylemiş ve gerekçe olarak da bir hadis zikretmiştir: “*Kim sünnetimi terkederse şefaattimden mahrum kalır.*”<sup>126</sup> Bazı âlimler, bu hükmü ve rivayeti aynen *Telvih*'den nakletmiş,<sup>127</sup> bazıları rivayeti bir atıfta bulunmadan verip itikaden ya da aslen terk olarak yorumlamış,<sup>128</sup> bazıları da

<sup>122</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 609-610. Aynî, “bu söze zayıf diyenin sözü zayıftır” diyerek isim vermeden İbn Hacer'i tenkid etmiş ve günahın sadece vacibin terkinde hasredilemeyeceğini, özellikle müekked sünnetin terkinin de günahı kazandıracığını söylemiştir. Bk. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 376.

<sup>123</sup> *Buhâri*, îmân 34, Savm 1, Şehâdât 26, Hiyel 3; *Müslim*, İmân 8,9.

<sup>124</sup> İsâet, kınanma ve sapkınlığa nisbettir. Tahrîmen mekruh ile tenzihen mekruh arasında bir kötülüktür. Bk. İbn Âbidîn, *Nesemâtü'l-eshâr*, s. 166; Mehmed Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 258.

<sup>125</sup> İbnü'l-Hümâm Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-kadîr*, nşr. Abdurrazzâk Gâlib el-Mehdî, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003, I, 455.

<sup>126</sup> Teftâzânî, *a.g.e.*, II, 264.

<sup>127</sup> Bk. Ebû Saïd el-Hâdimî, *el-Berikatü'l-Mahmûdiyye fî şerhi't-Tarîkati'l-Muhammediyye ve ş-şerîati'n-nebeviyye fî's-sîreti'l-Ahmediyye*, Matbaatü Şirketi sahâfiyye, y.y., ts., III, 77; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkı'l-felâh*, s. 64; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, I, 220; a.mlf., *Nesemâtü'l-eshâr*, s. 167; Leknevî, *Tuhfetü'l-ahyâr*, s. 87.

<sup>128</sup> Bk. Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd el-Bâbertî, *İnâye*, nşr. Abdurrazzâk Gâlib el-Mehdî, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003, IX, 519, 521; Aynî, *Binâye*, XII, 8; Kadızâde Ahmed

sadece hadisi zikretmiştir.<sup>129</sup> Hadis, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*'de de nakledilmiştir.<sup>130</sup> Ancak araştırmamız neticesinde hadis kaynaklarında böyle bir hadise vakıf olunamamış bazı eserlerde de bu doğrultuda değerlendirmeler yapıldığı görülmüş,<sup>131</sup> hadisler kitaplarda toplandıktan sonra ortaya çıkan ve hadis kitaplarında bulunmayan bir rivayete bizlerin bugün rahatlıkla mevzudur hükmünü verme imkanına sahip olduğumuz belirtilmiştir.<sup>132</sup> Ebû Gudde, bu lafzın münker olduğunu, Hz. Peygamber'den böyle bir sözün gelmediğini, bunun, yanlış bir şekilde “*Kim sünnetimden yüz çevirirse (زَعَبَ) benden değildir.*”<sup>133</sup> hadisinden alındığını, bir şeyi terketmekle ondan yüz çevirmek arasında büyük bir fark olduğunu belirtmiştir. Ayrıca hadisteki sünnetten maksadın yol olduğunu, “farza mukabil olan” anlamındaki fikhî sünnet olmayıp “Kim benim yolumdan yüz çevirip başka bir yol edinirse” demek olduğunu ifade etmiştir.<sup>134</sup> Elbânî de sonradan oluşan ıstıhlara dikkat çekmiş ve “sünnet” kelimesini örnek vererek sözlükte yol manasına gelip farz olsun nâfile olsun Hz. Peygamber'in üzerinde bulunduğu hidayet ve nur olan her şeyi kapsadığını, ıstılahta ise farz olmayana has olduğunu, dolayısıyla hadislerdeki sünnet lafzını ıstilahî manasıyla tefsir etmenin yanlış olduğunu söylemiştir. Bu rivayeti, ıstilahî manadaki sünnete sarılmayı teşvik için delil getirenlerin, aslı olmayan bir hadisi Hz. Peygamber'e nisbet ederek ve sünnet lafzını şer'î manasından gaflet edip ıstilahî anlamıyla tefsir ederek iki noktadan hata ettiklerini belirtmiştir.<sup>135</sup>

Gazzâlî de benzer bir hadis nakletmektedir: “*Allah'ın hergün şöyle nidâ eden meleği vardır: Kim Muhammed'in sünnetine muhalefet ederse şefâatına nâil*

---

Şemseddin, *Netâicü'l-efkâr fi keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr*, nşr. Abdurrazzâk Gâlib el-Mehdî, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2003, IX, 521-522.

<sup>129</sup> Bk. Abdülazîz Buhârî, *a.g.e.*, II, 447; Abdülhakîm b. Şemseddîn Siyalkûtî, *Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî alâ Şerhi'l-Akâid li't-Teftâzânî*, İstanbul ts., II, 196; Muhammed Enver Şâh Keşmîrî, *el-Arfü's-şezî' alâ Câmiî't-Tirmizî*, nşr. Mahmûd Şâkir, Dâru'ihyâi't-türâsî'l-Arabiyyi, Beyrut 2004.

<sup>130</sup> Bk. *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, XXXVIII, 373.

<sup>131</sup> *Fethu'l-kadîr* ve tekmllesi *Netâic*'in tahrîcini yapan Abdurrazzâk Gâlib, hadisin garip olduğunu ve araştırma sonucu bulamadığını, Binâye tahkikini yapan Eymen Salih Şaban bu rivayete vakıf olmadığını belirtmişler, *el-Mevsûatü'l-fikhiyye* dipnotunda, hadisin, Teftâzânî'nin *Telvîh*'inde zikredildiği, *Sünen* ve *Âsâr* kaynaklarında bulunamadığı belirtilmiştir. Şukayrî, hadisi mutemed kitaplarda bulamadığını, Elbânî de hadisin aslının olmadığını söylemiştir. Bk. Gâlib, *Netâicü'l-efkâr* (dipnot), IX, 521; Eymen Salih, *Binâye* (dipnot) XII, 8; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, XXXVIII, 373; Muhammed b. Ahmed eş-Şukayrî, *es-Sünen ve'l-mübtedeât el-müteallikatü bi'l-ekzârî ve's-salât*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1980, S. 293; Elbânî, *Telhîsu sıfati salâti'n-Nebiyyi*, Mektebetü'l-meârif, Riyad 2000, s. 5; a.mlf., *Tahzîru's-sâcid*, s. 53.

<sup>132</sup> Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, Rağbet Yayınları, İst. 2009, s. 621.

<sup>133</sup> *Buhârî*, Nikâh 1; *Müslim*, Nikâh 5.

<sup>134</sup> Ebû Gudde, *Tuhfetü'l-ahyâr* (dipnot), s. 88.

<sup>135</sup> Elbânî, *Tahzîru's-sâcid*, s. 53-54.

olmaz.”<sup>136</sup> Zebîdî, hadisi Ebû Tâlib Mekkî'nin (ö.386/996) *Kûtu'l-kulûb*'da zikrettiğini, Irâkî'nin (ö.806/1404) hadisin aslına (senedine) vâkıf olmadığını, Zehebî'nin de yalan haber olduğunu söylediğini nakletmiş,<sup>137</sup> Tâcüddîn Sübkî de (ö.771/1370) hadisin senedini bulamadığını belirtmiştir.<sup>138</sup>

Sünnetin terkinin şefaatten mahrumiyeti gerektirdiği görüşüne delil olarak zikredilen rivayetin sahih ve sabit olmadığı, ayrıca rivayetlerde geçen sünnet lafzının fikhî manadaki sünnet olmayıp daha genel manada dinin bütününe kapsadığı anlaşıldıktan sonra bu iddianın dayanaktan yoksun olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.

Ebû Gudde, İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-kadîr*'de uydurma bir hadisi delil olarak zikretmesi üzerine şu değerlendirmeyi yapmıştır: “İbnü'l-Hümâm imamlığı hatta mutlak müctehid derecesine eriştiği kabul edilen, aklî-naklî ilimlerde ve istidlâlde tahkik ehli âlimlerin büyüklerindedir. Fakat onun bu hadisi şahid olarak kullanması, kitaplarına baktığı fakih ve alimlerden bu hadisi şahid olarak kullananlara uyması sebebiyle olmuş, bunu araştırmadan onlara uyararak zikretmiştir.”<sup>139</sup>

### 3.2. GAYRİ MÜEKKED SÜNNET

Gayri müekked: Hz. Peygamber'in bazen işleyip, bazen terk ettiği veya işlemese bile teşvik ettiği şeylerdir. Bunlara müstehap, mendûp, tatavvu, fazilet ve âdâp da denilir. İşleyen sevabını alır. İşlemeyen kınanmaz.<sup>140</sup>

Bu Hanefîlerin tanımıdır. Bazı Şâfiî âlimlere göre farzın dışındakiler, sünnet, müstehap ve tatavvu olmak üzere üç kısımdır ve müstehap “Hz. Peygamber'in devam etmeyip bazen yaptığı şeylerdir.” Şâfiî mezhebinde meşhur olan görüşe göre ise, sünnet, nâfile, mendup, müstehap, murağğabun fi h eş anlamlıdır ve “Terki caiz

<sup>136</sup> Gazzâlî, *İhyâü ulûmi 'd-dîn*, I, 443-444.

<sup>137</sup> Bk. Ebû Tâlib Muhammed b. Ali el-Mekkî, *Kutü'l-kulûb*, nşr. Mahmud İbrahim Muhammed er-Rıdvânî, Kahire 2001, I, 479, III, 1281; Irakî, *Muğni an hamli'l-esfâr*, s. 46; Zebîdî, *İthâfî's-sâdeti'l-müttakîn bi şerhi esrâri İhyâi ulûmiddîn*, Müessesetü't-târîhi'l-Arabiyyi, Beyrut 1994, I, 444.

<sup>138</sup> Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, nşr. Abdülfettâh Muhammedel-Hulv, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Kahire 1964-1976, VI, 291.

<sup>139</sup> Ebû Gudde, *Mesnû' fî marifeti'l-hadisi'l-mevzu'* (talik), Halep ts., s. 200.

<sup>140</sup> Bk. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, I, 55; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkı'l-felâh*, s. 64-65; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, I, 246-247; Ahmed Hamdi Akseki, *İslam Dini*, DİB yay., Ankara 1969, s. 108.

olmakla birlikte yapılması tercih edilendir.”<sup>141</sup>

#### 4. REVÂTİB

Revâtib, râtibe kelimesinin çoğuludur. Râtibe, sözlükte sabit ve daim anlamındadır.<sup>142</sup> Şâfiîlerde râtib kelimesi, başkasına tâbi olup fiili başkasına bağlı olan ve muayyen vakti olan anlamlarında kullanılmıştır.<sup>143</sup> Bir kısmı, husûsî bir vakti olan nâfilelere revâtib demiş, teravîh, kuşluk ve bayram namazlarını da revâtîpden saymış,<sup>144</sup> diğer bir kısmı, farzlara tâbi olan sünnetlere revâtib demiştir.<sup>145</sup> Dolayısıyla

farzlara tâbi olup öncesinde ve sonrasında kılınan nâfile namazlara, müekked olsun olmasın Şâfiî âlimler revâtib ismini vermiştir.<sup>146</sup> Hanefîler ve genel olarak Hanbeliler ise revâtibi, müekked sünnet anlamında kullanmış, farz namazların öncesinde ve sonrasında kılınan müekked nâfilelere revâtib demişlerdir.<sup>147</sup>

<sup>141</sup> Bk. Nevevî, *Mecmû'*, III, 495; a.mlf., *Ravzatü't-tâlib*, nşr. Ali Muhammed Muavvez ve Âdil Ahmed, Dâru âlemi'l-kütüb, Beyrut 2003, I, 326; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, II, 219; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halîl Aytânî, Dâru'l-marife, Beyrut 1997, I, 332.

<sup>142</sup> Bk. Cevherî, *a.g.e.*, I, 133; İbn Manzur, *a.g.e.*, XVIII, 1574; Zebidî, *Tâcu'l-arûs*, II, 48

<sup>143</sup> Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, I, 429; Kalyûbî, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Mahallî alâ Minhâci't-tâlibîn*, I, 210.

<sup>144</sup> Şîrâzî, *Mühezzeb*'de bunu esas almıştır. Tatavvu namazları; bayram, küsuf ve yağmur namazı gibi cemaatin sünnet olduğu namazlar ile cemaatin sünnet olmadığı namazlar kısımlarına, cemaatin sünnet olmadığı namazları da, bir vakitle râtibe (sabit) olan ve olmayan kısımlarına ayırmış, râtibenin, farzlarla beraber olan sünnetler olduğunu, vitir, teravîh ve kuşluk namazının da revâtîbden olduğunu, gece ve gündüz tatavvu olarak kılınan namazların revâtîp olmayan namazlar olduğunu, en faziletlisinin tehecçüd namazı olduğunu belirtmiştir. Bk. Şîrâzî, *Mühezzeb*, I, 276-281.

<sup>145</sup> Râfî, *a.g.e.*, II, 116. Gazzâlî *Vecîz*'de tatavvu namazları revâtib olan ve olmayan diye iki fasla ayırmıştır. Revâtib olanları, sabah ve öğle namazlarından evvel ikişer, öğle, akşam ve yatsı namazlarından sonra ikişer rekat ile bir rekat vitir olmak üzere toplam onbir rekat olarak belirtmiş, bazılarının, ikindiden önce dört, öğleden sonra iki rekat ilâve ederek sayıyı onyediye çıkardıklarını söylemiştir. Bayram namazları, güneş ve ay tutulması namazları ile yağmur namazını revâtib olmayan namazlardan saymıştır. Bk. Gazzâlî, *Vecîz*, I, 180.

<sup>146</sup> Bk. Gazzâlî, *Vecîz*, I, 180; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*, s. 115; a.mlf., *Ravzatü't-tâlibîn*, I, 429; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *İkna' fî halli elfâzi Ebî Şüca'*, nşr. Ali Muhammed Muavvez ve Âdil Ahmed, Beyrut 2004; Hasen b. Muhammed el-Attâr, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Celâl el-Mahallî alâ Cem'i'l-cevâmi'*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut ts., I, 126.

<sup>147</sup> Bk. Aynî, *Minhatü's-sülûk fî şerhi Tuhfeti'l-mülûk*, nşr. Ahmed abdurzzâk el-Kubeysî, Katar 2007, s. 144; Ebû Muhammed Fahrüddîn Osman ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, nşr. Ahmed İnâyet, Beyrut 2000, I, 455; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 515; Haccâvî, *a.g.e.*, I, 223-224; İbnü'n-Neccâr, *Münteha'l-irâdât fî cem'i'l-Mukni' maa't-Tenkîh ve ziyâdât*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrut 1999, I, 268-269; Mer'î b. Yûsuf Zeynüddîn, *Ğâyetü'l-müntehâ fî'l-cem' beyne'l-İknâ' ve'l-Müntehâ*, nşr. Yâsir İbrâhim el-Mezrûî ve Râid Yûsuf er-Rûmî, Kuveyt 2007, I, 195; Muhammed b. Sâlih el-Useymin, *Şerhu Riyâzi's-sâlihîn*, Riyad 1427, V, 121-122.

Hanbelî olan İbn Kudâme, revâtîp sünnetleri; farzlarla beraber olanlar, vitir ve kuşluk namazı olmak üzere üçe ayırmış ve kuşluk namazının müstehap olduğunu söylemiştir. Bundan İbn



Kurtubî, farzların revâtib sünnetlerinin olup olmadığı konusunda âlimlerin ihtilaf ettiğini, cumhura göre olduğunu, İmam Malik'den nakledilen meşhur görüşe göre olmadığını söylemiştir. Sabahın iki rekat sünneti dışında bir tevkât de olmadığını ve bunun, farzları koruma amaçlı olup kişinin bundan emin olması durumunda dilediği kadar tatavvu kılmasına bir mani bulunmadığını belirtmiştir.<sup>148</sup> Aynî de, İmam Mâlik'e göre farzlardan önce ve sonra bir sünnet olmadığını, Mâlik'in bu konuda sahih ve sabit hadislerle muhalefet edip bunu Medine ehlinin ameli sandığını söylemiştir.<sup>149</sup>

Şevkânî, farzların revâtibinin çok olduğunu, bir kısmının farzlardan önce, bir kısmının sonra olduğunu söylemiş ve ilgili rivayetleri nakletmiştir. O rivayetlere bakıldığında Şevkânî'nin revâtibi farz namazlardan önce ve sonra kılınan müekked ve gayri müekked namazlar anlamında ele aldığı anlaşılmaktadır.<sup>150</sup>

---

Kudâme'nin revâtibi müekked anlamında kullanmadığı anlaşılmaktadır. Bk. İbn Kudâme Muvaffakuddîn, *Kâfi*, I, 331-356.

<sup>148</sup> Ebü'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer el-Kurtubî, *Müfhim limâ eşkele min telhîsı kitabi Müslim*, nşr. Muhyiddin Dîb Mistû ve arkadaşları, Dârü İbn Kesir, Beyrut 1996, II, 365.

<sup>149</sup> Bk. Aynî, *Binâye*, II, 511-512. Ayrıca bk. Sahnûn Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîye, Beyrut 1994, I, 188; Sâvî, *a.g.e.*, I, 265-266; Zürkânî, *Şerhu Muhtasarı Halil*, Abdüsselâm Muhammed Emîn, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2002, I, 490-491; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû*, Dârü'l-fıkr, Dımaşk 1985, II, 55-57.

<sup>150</sup> Bk. Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrârü'l-mütedeffik alâ hadâiki'l-Ezhâr*, Dârü İbn Hazm, Beyrut 2004, s. 114. Ayrıca bk. *el-Fıkhü'l-müyesser*, Abdullah b. Muhammed et-Tayyâr, Abdullah b. Muhammed el-Mutlak, Muhammed b. İbrâhim el-Mûsa, Medârü'l-vatan, Riyad 2012, I, 347-348.



## İKİNCİ BÖLÜM

### FARZLARA TABİ OLAN NÂFİLE NAMAZLAR

Nâfile namazlar, ya farz namazlara tâbi olarak öncesinde ve sonrasında düzenli bir şekilde ya da farz namazlardan müstakil olarak kılınan namazlardır. Bu bölümde farz namazlarla birlikte kılınan ve revâtib denilen namazlar ele alınacaktır. Önce bu namazlarla ilgili genel rivayetler zikredilecek sonra her bir namaz ayrı başlıklar altında tek tek ele alınarak ilgili rivayetleri nakledilerek değerlendirilecektir.

#### Farz Namazlarla Kılınan Nâfile Namazlar Hakkındaki Genel Rivayetler

1) Ümmü Habîbe, Resûlullah'ı şöyle söylerken dinledim, dedi: *“Müslüman bir kimse, farzların dışında tatavvu olarak her gün Allah rızası için on iki rek`at namaz kılsa, Allah Teâlâ ona cennette bir köşk yapar.”* Veya *“Ona cennette bir köşk yapılır.”*<sup>151</sup>

Hadis, Ebû Hüreyre'den de rivayet edilmiştir.<sup>152</sup>

Bu rivayetlerde hangi namazlar olduğu belirtilmeyen on iki rekat, diğer rivayetlerde tefsir edilmiştir.

2) Ümmü Habîbe'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *“Bir kimse öğle namazından önce dört, öğle namazından sonra iki, akşam namazından sonra iki, yatsı namazından sonra iki ve sabah namazından önce iki rekat olmak üzere bir gün ve gecede on iki rek`at namaz kılsa, onun için cennette bir köşk yapılır.”*<sup>153</sup>

<sup>151</sup> Müslim, Müsâfirîn 103; Ebû Dâvûd, Salât 289; Nesâî, Kıyâmü'l-leyl 66, 67; a.mlf., el-Kübrâ, II, 184-185; İbn Mâce, İkâmetü's-salât 100; Ahmed, XLIV, 353 (26769).

<sup>152</sup> Nesâî, Kıyâmü'l-leyl 67; a. mlf., es-Sünenü'l-kübrâ, nşr. Hasan Abdülmun'im Şelebî, Beyrut 2001, II, 185; İbn Mâce, İkâme 100.

Nesâî, hadisin Ebû Hüreyre'nin müsnedi olmasının hata, Ümmü Habîbe'nin müsnedi olmasının doğru olduğunu ve (bu hatayı yapan) ravi Muhammed b. Süleyman'ın zayıf olduğunu söylemiş, Dârekutnî ve Buhârî de Muhammed'in burada hata ettiğini belirtmiştir. Ancak senedi zayıf olsa da hadis, Elbânî ve Şuayb Arnaût'un da belirttiği gibi bir önceki Ümmü Habîbe rivayetiyle sahih li gayrihî derecesine çıkmıştır. Bk. Nesâî, Sünen, III, 294; Dârekutnî, el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye, nşr. Mahfûzurrahmân Zeynullah es-Selefi, Dârü tayyibe, Riyad 1991, VIII, 184-185; Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1986, VII, 37; Elbânî, Sahîhu Süneni'n-Nesâî, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1998, I, 572 (1810); Arnaût, İbn Mâce (tahrîc), II, 225.

<sup>153</sup> Tirmizî, Salât 191; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, XXIII, 231.

3) Âişe'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “Bir kimse öğle namazından önce dört, öğle namazından sonra iki, akşam namazından sonra iki, yatsı namazından sonra iki ve sabah namazından önce iki rekat olmak üzere on iki rekat sünnet namazı kılmaya devam ederse Allah onun için cennette bir köşk yapar.”<sup>154</sup>

Bir önceki Ümmü Habîbe rivayeti ile diğer rivayetlerde “kim kılsa”, bu rivayette ise “kılmaya devam ederse” şeklindedir. Ayrıca bu rivayette “sünnet” ilâvesi vardır. İbnü'l-Arabî (ö.543/1148), hadiste geçen “sünnet” kelimesinin Tirmizî dışında diğer hadis kaynaklarında geçmediğini ve farz olmayan anlamında olduğunu söylemiştir.<sup>155</sup> Ancak elimizdeki nüshalarda “sünnet” kelimesi *İbn Mâce*, *İbn Ebî Şeybe* ve *Ebû Ya'lâ*'da da geçmektedir.

Nesâî'nin (ö.303/915) Âişe'den diğer bir rivayetinde “cennete girer” şeklindedir.<sup>156</sup> Sindî (ö.1138/1726), “cennete girer” sözünü “ilk olarak” diye tefsir etmiş ve aksi halde mutlak olarak cennete girmenin mücerred imanla

---

Seneddeki ravi Müemmel b. İsmail el-Adevî hakkında İbn Hacer, “sika”, “münkeru'l-hadis”, “sika, kesîru'l-hata”, “sika, kesîru'l-galat” nakillerinde bulunmuştur. Mübârekpûrî de cerh ta'dil lafızlarını nakletmiş fakat hadis ile ilgili bir değerlendirme yapmamıştır. Tirmizî hadisin hasen-sahih olduğunu, Elbânî sahih olduğunu, Şuayb Arnaût ise Müemmel'in seyyiü'l-hıfz olsa da mütâbaat edildiğini ve hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 193-194; Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî*, nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf, Dârü'l-fikr, ts., II, 467-468; Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 2000, I, 238 (415); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), I, 470.

<sup>154</sup> *Tirmizî*, Salât 191; *Nesâî*, Kıyâmu'l-leyl 66; *İbn Mâce*, İkâmetü's-salât 100; Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, nşr. Muhammed Avvâme, Dârü Kurtuba, Beyrut 2006, IV, 285-286 (6028); *Ebû Ya'la*, VIII, 21 (4525).

Tirmizî hadisin bu tarikten garib olduğunu, Nesâî hata bulunduğunu, Nesâî şarihi Etyûbî, hatanın ravi Muğîre b. Ziyâd'dan olduğunu, Tirmizî ve Nesâî'nin doğru olan, hadisin Âişe hadisi değil, Ümmü Habîbe hadisi olduğuna işaret ettiğini, Muğîre'nin muzdaribu'l-hadis ve evhâm sahibi sadûk olduğunu, Atâ'nın öğrencilerine muhalefetiyle burada hata ettiğinin açık olduğunu, dolayısıyla Âişe hadisinin zayıf, Ümmü Hâbîbe hadisinin sahih olduğunu söylemiştir. Elbânî, hadisin sahih olduğunu, Şuayb Arnaût, Muğîre'den dolayı isnadın hasen, hadisin sahih li gayrihi olduğunu söylemiştir. Muhammed Avvâme, Muğîre sebebiyle Tirmizî'nin hadisi zayıf saydığını, Takrîb'de onun evhâm sahibi sadûk olduğunun belirtildiğini, bunun gibi ravilerin hadisinin hasen sayıldığını ancak Nesâî'nin onu itham ettiğini söylemiştir. Sonuç olarak Âişe rivayeti ile Ümmü Habîbe rivayeti arasındaki fark “sünnet” ifadesi ile “devam ederse” ifadesidir. Rekat sayıları aynıdır ve hadis sahih derecesine çıkmaktadır. Bk. İbn Hacer, *Takrîb*, s. 543; Muhammed b. Ali b. Adem el-Etyûbî, *Zahîretü'l-ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ*, Dârü'l-mirac, Riyad 1996, XVIII, 181-182; Elbânî, *Sahîhu Süneni-t-Tirmizî*, I, 238 (414); a.mlf., *Sahîhu Süneni-'n-Nesâî*, I, 569 (1794); a.mlf., *Sahîhu Süneni İbn Mâce*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1997, I, 337 (942); Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), II, 223; a.mlf., *Tirmizî* (tahrîc), I, 469; Avvâme, *İbn Ebî Şeybe* (tahrîc), IV, 285.

<sup>155</sup> İbnü'l-Arabî Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ârizatü'l-ahvezî fi şerhi't-Tirmizî*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut ts., II, 208.

<sup>156</sup> Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 181.

gerçekleşeceğini ifade etmiş,<sup>157</sup> “devam ederse” sözüyle sözkonusu ecrin bu nâfilelere devama bağlı olduğunu, birgün kılıp birgün kılmamayla gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir.<sup>158</sup>

4) Ümmü Habîbe’den rivayet edildiğine göre Peygamber şöyle buyurdu: “*Bir kimse öğle namazından önce dört, öğle namazından sonra iki, ikindi namazından önce iki, akşam namazından sonra iki ve sabah namazından önce iki rekat olmak üzere bir gün ve gecede on iki rek`at namaz kılsa, onun için cennette bir köşk yapılır.*”<sup>159</sup>

Hadis, Ebû Hüreyre’den de rivayet edilmiştir.<sup>160</sup>

Bu rivayette önceki iki rivayetten farklı olarak yatsı namazının son sünneti zikredilmemiş, ikindi namazının iki rekat sünneti zikredilmiştir.

5) Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Kim günde on iki rekat namaz kılsa cennette onun için bir köşk yapılır. İki rekat sabah namazından önce, iki rekat öğle namazından önce, iki rekat öğle namazından sonra, iki rekat - zan ediyorum dedi ki - ikindi namazından önce, iki rekat akşam namazından sonra ve iki rekat - zan ediyorum dedi ki - yatsı namazından sonra.*”<sup>161</sup>

Bu rivayette, ikindi namazından önceki iki rekat da yatsı namazından sonraki iki rekat da zikredilmiş, ancak öğleden önceki namaz iki rekat olarak ifade edilmiştir.

6) Hz. Âişe kendisine Resûlullah’ın tatavvu namazını soran Abdullah b. Şakîk’a cevaben şöyle dedi: Resûlullah, benim evimde öğleden evvel dört rek`at

<sup>157</sup> Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî alâ Süneni'n-Nesâî*, Dârü'l-marife, Beyrut ts., III, 289.

<sup>158</sup> Sindî, *Hâşiyetü's-Sindî alâ Süneni İbn Mâce*, II, 22-23.

<sup>159</sup> *Nesâî*, Kıyâmu'l-leyl 66; a.mlf., *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 183, 184, 186; *Hâkim*, I, 456; *İbn Hibbân*; VI, 205 (2452); *İbn Huzeyme*, II, 204-205 (1188); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXIII, 230. Hâkim, isnadının *Sahîhayn*'ın şartı üzere olduğunu söylemiş, Zehebî de onaylamıştır. Şuayb Arnaût ve A'zamî, sahih olduğunu, Etyûbî, hadisin bu isnadla sahih olup Ebû İshak'ın an'anesinin zarar vermediğini söylemiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 456; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 456; Arnaût, *İbn Hibbân*, (Tahrîc), VI, 205; A'zamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), II, 204; Etyûbî, a.g.e., XVIII, 190.

<sup>160</sup> Ebû Ahmed Abdullah b. Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, nşr. Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvez, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut ts., VII, 464.

İbn Adî, seneddeki ravi Muhammed b. Süleyman'ın muzdaribu'l-hadis olduğunu söylemiştir. Ancak hadis önceki Ümmü Habîbe rivayetiyle sahih li gayrihidir.

<sup>161</sup> *İbn Mâce*, İkâme 100; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, V, 255 (5243); *İbn Ebû Şeybe*, IV, 289 (6035).

Elbânî, hadisin zayıf olduğunu, Şuayb Arnaût Muhammed b. Süleyman'dan dolayı isnadının zayıf, hadisin sahih liğayrihi olduğunu söylemiştir. Bk. Elbânî, *Zaîfu Sünen-i İbn Mâce*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1997, s. 88 (215); Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), II, 225.

kılar, sonra çıkararak cemaata namaz kıldırır, sonra tekrar evime dönerek iki rek'ât kılar. Cemaata akşam namazını kıldırır; sonra evime dönerek iki rek'ât kılar. Cemaata, yatsıyı kıldırır sonra evime girerek, iki rek'ât kılar.<sup>162</sup>

Hadiste, sabah namazı öncesindeki iki rekat zikredilmeyip on rekat namaz sayılmıştır. Hadisin, zikredilen namazların müekked olduklarını açıkça gösterdiği, zira bu namazların “kâne” lafzı ile “kılar” şeklinde ifade edildiği söylenmiştir.<sup>163</sup> Ancak “kâne” lafzının devamlılık ifade edip etmediği ihtilaflıdır.<sup>164</sup>

7) Âişe şöyle dedi: Resûlullah öğle namazından önce iki, öğle namazından sonra iki, akşam namazından sonra iki, yatsı namazından sonra iki ve sabah namazından önce iki rekat kılar.<sup>165</sup>

8) İbni Ömer şöyle dedi: Resûlullah'dan öğle namazından önce iki, öğle namazından sonra iki, akşam namazından sonra evinde iki, yatsı namazından sonra evinde iki ve sabah namazından önce iki rekat olmak üzere on rekat namaz belledim.<sup>166</sup>

Bu iki rivayette de, öğle namazından önceki namaz iki rekat olarak zikredilerek on rekat sayılmıştır.

9) İbni Ömer şöyle dedi: Ben Resûlullah ile birlikte öğle namazından önce ve

<sup>162</sup> Müslim, Müsâfirîn 105; Ebû Davud, Salât 289; Ahmed, XL, 18 (24019); İbn Hibbân, VI, 226-227 (2475); İbn Huzeyme, II, 208-209 (515).

<sup>163</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, a.g.e., VII, 8.

<sup>164</sup> Kirmânî, “كان يقرأ” gibi terkiplerin devamlılık ifade ettiğini; Zerkeşî, Hz. Peygamber hakkında “oruç tutardı”, “yapardı” gibi ifadelerin, fukaha ve usulcülerin ekserisine göre devamlılık ifade ettiğini; Münâvî, büyük âlimlerin çoğuna göre “kâne” lafzının devamlılık ifade ettiğini söylemiş, bir başka yerde, Kurtubî'den naklen “Kâne” lafzının Resûlullah hakkında kullanıldığında zannedildiği gibi devamlılık ifade etmediğini, durumun örfe bağlı olduğunu, aslında “kâne”nin bir kez yapılan şey için bile kullanıldığını belirtmiştir. Aynı ise, Kirmânî'nin, “كان يقرأ” gibi terkiplerin devamlılık ifade ettiğini belirten ifadesini naklettikten sonra, âlimlerin çoğuna göre “kâne”nin devamlılığı gerektirmediğini söylemiştir. Bk. Muhammed b. Yûsuf el-Kirmânî, el-Kevâkibü'd-derârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî, Beyrut 1981, VI, 14; Zerkeşî, Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân, nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl, Kahire ts., IV, 125; Aynî, Umdetü'l-kârî, VI, 267; Münâvî, Feyzü'l-kadîr, V, 68, 474. Gelecek olan Hz. Âişe hadisinde de “kâne” lafzıyla “öğle namazının farzından önce iki rek'ât kılar” denilmektedir. Bu da “kâne”nin her zaman devamlılık ifade etmediğini göstermektedir.

<sup>165</sup> Tirmizî, Salât 207; a.mlf., eş-Şemâilü'l-Muhammediyye, nşr. İzzet Ubeyd ed-Dabbâs, Dârü'l-hadis, Beyrut 1988, s. 138 (281); Begavî Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd, Şerhu's-sünne, nşr. Şuayb Arnaût, Muhammed Zehîr eş-Şâvîs, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1983, III, 447 (870).

Tirmizî hadisin hasen-sahih olduğunu, Elbânî ve Şuayb Arnaût, sahih olduğunu söylemişlerdir. Bk. Elbânî, Sahîhu Süneni't-Tirmizî, I, 249 (436); Arnaût, Tirmizî (tahrîc), I, 486.

<sup>166</sup> Buhârî, Teheccüd 34; Tirmizî, Salât 205.

sonra, akşam, yatsı ve cuma namazından sonra iki rekat namaz kıldım.<sup>167</sup>

Buhârî'nin (ö.256870) rivayetinde “Akşam ve yatsıyı evinde”, Müslim'in (ö.261/875) rivayetinde ise “Akşam, yatsı ve cum'ayı Nebî ile birlikte evinde kıldım.” ilâvesi vardır.

Bu rivayette de öğle namazından önceki namaz iki rekat olarak zikredilmiş, önceki iki rivayetten farklı olarak sabah namazının sünneti zikredilmemiş, cuma namazı sonrası iki rekat zikredilmiştir.

Buradaki beraberlik sadece sayıdadır. Yani İbn Ömer, Hz. Peygamber'le birlikte ona uyarak bu namazları kılmamış, her ikisi de tek başına kılmıştır. Resûlullah kıldığı gibi ben de kıldım, demek istemiştir.<sup>168</sup>

Bazı âlimler, bu hadisi delil olarak gündüz revâtib nâfilelerinin aksine gece nâfilelerini evde kılmanın mescidde kılmaktan daha faziletli olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş Mâlik ve Sevrî'den (ö.161/778) nakledilmiştir. İbn Hacer, hadisin bu hususa delil getirilmesine itiraz etmiş, Resûlullah'ın bu namazı evinde kılmasında bir kasıt olmadığını, genelde gündüzleri insanlarla meşgul olup geceleri evinde bulunduğunu söylemiştir.<sup>169</sup>

10) İbni Ömer şöyle dedi: Resûlullah öğle namazından önce ve sonra iki rekat kılardı. Akşam namazından sonra evinde iki rekat, yatsıdan sonra da iki rekat kılardı. Cumanın farzından sonra evine gitmedikçe namaz kılmazdı. Sonra evinde iki rek`at namaz kılardı.<sup>170</sup>

Bu rivayetin öncekinden farkı, önceki rivayette İbn Ömer ben Resûlullah ile birlikte bu namazları kıldım derken, bunda, Resûlullah bu namazları kılardı, demiştir.

İbn Ömer'den gelen üç rivayette de öğle namazından önceki namaz iki rekat olarak zikredilmiştir. Ancak birinci rivayette “belledim”, ikinci rivayette “Resûlullah ile birlikte kıldım”, üçüncü rivayette “Resûlullah kılardı” şeklindedir

Bu on rekat müekked revâtibtir. Çünkü Resûlullah bunlara devam etmiştir.<sup>171</sup>

<sup>167</sup> *Buhârî*, Teheccüd 29; *Müslim*, Müsâfirîn 104.

<sup>168</sup> Bk. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 338.

<sup>169</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 581.

<sup>170</sup> *Buhârî*, Cum`a 39; *Nesâî*, İmâmet 64; *Ebû Davud*, Salât, 289.

<sup>171</sup> *Münâvî*, *Fezû'l-kadîr*, V, 223.

Sindî, bazı rivayetlerde öğleden önce iki, bazı rivayetlerde dört rekat geçtiğini ancak bir ihtilafın söz konusu olmadığını, Hz. Peygamber'in bazen dört bazen de iki kılmış olabileceğini, fakat kavli hadisin dört rekata almamızı te'yid ve tercih ettiğini söylemiştir.<sup>172</sup>

On ve on iki rekat, muhtelif rivayetlerde farklı namazlar olarak belirtilmiştir:

On rekatlı rivayetlerin bir kısmında, öğlenin ilk sünneti dört değil iki rekat olarak ifade edilmiştir. Diğer bir kısmında, öğlenin ilk sünneti yine iki rekat olarak ifade edilmiş, sabah namazı öncesindeki iki rekat zikredilmeyip cuma namazı sonrasındaki iki rekat sayılmıştır. Diğer bir kısmında ise, sabah namazı öncesindeki iki rekat zikredilmemiş, öğle namazı öncesindeki namaz dört rekat olarak sayılmıştır.

On iki rekatlı rivayetlerin bir kısmında, “sabah namazının farzından önce iki, öğle namazının farzından önce dört, farzından sonra iki, akşamın ve yatsının farzından sonra iki rekat” olarak Hanefî mezhebindeki müekked sünnetler sayılmıştır. Diğer bir kısmında, öncekinden farklı olarak yatsının farzından sonraki iki rekat sünnet zikredilmeyip, ikindinin farzından önceki iki rekat zikredilmiştir. Diğer bir kısmında ise, birinciden farklı olarak öğlenin farzından önceki sünnet namaz iki rekat olarak zikredilmiş, ikindinin farzından önceki iki rekat sünnet de sayılmıştır.

Şevkânî, rivayetlerin farklılığına dikkat çekerek kimisinde yatsının iki rekat son sünnetinin zikredilip ikindiden önceki iki rekata zikredilmediğini, kimisinde aksi olduğunu, kimisinde hem yatsının iki rekat son sünnetinin hem de ikindinin iki rekat sünnetinin zikredildiğini ancak öğlenin ilk sünnetinin iki rekat zikredildiğini belirttikten sonra bu hadislerin ihtiva ettiği bütün namazların on dört rekat da olsa meşru olduğunu söylemiştir. Hadislerin, on iki rekata sevap hasıl olacağını açıkça ifade ettiğini ancak rivayetlerdeki farklılıktan dolayı Hz. Peygamber'in ifade ettiği on iki rekata eda edildiğini bilebilmenin ancak on dört rekata kılınmasıyla gerçekleşeceğini belirtmiştir.<sup>173</sup>

Merginânî, Resûlullah'ın müsâbere (devamlılık) hadisinin tefsiri olan rivayetlerde yatsının farzından önceki dört rekat namazdan bahsetmediğini ve bu

<sup>172</sup> Sindî, *Hâşiye alâ Sünen-i'n-Nesâî*, II, 455.

<sup>173</sup> Şevkânî, *Neylû'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*, nşr. Muhammed Subhî, Demmâm 1427, V, 57.



namaza devam buyurmadığını, bu sebeple müstehap olduğunu ifade etmiştir.<sup>174</sup> Babertî, Merginânî'nin bu namazın müstehap oluşuna müsâbere hadisinde zikredilmemesini birinci, Hz. Peygamber'in devam buyurmamasını da ikinci illet olarak zikrettiğini söyledikten sonra bunun doğru olmadığını, Hz. Peygamber'in devam buyurmayışı nedeniyle müsâbere hadisinde zikredilmediğinin söylenebileceğini belirtmiştir.<sup>175</sup> Aynî, sünnetin, Hz. Peygamber'in devam etmesiyle sabit olacağını,<sup>176</sup> İbnü'l-Hümâm da, müsâbere hadisinin, zikredilen namazların sünnet değil müstehap olduklarına delil olabileceğini, sünnetin ancak Hz. Peygamber'in o namazlara devam ettiğinin nakledilmesiyle sabit olacağını belirtmiştir.<sup>177</sup> Dolayısıyla müsâbere hadislerinde “*Kim bu namazları kılarsa...*” şeklindeki ifadeler teşvikten ibarettir ve bunlarla farz namazlarla birlikte kılınacak namazlar belirtilmiş olmaktadır. Bunların müekked olup olmadığı ise, diğer rivayetlerden hareketle Hz. Peygamber'in devam edip etmediğini tespitiye bağlıdır.

Yine Merginânî, Hz. Peygamber'in müsâbere hadisinin tefsirinde, ikinci namazından önceki dört rekattan bahsetmediğini, bu sebeple İmam Muhammed'in *Mebsut*'ta<sup>178</sup> bu namazı hasen diye isimlendirip rivayetlerdeki farklılıktan dolayı da kişiyi dört ya da iki kılmakta muhayyer bıraktığını, efdal olanın dört rekat olduğunu söylemiştir.<sup>179</sup> İbn Adî (ö.365/976), ikindiden önceki dört rekatin zikredildiği bir rivayet nakletmiş ve seneddeki ravi Muhammed b. Süleyman'ın (ö.181/797) muzdaribu'l-hadis olduğunu söylemiştir.<sup>180</sup> Zeylaî de (ö.762/1360), İbn Adî'nin seneddeki ravi Muhammed b. Süleyman'ı zayıf sayıp muzdaribu'l-hadis olduğunu söylediğini nakletmiş ve musannıf Merginânî'nin “Müsâbere hadisinde ikindiden önceki dört rekat zikredilmemiştir” sözünün doğru olduğunu ifade etmiştir.<sup>181</sup> Ancak Aynî, müsâbere hadisininin farklı tarik ve lafızlarla geldiğini söyleyip bu lafızları sahabî ravileri ve kaynaklarıyla verirken “*ikindi namazından önce iki rekat*”

<sup>174</sup> Merginânî, *a.g.e.*, I, 81.

<sup>175</sup> Bâbertî, *İnâye*, I, 459.

<sup>176</sup> Aynî, *Binâye*, II, 510.

<sup>177</sup> Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 459.

<sup>178</sup> Bk. Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *el-Asl/el-Mebstû*, nşr. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1990, I, 154.

<sup>179</sup> Merginânî, *a.g.e.*, I, 81.

<sup>180</sup> İbn Adî, *a.g.e.*, VII, 464.

<sup>181</sup> Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah ez-Zeylaî, *Nasbü'r-râye li tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, nşr. Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-reyyân, Beyrut 1997, II, 138.

cümlesinin olduğu rivayetleri de nakletmiştir.<sup>182</sup> Dolayısıyla dört rekat olmasa da iki rekatın zikredildiği sahih veya hasen senetlere sahip rivayetler mevcuttur.<sup>183</sup> Ayrıca yukarıda ifade edildiği gibi müsâbere hadisi zikredilen namazların sünnet değil ancak müstehap olduklarına delil olabilir. Zira sünnet Hz. Peygamber'in o namazlara devam ettiğine dair rivayetlerle sabit olur. Merginânî'nin, Resûlullah'ın bu namaza devam buyurmadığını, bu sebeple müstehap olduğunu ifade etmesi beklenirdi.

Rivayetlerden hareketle Hanefiler farz olan beş vakit namazla birlikte kılınan müekked sünnetleri on iki rekat olarak, Şafililerin çoğunluğu ve Ahmed b. Hanbel ise - öğlenin ilk sünneti iki rekat olmak üzere - on rekat olarak almışlardır.<sup>184</sup>

## 1. MÜEKKED OLANLAR

Farz namazlarla birlikte kılınan ve revâtib denilen namazlar Hz. Peygamber'in devam edip etmemesine göre müekked ve gayri müekked sünnet olarak nitelendirilmiştir.

### 1.1. Sabah Namazının Sünneti

Yukarıda genel rivayetler olarak nakledilen hadisler, sabah namazının sünnetiyle de ilgilidir. Burada sadece sabah namazının sünnetiyle alakalı rivayetler nakledilecektir. Hz. Peygamber'in sabah namazının sünnetine devam ettiğini gösteren bu rivayetler, onun müekked olduğunu ortaya koymaktadır.

1) Âişe şöyle dedi: Peygamber öğle namazının farzından önceki dört rek'at ile sabah namazının farzından önceki iki rekâtı terk etmezdi.<sup>185</sup>

Bir başka rivayette “bu iki rekâtı hiç (أبداً) terketmezdi.”<sup>186</sup> demiştir.

Bu hadis, Hz. Peygamber'in sabah namazının sünnetine devam ettiğini ve onu terketmediğini dolayısıyla da bu namazın, müekked ve nâfile namazların en

<sup>182</sup> Bk. Aynî, *Binâye*, II, 508.

<sup>183</sup> Bk. 4, ve 5 rakamlı rivayetler, s. 33.

<sup>184</sup> Bk. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 339; a.mlf., *Binâye*, II, 511-512; a.mlf., *Minhatü's-sülûk*, s. 144; Rafîî, *a.g.e.*, II, 116-117; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, I, 429; Şirbîni, *Muğni'l-muhtâc*, I, 333-334; Haccâvî, *a.g.e.*, I, 223-225; İbnü'n-Neccâr, *Münteha'l-irâdât*, I, 268-269; Mer'î b. Yûsuf, *a.g.e.*, I, 195; Mustafa b. Sa'd Suyutî er-Ruheybânî, *Metâlibu uli'n-nuhâ fî şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, el-Mektebû'l-İslâmî, Dimaşk 1961, I, 547-549; İbnü'l-Useymin, *Şerhu Riyâzi's-sâlihîn*, V, 121-122.

<sup>185</sup> *Buhârî*, Teheccüd 34; *Ebû Dâvûd*, Salât, 289; *Nesâî*, Kıyâmü'l-leyl 56; a.mlf., *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 210; *Ahmed*, XL, 398 (24340); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*; II, 663 (4477); Begavî *Şerhu's-sünne*, II, 447-448 (871); *Darimî*, II, 903 (1479).

<sup>186</sup> *Buhârî*, Teheccüd 22. Hadiste, arapçada gelecek için kullanılan “أبداً” kelimesi mübalağa kastıyla geçmiş için kullanılmıştır. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 569.

faziletliyelerinden olduğunu göstermektedir.<sup>187</sup>

Sabah namazının sünnetinin vâcip olduğunu söyleyenler bu hadisi delil almışlardır. Bu görüş, Hasan-ı Basrî'den (ö.110/728)<sup>188</sup> ve Ebû Hanîfe'den (ö.150/767)<sup>189</sup> nakledilmiştir.<sup>190</sup> Ancak Hz. Peygamber'in sabah namazının sünnetine devam etmesi, bu namazın vâcip olduğunu göstermez. Zira Hz. Peygamber bu namazı "müsâbere" hadisinde sünnetler arasında saymıştır.<sup>191</sup> Gelecek olan hadislerde de bu namazın nâfile olduğu açıkça ifade edilmiştir.<sup>192</sup> Malikîlerde sünnet veya reğaibden olduğu konusunda ihtilaf olmakla birlikte onlara göre de sahih olan görüşe göre sünnettir.<sup>193</sup> Hasan'ı Basrî'nin vâcip olduğuna dair görüşünün şaz ve asılsız olduğu belirtilmiştir.<sup>194</sup> Şu rivayet de Hasan-ı Basrî'nin görüşüne engeldir: Necidli bir adam Resûlullah'ın huzuruna gelip İslâm'ın ne olduğunu sormuş. Bunun üzerine Resûlullah: "*Bir gün bir gecede beş vakit namaz kılmaktır.*" buyurmuş. Adam: Kılmam gereken başka namaz var mı? diye sorunca Resûlullah "*Hayır yok! Nâfile olarak kıalarsan o başka.*" buyurmuştur.<sup>195</sup>

2) Âişe şöyle dedi: Peygamber sabah namazının iki rekat sünnetine diğer nâfile namazlardan daha fazla önem verirdi.<sup>196</sup>

3) Âişe şöyle dedi: Resûlullah'ın sabah namazının iki rekat sünnetine acele ettiği gibi hiçbir nâfile namaza acele ettiğini görmedim.<sup>197</sup>

Bu ve önceki hadis, sabah namazından önceki iki rekatın vâcip değil sünnet olduğuna delildir. Zira ikisinde de bu namazın nâfile olduğu açıkça ifade edilmiştir.<sup>198</sup>

Bu hadis, söz konusu namazın müekked olduğunu da açıkça

<sup>187</sup> İbnü'l-Mulakkın, *et-Tavzîh li şerhi'l-Câmiî's-sahîh*, nşr. Dârü'l-felâh, Katar 2008, IX, 136; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 315; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 3.S

<sup>188</sup> *İbn Ebî Şeybe*, IV, 367 (6389).

<sup>189</sup> Bk. Aynî, *Binâye*, II, 506; Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, s. 146.

<sup>190</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî, Dârü Taybe, Riyad 2005, III, 568-569.

<sup>191</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 315; a.mlf., *Binâye*, II, 506; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 4,5.

<sup>192</sup> Bk. 2 ve 3 numaralı hadis, s. 39.

<sup>193</sup> Kâdî İyâz, *a.g.e.*, III, 63; İbnü'l-Mulakkın, *Tavzîh*, IX, 136.

<sup>194</sup> İbnü'l-Mulakkın, *a.g.e.*, IX, 136.

<sup>195</sup> Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, V, 184. Hadis için bk. *Buhârî*, İman 34, Savm 1; *Müslim*, îmân 8.

<sup>196</sup> *Buhârî*, Teheccüd 26; *Müslim*, Müsâfirîn 94.

<sup>197</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 95; *İbn Hibbân*, VI, 210 (2457); *İbn Ebî Şeybe*, IV, 366 (6381); *İbn Huzeyme*, II, 160-161 (1108)

<sup>198</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 6-7.

göstermektedir.<sup>199</sup>

4) Âişe'den rivayet edildiğine göre Peygamber şöyle buyurdu: “*Sabah namazının iki rek`at sünneti, dünya ve dünyadaki her şeyden daha hayırlıdır.*”<sup>200</sup>

Bu hadisi delil olarak sabah namazının sünnetinin vitirden daha faziletli olduğunu söyleyenler vardır.<sup>201</sup> Bu, Şafî'nin de kavli kadîmidir.<sup>202</sup> Daha sahih olan kavli cedidine göre ise vitir daha faziletlidir.<sup>203</sup> Bazı Şafî âlimler, sabah namazıyla vitrin eşit fazilete sahip olduğu görüşündedirler.<sup>204</sup>

5) Âişe şöyle dedi: Peygamber sabah namazının iki rekat sünnetini seferde de hizada da, sıhhatte de hastalıkta da terketmez.<sup>205</sup>

Bu hadis, sabah namazının sünnetinin revâtip sünnetlerin en faziletlisi olduğunu,<sup>206</sup> herhangi bir durumda terkedilemeyeceğini göstermekte ve bu namazı kılmaya teşvik etmektedir. Hz. Peygamber'in seferde revâtip namazlardan sadece vitre ve sabahın sünnetine devam ettiği nakledilmiştir.<sup>207</sup>

6) Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Peygamber şöyle buyurdu: “*Sizi atlılar kovalasa bile yine de sabah namazının iki rek`at sünnetini terketmeyin.*”<sup>208</sup>

<sup>199</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 6.

<sup>200</sup> Müslim, Müsâfirîn 96; Tirmizî, Salât 192; Nesâî, Kıyâmü'l-leyl 56; Ahmed, XL, 287 (24241); İbn Huzeyme, II, 160 (1107); İbn Hibbân, VI, 211, (2458); Hâkim, I, 450 (1151).

<sup>201</sup> Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 67.

<sup>202</sup> İmrânî, bunun Ahmed ve Mâlik'in de görüşü olduğunu söylemiştir. Bk. İmrânî, *a.g.e.*, II, 273.

<sup>203</sup> Şîrâzî, *Mühezzeb*, I, 159; İmrânî, *a.g.e.*, II, 273; Nevevî, *Mecmû'*, III, 522; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 568-569; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 67.

<sup>204</sup> İmrânî, *a.g.e.*, II, 274; Râfî, *a.g.e.*, II, 132; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 67.

<sup>205</sup> Hatîb el-Bağdâdî Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd (Medîneti's-selâm)*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dârü'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 2001, VII, 273; *İbn Ebî Şeybe*, III, 314-315.

Zehebî, hadisin senesinde bulunan Abdullah b. Recâ için “sadûk, sika, galat ve tashîfi çoktur, hüccet değildir”, İmrânî'l-Kattân için “sadûktur, zayıftır”, Kâbûs b. Ebî Zabyân için “kavî değildir demıştır. Münâvî, Zehebî'nin sözlerini nakletmiş, Elbânî hadisin zayıf olduğunu, Beşşâr Avvâd Maruf, Kâbûs ve İmran'dan dolayı isnadının zayıf olduğunu, Muhammed Avvâme ise Kâbûs'tan dolayı hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Bk. Zehebî, *Muğnî*, I, 481, II, 57, 111; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, V, 184, Elbânî, *Zaifu'l-Câmii's-sağîr ve ziyâdetih*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1988, s. 651 (4497); Beşşâr Avvâd, *Târîhu Bağdâd (tahrîc)*, VII, 274; Avvâme, *İbn Ebû Şeybe (tahrîc)*, III, 314.

<sup>206</sup> Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, V, 184.

<sup>207</sup> Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed es-San'ânî, *Tenvîr şerhu'l-Câmii's-sağîr*, nşr. Muhammed İshâk Muhammed İbrâhîm, Riyad 2011, VIII, 496.

<sup>208</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 291; Ahmed, XV, 143-144 (9253); *İbn Ebî Şeybe*, IV, 366 (6382); Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr, Muhammed Seyyid Câdu'l-hak, Beyrut 1994, I, 299; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 662.

Zehebî, seneddeki ravi İbn Sîlân'ın meçhul olduğunu söylemiş, İbn Hacer *Takrîb*'de makbul olduğunu belirtmiş, *Tehzîb*'de Dârekutnî'den İbn Sîlân'ın hadisinin itibar için alınacağını, İbnü'l-Kattân'dan “hali meçhuldür” sözünü nakletmiştir. Hamza Ahmed ez-Zeyn de İbn Sîlân'ın makbul

Bu hadis, sabah namazının sünnetinin müekked olduğunu açıkça göstermektedir.<sup>209</sup> Hadisteki ifade mübalağadan kinayedir. Maksud, bu namaza devam etmeye büyük bir teşviktir. Aksi halde atlıların kovalaması durumunda imkân olmadığı için farzın terki bile mubahtır.<sup>210</sup>

Şevkânî'ye göre hadis, sabah namazının sünnetinin vâcip olmasını gerektirir. Zira hadiste bu namazın terkedilmesi nehyedilmiştir ki nehy, hakikatte haramlığı ifade eder. Terkedilmesi haram olan bir şeyin yapılması da - özellikle devamında “*atlılar kovalasa bile*” denilmişse - vâciptir. Çünkü birçok vacibin bile mubah olduğu bu gibi şiddetli durumlarda bu namazın terkedilmesinin nehyedilmiş olması, Hasan-ı Basrî'nin de görüşü olan bu namazın vâcip olduğunu gösterir. Dolayısıyla cumhurun, hadisin delil olmaya elverişli olduğunu kabul ettikten sonra hadisteki nehyi hakiki manası olan haramlıktan çıkarabilmeleri için karine gereklidir.<sup>211</sup>

Tehânevî, Şevkânî'nin sözlerini naklettikten sonra, bu hadisten daha kuvvetli olan sahih hadislerin, bu namazın tatavvu olduğunu gösterdiğini söylemiş, Ümmü Habibe rivayetlerini zikretmiştir.<sup>212</sup> Hasan'ı Basrî'nin vâcipten kastının Hanefilerin ıstılahındaki vâcip olmadığını, zira bu ıstılahın o zamanlar mevcut olmayıp kastının farz da olamayacağını çünkü bunu söyleyen hiç kimse bulunmadığını ve bu namazın vâcip olmadığı hususunda icmâ olduğunu, dolayısıyla maksadının şiddetli te'kid olabileceğini, bunlar sebebiyle hadisin vacip anlamından çıkarıldığını belirtmiştir.<sup>213</sup>

7) Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Sabah namazının sünnetini kılmayan onu güneş doğduktan sonra kılsın.*”<sup>214</sup>

---

olduğunu ve hadisin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. Elbânî ise, İbn Sîlân'dan dolayı isnadının zayıf olduğunu söyleyip Zehebî ve İbnü'l-Kattân'dan meçhul olduğunu nakletmiştir. Şuayb Arnaût da İbn Sîlân meçhul olduğundan hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, IV, 258; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 136; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, nşr. İbrâhim ez-Zeybak, Adil Mürşid, Müessesetü'r-risâle, y.y. ts., I, 280-281; Zeyn, *Müsned* (tahrîc), IX, 152; Elbânî, *İrvâu'l-ğalîl*, I, 183-184 (438); a.mlf., *Zaifu Sünen-i Ebî Dâvûd*, s. 98 (1258); a.mlf., *Zaifu'l-Câmi's-sağîr*, s. 896 (6208); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 442; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XV, 144.

<sup>209</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, a.g.e., VII, 4, 5

<sup>210</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 315; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkı'l-felâh*, s. 388.

<sup>211</sup> Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 68. Hasan-ı Basrî vâcip olduğu görüşündedir. Bu, Ebû Hanîfe'den de nakledilmiştir. Bk. İbn Ebî Şeybe, IV, 367 (6389); Aynî, *Binâye*, II, 506; Şürûnbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, s. 146.

<sup>212</sup> Bk. “Genel Rivayetler” 1 ve 2 numaralı hadisler, s. 31.

<sup>213</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, a.g.e., VII, 4,5.

<sup>214</sup> *Tirmizî*, Salât 199; *İbn Hibbân*, VI, 224 (2472).

Diğer bir rivayette “Sabah namazının iki rekat sünnetini güneş doğuncaya kadar kılmayan kimse onu kılsın.”<sup>215</sup> Bir başka rivayette “Kim sabah namazının sünnetini unuttur da kılmazsa onu güneş doğduktan sonra kılsın.”<sup>216</sup> şeklindedir.

Hz. Peygamber Hayber gazası dönüşünde sahâbe ile birlikte uyuya kalmış, sabah namazını güneş doğduktan sonra cemaatle kaza etmiş, namazdan sonra şöyle buyurmuştur: “Kim namazı unutursa hatırladığında kılsın.”<sup>217</sup>

Bir başka rivayette Kays b. Amr şöyle dedi: Nebî sabah namazından sonra iki rekat namaz kılan bir adamı gördü de “sabah namazını iki kere mi” (kılıyorsun?) dedi. Adam: sabah namazından önceki iki rekata kılmamıştım şu an onu kıldım, cevabını verdi. Bunun üzerine Resûlullah sükut buyurdu.<sup>218</sup>

Bu rivayetin, sabah namazının sünnetini farzdan önce kılamayan kimsenin farzdan sonra, güneşin doğuşundan önce kılabileceğini gösterdiği söylenmiştir.<sup>219</sup> Ancak Tahâvî, bu hadisin, ehl-i isnadın delil olarak almadığı munkatı’ hadislerden

---

Hâkim hadisin Buhârî ve Müslim’in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de bunu onaylamıştır. Münâvî, Hâkim’in tashihini ve Zehebî’nin onayını nakletmiş, Elbânî ve Şuayb Arnaût da hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 408; Zehebî, *Telhîsu’l-Müstedrek*, I, 408. Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, VI, 225; Elbânî, *et-Talîkâtü’l-hisân alâ Sahîhi İbn Hibbân ve temyizi sakîmihî min sahihihi*, Cidde 2003, IV, 205, a.mlf., *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-sahîha ve şey’ün min fikhîhâ ve fevâidihâ*, Mektebetü’l-meârif, Riyad 1995-2002, V, 478 (2361); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), I, 478.

<sup>215</sup> *Hâkim*, I, 408 (1015), *Dârekutnî*, II, 224 (1436).

Hâkim hadisin Buhârî ve Müslim’in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de bunu onaylamıştır. Elbânî de hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 408; Zehebî, *Telhîsu’l-Müstedrek*, I, 408; Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-sahîha*, V, 478 (2361).

<sup>216</sup> *İbn Huzeyme*, II, 165 (1117) *Hâkim*, I, 451 (1153).

Hâkim hadisin Buhârî ve Müslim’in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de bunu onaylamıştır. Elbânî de hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 450-451; Zehebî, *Telhîsu’l-Müstedrek*, I, 450; Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-sahîha*, V, 478 (2361).

<sup>217</sup> *Müslim*, Mesâcid, 309, 312.

<sup>218</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 295; *Tirmizî*, Salât 198; *İbn Mâce*, İkâme 104; *Ahmed*, XXXIX, 171 (23760); Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-âsâr*, X, 325-327.

Tirmizî, hadisin muttasıl olmadığını, ravi Muhammed b. İbrâhim’in Kays’dan hadis dinlemediğini, Aynî, Tirmizî’nin sözlerini nakledip ravi Sa’d b. Saîd’in de zayıf olduğunu belirtmiştir. Tahâvî, Muhammed’in hiçbir sahâbî ile karşılaşmadığını, hadisin munkatı olduğunu ve ehl-i isnadın bu tür hadislerle ihticac etmediğini söyleyip Sa’d için de “tekellemû fi hadisihi” demiştir. Şuayb Arnaût da, hadisin, senedinde râvî düşmesinden dolayı zayıf olduğunu, *Şerhu Müşkili’l-âsâr* tahririnde Sa’d’ın da zayıf olduğunu söylemiş, diğerlerinde ona değinmemiştir. Ancak Elbânî hadisin sahih olduğunu söylemiş, bir açıklamada yapmamıştır. Bk. Tirmizî, *Sünen*, II, I, 477; Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, nşr. Ebu’l-Münzir Halid b. İbrâhim, Riyad 1999, V, 159; Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-âsâr*, X, 327; Elbânî, *Sahîhu Ebî Dâvûd*, I, 347-348 (1267); a.mlf., *Sahîhu Süneni’t-Tirmizî*, I, 243 (422); a.mlf., *Sahîhu İbn Mâce*, I, 341 (954); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 448; a.mlf., *Tirmizî* (tahrîc), I, 477; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 234; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XXXIX, 171.

<sup>219</sup> Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen*, nşr. Muhammed Râğîb et-Tabbâh, Matbaatü’l-ilmîyye, Halep ts., I, 275.

olduğunu, “Nebî sabahın sünnetini kılamadığında güneş doğduğunda kılırdı.”<sup>220</sup> rivayetinin bu rivayetten sened bakımından daha güzel ve amel etmeye daha uygun olduğunu söylemiştir.<sup>221</sup>

Bu farklı rivayetler sebebiyle sabah namazının sünnetini vaktinde kılamamış olan kişinin bunu ne zaman kaza edeceği hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir.<sup>222</sup>

8) Hafsa şöyle dedi: Resûlullah tan yeri ağardığı zaman hafifçe kıldığı iki rek`at namazdan başka nâfile kılmazdı.<sup>223</sup>

Aynî, Hanefilerin de içinde bulunduğu bir grup âlimin, fecir ezanından sonra sabah namazına kadar sabahın sünneti hariç nâfile namaz kılmayı mekruh gördüklerini söylemiş ve bu Hafsa rivayeti ile “*Fecirden sonra iki rekat dışında namaz kılmayın.*”<sup>224</sup> hadisini delil getirmiştir. Ebû Hanîfe, Mâlik ve Ahmedin bu görüşte olduğunu söylemiş ve Şâfiîlerde üç görüş olduğunu, Nevevî'nin üçüncü görüşü sahih saydığını belirtmiştir: a) Cumhurun görüşü, b) Sünnet kılınıncaya kılınmasında kadar kerahet yoktur, c) Sabah namazı kılınıncaya kadar kerahet

<sup>220</sup> Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, X, 327.

Şuayb Arnaût, isnadının Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiştir. Bk. *Şerhu Müşkili'l-âsâr* (tahrîc), X, 328.

<sup>221</sup> Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, X, 327-328.

<sup>222</sup> a) Sabah namazından sonra bile olsa sonsuza kadar kaza eder. Bu, Şafiî'nin en zahir görüşüdür. İbn Ömer'den de rivayet edilmiştir. Ata'nın, Tavus'un görüşü de budur. b) Güneş doğduktan sonra kaza edilir. Bu görüş, İbn Ömer'den ve Kâsım b. Muhammed'den rivayet edilmiştir. Evzaî, Ahmed b. Hanbel, İshak ve Ebû Sevr'in de görüşü budur. Büveytî'nin de Şafiî'den rivayetidir. İmam Malik ve Muhammed b. Hasen de istenirse güneş doğduktan sonra kaza edilebileceğini söylemişlerdir. c) Farz kılınmış da sadece sünnet terkedilmişse Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf'a göre kaza edilmez. İmam Muhammed de güneşin doğuşundan önce kaza edilemeyeceğini fakat güneşin doğuşundan sonra zeval vaktine kadar kaza edilebileceğini söylemiştir. Sünnet farzla birlikte terkedilmişse farzla beraber güneşin doğuşundan sonra zevalden az öncesine kadar kaza edilebileceği hususunda Hanefî imamlar arasında ittifak vardır. Bk. İbnü'l-Mulakkın, *Tavzih*, IX, 139; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 315-316; Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed es-Semerkendî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1984, I, 196; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, nşr. Ali Muhammed Muavvez, Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2003, II, 273-274.

<sup>223</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 88; *Nesâi*, Kıyâmü'l-leyl 60.

<sup>224</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 298; *Tirmizî*, Salât 195; *Ahmed*, VIII, 376 (4756), X, 72 (5811); *Dârekutnî*, II, 290.

İbn Hacer, *Dârekutnî*'den naklen senetteki ravi Muhammed (Eyyub) b. Husayn'in meçhul olduğunu söylemiştir. Azîmâbâdî, Muhammed'in meçhul olduğunu ancak hadisin başka senetlerle geldiğini belirtmiştir. Şuayb Arnaût, Muhammed b. Husayn'dan dolayı senedin zayıf olduğunu, *Müsned* de ayrıca iki ravi düşmesi sebebiyle mu'dal olduğunu ancak hadisin diğer tarîk ve şevahidiyle sahih li gayrihî olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 202; Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak el-Azîmâbâdî, *Ta'liku'l-muğnâ alâ Süneni'd-Dârekutnî*, nşr. Şuayb Arnaût ve arkadaşları, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2004, II, 291; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 455; *Tirmizî* (tahrîc), I,474; a.mlf., *Ahmed* (tahrîc), VIII, 376, X, 72; a.mlf., *Dârekutnî* (tahrîc), II, 291.

yoktur.<sup>225</sup>

9) Hafsa şöyle dedi: Resûlullah fecir doğduğu zaman hafifçe iki rek`at kılarıdı.<sup>226</sup>

Hiz. Âişe: “Resûlullah sabah namazının ezanı ile kameti arasında fazla uzatmadan iki rekât namaz kılarıdı.”<sup>227</sup> Diğer bir rivayetinde “Resûlullah sabah namazının iki rek`at sünnetini o kadar hafif kılarıdı ki, acaba Fâtiha sûresini okudu mu diye kendi kendime sorardım.”<sup>228</sup> demiştir.

Şevkânî, Mâlik'in bu hadisi delil olarak Fatiha dışında bir sûre okumadığını nakledip itiraz etmiştir: Bunun Hiz. Âişe'nin şekkinden ibaret olduğunu, hatta Fatihayı okuyup okumadığında bile şüphe ettiğini ve delil olamayacağını söylemiştir. Zira Fatiha dışında sûreler okuduğuna dair muhtelif tariklerden gelen açık rivayetler olduğunu, hatta Hiz. Âişe'ye ait Kâfirûn ve İhlas sûrelerini okuduğuna dair rivayet<sup>229</sup> bulunduğunu belirtmiştir.<sup>230</sup>

10) İbni Abbas'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah sabah namazının iki rek`at sünnetini kılarırken birinci rek`atta, (Fatiha'dan sonra) Bakara sûresindeki “*Biz Allah'a ve bize indirilen Kur'an'a...inandık.*”<sup>231</sup> anlamındaki âyeti, ikinci rek`atta da

<sup>225</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 207; Nevevî, *Minhâc*, VI, 4-5.

<sup>226</sup> *Buhârî*, Ezan 12; Teheccüd 28.

<sup>227</sup> *Buhârî*, Ezân 12; *Müslim*, Müsâfirîn 91.

<sup>228</sup> *Buhârî*, Teheccüd 28; *Müslim*, Müsâfirîn 92.

<sup>229</sup> *İbn Mâce*, İkâme 102; *Ahmed*, XLIII, 148 (26022); *İbn Hibbân*, VI, 214 (2461).

Bûsirî, ravi Saîd b. İyâs el-Cüreyriyyî'nin ömrünün sonunda hafıza bozukluğuna (ihtilât) uğradığını, Yezîd b. Harun'un bu durumdan sonra kendisinden hadis dinlediğini söylemiştir. Buna rağmen İbn Hacer, İbn Mâce senedinin kavî/makbul olduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnaût, Cüreyriyyî'nin ihtilatını ve İbn Hacer'in senedi kavî saydığını belirttikten sonra hadisin başka tariklerle geldiğini ve sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Bûsirî, *Misbâhu'z-zücâce*, II, 36; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 575; Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), II, 231; *Ahmed* (tahrîc) XLIII, 148; a.mlf., *İbn Hibbân* (tahrîc), VI, 214.

<sup>230</sup> Şevkânî, *Neylül-evtâr*, V, 70-73.

Sabah namazının sünnetindeki kıraat konusunda dört görüş nakledilmiştir: a) Hiçbir şey okunmaz. Bu görüş sahipleri bu hadisi delil olarak almışlardır. b) Hafifçe kılınır sadece fatiha okunur. Bu görüş, Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan nakledilmiştir. İmam Malik'in mezhebinde meşhur olan da budur. c) Hafifçe kılınır. Fatiha ile birlikte kısa bir sûre okunmasında bir beis yoktur. Bu görüşü İbnü'l-Kasım İmam Malik'ten nakletmiştir. İmam Şafî'nin görüşü de budur. İbn Ebî Şeybe'nin zikrettiğine göre (*İbn Ebî Şeybe*, IV, 379) İbrâhim en-Nahâî ile Mücâhid'e göre uzunca kıraat etmesinde bir beis yoktur. d) Kur'an'dan iki hizip (bir cüz) okunur. Bu Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf ve Muhammed'in görüşüdür. İmam Tahavî bu görüşün delili olarak, sabah namazının sünnetinin en şerefli tatavvu olduğunu, dünya ve dünyadaki her şeyden daha değerli olduğunu, dolayısıyla tatavvu namazlarda en şerefli olan kıraatın uzunca tutulmasının burada da uygulanmasının evla olduğunu söylemiştir. Bk. İbnü'l-Mülakkın, *Tavzîh*, IX, 171- 172; Tahavî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 296-300.

<sup>231</sup> 2 Bakara, 136.



“Biz Allah’a inandık; şahid ol ki , biz Müslümanlarız.”<sup>232</sup> anlamındaki âyeti okurdu.<sup>233</sup>

İbn Abbas’dan diğer bir rivayete göre ise, ikinci rek`atta Âl-i İmrân sûresindeki “Söyle onlara: Ey kendilerine kitap verilenler! Gelin, aramızda müşterek olan bir kelime etrafında toplanalım.”<sup>234</sup> âyetini okurdu.<sup>235</sup>

Ebû Hüreyre’den rivayete göre Resûlullah sabah namazının iki rek`at sünnetinde Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okurdu.<sup>236</sup>

Şevkânî, rivayetlerin Hz. Peygamber’in kıratı açıktan yaptığını bildirdiğini, Kâfirûn ve İhlas sûrelerini okumanın ve bu iki rekâtı hafif kılmanın müstehap olduğunu gösterdiğini söylemiştir. Cumhurun tahfif görüşünde olduğunu, Hanefîlerin buna muhalefet edip kıratı uzatmayı müstehap gördüklerini, bunun sarîh delillere muhalif olduğunu, namazda kıratı uzatmayı teşvik eden hadisleri delil aldıklarını, bunun ise âmmin hassa tercihi olduğunu belirtmiştir.<sup>237</sup>

Hz. Peygamber’in sabah namazının sünnetini hafifçe kılmasındaki hikmetle ilgili farklı yorumlar yapılmıştır: a) Hemen vaktin ilk anlarında sabah namazının farzına geçmek için. b) Gece namazında yaptığı gibi gündüz namazını hafif iki rekâtle açıp tam bir hazırlık ve dinçlikle farza girmek için.<sup>238</sup>

11) İbn Abbâs’dan rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “Cibril, Ka’be’nin yanında bana (iki ayrı günde) iki defa imâm oldu. İlk seferinde, ... sabah namazını aydınlığın yeni başlayıp oruçluya yemenin haram olduğu vakitte kıldırdı. İkinci seferinde, ... sabah namazını ortalık ağarınca kıldırdı. Sonra da Cibril bana dönüp şöyle dedi: Ya Muhammed, bu vakit (genişliği), senden evvelki nebilerin de vakti idi (onlar için de benzeri genişlik vakti vardı) ve vakit, bu iki vaktin arasındır.”<sup>239</sup>

<sup>232</sup> 3 Âli İmran, 52.

<sup>233</sup> Müslim, Müsâfirîn 99; Nesâî, İftitah 38.

<sup>234</sup> 3 Âli İmran, 64.

<sup>235</sup> Müslim, Müsâfirîn 100; Hâkim, I, 450 (1152).

<sup>236</sup> Müslim, Müsâfirîn 98; Ebû Dâvûd, Salât 291; Nesâî, İftitah 39; a.mlf., es-Sünenü’l-kübrâ, I, 487 (1019); İbn Mâce, İkâmetü’s-salât 102.

<sup>237</sup> Şevkânî, Neylû’l-evtâr, V, 70-72.

<sup>238</sup> İbn Hacer, Fethu’l-bârî, III, 574.

<sup>239</sup> Tirmizî, Salât, 1; Ebû Davud, Salât, 2; Ahmed, V, 202 (3081); Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, Müsned, nşr. Rıf`at Fevzî Abdulmuttalib, Dârü’l-beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 2005, I, 190;

Hadis, Cebrâil'in Hz. Peygamber'e beş vakit namazı birinci gün ilk vaktinde, ikinci gün - akşam namazı hariç - son vaktinde kıldırıldığını ifade ediyor. Dolayısıyla namazı, vaktin başında da, ortasında da, sonunda da kılmak caizdir.<sup>240</sup>

Hadisin benzeri Büreyde b. el-Huseyb'den de rivayet edilmiştir.<sup>241</sup>

12) Âişe şöyle dedi: Peygamber sabah namazının iki rek'at sünnetini kıldıktan sonra sağ tarafına uzanarak yattı.<sup>242</sup>

Diğer bir rivayette “Müezzin, sabah ezanını okuduktan sonra tanyeri ağarmaya başlayınca Resûlullah'ı uyandırır, o da kalkıp fazla uzatmadan iki rek'at namaz kılar, sonra müezzin tekrar gelip namaza başlanacağını haber verinceye kadar sağ tarafına uzanıp yattı.”<sup>243</sup> demiştir.

Bu rivayetler, sabahın sünnetinden sonra uzanmanın müstehap olduğunu göstermektedir.<sup>244</sup> Şâfiî ve Hanbelî mezhebi bu görüştedir.<sup>245</sup>

Diğer bir rivayette “Peygamber sabah namazının iki rek'at sünnetini kıldıktan sonra uyanıksam benimle konuşur, değilsem ezan okununcaya kadar uzanırdı.”<sup>246</sup> demiştir.

Bu rivayet, Hz. Peygamber'in devamlı uzanmadığını göstermektedir.

---

*Abdurrazzak*, I, 531; *İbn Ebî Şeybe*, III, 114-115 (3239); *İbn Huzeyme*, I, 168; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, X, 375-376; *Hâkim*, I, 306-307 (693); Tahavî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, I, 147.

Hadisin senedinde bulunan Abdurrahman b. el-Hâris ile Hakîm b. Hakîm muhtelefün fih ravilerdir. Zehebî, Abdurrahman'la alakalı “muhtelefün fihtir fakat mütâbii vardır” demiş, İbn Hacer, Abdurrahman hakkında “sika”, “sâlih”, “şeyh”, “leyse bi'l-kavîyyi”, “metruk”, “zayıf”, Hakîmle ilgili de “sika”, lâ yu'refu hâluhû”, kalîlü'l-hadis velâ yahteccûne bi hadisihî” gibi nakiller yapmış, İbnü'l-Arabî ile İbn Abdilber'in hadisi sahih kabul ettiklerini söylemiştir. Şuayb Arnaût bu iki ravinin muhtelefün fih olup hadisin isnadının hasen olduğunu, A'zamî de, isnadının hasen olduğunu, Elbânî senedinin hasen olup, şahidleriyle hadisin sahih derecesine yükseldiğini söylemiştir. Bk. Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 306; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 497, I, 474; a.mlf., *Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-Râfi'î'l-kebîr*, I-IV, nşr. Ebû Âsım Hasen b. Abbâs, Müessesetü Kurtuba, 1995, I, 307; Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), I, 188; a.mlf., *Ebû Davud* (tahrîc), I, 293; a.mlf., *Ahmed*, (tahrîc), V, 202; A'zamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), I, 168; Elbânî, *İrvâu'l-ğalîl*, I, 268-270 (249); a.mlf., *Sahîhu Sünen-i't-Tirmizî*, I, 103-104 (149); a.mlf., *Sahîhu Sünen-i Ebî Davud*, I, 116-117 (393).

<sup>240</sup> Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Sultân el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâtî'l-mesâbih*, nşr. Cemal Aytânî, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 2001, II, 270.

<sup>241</sup> *Müslim*, Mesâcid, 176; *Ahmed*, XXXVIII, 50-51 (22955); *Tirmizî*, Salât 2; *Nesâî*, Mevâkîf 12; *İbn Mâce*, Mevâkîf's-salât 1; İbn Hibbân IV, 359-360 (1492); Tahavî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 148.

<sup>242</sup> *Buhârî*, Teheccüd 23; *Ebû Dâvud*, Salât 314; *İbn Mâce*, İkâme 126.

<sup>243</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 122; *Nesâî*, Ezân 41.

<sup>244</sup> İbnü'l-İrâkî, Ebû Zür'a Velîyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîm, *Tarhu't-tesrîb fî şerhi't-takrîb*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut ts, III, 51; Sindî, *Hâşiye alâ Süneni'n-Nesâî*, II, 359.

<sup>245</sup> İbnü'l-İrâkî, a.g.e., III, 51.

<sup>246</sup> *Buhârî*, Teheccüd 24; *Müslim*, Müsâfirîn 133.

İmamlar, uzanmanın vâcip olmadığına bu rivayeti delil olarak almışlar ve Ebû Hüreyre'nin “*Biriniz sabah namazının iki rek`at sünnetini kılınca sağ tarafı üzerine yatsın.*”<sup>247</sup> rivayetindeki emri müstehaplığa hamletmişlerdir.<sup>248</sup> Hz. Âişe'nin, “uyanksam benimle konuşur, değilsem uzanırdı” sözünün iki ihtimalinden bahsedilmiş ve hadisler cem edildiğinde bu iki tevilden birinin yapılması gerektiği söylenmiştir: a) Âişe uyanık ise Hz. Peygamber kısaca uzanır, onunla konuşurdu. Uyanık değilse uzun süre uzanırdı. b) Hz. Peygamber uzanmanın vâcip olmadığını beyan maksadıyla bazen uzanmayı terk ederdi.<sup>249</sup>

Uzanmanın hükmü konusunda ise, sahâbe, tâbiîn ve sonraki ulema ihtilaf etmiş, sünnettir, müstehaptır, evlâ olana muhalefettir, bizzat maksat değildir, mescidde değil evde müstehaptır, gece teheccüd kılan kişiye istirahat için müstehaptır, vaciptir,<sup>250</sup> bid'attır<sup>251</sup> şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır.<sup>252</sup>

Nevevî, Hz. Peygamber'in bizzat uzandığının ve bunu emrettiğinin sahih olup uzanmanın sünnet olduğunu, delillerin cem edilerek terkinin de caiz olduğunu, Ebû Hüreyre hadisinden dolayı uzanmanın tercih edildiğini belirtmiştir. Ayrıca Beyhakî'nin İbn Ömer'den uzanmanın bid'at olduğuna dair rivayetinin zayıf olduğunu ve bunun nefî olup isbat rivayetlerinin tercihinin vâcip olduğunu söylemiştir.<sup>253</sup>

Bazı rivayetlerde Resûlullah'ın gece namazından sonra, sabahın sünnetinden

<sup>247</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 314; *Tirmizî*, Salât 196; *Ahmed*, XV, 217 (9368); *İbn Hibbân*, VI, 220 (2468); *İbn Huzeyme*, II, 167-168 (1120).

Şuayb Arnaût, Ebû Dâvûd tahririnde (bu yatmanın) Hz. Peygamber'in sözü olarak değil fiili olarak sahih olduğunu, aşağıda gelecek olan Âişe rivayetinin Resûlullah'ın filinin şahidi olduğunu söylemiş, hadisi Zehebî'nin seneddeki ravi Abdülvahid b. Ziyâd'ın münkeratından saydığını nakletmiş ve Abdülvahid'in (yatmayı Peygamber'in fiili olarak nakleden) sika Süheyl b. Ebî Salih ile Muhammed b. İbrâhim'e muhalefet ettiğini belirtmiştir. Ancak Arnaût, Abdülvahid tarikiyle gelmesine rağmen *Tirmizî* ve *Müsned* tahrirlerinde hadisin ve isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Hamza Ahmed ez-Zeyn, isnadının, Elbâni, hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 424 (5292); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 444; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XV, 217; a.mlf., *Tirmizî* (tahrîc), I, 474; Zeyn, *Müsned* (tahrîc), IX, 189 (9339); Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I, 346 (1262); *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 241 (420).

<sup>248</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 570.

<sup>249</sup> Nevevî, *Mecmû'*, III, 523-524.

<sup>250</sup> San'ânî, İbn Hazm'a ait bu görüşü ifrat olarak değerlendirmiştir. Bk. San'ânî, *Sübülü's-selâm şerhu Bulûği'l-merâm*, nşr. Muhammed Subhî Hallâk, Dârü İbni'l-Cevzî, Demmâm 1421, III, 15-16.

<sup>251</sup> Kâdî İyâz bunu Mâlik'in ve cumhur-u ulemanın görüşü olarak nakletmiş, San'ânî ise, tefrit olarak değerlendirmiştir. Bk. Kâdî İyâz, a.g.e., III, 82-83; San'ânî, a.g.e., III, 15-16.

<sup>252</sup> Bk. San'ânî, a.g.e., III, 15-16; Kâdî İyâz, a.g.e., III, 82-83; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 317-319; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 74-84; Keşmîrî, *Meârifü's-Sünen*, Karaçi 1413, IV, 68-69.

<sup>253</sup> Nevevî, *Mecmû'*, III, 524-525.

önce,<sup>254</sup> bazısında sabahın sünnetinden sonra sağ tarafı üzerine uzandığı geçmektedir.<sup>255</sup> Bir kısım âlimler bu iki rivayet arasında tercihe giderek sabahın sünnetinden önce uzanmayı alıp bunun diğerini reddettiğini söylemiştir.<sup>256</sup> Bir kısım âlimler ise, bunların birbirini nefyetmediğini, önce de sonra da uzanmış olabileceğini, zahiren birbirine muhalif görülen rivayetlerin arasını cem etmek mümkün ise bunu yapmak gerektiğini, zira imkân varsa hepsiyle amel etmenin bazısıyla amel etmekten daha evlâ olduğunu belirtmiştir.<sup>257</sup>

Rivayetlerde görüldüğü üzere Hz. Peygamber sabah namazının sünnetine diğer nâfile namazlardan daha fazla önem vermiş, onu seferde de hizada da, sıhhatte de hastalıkta da terketmemiştir. Onun, dünya ve dünyada olan her şeyden daha hayırlı olduğunu, atlılar kovalasa bile terkedilmemesi gerektiğini ifade etmiş, uyuya kalıp kılamadığında güneş doğduktan sonra kaza etmiştir. Rivayetlerden hareketle ekseriyet bu namazın müekked sünnet olduğunu söylerken bazıları da vâcip olduğunu ileri sürmüştür. Ancak bu görüş, sünnet olduğunu açıkça gösteren rivayetlere aykırı olması nedeniyle isabetli görülmemiştir.

Sabah namazının vakti ikinci fecrin doğuşundan güneşin doğuşu anına kadar olan süredir. Cebrail, Hz. Peygamber'e imam olarak sabah namazını birinci günde fecrin doğuşunda, ikinci günde güneşin doğuşuna çok yakın bir zamanda kıldırması sonra da bu iki vakit arasının sabah namazının vakti olduğunu söylemiştir.<sup>258</sup>

Sabah namazından sonra uzanma hususunda, sahâbe, tâbiîn ve sonraki âlimlerden sekiz farklı görüş nakledilmişti. Bunlardan vâciptir, evlâ olana muhaliftir ve bid'attır görüşlerinin pek isabetli olmadığı, diğerlerinin ise farklı rivayetlerin değerlendirilerek bir kısım tercihlerle varılabilecek sonuçlar olduğu görülmektedir.

## 1.2. Öğle Namazının Sünnetleri

### 1.2.1. İlk Sünneti

Daha önce genel rivayetler olarak nakledilen hadisler, öğle namazının ilk

---

<sup>254</sup> *Müslim*, *Müsâfirîn*, 121.

<sup>255</sup> *Müslim*, *Müsâfirîn* 122.

<sup>256</sup> Kâdî İyâz, *a.g.e.*, III, 82-83. Kâdî İyâz, birinci hadisi İbn Şihab'dan Mâlik'in, ikinci hadisi Amr b. el-Hâris'in naklettiğini, hadis imamlarına göre İbni Şihab'ın talebeleri ihtilaf ettiğinde Mâlik'in sözünün tercih edildiğini bildirmiştir.

<sup>257</sup> Nevevî, *Mecmû'*, III, 524-525; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 317-319.

<sup>258</sup> Hadislerle alakalı geniş bilgi için bk. Aynî, *Binâye*, II, 9-11.

sünnetiyle de ilgilidir. Burada, sadece ilk sünnetiyle alakalı rivayetler nakledilecektir.

1) Âişe şöyle dedi: Peygamber öğle namazının farzından önceki dört rek`at ile sabah namazının farzından önceki iki rekâtı terk etmezdi.<sup>259</sup>

Bu hadis, Hz. Peygamber'in öğlenin farzından önce dört rekât namaza devam ettiğini ve bu namazın müekked sünnet olduğunu göstermektedir.<sup>260</sup>

Hz. Âişe'nin rivayet ettiği bu hadiste, Hz. Peygamber'in öğle namazının farzından önce dört rekâtı terketmediği, daha önce nakledilen Hz. Âişe ve İbn Ömer hadislerinde<sup>261</sup> ise iki rekât kıldığı belirtilmiştir. Zahirin birbirine zıt görülen bu hadislerin arası farklı şekillerde cem edilmeye çalışılmıştır: a) "Dört rek`atı terketmezdi" sözü "genellikle" demektir.<sup>262</sup> Dolayısıyla dört rekât rivayeti ile iki rekât rivayeti çelişmemekte olup, çoğu durumlarda dört, bazı hallerde iki rekât kıldığı anlaşılmaktadır. İbn Hacer, Münâvî, Sindî ve Tehânevî bu yorumu tercih etmiştir.<sup>263</sup> b) Her biri kendi gördüğünü vasfetmiştir. c) İbn Ömer dört rekâtın ikisini unutmıştır. d) Mescidde sadece iki, evinde dört rekât kıları. e) Evinde iki rekât kılar, sonra mescide çıkar iki rekât daha kıları. İbn Ömer sadece mescidde kıldığını görmüş, Hz. Âişe ise her ikisine de vakıf olmuştur.<sup>264</sup> f) Hz. Peygamber diğer sünnetler gibi öğlenin sünnetini de evde kıları. İbn Ömer, Resûlullah'ın evde dört rekât kıldığını bilmeden mescidde kıldığı iki rekât tahiyetü'l-mescid namazını öğlenin sünneti zannetmiştir.<sup>265</sup>

Son beş ihtimal, Hz. Âişe'nin "Hz. Peygamber dört rek`atı terk etmezdi." rivayeti ile İbn Ömer'in, Hz. Peygamber'in iki rekât kıldığını belirttiği rivayetlerine istinaden yapılmış yorumlardır. Ancak Hz. Âişe'den nakledilen Hz. Peygamber'in iki<sup>266</sup> ve dört rekât kıldığı rivayetlerine son beş ihtimal uymamakta olup çoğu zaman dört, bazen iki rekât kıldığı yorumu uygun düşmektedir.

<sup>259</sup> *Buhârî*, Teheccüd 34; *Ebû Dâvûd*, Salât, 289; *Nesâî*, Kıyâmü'l-leyl 56; a.mlf., *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 210; *Ahmed*, XL, 398 (24340); *Beyhakî*, *es-Sünenü'l-kübrâ*; II, 663 (4477); *Darimî*, II, 903 (1479).

<sup>260</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 3.

<sup>261</sup> Bk. "Genel Rivayetler" 7, 8, 9 ve 10 numaralı hadisler, s. 34-35.

<sup>262</sup> Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, V, 184.

<sup>263</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 593; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, V, 184; Sindî, *Hâşiye alâ Sünen-i'n-Nesâî*, I, 455; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 3.

<sup>264</sup> İbn Hacer beş ihtimali sayıp, üçüncü ihtimali uzak gördüğünü, evlâ olanın birinci ihtimal olduğunu belirtmiştir. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 593.

<sup>265</sup> İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 459.

<sup>266</sup> Bk. "Genel Rivayetler" 7 numaralı hadis, s. 34.

2) Ümmü Habîbe'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Bir kimse öğle namazının farzından önce dört, farzından sonra da dört rek`at kılsa/devam ederse, Allah Teâlâ onu cehenneme haram kılar.*”<sup>267</sup>

Hadiste bu namazları kılmaya teşvik vardır. Bu, müekkedliğe delalet etmeyip ona delalet eden bir karine bulunmadıkça müstehaplığı ifade eder. Öğlenin farzından önceki dört rekât ile farzından sonraki iki rekâtın müekked oluşu başka rivayetlerle sabittir. Diğer iki rekât ise müstehap olarak kalmıştır.<sup>268</sup>

3) Abdullah b. Sâib'den rivayet edildiğine göre Resûlullah zeval vaktinden sonra ve öğle namazının farzından önce dört rek`at namaz kılar ve şöyle buyururdu: “*Bu vakit, gök kapılarının açıldığı bir zamandır. O saatte iyi bir amelimin Allah'ın huzuruna çıkmasını isterim.*”<sup>269</sup>

4) Ebû Eyyûb'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Öğle namazından önce arasında selâm verilmeden kılınan dört rekât namaz için gök kapıları açılır.*”<sup>270</sup>

<sup>267</sup> Tirmizî, Salât 202; Ebû Davud, Salât 295; Nesâî, Kıyâmü'l-leyl 67; İbn Mâce, İkâmet 108; Ahmed, XLIV, 346-347 (26764); İbn Huzeyme, II, 205-206 (1190), (1191).

Ebû Dâvûd rivayeti ile Nesâî'nin bir rivayetinde “devam ederse, diğerlerinde “kılsa” şeklindedir. Tirmizî, birinci hadisin hasen garib, ikincinin sahih-hasen garib olduğunu söylemiştir. İbn Hacer *Takrîb*'de birinci seneddeki ravi Muhammed b. Abdillâh eş-Şuaysî'nin “sadûk” olduğunu söylemiş, Mübârekpûrî de sad'uk ve sika olduğunu nakletmiştir. Ahmed Muhammed Şakir, Tirmizî'nin “hasen garib” sözü üzerine “Bilakis isnadı sahih olduğu için sahihtir. Şuaysî sikadır” demiştir. Şuayb Arnaût, *Tirmizî* tahririnde Şuaysî'nin meçhul konumunda bulunduğunu fakat mütâbii olduğundan sahih olduğunu, bir sonraki rivayetin sahih olduğunu, Ebû Davud tahririnde hadisin munkatî' ancak başka tarikden de geldiğini ve hasen olduğunu, *Müsned*'de de isnadının sahih, ricalinin sikât ve *Sahih*'in ricali olduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak hadis sahihtir. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 490; Mübârekpûrî Ebû'l-ulâ, a.g.e., II, 500; Şakir, *Tirmizî* (tahrîc), II, 292; Arnaût, *Tirmizî*, (tahrîc), I, 481-482; a.mlf., *Ebû Davud* (tahrîc), II, 449; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XLIV, 347.

<sup>268</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, a.g.e., I, 3-4.

<sup>269</sup> Tirmizî, Vitir 16; a.mlf., *Şemâil* (289); Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Salât 13; Ahmed, XXIV, 117 (15396).

Ahmed Muhammed Şakir, hadisin senedinin muttasıl, ravileri sikât sahih bir hadis olduğunu, Elbânî ve Şuayb Arnaût da hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Şakir, *Tirmizî* (tahrîc), II, 343; Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 269 (478); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), II, 26.

<sup>270</sup> Ebû Davud, Salât 295; İbn Mâce, İkâmet 105; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, I, 335 (1968); İbn Huzeyme II, 221-222 (1214); Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî, *Müsned*, nşr. Hüseyin Selim Esed, Dârü'sekâ, Dimaşk ts., I, 374 (389).

Hadisin senedinde bulunan Ubeyde b. Muattib için Ebû Dâvûd ve İbn Hacer “zayıftır”, Zehebî “terekû hadiseh” demiştir. Diğer ravi Karsa' ez-Zabiyi için Zehebî, İbn Hibbân'ın *Zuafâ*'sında zikrettiğini söylemekle yetinmiştir. Nevevî hadisin zayıf, Elbânî *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvud*'da hasen, *Muhtasarü's-Şemâil*'de zayıf ravi Ubeyde sebebiyle hadisin illetli sayıldığını fakat bunu kuvvetlendiren başka tarikler bulunduğundan sahih olduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnaût iki zayıf raviden dolayı senedin zayıf, şahidi bulunduğu için hadisin hasen li gayrihi olduğunu söylemiştir.

Diğer bir rivayette Ebû Eyyûb şöyle dedi: Resûlullah güneşin zevalinden sonra dört rekat kılmaya devam etmiştir. Ben, ya Resûlallah siz bu dört rekati kılmaya devam ediyorsunuz, dediğimde “*Ey Ebû Eyyub, güneşin zevalinden sonra gök kapıları açılır, öğle namazı kılınıncaya kadar da kapanmaz. Ben gök kapıları kapanmadan salih amellerimin göklere çıkmasını arzu ediyorum.*” buyurdu. Bunun üzerine ben, Yâ Resûlallah, her rekatında kıraat var mı? diye sordum. “*Evet*” buyurdu. Ben, arasında ayıran bir selâm var mı? diye sordum. “*Hayır, sadece teşehhüd var.*” buyurdu.<sup>271</sup>

Hanefîlere göre öğle namazının sünnetinin dört rekat olarak tek bir selâmla kılınmasının delillerinden biri de bu iki hadistir.<sup>272</sup>

5) Berâ b. Âzib’den rivayet edildiğine göre, Nebî şöyle buyurdu: “*Kim öğle namazının farzından evvel dört rekat namaz kılsa, o gece dört rekat teheccüd kılmuş gibidir. Kim yatsı namazının farzından sonra dört rekat namaz kılsa, kadir gecesi dört rekat namaz kılmuş gibidir.*”<sup>273</sup>

6) Enes’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Öğle namazından önce kılınan dört rekat namaz, yatsı namazından sonra kılınan dört*

---

Sonuç olarak hadis, sahih veya hasendir. Bk. İbn Hibbân, *Kitâbu'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, nşr. Hamdî Abdülmecîd, Riyad 2000, II, 214; Zehebî, *Muğnî*, I, 597, II, 121; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 379; Nevevî, *Mecmû'*, III, 504; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I, 348 (1270); a.mlf., *Muhtasarü's-Şemâilü'l-Muhammediyye*, Ammân 1406, s. 157; Arnaût, *Ebû Davud* (tahrîc), II, 449; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 237.

<sup>271</sup> Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 335 (1967), (1968); Tirmizî, *Şemâil*, s. 140-141 (288); Ahmed, XXXVIII, 512 (23532); Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasen, *Muvattaü'l-İmâm Mâlik rivâyetü Muhammed*, nşr. Takıyyüddîn en-Nedvî, Dârü'l-kalem, Dımaşk 1991, II, 80-81.

Hadisin senedinde bulunan Ubeyde b. Muattib için Zehebî “terekû hadiseh”, İbn Hacer “zayıftır” demiştir. Elbânî, zayıf ravi Ubeyde sebebiyle hadisin illetli sayıldığını fakat bunu kuvvetlendiren başka tarikler bulunduğundan hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnaût, Ubeyde’den dolayı isnadın zayıf, hadisin hasen li gayrihi olduğunu söylemiştir. Fakat Ahmed Muhammed Şakir, Ubeyde’nin ve diğer ravilerin sika ve hadisin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Zehebî, *Muğnî*, I, 597; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 379; Elbânî, *Muhtasarü's-Şemâil*, s. 157; Arnaût, *Müsned* (tahrîc), XXXVIII, 513; Şakir, *Müsned* (tahrîc), XVII, 28.

<sup>272</sup> Bk. Merginânî, *a.g.e.*, I, 81; Bâbertî, *a.g.e.*, I, 461; Aynî, *Binâye*, II, 512-513; İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, 461; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 335.

<sup>273</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VI, 254 (6332).

Heysemî seneddeki ravi Nâhid b. Sâlim el-Bâhilî’den bahseden kimseyi bulamadığını söylemiştir. İbn Hacer ve Azîmâbâdî senedin zayıf olduğunu, Elbânî de Nâhid’in hal tercemesine vakıf olamadığını belirterek hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadis zayıftır. Bk. Heysemî, *a.g.e.*, II, 467; İbn Hacer, *İthâfî'l-meherre bi'l-fevâidi'l-mübtakire min etrafî'l-aşere*, nşr. Zühayr b Nâsır, Medine 1994, III, 109 (2312); Azîmâbâdî, *Ta'likü'l-muğnî alâ Süneni'd-Dârekutnî*, II, 462; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe ve'l-mevzûa ve eseruhu's-seyyiü fi'l-ümme*, Mektebetü'l-meârif, Riyad 1992-2004, XI, 91 (5053); a.mlf., *Zaîfü't-Terğîb*, Riyad 2002, I, 168 (322).

rekat gibidir. Yatsı namazından sonra kılınan dört rekat namaz, kadir gecesi kılınan dört rekat gibidir.”<sup>274</sup>

Münâvî, öğlenin ilk sünnetinin mutlak olarak faziletin ziyadesi bakımından kadir gecesinde kılınan dört rekata muâdil olduğunu, bundan miktar ve katlanmada eşit olduklarının lazım gelmediğini, maksadın bu namazı kılmaya ve devam etmeye teşvik olduğunu söylemiştir.<sup>275</sup>

7) Amr b. Meymûn şöyle dedi: Peygamber’in ashâbının öğle namazından önce dört rekat namaz ile sabah namazından evvel iki rekat namazı hiçbir durumda terk ettiklerini görmedim.<sup>276</sup>

8) Âişe’den rivayet edildiğine göre Peygamber öğle namazının farzından önce dört rek`at sünneti kılmadığı zaman, onu farzdan sonra kıları.<sup>277</sup>

Diğer bir rivayetine göre onu farzdan ve iki rekattan sonra kıları.<sup>278</sup>

“İki rekattan sonra kıları” sözü, iki rekattan sonra kılmayı tercih edenlerin

<sup>274</sup> Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, III, 141 (2733).

İbn Hibbân ve Zehebî hadisin senesinde bulunan ravi Ukbe b. Ebi’l-Ayzâr’ın hadis uyduran biri olduğunu söylemiş, Heysemî, Ukbe’nin cidden zayıf olduğunu belirtmiş, Münâvî, Heysemî’nin sözlerini nakletmiş, Elbânî de Ukbe’nin “muttehem bi’l-kezi” olduğunu söyleyip Buhârî’nin “münkeru’l-hadis” dediğini nakletmiş, hadisi “cidden zayıf” olarak nitelemiştir. Sonuç olarak hadis zayıftır. Bk. İbn Hibbân, *Kitâbu’l-mecrûhîn*, II, 468; Zehebî, *Muğnî*, II, 409; Heysemî, *a.g.e.*, II, 484; Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, I, 468; Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’z-zâife*, XI, 99 (5058).

<sup>275</sup> Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, I,

468; a.mlf., *Teyisr bi şerhi’l-Câmii’s-sağîr*, I, 139.

<sup>276</sup> *İbn Ebî Şeybe*, III, 315 (3951), IV, 275, 367 (5995), (6385).

Avvâme, hadisin merfû hükmünde mürsel ve ricâlinin sikât olduğunu belirtmiştir. Yukarıdaki 1 numaralı Âişe rivayeti de bu hadisin şahididir. Bk. Avvâme, *İbn Ebî Şeybe* (tahrîc), III, 315.

<sup>277</sup> *Tirmizî*, Salât, 202.

Tirmizî, hadisin hasen garip olduğunu söylemiş, Mübârekpûrî, Abdülvâris b. Ubeydullah dışındaki ravilerin sikât, Abdülvâris’i ise İbn Hibbân’ın *Sikât*’ında zikrettiğini, İbn Hacer’in sadûk dediğini belirtmiştir. İbnü’l-Arabî ve Elbânî hadisin sahih, Şuayb Arnaût isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla hadis sahihtir. Bk. İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, Haydarâbâd 1973, VIII, 416; İbnü’l-Arabî, *Ârizatü’l-ahvezî*, II, 218; İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 367; Mübârekpûrî Ebü’l-ulâ, *a.g.e.*, II, 501; Elbânî, *Sahîhu Süneni’t-Tirmizî*, I, 245 (426); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), I, 481.

<sup>278</sup> *İbn Mâce*, İkâmet 106.

Seneddeki ravi Kays b. er-Rabi’le ilgili Zehebî “sadûk, hıfzı kötü”, “zayıf”, “sika”, “lâ be’s bih” nakillerinde bulunmuştur. Elbânî de, Kays’ın hıfzı kötü zayıf ravi olduğunu, hadisin Tirmizî ve İbn Ebî Şeybe (IV, 284) tarafından “iki rekattan sonra” cümlesi olmadan rivayet edildiğini, dolayısıyla Kays’ın teferrüdü sebebiyle o cümlenin münker, o cümle olmaksızın hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Şuayb Arnaût da, Kays’a mütâbaat ve şevahidde itibar edildiğini, senedin mütabi’ ve şahid olmada hasen ve hadisin sahih olduğunu, “iki rekattan sonra” cümlesi olmaksızın Tirmizî’nin sahih senetle Âişe’den rivayet ettiğini söylemiştir. Bk. Zehebî, *Mîzânü’l-i’tidâl*, V, 477-479; Elbânî, *Zâifu Sünen-i İbn Mâce*, s. 89 (218); a.mlf., *Silsiletü’l-ehâdisi’z-zâife*, IX, 222-223 (4208).



görüşünü teyid etmektedir.<sup>279</sup> Bu iki hadis, farzlardan önceki sünnetlerin vakitlerinin, farzların vaktinin sonuna kadar devam ettiğini göstermektedir.<sup>280</sup>

Rivayetlerde görüldüğü üzere Hz. Peygamber öğle namazının ilk sünnetine genelde devam edip kılınmasını tavsiye etmiş, farzdan önce kılmadığında farzdan sonra kılmıştır. Devam etmesi bu namazın müekked sünnet olduğunu ortaya koymaktadır. Çoğunlukla dört, bazen iki rekat olarak kılmıştır. Şâfî ve Hanbelî mezhebine göre öğle namazından önce iki rekat müekked sünnettir.<sup>281</sup> Delilleri İbn Ömer hadisidir.<sup>282</sup> İki rekata ilâve edilen iki rekat ise gayri müekkeddir.<sup>283</sup> Aslında Büceyremî'nin de belirttiği gibi İbn Ömer hadisinde müekkedliğe delâlet eden bir husus yoktur. Hz. Peygamber devam ettiği için denmeliydi<sup>284</sup> ve devam ettiğini gösteren bir rivayet getirilmeliydi. Fakat rivayetler Hz. Peygamber'in iki değil dört rekata devam ettiğini göstermekte, dolayısıyla öğlenin sünnetinin dört rekat olarak müekked olduğu görüşü daha güçlü görülmektedir.

Mâlikîler sünneti “Hz. Peygamber'in yaptığı, devam buyurduğu, cemaat içindeyken izhar ettiği ve vâcip olduğuna dair bir delil bulunmayan ameldir” şeklinde tanımlamışlardır. Onlara göre nâfile namaz her vakitte müstehaptır. Fakat farz namazlar öncesi ve sonrasında müstehaplık müekked olmaktadır.<sup>285</sup>

Bazı fıkıh kitaplarında “*Kim öğle namazından önceki dört rekata terkederse şefaati nail olamaz.*” şeklinde bir rivayet nakledilmiştir.<sup>286</sup> Bu rivayetin, “*Şefaati*

<sup>279</sup> Sindî, *Hâşiye alâ Süneni İbn Mâce*, II, 40; Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), II, 237.

<sup>280</sup> Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 90; Ebü'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 500.

<sup>281</sup> Şîrâzî, *Mühezzeb*, I, 276; İbn Kudâme Muvaffakuddîn, *Muğni*, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed, Dârü âlemi'l-kütüb, Riyad 1997, II, 538; İbn Kudâme Ebü'l-Ferec Şemsüddin Abdurrahman, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed, Dâru hecr 1993, IV, 139-141; Takıyyüddîn Ebü Bekr b. Muhammed el-Hisnî ed-Dimaşkî, *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli Gâyeti'l-ihisâr*, nşr. Kamil Muhammed Avîza, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2001, s. 132; İbn Müflih, *Mübdî*, II, 17; Haccâvî, *a.g.e.*, I, 223-225; İbnü'n-Neccâr, *Muntehe'l-irâdât*, I, 268-269; Şîrbînî, *İkna*, I, 272; Mer'î b. Yûsuf, *a.g.e.*, I, 195.

<sup>282</sup> Şîrâzî, *Mühezzeb*, I, 276; İbn Kudâme, *Muğni*, II, 538; İbn Kudâme Şemsüddin, *a.g.e.*, IV, 139-141; Hisnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, s. 132; İbn Müflih, *Mübdî*, II, 17; Şîrbînî, *İkna*, I, 272.

<sup>283</sup> Şîrbînî, *İkna*, I, 272.

<sup>284</sup> Bk. Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyremî, *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1996, II, 55.

<sup>285</sup> Halil b. İshâk el-Mâlikî, *Muhtasarü Halîl*, nşr. Ahmed Nasr, Dârü'l-efkâr, y.y. 1981, s. 38. Haraşî, *a.g.e.*, II, 2-3; Desûkî, *a.g.e.*, I, 312.

<sup>286</sup> Bâbertî, *a.g.e.*, I, 457; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 86; Haskefî, *a.g.e.*, s. 91; Tahtâvî, *Hâşiye ale'd-Durru'l-muhtâr*, I, 283; Şeyhîzâde, *a.g.e.*; I, 194; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 453.

*ümmetimden büyük günah işleyenler içindir.*”<sup>287</sup> hadisiyle çeliştiği düşünülerek şöyle bir yoruma gidilmiştir: “Belki terk etmekten nefret ettirmek için böyle söylenmiştir. Veya derecelerin yükseltilmesi için olacak hususi şefaata kastedilmiştir. Şefaati uzma ise bütün yaratılmışlar için söz konusudur.”<sup>288</sup> Bu rivayeti hadis kaynaklarında bulmamız mümkün olmamıştır. Sabit olmayan bir rivayeti, sahih bir hadisle çelişiyor gerekçesiyle yorumlamaya gerek olmadığı kanaatindeyiz. Ayrıca sünneti terketmenin şefaatten mahrumiyeti gerektirdiğine dair fıkıh ve usûl eserlerinde nakledilen genel bir rivayet daha önce değerlendirilip dayanağının olmadığı belirtilmişti.<sup>289</sup>

### 1.2.2. Son Sünneti

Sabah namazının sünnetinden sonra en kuvvetli sünnet, en sahih görüşe göre öğle namazının ilk sünneti olmakla birlikte bazı âlimlere göre, müsavi olarak öğlenin ilk sünneti, son sünneti ve akşam namazının sünnetidir.<sup>290</sup>

Daha önce genel rivayetler olarak nakledilen hadisler, öğle namazının son sünnetiyle de ilgilidir. Burada, sadece son sünnetle alakalı iki rivayet nakledilecektir.

1) Ali şöyle dedi: “Nebî öğleden önce dört, öğleden sonra iki rekat kılardı”.<sup>291</sup>

Tehânevî, bu hadisin, öğleden sonra kılınan iki rekatın müekkedliğine

<sup>287</sup> *Ebû Dâvûd*, Sünnet 23; *Tirmizî*, Sıfatü'l-kıyâme 10; *Ahmed*, XX, 439 (13222); *Hâkim*, I, 139-140; *İbn Hibbân*, XVI, 386-387 (6467), (6468)

Hâkim, hadisin Buhârî ve Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiştir. Elbânî, hadisin sahih olduğunu, Şuayb Arnaût, İbn Hibbân tahririnde hadisin, diğer yerlerde isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Münâvî, bazı senetlerle ilgili olumsuz değerlendirmeleri hadisin aslıyla ilgili değerlendirme gibi nakletmiş, Gumârî ise onu ağır bir dille eleştirmiştir. Sonuç olarak hadis sahihtir. Bk. *Hâkim*, I, 139; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Davûd*, III, 160 (4739); a.mlf., *Sahîhu Sünen-i't-Tirmizî*, II, 581-582 (2435), (2436); a.mlf., *Sahîhu'l-Câmi's-sağîr*, I, 691 (3714); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), VII, 119; a.mlf., *Tirmizî* (tahrîc), IV, 434; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XX, 439; a.mlf., *İbn Hibbân* (tahrîc), XVI, 386-387 (6467); Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, IV, 162; Ahmed b. Muhammed el-Gumârî, *Müddâvî li ileli'l-Câmi's-sağîr ve şerheyyi'l-Münâvî*, Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 1996, IV, 292-293.

<sup>288</sup> Bk. İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, II, 453.

<sup>289</sup> Bk. s. 26-27.

<sup>290</sup> Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, II, 85-86; Aynî, *Binâye*, II, 507.

<sup>291</sup> *Tirmizî*, Salât 200; *İbn Mâce*, İkamet 109; *Ahmed*, II, 79 (650); Ebû Ya'la, *Müsned*, I, 458-459 (622).

Tirmizî hadisin hasen olduğunu söylemiş, İbnü'l-Arabî, Tirmizî'nin hadisi tashih etmediğini söyledikten sonra “fakat” diyerek aynı manadaki sahih rivayetleri zikretmiştir. Mübârekpûrî, seneddeki ravi Ebû İshak'ın müdellis olduğunu ve burada da Asım'dan an'ane ile rivayet ettiğini belirtmiştir. Elbânî ve Şuayb Arnaût, hadisin sahih, Hüseyin Selim Esed, ricâlinin sikât olduğunu söylemiştir. Bk. İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 219; Mübârekpûrî Ebü'l-ulâ, *a.g.e.*, II, 496; Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 244 (424); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), I, 479; Esed, *Ebû Ya'la* (tahrîc), I, 459.

deleatinin zahir olduğunu söylemiştir.<sup>292</sup>

2) Ali şöyle dedi: “Resûlullah sabah ve ikinci hariç her farz namazdan sonra iki rekat namaz kılardı.”<sup>293</sup>

Genel rivayetlerde Hz. Peygamber’in bu namazı teşvik ettiği ve kıldığı nakledilmişti.<sup>294</sup> Hadislerdeki “Kılardı” ifadesi Hz. Peygamber’in bu namazı devamlı kıldığını dolayısıyla müekked olduğunu göstermektedir.

### 1.3. Cuma Namazının Sünnetleri

#### 1.3.1. İlk Sünneti

1) Abdullah b. Mugaffel’den rivayet edildiğine göre Resûlullah: “*Her ezan ve kamet arasında namaz vardır. Her ezan ve kamet arasında namaz vardır. Her ezan ve kamet arasında namaz vardır*” buyurdu. Üçüncü defasında “*kılmak isteyene.*” dedi.<sup>295</sup>

2) Abdullah b Zübeyr’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Her farz namazdan evvel mutlaka iki rekat namaz vardır.*”<sup>296</sup>

Nevevî ve İbn Hacer, cumanın farzından önceki namaza dair asıl ve en güçlü delilin yukarıdaki iki rivayet<sup>297</sup> ile öğle namazına kıyas olduğunu söylemiş,<sup>298</sup>

<sup>292</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 3. Tehânevî, muhtemelen bunu “kâne” lafzından çıkarmıştır.

<sup>293</sup> *Ebû Davud*, salât 298; *Ahmed*, II, 294 (1012); *Nesâî, es-Sünenü’l-kübrâ*, I, 213-214 (339), (344); Abd b. Humeyd, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, nşr. Ebû Abdillâh Mustafâ b. Adevî, Dârü Balansiye, Riyad 2002, I, 115 (70); *Abdurrazzak*, III, 67 (4823).

Ahmed Muhammed Şâkir, hadisin isnadının sahih, Şuayb Arnaût kuvvetli olduğunu söylemiş, Mustafa b. Adevî, “Ebû İshak müdellis ise de burada Şûbe’den rivayet etmiştir. Âsım ise sadûktur.” demiş ve hadisi hasen olarak nitelemiştir. Elbânî ise, hadisin zayıf olduğunu söylemiş ve gerekçe belirtmemiştir. Bk. Şâkir, *Müsned* (tahrîc), II, 41; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 453; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), II, 294; Adevî, *Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd* (tahrîc), I, 115; Elbânî, *Zaîfu Süneni Ebî Dâvûd*, Mektebetü’l-Meârif, Riyad 1998, s. 99 (1275).

<sup>294</sup> Bk. “Genel Rivayetler” 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 numaralı hadisler, s. 31-35.

<sup>295</sup> *Buhârî*, Ezân 14, 16; *Müslim*, Müsâfirîn 304.

<sup>296</sup> *İbn Hibbân*, VI, 208-209, 235 (2455), (2488); *Dârekutnî*, I, 501-502 (1046); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, XIII, 126-127 (316).

Taberânî rivayetinde bulunan Süveyd b. Abdilaziz hakkında Heysemî “zayıftır” demiş, Gumârî, bazılarının Süveyd’in sika olduğunu söylediğini ve hadisin şahitleri bulunduğunu belirtmiştir. İbn Hacer, İbn Hibbân’ın hadisi tashih ettiğini söylemekle yetinmiş, Şuayb Arnaût, İbn Hibbân tahrîcinde hadisin isnadının kuvvetli olduğunu, Elbânî de hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır. Bk. İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, III, 236; Heysemî, *a.g.e.*, II, 486; Gumârî, *Müdâvî*, V, 523-524; Elbânî, *Talîkâtü’l-hisân*, IV, 212 (2479); a.mlf., *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-sahîha*, I, 464 (232); Arnaût, *İbn Hibbân* (tahrîc), VI, 209, 236.

<sup>297</sup> Nevevî, *Hulâsatu’l-ahkâm fî mühimmâtü’s-süneni ve kavâidi’l-ahkâm*, nşr. Hüseyin İsmâil el-Cemel, Beyrut ts., I, 545, 812; a.mlf., *Mecmû’*, III, 504; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, III, 236.

<sup>298</sup> Nevevî, *Hulâsatu’l-ahkâm*, I, 812; a.mlf., *Mecmû’*, III, 504.

Münâvî de, bu hadisin, cumanın ilk sünneti bulunduğuna delil alındığını belirtmiştir.<sup>299</sup> Resûlullah'ın öğle namazından önce dört rekat namaz kıldığını ifade eden hadislerde<sup>300</sup> öğle ve cuma ayırımı bulunmadığı için söz konusu rivayetler cumanın sünnetine de delil kabul edilmişlerdir.<sup>301</sup>

Bazıları, Hz. Peygamber zamanında tek ezanın hatib minberdeyken okunduğunu hatırlatıp<sup>302</sup> ezanla kamet arasında sadece hutbe bulunduğunu dolayısıyla namazın ezandan sonra kılınamayacağını söyleyerek bu genel rivayetlerin cumanın ilk sünnetine delil getirilişine itiraz etmişlerdir.<sup>303</sup> Cumanın ilk sünneti hakkında sahih bir rivayetin de bulunmadığını,<sup>304</sup> bu husustaki rivayetlerin, Zeylaî, İbn Hacer ve diğerlerinin ifade ettiği gibi birbirinden zayıf rivayetler olduğunu söylemiş,<sup>305</sup> Hz. Peygamber ve sahâbenin cumadan önceki bu namazı kılmadığını dikkate alarak genel rivayetlerin tahsisi kabul eden bir umum oluşu yönüyle delil kabul edilmelerini zayıf görmüşler,<sup>306</sup> bunların, Hz. Peygamber'in farzlardan önce yaptığı veya emrettiği ya da ikrar ettiği namazların meşruiyetine delâlet ettiğini söylemişlerdir.<sup>307</sup>

3) Câbir şöyle dedi: Resûlullah hutbe okurken Süleyk el-Ğatafânî mescide girdi. Peygamber Ona: “*Namaz kıldın mı?*” diye sordu. Süleyk: Hayır, dedi. Peygamber: “*Kalk iki rekat namaz kıl.*” buyurdu.<sup>308</sup>

Müslim'in diğer bir rivayetinde, devamında: “*Ve o rekatları hafif tut. Sizden biri cuma günü imam hutbedeyken gelirse iki rekat kılsın ve o rekatları hafif*”

<sup>299</sup> Münâvî, *Feyzul-kadîr*, V, 486.

<sup>300</sup> Bk. “Öğlen Namazının İlk Sünneti” 3 ve 4 numaralı hadisler, s. 49-50.

<sup>301</sup> Bk. İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, I, 459; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 15; Muhammed Avvâme, *İbn Ebû Şeybe* (ta'lik), IV, 115-116.

<sup>302</sup> Sâib b. Yezîd: “Cuma günü ezanı Resûlullah ile Ebû Bekir ve Ömer zamanlarında imam minbere oturduğu zaman başlardı. Osman halife olup insanlar çoğalınca Zevrâ'da üçüncü ezanı ilâve etti” demiştir. (*Buhârî*, Cuma, 21; *Ebû Dâvûd*, Salât, 224; *Nesâî*, Cuma 15; *İbn Mâce*, İkâmetü's-salât 97) Üçüncü ezan denilen bu ezan, bugün minarelerde okunan dış ezan dediğimiz ilk ezandır. Diğer ikisi hutbeden evvel hatibin karşısında okunan ezan ile hutbeden sonraki kâmettir. “Zevrâ”, Medine'de çarşı içinde bir evdir. Geniş bilgi için bk. Babanzâde Ahmed Nâim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, Gaye Matbaacılık A.Ş., Ankara 1988, III, 69.

<sup>303</sup> Bk. İbn Teymiyye, *Mecmû fetâvâ*, nşr. Fehd b. Nâsir İbrâhim, Dâru's-süreyyâ, Riyad 1420, XXIV, 105-106; İbnü'l-İrakî, *a.g.e.*, III, 42-43; San'ânî, *Tenvîr şerhu'l-Câmii's-sağîr*, IX, 481; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*, I, 464-465 (232).

<sup>304</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 210; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*, I, 464-465 (232).

<sup>305</sup> Bk. Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, II, 206-207; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 236.

<sup>306</sup> İbnü'l-İrakî, *a.g.e.*, III, 43; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, V, 486.

<sup>307</sup> Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*, I, 464-465 (232).

<sup>308</sup> *Buhârî*, Cuma 32, 33; *Müslim*, Cuma 58.

tutsun.”<sup>309</sup> İbn Mâce’nin diğer bir rivayetinde: “*Gelmeden önce iki rekât kıldın mı?*” Ebû Ya’lâ rivayetinde “*Gelmeden önce kıldın mı?*” şeklindedir.<sup>310</sup>

Rivayetlerde geçen bu namazı, bazı âlimler tahiyetü’l-mescid namazı olarak değerlendiren, bazıları cumanın sünneti olarak yorumlamıştır.<sup>311</sup>

İbn Mâce (ö.273/887) rivayetindeki “*gelmeden önce*” sözüyle istidlâl edilerek bu namazın cumanın sünneti olduğu söylenmiş<sup>312</sup> ancak bu yoruma itiraz edilerek “*gelmeden önce*” sözünün İbn Mâce’nin münferid rivayeti olduğu ve bu rivayetlerin genelde sahih olmadığı,<sup>313</sup> şaz ve ravilerin tashifi olduğu değerlendirmeleri yapılmıştır.<sup>314</sup> Ayrıca “bulduğun yere gelmeden önce” anlamının muhtemel olduğu belirtilmiştir.<sup>315</sup> Cumanın sünnetlerini tespit etmeye ihtimam gösterip bu hususta eser yazan *sünen* ve *ahkâm* sahibi hiç kimsenin bu hadisi cumanın ilk sünnetiyle ilgili zikretmediği, imam minberdeyken tahiyetü’l-mescid namazı kılmanın müstehap oluşuyla alakalı zikredildiği ve Hz. Peygamber’in bu iki rekâtı

<sup>309</sup> Müslim, Cuma 59.

<sup>310</sup> İbn Mâce, İkâme 87; Ebû Ya’lâ, III, 449 (1946).

İbnü’l-Kayyim, hadisin isnadının sikât olduğunu, Elbânî, hadisin sahih olduğunu, “gelmeden önce” sözünün şaz olduğunu, Şuayb Arnaût da hadisin isnadının sahih olduğunu, “gelmeden önce” sözünün ise şaz olduğunu, Dâvud b. Ruşeyd’in bunu Hafs b. Gıyas’dan münferiden rivayet ettiğini, Hafs’dan rivayet eden diğer ravilerin hadisi bu söz olmaksızın rivayet ettiklerini söylemiştir. Bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed, *Zâdü’l-meâd fi hedyi hayri’l-ibâd*, nşr. Şuayb Arnaût, Abdülkâdir Arnaût, Müessesetü’-risâle, Beyrut 1998, I, 419; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i İbn Mâce*, I, 330 (922); Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), II, 205.

<sup>311</sup> Zeylâî, “Cumanın sünnetine dair hadisler” başlığı altında ilk olarak İbn Mâce rivayetini zikretmiş, İbn Hacer de bu husustaki en sahih rivayetin İbn Mâce rivayeti olduğunu belirtmiştir. Bk. Zeylâî, *Nasbu’r-râye*, II, 206; İbn Hacer, *Telhîsu’l-habîr*, II, 149.

<sup>312</sup> Zahir olan “evden gelmeden önce” demek olduğu ve tahiyetü’l-mescidin evde kılınmayacağı belirtilmiştir. Bu yorum dede Mecdüddîn İbn Teymiyye’ye aittir. Bk. İbn Teymiyye Ebû’l-Berekat Mecdüddîn, *Müntekâ fi’l-ahkâmî’s-şer’iyye min kelâmi hayri’l-beriyye*, nşr. Tarık bi İvezullah, Dârü İbni’l-Cevzî, Dammâm 1429, s. 299.

<sup>313</sup> İbnü’l-Kayyim, torun Takıyyüddîn İbn Teymiyye’nin, dedesinin bu yorumunu yanlış bulduğunu, *Sahîhayn*’daki rivayetin mahfuz, İbn Mâce’nin münferid rivayetlerinin genelde sahih olmadığını söylediğini nakletmiştir. Bk. İbnü’l-Kayyim, *Zâdü’l-meâd*, I, 419-420.

İbn Mâce’nin münferid rivayetleri için bk. Namig Abuzerov, İbn Mâce’nin Zevâid Rivayetlerinin Hadis Metodolojisi Açısından Değerlendirilmesi, *MÜSBE*, Doktora Tezi, İstanbul 2005.

<sup>314</sup> İbnü’l-Kayyim, Mizzî’den naklen, İbn Mâce rivayetinde ravilerin tashifi olduğunu, asıl rivayetin “oturmadan önce kıldın mı” şeklinde olup nâsihin hata yaparak “gelmeden önce” olarak kaydettiğini söylemiştir. Elbânî ve Şuayb Arnaût da İbn Mâce rivayetindeki “gelmeden önce” sözünün şaz olduğunu söylemiştir. Bk. İbnü’l-Kayyim, *Zâdü’l-meâd*, I, 419-420; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i İbn Mâce*, I, 330 (922); Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), II, 205.

<sup>315</sup> İbnü’l-İrakî ve İbn Hacer “bulduğun yere gelmeden önce” anlamının muhtemel olduğunu, namazı mescidin arka tarafında kılıp hutbeyi duyabilmek amacıyla ön tarafa gelmiş olabileceğini söylemiştir. Keşmirî ise, İbn Hacer’in, bu sözünün mahza te’vil olduğunu belirtmiş, Mizzî ve İbn Teymiyye’nin İbn Mâce’de tashif olup asıl rivayetin “oturmadan önce kıldın mı” şeklinde olduğunu söylediklerini nakledip tashif olmadığını, “gelmeden önce kıldın mı” sözünün doğru olduğunu söylemiştir. Bk. İbnü’l-İrakî, a.g.e., III, 42; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, III, 210; Keşmirî, *el-Arfü’s-şezî*; II, 20-21.

içeri girene emredip oturanlara emretmemesinin onun cumanın sünneti olmadığını gösterdiği söylenmiştir.<sup>316</sup>

4) Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Kim namaz kılsa cumadan önce dört, cumadan sonra da dört rekat kılsın.*”<sup>317</sup>

5) İbn Abbâs şöyle dedi: Nebî cuma namazından önce dört rekat namaz kıları ve bu dört rekat arasını (selâmla) ayırmazdı.<sup>318</sup>

6) Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah cuma namazından evvel dört, cuma namazından sonra da dört rekat namaz kıları.<sup>319</sup>

7) Ali şöyle dedi: Resûlullah cuma namazından evvel dört, cuma namazından

<sup>316</sup> Bk. İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, I, 419-420.

<sup>317</sup> Tahavî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, X, 298-299 (4108).

Hadisin senedinde bulunan Ebyaz b. Ebân hakkında Zehebî, “Kavî değildir.” “Hadisi yazılmaz.” nakillerinde bulunmuştur. İbn Hacer de, “Kavî değildir. Hadisi yazılır. Şeyhdir.” “Hakkında konuşulmuştur.” nakillerinde bulunmuş ve İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında zikrettiğini belirtmiş, Şuayb Arnaût, Ebyaz'dan dolayı hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. Zehebî, *Muğni*, I, 69; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Dârü'l-beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 2001, I, 393; Arnaût, *Şerhu Müşkili'l-âsâr* (tahrîc), X, 299.

<sup>318</sup> *İbn Mâce*, İkâmetü's-salât 94; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XII, 129 (12674). Taberânî'de “Cuma namazından sonra da dört” ilâvesi vardır.

Nevevî, hadisin batıl, Zeylaî, senedin cidden vâhî, İbn Hacer cidden zayıf olduğunu, Heysemî, seneddeki iki ravinin zayıf, Şuayb Arnaût, hadisin cidden zayıf olduğunu söylemiş, Tehânevî ise yanlış bir istidlâlle hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. Şöyleki Nevevî, İbn Mâce'nin senedinde dört zayıf ravinin bir araya geldiğini, içlerinden Mübeşşir'in hadis uyduran batıllar sahibi biri olduğunu söylemiştir. Her iki senedde, Bakkiyye b. el-Velîd, Mübeşşir b. Ubeyd, Haccâc b. Ertât ve Atiyye el-Avfî isimli dört ravî de mevcuttur. İbn Hibbân, Zehebî ve İbn Hacer, Mübeşşir'in hadis uydurduğunu söylemiştir. Zeylaî, Mübeşşir'in hadis uyduran, Haccâc ve Atiyye'nin ise zayıf ravi olduğunu söylemiş, Bakkiyye'den söz etmemiştir. Heysemî, Haccâc ve Atiyye'nin zayıf olduklarını söyleyip Bakkiyye ve Mübeşşir'den söz etmemiştir. Tehânevî, Heysemî'nin sadece bu iki raviden bahsettiğini, bunun senedde tenkid edilen başka ravi olmadığı anlamına geldiğini söyleyip Haccâc ve Atiyye hakkında ta'dil lafızlarını nakletmiş ve hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. Oysaki senedde diğer iki ravi Bakkiyye ve Mübeşşir de vardır ve Mübeşşir hadis uyduranlardandır. Şuayb Arnaût, Mübeşşir'in metruk müttehem olduğunu, Bakkiyye ve Atiyye'nin zayıf olduklarını, dolayısıyla hadisin cidden zayıf olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadis batıl veya çok zayıftır. Bk. İbn Hibbân, *Kitâbu'l-mecrûhîn*, II, 369; Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, I, 813; Zehebî, *Muğni*, II, 143; Zeylaî, *Nasbu'râye*, II, 206; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 519; a.mlf., *Telhîsu'l-habîr*, II, 149; Heysemî, *a.g.e.*, II, 426; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 14; Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), II, 216.

<sup>319</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, IV, 196 (3959).

Hadisin senedinde bulunan İbn Mesud ile oğlu Ubeyde arasında inkita' vardır. Ubeyde babasından hadis dinlemediği. Ravi Huseyf, hakkında “zaifu'l-hadis, leyse bi hucce, leyse bi'l-kaviyyi, sâlihun, sikatün” denilmiştir. Ravi Attâb b. Beşîr'in Huseyf'den rivayetleri münkerdir. İbn Hacer, hadisin senedinde zayıflık bulunduğunu, Elbani, hadisin münker olduğunu, senedde kopukluk ve zayıf raviler olmak üzere beş tane illetinin bulunduğunu, netice olarak da hadisin merfu rivayetinin münker, mevkuף rivayetinin doğru olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak hadis merfu olarak zayıftır. Bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, I, 543, II, 268, III, 48; a.mlf., *Dirâye fî tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, nşr. Abdullah Hâşim el-Yemânî, Dârü'l-marîfe, Beyrut ts., s. 217-218; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe*, III, 82 (1016).

sonra da dört rekat namaz kılardı. Selâmı son rekatta verirdi.<sup>320</sup>

Tehânevî, bu rivayetin, cumanın ilk ve son sünnetlerine delaletinin açık olduğunu söyleyip Irakî'den senedinin ceyyid olduğunu nakletmiştir.<sup>321</sup>

8) Ebû Abdurrahman es-Sülemî şöyle dedi: İbn Mes'ûd bize cuma namazından önce dört rekat kılmamızı emretti.<sup>322</sup>

Tehânevî, cumanın ilk sünnetinden bahsederken, bu rivayetdeki dört rekat namazı mutlak nâfileye hamletmenin asla sahih olmadığını, zira mutlak nâfilenin emredilmeyeceğini, öğretilmeyeceğini, ancak teşvik edilebileceğini söylemiştir. İbn Mes'ûd'un bu namazı emredip öğretmesinin bu namazın ona göre müekked olduğunu gösterdiğini, bu hususta mevkufluk bir rivayetin hükmen merfu olduğunu belirtmiştir.<sup>323</sup>

9) Katâde şöyle dedi: İbn Mes'ûd cuma namazından önce ve sonra dört rekat kılardı.<sup>324</sup>

<sup>320</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, II, 172 (1617).

Irakî hadisin senedinin ceyyid olduğunu söylemiştir. İbn Hacer, *Lisan*'da seneddeki ravi Muhammed b. Abdurrahman es-Sehmî hakkında Buhârî'nin "Lâ yutâbeu alâ rivâyetihi/hadisi başkalarınca rivayet edilmez." İbn Adî'nin "lâ be'se bih", Yahya b. Maîn'in "zayıftır" dediğini nakledip İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında zikrettiğini söylemiştir. Tehânevî, ravi Sehmî hakkında nakillerde bulunup muhtelefün fih olduğunu, bu gibi zatların hadislerinin hasen olduğunu, diğer ravilerin sikât olduklarını belirtip, Ali el-Kârî'nin hadisin isnadının ceyyid olduğunu söylediğini nakletmiştir. Elbânî ise, Sehmî dışındaki ravilerin sikâ olduğunu söyleyip onunla ilgili *Lisân*'daki cümleleri naklettikten sonra Sehmî'nin bir sefer bu şekilde cuma, bir başka sefer öğle şeklinde ihtilaflı zikretmesinin zaptının azlığını ve zayıf oluşunu gösterdiğini, doğru olanın cemaatin Ebû İshak'tan naklettiği gibi öğle rivayeti olduğunu ve hadisin münker olduğunu söylemiştir. Bk. Irakî, *a.g.e.*, III, 42; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VII, 277; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, III, 236; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ*, III, 223; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 13; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe*, XI, 455 (5290).

<sup>321</sup> Tehânevî, Şevkânî'nin Irakî'den naklettiği "Nebî'nin cumadan önce namaz kıldığının nakledilmediği, huzurunda ezan okunuşundan sonra hutbe irad ettiği" sözünün, yine Irakî'nin hadisle ilgili değerlendirmesine karşı duramayacağını söylemiştir. Bir âlimin bir şey söyleyip sonra Allah'ın ona fetih verip ilimdeki bakışını genişlettikten sonra onun aksine bir şey söyleyebileceğini, muhtemelen Irakî'nin de önce Hz. Peygamber'den böyle bir naklin olmadığını söyleyip sonra cumadan önce dört rekat kıldığına dair ceyyid senedli bir rivayete vakıf olarak bunu ifade ettiğini belirtmiştir. Bk. Irakî, *a.g.e.*, III, 42; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VI, 336; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 13.

<sup>322</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX, 359-360 (9551), (9552); *Abdurrazzak*, III, 247 (5525).

İbn Hacer, ravilerinin "sikât" olduğunu, Elbânî, Senedin sahih olduğunu, illeti bulunmadığını, Şuayb Arnaût, isnadının ceyyid olduğunu söylemiştir. Heysemî, ravi Atâ b. Sâib'in sika fakat ihtilat ettiğini söylemiş ancak Elbânî ve Şuayb Arnaût, Süfyan'ın Ata'dan rivayetinin ihtilattan önce olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla hadisin isnadının sahih olduğu anlaşılmaktadır. Bk. İbn Hacer, *Dirâye*, s. 218; Heysemî, *a.g.e.*, II, 427; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe*, III, 83 (1016); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), II, 72.

<sup>323</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 12.

<sup>324</sup> *Abdurrazzak*, III, 247 (5524).

10) Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Nebî şöyle buyurdu: “Bir kimse gusûl eder, sonra cumaya gelir ve kendisine mukadder olan namazı kılar, sonra hatîb hutbesini bitirinceye kadar dînler, sonra onunla beraber cuma namazını kılar, o kimsenin o cuma ile diğer cuma arasındaki günahları; üç günlük de fazla günahı affolunur.”<sup>325</sup>

Nevevî bu hadisin, imam hutbeye çıkmadan evvel nâfile kılmanın müstehap olduğunu ifade ettiğini, bunun, Şafî mezhebinin ve cumhurun görüşü olduğunu, ayrıca mutlak nâfilenin sınırının olmadığını da gösterdiğini söylemiştir.<sup>326</sup> Mubârekpûrî Ebu'l-Hasen de (ö.1414/1971) bu hadisin, cumadan önce namazın meşruiyetine ve rekat tahdidi olmadığına delil olduğunu söylemiştir.<sup>327</sup>

11) Nâfi şöyle dedi: İbn Ömer cuma namazından önce uzunca namaz kılar. Cumadan sonra da evinde iki rekat kılar ve Resûlullah böyle yapardı, derdi.<sup>328</sup>

Nevevî, bu hadisi cumanın ilk sünnetinin delilleri arasında saymıştır.<sup>329</sup> İbnü'l-Kayyim, Irakî ve İbn Hacer ise bu istidlâle karşı çıkıp “Resûlullah böyle yapardı” sözüyle, cumadan önceki uzunca namaz kılışı değil, Müslim'in rivayetine<sup>330</sup> uygun olarak cumadan sonraki iki rekatın kastedildiğini belirtmişlerdir.<sup>331</sup> Irakî, Hz. Peygamber'in cumadan önce uzunca namaz kıldığının nakledilmediğini, cumaya çıkıp huzurunda ezan okunduktan sonra hutbeyi irad ettiğini söylemiş,<sup>332</sup> İbn Hacer

---

Elbânî, hadisin senedinin sahih olduğunu ancak Heysemînin de dediği gibi Katâde'nin İbn Mes'ûd'dan işitmediğini yani munkatı olduğunu söylemiştir. Şuayb Arnaût da Katâde'nin İbn Mes'ûd'a ulaşmadığını belirtmiştir. Sonuç olarak hadis zayıftır. Bk. Heysemî, *a.g.e.*, II, 426; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zâife*, III, 83; Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), II, 72.

<sup>325</sup> *Müslim*, Cuma 857.

<sup>326</sup> Bk. Nevevî, *Minhâc*, VI, 209.

<sup>327</sup> Ebülhasen Ubeydullah b. Muhammed el-Mübârekpûrî, *Mir'âtü'l-mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-mesâbîh*, İdâretü'l-buhûsi'l-ilmiyye ve'd-dâveti ve'l-iftâ, el-Camiatü's-selefiyye, Hind 1984, IV, 458-459.

<sup>328</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 243; *Nesâî*, Cuma 44; a.mlf. *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 290 (1759); *İbn Hibbân*, VI, 227 (2476); *İbn Huzeyme*, III, 168 (1836).

Nevevî, hadisin sahih olduğunu ve Ebû Dâvûd'un, Buhârî'nin şartı üzere bir isnadla rivayet ettiğini, Elbânî de hadisin sahih olduğunu, Şuayb Arnaût ve Muhammed Mustafa el-Âzamî, isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, I, 813; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I, 308 (1128); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 341; *İbn Hibbân* (tahrîc), VI, 227; Âzamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), III, 168.

<sup>329</sup> Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, s. 812-813.

<sup>330</sup> *Müslim*, Cuma 70.

<sup>331</sup> İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, I, 420-421; İbnü'l-Irakî, *a.g.e.*, III, 42-43; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 210, 235-236.

<sup>332</sup> İbnü'l-Irakî, babasının, bu hadisin cumanın ilk sünnetine delil getirilmesini iki noktadan tenkid ettiğini nakletmiştir: Birincisi, İbn Ömer'in cumadan önce uzunca namaz kılmış olması, bu namazın cumanın sünneti olmasını gerektirmez. Cumayı beklerken zevelden önce namaz kılmış



de, cumanın ilk sünnetiyle ilgili hiçbir şeyin sabit olmadığını belirtmiştir.<sup>333</sup> Ayrıca İbnü'l-Kayyim, Irakî ve İbn Hacer “İbn Ömer cuma namazından önce uzunca namaz kılardı” sözüyle kastedilenin cumanın sünneti değil mutlak nâfile olduğunu belirtmişlerdir.<sup>334</sup>

14) Sâfiye şöyle dedi: (Hz. Peygamber’in hanımlarından) Safiyye binti Hayy’ı gördüm imam cuma için çıkmadan önce dört rekat kıldı sonra da cumayı imamla iki rekat olarak kıldı.<sup>335</sup>

İbn Teymiyye, Hz. Peygamber’in cuma ezanıyla farzı arasında bir namaz kılmadığını, minbere oturunca Bilal’in ezan okumasından<sup>336</sup> sonra kalkıp hutbeyi okuduğunu, Bilal’in kametinden sonra da cuma namazını kıldırıldığını belirtmiştir. Hz. Peygamber’in de onunla namaz kılanlardan birinin de ezandan sonra namaz kılmalarının mümkün olmadığını, Nebî’nin cuma günü mescide çıkmadan evinde namaz kıldığının da nakledilmediğini, Hz. Peygamber’in sözüyle sabit olan vakitli belirli bir namazın da olmadığını, ancak cuma günü mescide gelen kişinin namaz kılmasını vakit belirlemeksizin teşvik ettiğini söylemiştir. Hz. Osman’ın uygulaması ve Müslümanların üzerinde ittifakı ile birinci ezanın şer’î bir ezan olduğunu, iki ezan arasında namazın caiz ve güzel olduğunu ancak revâtib sünnet olmadığını belirtmiştir. Bu namazı kılan da terk edene de karşı çıkılmayacağını, bunun en doğru görüş olduğunu, Ahmed b. Hanbel’in sözünün de buna delalet ettiğini

---

olabilir. İkincisi, hadiste “Resûlullah böyle yapardı” sözüyle kastedilen, cumadan önceki uzunca namaz kılışı değil, cumadan sonra evinde iki rekat kılmasıdır. Bk. İbnü'l-Irakî, *a.g.e.*, III, 42-43.

<sup>333</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 210.

<sup>334</sup> İbnü'l-Kayyim, İbn Ömer’in kıldığı namazın mutlak nâfile olduğunu, Irakî, cumadan önce uzunca namaz kılmış olmasının, bu namazın cumanın sünneti olmasını gerektirmediğini, cumayı beklerken zevalden önce namaz kılmış olabileceğini söylemiştir. İbn Hacer de, bununla vakit girdikten sonrası kastedilirse bunu Hz. Peygamber’in de yaptığını söylemenin doğru olmadığını, Zira Hz. Peygamber’in güneşin zevalinden sonra çıkıp hutbeyle sonra cuma namazıyla meşgul olduğunu belirtmiştir. Vakit girmeden öncesi kastedilirse, bunun zaten râtib sünnet değil mutlak nâfile olduğunu ve cumanın ilk sünneti olduğuna değil ancak mutlak nâfileye delil olabileceğini ki bunun zaten teşvik edildiğini (Müslim, Cuma 857) söylemiştir. Bk. İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, I, 420-421; İbnü'l-Irakî, *a.g.e.*, III, 42-43; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 235-236.

<sup>335</sup> Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Bağdâdî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr (et-Tabakâti'l-kübrâ)*, nşr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-hancı, Kahire 2001, X, 453-454.

Zeylaî ve İbn Hacer, hadisi, mevkuף olduğunu ve İbn Sa'd'ın rivayet ettiğini belirterek bir değerlendirme yapmadan nakletmiştir. Tehânevî, hadisi Zeylaî'nin zikrettiğini, ricalinin sika olduğunu ancak Sâfiye hakkında bilgiye vakıf olmadığını fakat İbn Hacer'in rivayeti zikredip sesiz kaldığını, onun kuralına göre bunun sahih ya da hasen olduğunu söylemiştir. Bk. Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, II, 207; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 236; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 12.

<sup>336</sup> *Buhârî*, Cuma, 21; *Ebû Dâvûd*, Salât, 224; *Nesâî*, Cuma 15; *İbn Mâce*, İkâmetü's-salât 97; *Ahmed*, XXIV, 491-492 (15716); *İbn Hibbân*, IV, 563 (1673).

söylemiştir. Cahiller bunu râtib sünnet veya vâcip zannettiklerinde ise terk edilmesinin efdal olduğunu, özellikle insanlar bu namaza devam ettiklerinde farza benzememesi için zaman zaman terk edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.<sup>337</sup> İbnü'l-Kayyim ve Fîrûzâbâdî (ö.817/1415) de benzer şeyler söylemişlerdir.<sup>338</sup>

Buhârî, *Sahîh*'inde "Cumadan sonraki ve önceki namaz babı" başlığı altında sadece İbn Ömer'den şu hadisi nakletmiştir: "Resûlullah öğle namazından önce iki, öğle namazından sonra iki rekat kılardı. Akşam namazından sonra evinde iki rekat, yatsıdan sonra da iki rekat kılardı. Cumanın farzından sonra evine gitmedikçe namaz kılmazdı. Sonra evinde iki rek'at namaz kılardı."<sup>339</sup> İbnü'l-İrakî, bu rivayeti değerlendirirken bunun, Hz. Peygamber'in cumadan önce bir namaz kılmadığını gösterdiğini, kılsaydı cumadan sonra ve öğleden önce kıldığı namazlar belirtildiği gibi onun da belirtilmiş olacağını söylemiştir. Buhârî'nin bu bab başlığı ile muhtemelen buna işaret ettiğini, bu başlık altında cumadan sonraki namazın zikredildiği rivayeti nakledip öncesindeki namazla alakalı bir rivayet zikretmemesinin, sonrasında bir namaz olduğu, öncesinde ise olmadığı ve bid'at olduğu anlamına geleceğini belirtmiştir. Rivayette geçen öğlenin ilk sünnetine kıyasla cumanın da ilk sünnetinin olduğuna işaret etmiş olacağı ihtimalinin mevcut olduğunu, Tirmizî'nin de aynı başlığı koyduğunu ancak bu başlık altında İbn Mes'ûd'un cuma namazından önce dört rekat namaz kıldığı<sup>340</sup> rivayeti zikrettiğini söylemiştir. Bazılarının cumanın ilk sünnetine şiddetle karşı çıktıklarını, bid'at saydıklarını, cuma ezanının Hz. Peygamber hutbedeyken okunduğunu, Hz. Peygamber'in de sahâbenin de bu namazı kılmadığını, söylediklerini nakletmiştir.<sup>341</sup> İbnü'l-İrakî daha sonra, ilgili rivayetleri ele alıp değerlendirdikten sonra her birinde tek başına sıkıntı olsa da mecmuunun kuvvetli olduğunu, bu sünnetin inkârının zayıf olduğunu söylemiştir. Bununla çelişen en kuvvetli şeyin, Peygamber zamanında Hz. Peygamber minberdeyken vaktin evvelinde okunan ezandan başka ezanın olmaması, ezandan sonra da hutbe ve cuma namazının olması dolayısıyla Hz. Peygamber ve sahâbenin sünneti kılmalarının mümkün olmadığını, özetle meselenin müşkil

<sup>337</sup> İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXIV, 103-106.

<sup>338</sup> Bk. İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, I, 417; Fîrûzâbâdî, *Sifri's-saâde*, nşr. Abdullab b. İbrâhim el-Ensârî, Dârü ihyâi't-türâsi'l-İslâmî, Katar 1407, s. 82.

<sup>339</sup> *Buhârî*, Cum`a 39; *Nesâî*, İmâmet 64; *Ebû Davud*, Salât, 289.

<sup>340</sup> *Tirmizî*, Cuma 24.

<sup>341</sup> İbnü'l-İrakî, *a.g.e.*, III, 41.

olduğunu belirtmiştir.<sup>342</sup>

İbnü'l-Kayyim'in "Hz. Peygamber döneminde tek ezan vardı. Hz. Peygamber minbere çıktığında Bilal ezan okumaya başlıyor, ezanı bitirdiğinde Hz. Peygamber hutbeye çıkıyordu. Ne zaman namaz kılıyorlardı? Ezandan sonra kıldıklarını zannedenler insanların en cahilleridir."<sup>343</sup> sözlerine Resûlullah'ın zevalden sonra evden çıktığı, dört rekat kılıp çıkmış olabileceği söylenerek cevap verilmiş, Resûlullah'ın güneşin zevalinden sonra dört rekat kılmaya devam ettiği ve "*Bu, gök kapılarının açıldığı saattir. Ben bu saatte salih amellerimin göklere çıkmasını arzu ediyorum.*"<sup>344</sup> dediği hatırlatılmıştır.<sup>345</sup> "*Bir kimse gusûl eder, sonra cum'a'ya gelir ve kendisine mukadder olan namazı kılar, sonra hatîb hutbesini bitirinceye kadar dînler...*"<sup>346</sup> hadisi nakledilip, "Resûlullah'ın teşvik etmesine rağmen sahâbenin cumadan önce namaz kılmayı terk ettiklerini mi sanıyorsunuz?" denmiştir. Ayrıca "*Nebî şiddetli soğukda namazı yani cumayı*<sup>347</sup> *hemen ilk vaktinde kılar, şiddetli sıcakda ise serin zamana ertelerdi.*"<sup>348</sup> hadisi zikredilip bunun, Hz. Peygamber'in zevalden sonra hemen hutbeye başlamadığı, vaktin girişiyle hutbe arasında sünnetin kılınabileceği bir zaman bulunduğu görüşünün en açık delili olduğu ifade edilmiştir. Öğleye kıyas edilerek cumanın sünnetinin olduğunun söylenmesinin fasid bir kıyas olduğu iddiasına ise, İbnü'l-Müneyyir'in, (ö.683/1284) "aksine bir delil olmadıkça asıl olan, öğle ile cumanın müsavi olduğudur. Zira cuma öğlenin bedelidir." sözüyle cevap verilmiş ve öğlenin bedeli olduğunun müttefekun aleyh olduğu söylenmiştir. Ayrıca cumanın ilk sünneti vardır diyenlerin delillerinin sadece kıyas olmadığı, asıl delillerinin bu hususta gelen rivayetler olduğu, kıyasın bu rivayetleri desteklediği, bu meselede müsbit bir delil olmasada takviye edici olabileceği belirtilmiştir. Bu hadisleri İbn Hacer ile İbnü'l-Kayyim'in zayıf saydığı belirtildikten sonra insafla bakıldığında bazısının hasen olduğu, zayıf sayılamayacağı, zayıf olduğu kabul edilse bile tariklerin çokluğunun zayıfı hasen, haseni sahih derecesine yükselttiği,

<sup>342</sup> İbnü'l-İrakî, *a.g.e.*, III, 44.

<sup>343</sup> İbnü'l-Kayyim, *a.g.e.*, I, 417.

<sup>344</sup> Bk. "Öğlen Namazının İlk Sünneti" 3 ve 4 numaralı hadisler, s. 49-50.

<sup>345</sup> Bk. İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, II, 66-67.

<sup>346</sup> *Müslim*, Cuma 857.

<sup>347</sup> Hadisteki "yani cumayı" ifadesi raviye aittir. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 176; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, 291; Kastallâni Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-sârî*, Matbaatü'l-kübra'l-emîriyye, Mısır 1323, II, 174.

<sup>348</sup> *Buhârî*, Cum'a 17.

rivayetlerin her biri hasen olmasa da mecmuunun hasen derecesinden aşağı olmadığı söylenmiştir. Bu zikredilenlerle, İbnü'l-Kayyim'in "Sünnetin, Nebî'nin sözü veya fili veya hulefâi râşidînin sünneti ile sabit olduğu, burada ise böyle bir durumun söz konusu olmadığı" sözünün geçersiz olduğu belirtilmiştir. İbnü'l-Kayyim'in bunu nasıl söyleyebildiği, hâlbuki sahih senedle sabit olan rivayette İbn Mes'ûd'un cumadan önce dört rekâtı emrettiği, Hz. Ali ve İbn Abbas'dan hasen senedle rivayet edildiğine göre Resûlullah'ın cuma namazından evvel dört rekât kıldığı,<sup>349</sup> bütün bu mevkuf ve merfu rivayetlerin mecmuunun delil olmaya elverişli olduğu belirtilmiştir.<sup>350</sup>

Şevkânî, âlimlerin cumanın ilk sünneti hususunda ihtilaf edip bir grubun, cumanın ilk sünneti olduğunu reddettiğini, cuma ezanının Hz. Peygamber'in huzurunda okunup Peygamber'in de sahâbenin de namaz kılmadığını söylediklerini belirtmiş sonra da cumanın ilk sünnetinin varlığını gösteren hadisleri saymıştır.<sup>351</sup>

Mezheplerin bu husustaki görüşlerine gelince, Hanefîler cuma namazından önce dört rekâtı müekked sünnet sayarken, Hanbelî fıkıh kitaplarında gayri müekked olarak sayılmıştır.<sup>352</sup> Şâfiî fıkıh kitaplarında ise cuma namazından önceki namazın öğle gibi olduğu yani iki rekâtın müekked diğer iki rekâtın gayri müekked olduğu belirtilmiştir.<sup>353</sup> Nevevî, cumadan önce ve sonra namaz kılmanın sünnet olduğunu, önce ve sonrasında en azının iki, en kâmil olanın dört rekât olduğunu söylemiş, Tirmizî'nin "Abdullah b. Mes'ûd cumadan önce ve sonra dört rekât kıları"<sup>354</sup> rivayetini nakledip Süfyân-ı es-Sevrî ve Abdullah b. Mübârek'in (ö.181/797) bu görüşte olduğunu belirtmiştir.<sup>355</sup>

Görüldüğü üzere cuma namazının farzından önce tahiyyetü'l-mescidden başka, sünnet olarak kılınacak bir namazın bulunup bulunmadığı hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir: Bir kısmı, bu husustaki genel rivayetler ile Hz. Peygamber'in tavsiye edip kıldığına ve sahâbenin de kıldığına dair zayıf rivayetleri ve öğle

<sup>349</sup> Bk. 5, 7 ve 8 rakamlı hadisler, s. 57-58.

<sup>350</sup> Bk. Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 11-12.

<sup>351</sup> Şevkânî, *Neylû'l-evtâr*, VI, 332.

<sup>352</sup> Bk. Haccâvî, *a.g.e.*, I, 225, 301; Mer'î b. Yûsuf, *a.g.e.*, I, 195; Ruheybânî, *a.g.e.*, I, 548-549.

<sup>353</sup> Bk. Haccâvî, *a.g.e.*, I, 273; II, 224; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 335; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, III, 223; I, 249; Abdullah b. eş-Şeyh Hasan el-Kûhecî, *Zâdü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*, nşr. Abdullah b. İbrâhim el-Ensârî, Katar 1982, I, 248.

<sup>354</sup> *Tirmizî*, Cuma 24.

<sup>355</sup> Nevevî, *Mecmû'*, III, 503-504.

namazına kıyası dikkate alarak cumanın ilk sünnetinin varlığına kail olmuşlardır. En güçlü delilleri Abdullah b. Mugaffel'in "*Her ezan ve kamet arasında namaz vardır.*" rivayeti ile Abdullah b. Zübeyr'in "*Her Farz namazdan evvel mutlaka iki rekat namaz vardır.*" genel rivayetleridir. Resûlullah'ın öğle namazından önce dört rekat namaz kıldığını ifade eden hadislerde öğle ve cuma ayırımı bulunmadığı için söz konusu rivayetleri cumanın sünnetine de delil kabul etmişlerdir.

Diğer bir kısmı ise, Hz. Peygamber'in bu namazı kıldığına dair sahih ve sarîh bir rivayetin bulunmadığını, aksine Buhârî ve diğer kaynaklarda nakledildiği gibi Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer zamanında tek ezanın hatib minberdeyken okunduğunu, Hz. Peygamber ve sahâbenin bu namazı kılmadığını dikkate alarak bu genel rivayetlerin tahsisi kabul eden bir umum oluşu yönüyle delil kabul edilmelerinin de zayıf olduğunu, öğle namazına kıyas ile de bir sünnetin sabit olamayacağını söylemişlerdir.

Bir tarafta sıhhati tartışmalı ve farklı yorumlanabilecek fakat her birinde tek başına sıkıntı olsa da mecmuunun kuvvetli olduğu rivayetler sebebiyle bu namazın inkârının zayıf oluşu, diğer tarafta Peygamber döneminde Hz. Peygamber minberdeyken vaktin evvelinde okunan ezandan başka ezanın olmaması, ezandan sonra da hutbe ve cuma namazının olması, dolayısıyla Hz. Peygamber ve sahâbenin sünneti kılmalarının mümkün olmaması gerçeği bu namazı kılana da terkedene de karşı çıkılmayacağı görüşünün kanaatimizce daha isabetli olduğunu göstermektedir.

### 1.3.2. Son Sünneti

1) İbni Ömer'den rivayet edildiğine göre Resûlullah Cuma namazından sonra iki rekat namaz kılardı.<sup>356</sup>

Nesâî, Abdurrazzak ve Tahâvî'nin rivayetinde "evinde" cümlesi vardır. Bir başka rivayette İbn Ömer, "Resûlullah cumanın farzından sonra evine gitmedikçe namaz kılmazdı. Sonra evinde iki rek`at namaz kılardı."<sup>357</sup> Diğer bir rivayette, "Ben Resûlullah ile birlikte ... cumadan sonra iki rek`at namaz kıldım."<sup>358</sup> demiştir. Müslim'in rivayetinde "evinde" ilâvesi vardır.

<sup>356</sup> Müslim, Cuma 72; Tirmizî, Cuma 24; Ebû Dâvûd, Cuma 24; İbn Mâce, İkâme 95, Nesâî, Cuma 43; Ahmed, VIII, 197 (4591); Abdurrazzak, III, 247 (5526), İbn Ebi Şeybe, IV, 117 (5408).

<sup>357</sup> Buhârî, Cuma 39; Müslim, Cuma 71.

<sup>358</sup> Buhârî, Teheccüd, 29; Müslim, Müsâfirîn 104.

Cuma namazından sonra terkedilmemesi gereken sünnetin, öğle namazından sonraki namaz gibi iki rekat olduğunu söyleyenler bu hadisleri delil almışlardır.<sup>359</sup>

2) Nâfi'den rivayet edildiğine göre İbn Ömer cuma namazını kıldıktan sonra evine gider orada iki rekat kılar ve şöyle derdi: “Resûlullah böyle yapardı.”<sup>360</sup>

3) Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Biriniz cumanın farzını kılınca, ardından dört rek`at namaz daha kılsın.*”<sup>361</sup>

Ebû Hanîfe, Muhammed, Şâfiî ve İshak'a (ö.238/853) göre cumadan sonra kılınacak sünnet dört rekattır. Delillerinden biri de bu hadistir.<sup>362</sup>

Diğer bir rivayet “*Sizden kim cuma namazından sonra namaz kılsa dört rekat kılsın.*”<sup>363</sup> şeklindedir.

Birinci rivayet, cuma namazından sonra kılınan dört rekat namazın müekkedliğine açıkça delalet etmektedir.<sup>364</sup> Bu rivayette cumanın farzını kılan kişiye dört rekat namaz daha kılması emredilmiştir. Ancak buradaki emrin vücup için olmadığı ikinci rivayetten anlaşılmaktadır. Zira orada kim cuma namazından sonra namaz kılsa dört rekat kılsın denilmektedir.<sup>365</sup>

4) Ali şöyle dedi: Resûlullah cuma namazından evvel dört, cuma namazından sonra da dört rekat namaz kıları. Selâmı son rekatta verirdi.<sup>366</sup>

5) İbn Abbâs şöyle dedi: Nebî cuma namazından önce ve sonra dört rekat namaz kıları ve bu dört rekat arasını (selâmla) ayırmazdı.<sup>367</sup>

6) Katâde şöyle dedi: İbn Mes'ûd cuma namazından önce dört rekat, cuma namazından sonra da dört rekat kıları. Ebû İshak da şöyle dedi: Ali cuma

---

<sup>359</sup> Tahâvî, *a.g.e.*, I, 336.

<sup>360</sup> *Müslim*, Cuma 70; *Tirmizî*, Cuma 24; *Ebû Dâvûd*, Cuma 24; *İbn Mâce*, İkâme 95; *İbn Hibbân* VI, 233 (2485).

<sup>361</sup> *Müslim*, Cuma 67; *Ebû Dâvûd*, Cuma 24; *Tirmizî*, Cuma 24; *Nesâî*, Cum`a 42; *Ahmed*, XII, 361 (7400).

<sup>362</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 16-17.

<sup>363</sup> *Müslim*, Cuma 68, 69; *Tirmizî*, Cuma 24; *İbn Mâce*, İkâme 95; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, X, 297 (4103); a.mlf, *Şerhu meâni'l-âsâr* I, 336; *İbn Ebî Şeybe*, IV, 118 (5416).

<sup>364</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 8-9.

<sup>365</sup> Bk. Nevevî, *Minhâc*; VI, 241; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 8-9.

<sup>366</sup> Bk. “Cumanın İlk Sünneti” 7 numaralı hadis, s. 58.

<sup>367</sup> Bk. “Cumanın İlk Sünneti” 5 numaralı hadis, s. 57.

namazından sonra altı rekat kıları. <sup>368</sup>

7) Ebû Abdurrahman es-Sülemî şöyle dedi: İbn Mes'ûd bize cuma namazından sonra dört rekat kılmamızı emretti. Ali geldi ve bize cuma namazından sonra iki sonra dört rekat (olmak üzere altı rekat) kılmamızı emretti. <sup>369</sup>

İbn Ebî Şeybe'nin rivayetinde "Biz Ali'nin görüşünü aldık ve İbn Mes'ûd'un görüşünü terkettik." ilâvesi vardır.

Süfyan es-Sevrî ve Abdullah b. Mübârek de İbn Mes'ûd'un görüşündedir. İshak, Hz. Peygamber'in cuma namazından sonra evinde iki kılışını ve "Sizden kim cuma namazından sonra namaz kılsa dört rekat kılsın." <sup>370</sup> sözünü delil olarak mescidde kılıyorsa dört rekat, evinde kılıyorsa iki rekat kılsın demiştir. <sup>371</sup>

Cuma namazından sonra terkedilmemesi gereken sünnet namazın altı rekat olduğu bu rivayetlerle sabittir. Bu, Ebû Yusuf'un da görüşüdür. Ancak Ebu Yûsuf'un önce dört, sonra iki rekat kılınmasını daha fazla sevdiği, bu şekilde cumanın farzından sonra cumanın farzı gibi bir namaz kılmaktan kaçınılmış olduğu belirtilmiştir. <sup>372</sup>

Bu âsârın merfû hükmünde mevkuf olduğu ve Hz. Ali'nin, İbn Mes'ûd'un dört rekat emrettiğini bildikten sonra altı rekat emretmesinin ona göre altı rekatın müekked olduğunu gösterdiği ifade edilmiştir. Ayrıca cumadan sonra dört rekatın sünnet oluşu Hz. Peygamber'in sözüyle sabittir. İbn Ömer de Hz. Peygamber'in iki rekat kıldığını nakletmiştir. Bunun, Nebî'nin bize tavsiye buyurduğu dört rekata ilâve olarak iki rekat kıldığı anlamına geldiği, dolayısıyla dört rekatla birlikte iki rekatın sünnet oluşunun Nebî'nin fiili ile sabit olduğu söylenmiştir. Hz. Peygamber'in bize dört rekata tavsiye buyurup kendisinin iki rekat kılmış olma ihtimalinden söz edilemeyeceği, Hz. Ali'nin altı rekata emretmesi ile İbn Ömer'in altı rekat kılmasının bu icmâlin beyanı durumunda olduğu ve bu ihtimali uzak kıldığı belirtilmiştir. <sup>373</sup>

<sup>368</sup> Bk. "Cumanın İlk Sünneti" 9 numaralı hadis, s. 59.

<sup>369</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX, 359-360 (9550), (9551), (9552), (9553); *Abdurrazzak*, III, 247 (5525); Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 337 (1979), (1980); *İbn Ebî Şeybe*, IV, 117 (5410).

Hadisin değerlendirmesi için bk. "Cumanın İlk Sünneti" bölümü 8 numaralı hadis, s. 58.

<sup>370</sup> *Müslim*, Cuma 68, 69; *Tirmizî*, Cuma 24; *İbn Mâce*, İkâme 95; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, X, 297 (4103); a.mlf, *Şerhu meâni'l-âsâr* I, 336 (1974); *Abdurrazzâk*, III, 248 (5529).

<sup>371</sup> *Tirmizî*, Cuma 24.

<sup>372</sup> Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 337.

<sup>373</sup> Bk. Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 15-16.

Ebû Yûsuf'un altı rekattır görüşü ile deliline şu şekilde cevap verilmiştir: İbn Ömer'in Resûlullah'ın kıldığını rivayet ettiği iki rekat, Hz. Peygamber'in teşvik ettiği dört rekat üzerine ilâve olsaydı Nebî'nin cumadan sonra altı rekat kıldığını herhangi biri bir kez de olsa rivayet ederdi. Hz. Ali ve İbn Abbas Hz. Peygamber'in dört kıldığını rivayet etmiştir. Nebî'den sözlü olarak gelen de dört rekattır. İki kıldığına dair rivayet de vardır. Zahir olan dört rekatin müekked olduğudur. Zira dört rekat kavlen ve fiilen sabittir. Bazen iki rekat kılması muhtemelen bir mazerete binaendir. Ya da bazen dört rekat üzerine ilâveten mahza tatavvu olarak kılmıştır. Devamlı kılmış olsaydı bu, Resûlullah'la sürekli beraber bulunun İbn Mes'ûd'a gizli kalmazdı. Hz. Ali'nin dört rekata ilâveten iki rekat daha emretmesi muhtemelen devamlılık ve müekkedlik üzere değil bir teşvik ve mendupluk üzeredir. Cumadan sonraki altı rekatin sünnet ancak dört rekatin mekked, iki rekatin gayri müekked olduğu veya altı rekatin müekked ancak dördün daha kuvvetli olduğu da söylenebilir.<sup>374</sup>

8) Ali şöyle dedi: Kim cuma namazından sonra namaz kılsa altı rekat kılsın.<sup>375</sup>

Tirmizî de, Hz. Ali'nin cuma namazından sonra iki, sonra da dört rekat kılınmasını emrettiğini nakletmiştir.<sup>376</sup>

9) Ata şöyle dedi: İbn Ömer'i cuma namazından sonra iki rekat, iki rekattan sonra da dört rekat (olmak üzere altı rekat) kılarken gördüm.<sup>377</sup>

Diğer bir rivayette: İbn Ömer ile birlikte cuma namazı kıldım. Selâm verdikten sonra kalkıp iki rekat namaz kıldı. Sonra dört rekat daha kıldı ve gitti, demiştir.<sup>378</sup>

Tirmizî (ö.279/892), Hz. Peygamber'in cumadan sonra evinde iki rekat kıldığını nakleden İbn Ömer'in, Hz. Peygamber'in vefatından sonra mescidde iki

<sup>374</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 16-17.

<sup>375</sup> Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 337 (1978).

<sup>376</sup> Tirmizî, Cum`a 24.

<sup>377</sup> Tirmizî, Cum`a 24; *Ebû Dâvûd*, Salât 243; *Abdurrazzak*, III, 246-247 (5522), (5523); *İbn Ebî Şeybe*, IV, 118 (5412).

Elbânî, hadisin sahih olduğunu, Şuayb Arnaût, ravilerin sikât, isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 294 (523); a.mlf., *Sahîhu Ebî Dâvûd*, I, 311 (1133); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), II, 73; a.mlf., *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 344.

<sup>378</sup> Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 337 (1977).



rekat, iki rekattan sonra da dört rekat kıldığını nakletmiştir.<sup>379</sup> Fahrulhasen Dihlevî (ö.1315/1897), Ebû Yûsuf ve Muhammed'in, bu rivayeti ve Hz. Ali'nin cuma namazından sonra iki sonra dört olmak üzere altı rekat namazı emrettiği rivayetini<sup>380</sup> esas alarak altı rekat kılınacağı görüşünde olduklarını nakletmiştir.<sup>381</sup>

Tahâvî, İbn Ömer'in cumadan sonra iki rekat sonra da dört rekat nâfile kıldığını, muhtemelen bunun nedeninin, Hz. Peygamber'in bu husustaki sözü ve uygulaması olduğunu, bu altı rekatın Hz. Ali'den de nakledildiğini belirtmiştir.<sup>382</sup>

Rivayetlere bakıldığında Hz. Peygamber'in cumadan sonra iki ve dört rekat kıldığı, dört rekata tavsiye ettiği, sahâbeden Hz. Ali'nin altı rekat kıldığı ve emrettiği, İbn Ömer'in iki ve altı rekat kıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Cuma namazının son sünneti olduğu hususunda ittifak olmakla birlikte rivayet farklılıklarından dolayı rekat sayısı hakkında farklı görüşler vardır: a) Evinde iki rekat kılar. Bu, İbn Ömer, İmran b. Hüseyin ve Nehaî'den (ö. 96/714) nakledilmiştir. b) Tek bir selâmla dört rekat kılar. Bu, İbn Mes'ûd, Alkame (ö.62/682) ve Nehaî'den rivayet edilmiştir. Ebû Hanîfe, Şâfiî ve İshak'ın da görüşü budur. c) İki sonra dört olmak üzere altı rekat kılar. Bu, Ali, İbn Ömer ve Ebû Musa'dan rivayet edilmiştir. Sevrî ve Ebû Yûsuf'un da görüşü budur. Ancak Ebû Yusuf'a göre önce dört sonra iki kılması müstehaptır.<sup>383</sup> İmam Muhammed'e göre de altı rekat sünnet olduğu söylenmiştir.<sup>384</sup>

Nevevî, rivayetlerden, cumanın farzından sonra kılınacak namazın en azının iki, en kâmilinin dört rekat olduğunu anlaşıldığını, Resûlullah'ın cuma namazından sonra çoğunlukla dört rekat kıldığını, zira dört rekata emredip teşvik ettiğini, bazı zamanlar bu namazın en azını beyan için iki rekat kıldığını belirtmiştir.<sup>385</sup>

Şâfiî fıkıh kitaplarında cuma namazından sonra dört rekat namaz kılındığı ve bunun öğle namazındaki gibi iki rekatinin müekked diğer iki rekatinin gayri

<sup>379</sup> *Tirmizî*, II, 73 (Cum`a 24).

<sup>380</sup> *Tirmizî*, Cum`a, 24.

<sup>381</sup> Fahrulhasen ed-Dihlevî, *Mâ yelîgu min halli'l-lugât ve şerhi'l-müşkilât*, nşr. Râid b. Sabrî b. Ebî Alfe, Beytû'l-efkârî'd-devliyye, Ürdün 2007, I, 465.

<sup>382</sup> Tahâvî, *a.g.e.*, I, 337.

<sup>383</sup> Bk. İbn Battâl Ebû'l-Hasen el-Kurtubî, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Ebû Temîm Yâsir, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad ts., II, 525; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, 361-362; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 13.

<sup>384</sup> İbnü'l-Hümâm, altı rekatin Ebû Yusuf'un görüşü olduğunu, İmam Muhammed'in görüşü olduğunu da söylendiğini nakletmiştir. Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, II, 67.

<sup>385</sup> Bk. Nevevî, *Minhâc*, VI, 241.

müekked olduğu belirtilmiştir.<sup>386</sup> Ahmed b. Hanbel'in, dilerse iki, dilerse dört rekat, bir rivayette de dilerse altı rekat kılar dediği rivayet edilmiştir. Bunlardan hangisini yaparsa güzeldir. Rivayetlere göre Nebî bunların hepsini yapmıştır.<sup>387</sup>

Hız. Peygamber'in uygulamasına ve tavsiyesine baktığımızda iki ve dört rekatın sünnet olduğu, ancak dört rekatın daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Sahâbe uygulamasıyla altı rekatın da kılınabileceğini söylemek mümkündür.

#### 1.4. Akşam Namazının Sünneti

Daha önce genel rivayetler olarak nakledilen hadisler,<sup>388</sup> akşam namazının sünnetiyle de ilgilidir. O rivayetlerde Hz. Peygamber'in bu namazı tavsiye ettiği ve kıldığı bildirilmiştir. Burada, sadece akşam namazının sünnetiyle alakalı rivayetler nakledilecektir.

1) Ka'b b. Ucre şöyle dedi: Peygamber (birgün) Abdüşhel oğularının mescidine gelip orada akşam namazını kıldı. İnsanların namazlarını bitirip nâfile kıldıklarını görünce: “*Bu, evlerde kılınan bir namazdır.*” buyurdu.<sup>389</sup>

Hadis, bu namazın evde kılınmasının daha faziletli olduğunu göstermektedir. Zira bu, riyadan daha uzak, ihlâsa daha yakındır.<sup>390</sup>

2) Ali şöyle dedi: “Resûlullah sabah ve ikindi hariç her farz namazdan sonra iki rekat namaz kılar.”<sup>391</sup>

<sup>386</sup> Bk. Şirbînî, *İkna*, I, 273; II, 224; a.mlf., *Muğni'l-muhtâc*, I, 335; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, III, 224; Kûhecî, *a.g.e.*, I, 249.

<sup>387</sup> İbn Kudâme Muvaffakuddîn, *Muğni*, III, 248-249; İbn Kudâme Şemsüddîn, *a.g.e.*, V, 264-266.

<sup>388</sup> Bk. s. 31-35.

<sup>389</sup> *Ebû Davud*, Salât, 303; *Tirmizî*, Sefer 34; *Nesâî*, Kıyâmü'l-leyl 1; *İbn Mâce*, İkâme 111; *Ahmed*, XXXIX, 35 (23624); *İbn Ebî Şeybe*, IV, 383 (6433); *İbn Huzeyme*, II, 209-210 (1200), (1201). Sünenlerdeki ravi İshak b. Ka'b ile ilgili İbn Hacer *Tehzîb*'de, Ebû Hâtim el-Bustî'nin *Sikât*'ında zikrettiğini, İbnü'l-Kattân'ın “meçhulül-hâl” dediğini nakletmiş, *Lisân*'da “mestur” olduğunu söylemiştir. Şuayb Arnaût *Sünenler*'de, ravi İshak'ın cehaletinden dolayı hadisin isnadının zayıf fakat şahidi olduğunu ve hasen ligayrih derecesine çıktığını, *Müsned*'de de İbn İshak'dan dolayı isnadının hasen olduğunu, A'zamî ve Avvâme, İbn İshak'ın semâi tasrih ettiği için isnadının hasen, Ahmed Şâkir, sahih olduğunu söylemiştir. Elbânî de hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak hadisin hasen olduğu anlaşılmaktadır. Bk. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 126; a.mlf., *Lisânü'l-Mizân*, VII, 257; Şâkir, *Müsned* (tahrîc), XVII, 57; Arnaût, *Ebû Dâvud* (tahrîc), II, 472; a.mlf., *Tirmizî* (tahrîc), II, 141; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XXXIX, 35; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvud*, I, 356 (1300); a.mlf., *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 331 (604); Avvâme, *İbn Ebî Şeybe* (tahrîc), IV, 383; A'zamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), II, 209.

<sup>390</sup> Bk. Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-meftâh*, III, 232.

<sup>391</sup> *Ebû Davud*, salât 298; *Ahmed*, II, 294 (1012); *Nesâî*, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 213-214 (339), (344); Abd b. Humeyd, *Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, I, 115 (70); *Abdurrazzak*, III, 67 (4823).

3) İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Resûlullah sabah namazından önceki iki rekat ile akşam namazından sonraki iki rekatta, yirmiden veya ondan fazla kez Kâfirûn ve İhlas sûrelerini okumuştur.<sup>392</sup>

İbn Mes'ud'da: "Peygamber'in akşam namazının farzından sonraki iki rekatta, sabah namazından önceki iki rekatta okuduğu Kâfirûn ve İhlas sûrelerini kaç kere işittiğimi sayamam."<sup>393</sup> demiştir.

4) İbn Abbas şöyle dedi: Resûlullah akşam namazından sonra kıldığı iki rekatlık namazda kıraati cemaat mescidden dağılıncaya kadar uzatırdı.<sup>394</sup>

Hadisten akşamın sünnetinin mescidde kılınmasının mekruh olmadığı anlaşılmaktadır.<sup>395</sup> Zira hadisin zahiri Hz. Peygamber'in bu namazı mescidde kıldığını göstermektedir. Bu namazı evde değilde mescidde kılmasının en zahir yorumu, mescidde kılmanın caiz olduğunu göstermek olarak ifade edilmiştir. Eve gitmesine mani bir mazeret sebebiyle mescitte kılmış olabileceği yorumu da

---

Ahmed Muhammed Şâkir, hadisin isnadının sahih olduğunu, Şuayb Arnaût kuvvetli olduğunu söylemiş, Mustafa b. Adevî, "Ebû İshak müdellis ise de burada Şûbe'den rivayet etmiştir. Âsım ise sadûktur" demiş ve hadisi hasen olarak nitelemiştir. Elbânî ise, hadisin zayıf olduğunu söylemiş ve gerekçe belirtmemiştir. Bk. Şâkir, *Müsned* (tahrîc), II, 41; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 453; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), II, 294; Mustafa b. Adevî, *Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd* (tahrîc), I, 115; Elbânî, *Zaifu Süneni Ebî Dâvûd*, s. 99 (1275).

<sup>392</sup> Ahmed, VIII, 381 (4763); *Nesâî*, İftitâh 68; a.mlf., *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 17 (1066); Tayâlisî, *Müsned*, III, 409 (2005); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 62 (4879).

Ahmed Şâkir, hadisin isnadının sahih, Şuayb Arnaût, hadisin Buhârî ve Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Şâkir, *Müsned* (tahrîc) IV, 388; Arnaût, *Müsned* (tahrîc), VIII, 381

<sup>393</sup> *Tirmizî*, Salât 204; *İbn Mâce*, İkâme 112; *Ebû Ya'lâ*, VIII, 463 (5049); Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, I, 298 (1767).

Ravi Abdülmelik b. Ma'dân hakkında İbn Hibbân "Cidden münkeru'l-hadistir. Onunla ihticâc da ondan rivayet de helal değildir." demiştir. Mübârekpûrî, Abdülmelik'den dolayı hadisin zayıf olduğunu ancak onu kuvvetlendiren şahitleri bulunduğunu, Şuayb Arnaût, Abdülmelik'den dolayı hadisin isnadının zayıf, şahidi olduğu için sahih ligayrihî, Elbânî de hadisin bütün tarik ve şahidiyle sahih olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla hadis, sahih li gayrihi derecesine çıkmıştır. Bk. İbn Hibbân, *Kitâbu'l-mecrûhîn*, II, 117; Mübârekpûrî Ebû'l-Ulâ, *a.g.e.*, II, 507; Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), I, 484; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 242; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahiha*, IX, 975-979 (3328), a.mlf., *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 248 (431); a.mlf., *Sahîhu Sünen-i İbn Mâce*, I, 344 (965).

<sup>394</sup> *Ebû Davud*, Salât, 303; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 270; Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâcid el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâre*, nşr. Abdülmelik b. Abdillâh, Dârü Hızır, Beyrut 2001, X, 102.

Aynî, hadisin senedinde Yakub el-Kummî'nin bulunduğunu ve Dârekutnî'nin hakkında "kavî değildir" dediğini, İbnü'l-Cevzî'nin de *Zuafâ*'sında zikrettiğini belirtmiştir. Zehebî, sika veya sâlihu'l-hadis oldukları halde tenkid edilen ravileri tanıttığı eserinde Yakub'u "sâlihu'l-hadis" ve "kavî değildir" şeklinde tanımlamıştır. Elbânî, hadisin zayıf olduğunu, Şuayb Arnaût, hadisin isnadının hasen olduğunu söylemiştir. Bk. Zehebî, *Men tüküllime fîhi ve hüve müvessekun ev sâlihu'l-hadis*, nşr. Abdullâh b. Dayfullâh er-Ruhaylî, Medine 2005, s. 558; Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, V, 206; Elbânî, *Zaifu Süneni Ebî Dâvûd*, s. 101 (1301); Arnaût, *Ebî Dâvûd* (tahrîc), II, 472.

<sup>395</sup> Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, V, 206.

yapılmıştır.<sup>396</sup>

### 1.5. Yatsı Namazının Son Sünneti

Hız. Peygamber'in yatsı namazından sonra iki rekat namaz kıldığına ve bu namazı teşvik ettiğine dair on hadis, genel rivayetler olarak daha önce nakledilmişti. O rivayetlerde, yatsı namazının son sünneti de dahil olmak üzere bir gün ve gecede on veya on iki rekat nâfile namaz kılan kimseyle alakalı müjdeler verilmiş, bu namazın hem fiilî hem de kavli sünnetle sabit olduğu görülmüştü.<sup>397</sup>

### 1.6. Vitir Namazı

Hız. Peygamber vitir namazını kılıp kılınmasını emretmiş, önemine dikkat çekerek “kırmızı develerden daha hayırlı olduğunu” belirtmiş, kılmayanları “bizden değildir” diyerek tehdit etmiştir.

#### 1.6.1. Rivayetler

Vitir namazıyla ilgili rivayetler, iki başlık altında ele alınacaktır: Sünnettir diyenlerin delil aldığı rivayetler ve vaciptir diyenlerin delil aldığı rivayetler.

##### 1.6.1.1. Sünnettir Diyenlerin Delil Aldığı Rivayetler

1) Ali şöyle dedi: Dikkat edin! Vitir namazı, farz namazlarınız gibi farz değildir.<sup>398</sup> Fakat Resûlullah vitir kılmış ve şöyle buyurmuştur: “*Ey Kur'an ehli, vitir namazı kılınız. Çünkü Allah tekdir; tek olanı sever.*”<sup>399</sup>

<sup>396</sup> Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, nşr. Abdurrahman Muhammed Osman, Medine 1968, IV, 185.

<sup>397</sup> Bk. s. 31-35.

<sup>398</sup> Farz değildir diye tercüme ettiğimiz kelime “hatm” kelimesidir. “Mutlaka yapılması gereken vacip ve lazım” anlamındadır. Bk. İbnü'l-Esîr Ebü's-Seâdât Mecdüddin el-Mübârek, *Nihâye fi ğaribi'l-hadîs ve'l-eser*, nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Tahir Ahmed ez-Zâvî, Beyrut ts., I, 338.

<sup>399</sup> *Tirmizî*, Vitir 2; *İbn Mâce*, İkâme 114; *Ahmed*, II, 413 (1262); *Hâkim*, I, 441.

Hadis, *Ebû Dâvûd* ve *Nesâî*'de Hz. Ali'nin sözü olmaksızın rivayet edilmiştir. Bk. *Ebû Dâvûd*, Salât 334; *Nesâî*, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 150 (1388).

Ravî Asım b. Damre'yle ilgili İbn Hibbân, “Redîu'l-hıfz, fâhişu'l-hata, Ali'nin sözlerini çoğunlukla merfû olarak nakleder.” demiştir. Zehebî ise İbnü'l-Medîni ve Yahya'nın tevsik ettiğini, Nesâî'nin “leyse bihi be's” dediğini, İbn Hacer de İbnü'l-Medîni ile İclî'nin “sika”, Nesâî'nin “leyse bihi be's” dediğini nakletmiş ve hadisi Hâkim'in tashih ettiğini söylemiştir. Tirmizî, hadisin hasen olduğunu, bu hususta İbn Ömer, İbn Mes'ûd ve İbn Abbas'dan da rivayetler olduğunu belirtmiştir. Elbânî, hadisin sahih olduğunu, Şuayb Arnaût, Asım'ın “sadûk, lâ be'se bih”, hadisin kavî, sahih li gayrihi olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır. Bk. İbn Hibbân, *Kitâbu'l-mecrûhîn*, II, 107; Zehebî, *Muğnî*, I, 456; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, II, 253-254; a.mlf., *Telhîsu'l-habîr*, II, 29; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i İbn Mâce*, I, 345 (967); a.mlf., *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 258 (453); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 557; a.mlf., *Tirmizî* (tahrîc), II, 6; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 244; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), II, 413.

Tirmizî'nin rivayetinde "Fakat Resûlullah vitir kılmıştır" yerine "Resûlullah sünnet (meşru bir yol) kılmıştır" şeklindedir.

Ebû Dâvûd (ö.275/889) ve İbn Mâce'nin İbn Mes'ûd'dan rivayetinde şu ilâve vardır: "Bir bedevî İbn Mes'ûd'a: Bu konuda ne diyorsun dedi. O da: Seninle ve arkadaşlarınla bir ilgisi yok, cevabını verdi."<sup>400</sup>

"Vitir namazı, farz namazlarınız gibi farz değildir" sözünün zahiri, vitrin vâcip olmadığını göstermektedir ki cumhur bu görüştedir.<sup>401</sup>

Vitir namazının sadece Kur'an ehline emredilmesi de vâcip olmadığını göstermektedir. Vâcip olsaydı emir sadece onlara değil herkese olurdu. Kur'an ehli, insanların örfünde avama değil kurrâ ve hâfızlara denilmektedir. İbn Mes'ûd'un bedevîye "Seninle ve arkadaşlarınla bir ilgisi yok" demesi de vâcip olmadığına delâlet etmektedir.<sup>402</sup> Bazı alimler Kur'an ehlinin, mü'minler olduğunu belirtmiş,<sup>403</sup> bazıları ise bunu yanlış bulup Kur'an ehlinin Kur'an hafızları olduğunu söylemiştir.<sup>404</sup>

Vitir vâciptir diyenlere göre bu rivayette, mutlak farzıyet değil, hâs farzıyet nefyediliyor ki beş vakit namazların farzıyetidir. Yani beş vakit namaz gibi farz olmayıp bir alt seviyededir, vâciptir denilmek istenmiştir. Eğer sünnet olsaydı bu şekilde bir benzetme anlamsız olurdu. Ali'nin "Vitir sünnettir" sözü ise, fikhî terim olan sünnet değil "meşru bir yol" anlamındadır. Dolayısıyla bu söz, vitrin terim anlamında vâcip olmasına mani değildir. Ayrıca "*vitir namazı kılınız.*" bir emirdir. Emir de vücup ifade etmektedir.<sup>405</sup>

2) Nâfi'den rivayet edildiğine göre Bir adam Abdullah b. Ömer'e "Vitir namazı vâcip midir?" diye sorunca Abdullah: "Resûlullah ve Müslümanlar vitir

<sup>400</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 334; *İbn Mâce*, İkâme 114.

Aynî, Ebû Ubeyde'nin babası İbn Mes'ûd'dan dinlemediğini ve hadisin munkatı' olduğunu, Şuayb Arnaût da, bu sebeple zayıf fakat hadisin şahitleri olduğundan sahih li gayrihi olduğunu söylemiş, Elbânî de sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, V, 324; *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 558; *İbn Mâce* (tahrîc), II, 245; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I, 391 (1417).

<sup>401</sup> Sindî, *Hâşiye alâ Süneni İbn Mâce*, II, 45; Keşmîrî, *el-Arfü 'ş-şezî*, I, 425.

<sup>402</sup> Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, I, 285.

<sup>403</sup> Ebu'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 537; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VI, 13-14.

<sup>404</sup> Keşmîrî, *a.g.e.*, II, 426.

<sup>405</sup> Bk. Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VI, 13-14.

kıldılar” diye cevap verdi.<sup>406</sup>

Bu rivayet vitrin vâcip olmadığına delildir. İbn Ömer’e göre vâcip olsaydı bunu açıkça ifade ederdi. Fakat o, Hz. Peygamber’e has olduğu ya da neshedildiği tevili yapılmasın diye uygulanan bir sünnet olduğunu ifade etmiştir.<sup>407</sup>

Vitrin vâcip olduğu görüşünde olanlar bu rivayetin, vitrin vâcip olduğunu gösterdiğini, İbn Ömer’in farz namazlar gibi farz olduğu sanılmasın diye vitrin vâcip olduğunu açıkça ifade etmediğini söylemişlerdir.<sup>408</sup>

3) İbn Abbâs, Resûlullah’ı şöyle buyururken dinledim demiştir: “*Üç şey bana farz, size tatavvudur: vitir, kurban kesmek ve kuşluk namazı.*”<sup>409</sup>

Dârekutnî (ö.385/995) ve Hâkim’in (ö.405/1014) rivayetinde “*kuşluk namazı*” yerine “*sabah namazının sünneti*” yer almaktadır.

Vitrin sünnet olduğunu söyleyen Şâfî, Ebû Yusuf, Muhammed ve -Nûh b. Meryem’in rivayetine göre- Ebû Hanîfe’nin delillerinden birisinin bu rivayet olduğu belirtilmiştir.<sup>410</sup>

4) Ubâde b. Sâbit şöyle dedi: Vitir, Peygamber ve ondan sonra da Müslümanların kıldığı güzel bir namazdır, vâcip değildir.<sup>411</sup>

<sup>406</sup> Ahmed, IX, 180 (5216); *Muvattâ*, Salâtü'l-leyl, 17; Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, III, 200 (2080). Ahmed Muhammed Şâkir, *Müsned*'deki isnadın sahih olduğunu, rivayetin *Muvattâ*'da belâğ olarak zikredildiğini, *Muvattâ* üzerinde çalışma yapanların bunun mevsul tarikinden bahsetmediklerini fakat kendisinin *Müsned*'de sahih iki tarikını bulduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnaût da, isnadının Buhârî ve Müslim'in şartı üzere olduğunu söylemiştir. Bk. Şâkir, *Müsned* (tahrîc), IV, 545-546; Arnaût, *Müsned* (tahrîc), IX, 180.

<sup>407</sup> İbn Abdilber Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh, *el-İstizkârü'l-Câmi' li-mezâhibi fukahâi'l-emsâr ve ulemâi'l-aktâr fî mâ tezammenehü'l-Muvattâ min meâni'r-re'y ve'l-âsâr*, nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, Dârü Kuteybe, Beyrut 1993, V, 277; Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, I, 232.

<sup>408</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VI, 16.

<sup>409</sup> Ahmed, III, 485 (2050); *Dârekutnî*, II, 337 (1631); *Hâkim*, I, 441 (1119).

Zehebî, *Muğni*'de Ebû Cenâb Yahya b. Ebî Hayye'yle ilgili “sadûk, müdellis”, “zayıf” ve “ondan rivayeti helal görmüyorum” değerlendirmelerini nakletmiş, *Telhîsü'l-Müstedrek'de* Nesâî ve Dârekutnî'nin ravi Yahya'yı zayıf saydıklarını, hadisin garib ve münker olduğunu söylemiştir. Ahmed Muhammed Şâkir ve Şuayb Arnaût da, Ebû Yahya zayıf bir ravi olduğundan hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla hadis zayıftır. Bk. Zehebî, *Muğni*, II, 399; a.mlf., *Telhîsü'l-Müstedrek*, I, 441; Şâkir, *Müsned* (tahrîc), II, 502; Arnaût, *Müsned* (tahrîc), III, 485.

<sup>410</sup> Kâsânî, *a.g.e.*, II, 221.

<sup>411</sup> *Hâkim*, I, 441 (1117); *İbn Huzeyme*, II, 137 (1068); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 657 (4452). Hâkim, hadisin Buhârî ve Müslim'in şartı üzere sahih bir hadis olduğunu söylemiş, Zehebî de bunu onaylamıştır. A'zamî, isnadının hasen olduğunu söylemiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 441; Zehebî, *Telhîsü'l-Müstedrek*, I, 441; A'zamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), II, 137.

5) İbn Ömer şöyle dedi: Resûlullah bineği üzerinde vitir kıları.<sup>412</sup>

Bu rivayet, vitrin vâcip olmadığını açıkça göstermektedir. Çünkü farzın özürsüz olarak binek üzerinde kılınmayacağı hususunda icmâ' vardır.<sup>413</sup>

6) Abdullah es-Sunâbihî şöyle dedi: Ebû Muhammed vitrin vâcip olduğunu zannetti. Bunun üzerine Ubâde b. Sâmit, Ebû Muhammed hata etmiş. Ben Resûlullah'ı şöyle buyururken işittim, dedi: “Beş vakit namazı Allah kullarına farz kılmuştur. Kim güzelce abdest alır, rükû ve huşuûnu tam yaparak bu namazları vaktinde kılar, Allah'ın onu bağışlayacağına dair va'di vardır. Kim de bu namazları kılmazsa, onun için Allah'ın onun için bir va'di yoktur. Dilerse bağışlar, dilerse azap eder.”<sup>414</sup>

Ubâde, bu rivayeti vitrin vâcip olmadığına delil almıştır. Zira Allah, beş vakit namazı hakkıyla kılanı, vitir de dahil olmak üzere diğer namazları kılmaya bile bağışlayacağını ve cennete koyacağını beyan etmiştir. Vitir namazının vâcip olduğunu söyleyenler, “Lâ ilâhe illallah diyen cennete girer.” hadisi gibi birçok hadiste benzer durum olduğunu, bu hadislerin, namaz, oruç gibi farzların farz olmadığına delil getirilemeyeceğini söyleyerek cevap vermişlerdir. Ubâde'nin, Ebû Muhammed'in “Vitir vaciptir.” sözünü “Beş vakit namaz gibi vaciptir.” şeklinde anlayıp bunun yanlış olduğunu söylediğini, oysaki Ebû Muhammed'in bu manada vacibi değil beş vakit namazın gerekliliğinin altında bir gerekliliği kastettiğini söylemişlerdir.<sup>415</sup>

### 1.6.1.2. Vâciptir Diyenlerin Delil Aldığı Rivayetler

1) İbni Ömer'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “Gece kıldığınız namazınızın sonuncusunu vitir yapınız.”<sup>416</sup>

Bu rivayeti (emirden dolayı) vitrin vâcip olduğuna delil getirenler

<sup>412</sup> Buhârî, Vitir 5; Müslim, Müsâfirîn 36.

<sup>413</sup> Bk. İbn Battal, a.g.e., II, 582; İbn Abdilber, İstizkâr, V, 272; İbn Recep, a.g.e., IX, 182; Münâvî, Feyzü'l-kadîr, V, 250;

<sup>414</sup> Ebû Davûd, Salât 9; Ahmed, XXXVII, 377 (22704); Begavî, Şerhu's-sünne, IV, 105 (978).

Ahmed Muhamed Şâkir ve Şuayb Arnaût, isnadının, Elbânî hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Şâkir, Müsned (tahrîc) XVI, 396; Arnaût, Ebû Dâvûd (tahrîc), I, 317; a.mlf., Müsned (tahrîc), XXXVII, 377; Elbânî, Sahîhu Sünen-i Eb'i Dâvûd, I, 124 (425).

<sup>415</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, a.g.e., VI, 12-13.

<sup>416</sup> Buhârî, Vitir 4; Müslim, Müsâfirîn 151.

olmuştur.<sup>417</sup> Vitrin vâcip olmadığını söyleyenler bunun doğru bir istidlâl olmadığını, rivayetin, vitrin vâcip olduğuna değil, gece namazının sonunun tek rekat yapılmasına delalet ettiğini, gece namazının da sonunun da vâcip olmadığını ve delili mevcut oluncaya kadar vâcip olmamanın asıl olduğunu belirtmişlerdir.<sup>418</sup>

2) Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Peygamber şöyle buyurdu: “*Sabah namazı vakti girmeden vitri kılınız.*”<sup>419</sup>

3) İbni Ömer'den rivayet edildiğine göre Peygamber şöyle buyurdu: “*Sabah vakti girmeden çabucak vitir kılmaya bakın.*”<sup>420</sup>

Bu iki rivayette de vitir namazı için bir vakit belirleme ve emir vardır. Bunun vitrin vâcip olduğunu gösterdiği söylenmiştir.<sup>421</sup> Vitrin vâcip olmadığını söyleyenler, bu rivayetlerin, vitir kılmanın değil, sabah vakti girmeden kılmanın vâcip olduğuna delalet ettiğini ifade etmişlerdir.<sup>422</sup>

4) Büreyde'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Vitir haktır. Kim vitir kılmazsa bizden değildir. Vitir haktır. Kim vitir kılmazsa bizden değildir. Vitir haktır. Kim vitir kılmazsa bizden değildir.*”<sup>423</sup>

“*Kim vitir kılmazsa bizden değildir.*” sözünün şiddetli tehdid ifade ettiği, özellikle de bunun üç kez tek tekrarlanarak pekiştirildiği, bu tür hem de te'kidli bir

<sup>417</sup> Bk. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 16.

<sup>418</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 337; Ebu'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 538.

<sup>419</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 160, 161; *Tirmizî*, Vitir 12; *İbn Mâce*, İkâmet 122; *Ahmed*, XVII, 161, 425 (11097), (11324).

<sup>420</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 149; *Ebû Dâvûd*, Salât 341; *Tirmizî*, Vitir 12; *Ahmed*, IX, 17 (4952); *İbn Hibbân*, XI, 198 (2445).

<sup>421</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VI, 15.

<sup>422</sup> Ebu'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 538.

<sup>423</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 335; *Ahmed*, XXXVIII, 127 (23019); *Hâkim*, I, 448 (1146); *İbn Ebî Şeybe*, IV, 505 (6934); Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, III, 373 (1343); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 660 (4464).

Hâkim, hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî ise ravi Ubeydullah b. Abdullah'la ilgili İbn Adî'den “lehû menâkîr” değerlendirmesini nakletmiştir. İbn Hacer *Lisânü'l-Mîzân*'da İbn Adî'den aynı cümleyi nakletmiş, *Takrîb*'de ise “sadûkun yuhtiu” demiştir. İbnü'l-Hümâm, Ubeydullah'la ilgili “sika”, “sâlihu'l-hadîs” ve “lâ be'se bih” değerlendirmelerini nakletmiş ve hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Elbânî, hadisin zayıf, Şuayb Arnaût, Ubeydullah zayıf ravi olduğu için isnadının zayıf, hadisin hasen ligayrihî olduğunu söylemiştir. Muhammed Avvâme; Hâkim, Zehebî ve İbn Hacer'nin yukardaki değerlendirmelerini, Ebû Hâtim'in “sâlih” sözünü ve Yahya b. Maîn'in “sika” dediğini naklettikten sonra hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadis hasendir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 448; Zehebî, *Telhîsü'l-Müstedrek*, I, 448; a.mlf., *Muğnî*, I, 590; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, V, 331-332; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 438; Elbânî, *Zaîfü'l-Camii's-sagîr*, s. 888 (6150), a.mlf. *İrvâü'l-ğalîl*, II, 146 (417); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 559; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XXXVIII, 128; Avvâme, *İbn Ebî Şeybe* (tahrîc), IV, 505-506.



tehdidin sünnetler hakkında vaki olamayacağı, sadece farz veya vacible alakalı söylenebileceği dolayısıyla hadisin vitrin vâcip olduğunu gösterdiği belirtilmiştir.<sup>424</sup>

Vitrin vâcip olmadığını söyleyenler, bu sözün maksadının vitir namazına teşvik olup “*Kim vitir namazından yüz çevirerek onu kılmazsa bizden değildir.*” demek olduğunu ve sahih rivayetlerin, “*haktır*” sözüyle “vâciptir” anlamının kastedilmediğini gösterdiğini belirtmişlerdir.<sup>425</sup> Ayrıca hadisin senedinde zayıf ravi bulunduğu, makbul olduğu farzedilse bile bunu delil kabul edenin “hak” kelimesinin şâriin örfünde vâcip olduğunu isbat etmesi lazım geldiği ifade edilmiştir.<sup>426</sup>

5) Hârîce b. Huzâfe el-Adevî şöyle dedi: Nebî, yanımıza geldi ve: “*Şüphesiz Allah, hakkınızda kırmızı develerden daha hayırlı olan bir namaz ile size ihsanda, ilâvede bulunmuştur. Bu, vitir namazıdır. Allah Teâlâ bu namazı yatsı namazıyla fecrin doğuşu arasında kılmayı size meşru kılmıştır.*” buyurdu.<sup>427</sup>

Allah size ecir ve sevap vermek için bir kısım namazları farz kılmış fakat daha fazla ihsanda bulunmak için vitir namazını meşru kılmıştır. Vitir, araplar yanında çok değerli olan kırmızı develeri sadaka olarak vermektan daha hayırlıdır.<sup>428</sup>

Vitrin vâcip olduğunu söyleyenlerin delillerinden birisi de bu rivayettir. İlavenin, ilâve edildiği şeyin cinsinden olduğu, vitir beş vakit namaza ilâve edildiğine

<sup>424</sup> Bk. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 16; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VI, 4.

<sup>425</sup> Hattâbî, *a.g.e.*, I, 286.

<sup>426</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 336.

<sup>427</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 334; *Tirmizî*, Vitir 1; *İbn Mâce*, Salât 114; *Ahmed*, XXXIX, 442; *Hâkim*, I, 448 448 (1148); *İbn Ebî Şeybe*, IV, 501-504 (6928); Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, III, 203.

Buhârî, seneddeki bazı ravilerin bazısından semânın bilinmediğini belirtmiş, Hâkim, hadisin sahih olduğunu söylemiş Zehebî de onu onaylamıştır. İbn Hacer, Buhârî'nin zayıf saydığını, İbn Hibbân'ın isnadının munkatî' ve metninin batıl olduğunu söylediğini nakletmiştir. İbnü'l-Hümâm ise, Tirmizî'nin “garîb” sözünün sahihliğe zıt olmadığını, bu sebeple birçok defa “hasen-sahîh-garîb” dediğini, Buhârî'nin likayı bilmeyi şart koştuğu için hadisi illetli saydığını halbuki likanın mümkün olmasıyla yetinmenin doğru olduğunu söylemiş, başka tenkidlere de cevap vermiş ve hadisin sahih olduğunu, olmasa bile tariklerinin çokluğu sebebiyle hasen derecesine çıktığını belirtmiştir. Elbânî, hadisin zayıf olduğunu, Tirmizî'nin de “hadîsün garîbun” diyerek zayıf saydığını, Şuayb Arnaût, Abdullah b. Râşid ez-Zevfî ile Abdullah b. Ebî Mürre ez-Zevfî zayıf olduklarından, ayrıca munkatî' olduğundan hadisin isnadının zayıf ancak şevâhidi bulunduğundan sahih li gayrihi olduğunu söylemiş, Avvâme de hadisle ilgili tenkidlere cevap mahiyetinde geniş bir değerlendirmeye ve nakilde bulunmuştur. Dolayısıyla hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, III, 203; Hâkim, *Müstedrek*, I, 448-449; Zehebî, *Telhîsü'l-Müstedrek*, I, 448-449; İbn Hacer, *Telhîsu'l-habîr*, II, 34; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, I, 437-438; Elbânî, *Zaifu Sünen-i Ebî Dâvûd*, s. 109; a.mlf., *Mişkâtü'l-mesâbîh* (tahrîc), el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1979, I, 397; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 558; a.mlf., *Tirmizî* (tahrîc), II, 5; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 244; a.mlf., *Ahmed* (tahrîc), XXXIX, 443, 444, 445; Avvâme, *İbn Ebî Şeybe* (tahrîc), IV, 501-503.

<sup>428</sup> Sindî, *Hâşîye alâ Süneni İbn Mâce*, II, 45.

göre nâfile olmasının mümkün olmadığı ve vâcip olduğu yorumu yapılmıştır. Ayrıca vitir için vakit belirlenmesinin de onun vâcip olduğunu gösterdiği belirtilmiştir.<sup>429</sup>

Hanefî âlimlerin “ilâve, ilâve edildiği şeyin cinsinden olur” diyerek bu hadisi vitrin vâcip olduğuna delil getirmelerinin bir iddia olduğu, vitrin ilâve olduğu fakat vâcip olmadığı, bu hususta sahih bir rivayet de bulunmadığı belirtilmiştir.<sup>430</sup> İlavenin, ilâve edildiği şeyin cinsinden olması gerekmediği ve bu rivayetin vitrin vâcip olduğuna delalet etmediği,<sup>431</sup> “İhsanda, ilâvede bulunmuştur.” diye tercüme ettiğimiz “emeddeküm” kelimesinin vitrin vâcip olmadığını gösterdiği, vâcip olsaydı “lazım/farz kılındı” gibi ifadelerin kullanılacağı söylenmiştir.<sup>432</sup>

6) Câbir’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Gecenin sonuna doğru namaza kalkamayacağından endişe eden kimse, vitir namazını gecenin baş tarafında kılsın. Gecenin sonunda kalkacağına güvenen kimse de, vitir namazını gecenin sonunda kılsın. Çünkü gecenin sonunda kılınan namazda melekler de bulunduğundan vitri bu saatte kılmak daha sevaptır.*”<sup>433</sup>

Bu rivayette de “kılsın” şeklindeki emir sigasının vücup ifade ettiği yani gecenin evvelinde veya sonunda vitir kılması gerektiği, bu ihtimamın, vitrin vâcip olduğunun delili olduğu söylenmiştir.<sup>434</sup>

7) Ebû Eyyûb el-Ensârî’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Vitir bir haktır. Artık dileyen beş rekat kılsın, dileyen üç rekat kılsın, dileyen bir rekat kılsın.*”<sup>435</sup>

Bu hadisin vitrin vâcip olduğuna açıkça delalet ettiği söylenmiş<sup>436</sup> ancak

<sup>429</sup> Bk. Keşmîrî, *a.g.e.*, I, 423.

<sup>430</sup> İbnü’l-Arabî, *Ârizatü’l-ahvezî*, II, 244; Ebu’l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 534.

<sup>431</sup> İbn Hacer, *Dirâye*, s. 189.

<sup>432</sup> Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen*, I, 285.

<sup>433</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 162, 163, *Tirmizî*, Vitir 3; *İbn Mâce*, İkâmet 121; *Ahmed*, XXII, 278 (14381); *İbn Hibbân*, VI, 304 (2565).

<sup>434</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VI, 15-16.

<sup>435</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 336; *Nesâî*, Kıyâmu’l-leyl 40; *İbn Mâce*, Salât 123; *Hâkim*, I, 444 (1128); *İbn Hibbân*, VI, 167, 170 (2407), (2410); *Dârekutnî*, II, 341; *Abdurrazzâk*, III, 19 (4633); Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, I, 291.

Hâkim hadisin isnadının Buhârî ve Müslim’in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş Zehebî de onaylamıştır. Elbânî, hadisin, Şuayb Arnaût, isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 444; Zehebî, *Telhîsu’l-Müstedrek*, I, 444; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I, 392 (1422); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 561; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 260; a.mlf., *İbn Hibbân* (tahrîc), VI, 168, 171.

<sup>436</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VI, 11.

sahih rivayetlerin, “*haktır*” sözüyle “*vâciptir*” anlamının kastedilmediğini gösterdiği,<sup>437</sup> bunu delil kabul edenin “hak” kelimesinin şâriin örfünde vâcip olduğunu isbat etmesi lazım geldiği ifade edilerek bu istidlâle itiraz edilmiştir.<sup>438</sup>

Ebû Dâvûd rivayeti “her Müslüman üzerine bir haktır” şeklindedir. Aynî, bu rivayetin vitrin vâcip olduğunu açıkça ifade ettiğini zira “üzerine” diye tercüme ettiğimiz “*على*” kelimesinin özellikle müteallakı “sabit” anlamındaki “*حق*” olduğunda vâcip kılmayı ifade ettiğini söylemiştir.<sup>439</sup>

Dârekutnî’nin diğer bir rivayeti “*Vitir bir haktır ve vâciptir*” şeklindedir. Dârekutnî (ö.385/995), “vâcip” lafzının mahfuz olmadığını, ravi İbn Hassân’a bu konuda tâbi olan bir kimseyi de bilmediğini söylemiştir.<sup>440</sup> Ancak Tahâvî’nin rivayetinde İbn Hassân’a bu konuda Yunus’un tâbi olduğu fakat orada “vitir haktır veya vâciptir” şeklinde olduğu,<sup>441</sup> aynı cümleyi Tayâlîsî’nin de zikrettiği,<sup>442</sup> İbn Hacer’in, İbn Hassân’ı zayıf sayan İbnü’l-Cevzî’nin hata ettiğini oysaki İbn Hassân’ın sika olduğunu söylediği nakledilerek Dârekutnî’ye itiraz edilmiştir.<sup>443</sup>

Bazılarınca, farz ve vâcip arasındaki farkın yeni bir ıstılah olduğu, sahâbeden böyle bir naklin bulunmadığı, dolayısıyla hadiste geçen “vâcip” lafzını, Hanefîlerin ıstılahındaki vacibe hamletmenin uzak olup farz manasına hamletmenin zahir olduğu, bunun da, vitrin sahâbeye farz olmasını gerektirdiği, zira sahâbe hakkında delilin zannî olmasının söz konusu olamayacağı söylenmiştir. Vitrin farz olmasının ise batıl olduğu, çünkü yukarıda geçen Ali ve Ubâde<sup>444</sup> rivayetlerinde vitrin farz ve vâcip olmadığının açıkça ifade edildiği belirtilmiştir. Tehânevî, bu değerlendirmeyi nakletmiş ve itiraz ederek şöyle cevap vermiştir: “Zannîlik bazen sübutta bazen delâlette olur. Sübutta oluşu sahâbe hakkında söz konusu olamaz. Zira delil Hz. Peygamber’den onlara vasitasız ulaşmaktadır. Delâlette zannîlik ise sahâbe ile bizim aramızda müşterektir. Vâcip lafzının sahâbe hakkında sübûtu kat’î ise de delâleti zannîdir. Zira “vücup” sözlükte mutlak lüzum anlamındadır. Hiçbir sahâbî

<sup>437</sup> Hattâbî, *a.g.e.*, I, 286.

<sup>438</sup> İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, III, 336.

<sup>439</sup> Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, V, 332.

<sup>440</sup> Dârekutnî, *Sünen*, II, 340.

<sup>441</sup> Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, I, 291.

<sup>442</sup> Tayâlîsî, *Müsned*, I, 484 (594).

<sup>443</sup> Bk. *Nasbu’r-râye* (dipnot), II, 112.

<sup>444</sup> Bk. “Vitir Sünettir Diyenlerin Delil Aldığı Rivayetler” 1, 4 ve 6 numaralı hadisler, s. 71, 74.

Resûlullah'a vitrin lazım oluşunun anlamını, beş vakit farzlar gibi mi daha alt seviyede mi olduğunu sormamış dolayısıyla farziyete delâleti onların yanında zannî olarak kalmıştır. Özetle sahâbenin ıstılahında bu kavram olmasa da ıstılahî vacibin hakikatı sahâbede mevcuttu.”<sup>445</sup>

8) Eş'as b. Kays şöyle dedi: Ömer bana dedi ki: Ey Eş'as, Resûlullah'dan bellediğim üç şeyi sende benden belle: ... vitir namazını kılmadan asla bütün bir geceyi uykuyla geçirme.<sup>446</sup>

Tehânevî, hadisin “Vitr kılmadan bütün bir geceyi uykuyla geçirme.” anlamında olup nehyin aslında tahrir için olduğunu, dolayısıyla vitir kılmadan bütün bir gece uyumanın haram olduğunu ve hadisin vitrin vâcip olduğuna delalet ettiğini söylemiştir. “Vitr kılmadan uyuma” anlamının doğru olmadığını, Ömer'in gecenin sonunda vitir kılmasının bu yoruma engel olduğunu, gecenin evvelinde vitir kılmanın vâcip olmadığı gibi (gece uyanacağına güvenmeyen kimse hariç) daha faziletli de, tenzihen mekruh da olmadığını dolayısıyla rivayetler arasında çelişki olmaması açısından önceki mananın daha uygun ve doğru olduğunu belirtmiştir.<sup>447</sup>

Hz. Peygamber; Ebû Hüreyre<sup>448</sup> ve Ebu'd-Derdâ'ya<sup>449</sup> uyumadan önce vitir namazını edâ etmelerini tavsiye etmiştir. Âişe ise “Resûlullah gecenin her vaktinde; ilk saatlerinde, gece yarısı ve gecenin sonuna doğru vitir namazı kıldı. Sonraları vitir namazını hep seher vaktinde kıldı.”<sup>450</sup> demiştir.

9) Âişe'den rivayet edildiğine göre Resûlullah, Âişe önünde uzanıp

<sup>445</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VI, 11.

<sup>446</sup> *İbn Mâce*, Nikâh 51; *Hâkim*, IV, 194 (7342); *Tayâlisî*, I, 52 (47); *Ahmed*, I, 275 (122); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 497 (14778).

Hâkim, hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onu onaylamıştır. İbn Hacer; Ebû Hâtim, Dârekutnî, Beyhakî gibi birçok âlimin hadisin mevkuf olarak sahih olduğunu söylediğini ve doğru olanın da bu olduğunu söylemiştir. Elbânî hadisin zayıf olduğunu, Zehebî'nin Hâkime muvâfakat edip isnadının sahih olduğunu söylediğini halbuki *Mizan*'da Abdurrahman el-Müslî hakkında “Bu hadis dışında maruf değil” dediğini belirtmiştir. Şuayb el-Arnaû da, ravi Abdurrahman el-Müslî'nin meçhul olması sebebiyle hadisin isnadının zayıf olduğunu, Hâkim ve Zehebî'nin vehmettiğini söylemiştir. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî de Abdurrahman'ın meçhuliyeti sebebiyle isnadın zayıf olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadis zayıftır. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, IV, 194; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, IV, 194; İbn Hacer, *Telhîsu'l-habîr*, II, 29; Elbânî, *Zaifu Süneni İbn Mâce*, s. 151 (385); a.mlf., *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zâife*, X, 316 (4776); Arnaû, *İbn Mâce* (tahrîc), III, 153; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), I, 275; Türkî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî* (tahrîc), I, 53.

<sup>447</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VI, 4-5.

<sup>448</sup> *Buhârî*, Savm 60, Teheccüd 33; *Müslim*, Müsâfirîn 85.

<sup>449</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 86; *Ebû Dâvûd*, Salât 340; *Ahmed*, XLV, 474, 534 (27481), (27551).

<sup>450</sup> *Buhârî*, Vitr 2; *Müslim*, Müsâfirîn 137.

yatıyorken gece namazını kılardı. Son olarak vitri kılacağı zaman Âişe'yi uyandırır, o da vitir namazını kılardı.<sup>451</sup>

Bu rivayet, teheccüd kılan ya da kılmayan kişinin, uyanacağından veya uyandırılacağından emin ise vitir namazını gecenin sonunda kılmasının müstehap olduğuna delildir. Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe'ye teheccüd namazı için dokunmadığı fakat vitir namazı için uyandırdığı söylenerek hadis, vitrin vâcip olduğuna delil getirilmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in bu davranışı, vitir namazının müekked olduğunu ve diğer gece nâfilelerinin fevkinde olduğunu göstermekte ise de vâcip olmasını gerektirmemektedir, denilerek yukarıdaki yorum tenkid edilmiştir.<sup>452</sup>

10) Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Kim vitri kılmadan sabah vaktine girerse vitri kılsın.*”<sup>453</sup>

Fecrin doğuşundan sonra sabah namazının sünneti dışında bir namazın kılınması mekruhtur. Bu, sahih ve hasen hadislerle sabittir. Hadis, vitrin, fecrin doğuşundan sonra kaza edilmesini açıkça emretmektedir. Bu emir, vitrin sabah namazının sünnetinden daha kuvvetli ve vâcip olduğunu göstermektedir. Zira sünnet veya nâfile olsaydı bu vakitte kaza edilmesi caiz olmazdı.<sup>454</sup>

İbn Hacer, vitrin kaza edilmesinin meşruiyeti hususunda selefin ihtilaf edip çoğunluğun kaza edilemeyeceği görüşünde olduğunu, Muhammed b. Nasr'ın (ö.294/906), Hz. Peygamber'in vitir namazını kaza ettiğine veya edilmesini emrettiğine dair bir rivayet bilmediğini söylediğini belirtmiş, Atâ (ö.114/732) ve Evzaî'nin (ö.157/774) ise güneşin doğuşundan sonra bile kaza edileceği görüşünde olduğunu, Saîd b. Cübeyr'in (ö.94/713) ve Nevevî'den naklen Şâfiî'nin görüşünün de bu olduğunu söylemiştir.<sup>455</sup>

<sup>451</sup> *Buhârî*, Salât 103; *Müslim*, Müsâfirîn 135.

<sup>452</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 336-337.

<sup>453</sup> *Hâkim*, I, 446; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 673; a.mlf., *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*, IV, 14.

Hâkim, hadisin Buhârî ve Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onu onaylamıştır. Elbânî, Hâkim ve Zehebî'nin dediği gibi olmayıp hadisin zayıf olduğunu söylemiş ve üç madde saymıştır. a) Müslim, Muhammed b. Fülejh'den rivayette bulunmamıştır. b) Buhârî'nin ricâlındendir ancak bazı âlimlerce tenkid edilmiştir. c) Fülejh b. Süleyman'ı Zehebî *Zuafâ*'sında zikretmiş, Nesâî ve İbn Maîn'den “leyse bi'l-kavî” cümlesini nakletmiştir. İbn Hacer de “sadük kesîru'l-hata” demiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 446; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 446; a.mlf., *Muğni*, II, 109, 254; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 448, 502; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe*, V, 358-359 (2333).

<sup>454</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VI, 18.

<sup>455</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 324.

Tahâvî'den, vitrin vâcip olduğu hususunda sahâbenin icmâ ettiği nakledilmiştir.<sup>456</sup> İbnü'l-Arabî, Tahâvî'den bu sözü nakledip onun sandığı gibi olmadığını, bir şeyin vâcip olmasının ancak Şâri'den sabit bir sözle veya o zamanın şeriat ehlinin icmâ ile olabileceğini belirtmiştir.<sup>457</sup>

### 1.6.2. Hükümü

Selef, rivayetlerden hareketle vitrin vâcip veya sünnet olduğu hususunda farklı görüşler ortaya koymuştur: a) Sünnettir. Bu görüş, Ali b. Ebî Tâlib, Ubâde b. Sâmit, Saîd b. Müseyyeb, Şa'bî (ö.104/722) ve İbn Şihâb'dan nakledilmiştir. Bu, Mâlik, Sevrî, Leys (ö.175/791), Ebû Yusuf, Muhammed, Şâfî ve genel fukahanın da görüşüdür. b) Kur'an ehline vâciptir. Bu görüş, İbn Mes'ûd, Huzeyfe ve Nehaî'nin görüşüdür. Delilleri, yukarıda geçen olan Ali hadisidir.<sup>458</sup> c) Vâciptir. Bu, Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. Ebû Yusuf'tan da nakledilmiştir.<sup>459</sup>

Aynî, vitrin vâcip olduğu görüşünün sadece Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu söyleyenleri taassup sahibi olmakla suçlamış, isimlerini de vererek bu meşhur imamların doğru olmayan, doğruya yakın da olmayan bu sözü nasıl söylebildiklerini sorgulamış ve tenkid etmiştir. Ebû Hanîfe'nin bu görüşte yalnız olmadığını, Yûsuf b. Hâlid es-Semtî (189/805), Sahnûn ve Asbağ b. el-Ferec'in (ö.225/840) de bu görüşte olduğunu, Saîd b. Müseyyeb (94/713), Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mesûd ve Dahhâk'dan da bunun nakledildiğini belirtmiştir. Mâlik'e göre terkedenin terbiye edildiğini ve şahitliğinin yara aldığını, şahitliğinin kabul edilmemesinin Ahmed b. Hanbel'den de nakledildiğini, İbn Mes'ûd, Huzeyfe ve Nehaî'ye göre ehl-i Kur'an'a vâcip olduğunu söylemiştir.<sup>460</sup>

Vitrin hükmü hakkında Ebû Hanîfe'den üç farklı görüş nakledilmiştir: a) Hammâd b. Zeyd (ö.179/795), Ebû Hanife'den farzdır görüşünü nakletmiştir. b) Yûsuf b. Hâlid es-Semtî, vâciptir görüşünü nakletmiştir. c) Nûh b. Meryem (ö.173/789), sünnettir görüşünü nakletmiştir. Ebû Yûsuf, Muhammed ve Şâfî bu görüşü almışlar, onun müekked sünnet olduğunu, fakat diğer vakitli sünnetlerinden

<sup>456</sup> Bk. Aynî, *Binâye*, II, 481; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VI, 18

<sup>457</sup> İbnü'l-Arabî, *Ârizatü'l-ahvezî*, II, 244.

<sup>458</sup> Bk. "Sünnettir Diyenlerin Delil Aldığı Rivayetler", s. 71-74.

<sup>459</sup> İbn Battâl, *a.g.e.*, II, 580.

<sup>460</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 15-16. Ayrıca bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 339; Ebu'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 536.

daha kuvvetli olduğunu söylemişlerdir.<sup>461</sup>

Ahmed b. Hanbel'e göre vitri kasten terkeden kötü bir kişidir ve şahitliğinin kabul edilmemesi gerekir. İbn Kudâme, vitir sünnettir başlığı altında bu cümleyi nakletmiş ve Ahmed b. Hanbel'in, vitir namazını emreden ve teşvik eden rivayetler sebebiyle müekkedlikte mübalağa kastettiğini, aksi halde vitrin farz mertebesinde olmadığını açıkça ifade ettiğini belirtmiştir.<sup>462</sup>

Yukarıda zikredilen rivayetlerde, Hz. Peygamber'in vitir namazı kıldığı, gece namazını kıldıktan sonra vitri kılacağı zaman Hz. Âişe'yi de vitir kılması için uykudan uyandırdığı, kılınmasını emrettiği, önemine dikkat çektiği, kılmayanları “bizden değildir” diyerek tehdit ettiği, sahâbenin de bu namazı kıldığı açıkça görülmektedir. Bu rivayetler ve alimlerin değerlendirmeleri incelendiğinde bu namazın önemli bir namaz olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu önemin fıkıh ıstılahındaki karşılığının vâcip yani yapılması zorunlu olduğunu söylemek pek kolay olmasa gerektir. Cumhurun hatta bir rivayette Ebû Hanîfe'nin de görüşü olan müekked sünnet olduğu görüşünün delillerin sıhhati ve yorumu açısından daha kuvvetli olduğunu söylemek mümkündür.

## 2.GAYRİ MÜEKKED OLANLAR

Farz namazlarla birlikte kılınan ve revâtib denilen namazların bir kısmı, Hz. Peygamber'in zaman zaman kılması sebebiyle gayri müekked sünnet olarak nitelendirilmiştir.

### 2.1. Öğle Namazının Sünnetleri

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre öğle namazının ilk sünnetinin iki rekati müekked, ona ilâve edilen iki rekati gayri müekkeddir. Öğle namazının son sünnetini dört rekati kılmak ise herkese göre gayri müekkeddir.

#### 2.1.1. İlk Sünneti

Hanefî mezhebi, Hz. Âişe'nin “Peygamber öğle namazının farzından önceki

<sup>461</sup> Kâsânî, *a.g.e.*, II, 221.

<sup>462</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 594-595.

*dört rek`atı terk etmezdi.*"<sup>463</sup> hadisi ve benzeri hadisleri esas alarak öğle namazının dört rekat sünnetinin müekked olduğunu söylerken, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri aşağıdaki İbn Ömer ve Hz. Âişe rivayetlerini esas alıp iki rekatın müekked,<sup>464</sup> iki rekata ilâve edilen iki rekatın ise gayri müekked olduğunu söylemektedir.<sup>465</sup>

İbn Ömer Resûlullah'dan öğle namazından önce iki rekat bellediğini,<sup>466</sup> diğer bir rivayette Resûlullah ile birlikte öğle namazından önce iki rekat namaz kıldığını,<sup>467</sup> diğer bir rivayette Resûlullah'ın öğle namazından önce iki rekat kıldığını<sup>468</sup> belirtmiştir. Hz. Âişe de Hz. Peygamber'in öğle namazının farzından önce iki rek`at kıldığını nakletmiştir.<sup>469</sup>

Aslında Büceyremî'nin de belirttiği gibi İbn Ömer hadisinde müekkedliğe delâlet eden bir husus yoktur. Hz. Peygamber devam ettiği için denmeliydi<sup>470</sup> ve devam ettiğini gösteren bir rivayet getirilmeliydi. Fakat rivayetler Hz. Peygamber'in iki değil dört rekata devam ettiğini göstermekte dolayısıyla dört rekat müekked olduğu görüşü daha güçlü görülmektedir.

Mâlikî mezhebinde nâfile namaz her vakitte müstehaptır. Fakat öğle namazından önce ve sonra, ikindi namazından önce, akşam ve yatsı namazından sonra müstehaplık müekked olmaktadır. Bunlar, hususî bir sayıya bağlı değildir. Hadislerdeki sayılar sınırlayıcı yani bağlayıcı değildir. Daha fazla ya da noksan kılınmaları o namazın sevabını yok etmediği gibi, mekruh ya da evlaya muhalif de yapmaz.<sup>471</sup> Ezan esnasında veya ezandan sonra farz kılınmadan nâfile kılınmasının mekruh olması ezan anında oturan kişi içindir. O anda mescide giren kişinin kılması

<sup>463</sup> *Buhârî*, teheccüd 34; *Ebû Dâvûd*, Salât, 289; *Nesâî*, Kıyâmü'l-leyl 56; a.mlf., *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 210; *Ahmed*, XL, 398 (24340); *Beyhakî*, *es-Sünenü'l-kübrâ*; II, 663 (4477); *Begavî*, *Şerhu's-sünne*, II, 447-448 (871); *Darimî*, II, 903 (1479).

<sup>464</sup> Bk. Şîrâzî, *Mühezzeb*, I, 276; İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 538; Şemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 139-141; Takıyyüddîn Dımaşkî, *a.g.e.*, s. 132; İbn Müflih, *Mübdî*, II, 17; Haccâvî, *a.g.e.*, I, 223-225; İbnü'n-Neccâr, *Muntehe'l-irâdât*, I, 268-269; Şîrbînî, *İkna'*, I, 272; Mer'î b. Yûsuf, *a.g.e.*, I, 195.

<sup>465</sup> Bk. Şemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 149; Şîrbînî, *İkna'*, I, 272; Mer'î b. Yûsuf, *a.g.e.*, I, 195; Ruheybânî, *a.g.e.*, I, 547-549; Bâcûrî İbrâhim b. Muhammed b. Ahmed, *Hâşîye alâ Şerhi İbn Kâsım*, nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1999, I, 257.

<sup>466</sup> *Buhârî*, Teheccüd 34; *Tirmizî*, Salât 205.

<sup>467</sup> *Buhârî*, Teheccüd 29; *Müslim*, Müsâfirîn 104.

<sup>468</sup> *Buhârî*, Cum`a 39; *Nesâî*, İmâmet 64; *Ebû Davud*, Salât, 289.

<sup>469</sup> *Tirmizî*, Salât 207; a.mlf., *Şemâil*, s. 138 (281); *Begavî*, *Şerhu's-sünne*, III, 447 (870).

*Tirmizî* hadisin hasen-sahih olduğunu, Elbânî ve Şuayb Arnaût, sahih olduğunu söylemişlerdir. Bk. Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 249 (436); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), I, 486.

<sup>470</sup> Büceyremî, *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*, II, 55.

<sup>471</sup> Halîl b. İshâk el-Mâlikî, *Muhtasaru Halîl*, s. 38. Haraşî, *eş-Şerhu's-sağîr alâ Muhtasaru Halîl*, II, 3.



mekruh değildir.<sup>472</sup>

### 2.1.2. Son Sünneti

Ümmü Habîbe'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Bir kimse öğle namazının farzından önce dört, farzından sonra da dört rek`at kılsa Allah Teâlâ onu cehenneme haram kılar.*”<sup>473</sup>

Hadiste bu namazları kılmaya bir teşvik vardır. Bu, müekkedliğe delalet etmeyip ona delalet eden bir karine bulunmadıkça müstehaplığı ifade eder. Öğlenin farzından önceki dört rekat ile farzından sonraki iki rekatın müekked oluşu başka rivayetlerle sabittir. Diğer iki rekat ise müstehap olarak kalmıştır.<sup>474</sup>

Âlimler, bu hadisi delil olarak öğle namazından sonra dört rekat namaz kılmanın müstehap olduğunu belirtmiş ancak iki rekat müekked sünnetten hariç dört rekat mı kılınacağı, yoksa onunla birlikte mi dört rekat olacağı; müekkedle birlikte dört rekat kılınacaksa tek bir selâmla mı ikişer ikişer mi kılınacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. İster bir selâmla, ister ikişer ikişer olarak dört rekat kılınsın, sünnet ve müstehabın gerçekleşeceği; ister Allah için dört rekat kılmaya, ister dört rekat sünnete, veya dört rekat menduba niyet edilsin bir engelin söz konusu olmadığı, ilk iki rekatın sünnet, son ikinin nâfile ve mendup olarak gerçekleşeceği belirtilmiştir.<sup>475</sup>

Hadisin zahirinden anlaşılan bir kez bile bu namazların kılınmasıyla cehenneme haram kılınmanın gerçekleşmiş olacağı söylenmiş fakat hadisin bazı rivayetlerinde “kim devam ederse” denildiği hatırlatılmıştır.<sup>476</sup>

### 2.2. Cuma Namazının Sünnetleri

Cuma namazından önce ve sonra kılınan namazlarla ilgili rivayetler ve değerlendirmeler “Müekked Sünnetler” kısmında nakledilmiştir.<sup>477</sup> Ancak cuma namazının ilk sünnetinin bazı âlimlere göre dört rekatı, bazılarına göre iki rekatı gayri müekked sünnettir. Yine bazılarına göre cuma namazından sonra kılınan dört rekatın, öğle namazındaki gibi iki rekatı müekked diğer iki rekatı gayri müekked

<sup>472</sup> Adevi Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Hâşiye ale's-Şerhi's-sağîr li'l-Haraşî alâ Muhtasarı Halil* (Haraşî şerhiyle beraber), el-Matbaatü'l-kübra'l-emiriyye, Bulak 1317, II, 3.

<sup>473</sup> Bk. “Öğle Namazının İlk Sünneti” 2 numaralı rivayet, s. 49.

<sup>474</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, I, 3-4.

<sup>475</sup> İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 460-461.

<sup>476</sup> Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 58-59; Ebü'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 501.

<sup>477</sup> Bk. s. 54-69.

sünnettir. Bu nedenle burada bu görüş sahiplerine ve delillerine kısaca temas edilecektir.

### 2.2.1. İlk Sünneti

Bazı Hanbelî fıkıh kitaplarında cuma namazından önce dört rekat namaz gayri müekked olarak sayılmıştır.<sup>478</sup> Delil olarak da İbn Mâce'nin İbn Abbas'dan naklettiği “Nebî cuma namazından önce dört rekat namaz kıları.”<sup>479</sup> rivayeti ile İbn Mes'ûd'un cumadan önce ve sonra dört rekat kıldığını bildiren rivayet<sup>480</sup> zikredilmiştir.<sup>481</sup>

Şâfiî fıkıh kitaplarında ise cuma namazından önceki namazın öğle namazı gibi iki rekatın müekked diğer iki rekatın gayri müekked olduğu belirtilmiştir.<sup>482</sup> Delil olarak da İbn Mes'ûd'un cumadan önce dört rekat kıldığını bildiren rivayet<sup>483</sup> zikredilmiştir.<sup>484</sup> Ancak bu delille, nasıl iki rekatın müekked diğer iki rekatın gayri müekked sayıldığına değinmemişlerdir. Nevevî, müekked veya gayri müekked oluşuna değinmeden cumadan önce en azı iki, en kâmilî dört rekat olan bir namazın sünnet olduğunu ve bu husustaki asıl dayanağın, “*Her ezan ve kamet arasında namaz vardır.*” rivayeti ile öğle namazına kıyas olduğunu belirtmiştir. Sonra Tirmizî'nin “Abdullah b. Mes'ûd cumadan önce ve sonra dört rekat kıları.”<sup>485</sup> rivayetini nakledip Süfyân-ı Sevrî ve Abdullah b. Mübârek'in bu görüşte olduğunu söylemiştir.<sup>486</sup>

Daha önce de ifade edildiği gibi İbn Teymiyye, Hz. Peygamber'in cuma ezanıyla farzı arasında bir namaz kılmadığını, bunu ondan nakleden bir kimsenin de olmadığını söylemiştir. Hz. Osman'ın uygulaması ve Müslümanların üzerinde ittifakı ile birinci ezanın şer'î bir ezan olduğunu, iki ezan arasında namazın caiz ve güzel

<sup>478</sup> Bk. Haccâvî, *a.g.e.*, I, 225, 301; Mer'î b. Yûsuf, *a.g.e.*, I, 195; Behûtî, *Keşşâfü'l-kına'*, I, 424, II, 41; Rahyabânî, *a.g.e.*, I, 548-549.

<sup>479</sup> Bk. “Cumanın İlk Sünneti” 5 numaralı hadis, s. 59.

<sup>480</sup> Bk. “Cumanın İlk Sünneti” 9 numaralı hadis, s. 57.

<sup>481</sup> Bk. İbn Kudâme Şemsüddin, *a.g.e.*, V, 266; Behûtî, *Keşşâfü'l-kına'*, II, 41; Rahyabânî, *a.g.e.*, I, 782.

<sup>482</sup> Bk. Şirbînî, *İkna'*, I, 273; II, 224; a.mlf., *Muğni'l-muhtâc*, I, 335; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, III, 223; I, 249; Kûhecî, *Zâdü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*, I, 248.

<sup>483</sup> Bk. “Cumanın İlk Sünneti” 9 numaralı hadis, s. 59.

<sup>484</sup> Bk. Şirbînî, *İkna'*, I, 273; a.mlf., *Muğni'l-muhtâc*, I, 335; Şirvânî, *a.g.e.*, II, 224; Kûhecî, *a.g.e.*, I, 249.

<sup>485</sup> *Tirmizî*, Cuma 24.

<sup>486</sup> Nevevî, *Mecmû'*, III, 503-504.

olduğunu ancak râtip bir sünnet olmadığını belirtmiştir. Bu namazı kılana da terkedene de karşı çıkılmayacağını, bunun en doğru görüş olduğunu, Ahmed b. Hanbel'in sözünün de buna delalet ettiğini söylemiştir.<sup>487</sup>

Sonuç olarak bazı Hanbelîlere göre cumadan önce dört rekat, Şafîlilere göre iki rekat gayri müekked sünnettir. Delilleri Hz. Peygamber'in ve İbn Mes'ud'un dört rekat kıldığına dair zayıf rivayetlerdir. Ancak Şafîîlerin iki rekatin gayri müekked olduğunu söyleyip dört rekat rivayetini delil olarak zikretmelerini anlamak mümkün değildir.

### 2.2.2. Son Sünneti

Şafîî fıkıh kitaplarında cuma namazından sonra dört rekat namaz kılındığı ve bunun öğle namazındaki gibi iki rekatinin müekked diğer iki rekatinin gayri müekked olduğu belirtilmiştir.<sup>488</sup> Delil olarak da İbn Mes'ud'un cumadan sonra dört rekat kıldığını bildiren rivayet<sup>489</sup> ile “*Biriniz cumanın farzını kılınca, ardından dört rek`at namaz daha kılın.*”<sup>490</sup> hadisi zikredilmiştir.<sup>491</sup> Bu rivayetlerden iki rekatin müekked, diğer iki rekatin gayri müekked olduğunu nasıl çıkardıklarını belirtmemişlerdir.

### 2.3. İkinci Namazının Sünneti

1) Abdullah b. Mugaffel'den rivayet edildiğine göre Resûlullah: “*Her ezan ve kamet arasında namaz vardır. Her ezan ve kamet arasında namaz vardır. Her ezan ve kamet arasında namaz vardır.*” buyurdu. Üçüncü defasında “*kılmak isteyene.*” dedi.<sup>492</sup>

2) Ümmü Habîbe'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Bir kimse ... ikinci namazından önce iki .... rekat olmak üzere bir gün ve gecede on*

<sup>487</sup> İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXIV, 103-106. İbnü'l-Kayyim ve Fîrûzâbâdî de benzer şeyler söylemiştir. Bk. İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, I, 417; Fîrûzâbâdî, *Sifrii's-saâde*, s. 82.

<sup>488</sup> Bk. Şîrbînî, *İkna'*, I, 273; II, 224; a.mlf., *Muğni'l-muhtâc*, I, 335; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, III, 224; Kûheci, *a.g.e.*, I, 249.

<sup>489</sup> Bk. “Cumanın İlk Sünneti” 9 numaralı hadis, s. 59.

<sup>490</sup> *Müslim*, Cum`a 67; *Ebü Dâvûd*, Cuma 24; *Tirmizî*, Cum`a 24; *Nesâî*, Cum`a 42; *Ahmed*, XII, 361 (7400).

<sup>491</sup> Bk. Şîrbînî, *İkna'*, I, 273; II, 224; a.mlf., *Muğni'l-muhtâc*, I, 335; Şîrvânî, *a.g.e.*, II, 224; Kûheci, *a.g.e.*, I, 249.

<sup>492</sup> *Buhârî*, Ezân 14, 16; *Müslim*, Müsâfirîn 304.

*iki rek`at namaz kılarlsa, onun için cennette bir köşk yapılır.”*<sup>493</sup>

3) Ali b. Ebî Tâlib şöyle dedi: Peygamber ikinci namazının farzından önce dört rek`at namaz kıları. İkinci rekatin tahiyyatında Allah Teâlâ'ya en yakın meleklerle ve onların yolunca giden müslüman ve mü'min kimselere selâm ederdi.<sup>494</sup>

Buradaki selâmdan maksat teşehhüddür.<sup>495</sup>

Bir diğer rivayette “Peygamber ikinci namazının farzından önce iki rek`at namaz kıları.”<sup>496</sup> şeklindedir.

İki rivayet cem edilerek Hz. Peygamber'in bazen dört, bazen iki rekat kıldığı dolayısıyla kişinin dört veya iki rekat kılmakta muhayyer olduğu fakat dört rekatin daha faziletli olduğu belirtilmiştir.<sup>497</sup>

“Kâne” lafzının her zaman değil çoğunlukla devamlılığı ifade ettiği, bu rivayetlerde devamlılığa delalet etmediğine dair karine bulunduğu, zira Hz. Âişe, Ümmü Habîbe ve diğer sahabîlerden gelen müekked sünnetlerin sayıldığı rivayetlerde<sup>498</sup> ikinci namazından önceki iki ya da dört rekatin zikredilmediği söylenmiştir. Resûlullah bu namazlara devam etmiş olsaydı bunun onlara gizli kalmayacağı, “*İkinci namazının farzından önce dört rek`at namaz kılan kimseye,*

<sup>493</sup> Bk. “Genel Rivayetler” 4 numaralı hadis, s. 33.

<sup>494</sup> *Tirmizî*, Salât 203, Sefer 29; *Nesâî*, İmâmet 65; a. mlf., *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 211-212, 214-215, 262 (335), (337), (338), (343), (346), (472); *İbn Mâce*, İkâmet 109; *Ahmed*, II 79, 468 (650), (1375); *Ebû Ya'lâ*, I, 458-459 (622).

*Tirmizî*, Hadisin hasen olduğunu, Abdullah b. Mübârek'in Asım b. Damre'den dolayı hadisi zayıf saydığını söylemiştir. Mübârekpûri, Asım'ın muhtelifün fihi olduğunu söyledikten sonra Zehebî'den “sika” ve “hüccet” olduğuna dair nakiller yapmıştır. Ahmed Muhammed Şakir, isnadının sahih, Elbânî, hadisin hasen olduğunu, Şuayb el-Arnût, hadisin sahih, isnadının kuvvetli olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla hadisin sahih veya hasen olduğu anlaşılmaktadır. Bk. *Tirmizî*, I, 483, II, 137; Şakir, *Müsned* (tahrîc), I, 447; Ebû'l-Ulâ Mübârekpûri, *a.g.e.*, III, 214-215; Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, nşr. Ali Muhammed Muavvez ve Âdil Ahmed Abdü'l-mevcûd, *Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye*, Beyrut 1995, IV, 6-7; Elbânî, *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 247 (429), a.mlf., *Sahîhu İbn Mâce*, I, 343 (960), a.mlf., *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, I, 474 (237); Arnâût, *Tirmizî* (tahrîc), I, 482, II, 137, a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 240; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), I, 79, 468.

<sup>495</sup> Bk. *Tirmizî*, I, 483; Sindî, *Hâşiye alâ Süneni'n-Nesâî*, I, 455.

<sup>496</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 296; Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâre*, II, 154-155.

Nevevî, hadisin sahih olduğunu söylemiş, Elbânî, hadisin “dört rekat” lafzıyla hasen olduğunu, Şuayb Arnâût da, hadisin iki rekat değil, dört rekat lafzıyla hasen olduğunu, iki rekat” lafzının şaz olduğunu söylemiştir. Bk. Nevevî, *Minhâc*, VI, 10; Elbânî, *Zaifu Sünen-i Ebî Dâvûd*, s. 99 (1272); Arnâût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 451.

<sup>497</sup> Mübârekpûri Ebû'l-Ulâ, *a.g.e.*, II, 503.

<sup>498</sup> Ümmü Habîbe'den gelen bazı rivayetlerde ikinci namazından önceki namaz da sayılmıştır. Ayrıca bu rivayetlerin bir teşvikten ibaret olduğu, müekkedliği ifade etmediği belirtilmişti. Bk. “Genel Rivayetler” 4 ve 5 numaralı hadisler, s. 33..

*Allah rahmetini ihsân etsin.*”<sup>499</sup> hadisini rivayet eden İbn Ömer’in “Resûlullah’dan on rekat namaz belledim.”<sup>500</sup> deyip bu on rekat içinde ikinci namazından önce bir namaz zikretmediği, dolayısıyla Resûlullah’ın bu namaza devam etmediğinin sabit olduğu belirtilmiştir.<sup>501</sup>

Elbânî, bu iki rekat rivayetinin şaz olduğunu, zira *Müsned* ve diğer kaynaklarda, aynı şekilde Ebû İshak’dan gelen diğer tariklerde dört rekat olduğunu söylemiştir.<sup>502</sup> Şuayb Arnaût da, bu iki rekat rivayetinin şaz olduğunu, Hafs b. Ömer’in (ö.225/840) Şu’be’den (ö.160/776) bunu münferiden rivayet ettiğini, Şu’be’nin diğer talebelerinin cadde üzere<sup>503</sup> dört rekat olarak rivayet ettiklerini, Şu’be dışında başka ravilerin de Ebû İshak’dan cadde üzere dört rekat olarak rivayet ettiklerini, İmam Nevevî’nin bunu fark edemeyip *Müslim* şerhinde hadisi sahih saydığını<sup>504</sup> ve bazı şarihlerin de ona uyduğunu söylemiştir.<sup>505</sup> Ancak Şuayb Arnaût, ikinci namazından önce iki rekat namazdan bahseden yukarıdaki Ümmü Habîbe rivayetinin isnadının sahih olduğunu söylemiştir.

4) İbni Ömer’in rivayetine göre Peygamber şöyle buyurdu: “*İkinci namazının farzından önce dört rek`at namaz kılan kimseye, Allah rahmetini ihsân etsin.*”<sup>506</sup>

Bu namazı, Resûlullah’ın duasına dahil olmak ümidiyle kılmak te’kidli müstehaptır. Zira onun duası kesinlikle müstecâbtır ancak Hz. Peygamber bu namaza öğle namazından önceki iki rekat gibi devam etmemiştir.<sup>507</sup> Hadiste bu namazı

<sup>499</sup> Bk. Aşağıdaki 4 numaralı hadis, s. 89.

<sup>500</sup> *Buhârî*, Teheccüd 34; *Tirmizî*, Salât 205.

<sup>501</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 6-7.

<sup>502</sup> Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahîha*, I, 476.

<sup>503</sup> Cadde, bir râvinin hadislerini genel olarak kendisiyle rivâyet etmiş olduğu ana senedi. Veya bir hadisin muhtelif senedlerinin ekserisinin kendisinde birleştiği ana senedi. Bk. Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV, İst. 2015, s. 43.

<sup>504</sup> Bk. Nevevî, *Minhâc*, VI, 10.

<sup>505</sup> Bk. Şuayb Arnaût, *Ebû Dâvûd* (Tahrîc), II, 451.

<sup>506</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 296; *Tirmizî*, Salât 203; *Ahmed*, X, 188 (5980); *İbn Hibbân* VI, 206 (2453); *Tayalisi*, III, 444 (2048); *İbn Huzeyme* II, 206 (1193); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*; II, 665.

İbn Hacer, hadisi Tirmizî’nin hasen, İbn Hibbân’ın sahih saydığını söyleyip, senetteki ravi Muhammed b. Mihrân hakkında “fihi makâl/tenkide uğrayan bir vasfı var” dedikten sonra İbn Hibbân ve İbn Adî’nin onu tevsik ettiğini söylemiştir. Zehebî de Muhammed hakkında “fihi hulûf” demiştir. Elbânî, hadisin hasen, Şuayb Arnaût ve A’zamî isnadının hasen olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadisin hasen olduğu anlaşılmaktadır. Bk. İbn Hacer, *Telhîsu’l-habîr*, II, 26; Zehebî, *Mizanü’l-i’tidâl*, VI, 347; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I, 348 (1271), a.mlf., *Sahîhu Süneni’t-Tirmizî*, I, 248 (430); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 450; a.mlf., *Tirmizî* (tahrîc), I, 483; a.mlf., *Ahmed* (tahrîc), X, 188; a.mlf., *İbn Hibbân* (tahrîc), VI, 206; A’zamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), II, 206.

<sup>507</sup> Gazzâlî, *İhyâü ulûmi’d-dîn*, III, 348.

kılmaya teşvik vardır fakat hadisin ravisi İbn Ömer'in bu namaza devam etmemesi de bunun revâtip sünnetlerden sayılmadığını göstermektedir.<sup>508</sup> Bu namazı müekked sayan bir kimse de olmamıştır.<sup>509</sup>

5) Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivayet edildiğine göre Peygamber şöyle buyurdu: “*Kim ikindi namazından önce dört rekat namaz kılsa, ona ateş dokunmaz.*”<sup>510</sup>

6) Ümmü Seleme'den rivayet edildiğine göre Peygamber şöyle buyurdu: “*Kim ikindi namazından evvel dört rekat namaz kılsa Allah onun bedenini cehenneme haram kılar.*”<sup>511</sup>

Bu rivayetler, ikindi namazından evvel dört rekat namaz kılmanın müstehap olduğunu, Hz. Peygamber'in bu namazı kılana dua buyruduğunu ve kılan kimsenin bedeninin cehenneme haram olduğunu göstermektedir.<sup>512</sup>

7) Meymûne'den rivayet edildiğine göre Resûlullah ikindi namazından önce iki rekat kıları.<sup>513</sup>

8) İbrâhim en-Nahaî şöyle dedi: Öğleden önce dört, öğleden sonra iki rekati

<sup>508</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 540. Münâvî bu hadisin izahında İbn Kudâme ve Gazzâlî'nin yukarıda geçen sözlerini nakletmekle yetinmiştir. Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, IV, 24.

<sup>509</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, a.g.e., VII, 7.

<sup>510</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, III, 88 (2580).

Heysemî, hadisin senedindeki ravi Abdülkerim Ebû Ümeyye'nin zayıf olduğunu söylemiş, Zehebî, hakkında “leyse bi şey”, “metruk”, “lâ yuhteccü bih”, “zayıf olduğunda ihtilaf etmemişlerdir” gibi nakillerde bulunmuş, İbn Hacer de zayıf olduğunu söylemiştir. Elbânî, senette bulunan Haccâc b. Nusayr, Yemân b. Mugîra ve Abdülkerim'in zayıf olduğunu dolayısıyla hadisin zayıf olduğunu, Heysemî'nin hadisi sadece Abdülkerim'in zayıf oluşuyla ilgili saymasına şaşırıldığını belirtmiştir. Dolayısıyla hadis zayıftır. Bk. Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, IV, 387-388; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 361; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, II, 469; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zâife*, XI, 96-97 (5056).

<sup>511</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXIII, 281 (611).

Heysemî, hadisi Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'de zikrettiğini, senedindeki Nafi' b. Mihran ve başka ravileri zikreden kimseleri bulamadığını söylemiştir. Elbânî, Heysemî'nin sözlerini zikrettikten sonra bu sebeple Münzirî'nin hadisin zayıf olduğuna işaret ettiğini söylemiştir. Dolayısıyla hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Heysemî, a.g.e., II, 469; Münzirî, a.g.e., s. 139; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zâife*, XI, 97.

<sup>512</sup> Şevkânî, *Neylî'l-evtâr*, V, 61.

<sup>513</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXIV, 27 (69); a.mlf., *el-Mu'cemü'l-evsat*, I, 284 (927); Ahmed, XLIV, 418 (26839).

Heysemî, hadisi Taberânî'nin zikrettiğini, senedinde Hanzala'nın bulunduğunu, Ahmed ve İbn Maîn'in bunu zayıf sayıp İbn Hibbân'ın sika saydığını söylemiştir. Bûsirî de, isnadın medarının Hanzele olduğunu ve onun da zayıf olduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnaût, Hanzala'dan dolayı isnadının zayıf, Hamza Ahmed ez-zeyn de, Hanzala'dan dolayı isnadın zayıf, hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Heysemî, a.g.e., II, 468-469; Bûsirî, *İthâfî'l-hiyere el-mehere bi zevâidi'l-mesânîdi'l-aşere*, nşr. Ebû Abdurrahman Adil, Ebû İshak, Seyyid b. Mahmud, Riyad 1998, III, 111; Arnaût, *Müsned* (tahrîc), XLIV, 418; Zeyn, *Müsned* (tahrîc), XVIII, 341 (26718).

sünnet sayarlardı. İkindiden önce iki rekat kılar ve bunu sünnet saymazlardı.<sup>514</sup>

İbn Teymiyye, Hz. Peygamber'in ikindiden önce namaz kıldığını hiç kimsenin söylemediğini, ikindiden önce dört rekat kıldığına dair rivayetin zayıf olduğunu belirtmiştir.<sup>515</sup> Sonra “*Her ezanla kamet arasında namaz vardır. Kılmak isteyene.*” rivayetini nakletmiş, bu rivayete göre ikindi akşam ve yatsıdan önce namaz kılınabileceğini söylemiştir. Sâhâbenin akşam ezanıyla kameti arasında namaz kıldığını, Hz. Peygamber'in kılmadığını ancak onları görüp nehyetmediğini, akşam ezanıyla kameti arasında namaz meşru olunca ikindi ezanıyla kameti arasındaki namazın evleviyetle meşru olacağını belirtmiştir. Hz. Peygamber'in ikindi ve yatsıdan önce de namaz kılmadığını dolayısıyla bu tür namazların hasene olduğunu, sünnet edinilemeyeceğini, bunların meşru tatavvulardan olduğunu fakat Hz. Peygamber'in sözüyle belirlediği ve devam ettiği bir râtibe olmadığını, Hz. Peygamber'in, öğleden önce ve sonra ve akşamdan sonra kıldığı namazlar gibi kıldığı râtib bir sünnet olduğuna inanılmasının hata olduğunu ifade etmiş, mekruh da sayılamayacağını söylemiştir.<sup>516</sup>

İbn Teymiyye insanların farzlarla beraber olan revâtip sünnetler hususunda üç farklı görüşe sahip olduklarını belirtmiştir: a) Mâlik gibi vitir ve sabahın iki rekatı dışında sünnet kabul etmeyip bu hususta bir tayinde bulunmayanlar. b) Ehl-i Irak ile onlara muvafakat eden bazı Şâfiî ve Hanbelîler gibi zayıf hatta ehlinin uydurma olduğunu bildiği hadislerle bu hususta bir şeyler belirleyenler. Hz. Peygamber'in ikindiden önce dört rekat kıldığını veya ikindinin sünnetini kaza ettiğini rivayet edenler gibi. c) Sahih ve sabit sünnete muvafık olan vasat ve doğru görüş.<sup>517</sup> *Mecmûu'l-fetâvâ*'daki bu bölümü *Sünnetü'l-Cuma* ismiyle müstakil olarak tahkikli neşreden Ebû Abdullah Sa'd el-Müz'il, ikindi namazının sünnetinin Hz. Peygamber'in sözü ve fiiliyle sabit olduğunu söylemiş, yukarıda verilen İbn Ömer ve Ali rivayetlerini kaynaklarıyla nakledip değerlendirmiş ve musannıf İbn

<sup>514</sup> *Abdurrazzak*, III, 69 (4830).

<sup>515</sup> *Mecmûu fetâvâ*'nın muhakkikleri bu cümleye düştükleri notta, bu namazla ilgili hadislerin hepsinin zayıf olduğunu belirtip Heysemî'nin *Mecmeu'z-zevâid*'ine bakılmasını söylemişlerdir. Heysemî, “İkindiden önceki namazlar” başlığı altında Taberânî ve Ebû Ya'lâ'dan beş rivayet nakletmiş ve bunlarda metruk veya meçhul ya da zayıf rivayetler bulunduğunu zikretmiştir. Bk. Heysemî, *a.g.e.*, II, 468-469. Ancak yukarıda görüldüğü üzere bu hususta hasen ve sahih rivayetler mevcuttur. Bk. 2, 3, ve 4 numaralı hadisler, s. 86-88.

<sup>516</sup> İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXIII, 75-77, XXII, 169-170.

<sup>517</sup> İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXIV, 109-110; XXII, 168-169.

Teymiyye'nin bu sabit sünneti inkâr etmesinin hiçbir vechi olmadığını belirtmiştir.<sup>518</sup>

Merginânî, Resûlullah'ın müsâbere hadisinde ikindinin sünnetinden bahsetmediğini, bu sebeple İmam Muhammed'in *Mebсут*'ta bu namazı hasen diye isimlendirip rivayetlerdeki farklılıktan dolayı da kişiyi dört ya da iki kılmakta muhayyer bıraktığını söylemiş ve efdal olanın dört rekat olduğunu ifade etmiştir.<sup>519</sup>

İbn Adî, ikindiden önceki dört rekatın zikredildiği bir rivayet nakletmiş ve seneddeki ravi Muhammed b. Süleyman'ın muzdaribu'l-hadis olduğunu söylemiştir.<sup>520</sup> Zeylaî de, İbn Adî'nin seneddeki ravi Muhammed b. Süleyman'ı zayıf sayıp muzdaribu'l-hadis olduğunu söylediğini nakletmiş ve musannıf Merginânî'nin “Müsâbere hadisinde ikindiden önceki dört rekat zikredilmemiştir.” sözünün doğru olduğunu ifade etmiştir.<sup>521</sup> Fakat Aynî, müsâbere hadisininin farklı tarik ve lafızlarla geldiğini söyleyip bu lafızları sahabî ravileri ve kaynaklarıyla verirken “ikinci namazından önce iki rekat” cümlesinin olduğu rivayetleri de nakletmiştir.<sup>522</sup> Dolayısıyla sahih veya hasen senetlere sahip rivayetler mevcuttur. Ayrıca yukarıda ifade edildiği gibi müsâbere hadisi zikredilen namazların sünnet değil sadece müstehap olduklarına delil olabilir. Zira sünnet ancak Hz. Peygamber'in o namazlara devam ettiğine dair rivayetle sabit olur. Merginânî'nin yatsıdan önceki namazla alakalı söylediği gibi burada da, Resûlullah'ın bu namaza devam buyurmadığını, bu sebeple müstehap olduğunu ifade etmesi beklenirdi.

Görüldüğü gibi hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in ikinci namazından önce iki veya dört rekat bir namazı teşvik ettiğine ve bizzat kıldığına dair rivayetler yer almakta, fıkıh kitaplarında da bu namazın gayri müekked olduğu bildirilmekte, Şâfiî ve Hanbelî fıkıh kitaplarında dört, Hanefî fıkıh kitaplarında ise dört veya iki rekat olarak zikredilmektedir.<sup>523</sup>

<sup>518</sup> İbn Teymiyye, *Sünnetü'l-Cuma*, nşr. Ebû Abdullah Sa'd el-Müz'il, Dârü İbn Hazm, Beyrut 1994, s. 68.

<sup>519</sup> Merginânî, *Hidâye*, I, 81.

<sup>520</sup> İbn Adî, *a.g.e.*, VI, 229.

<sup>521</sup> Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, II, 138; İbn Adî, *a.g.e.*, VI, 229.

<sup>522</sup> Bk. Aynî, *Binâye*, II, 508.

<sup>523</sup> Bk. Kudûrî, *a.g.e.*, s. 41; Merginânî, *a.g.e.*, I, 81; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 452; Şîrâzî, *Muhezzeb*, I, 277; Nevevî, *Minhâcu't-tâlibîn*, s. 115; a.mlf., *Mecmû'*, III, 501; Şîrbînî, *İkna'*, I, 72; a.mlf., *Muğni'l-muhtâc*, I, 334; İbn Kudâme, *Muğni*, II, 539, 540; Şemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 149; Haccâvî, *a.g.e.*, I, 225.



## 2.4. Akşam Namazının Farzından Önce Kılınan Namaz

1) Abdullah b. Mugaffel el-Müzenî'den rivayet edildiğine göre Resûlullah: “Her ezan ve kamet arasında namaz vardır. Her ezan ve kamet arasında namaz vardır. Her ezan ve kamet arasında namaz vardır” buyurdu. Üçüncü defasında “kılmak isteyene.” dedi.<sup>524</sup>

Müslim'in diğer bir rivayetinde; Dördüncü defasında “kılmak isteyene” dedi, şeklidir.<sup>525</sup> Diğer bir rivayette hadisten sonra Abdullah b. Mugaffel'den rivayette bulunan ravi Abdullah b. Büreyde'yle ilgili “İbn Büreyde akşamdan önce iki rekat kılardı” ilâvesi vardır.<sup>526</sup>

Tirmizî bu hadisi “Akşam namazından önce kılınan namaz hakkındaki rivayetler” başlığı altında zikretmiş, sahâbenin, bu namaz hakkında ihtilaf ettiğini, bir kısmının bunu uygun görmeyip birçoğunun ise iki rekat kıldığının rivayet edildiğini, Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye'ye göre bu namazın müstehap olduğunu söylemiştir.<sup>527</sup> Nevevî ve Sindî de bu sahih hadisin, akşam namazından önce iki rekat namazın müstehap olduğunu gösterdiğini söylemiştir.<sup>528</sup> Sindî hadisin umumunun akşamı da kapsadığını ve bu hususta birçok sarîh hadis bulunduğunu, dolayısıyla mekruh olduğunu söylemenin bir veçhi olmadığını belirtmiş,<sup>529</sup> Hanefî mezhebine mensup olmakla birlikte, mezhebin hadise aykırı kabul ettiği görüşlerini benimsemeyip hadisle ameli tercih etmiştir.<sup>530</sup>

İbn Teymiyye, bu sahih hadisin, akşam namazından önce namazın meşruiyetine delâlet ettiğini, sâhâbenin bu namazı kıldığını, Hz. Peygamber'in onları görüp nehyetmediğini, emretmediğini, kendisinin de kılmadığını, dolayısıyla bunun caiz ve hasene olduğunu fakat sünnet edinilemeyeceğini söylemiştir. Hz. Peygamber'in bunun sünnet edinilmesini kerih gördüğünü, sözüyle belirlediği ve devam ettiği bir râtibe olmadığını, Hz. Peygamber'in, öğleden önce ve sonra ve

<sup>524</sup> *Buhârî*, Ezân 14, 16; *Müslim*, Müsâfirîn 304.

<sup>525</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 304.

<sup>526</sup> *İbn Hibbân*, IV, 426 (1559); *İbn Huzeyme*, II, 266 (1287); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 667 (4493).

Elbânî, hadisin, Şuayb Arnaût, isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Elbânî, *et-Talîkâtü'l-hisân*, III, 166-167 (1557); Arnaût, *İbn Hibbân* (tahrîc), IV, 426.

<sup>527</sup> Tirmizî, *Sünen*, I, 234-235.

<sup>528</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 177; Sindî, *Hâşiye alâ Sünen-i Nesâî*, I, 357.

<sup>529</sup> Sindî, *Hâşiye alâ Sünen-i İbn Mâce*, II, 43.

<sup>530</sup> Bk. Mehmed Özşenel, “Sindî”, *DİA*, C. 37, TDV, Ankara 2009, 245.

akşamdan sonra kıldığı namazlar gibi kıldığı râtib bir sünnet olduğuna inanılmasının hata olduğunu ifade etmiş, mekruh da sayılamayacağını belirtmiştir.<sup>531</sup>

Hadisteki ifade “iki ezan” şeklindedir. Kastedilen, âlimlerin ittifakıyla ezan ve kamettir.<sup>532</sup> Bakabildiğimiz hadis şerhlerinin tamamı, ezan ve kametin kastedildiğini belirtmiştir. Tahâvî ise bir topluluğun bu hadisi akşamın ezanıyla kameti arasında namazın mubah olduğuna delil aldığını, kendisinin bunu sabah ezanıyla öğle ezanı arasındaki namaz, öğle ezanıyla ikinci ezanı arasındaki namaz gibi “her iki ezan arasında namaz vardır” şeklinde anladığını, hadisin zahirinin bu olduğunu ve bir bâtin iddia edenin delil getirmesi gerektiğini söylemiştir.<sup>533</sup> Ancak aşağıdaki Abdullah b. Zübeyr rivayeti her farz namazdan önce iki rekat bir namaz olduğunu açıkça ifade etmektedir.

2) Abdullah b. Mugaffel el-Müzenî'nin rivayetine göre Resûlullah “*Akşamın farzından önce iki rek`at namaz kılınız*” buyurdu. Sonra tekrar “*Akşamın farzından önce iki rek`at namaz kılınız*” buyurdu. Üçüncü defasında, insanların bunu sünnet edinmelerini istemediği için “*Dileyen kılsın.*” diye ekledi.<sup>534</sup>

Bu hadis, söz konusu namazın müstehap olduğunun en kuvvetli delillerindendir. “Sünnet” kelimesi, bağlayıcı bir yol ve şariat anlamına gelmektedir.<sup>535</sup> Yani insanlar onu bağlayıcı, zorunlu zannetmesinler diye “*Dileyen kılsın*” denilmiştir. Emrin zahiri, vücûbu gerektirir fakat burada maksat mendupluktur. Çünkü mükellef muhayyer bırakılmış ve lafız zahirine hamledilir endişesiyle dileyen kılsın denilerek emrin zorunluluk ifade etmediği belirtilmiştir. Dolayısıyla sahih ve doğru görüşe göre bu iki rekat müekked olmayan bir sünnettir.<sup>536</sup> İbn Huzeyme ise, hadisteki emrin ibaha için olduğunu söylemiştir.<sup>537</sup>

İbn Hibban rivayetinde, Resûlullah akşam namazından önce iki rekat namaz kıldıktan sonra bu sözleri söylemiştir.<sup>538</sup>

<sup>531</sup> İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XXII, 169-170; XXIII, 75-77, XXIV, 105.

<sup>532</sup> Nevevî, *Mecmû*’, III, 503.

<sup>533</sup> Tahâvî, *Şerhu müşkili’l-âsâr*, XIV, 114.

<sup>534</sup> *Buhârî*, Teheccüd 35; İ’tisâm 27; *Ebû Dâvûd*, Salât 299; *Ahmed*, XXXIV, 171; (20552); *İbn Huzeyme*, II, 267; *Dârekutnî*, I, 499 (1042); Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-âsâr*, XIV, 115 (5494).

<sup>535</sup> İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, III, 595.

<sup>536</sup> Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, IV, 202.

<sup>537</sup> *İbn Huzeyme*, II, 267.

<sup>538</sup> *İbn Hibbân*, IV, 457 (1588).

Ali el-Kârî, İbn Hibbân rivayetini, Hz. Peygamber caiz olduğunu beyan için veya ilk zamanlar kılmıştır ya da onun hasâisindedir, şeklinde yorumlamıştır.<sup>539</sup> Elbânî ise bu ilâvenin şaz olduğunu söylemiştir.<sup>540</sup>

3) Abdullah b. Zübeyr'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Her farz namazdan önce mutlaka iki rekat namaz vardır.*”<sup>541</sup>

Bu hadis, akşamın farzından önce iki rekat kılmanın mendup olduğuna delil alınmıştır.<sup>542</sup>

4) Bureyde'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Akşam hariç, her ezan ve kamet arasında iki rekat namaz vardır.*”<sup>543</sup>

Tahâvî, birçok sahâbînin Resûlullah'dan sonra bu namazı kıldığına dair rivayetleri, muhtemelen o sahâbîler Bureyde'nin bildiği neshi bilmiyorlardı, diye

---

Şuayb Arnaût, hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Elbânî, bu ilâvenin şaz olduğunu, İbn Hibbân'daki bu isnadın ravilerinden birinin bu ilâveyle teferrüd ettiğini söylemiştir. Şuayb Arnaût'u, buna tenbih etmemesi, isnadının sahih olduğunu söylemesi hatta hadisi Buhârî ve diğerlerinin rivayet ettiğini söyleyerek bu şaz ilâvenin de onların rivayetlerinde olduğunu vehmettirmesi sebebiyle tenkid etmiş, böyle nice vehme düşürmelerinin olduğunu, toplansa bir kitap oluşturabileceğini belirtmiştir. Bk. Arnaût, *İbn Hibbân* (tahrîc), IV, 457; Elbânî, *Talîkâtü'l-hisân*, III, 181-182 (1586); a.mlf., *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe*, XII, 373 (5662); a.mlf., *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*, I, 466-467 (233).

<sup>539</sup> Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh*, III, 221.

<sup>540</sup> Elbânî, *et-Talîkâtü'l-hisân*, III, 181-182 (1586); a.mlf., *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe*, XII, 373 (5662); a.mlf., *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*, I, 466-467 (233).

<sup>541</sup> Bk. “Cuma Namazının İlk Sünneti” 2 numaralı hadis, s. 54.

<sup>542</sup> Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, V, 486.

<sup>543</sup> Tahâvî, *Şerhu müşkilî'l-âsâr*, XIV, 116 (5495); *Dârekutnî*, I, 497 (1040); Beyhakî, *Sünen*, II, 667 (4491); a.mlf., Beyhakî, *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*, IV, 9 (5292).

Beyhakî, hadisin senedinde yer alan Hayyân b. Ubeydullah'ın senedde ve metinde hata ettiğini söyleyip izah etikten sonra hadisin sahih olamayacağını belirtmiştir. İbnü'l-Cevzî *Mevzûât*'ında hadisin sahih olmadığını söyleyip Fellâs'dan naklen Hayyân'ın kezzâb bir ravi olduğunu belirtmiş, Zeylâî de, Beyhakî ve İbnü'l-Cevzî'nin değerlendirmelerini nakletmiştir. İbn Hacer; Hayyân'ın, - Bezzâr ve başkalarına göre sadûk olsa da - hadisin isnadında ve metninde Abdullah b. Bureyde'den nakleden huffâza muhalefet ettiğini ve rivayetinin şaz olduğunu söylemiştir. Bazı tariklerinde Bureyde'nin bu namazı kıldığına geçtiğini, “akşam hariç” istisnası mahfuz olsaydı Bureyde'nin kendi rivâyetine muhalefet etmeyeceğini söylemiş ve İbnü'l-Cevzî'nin Hayyân'ın kezzâb bir ravi olduğunu söylediğini nakletmiştir. Mahir Yasin de, bu hadisi senet ve metin bakımından şaza örnek vermiştir. Bir çok sika ravi, hadisi Abdullah b. Bureyde'nin müsnedi saymışken Hayyân'ın, hadisi Bureyde'nin müsnedi saymasının senet bakımından şaz olduğunu; “akşam hariç” istisnasının, sika ravilere muhalefî sebebiyle hata ve metin bakımından şaz olduğunu belirtmiştir. Elbânî de, iki rekata dair emrin sahih olduğunu ve bu rivayetin münker olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadisin sahih olmadığı, şaz ve münker olduğu görülmektedir. Bk. Beyhakî, *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr*, IV, 9 (5293); İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-mevzûât mine'l-ehâdîsi'l-merfûât*, I-III, nşr. Nûreddîn Boyacılar, Mektebetü Edvâi's-selef, Riyad 1997, II, 378-379 (954); Zeylâî, *Nasbu'r-râye*, II, 140; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 442; Mahir Yasin Fahl, *Eseru ileli'l-hadis fi'htilâfî'l-fukahâ*, Dârü Ammâr, Amman 2000, s. 290-291; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe*, V, 162 (2139); a.mlf., *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*, I, 466-467 (233).

yorumlamıştır.<sup>544</sup> Dipnotta görüleceği üzere bir çok âlim ise bu rivayetin metin ve senet bakımından şaz olduğunu, akşam namazından önce iki rekat namazın meşruiyetini belirten sahih rivayetler bulunduğunu söylemiştir.

5) Enes şöyle dedi: Müezzin akşam ezanını okuyunca, ashâb-ı nebî aceleyle direklere doğru koşup akşam namazından evvel iki rekat namaz kılarlardı. Onlar bu durumdayken Resûlullah mescide çıkardı. Ezanla kamet arasında çok bir şey de yoktu.<sup>545</sup>

Müslim'in rivayetinde “Öyleki yabancı biri mescide gelirdi de, bu iki rekat namazı kılanların çokluğuna bakarak akşam namazının kılındığını zannederdi.”<sup>546</sup> ilâvesi vardır.

Bu hadis, akşam namazından önceki iki rekatın müstehap olduğunu göstermektedir.<sup>547</sup>

Merginânî, “Güneş battıktan sonra akşam namazı kılınmadan, akşam geciktirileceği için nâfile kılınmaz.” demiştir.<sup>548</sup> Aynî bu cümlenin izahında, akşamı geciktirmenin mekruh olduğunu, geciktirmeye sebep olan şeyin de mekruh olacağını söyledikten sonra yukarıdaki Enes rivayetini zikredip sahâbenin bu namazı kılmalarının, nehiyden veya Resûlullah'ın bilgisinden önce olduğu yorumunu yapmıştır.<sup>549</sup>

6) Enes şöyle dedi: Resûlullah zamanında güneş battıktan sonra ve akşam namazından önce iki rek`at namaz kılardık. Ashaptan biri Enes'e: Bu namazı Resûlullah da kılar mıydı? diye sordu. Enes ona şu cevabı verdi: “O bizim kıldığımızı görür fakat bize kılın veya kılmayın, demezdi.”<sup>550</sup>

Bu hadis, Hz. Peygamber'in ashabının akşam namazından önce iki rekat namaz kıldığını, Hz. Peygamber'in de bunu onayladığını ve bu namazın caiz olup mekruh olmadığını hatta müstehap olduğunu göstermektedir.<sup>551</sup>

<sup>544</sup> Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, XIV, 121.

<sup>545</sup> *Buhârî*, Ezân 14; *Müslim*, Müsâfirîn 303.

<sup>546</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 303.

<sup>547</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 177.

<sup>548</sup> Merginânî, *Hidâye*, I, 50.

<sup>549</sup> Aynî, *Binâye*, II, 71.

<sup>550</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 302; *Ebû Dâvûd*, Salât 299; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, XIV, 117 (5496).

<sup>551</sup> Kurtubî, *Müfhim*, II, 467; Nevevî, *Minhâc*, VI, 177.

7) (Tâbiînden) Mersed b. Abdullah el-Yezenî (ö.90/708) şöyle dedi: Ukbe b. Âmir'e (ö.60/680) geldim ve ona, (tâbiînden olan) Ebû Temîm'in (ö.97/715) akşam namazından önce iki rekat namaz kılmasına taaccüb ettiğimi sana bildiririm, dedim. Ukbe: Biz Resûlullah zamanında bu namazı kılardık, dedi. Ben, Şu an kılmana mani olan nedir? diye sorunca meşguliyet cevabını verdi.<sup>552</sup>

Sindî, bu hadisi izah ederken, akşam namazından önce iki rekat kılmanın caiz hatta mendup olduğunun zahir olduğunu, bunu men edenlerin yeterli bir cevap verdiklerini görmediğini söylemiştir.<sup>553</sup>

8) Tavus şöyle dedi: İbn Ömer'e akşam namazından önce kılınan iki rekat namaz soruldu da "Resûlullah zamanında bu iki rekatı kılan bir kimse görmedim" cevabını verdi.<sup>554</sup>

Nevevî, hadisin isnadının hasen olduğunu söyledikten sonra, Beyhakî ve diğer âlimlerin bu rivayete şöyle cevap verdiklerini nakletmiştir: İbn Ömer, bilmediği bir şeyi nefyetmiş, diğerleri bildikleri şeyi (bu namazı) isbat etmişlerdir. İspat edenlerin - sayıları çok olmaları ve İbn Ömer'in bilmediği bir bilgiye sahip olmaları sebebiyle - rivayetlerinin İbn Ömer rivayetine takdim edilmesi vâciptir.<sup>555</sup>

Aynî ise, bu rivayetin, akşam namazından önce iki rekat namazın müstehap olmadığını gösterdiğini söylemiş,<sup>556</sup> İbnü'l-Hümâm, "müsbitin nâfiden evlâ olduğu" iddiasının bir şey olmadığını belirtmiş ve izahını yapmıştır. Selefîn çoğunun,

<sup>552</sup> *Buhârî*, Teheccüd 35; *Nesâî*, Mevâkît 38; *Ahmed*, XXVIII, 633 (17416); *Taberânî*, *el-Mu'cemü'l-kebir*, XVII, 287-288.

<sup>553</sup> *Sindî*, *Hâşiye alâ Sünen-i'n-Nesâî*, I, 307.

<sup>554</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 299; *Beyhakî*, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 670; *Abd b. Humeyd*, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, I, 39 (802).

*Zeylaî* ve *İbnü'l-Hümâm*, *Ebû Dâvûd* ile *Münzirî*'nin bu hadisle alakalı sükût ettiğini, hadisin onlara göre sahih olduğunu söylemiş, *Nevevî* de, isnadının hasen olduğunu belirtmiştir. *Elbânî* ise hadisin zayıf olduğunu, bu eserin *İbn Ömer*'den sahih olduğuna kalbin mutmain olmadığını, *İbn Hacer*'in de zayıf olduğuna işaret ettiğini, sahih olsa bile bu namazı isbat eden *Enes* hadisinin bunu nefyedene takdim edileceğini söylemiştir. *Şuayb Arnaût* da, tartışılan ravi *Şuayb*'la alakalı cerh tadil âlimlerinin değerlendirmelerini ve *Avnu'l-ma'bûd* sahibinin, birçok sahabe ve tabîinin akşam namazından önce iki rekat kıldığına dair rivayetler varken bu rivayetin nasıl sahih olabileceği, bu hadisin ravi *Şuayb*'in vehmi olduğu ve *Tavus*'tan sadece onun rivayet ettiği görüşlerini nakletmiştir. Sonuç olarak *Zeylaî* ve *İbnü'l-Hümâm*'ın hadisin sahih, *Nevevî*'nin isnadının hasen olduğu kanaatini taşıdığı, *Elbânî* ve *Şuayb Arnaût*'un sahih olmadığı görüşünde olduğu görülmektedir. Bk. *Zeylaî*, *Nasbu'r-râye*, II, 140; *İbnü'l-Hümâm*, *Fethu'l-kadîr*, I, 462; *Nevevî*, *Hulâsatu'l-ahkâm*, I, 541; a.mlf., *Mecmû'*, III, 502; *Elbanî*, *Zaîfu Sünen-i Ebû Dâvûd*, s. 99 (1284); a.mlf., *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*, I, 469; *Arnaût*, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 459.

<sup>555</sup> *Nevevî*, *Hulâsatu'l-ahkâm*, I, 541; a.mlf., *Mecmû'*, III, 502-503.

<sup>556</sup> *Aynî*, *Şerhu Sünen-i Ebû Dâvûd*, V, 180.

Hanefilerin ve İmam Mâlik'in bu namazın mendup olduğunu kabul etmediklerini, İbn Ömer'in "Resûlullah zamanında bu iki rekâtı kılan bir kimse görmedim" sözünü delil aldıklarını, Ebû Dâvûd ve Münzirî'nin bu hadisle ilgili sükut ettiklerini ve bunun, sahih kabul ettikleri anlamına geldiğini söylemiştir. İbn Ömer hadisinin Ebû Dâvûd'da bulunmasının, bu namazı sahabenin kıldığını, Resûlullah'ın kılın dediğini nakleden rivayetlerin ise Buhârî ve Müslim'de olmasının - her ikisi de sahih olduktan sonra - bir tercih sebebi olmadığını belirtmiştir. Tercih için haricî bir delile ihtiyaç olduğunu, Hanefilere göre İbn Ömer hadisi sahih sayılınca Buhârî'deki sahih hadise muaraza edebileceğini, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi büyük sahabîlerin bu namazı kılmamalarının ve İbrâhim en-Nahaî'nin bu namazı nehyetmesinin<sup>557</sup> İbn Ömer rivayetinin tercih sebebi olduğunu söylemiştir.<sup>558</sup>

9) Cabir şöyle dedi: Hz. Peygamber'in hanımlarını dolaştık ve sorduk: Müezzin ezan okuduğunda Resûlullah'ı akşam namazından önce iki rekât namaz kılarken gördünüz mü? Hayır, dediler. Sadece Ümmü Seleme şöyle dedi: Bilal akşam ezanını okuduğunda Resûlullah benim yanımda iki rekât namaz kıldı. Sordum: Ey Allah'ın Peygamber'i bu ne namazıydı. Bir şey mi oldu? "*Hayır. İkinci namazından önce bu iki rekâtı kılıyordum. Unuttum ve şimdi kıldım.*" buyurdular.<sup>559</sup>

10) Hammad b. Ebî Süleyman (ö.120/738) şöyle dedi: İbrâhim en-Nehaî'ye akşam namazından önceki namazı sordum beni o namazı kılmaktan nehyetti ve Resûlullah, Ebû Bekir ve Ömer bu namazı kılmadılar, dedi.<sup>560</sup>

Abdurrazzak ve Beyhakî'nin rivayetinde İbrâhim en-Nehaî şöyle demiştir:

<sup>557</sup> Bk. Aşağıdaki 10 numaralı rivayet, s. 97..

<sup>558</sup> İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 462-463.

İbnü'l-Humâm, en sahih hadislerin, *Buhârî* ve *Müslim*'de, sonra sadece *Buhârî*'de, sonra sadece *Müslim*'de yer alan, sonra ikisinin şartlarını taşıyıp başka eserlerde bulunan, sonra sadece *Buhârî*'nin, sonra sadece *Müslim*'in şartını taşıyıp başka eserlerde yer alan hadisler olduğu iddiasının tahakküm olduğunu, taklid edilemeyeceğini söylemiştir. Zira hadisin en sahih olmasının, ancak ravilerinin Buhârî ve Müslim'in itibar ettiği şartları taşıması ile gerçekleşeceğini, bu şartlar *Sahihayn*'in dışındaki bir hadisin ravilerinde varsa, *Sahihayn*'daki hadislerin en sahih olduğuna hükmetmenin tahakküm olacağını belirtmiştir. Hem *Buhârî*'de hem de *Müslim*'de tartışılan, tenkid edilen raviler bulunduğunu, raviler hakkındaki durumun ichtihâd olduğunu, dolayısıyla durumun, kitaplar üzerinde değil raviler ve şartlar üzerinde cereyan edeceğini ifade etmiştir. Bk. İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 462.

<sup>559</sup> Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, III, 212 (2110).

<sup>560</sup> Şeybânî, *Kitâbu'l-âsâr*, I, 374; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, XIV, 123 (5502).

Mübârekpûrî, *Kitâbu'l-âsâr* rivayetinin mu'dal' olması sebebiyle ihticaca elverişli olmadığını söylemiş, Şuayb Arnaût, ricalin sika olduğunu söylemekle yetinmiştir. Bk. Ebü'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, I, 550; Arnaût, *Şerhu müşkili'l-âsâr* (tahrîc), XIV, 123.

“Ebû Bekir, Ömer ve Osman akşam namazından önce iki rekat namaz kılmamışlardır”.<sup>561</sup>

Tahâvî, İmamı Muhammed’in bunu alıyoruz, dediğini, bu hususta Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf’tan bir muhalefet zikretmediğini, daha sonra Mescid-i haram, Mescid-i Resûl ve Mescid-i aksa gibi mescidlerde de uygulamanın böyle olduğunu belirtmiştir.<sup>562</sup>

İbnü'l-Hümâm İbn Hibbân rivayetindeki “Resûlullah akşam namazından önce iki rekat namaz kıldı.”<sup>563</sup> ilâvesinin, Nehaî’nin “Resûlullah bu namazı kılmadı.”<sup>564</sup> sözüne muâriz olmadığını, “Resûlullah’ın daha önce kılamadığı bir namazın kazasını kılıyor olabileceğini, bu durumun Taberânî’nin yukarıda geçen Cabir’den yaptığı rivayette<sup>565</sup> sabit olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber’in hanımlarının Peygamber’in kıldığını nefyetmesi<sup>566</sup> ile İbn Ömer’in sahâbenin kıldığını nefyetmesini<sup>567</sup> zikretmiş ve “müsbitin nâfiden evlâ olduğu” iddiasının bişey olmadığını belirtip izahını yapmıştır. Sonra zikredilenlerle bu namazın mendup olmadığını sabit olduğunu, kerahetin sabit olması için ayrı bir delil gerektiğini söylemiştir. Akşam namazının geciktirilmesi keraheti gerektirir iddiasına, az bir zamanın istisna edildiğini, iki rekatın hafif kılınması halinde o azın aşılması olmayacağını belirtmiştir.<sup>568</sup>

Nevevî; Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve diğer sahâbe ile Mâlik ve ekseri fukahânın bu namazı müstehap görmediklerini, Nehaî’nin de bid’at kabul ettiğini, delil olarak da akşam namazının ilk vaktinden biraz geciktirileceğini öne sürdüklerini, bazılarının da bu hadislerin mensuh olduğunu sandıklarını belirtmiştir. Akşamı geciktireceği iddialarını sünnete muhalif bir hayalden ibaret görmüş ve iltifat edilmemesi gerektiğini söylemiştir. Bununla beraber bu sürenin, akşam namazını ilk vaktinden erteletmeyecek kadar kısa olduğunu, nesih iddiasının düşüncesizce olduğunu, zira te’vilden ve hadislerin arasını cem etmekten aciz kalınması ve tarihin

<sup>561</sup> *Abdurrazzâk*, II, 435 (3985); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 669 (4500).

<sup>562</sup> Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, XIV, 123.

<sup>563</sup> Bk. 2 numaralı hadisin izahında İbn Hibbân rivayeti, s. 93..

<sup>564</sup> Bk. 10 numaralı hadis, s. 97.

<sup>565</sup> Bk. 9 numaralı hadis, s. 96.

<sup>566</sup> Bk. 9 numaralı hadis, s. 96.

<sup>567</sup> Bk. 8 numaralı hadis, s. 95.

<sup>568</sup> İbnü'l-Humâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 463.

bilinmesi durumunda neshe gidileceğini, burada bunların hiç birisinin olmadığını ifade etmiştir.<sup>569</sup>

Görüldüğü üzere akşam namazından önce kılınan iki rekat namazın meşruiyeti ve müstehap olup olmadığı hususu tartışma konusudur. Bazıları bu namazı müstehap sayarken bazıları mubah, bazıları da mekruh ve bid'at görmektedir. Zira Hz. Peygamber ve sahâbenin bu namazı kılıp kılmadığına dair zahiren de olsa birbiriyle çelişen rivayetler ile Hz. Peygamber'in kılınmasını tavsiye ettiği ve kılanları onayladığı rivayetler vardır. “*Her ezan ve kamet arasında namaz vardır.*” genel rivayeti, Hz. Peygamber'in bu namazı teşvik ettiğine, sahâbenin de kıldığına dair sahih rivayetler, sıhhati tartışmalı da olsa Hz. Peygamber'in kıldığına dair rivayet ile bunların muhaddis ve fukaha tarafından değerlendirilmeleri dikkate alındığında müstehap olduğu görüşünün delillerinin daha sağlam, tevillerinin daha isabetli olduğu, diğer görüş sahiplerinin delillerinin ise sıhhati tartışmalı, sahih rivayetlere yaptıkları yorumların da zorlama yorumlar olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber ve sahâbenin kıldığı sabit olmamasına rağmen bu genel rivayet ile zayıf rivayetleri ve öğlen namazına kıyası esas alarak yatsı namazından önce sünnet bir namazın olduğunu söyleyip bunca sahih rivayete rağmen akşamdan önce olmadığını söylemenin makul olmadığı açıktır.

## 2.5. Yatsı Namazının Sünnetleri

### 2.5.1. İlk Sünneti

1) Abdullah b. Mugaffel'den rivayet edildiğine göre Resûlullah: “*Her ezan ve kamet arasında namaz vardır. Her ezan ve kamet arasında namaz vardır. Her ezan ve kamet arasında namaz vardır*” buyurdu. Üçüncü defasında “*kılmak isteyene.*” dedi.<sup>570</sup>

2) Abdullah b. Zübeyr'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Her farz namazdan önce mutlaka iki rekat namaz vardır.*”<sup>571</sup>

Yatsıdan önceki namaz hakkında hususî bir hadis yoktur.<sup>572</sup> Fakat Abdullah

<sup>569</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 177.

<sup>570</sup> *Buhârî*, Ezân 14, 16; *Müslim*, Müsâfirîn 304.

<sup>571</sup> Bk. “Cuma Namazının İlk Sünneti” 2 numaralı hadis, s. 54.

<sup>572</sup> Halebî, *Gunyetü'l-mütemelî*, s. 385; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 88.



b. Zübeyr hadisi ile<sup>573</sup> Abdullah b. Mugaffel hadisinin umumî manasıyla istidlal edilmiştir.<sup>574</sup> Yatsıdan önce nâfile namaz kılmaya bir mâni de yoktur. Dolayısıyla bu genel rivayet müstehaplığı ifade etmektedir.<sup>575</sup> İkinci hadis birinci hadisi tefsir edip namazın rekat sayısını beyan etmiş ve iki rekat müstehap olmuştur.<sup>576</sup> Dört rekat namazın müstehap oluşu ise Ebû Hanîfe'nin görüşünden kaynaklanmıştır. Zira ona göre dört rekat kılmak daha faziletlidir ve hadisteki mutlak namaz lafzı zât ve sıfat bakımından kâmil olana hamledilmiştir.<sup>577</sup>

“Birinci rivayetteki mutlak namaz lafzı iki rekata hamledilir. Çünkü hadisler birbirlerini tefsir ederler. Halebî, Abdullah b. Zübeyr hadisine muttali olmadığı için Ebû Hanîfe'nin görüşüne dayanarak dört rekatın müstehap olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla dört rekatın ispatı için delile ihtiyaç vardır. Sünnetin isbatında kıyasa yer olmadığı açıktır.” şeklindeki bir itiraza Tehânevî şöyle cevap vermiştir: “Evet, sünnetin isbatında kıyasa yer yoktur. Ebû Hanîfe dört rekatın sünnet olduğunu söylememiştir. O, hem gece hem de gündüz namazlarında tek bir selâmla dört rekat kılmanın müstehap olduğunu söylemiştir. Müstehaplığın ve faziletin kıyasla isbatı mümkündür.”<sup>578</sup> Kişinin muhayyer olduğu, dilerse iki, dilerse dört rekat kılabilceği söylendiği gibi, dört rekatın Ebû Hanîfe'nin, iki rekatın İmâmeynin görüşü olduğu da söylenmiştir. Bu, gece namazları hususundaki ihtilaflarına dayanmaktadır.<sup>579</sup> Ebû Hanîfe'ye göre gece en faziletli olan, namazı dört rekat, İmâmeyne göre ikişer rekat olarak kılmaktır.<sup>580</sup>

Merginânî, Resûlullah'ın müsâbere hadisinin tefsirinde yatsının farzından önceki dört rekat namazdan bahsetmediğini ve bu namaza devam etmediğini, bu sebeple müstehap olduğunu ifade etmiştir.<sup>581</sup> Bâbertî, sünnet olmayışının, müsâbere hadisinin tefsirinde bahsedilmeyişi ve Hz. Peygamber'in devam etmeyişi şeklinde iki illetinden bahsedildiğini ve bunun doğru olmadığını belirttikten sonra şöyle denilebileceğini söylemiştir: “Hz. Peygamber devam etmediği için müsâbere

<sup>573</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 20.

<sup>574</sup> Halebî, *a.g.e.*, s. 385; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 20.

<sup>575</sup> Halebî, *a.g.e.*, s. 385.

<sup>576</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 20.

<sup>577</sup> Halebî, *a.g.e.*, s. 385;

<sup>578</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 20.

<sup>579</sup> Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, I, 430.

<sup>580</sup> Bk. Kâsânî, *a.g.e.*, II, 289.

<sup>581</sup> Merginânî, *Hidâye*, I, 81.

hadisinde zikredilmemiştir.”<sup>582</sup>

Şâfiî fıkıh kaynaklarının bazısında, yatsı namazından önce iki rekat<sup>583</sup> bazısında iki veya daha fazla rekat namaz müstehap olarak zikredilmiş ve Abdullah b. Mugaffel hadisi delil olarak verilmiştir.<sup>584</sup>

Mâlikî fıkıh eserlerinde, yatsıdan önceki namazla alakalı muayyen bir şeyin olmadığı ancak “*Her ezan ve kamet arasında namaz vardır.*” genel rivayetinin bulunduğu, sadece akşamın istisna edildiği belirtilmiştir.<sup>585</sup>

Hanbelî fıkıh kitapları, müekked ve gayri müekked nâfile namazları sayarken yatsıdan önceki bir namazdan bahsetmemişlerdir.<sup>586</sup> Ancak bazı Hanbelî âlimlerin eserlerinde yatsıdan önce bir namazın meşruiyetine Abdullah b. Mugaffel hadisi delil getirilmiştir.<sup>587</sup>

Mevsilî, yatsıdan önce dört, bir görüşe göre iki rekat namazın müstehap olduğunu söyledikten sonra Hz. Peygamber’in yatsıdan önce dört rekat namaz kıldığına dair Hz. Âişe’den bir hadis nakletmiştir.<sup>588</sup> Şürübülâlî, İbn Âbidîn ve Cezîrî (1882-1941) de aynı hadisi nakletmişlerdir.<sup>589</sup> Şürübülâlî, Mevsilî’nin sözlerini naklettikten sonra “Yatsıdan önceki dört rekat namaz hakkında hususî bir hadis yoktur” diyenin muhtemelen Mevsilî’nin sözlerine muttali olmadığını söylemiştir.<sup>590</sup> Oysaki hadis kaynaklarında yatsının ilk sünnetine dair böyle bir

<sup>582</sup> Bâbertî, *Înâye*, I, 459.

<sup>583</sup> Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne’l-metâlib*, y.y. ts., I, 202; Haccâvî, *a.g.e.*, I, 273; Remlî, *a.g.e.*, II, 110; Seyyid el-Bikrî Ebû Bekir b. es-Seyyid Muhammed ed-Dimyâtî, *Îlânetü’l-tâlibîn*, y.y. ts., I, 246.

<sup>584</sup> Nevevî, *Mecmû’*, III, 503; Abbâdî Şihâbüddîn Ahmed b. Kâsım el-Mısırî, *Hâşiye alâ Tuhfeti’l-minhâc*, Matbaatü Mustafâ Muhammed, Mısır ts., II, 223; Şirvânî, *a.g.e.*, II, 223.

<sup>585</sup> Bk. Hattâb, *Mevâhibü’l-celîl*, II, 370; Haraşî, *a.g.e.*, II, 3; Sâvî, *a.g.e.*, I, 266.

<sup>586</sup> Bk. İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 539-564; İbn Kudâme Şemsüddin, *a.g.e.*, IV, 139-161; Haccâvî, *a.g.e.*, I, 219-241.

<sup>587</sup> İbn Teymiyye, Abdullah b. Mugaffel’in “*Her ezanla kamet arasında namaz vardır.*” rivâyetini nakletmiş, bu rivâyete göre ikinci akşam ve yatsıdan önce namaz kılınabileceğini söylemiştir. Hz. Peygamber’in yatsıdan önce namaz kılmadığını dolayısıyla bu namazın hasene olduğunu, sünnet edinilemeyeceğini, bunun meşru tatavvulardan olduğunu fakat râtib bir sünnet olduğuna inanılmasının hata olduğunu ifade etmiş, mekruh da sayılamayacağını söylemiştir. İbnü’l-Useymîn de “*Her ezan ve kamet arasında namaz vardır*” rivâyetini nakletmiş, revâtip olmayan fakat bu hadise dahil olarak ikindiden önce iki, akşamdan önce iki ve yatsıdan önce iki rekat sünnet namaz olduğunu ifade etmiştir. Bk. İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXII, 169-170, XXIII, 75-77; İbnü’l-Useymîn, *Şerhu Riyâzi’s-sâlihîn*, V, 121-122.

<sup>588</sup> Mevsilî, *İhtiyâr*, I, 227.

<sup>589</sup> Bk. Şürübülâlî, *Merâkı’l-felâh*, s. 147; a.mlf., *İmdâdü’l-fettâh*, s. 403; İbn Âbidîn, *Minhatü’l-hâlık*, II, 88; Cezîrî, *el-Fıkh ale’l-mezâhibi’l-erbaa*, I, 298.

<sup>590</sup> Şürübülâlî, *İmdâdü’l-fettâh*, s. 403.

rivayet yoktur.<sup>591</sup> Resûlullah'ın yatsının farzından önce nâfile kıldığına dair rivayet olmasa da yukarıda nakledilen genel iki rivayetle amel edilerek yatsının farzından önce nâfile namaz kılınabileceğini söylemenin mümkün olduğu belirtilmiştir.<sup>592</sup>

Sonuç olarak yatsı namazının ilk sünneti hakkında hususî bir hadis mevcut değildir. Bazı Hanefî fıkıh kitaplarında, Hz. Peygamber'in yatsıdan önce dört rekat namaz kıldığına dair nakledilen rivayet hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Yatsı namazından önce gayri müekked/müstehap bir namazın olduğunu söyleyenlerin delili yukarıda nakledilen genel iki rivayettir. Bazıları, ikinci rivayetin mutlak olan birinci rivayeti açıkladığını belirterek bu namazın iki rekat olduğunu söylerken, bazıları da Ebû Hanîfe'ye göre gece en faziletli namaz dört rekattır, diyerek bu namazın da dört rekat olarak müstehap olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla genel rivayetlerden hareketle nâfile namaz kılınabileceğini söylemek mümkündür.

### 2.5.2. Son Sünneti

Rivayetlerde Hz. Peygamber'in, yatsı namazından sonra bazen iki, bazen dört, bazen de altı rekat kıldığı görülmekte, âlimler iki rekatın müekked, diğerlerinin müstehap olduğu değerlendirmesini yapmaktadır.

1) İbn Abbas şöyle dedi: (Bir keresinde) Resûlullah'ın hanımı teyzem Meymûne binti el-Hâris'in evinde geceledim. Hz. Peygamber onun nöbetinde yanında idi. Yatsıyı kıldı, sonra gelip dört rekat daha kıldı.<sup>593</sup>

2) Berâ b. Âzib'den rivayet edildiğine göre, Nebî şöyle buyurdu: “*Kim yatsı namazının farzından sonra dört rekat namaz kılsa, kadir gecesini dört rekat namaz kılmuş gibidir.*”<sup>594</sup>

<sup>591</sup> Kâsım b. Kutluboğa *İhtiyar* tahririnde Mevsilî'nin naklettiği bu hadisle alakalı hiçbir şey söylememiştir. Hadisi zikretmiş ne kaynağını belirtmiş ne de bir değerlendirme yapmıştır. Bu tahrir çalışmasının doktora tezi olarak tahkikini yapan Muhammed el-Mâs da hadisleri tek tek ele alarak kaynaklarını ve sened değerlendirmelerini vermesine rağmen bu hadisle ilgili hiçbir şey söylememiş adeta görmezden gelmiştir. Şuayb Arnaût, bu lafızla bir hadise vakıf olmadığını belirtmiş, *İmdâdü'l-fettâh*'ın muhakkıki da “yatsıdan önce dört rekat” lafzı olmaksızın hadisin Ebû Dâvud'da geçtiğini belirtmiştir. Bk. Kâsım b. Kutluboğa, *Ta'rîf ve'l-ihbâr bi tahrîci ehâdisi'l-İhtiyâr*, nşr. Muhammed el-Mâs Yakûbî (Doktora tezi), Ümmü'l-kurâ Üniversitesi, Mekke 1990, I, 475 (287); Arnaût, *İhtiyâr* (tahrîc), I, 227; Beşşâr Bekrî Arabî, *İmdâdü'l-fettâh* (tahrîc), s. 403.

<sup>592</sup> Enbiya Yıldırım, *Sahih Hadis Bulunmayan Konular*, Otto yay., Ankara 2015, s. 28.

<sup>593</sup> *Buhârî*, İlim 41; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 238-239 (406), II, 134 (1343), *Ebû Dâvûd*, Salât 314; *Ahmed*, V, 253-254 (3169), (3170); *Dârimî*, II, 797-798 (1290); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 670 (4507).

<sup>594</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VI, 254 (6332).

Bu hadisin, yatsıdan sonra dört rekat namazın meşrûiyetini gösterdiği belirtilmiştir.<sup>595</sup>

3) Ka'b el-Ahbâr şöyle dedi: Kim yatsıdan sonra dört rekat namaz kılar, kıraatta bulunur, rukû ve secdesini güzel yaparsa, onun sevabı o namazı kadir gecesi kılan kişinin sevabı gibi olur.<sup>596</sup>

Bu hadis mevkuftur. Ancak bu hususta mevkuftur, merfu gibidir. Zira bu sevap takdiri, ancak Hz. Peygamber'den duymakla mümkündür.<sup>597</sup>

4) Âişe şöyle dedi: Resûlullah cemaatle yatsıyı kılar sonra ailesine döner, dört rekat kılar sonra yatağına girer ve uyurdu.<sup>598</sup>

Diğer rivayette: Resûlullah yatsı namazını kıldıktan sonra yanıma gelir ve kesinlikle dört veya altı rekat namaz kılar.<sup>599</sup> şeklindedir.

Bu hadis, yatsı namazından sonra kılınacak dört veya altı rekat namazın meşruiyetine delalet etmektedir.<sup>600</sup>

Ali el-Kârî, iki rekatın müekked, diğer iki rekatın müstehap, son iki rekatın

---

Taberânî, Nâhid b. Sâlim'in bu hadisi rivayette tek kaldığını, Heysemî de hadisin senedinde Nâhid ve başkalarının bulunduğu, bunlardan bahseden kimseyi görmediğini söylemiştir. Bûsirî ve Azîmâbâdî senedinin zayıf, Elbânî de Nâhid'in tercemei haline vakıf olamadığını ve hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. Heysemî, *a.g.e.*, II, 467; Bûsirî, *İthâfû'l-hıyere el-mehere*, III, 109 (2312); Azîmâbâdî, *Ta'liku'l-muğnî*, II, 462; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife*, XI, 91 (5053); a.mlf., *Zaifü't-Terğîb*, I, 168 (322).

<sup>595</sup> Şevkânî, *Neylül-evtâr*, V, 65.

<sup>596</sup> Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 671 (4510); *Dâreku'nî*, II, 461 (1878); *İbn Ebî Şeybe*, V, 100 (7354).

Azîmâbâdî, hadisin Ka'b'a mevkuftur olduğunu belirttikten sonra Taberânî'nin *el-Evsat*'ta Berâ ve Enes'den, *el-Kebir*'de Abdullah b. Ömer'den rivayet ettiği (buradaki 1, 5 ve 6 rakamlı) hadisleri zikretmiş ve hepsinin illetli olduğunu söylemiştir. Bk. Azîmâbâdî, *et-Ta'liku'l-muğnî*, II, 461-462.

<sup>597</sup> İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 459.

<sup>598</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 314.

Elbânî, "dört rekat" ifadesi hariç sahih olduğunu, Hz. Âişe'den mahfuz olanın iki rekat olduğunu söylemiştir. Şuayb Arnaût ise, hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I, 370 (1346), (1348); *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 505, 506 (1346), (1348).

<sup>599</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 304; *Nesâî*, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 231-232 (390); *Ahmed*, XL, 351 (24305).

Zehebî, hadisin senedinde bulunan ravi Mukâtil b. Beşir el-İclî'nin meçhul olduğunu, İbn Hacer ise, İbn Hibbân'ın sika dediğini ve makbul biri olduğunu söylemiştir. Şuayb Arnaût, Mukâtil'in meçhul olup hadisin isnadının zayıf olduğunu, Elbânî de hadisin zayıf olduğunu, Hamza Ahmed ez-Zeyn, Mukâtil'in hadisinin Ebû Dâvûd ve Nesâî nezdinde muvassak olup hadisin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, VI, 503; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 142; a.mlf., *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 544; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 473; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XL, 352; Elbânî, *Zaifü Sünen-i Ebî Dâvûd*, s. 101 (1303); Zeyn, *Müsned* (tahrîc), XVII, 288 (24186).

<sup>600</sup> Şevkânî, *Neylül-evtâr*, V, 63.

nâfile olup “veya” ifadesinin şek ya da çeşitliliğe ihtimali olduğunu söylemiştir.<sup>601</sup> Zürkânî ise şek için olmadığını, bazen dört, bazen altı rekat kıldığını belirtmiş, iki rekat kıldığına dair rivayeti de naklettikten sonra hadislerin, yatsıdan sonra evine girdiğinde bazen iki, bazen dört, bazen de altı rekat kıldığını ifade ettiğini söylemiştir.<sup>602</sup>

5) Enes'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Yatsı namazından sonra kılınan dört rekat namaz, kadir gecesini kılınan dört rekat gibidir.*”<sup>603</sup>

6) İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Kim yatsı namazını cemaatle kılar sonra mescidden çıkmadan dört rekat namaz kılsa, bu namaz kadir gecesini kılınan namaza denk gibidir.*”<sup>604</sup>

Şeybânî ve Ebû Yusuf bunu İbn Ömer'den “cemaatle” sözü olmaksızın ve mevkuf olarak rivayet etmiştir.<sup>605</sup>

7) İbn Abbas'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah: “*Kim yatsı namazından sonra dört rekat namaz kılar, ilk iki rekatında Kâfirûn ve İhlas sûrelerini, üç ve dördüncü rekatında Secde ve Mülk sûrelerini okursa, o namaz kadir gecesini kılınmış*

<sup>601</sup> Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, III, 227.

<sup>602</sup> Zürkânî, *Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledüniyye*, nşr. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1996, XI, 57; Ebu'l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, IV, 151.

<sup>603</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, III, 141 (2733).

Heysemî, hadisin senesinde bulunan Yahya b. Ukbe'nin cidden zayıf olduğunu söylemiş, Münâvî hadisin hasen olduğuna işaret eden Suyûtî'ye itiraz edip Heysemî'nin sözlerini nakletmiştir. İbn Hacer, Yahya hakkında “leyse bi şey”, “münkeru'l-hadis”, “kezzâb, habîs, Allah'ın düşmanı” nakillerinde bulunmuş. Elbânî de Yahya'nın hadis uydurmayla itham edildiğini ve münkeru'l-hadis olduğunu nakledip hadisi “cidden zayıf” olarak nitelemiştir. Sonuç olarak hadis çok zayıf bir hadistir. Bk. Heysemî, *a.g.e.*, II, 484; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, VIII, 464; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, I, 468; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife*, XI, 99 (5058).

<sup>604</sup> Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit, *Müsned*, te'lîf, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh, nşr. Nazar Muhammed el-Feryâbî, Mektebetü'l-kevser, Riyad 1994, s. 223; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, V, 254 (5239).

İbnü'l-İrakî, hadisin senesinde zayıflık olduğunu, Heysemî, zayıf olan bir ravinin bulunduğunu söylemiştir. Elbânî, Ebû Hanîfe dışındaki ravilerin sika olduğunu, Ebû Hanîfe'yi ise imamların zayıf saydığını, Irakî'nin bu sebeple sahih olmadığını söylediğini, Heysemî'nin hadisteki zayıf raviyle Ebû Hanîfe'yi kastettiğini, taassup sahibi Hanefilerden çekindiği için ismini açıkça söylemeye cesaret edemediğini ve hadisin zayıf olduğunu fakat, “mescidden çıkmadan” sözü hariç birçok sahâbîden mevkuf olarak sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. İbnü'l-İrakî, *Tarhu't-tesrîb*, IV, 162; Heysemî, *a.g.e.*, II, 485; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife*, XI, 101 (5060). Ebû Hanîfe'nin birtakım tarihî ve siyasî sebeplerle haksız olarak cerhedildiğiyle alakalı bk. Selahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, İnsan Yayınları, İst. 2003, s. 68-73.

<sup>605</sup> Şeybânî, *Kitabu'l-âsâr*, I, 293; Ebû Yusuf, *Kitabu'l-âsâr*, s. 83.

*gibi yazılır.”<sup>606</sup>*

Yatsı namazından sonra kılınacak namazla alakalı rivayetler iki ve dört rekat şeklinde farklılık arzettiği için kişi iki ya da dört kılmakta serbesttir ancak dört rekat kılınması daha faziletlidir.<sup>607</sup>

İki rekat müekked sünnetten hariç dört rekat mı kılınacağı, yoksa onunla birlikte mi dört rekat olacağı, müekkedle birlikte dört rekat kılınacaksa tek bir selâmla mı ikişer ikişer mi kılınacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. İster bir selâmla, ister ikişer ikişer olarak dört rekat kılınsın, sünnet ve müstehabbın gerçekleşeceği; ister Allah için dört rekat kılmaya, ister dört rekat menduba veya sünnete niyet edilsin bir engel söz konusu olmadığı belirtilmiştir.<sup>608</sup>

Hz. Peygamber’in yatsının farzından sonra dört rekat namaz kıldığıının sahih rivayetle sabit olduğu, zayıf da olsa birçok rivayetde bu namazı teşvik ettiği görülmekte ve söz konusu namazın gayri müekked sünnet olduğu anlaşılmaktadır.

---

<sup>606</sup> Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, XI, 437 (12240); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II, 671 (4509).

Zehebî ve Heysemî, hadisin senesinde bulunan Yezid b. Sinan’ı Ahmed, İbnü’l-Medinî ve İbn Maîn’in zayıf saydığını, Buharî’nin “mukâribu’l-hadis” dediğini belirtmişler, Heysemî ilaveten Muaviye’nin sika saydığını, Ebû Hâtim’in “mahalluhu’s-sıdk” dediğini nakletmiştir. Bk. Zehebî, *Mizanü’l-i’tidâl*, VII, 246; Heysemî, *a.g.e.*, II, 484.

<sup>607</sup> Merginânî, *Hidâye*, I, 81. Dört rekat sayıca fazla olduğu için herkese göre iki rekattan daha faziletlidir. Tek selamla kılınması durumunda Ebû Hanîfe’ye göre iki yönden daha faziletli olmuş olur. Biri, rekat sayısının fazla olması, diğeri ise dört rekatın bir selamla kılınması. Zira Ebû Hanîfe’ye göre gündüz ve gece kılınacak nâfile namazlarda en faziletli olan bir selamla dört rekat kılmak, İmameyne göre ise gece kılınacak nâfile namazlarda en faziletli olan ikişer ikişer kılmaktır. Bk. Aynî, *Binâye*, II, 511; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, I, 461.

<sup>608</sup> İbnü’l-Hümâm, *a.g.e.*, I, 460-461.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### FARZLARA TÂBİ OLMAYAN NÂFILE NAMAZLAR

#### 1. MÜEKKED OLANLAR

Farzlara tâbi olmayan müekked sünnetler; teravih, bayram, küsûf ve teheccüd namazları olarak ele alınacaktır.

##### 1.1. Teravih Namazı

Günümüzde birçok husus gibi teravih namazının meşruiyeti ve gece namazından farklı bir namaz olup olmadığı bazılarınca tartışma konusudur. Burada ilgili rivayetler nakledilecek, bu namazın meşruiyeti, rekat sayısı ve bazı ahkâmı geniş bir şekilde ele alınacaktır.

##### 1.1.1. Teravih Kavramı

“Terâvîh”, tervîha kelimesinin çoğuludur.<sup>609</sup> Tervîha, masdar binâi merredir ve oturuşun ismidir. İnsanlar her dört rekattan sonra oturarak istirahat ettiklerinden mecazen her dört rekata tervîha denilmiştir. Mecaz, mücâveret alakasıyladır. Mücâvir olan oturmanın ismi, mücâvir olduğu rekatlara verilmiştir.<sup>610</sup> Veya tervîha, masdardır ve istirahat anlamındadır. Her dört rekata, bitiminde kendisi kadar istirahati gerektirdiği için mecazen tervîha denilmiştir. Mecaz, lüzum alakasıyladır. Gereken istirahatin ismi gerektiren rekatlara verilmiştir.<sup>611</sup> Ya da Hz. Peygamber bu namazı kılarak dört rekattan sonra istirahat ettiği için “terâvîh” ismini almıştır.<sup>612</sup> Zira Hz. Âişe “Resûlullah gece dört rekat kılar sonra istirahat ederdi (يَتَرَوِّحُ)”<sup>613</sup> demiştir. Beyhakî (ö.458/1066), “eğer sabitse ‘يَتَرَوِّحُ’ sözü teravih namazında imamın

<sup>609</sup> İbn Manzûr, *a.g.e.*, III, 1768; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 484; Aynî, *Binâye*, II,550; a.mlf., *Umdetü'l-kârî*, XI, 176; *el-Mevsûatü'l-fikhîyye*, XXVII, 135.

<sup>610</sup> Aynî, *Binâye*, II, 550; a.mlf., *Umdetü'l-kârî*, XI, 176; Şurunbülâlî, *Merâkî'l-felâh*, s. 159; a.mlf., *İmdâdü'l-fettâh*, s.428; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkî'l-felâh*, s. 411.

<sup>611</sup> İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 484; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 116; Şurunbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh*, s.428; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkî'l-felâh*, s. 411; *el-Mevsûatü'l-fikhîyye*, XXVII, 135.

<sup>612</sup> Kâmil Miras, *a.g.e.*, IV, 70; Fazl Hasan Abbâs, *Tavzîh fî salâteyi't-terâvîh ve't-tesâbih*, Dârü'l-furkan, Ammân, 1988, s. 33.

<sup>613</sup> Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-esfiyâ*, Dârü'l-fikr, Beyrut 1996, VIII, 289; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 700 (4623).

Beyhakî, hadisin senedindeki ravi Muğîra b. Ziyâd'ın teferrüd ettiğini ve kavî olmadığını, İbn Hacer de, evham sahibi sadûk olduğunu söylemiştir. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadisin i'tibar için alındığı belirtilmiştir. Bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 700; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 543; Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Hadisevi, İst. 2006, s.

istirahat etmesinde bir asıldır” demiştir.<sup>614</sup> Hamza Muhammed Kasım (ö.1431/2010) ise, bu namazın nübüvvet döneminde “kıyâmu’l-leyl” olarak bilindiğini, buna, hulefâ-i râşidîn asrında “teravîh” denildiğini ifade etmiştir.<sup>615</sup>

Bu namaz, ileride görüleceği üzere rivayetlerde “kıyâmu ramazan”, “kıyâmu şehri ramazan” şeklinde yer almaktadır. Hadis ve Fıkıh kitaplarında ise, “teravîh”,<sup>616</sup> “salâtü’t-teravîh”,<sup>617</sup> “kıyâmu ramazan”<sup>618</sup> ve “kıyâmu şehri ramazan”<sup>619</sup> başlıkları altında ele alınmakta, “Kıyâmu ramazan” ve “kıyâmu şehri ramazan” başlıklarının tercih sebebinin hadislere uymak olduğu belirtilmektedir.<sup>620</sup>

### 1.1.2. Rivayetler

Hiz. Peygamber’in teravîh namazını teşvik ettiğini, bizzat kıldığını ve kılanları onayladığını gösteren çok sayıda rivayet mevcuttur:

1) Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Kim ramazanın faziletine inanarak ve sevabını Allah’tan bekleyerek kıyâmu ramazanda bulunur (teravîh namazı kılar)sa, geçmiş günahları bağışlanır.*”<sup>621</sup>

Müslim’in diğer bir rivayetinde, hadisin evvelinde Ebû Hüreyre’nin “Resûlullah, kesin emir vermeksizin kıyâmu ramazanı tavsiye eder ve şöyle buyururdu:” ilâvesi vardır.<sup>622</sup>

<sup>614</sup> Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II, 700.

<sup>615</sup> Hamza Muhammed Kâsım, *Menâru’l-kârî şerhu Muhtasarı Sahîhi’l-Buhârî*, nşr. Beşîr Muhammed Uyûn, Mektebetü Dâri’l-beyân, Dımaşk 1990, III, 240.

<sup>616</sup> Bk. İbn Hibbân, *Sahîh*, VI, 282; Gazzâlî, *Vasîfî’l-mezheb*, nşr. Ahmed Mahmûd İbrâhim, Dâru’s-selâm, y.y. 1997, II, 215; Kâsânî, *a.g.e.*, II, 274; Ebu’l-Meâlî Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Buhârî, *el-Muhîtu’l-burhânî fi’l-fikhi’n-Nu’mânî*, nşr. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî, Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, Beyrut 2004, I, 456. İbn Kudâme, *Mukni’*, IV, 161; Nevevî, *Ravzatü’t-tâlibîn*, I, 334; a.mlf, *Minhâcu’t-tâlibîn*, s. 116; Mevsilî, *İhtiyâr*, I, 234; Şurunbülâlî, *Merâkı’l-felâh*, s. 159;

<sup>617</sup> *Buhârî*, Salâtü’t-terâvîh; Ebû Şüca’ Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed el-İsfehânî, *el-Gâye ve’t-takrîb*, Dâru’l-meşârî’, Beyrut 1996, s. 412; Kâsânî, *a.g.e.*, II, 274; Haccâvî, *a.g.e.*, I, 225; Şurunbülâlî, *Merâkı’l-felâh*, s. 159; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, II, 493.

<sup>618</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 25; *Tirmizî*, Savm 83; Nesâî, Kıyâmu’l-leyl 3; *Mâlik*, I, 114; *Abdurrazzak*, IV, 258; Şîrâzî, *Muhezzeb*, I, 159; Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, I, 287; İbn Rüşd Ebü’l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Bidâyetü’l-müctehîd*, nşr. Muhammed Subhî Hasan Hallâk, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1415, I, 487.

<sup>619</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 316; *Tirmizî*, Savm 81; Nesâî, Kıyâmu’l-leyl 4; *İbn Mâce*, İkâme 173; *İbn Huzeyme*, III, 335; *Dârimî*, II, 1114; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II, 655, 692; Begavî, *Şerhu’s-sünne*, IV, 116; Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, I, 349; Merginânî, *Hidâye*, I, 85; İmrânî, *a.g.e.*, II, 274; İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 601.

<sup>620</sup> Bâbertî, *a.g.e.*, I, 484; Aynî, *Binâye*, II, 550.

<sup>621</sup> *Buhârî*, Teravîh 1; *Müslim*, Müsâfirîn 173, 174.

<sup>622</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 174; *Ebû Dâvûd*, Salât 316; *Tirmizî*, Savm, 83; Nesâî, Sıyâm 39; *Mâlik*, Salât fi ramazan 2.



Nevevî, “kıyâmu ramazan”la teravîh namazının kastedildiğini,<sup>623</sup> Kirmânî de (ö.786/1384), bunda ittifak olduğunu söylemiştir.<sup>624</sup> İbn Hacer, Nevevî’nin, teravîh namazıyla da kıyâmu ramazanın gerçekleşeceğini kastettiğini, sadece teravîh namazıyla gerçekleşeceğini söylemek istemediğini belirtmiş ve Kirmânî’nin, teravîh namazının kastedildiğinde ittifak olduğunu söylemesini garipsemiştir.<sup>625</sup> Ali el-Kârî ve Münâvî de, hadisteki “kıyâmu ramazanı” teravîh namazı veya tilâvet, namaz, zikir, şer’î ilim gibi bir ibadetle geceyi ihya etmek olarak yorumlamışlardır.<sup>626</sup>

Rivayetin zahirinin, teravîh namazında cemaatin ve tek kılmanın mubah olduğunu gösterdiği zira “Kim tek başına veya cemaatle kıyâmı ramazanda bulunursa...” şeklinde bir kayıt olmayıp mutlak olarak ifade edildiği söylenmiştir.<sup>627</sup>

Bazı alimler bağışlanan günahların küçük günahlar olduğunu, büyük günahları sadece tövbenin silebileceğini söylemiş, bazıları ise bu yoruma, Allah’ın lütfü çok daha geniştir, diyerek itiraz etmişlerdir. Hadisin zahirinden anlaşılanın da küçük ve büyük günahlar olduğu belirtilmiştir.<sup>628</sup>

2) Abdurrahman b. Avf’dan rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “Allah ramazan orucunu üzerinize farz kıldı. Ben de kıyâmını size sünnet kıldım. İnanarak ve karşılığını Allah’tan bekleyerek ramazan orucunu tutan ve kıyâmını yapan annesinden doğduğu günkü gibi günahlarından temizlenir.”<sup>629</sup>

Hz. Peygamber’in “Ramazanın kıyâmını size sünnet kıldım.” ifadesinin, bu kıyâmın sünnet olduğunu açıkça gösterdiği ve bu kıyâmla teravîh namazının

<sup>623</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 58.

<sup>624</sup> Kirmânî, *Kevâkib*, IX, 152.

<sup>625</sup> İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, V, 444.

<sup>626</sup> Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh*, III, 335; Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, VI, 191.

<sup>627</sup> İbn Abdilber, *İstizkâr*, V, 145.

<sup>628</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, V, 445; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XI, 177; Nevevî, *Minhâc*, VI, 58-59; Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, V, 172.

<sup>629</sup> *Nesâî*, Sıyâm 40; *İbn Mâce*, İkâme 173; *Ahmed*, III, 198-199 (1660); *Tayâlisî*, I, 180-181 (221); *Ebü Ya’lâ*, II, 169-170 (864), (865); Mervezî, *Kitâbu Kıyâmı ramazan*, İhtisâr, Ahmed b. Ali el-Makrîzî, nşr. Muhammed Ahmed Âşûr, Cem’al Abdülmünim el-Kûmî, Dârü’z-zehebiyye, Kahire ts., s. 30-31; *İbn Ebi Şeybe*, 229-230 (7787).

Hepsinin senedinde Nadr b. Şeybân vardır. İbn Hacer, Nadr hakkında İbn Maîn’in “leyse hadîsuhü bi şey” sözü ile Buhârî’nin bu hadisiyle ilgili “Sahih değil” sözünü nakletmiştir. Elbânî, hadisin zayıf olduğunu, Şuayb Arnaût da Nadr’dan dolayı isnadının zayıf olduğunu söylemiş, yukarıda geçen İbn Maîn ve Buhârî’nin sözlerini nakletmiştir. Dolayısıyla hadis zayıf bir hadistir. Bk. İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, IV, 223; Elbânî, *Zaîfu Süneni’n-Nesâî*, s. 70-71 (2209); a.mlf., *Zaîfu Sünen-i İbn Mâce*, s. 99 (247); Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), II, 355; *Müsned* (tahrîc), III, 199.

kastedildiğinde Kirmânî'nin dediği gibi icmâ olduğu söylenmiş,<sup>630</sup> bu ifadeyle teravihin, bazılarının sandığı gibi Hz. Ömer'in değil Hz. Peygamber'in sünneti olduğunun sabit olduğu, Hz. Ömer'in teravihin bir imamla kılınmasını sağladığı belirtilmiştir.<sup>631</sup>

Hadisin zahiri, küçük ve büyük günahların temizlendiğini göstermekte, “*annesinden doğduğu günkü gibi*” benzetmesi temizlenmeyi küçük günahlara tahsis etmeyi uzak kılmaktadır.<sup>632</sup>

3) Mesrûk (ö.63/683) şöyle dedi: Hz. Ömer ramazan geldiğinde bir hutbe irad edip Allah'a hamd ve senadan sonra şöyle derdi: Dikkat edin bu mübarek ay, Allah'ın orucunu farz kılıp kıyamını farz kılmadığı bir aydır. Kıyama gücü yeten kıyam etsin (teravih kılınsın) Zira o, Allah'ın buyurduğu hayrî nâfilelerdendir Gücü yetmeyen yatağında uyusun.<sup>633</sup>

Beyhakî ve İbn Kesir, bu eseri Abdullah b Ukeym'den nakletmiştir.<sup>634</sup>

Yukarıdaki üç rivayette teravih namazı teşvik edilmiş, aşağıdaki rivayetlerde ise Hz. Peygamber'in üç gece sahâbe ile birlikte mescidde teravih namazı kıldığı rekât sayısı belirtilmeksizin nakledilmiştir.

4) Zeyd b. Sâbit'den rivayet edildiğine göre Resûlullah ramazanda mescidde hasırdan bir oda edinmişti. Orada birkaç gece namaz kılmış insanlar da yanında toplanıp onunla namaz kılmışlardı. Sonra bir gece Hz. Peygamber'in sesini duymadılar. Uyuduğunu sanıp (uyansın ve) yanlarına çıksın diye bazıları öksürmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Sizde gördüğüm (teravihi cemaatle kılma arzusu) tavrı dâimidir. Fakat (devam etmem halinde) üzerinize farz kılınmasından korktum. Şâyet farz kılınrsa yerine getiremezsiniz. Ey insanlar! Evlerinizde kılınız. Farzların dışında kişinin kıldığı en faziletli namaz evinde kıldığı*

<sup>630</sup> Yukarıda İbn Hacer'in bu icmâ iddiasına itiraz ettiği, teravih namazının “kıyâmu ramazan”ın ihya şekillerinden biri olduğu, başka şekillerinin de bulunduğu nakledilmiştir. Bk. s. 106.

<sup>631</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 66.

<sup>632</sup> Sindî, *Hâşiye alâ Süneni İbn Mâce*, II, 123.

<sup>633</sup> Mervezî, *Kitabu Kıyâmı ramazân*, s. 32; Abdurrazzak, IV, 265 (7748).

<sup>634</sup> Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IIIIV, 351 (7954); İbn Kesîr Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer ed-Dımaşkî, *Müsnedü'l-Fârûk Emîri'l-mü'minîn Ebî Hafs Ömer b. el-Hattâb ve akvâluhû alâ ebvâbi'l-ilm*, nşr. Abdülmü'tî Kalacî, Dârü'l-vefâ, y.y. 1991, s. 267.

İbn Kesir isnadının ceyyid hasen olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Kesîr, *Müsnedü'l-Fârûk*, s. 267.

*namazdır.*”<sup>635</sup>

Bu hadis, Hz. Peygamber’in mescidinde ramazanda kılınan namaz hakkındadır. Evde kılınan teravih namazı, Hz. Peygamber’in mescidinde kılınan teravihten daha hayırlı olunca ya diğer mescidlerde kılınan diğer nâfile namazların durumu nedir? Hz. Peygamber muhtemelen evi dar olduğu için mescide çıkıyor ve orada kılıyordu. Aksi halde nâfileler için ev daha faziletlidir. Ancak âlimlerin çoğu teravihin mescidde kılınmasının daha faziletli olduğu görüşündedir. O İslam’ın şiarıdır<sup>636</sup> ve ittifakla istisna edilmiştir.<sup>637</sup> İstisna edilişi Hulefâ-yi Râşidin’in uygulamalarıyla olmuştur.<sup>638</sup>

Ali el-Kârî, Hz. Peygamber’in mescidde itikaf için hasırla bir yer çevirip içinde ibadetle meşgul olduğunu, farz namazlar için çıkıp tekrar oraya döndüğünü söylemiştir. Teravihi de orada değil, çıkıp mescidde kıldırıldığını, birkaç gece sonra farzı kıldırıp oraya girdiğini ve teravih için çıkmadığını, İbn Hacer’in sözünden anlaşılan “Hz. Peygamber’in teravihi o odadayken kıldırıldığının” sahih bir nakle muhtaç olduğunu belirtmiştir.<sup>639</sup>

İbn Hacer, Hz. Peygamber’in bir amele devam edip insanların da ona uymaları durumunda o amelin insanlara farz kılınacağı hükmünü uzak bulmuş, Hz. Peygamber’in farzların revâtibine devam edip sahâbenin de kendisine uyduğunu fakat bu namazların farz kılınmadığını hatırlatmıştır.<sup>640</sup> Bâcî (ö.474/1081) ve İbn Hacer bu hususta birkaç ihtimal nakletmişlerdir: a) Allah, Hz. Peygamber’e, bu namaza onlarla devam ederse, namazı onlara farz kılacağını vahyetmesi üzerine Hz. Peygamber onları düşünerek devam etmemiştir. b) Hz. Peygamber’in devam ettiği bazı ibadetler farz olunca içine bunun da farz olabileceği endişesi doğmuştur. c) Hz. Peygamber’in devam etmesi sebebiyle bazı insanlar bu namazın farz olduğunu zannedeceklerdi.<sup>641</sup> Bütün bunlar Hz. Peygamber’den sonra söz konusu değildir.<sup>642</sup>

5) Hz. Âişe’den rivayet edildiğine göre Resûlullah bir gece mescidde namaz

<sup>635</sup> *Buhârî*, İ’tisâm 3; *Nesâî*, Kıyâmu’l-leyle, 1; *Ahmed*, XXXV, 458 (21582).

<sup>636</sup> *Sindî*, *Hâşiye alâ Süneni’n-Nesâî*, II, 220.

<sup>637</sup> Bk. Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih*, III, 336.

<sup>638</sup> Bk. Leknevî, *Tuhfetü’l-ahyâr*, s. 112-115.

<sup>639</sup> Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih*, III, 333.

<sup>640</sup> İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, III, 520-521.

<sup>641</sup> Bâcî, *Müntekâ*, II, 144; İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 520.

<sup>642</sup> Bâcî, *a.g.e.*, II, 144.

kıldı. Sahâbe de onun kıldığı namazı kıldı. Hz. Peygamber ertesi gece yine kıldı. Sahâbenin sayısı çoğaldı. Sahâbe üçüncü veya dördüncü gece de mescidde toplandılar. Fakat Hz. Peygamber yanlarına çıkmadı. Sabah olunca Resûlullah “*Toplandığınızı gördüm. Yanınıza çıkmama bu namazın size farz kılınması endişesi mani oldu.*” buyurdu. Âişe “Bu ramazanda idi.” dedi.<sup>643</sup>

6) Hz. Âişe’den rivayet edildiğine göre Resûlullah gece yarısı çıktı, mescidde namaz kıldı, bir kısım sahâbî de ona uyararak namaz kıldı. İnsanlar sabah bu durumu konuşmaya başladılar. (İkinci gece) daha fazla kişi toplandı. Resûlullah ikinci gece (tekrar mescide) çıktı ve insanlar ona uyararak namaz kıldılar. İnsanlar sabah bu durumu konuştular ve üçüncü gece mesciddeki insan sayısı arttı. Resûlullah (üçüncü gece de mescide) çıktı insanlar ona uyararak namaz kıldılar. Dördüncü gece mescid insanları almadı. Resûlullah yanlarına çıkmadı. bazı sahâbîler namaz (ya Resûlallah) demeye başladılar. Resûlullah (sabaha kadar) yanlarına çıkmadı. Sabah namazı için çıktı. Sabah namazını bitirdikten sonra insanlara döndü, kelime-i şehâdet getirdi ve şunları söyledi: “*Dün geceki durumunuz bana gizli değildi fakat (çıkıp namaz kılsaydık) gece namazının size farz olacağından ve sizin buna güç yetiremeyeceğinizden korktum.*”<sup>644</sup>

Hadis, teravîh namazının Hz. Peygamber’in sünneti olduğunu göstermektedir. Hz. Ömer, sadece Hz. Peygamber’in sevip razı olduğu, sırf ümmetine farz olmasın diye engellediği bir şeyi yapmıştır. Hz. Ömer, bu durumu ve artık farzların artmayıp eksilmeyeceğini bildiğinden cemaatle teravîh kılınmasını ihya etmiş ve emretmiştir. Bunu, hicretin onuncu yılında hilafetinin başlarında yapmıştır.<sup>645</sup> Hz. Peygamber’in üçüncü veya dördüncü gece sahâbenin yanına çıkmaması bu namazı men ettiğini göstermez. Çünkü önceki iki gece kılmalarını onaylamıştı. Neshedildiğini de göstermez. Zira çıkmama sebebini açıklamış, farz olmasından korktuğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber’in vefatından sonra gerekçe ortadan kalkmış, farz olma ihtimali kalmayıp teravîh namazı için toplanmak caiz olmuştur.<sup>646</sup>

<sup>643</sup> *Buhârî*, Cuma 29, Teheccüd 5; *Müslim*, Müsâfirîn 177.

<sup>644</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 178.

<sup>645</sup> İbn Abdilber, *İstizkâr*, V, 135; a.mlf., *Temhîd limâ fi’l-Muvattâ mine’l-meânî ve’l-esânîd*, I-XXVI, nşr. Muhammed el-Fellâh, y.y. 1974-1992, VIII, 108-109.

<sup>646</sup> Bâcî, *Müntekâ*, II, 144.

Nâfileleri evde kılmak daha faziletli ise de bu rivayetten mescidde kılınabileceği de anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber muhtemelen caiz olduğunu göstermek için mescidde kılmıştır. Ve ayrıca itikafta idi. Yine bu hadisten anlaşılan, iki maslahat veya maslahat ve mefsedet korkusu tearuz ettiğinde en mühimmine itibar edilir. Zira Hz. Peygamber mescidde namaz kılmakta maslahat görmüş, ümmete farz olacağı korkusu arız olunca, ümmetin aciz olup farzı terketmeleri mefsedetinin büyüklüğü nedeniyle onu terketmiştir.<sup>647</sup>

7) Hz. Âişe şöyle dedi: İnsanlar ramazanda gece Resûlullah'ın mescidinde gruplar halinde namaz kılıyorlardı. Bir kişinin beraberinde Kur'an'dan bir miktar oluyor, onunla birlikte beş veya altı veya daha az ya da daha çok kişi namaz kılıyordu. Resûlullah o gecelerden birinde bana kendisi için odamın kapısında hasırla bir yer çevirmemi emretti ben de yaptım. Yatsıyı kıldırıktan sonra oraya doğru çıktı. Mesciddekiler toplandılar onlara uzunca gece boyu namaz kıldırıldı...<sup>648</sup>

8) Ebû Zer şöyle dedi: Resûlullah'la birlikte ramazan orucunu tuttuk. Ramazan ayından (yirmi iki gece geçip) yedi gece kalıncaya kadar bize (farz namazlardan başka) namaz kıldırmadı. Sonra (yirmi üçüncü/kalan yedinci gece) bize gecenin üçte biri geçinceye kadar namaz kıldırıldı. Sonra (yirmidördüncü/kalan) altıncı gece bize namaz kıldırmadı. (Yirmi beşinci/kalan) beşinci gece, gece yarısı geçinceye kadar bize namaz kıldırıldı. Biz, "Yâ Resûlallah! Gecemizin geri kalan kısmında da bize namaz kıldırırsanız" dedik. O, "*İmamla birlikte bitirinceye kadar namazı kılan kimseye gecenin tamamını namaz kılmış sevabı yazılır.*" buyurdu. Sonra aydan üç gece kalıncaya kadar (yani yirmi altıncı/kalan dördüncü gece) bize namaz kıldırmadı. (Yirmiyedinci/kalan) üçüncü gece bize namaz kıldırıldı. Ailesini, hanımlarını çağırdı ve geç vakte kadar namaza devam etti. Hatta biz felah (ı kaçırmak)tan korktuk. Ravi Cübeyr'in "Felah nedir?" sorusuna Ebû Zer, "Sahurdur" karşılığını vermiştir. Sonra ayın geri kalanında namaz kıldırmadı.<sup>649</sup>

<sup>647</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 60-61.

<sup>648</sup> Ahmed, XLIII, 332-334 (26307); Mervezî, *Kıyâmu ramazan*, s. 34.

Hamza ez-Zeyn, İbn İshak'ın "haddesenâ" lafzıyla rivayette bulunduğunu ve hadisin isnadının sahih olduğunu, Şuayb Arnaût, İbn İshak'dan dolayı isnadın hasen olduğunu, fakat sarahaten tahdiste bulunup tedlis şüphesinin ortadan kalktığını, mütâbii bulunduğunu ve hadisin sahih li gayrihî olduğunu söylemiştir. Bk. Zeyn, *Müsned*, XVIII, 184; Arnaût, *Müsned*, XLIII, 334.

<sup>649</sup> *Tirmizî*, Savm 81; *Ebû Dâvûd*, Salât 316; *Nesâî*, Kıyâmu'l-leyl 4; *İbn Mâce*, İkâme 173; *Ahmed*, XXXV, 352 (21447); *İbn Hibbân*, VI, 288 (2547); *Dârimî*, II, 1115-116 (1818).

“İmamla birlikte namazı kılan” cümlesinde kastedilen namazın hangi namaz olduğu hususunda farklı yorumlar yapılmıştır: Ali el-Kârî, “yatsı ve sabah namazı”, Mubârekpûrî Ebü'l-Ulâ, “farz namazı”,<sup>650</sup> Münâvî, “teravîh namazı”,<sup>651</sup> Mubârekpûrî Ebu'l-Hasen ise Ali el-Kârî'nin “yatsı ve sabah namazıdır” sözünü naklettikten sonra teravîh namazı olduğunun da söylendiğini belirtmiş ve bu görüşü takviye etmiştir.<sup>652</sup>

Hadiste, Hz. Peygamber'in teravîh namazını cemaatle kıldığı, ailesini, hanımlarını da çağırdığı ve sahur vaktine kadar namaz kıldıkları ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in o gecelerde ayrıca teheccüd namazı kılıp kılmadığı, teheccüd ve teravîhin aynı veya ayrı namazlar olduğu açıkça belirtilmemiştir. Ancak hadisin zahirinden teheccüd ve teravîhin ayrı namazlar olduğu anlaşılmalıdır. Teheccüd ve teravîh hadislerinin farklı başlıklar altında zikredilmeleri, teheccüd namazının Mekke'de Müzzemmil sûresinin inişinde meşru kılınması, ramazan orucunun ise Medine'de Bakara sûresi âyetiyle farz kılınması da bu iki namazın ayrı namazlar olduğuna delâlet etmektedir. Hz. Peygamber'in halinden zahir olan ramazanda teravîhin dışında gece namazı kıldığıdır. Çünkü ramazanda diğer zamanlardan daha fazla gece namazı kılardı.<sup>653</sup>

9) Nûman b. Beşîr minberde şöyle demiştir: Resûlullah ile beraber Ramazan ayının yirmi üçüncü gecesi gecenin ilk üçte birine kadar kıyamda bulunduk (teravîh kıldık.) Sonra onunla yirmi beşinci gecesi gece yarısına kadar kıyamda bulunduk. Sonra yirmi yedinci gecesi kıldık hatta (o derece uzattı ki) felahı kaçıracağımızı zannettik. Sahura felah diyorlardı.<sup>654</sup>

---

Tirmizî, hasen-sahih olduğunu, Hamza ez-Zeyn ve Hüseyin Selim Esed isnadının sahih, Elbânî ve Şuayb Arnaût hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla hadis sahihtir. Bk. Zeyn, *Müsned*, XV, 520; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i İbn Mâce*; I, 395 (1100); Esed, *Dârimî* (tahrîc), II, 1116; Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), II, 326; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 354; a.mlf., *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 526; a.mlf., *Ahmed* (tahrîc), XXXV, 352; a.mlf., *İbn Hibbân* (tahrîc), VI, 288.

<sup>650</sup> Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ*, III, 337; Ebü'l-Ulâ Mubârekpûrî, *a.g.e.*, III, 521.

<sup>651</sup> Münâvî, *et-Teyisîr*, I, 284.

<sup>652</sup> Ebu'l-Hasen Mubârekpûrî, *a.g.e.*, IV, 318.

<sup>653</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 68-69.

<sup>654</sup> *Nesâî*, Kiyâmu'l-leyl 4; a.mlf., *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 114-115 (1301); *Ahmed*, XXX, 351 (18402), *İbn Ebî Şeybe*, V, 227 (7778); *Hâkim*, I, 607 (1708); *İbn Huzeyme*, III, 336 (2204).

Hepsinin senedinde ravi Muaviye b. Salih vardır. İbn Ebî Hâtim, Muaviye'yi *Cerh ve't-ta'dîl*'inde zikretmiş, “sika”, “sâlihu'l-hadis, hasenü'l-hadis, yüktebu hadisuhû velâ yuhteccü bih” nakilleri yapmıştır. İbn Hibbân, *Sikât*'ında zikretmiştir. Zehebî de, Ahmed, Ebû Zur'a ve başkalarının “sika” kabul ettiğini, Ebû Hâtim'in “lâ yuhteccü bih” dediğini nakletmiştir. Hâkim, hadisin Buhârî'nin şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, Zehebî ise Muaviye ile Müslim'in ihticâc ettiğini,

Bu rivayetler, teravîh namazının hicretin son yılında meşru olduğunu göstermektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in ikinci bir kez bu namazı kıldığı ve buna dair bir soru sorulduğu nakledilmemiştir.<sup>655</sup> Bu rivayetler, teravîh namazının Resûlullah'ın kavî ve amelî sünneti olduğunu da göstermektedir.<sup>656</sup>

10) Enes şöyle dedi: Resûlullah ramazanda namaz kılıyordu. Ben geldim yanında namaza durdum. Bir başka kişi geldi o da durdu ve biz bir cemaat olduk. Resûlullah bizim arkasında olduğumuzu anlayınca namazını hafifletmeye başladı (ve bitirdi.) Sonra evine girdi (daha önce) yanımızda kılmadığı (kadar uzunca bir) namaz kıldı. Sabahladığımızda ona dün gece (arkanızda namaz kıldığımızı) anladınız mı? Diye sorduk. “*Evet. Beni öyle davranmaya (evde namaza devam etmeye) sevkedən o (sizin arkamda namaza durmanız) idi*” cevabını verdi.<sup>657</sup>

Hz. Peygamber'i bu davranışa sevkedən, onlara farz olur endişesiydi.<sup>658</sup>

11) Ebû Hüreyre şöyle dedi: Bir gece Resûlullah (mescide) çıktı. Bir de gördü ki insanlar ramazanda mescidin bir köşesinde namaz kılıyorlar. “*Bunlar kimdir?*” buyurdu. Bunlar, ezberinde Kur'an olmayan kimselerdir. Ubey b. Ka'b namaz kılıyor. Onlar da onun namazına uyarak namaz kılıyorlar, diye cevap verildi. Resûlullah da: “*İsabet ettiler. Ve yaptıkları ne güzeldir.*” buyurdu.<sup>659</sup>

Bu rivayetin, Hz. Peygamber'in teravîh namazını cemaatle kılmayı

---

hadisin Buhârî ve Müslim'im şartı üzere olmadığını, hasen olduğunu belirtmiştir. Hamza ez-Zeyn ve Şuayb Arnaût da, isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bir önceki Ebû Zer rivayeti de bu rivayetin şahididir. Dolayısıyla hadis, sahih bir hadistir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 382; İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, VII, 470; Hâkim, *Müstedrek*, I, 607; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 607; a.mlf., *Muğni*, II, 309; Zeyn, *Müsned*, XIV, 161; Arnaût, *Müsned* (tahrîc), XXX, 351.

<sup>655</sup> Kalyûbî, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Mahallî*, I, 217.

<sup>656</sup> İbn Abdilber, *İstizkâr*, V, 138.

<sup>657</sup> *Müslim*, Sıyam 52; *Ahmed*, XX, 314 (13012); Mervezî, *Kıyâmu ramazan*, s. 38.

<sup>658</sup> Şevkânî, *Neylül-evtâr*, V, 470; Muhammed el-Emîn b. Abdullah el-Hereri, *el-Kevkebe'l-vehhâc ve'r-ravzu'l-behhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Dârü'l-minhâc, Cidde 2009, XII, 411.

<sup>659</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât, 316; *İbn Hibbân*, VI, 282 (2541); *İbn Huzeyme*, III, 339 (2208); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 697 (4612); Mervezî, *Kıyâmu ramazan*, s. 44.

Hepsinin senedinde Müslim b. Hâlid vardır. Ebû Dâvûd hadisin kavî olmadığını, Müslim'in zayıf olduğunu söylemiştir. Zehebî, İbn Maîn'den “Leyse bihî be's, zaîf ve sikâ” nakillerinde bulunmuş, Buhârî'nin “Münkerü'l-hadis”, Ebû Hâtim'in “Lâ yuhteccü bih”, İbnü'l-Medîni'nin “Hasenü'l-hadis” sözlerini nakletmiştir. İbn Hacer de *Fethu'l-bârî*'de Müslim'in zayıf olduğunu, *Takrîbde* “sadûk, kesîru'l-evhâm” olduğunu söylemiştir. Elbânî, hadisin mütâbaat ve şevâhid olma hususunda bir beis olmayan mevsul senetle rivayet edildiğini, Şuayb Arnaût, Müslim zayıf olduğundan hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadis, zayıf veya hasen bir hadistir. Bk. Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 527; Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, VI, 413-414; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 446; a.mlf., *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 529; Elbânî, *Salâtü't-terâvîh*, el-Mektebü'l-İslamî, Beyrut 1985, s. 9; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 527; a.mlf., *İbn Hibbân* (tahrîc), VI, 282.

onayladığını ve bundan razı olduğunu açıkça gösterdiği dolayısıyla teravihi cemaatle kılmanın takriri sünnet olduğu söylenmiştir.<sup>660</sup> Ancak İbn Hacer ve Aynî, hadisin senedindeki ravi Müslim b. Hâlid'in (ö.179/795) zayıf olduğunu, Hz. Ömer'in insanları Übey b. Kâ'b'ın arkasında cem ettiğinin ise mahfuz olduğunu söylemişlerdir.<sup>661</sup> Suyûtî ve Zürkânî de (ö.1122/1710) bu değerlendirmeyi İbn Hacer'den onaylayarak nakletmiştir.<sup>662</sup> Leknevî ise, aynı cümleyi İbn Hacer'den nakledip tenkid etmiş ve şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Yahya b. Maîn (ö.233/848), Müslim b. Halid'in Ebû Dâvûd rivayetinde zayıf olduğunu söylerken İbn Hibbân rivayetinde sika olduğunu söylemiştir. Ayrıca Hz. Ömer'in ilk olarak insanları Ubey b. Ka'b'ın arkasında cem etmesi buna zıt değildir. Çünkü Übey'in Hz. Peygamber zamanında insanlarla birlikte namaz kılmasında bir emir ve ihtimam yoktur. Tek bir imam arkasında toplamak ise Hz. Ömer tarafından gerçekleştirilmiştir.”<sup>663</sup> Mubârekpûrî de İbn Hacer'in sözlerini nakledip şu şekilde cevap verildiğini söylemiştir: Müslim'i İbnü'l-Medîni (ö.234/848), Buhârî, bir rivayette Yahyâ b. Maîn ve Ebû Dâvûd zayıf saymışsa da İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiştir. Hicaz'ın fukahasıdır. Şâfiî, Mâlik'le karşılaşmadan önce ondan fıkıh öğrenmiştir. Dârekutnî ve bir rivayette Yahyâ b. Maîn “sika” olduğunu, İbn Adî “hasenü'l-hadis” olduğunu söylemiştir. Beyhakî'nin Ebû Mâlik'ten Mürsel rivayeti de bu hadisin şâhididir. Ayrıca Hz. Ömer'in ilk olarak insanları Ubey b. Ka'b'ın arkasında cem etmesi buna zıt değildir.<sup>664</sup>

Beyhakî, hadisi Sa'lebe b. Ebî Mâlik el-Kurezî'den de rivayet etmiş, hadisin mürsel hasen bir hadis olduğunu söylemiştir.<sup>665</sup>

Rivayetlerde görüldüğü üzere teravih namazı kavî, fiilî ve takriri sünnetle sabittir. Hz. Peygamber bu namazı teşvik etmiş ve mescidin bir köşesinde cemaatle kılanları “*Yaptıkları ne güzeldir.*” diyerek onaylamıştır. Kendisi de teravih namazını üç gece sahâbe ile birlikte mescidde kılıp farz olur endişesiyle devam etmemiş ve “*Evlerinizde kılın.*” demiştir.

<sup>660</sup> İbn Abdilber, *Temhîd*, VIII, 111; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 69.

<sup>661</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 446; Aynî, *Umdetü'l-karî*, XI, 177.

<sup>662</sup> Suyûtî, *Tenvîru'l-havâlik*, s. 136; Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, I, 213.

<sup>663</sup> Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, I, 626.

<sup>664</sup> Ebu'l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, IV, 326-327.

<sup>665</sup> Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 697 (4611); a.mlf, *Marifetü's-süneni ve'l-âsâr*, IV, 39 (5400).



### 1.1.3. Rekat Sayısı

Teravîh namazının rekat sayısı ile ilgili farklı rivayet ve uygulamalar vardır. Bu rivayet, uygulama ve değerlendirmeler ayrı başlıklar altında nakledilecektir.

#### 1.1.3.1. Sekiz Rekat Rivayetleri

1) Câbir b. Abdillâh şöyle dedi: Resûlullah ramazanda bize sekiz rekat ve vitir kıldırdı. Ertesi gece mescidde toplandık ve yanımıza çıkmasını bekledik. Sabaha kadar mescidde kaldık. Sonra yanına girip “Yâ Resûlallah! Bize namaz kıldırman için yanımıza çıkmanı umduk” deyince “*Vitrin size farz kılınmasından korktum.*” Veya “*hoşlanmadım.*” buyurdu.<sup>666</sup>

Ebû Ya'lâ (ö.458/1066) ve Taberânî'nin rivayetinde “vitir” lafzı yoktur.

İbn Hacer, bu Câbir hadisi dışında hadisin hiçbir tarikinde Hz. Peygamber'in o gecelerde kıldıracağı namazın kaç rekat olduğunu görmediğini söylemiştir.<sup>667</sup>

Hadisin, teravîh namazının cemaatle sekiz rekat olduğuna ve vitrin ramazanda cemaatle kılındığına delâleti açıktır. Hz. Peygamber'in sekiz rekattan daha fazla kıldığı sahih bir senedle açıkça ifade edildiği sabit değildir. Yirmi rekat olarak kılınması Hz. Ömer döneminde karar kılmıştır.<sup>668</sup>

2) Âişe şöyle dedi: Resûlullah ne ramazanda ne de başka zamanda gece on bir rekattan fazla namaz kılmazdı. Önce dört rekat kılardı ki, onların güzelliği ve uzunluğu anlatılacak gibi değildi! Sonra dört rekat daha kılardı. Onların da

<sup>666</sup> İbnü'l-Münzir Ebû bekr Muhammed b. İbrâhîm, *Evsat mine's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*, nşr. Ahmed b. Süleyman b. Eyyûb, Yâsîr b. kemâl, Dârü'l-felâh, y.y. 2010, V, 159 (2587); *İbn Hibbân*, VI, 169, 173 (2409), (2415); *İbn Huzeyme*, II, 138 (1070); *Ebû Ya'lâ*, III, 336 (1802); Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, I, 190; Mervezî, *Kıyâmu ramazan*, s. 42.

Hepsinin senedinde de İsa b. Cârîye vardır. Zehebî, İsa'nın muhtelifün fih olduğunu, hakkında “metruk, münkeru'l-hadis”, “lâ be's”, “indehû menâkîr” denildiğini naklettikten sonra hadisi zikretmiş ve isnadının vasat olduğunu söylemiştir. İbn Hacer de, aynı nakilleri yaptıktan sonra İsa'yı İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında zikrettiğini söylemiştir. Heysemî, hadisi Ebû Yalâ ve Taberânî'nin rivayet ettiğini, senedde bulunan İsa hakkında İbn Hibbân ve başkalarının “sika”, İbn Maîn'in ise “zayıf” dediğini belirtmiştir. Mübârekpûrî, hadisin İbn Huzeyme ve İbn Hibbân'a göre sahih olduğunu, İbn Hacer'in hadisi *Fethu'l-bârî*'de zikrettiğini, hadisin mukaddimede belirttiği usulüne göre sahih veya hasen olduğunu söylemiştir. Elbânî, Taberânî rivayetinin senedinin Hz. Âişe rivayetiyle hasen olduğunu, Şuayb Arnaût isnadının zayıf, Hüseyin Selim Esed de, isnadının zayıf ancak manasının Hz. Âişe hadisiyle sabit olduğunu, A'zamî, Isnadının hasen olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadisin, hasen olduğu görülmektedir. Bk. Zehebî, *Muğnî*, II, 82; a.mlf., *Mizanü'l-i'tidâl*, V, 375; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 355-356; Heysemî, *a.g.e.*, III, 402; Ebu'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, III, 525; Elbânî, *Salâtü't-teravîh*, s. 18; Arnaût, *İbn Hibbân* (tahrîc), VI, 170; Esed, *Ebû Ya'lâ* (tahrîc), III, 337; Âzamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), II, 138.

<sup>667</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 520.

<sup>668</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 69.

güzelliğini ve uzunluğunu hiç sorma! Sonra üç rekat daha kılardı. Ben: Yâ Resûlallah! Vitri kılmadan mı uyuyorsun? diye sordum. Bunun üzerine şöyle buyurdu: “Âişe! Benim gözlerim uyur ama kalbim uyumaz.”<sup>669</sup>

Bu rivayet önceki Câbir rivayetine uygundur. Hz. Peygamber önce sekiz rekat teravih sonra üç rekat vitir, toplamda on bir rekat namaz kılmıştır.<sup>670</sup>

3. Sâib b. Yezîd şöyle demiştir: Ömer, Übey b. K’âb ve Temimu’d-Dari’ye insanlara imam olarak onbir rekat namaz kıldırılmalarını emretti. İmam (her rekatta) yüzlerce âyet okuyor, kıyâmın uzunluğundan dolayı bastonlara dayanıyorduk. Namazdan ancak şafak başlangıcında dönüyorduk.<sup>671</sup>

Diğer bir rivayette Sâib b. Yezîd şöyle demiştir: Ömer zamanında ramazanda on üç rekat kılıyorduk. Fakat vallahi ancak sabah vakti çıkıyorduk. İmam her rekatta elli-altmış âyet okuyordu.<sup>672</sup>

İbn Ebî Şeybe’nin rivayetinde “Ömer insanları, ramazanda Übey ve Temîm’in arkasında cem etti. On bir rekat kılıyor ve yüzlerce âyet okuyorlardı.” şeklindedir.<sup>673</sup>

Bu Sâib rivayeti, Âişe rivayetine muvafıktır.<sup>674</sup> Ömer bu hususta, Âişe rivayetinde belirtildiği üzere Hz. Peygamber’e uymuş,<sup>675</sup> ilk olarak Hz. Peygamber’in kıldığı sayıda teravihi emretmiş ancak daha sonra rekat sayısını artırmıştır.<sup>676</sup>

İbn Abdilber, birçok rivayeti nakledip değerlendirdikten sonra, bu rivayetlerin

<sup>669</sup> Buhârî, Teheccüd 16, Teravih 1, Menâkıp 24; Müslim, Müsâfirîn 125.

<sup>670</sup> Suyûtî, *Mesâbih fî salâti’t-terâvih*, Dâru’l-kabes, Dâru Ammâr, Amman 1986, s. 36.

<sup>671</sup> Mâlik, *Muvattâ*, Salât fî ramazan 4; Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-âsâr*, I, 293 (1741); Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II, 698 (4616); a.mlf., *Marifetü’s-süneni ve’l-âsâr*, IV, 42 (5413); Begavî, *Şerhu’s-sünne*, IV, 120; Mervezî, *Kıyâmu ramazan*, s. 58.

Ali el-Kârî, hadisin senedinin sahih, Elbânî, “cidden sahih” olduğunu, Şuayb Arnaût, *Şerhu’s-sünne* tahrîcinde hadisin *Muvattâ*’da rivayet edildiğini söyledikten sonra isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih*, III, 342; Elbânî, *Salâtü’t-teravih*, s. 45; Arnaût, *Şerhu’s-sünne* (tahrîc), IV, 120.

Tehânevî, rivayeti Beyhakî’nin *Marifetü’s-süneni ve’l-âsâr*’ından yirmi rekat olarak nakletmiştir. Oysaki söz konusu eserde rivayet, yirmi değil onbir rekat olarak zikredilmiştir. Bk. Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 69. Aşağıda da geleceği üzere yine Sâib b. Yezîd’den yirmi bir rekat rivayeti vardır fakat Beyhakî’nin *Sünen*’inde değil Abdurrazzak’ın *Musannef*’inde geçmektedir.

<sup>672</sup> Mervezî, *Kıyâmu ramazan*, s. 51.

<sup>673</sup> İbn Ebî Şeybe, V, 220 (7753).

<sup>674</sup> İbn Battâl, *a.g.e.*, IV, 148; Suyûtî, *a.g.e.*, s. 38-39; Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih*, III, 343.

<sup>675</sup> Bâcî, *Müntekâ*, II, 149.

<sup>676</sup> Suyûtî, *a.g.e.*, s. 38-39.

tamamının, on bir rekat rivayetinin vehm ve galat olduğuna, yirmi üç ve yirmi bir rekat rivayetinin sahih olduğuna şahid olduğunu söylemiştir.<sup>677</sup> Ali el-Kârî, Zürkânî, Mubârekpûrî ve Elbânî, İbn Abdilber'e itiraz etmiş, "vehm" olmadığını söylemişlerdir. Ali el-Kârî, Sâib rivayetinin senedinin de sahih olduğu söylenerek bu yoruma itiraz edildiğini, "Belki bazı geceler Resûlullah'a benzemeyi kastetmişlerdir. Zira sekiz rekat kıldığı sahih olarak nakledilmiştir." denilerek cevap verildiğini belirtmiş, Elbânî de, Suyûtî'nin dediği gibi Sâib hadisinin senedinin son derece sahih olduğunu, bunun bile tek başına İbn Abdilber'in sözünü reddetmeye yeteceğini belirtmiştir.<sup>678</sup>

Mubârekpûrî'ye göre tercih edilen ve delil açısından en kuvvetli olan on bir rekat görüşüdür. Resûlullah'dan sahih senetle sabit olan ve Hz. Ömer'in emrettiği de budur. Diğer görüşlerden herhangi biri, ne Resûlullah'dan sahih senetle sabit olmuştur ne de Hulefâ-yi Râşidin'den birinin bunu emrettiği tartışılmayan sahih bir senetle sabit olmuştur.<sup>679</sup>

Elbânî, teravih namazının rekat sayısı ile alakalı Hz. Âişe ile Cabir'in sözlerini nakledip Resûlullah'ın hayatı boyunca on bir rekattan fazla kılmadığını söylemiştir. Teravihin mutlak bir nâfile olmadığını, dolayısıyla revâtib sünnetlerde olduğu gibi teravih namazında da sünnet olan rekat sayısına ilâvenin caiz olmayıp kişinin istediği sayıda kılamayacağını, bilakis müekked sünnet olup cemaatle kılınmasının meşru olması açısından farzlara benzediğini, bu açıdan ilâve edilmemeye revâtib sünnetlerden daha evla olduğunu söylemiştir.<sup>680</sup>

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in kıldığı teravih namazının rekat sayısını bildiren tek rivayet Câbir hadisidir. Söz konusu rivayette Hz. Peygamber'in teravih namazını sekiz rekat kıldığı belirtilmiştir. Bu rivayet, Hz. Peygamber'in ramazanda ve diğer zamanlarda gece (vitir dahil) on bir rekattan fazla kılmadığını belirten Âişe rivayetine de uygundur. Hz. Ömer'in insanlara on bir rekat kılmalarını emrettiğine ve onun döneminde on bir rekat kılındığına dair rivayetler de bu rivayetlere mutabıktır.

<sup>677</sup> İbn Abdilber, *İstizkâr*, V, 156.

<sup>678</sup> Bk. Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, III, 342; Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, I, 215; Ebü'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, III, 526; Elbânî, *Salâtü't-teravîh*, s. 47.

<sup>679</sup> Ebü'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, III, 523.

<sup>680</sup> Elbânî, *Salâtü't-teravîh*, s. 9.

### 1.1.3.2. Yirmi Rekat Rivayetleri

1) Sâib b. Yezîd şöyle demiştir: Biz, Ömer b. el-Hattâb zamanında yirmi rekat teravîh namazı ve vitir kılardık.<sup>681</sup>

Diğer bir rivayeti “Ömer b. el-Hattâb zamanında ramazanda yirmi rekat kılıyorlardı. Yüzlerce (âyet) okuyorlardı. Hz. Osman döneminde kıyâmın şiddetinden dolayı bastonlara dayanıyorlardı.”<sup>682</sup> Diğer bir rivayeti “Ömer döneminde bastonlara dayanıyorlardı.”<sup>683</sup> Diğer bir rivayeti “Ömer ramazanda insanları Übey b. Kâ'b ve Temîm ed-Dârî'nin arkasında yirmi bir rekat kılmak üzere cem etmiştir. Yüzlerce (âyet) okuyorlar, fecrin başlarında gidiyorlardı.”<sup>684</sup> şeklindedir.

Buradaki bir rekat vitirdir.<sup>685</sup>

2) Yahya b. Saîd şöyle dedi: Ömer b. el-Hattâb bir adama insanlara yirmi

<sup>681</sup> Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, I, 299 (821); a.mlf., *Marifetü's-süneni ve'l-âsâr*, IV, 42 (5409).

Sübkî, hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Mübârekpûrî ise, Sübkî ve Ali el-Kârî'nin hadisin isnadını tashih ettiklerini söyledikten sonra itiraz etmiş ve seneddeki iki raviden birinin terceme-i haline, diğerini de tevsik edene vakıf olamadığını, bu eserin sahih olduğunu söyleyenlerin her iki ravinin de ihticaca kâbil sika olduklarını isbat etmeleri gerektiğini, neticede bu eserin sıhhatinin tartışılır olduğunu, bununla birlikte bu rivayetin yine Sâib b. Yezîd'e aid Ömer döneminde on bir ve on üç rekat kıldıklarını ifade eden sahih rivayetlere muâzır olduğunu, dolayısıyla ihticaca elverişli olmadığını belirtmiştir. Bk. Sübkî, *İbtihâc fî şerhi'l-Minhâc*, I, 695; Ebü'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, III, 530-531.

<sup>682</sup> Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 698-699.

Nevevî ve İbnü'l-İrâkî hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Mübârekpûrî ise, Nevevî ve başkalarının hadisin senedini tashih ettiklerini, halbuki seneddeki Ebû Abdillâh ed-Dîneverî isimli ravinin terceme-i haline vakıf olamadığını, bu eserin sıhhatini iddia edenlerin bu ravinin ihticaca kâbil sika biri olduğunu isbat etmeleri gerektiğini söylemiştir. Elbânî de, isnadının zahiren sahih olduğunu ve bu nedenle bazılarının sahihtir dediğini, fakat sahih olduğuna hütmetmeye mani olan, onu zayıf ve münker yapan birçok illetinin olduğunu söylemiş ve üç husus saymıştır. Şuayb Arnaût, *Şerhu's-sünne* tahrîcinde Beyhakî'nin Sâib b. Yezîd rivayetini değerlendirirken, hadisin isnadının sahih olduğunu, bütün ricâlinin udûl sikât olduğunu, Ebû Abdillâh ed-Dîneverî'nin zamanının büyük muhaddislerinden olduğunu, Zehebî'nin *Tezkiretü'l-huffâz*'da tercemeyi halinden bahsettiğini, Nevevî, İbnü'l-İrâkî, Suyûtî gibi birçok hafızın, hadisin isnadının sahih olduğunu söylediklerini, mütekaddimîn ulemadan zayıf olduğunu söyleyeni bilmediğini ifade etmiştir. Bk. Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, s. 576; a.mlf., *Mecmû'*, III, 527; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, nşr. Ebû Abdîrrahman b. Yahyâ el-Muallimî, Haydarâbâd 1955-1958, III, 1057; İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, III, 97; Ebü'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, III, 531; Elbânî, *Salâtü't-terâvîh*, s. 49; Arnaût, *Şerhu's-sünne* (tahrîc), IV, 120-121.

<sup>683</sup> Mervezî, *Kitabu Kıyâmi ramzan*, s. 52.

<sup>684</sup> Abdurrazzak, IV, 260-261 (7730).

Elbânî, Sâib b. Yezîd'in bu rivayetinin yukarıda geçen Muvattâ'daki “cidden sahih senede sahip” olduğunu söylediği “onbir rekat” rivayetine muarız olamayacağını, bu lafızda iki yönden hata olduğunu, yukarıda geçen sika ravilerin on bir rekat rivayetine muhalif olduğunu ve Abdurrazzak'ın bu lafızla rivayetinde teferrüd ettiğini belirtmiştir. Bk. Elbânî, *Salâtü't-terâvîh*, s. 48.

<sup>685</sup> İbn Abdilber, *İstizkâr*, V, 155; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 179.

rekat kıldırmasını emretmiştir.<sup>686</sup>

3) Yezîd b. Rûmân (130/747) şöyle demiştir: Ömer b. el-Hattâb zamanında ramazanda insanlar yirmi üç rekat kılarlardı.<sup>687</sup>

Buradaki üç rekat vitirdir.<sup>688</sup>

4) Abdülaziz b. Rufey' (130/747) şöyle dedi: Übey b. Ka'b, insanlara ramazanda Medine'de yirmi rekat (teravih) ve üç rekat vitir kıldırırdı.<sup>689</sup>

5) Atâ şöyle dedi: Ben insanların vitirle birlikte yirmi üç rekat kıldıklarına yetiştim.<sup>690</sup>

6) Muhammed b. Ka'b el-Kurezî (ö.118/736) şöyle dedi: İnsanlar Hz. Ömer zamanında ramazanda yirmi rekat kıyırlardı. O rekatlarda kıraatı uzatıyor ve üç rekatta vitir kıyırlardı.<sup>691</sup>

7) Ebu'l-Hasnâ şöyle dedi: Hz. Ali ramazanda bir adama ramazanda insanlara yirmi rekat kıldırmasını emretmiştir.<sup>692</sup>

8) Zeyd b Vehb (ö.83/702) şöyle dedi: İbn Mes'ûd ramazanda bize namaz kıldırırdı. A'meş (ö. 148/765) şöyle dedi: Yirmi rekat (teravih) ve üç rekat vitir kıldırırdı.<sup>693</sup>

9) Nâfi' b. Ömer şöyle dedi: İbn Ebî Müleyke (ö.117/735) bize ramazanda yirmi rekat kıldırırdı.<sup>694</sup>

---

<sup>686</sup> *İbn Ebî Şeybe*, V, 223 (7764).

Mübârekpûrî ve Elbânî bu eserin munkatî' olduğunu, ihticaca elverişli olmadığını, ayrıca sahih senedle sabit olan Ömer'in on bir rekat emrettiği rivayete ve Resûlullah'dan sabit olan sahih hadise muhalif olduğunu, Şuayb Arnaût ise, isnadının sahih fakat mürsel olduğunu söylemiştir. Bk. Ebû'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, III, 528; Elbânî, *Salâtü't-terâvîh*, s. 54; Arnaût, *İhtiyâr* (tahrîc), I, 236.

<sup>687</sup> Mâlik, *Muvattâ*, Salât fî ramazan 5; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 699; a.mlf., *Marifetü's-süneni ve'l-âsâr*, IV, 42 (5411); Begavî, *Şerhu's-sünne*, IV, 120; Mervezî, *Kiyâmu ramzan*, s. 52.

Nevevî, Aynî, Elbânî ve Şuayb Arnaût, Yezîd b. Rûmân'ın Ömer'e yetişmediğini dolayısıyla rivayetin munkatî' ve zayıf olduğunu belirtmiştir. Bk. Nevevî, *Mecmû'*, III, 527; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 389; Elbânî, *Salâtü't-terâvîh*, s. 53; Arnaût, *Şerhu's-sünne* (tahrîc), IV, 120.

<sup>688</sup> İbn Abdilber, *İstizkâr*, V, 155; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 179.

<sup>689</sup> *İbn Ebî Şeybe*, V, 224 (7766).

Şuayb Arnaût, mürsel-i kavî olduğunu söylemiştir. Bk. *İhtiyâr* (tahrîc), I, 236.

<sup>690</sup> *İbn Ebî Şeybe*, V, 224 (7770).

<sup>691</sup> Mervezî, *Kitabu Kiyâmu ramzan*, s. 51.

<sup>692</sup> *İbn Ebî Şeybe*, V, 223 (7763); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 699 (4621).

Ebu'l-Hasnâ meçhul bir ravidir. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 633.

<sup>693</sup> Mervezî, *a.g.e.*, s. 52-53.

<sup>694</sup> *İbn Ebî Şeybe*, V, 224 (7765).

Yirmi üç rekat rivayetlerindeki üç rekat ile yirmi bir rekat rivayetlerindeki bir rekat vitir namazına hamlolunmuştur.<sup>695</sup>

Ömer zamanında teravihin onbir ve yirmi rekat kılındığını bildiren rivayetler arası, önce on bir rekat kılındığı sonra yirmi olarak karar kılındığı şeklinde cem edilmiştir.<sup>696</sup> Bu farklı rekatlar, ahvâlin farklılığıyla olabildiği gibi kıraatın uzunluğu ve kısalığı durumuyla alakalı da olabilir.<sup>697</sup> Önce on bir rekat kılıyorlardı. Kıraatı uzatıyorlardı. Bu onlara ağır geldi. Kıraatı hafif tutup rekat sayısını artırdılar. Vasat kıraatla vitir hariç yirmi rekat kılmaya başladılar. Sonra kıraatı hafifletip rekat sayısını vitir hariç otuz altıya çıkardılar ve durum böyle devam etti.<sup>698</sup> Yirmi bir ve yirmi üç sayılarındaki farklılık vitirdeki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Vitri bazen tek bazen üç rekat olarak kılmıştır. İmam Şâfi, insanların Medine’de otuz dokuz rekat, Mekke’de yirmi üç rekat kıldıklarını gördüm, demiştir.<sup>699</sup> Dolayısıyla kıyâm-ı ramazanla ilgili rivayetlerdeki farklılıkta bir tenâkuz yoktur. Farklı zamanlarda farklı rekatlar kılınmıştır.<sup>700</sup>

İbn Hacer, Merginânî’nin, hulefâi râşidînin teravihe devam ettiklerine dair naklettiği rivayetin (kaynağını) bulamadığını söylemiş,<sup>701</sup> Aynî de, rivayetlerin, bu üç halifenin teravih namazını yirmi rekat kıldıklarına ve ona devam ettiklerine delâlet etmediğini, Merginânî’nin, teravihin sünnet olduğuna halifelerin devam ettiğini değil de, “*Allah ramazan orucunu üzerinize farz kıldı. Ben de kıyâmını size sünnet kıldım.*”<sup>702</sup> rivayetini delil getirmesinin daha uygun ve kuvvetli olacağını söylemiştir.<sup>703</sup> Ancak bu rivayette rekat sayısı belirtilmemiştir. Ayrıca daha önce de belirttiği gibi Hz. Peygamber’in sözlerinde geçen sünnet kelimesi fikhî terim olan sünnet olmamakta dolayısıyla bu namazın müekked sünnet olduğunu ortaya

---

Şuayb Arnaût, isnadının sahih fakat mürsel olduğunu söylemiştir. Bk. *İhtiyâr* (tahrîc), I, 236.

<sup>695</sup> İbn Abdilber, *İstizkâr*, V, 155.

<sup>696</sup> Bk. Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II, 699; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XI, 180; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, I, 485; Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih*, III, 343.

<sup>697</sup> İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, V, 448.

<sup>698</sup> Bk. İbn Battâl, *a.g.e.*, IV, 148; Bâcî, *Müntekâ*, II, 149-150; Zürkânî, *Ebhecü’l-mesâlik*, I, 215-216; Leknevî, *Tuhfetü’l-ahyâr*, s. 102.

<sup>699</sup> İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, V, 448.

<sup>700</sup> İbn Battâl, *a.g.e.*, IV, 148. Elbânî, farklı bir yaklaşımla Hz. Ömer’le alakalı yirmi rekat rivayetlerinin sabit olmadığını söyleyip tek tek ele alarak ihticaca elverişli olmayan zayıf, şaz, münker olduklarını ortaya koymaya çalışmış, bunlarla sahih rivayetlerin arasını cem etmek için bir zaruret olmadığını söylemiştir. Bk. Elbânî, *Salâtü’t-teravih*, s. 49-59.

<sup>701</sup> İbn Hacer, *Dirâye*, s. 302.

<sup>702</sup> Bk. “Rivayetler” 2 numaralı hadis, s. 107.

<sup>703</sup> Aynî, *Binâye*, II, 552.

koymamaktadır. Azîmâbâdî (ö.1857/1911), “Hulefâ-i râşidîn devam ettiği için yirmi rekat teravîh sünnettir.” sözünün itibar edilemeyecek açık bir yanlış olduğunu, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in devamı bırakın bir kere bile yirmi rekat teravîh kıldıklarının sabit olmadığını söylemiştir.<sup>704</sup> Leknevi ise Hulefâ-yi Râşidîn’in teravîhin cemaatle yirmi rekat kılınmasını emrettiğini, erkek ve kadınlar için imam tayin edip bunu güzel gördüklerini, büyük sahâbîlerin de bulunduğu o dönemde hiçbir sahabînin bunu inkâr etmediğini dolayısıyla yirmi rekata fiilen değil teşrîen devam ettiklerini söylemiş, “Benim ve râşid halifelerimin sünnetine yapışın.”<sup>705</sup> “Benden sonra Ebû Bekir ve Ömer’e uyun.”<sup>706</sup> rivayetlerini de halifelerin de sünnetine uymak gerektiğini ortaya koyduğunu belirtmiştir. Teravîh namazının, bütün ramazan gecelerinde kılınmasının, cemaatle eda edilmesinin ve yirmi rekat olmasının müekked sünnet olduğunu, bunlardan birini ihlal edenin günahkâr olduğunu ancak ilk üçünü ihlal edenin Peygamber’in sünnetine muhalefet ettiği için

<sup>704</sup> Azîmâbâdî, *Avnü’l-ma’bûd*, IV, 251.

<sup>705</sup> *Tirmizî*, İlim 16; *Ebû Dâvûd*, Sünnet 6; *İbn Mâce*, Sünnet 6; *Ahmed*, XXVIII, 367-373,375 (17142), (17144); (17145); *Hâkim*, I, 175; *İbn Hibbân*, (5).

Tirmizî, hadisin hasen-sahih, Hâkim sahih olduğunu söylemiş, Zehebî Hâkim’e muvâfakat etmiş, Elbânî de, sahih olduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnaût, *Müsned* tahririnde Abdurrahman b. Amr es-Sülemî sebebiyle isnadın hasen olduğunu, İbn Hibbân’ın onu *Sikât*’ında zikrettiğini, Zehebî’nin “sadûk” dediğini, Tirmizî, Hâkim ve Zehebî’nin tashih ettiğini söyleyip hadisin diğer turuk ve şevahidiyle sahih olduğunu belirtmiştir. Tirmizî ve Ebû Dâvûd rivayetlerinde de zayıf raviler olduğunu fakat mütâbî’leri bulunduğunu isnadın hasen, hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, V, 111; Hâkim, *Müstedrek*, I, 175; Zehebî, *Telhîsu’l-Müstedrek*, I, 175; a.mlf., *Kâşif fî marifeti men lehû rivâyetün fi’l-Kütübi’s-Sitte*, nşr. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemr, Dârü’l-kible, Cidde 1992, I, 638; Elbânî, *Sahîhu Süneni’t-Tirmizî*, III, 69-70 (2676); a.mlf., *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, III, 118 (4607); Arnaût, *Müsned* (tahrîc), XXVIII, 367; a.mlf., *Tirmizî* (tahrîc), IV, 612; a.mlf., *Ebû Dâvûd* (tahrîc), V, 17; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), I, 29.

<sup>706</sup> *Tirmizî*, Menâkıb 35, 108 (3991), (4139); *İbn Mâce*, Sünne 11 (97); *Ahmed*, XXXVIII, 280 (23245); *Hâkim*, III, 79, 80 (4451), (4452), (4453), (4454), (4455), 4456; *İbn Ebî Şeybe*, XVII, 35 (32605), XX, 580 (38204); Tahâvî, *Şerhu müşkili’l-âsâr*, III, 256, 257, 259 (1224), (1227), (1233).

*İbn Mâce*, *Hâkim*, *İbn Ebî Şeybe* ve *Şerhu müşkili’l-âsâr* senedinde Rib’î b. Hiraş’ın mevlâsı Hilal vardır. Hilal’i, İbn Ebî Hâtim *Cerh ve Ta’dil*’inde, İbn Hibbân *Sikât*’ında zikretmiştir. Zehebî, Abdülmelik’den başkasının ondan hadis rivayet etmediğini, İbn Hacer de İbn Hibbân’ın *Sikât*’ında zikrettiğini söylemiştir. *Tirmizî* ve *Müsned* senedi munkatî’dır. Abdülmelik ile Rib’î arasında Hilal yoktur. Zehebî ve Elbânî hadisin sahih olduğunu, Şuayb Arnaût, Tirmizî ve *Müsned* tahrirlerinde, ricâlin sikât ancak munkatî’ olduğundan hadisin tarik ve şevahitleriyle hasen olduğunu, İbn Mâce tahririnde, Hilal’in cehaletinden dolayı isnadın zayıf, hadisin turuk ve şevahidiyle hasen olduğunu, *Şerhu müşkili’l-âsâr* tahririnde, Hilal’i İbn Hibbân’dan başkasının tevsik etmediğini, mütâbî olduğunu ve hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Ebî Hâtim Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut 1953, IX, 76; İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, VII, 573; Zehebî, *Mizanü’l-i’tidâl*, VII, 102; a.mlf., *Telhîsu’l-Müstedrek*, III, 79; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IV, 293; Elbânî, *Sahîhu Süneni’t-Tirmizî*, III, 548; ), a.mlf., *Sahîhu Süneni İbn Mâce*, I, 51 (80); a.mlf., *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-sahîha*, III, 233 (1233); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), VI, 246; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), I, 73; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XXXVIII, 281; a.mlf., *Şerhu müşkili’l-âsâr* (tahrîc III, 256, 259).

daha fazla günaha (ism-i kebîr), dördüncüyü ihlal edip sekiz rekata yetinenin, bu miktarda Hz. Peygamber'e uymuşsa da halifelerin sünnetine yapışın emrine muhalefet ettiği için daha az günaha (ism-i yesîr) girmiş olduğunu söylemiştir.<sup>707</sup>

Elbânî, Tirmizî'nin, "Ömer, Ali ve diğer sahâbeden yirmi rekata rivayet edildi." diyerek meçhul sığayla, bu sahâbîlerden yirmi rekata sabit olmadığına işaret ettiğini iddia etmiştir. Aynı şekilde İmam Şâfiî'nin de "Ömer'den yirmi rekata rivayet edildi." dediğini, bu iki zatın "rivayet edildi" şeklindeki meçhul sığalı ifadelerinin rivayeti zayıf saydıklarını gösterdiğini belirtmiştir.<sup>708</sup> Şuayb el-Arnaût, Elbânî'yi kastederek muâsır bazılarının<sup>709</sup> İmam Şâfiî'nin "rivayet edildi" şeklindeki meçhul ifadesiyle hadisi zayıf saydığını iddia etmelerinin bir vehimden ibaret olduğunu, Şâfiî'nin zayıf hadis almamasına rağmen bunu aldığını, mütekaddim ulemanın kısıklık olsun diye sahih hadisleri "rivayet edildi" şeklinde naklettiğini ve bu ifadenin zayıflık göstergesi oluşunun bazı müteahhir ulemaya ait olduğunu belirtmiştir.<sup>710</sup>

Sonuç olarak teravih namazının yirmi rekata olduğuna dair Hz. Peygamber'den sahih bir rivayet yoktur. İbn Abbâs'dan gelen "Resûlullah ramazanda yirmi rekata (teravih) ve vitir kılıyordu."<sup>711</sup> rivayeti delil olamayacak derecede zayıftır<sup>712</sup> ve *Sahîhayn*'daki Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in gece on bir rekattan fazla namaz kılmadığını belirttiği rivayet buna muarızdır. Hz. Âişe Hz. Peygamber'in gece halini en iyi bilendir.<sup>713</sup> Bu konudaki rivayetler Hz. Ömer ve Hz.

<sup>707</sup> Leknevî, *Tuhfetü'l-ahyâr*, s. 112, 120, 126-127, 134.

<sup>708</sup> Elbânî, *Salâtü't-terâvîh*, s. 55.

<sup>709</sup> Şuayb Arnaût, *İhtiyâr* tahrîcinde söz konusu muasır zatın Elbânî olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bk. *İhtiyâr* (tahrîc), I, 236.

<sup>710</sup> Bk. Arnaût, *Şerhu's-sünne* (tahrîc), IV, 120-121.

<sup>711</sup> *İbn Ebî Şeybe*, V, 225 (7774); Abd b. Humeyd Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, nşr. Ebû Abdillâh Mustafa b. Adevî, Dârü Balansiye, Riyad 2002, I, 492-493 (652); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI, 393 (12102); a.mlf., *el-Mu'cemü'l-evsat*, V, 324 (5440); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 698 (4615).

Hepsi de hadisi Ebû Şeybe İbrâhim b. Osman tarikıyla rivayet etmiştir. Zeylaî ve İbnü'l-Hümâm, Ebû Şeybe'nin zayıf olduğunda ittifak olduğunu ve bunun sahih hadise muhalif olduğunu söylemiş, İbn Hacer de, Ebû Şeybe hakkında "münkerü'l-hadis", "metrûku'l-hadis", "zaifu'l-hadis", "sâkitun" değerlendirmelerini nakletmiştir. Bk. Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, II, 154; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 485; Zehebî, *Muğnî*, I, 55; a.mlf., *Mizanü'l-i'tidâl*, I, 169-170; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 76.

<sup>712</sup> Bk. İbn Battâl, *a.g.e.*, III, 141; Suyûtî, *a.g.e.*, s. 15; Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, II, 153; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 450; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 485; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefââtih*, III, 345; Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, I, 221; San'ânî, *Sübülü's-selâm*, III 27-28; Keşmîrî, *a.g.e.*, II, 208-209; Elbânî, *Salâtü't-terâvîh*, s.19.

<sup>713</sup> Bk. Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, II, 154; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 450; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 485. Leknevî, İbn Abbas rivayetinin Cabir rivayetine muhalif olmadığını, zira birincisinde Hz. Peygamber'in yirmi rekata kıldığını, ikincisinde o gecelerde sekiz rekata kıldığını



Ali'nin bunu emrettiğine ve dönemlerinde kılındığına dair rivayetlerdir. Sahâbe de bunu onaylamış ve ümmetin çoğunluğunun bu güne kadar uygulaması da böyle olmuştur. Bu, Ebû Hanîfe, Hanefîler, Ahmed b. Hanbel, Dâvûd, Şâfiî, fukahanın çoğu ve ulemanın cumhurunun görüşüdür.<sup>714</sup> Bütün bunlar yirmi rekatin cemaatle kılınmasının meşruiyetini, önemini ve karşı çıkılamayacağını ortaya koymaktadır.

### 1.1.3.3. Otuz Altı Rekat Rivayetleri

1) İbn Ömer'in azadlısı (tâbiînden) Nâfi (ö.117/735) şöyle dedi: İnsanlara, ramazanda üçü vitir olmak üzere otuz dokuz rekat (teravih) kılarlarken yetiştim.<sup>715</sup>

2) Tâbiînden Dâvud b. Kays şöyle dedi: Ömer b. Abdülaziz ve Ebân b. Osman (ö.105/723)<sup>716</sup> zamanında insanların Medine'de otuz altı rekat (teravih) ve üç rekat vitir kıldıklarına yetiştim.<sup>717</sup>

3) İmam Şâfiî şöyle dedi: "İnsanları Medine'de otuz dokuz rekat kılarlarken gördüm. Yirmi rekat bana daha sevimlidir.<sup>718</sup> Mekke'de bu şekilde (yirmi rekat) kıyorlar. Bu hususta bir darlık ve sınır yoktur. Çünkü bu namaz nâfiledir. Kıyama uzatıp secdeyi azaltırlarsa bu güzeldir. Bu bana daha sevimlidir. Ruku ve secdeyi çok yaparlarsa bu da güzeldir."<sup>719</sup>

4) Ömer b Abdilaziz (ö.101/720) ramazanda kurrâlara otuz altı rekat (teravih) ve üç rekat vitir kılmalarını emretmiştir. Her rekatta on âyet okuyorlardı.<sup>720</sup>

5) Tev'eme'nin azadlı kölesi Salih b. Nebhân (ö. 125/743) şöyle dedi: Harre olayından önce beşi vitir olmak üzere kırk bir rekat (teravih) kıldıklarına yetiştim.<sup>721</sup>

İbn Kudâme Sâlihîn zayıf olduğunu, ayrıca kırk bir rekat kılarlarken yetiştiği

---

nakledildiğini, Hz. Peygamber'in bazen yirmi kılmış olabileceğini, Beyhakî rivayetindeki "cemaat olmaksızın" ilâvesinin de yirmi rekati o gecelerde kılmadığını açıkça gösterdiğini söylemiştir. Özetle, Hz. Peygamber'in o gecelerdeki namazının rekat sayısı sorulduğunda, Câbir hadisi gereği sekizdir cevabının, bazen de olsa yirmi rekat kıldı mı sorusuna "Evet bu zayıf hadisle sabittir." cevabının verileceğini ifade etmiştir. Bk. Leknevî, *Tuhfetü'l-ahyâr*, s 128-129.

<sup>714</sup> Bk. İbn Abdilber, *İstizkâr*, V, 157; Nevevî, *Mecmû'*, III, 527; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 180; İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrib*, III, 97; Sübkî, *Menhel*, VII, 318.

<sup>715</sup> Mervezî, *a.g.e.*, s. 54.

<sup>716</sup> Hz. Osman'ın oğludur. 76/895 yılında Halife Abdümelik b. Mervân tarafından Medine'ye vali tayin edilmiş yedi yıl bu görevde kalmıştır. Bk. Selâhaddin Polat, "Ebân b. Osman b. Affân", *DİA*, C:10, TDV, Ankara 1994, 66-67.

<sup>717</sup> *İbn Ebî Şeybe*, V, 224 (7771); Mervezî, *a.g.e.*, s. 54.

<sup>718</sup> Mervezî, *a.g.e.*, s. 57; Beyhakî, *Ma'rifetü'sünen*, IV, 40 (5404).

<sup>719</sup> Mervezî, *a.g.e.*, s. 57; Beyhakî, *a.g.e.*, IV, 42 (5412).

<sup>720</sup> Mervezî, *a.g.e.*, s. 60.

<sup>721</sup> Mervezî, *a.g.e.*, s. 53-54.

insanların kim olduğunu bilmediğimizi, bu şekilde kılan bir topluluğa yetişmiş olabileceğini fakat bunun hüccet olmadığını, bütün Medine halkı bu şekilde kılsa bile Hz. Ömer'in uyguladığı ve o dönemdeki sahâbenin icma ettiği yirmi rekat kılınmasının daha uygun olduğunu söylemiştir. İbnü'l-İrâkî de İbn Kudâme'nin bu değerlendirmesini aynen nakletmiştir.<sup>722</sup>

6) Muhammed b. Sîrîn (ö.110/729) şöyle dedi: Muâz Ebû Halîme el-Kârî<sup>723</sup> ramazanda insanlara kırk bir rekat namaz kıldırırdı.<sup>724</sup>

Mâlik, teravihin vitir hariç otuz altı rekat, vitirle beraber otuz dokuz rekat olduğu görüşündedir.<sup>725</sup> Delili, Medine ehlinin böyle kılmaları<sup>726</sup> ve İbn Ömer'in azadlısı Nâfi'in sözüdür.<sup>727</sup> “Medine ehlinin uygulamalarının sebebi şöyle açıklanmıştır: Mekke ehli her dört rekat arasında bir tavaf yapıp iki rekat namaz kılıyor, beşinci dört rekattan sonra tavaf yapmıyorlardı. Medine ehli de onlarla eşit olmayı isteyip her tavafın yerine dört rekat koydular. Dolayısıyla on altı rekat ilâve edip üç rekat da vitir kıldılar. Toplamı otuz dokuz rekat olmuş oldu.<sup>728</sup> Medine'de otuz altı rekat kılınması hicrî birinci asrın ilk yarısından sonra başlamıştır.<sup>729</sup>

Tirmizî, ilim ehlinin teravih namazının kaç rekat olduğu hususunda ihtilaf ettiğini, çoğunun Hz. Ömer, Hz. Ali ve diğer sahâbeden de nakledilen yirmi rekat görüşünde olduğunu, Sevrî, Abdullah b. Mübârek ve Şâfiî'nin de bu görüşde olduğunu söylemiş, İmam Şâfiî'nin Mekke'de yirmi rekat kıldıklarına yettiğini söylediğini, belirtmiştir. Bazılarına göre vitirle beraber kırk bir rekat olduğunu, Medine ehlinin görüşünün, Medine'deki uygulamanın ve İshak'ın tercihinin bu olduğunu nakletmiştir. İmam Ahmed'in bu hususta farklı rivayetler olduğunu söyleyerek bir hüküm vermediğini söylemiştir.<sup>730</sup> İshak b. Mansûr (ö.251/865), Ahmed b. Hanbel'e kaç rekat teravih kılındığını sorduğunu ve bu hususta kırk kadar

<sup>722</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 604; İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, III, 98.

<sup>723</sup> Muâz b. el-Hâris Ebû Halîme el-Ensârî el-Kârî, Hz. Ömer'in teravih kıldırarak görevlendirdiği kişilerden biridir. Küçük sahâbilerdendir. Harre olayında 63 yılında şehid olmuştur. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu't-temyîz*, s. 536.

<sup>724</sup> Mervezî, *a.g.e.*, s. 53.

<sup>725</sup> Bk. Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, I, 287; İbn Abdilber, *Temhîd*, VIII, 113; Nevevî, *Mecmû'*, III, 527; Suyûtî, *Mesâbih*, s. 32.

<sup>726</sup> Nevevî, *Mecmû'*, III, 527.

<sup>727</sup> Bk. 1 numaralı rivayet, s. 123.

<sup>728</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 604; Nevevî, *Mecmû'*, III, 527; İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, III, 98; Suyûtî, *Mesâbih*, s. 32.

<sup>729</sup> Bk. Fazl Hasan Abbâs, *Tavzîh*, s. 47-49.

<sup>730</sup> Tirmizî, *Sünen*, II, 327-329.

farklı görüş olduğu ve bu namazın bir tatavvudan ibaret bulunduğu cevabını aldığını söylemiştir.<sup>731</sup> İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in tercihinin de Sevrî, Ebû Hanîfe ve Şâfiî gibi yirmi rekat olduğunu söylemiştir.<sup>732</sup>

Mubârekpûrî, Tirmizî'nin teravîh namazının rekatlarıyla alakalı olarak yirmi ve vitirle beraber kırk bir rekat olmak üzere iki görüşten bahsettiğini, oysaki bu hususta birçok görüş olduğunu söyledikten Sonra Aynî'den on bir, yirmi dört, yirmi sekiz, otuz dört, otuz altı, otuz sekiz rekat görüşlerini de nakletmiştir.<sup>733</sup>

Mubârekpûrî ve Keşmîrî, kırkbir rekatla alakalı ne sahih ne zayıf merfu bir hadis görmediklerini söylemişlerdir.<sup>734</sup> Mubârekpûrî, sadece âsâr bulunduğunu belirtmiş ve Mervezî'nin *Kıyâmu'l-leyl* isimli eserinden vitirle birlikte kırkbir rekat kılındığına dair Muhammed b. Sîrîn ve Salih b. Nebhân'dan yukarıda geçen iki rivayeti nakletmiştir.<sup>735</sup>

İbn Teymiyye, Hz. Ömer'in insanları Übey b. Kâ'b'ın arkasında cem ettiğini, onun da yirmi rekat teravîh ve üç rekat vitir kıldırıldığını, rekatları artırdığı ölçüde kıraatı hafiflettiğini, bunun cemaat için tek bir rekatı uzun tutmaktan daha hafif olduğunu belirtmiştir. Sonra seleften bir grubun kırk rekat teravîh ve üç rekat vitir kıldığını, diğerlerinin otuz altı rekat teravîh ve üç rekat vitir kıldıklarını, bunların hepsinin caiz olduğunu, kişinin hangisini uygularsa uygulasin güzel yapmış olacağını ifade etmiştir. İbn Teymiyye'ye göre, en faziletli olan, kişinin durumuna göre değişmektedir. Uzunca kıyama tahammül edebilen için Resûlullah'ın yaptığı gibi on rekat teravîh, üç rekat da vitir kılmak daha faziletlidir. Uzunca kıyama tahammül edemeyenin yirmi rekat kılması daha faziletlidir. Müslümanların çoğunluğu böyle yapmaktadır. Bu, on ile kırk sayısı arasında orta yoldur. Kırk ve diğerlerini yapabilen için bunlar da caizdir ve mekruh değildir. Ahmed b. Hanbel gibi birçok imam bunu ifade etmektedir. Kıyama ramazanın Hz. Peygamber'den menkul bir sayısı olup artırılıp eksiltilemeyeceğini zanneden hata etmektedir.<sup>736</sup> Şâfiî, Şevkânî ve Sübkî de

<sup>731</sup> Mervezî, *Kıyâmu ramazan*, s. 57.

<sup>732</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 604.

<sup>733</sup> Ebü'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, III, 522-523. Bk. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 179.

<sup>734</sup> Ebü'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, III, 522; Keşmîrî, *a.g.e.*, II, 210.

<sup>735</sup> Ebü'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, III, 522.

<sup>736</sup> İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, II, 119-120.

bu namazın nâfile olduğunu, bir daraltma ve sınırlama olmadığını söylemişlerdir.<sup>737</sup>

Sonuç olarak teravih namazının rekat sayısı ile alakalı farklı rivayetler olmakla birlikte üç uygulama karşımıza çıkmaktadır: Birincisi, Hz. Peygamber'in kıldığı, Hz. Ebû Bekir zamanı ile Hz. Ömer'in halifeliğinin ilk dönemlerinde sahâbenin de kıldığı sekiz rekat. İkincisi, Hz. Ömer'in hilafetinin sonraki dönemi ile Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde sahâbe tarafından uygulanan, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Sevrî, Ahmed b. Hanbel gibi imamların da tercih ettiği ve ümmetin çoğu tarafından uygulanan yirmi rekat. Üçüncüsü, birinci asrın ikinci yarısında Medine ehli tarafından uygulanan ve Mâlik'in de tercih ettiği otuz altı rekat. Ahmed b. Hanbel, Şâfiî, İbn Teymiyye, Şevkânî, Sübkî gibi âlimlerden nakledildiği üzere teravih nâfile bir namazdır ve rekat sayısında bir sınırlama söz konusu değildir. Dolayısıyla sekiz ve yirmi rekat daha tercih edilebilir olmakla birlikte otuz altı rekat da kılınabilir.

#### 1.1.4. Meşruiyeti ve Hükümü

Sünneti bilen hiçbir şahsın, ramazanda cemaatle kılınan ve teravih diye bilinen bir gece namazının meşruiyetinde şüphe edemeyeceği, bu namazın, kavli, fiili ve takrirî sünnetle sabit olduğu belirtilmiştir.<sup>738</sup> Hadislere bakıldığında, Hz. Peygamber'in ramazan gecelerine has olan nâfile bir namazı teşvik ettiği, bazı ramazan gecelerinde mescidde cemaatle birlikte kıldığı, ümmete farz olur endişesiyle cemaatle kılmayı terkedip “*Evlerinizde kılınız.*” dediği ve kılanları gördüğünde “*İsabet ettiler. Ve yaptıkları ne güzeldir.*” buyurduğu görülmektedir. Sahâbenin de Hz. Ömer dönemine kadar bu namazı evlerinde münferid olarak veya mescidde muhtelif gruplar halinde kıldıkları, Hz. Ömer'in, insanları Übey b. Kâ'b'ın arkasında cemaatle kılmak üzere cem ettiği, sonra da ne güzel bid'at (yeni uygulama) diyerek memnuniyetini ifade ettiği görülmektedir. Dolayısıyla bunun mutlak bir gece namazından ibaret olduğunu söylemek pek mümkün görülmemektedir. Bu nedenledir

<sup>737</sup> Şâfiî'nin, zira bu namazın nâfile olduğunu, rükû ve secdeyi çok yapmak güzel olduğu gibi kıyâmı uzatıp secdeyi azaltmanın da güzel olduğunu ve bunu tercih ettiğini söylediği nakledilmiştir. Sübkî, Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir zamanları ile Hz. Ömer'in hilafetinin başlarındaki uygulamanın daha uygun ve amel edilmeye daha layık olup vitir hariç sekiz veya on rekat kılınmasının en faziletli olduğunu, ondan sonra Hz. Ömer'in zamanının sonu ile Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerindeki uygulama olan yirmi rekatın faziletli olduğunu, zira bu hususta şâri'den bir sınırlama gelmediğini belirtmiş ve halifelerin sünnetine uymayı emreden rivayeti nakletmiştir. Bk. Mervezî, s. *Muhtasaru kıyâmi'l-leyl*, 222; İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, III, 98; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 182; Sübkî, *Menhel*, VII, 320; Fazl Hasan Abbas, *Tavzîh*, s. 54.

<sup>738</sup> Elbânî, *Salâtü't-terâvîh*, s. 9.

ki tüm muhaddis ve fakihler ramazan gecelerinde yatsı namazı ve ona bağlı sünnetlerden sonra kılınan “kıyâmu ramazan” veya “teravih” adıyla bilinen nâfile namazın meşruiyeti konusunda ittifak etmişler, hadis ve fıkıh kitaplarında bu namazı müstakil bir başlık altında ele almışlardır.

Ümmetin teravih namazının meşrûiyyeti ve cevazı hususunda ittifak ettiği, râfızîler dışında hiçbir ilim ehlinin de bunu inkâr etmediği belirtilmiş,<sup>739</sup> âlimlerin, teravih namazının sünnet olduğunda da ittifak halinde olduğu nakledilmiştir.<sup>740</sup> İbn Teymiyye, Râfızî Hillî'nin (ö.726/1325) *Minhâcü'l-kerâme* isimli eserindeki “Ramazan ayında gece cemaatle nâfile olarak kılınan namaz bid'attır.” iddiasına, bu kitaba reddiye olarak yazdığı *Minhâcü's-sünne* adlı eserinde şöyle cevap vermiştir: “Hz. Peygamber döneminde insanların ramazanda gece namaz kıldıkları ve Hz. Peygamberin de iki veya üç gece müslümanlara namaz kıldırıldığı sabittir. Hz. Ömer (kendi döneminde) bu toplanmaya, daha önce yapılmıyor olması sebebiyle bid'at demiştir. Zira ilk yapılan şeye sözlükte bid'at denir. Bu, şer'î bir bid'at değildir. Çünkü dalâlet olan şer'î bid'at, Allah'ın sevmediği bir şeyi müstehap, vâcip kılmadığını vâcip, haram kılmadığını haram kılmak gibi şer'î bir delil olmaksızın yapılan şeydir. Ayrıca bu, nehyedilen çirkin bir bid'at olsaydı Hz. Ali Kûfe'de emir olduğunda onu iptal ederdi. Hatta ‘Mescidlerimizi nurlandırdığı gibi Allah Ömer'in kabrini nurlandırın.’ demiştir. İnsanlara teravih namazı kılmalarını, bir kişiye de imam olmasını emrederdi.”<sup>741</sup>

Bu namaz, Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre müekked sünnettir.<sup>742</sup>

Bazı Şâfiî âlimler, farzların revâtibinin, teravih namazından daha faziletli olduğunun gerekçesini, Hz. Peygamber'in revâtibe devam edip teravih namazına

<sup>739</sup> Serahsî, *Mebûât*, Dârü'l-marife, Beyrut 1989, II, 143.

<sup>740</sup> Nevevî, *Mecmû'*, III, 526; Şirbinî, *İkna'*, I, 275; *el-Mevsûatü'l-fikhîyye*, XXVII, 136.

<sup>741</sup> İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye fi nakzi kelâmi's-şîati'l-kaderiyye*, nşr. Muhammed Reşâd Sâlim, y.y. 1986, VIII, 305-308.

<sup>742</sup> Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, III, 415; Merginânî, *a.g.e.*, I, 85; İbn Kudâme, *Muğni*, II, 601; İbn Kudâme Şemsüddîn, *a.g.e.*, IV, 161; Mevsilî, *a.g.e.*, I, 235; Sübkî, *İşrâku'l-mesâbîh fi salâti't-teravih*, nşr. Mecdî es-Seyyid İbrahim, Kahire ts., s. 68; Halebî, *Muhtasarü Gunyetü'l-mütemelli*, s. 255; Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felah*, s. 159; Leknevî, *Tuhfetü'l-ahyâr*, s. 93; Zebîdî, *İthâfü's-sâdeti'l-müttakîn*, III, 415; Ruheybânî, *a.g.e.*, I, 563; *el-Mevsûatü'l-fikhîyye*, XXVII, 136. *el-Mevsûatü'l-fikhîyye*'de “bazı Mâlikîler” ifadesi de vardır. Ancak kaynak olarak verdiği Adevî hâşiyesinde teravih namazının “mendup” olduğu belirtilmiştir. Bk. *el-Adevî, Hâşiye alâ Kifâyeti't-tâlib*, nşr. Ahmed Hamdî İmâm, Matbaatü'l-Medenî, Kahire 1987, II, 316.

devam etmeyişi olarak belirtmişlerdir.<sup>743</sup> Bazıları ise Hz. Peygamber'in teravihe evinde devam ettiğini söyleyerek yukarıdaki "teravihe devam etmemiştir" cümlesini "yani cemaatle kılmaya devam etmemiş, evinde devam etmiştir" şeklinde yorumlamışlardır.<sup>744</sup> Ancak bu, makul bir yorum değildir. Zira Hz. Peygamber teravihi evinde münferiden de olsa devamlı kılmışsa bu, revâtible aynı durumda olmasını gerektirir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu namaza evinde devam ettiğine dair bir rivayete vakıf olunmamıştır. Rivayetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber bu namazı ramazanın son on gününde üç gece kıldırılmıştır.<sup>745</sup> Yine Kalyûbî'nin de (ö.1069/1659) belirttiği gibi bu rivayetler, teravih namazının hicretin son yılında meşru olduğunu göstermektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in ikinci bir kez bu namazı kıldığı ve kendisine buna dair bir soru sorulduğu nakledilmemiştir.<sup>746</sup>

Hanefî fukaha, teravih namazının müekked sünnet olduğunu, Hz. Peygamber'in birkaç gece bu namazı cemaatle kılıp ümmete farz kılınır endişesiyle devam etmediğini, o endişe olmasaydı devam edeceği anlayışıyla hükmen devam etmiş sayıldığını, ayrıca hulefâ-yi râşidînin (teşriin)<sup>747</sup> ve Ömer zamanından günümüze kadar bütün Müslümanların fiilen bu namaza devam ettiğini<sup>748</sup> söylemişler, "Benim ve benden sonraki raşid halifelerimin sünnetine yapışın."<sup>749</sup> "Allah ramazan orucunu üzerinize farz kıldı. Ben de kıyâmını size sünnet kıldım."<sup>750</sup> rivayetleri<sup>751</sup> ile "Müslümanların güzel gördüğü Allah katında da güzeldir."<sup>752</sup>

<sup>743</sup> Nevevî, *Mecmû'*, III, 499; Mahallî, *Kenzü'r-râğibîn*, I, 216-217; İbn Hacer el-Heytemî, *a.g.e.*, II, 240; Zekeriyya el-Ensârî, *Fethu'l-vehhâc bi şerhi Menheci't-tullâb*, Matbaatü Mustafa bâbî'l-Halebî, Mısır 1345, I, 282; Remlî, *a.g.e.*, II, 125.

<sup>744</sup> Kalyûbî, *a.g.e.*, I, 217; Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer el-Ezherî el-Cemel, *Fütûhâtü'l-vehhâb bi tavzîhi şerhi Menheci't-tullâb*, Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut ts., I, 491; Büceyremî, Süleyman b. Ömer, *Tecrîd li nef'i'l-abîd (Hâşiye alâ şerhi Menheci't-tullâb)*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1345, I, 282; Şîrvânî, *a.g.e.*, II, 240.

<sup>745</sup> Bk. "Rivayetler Bölümü" 8 ve 9 numaralı hadisler, s. 111-112.

<sup>746</sup> Bk. Kalyûbî, *a.g.e.*, I, 217.

<sup>747</sup> Mevsilî, *a.g.e.*, I, 234; Halebî, *Muhtasarü Gınyetü'l-mütemellî*, s. 185; Merginânî, *a.g.e.*, I, 85; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 484-485; Leknevî, *Tuhfetü'l-ahyâr*, s. 93, 112.

Hulefâ-yi râşidînin bu namaza fiilen devam etmedikleri, kılınmasını emrettikleri dolayısıyla teşriin devam ettikleri ileride gelecektir.

<sup>748</sup> Mevsilî, *a.g.e.*, I, 234.

<sup>749</sup> Bk. "Yirmi Rekat Rivayetleri" s. 121.

<sup>750</sup> Bk. Gelecek olan 2 numaralı Abdurrahman b. Avf rivayeti, s. 87.

<sup>751</sup> Halebî, *Muhtasarü Gınyetü'l-mütemellî*, s. 185; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 484-485.

<sup>752</sup> Mevsilî, merfu hadis olarak nakletmiştir. Şuayb Arnaût *İhtiyar* tahririnde, merfu olarak sahih olmadığını, İbn Mes'ûd'un sözü olarak mevkuף ve isnadının hasen olduğunu söylemiştir. Bk. Mevsilî, *İhtiyar*, I, 235.

İbn Mes'ûd'un sözü olarak geçen kaynaklar: *Ahmed*, VI, 84 (3600); Taberânî, *el-Kebîr*, IX, 118 (8583); *Tayâlisî*, I, 199 (243); Begavî, *Şerhu's-sünne*, I, 214-215 (105).

rivayetini nakletmişlerdir.<sup>753</sup>

Kudûrî'nin, "İnsanların ramazan ayında yatsıdan sonra toplanmaları ve imamlarının kendilerine yirmi rekat kıldirmaları müstehaptır." Veya "İnsanların ramazan ayında yatsıdan sonra toplanmaları müstehaptır. İmamları onlara yirmi rekat kıldırır."<sup>754</sup> şeklinde tercüme edilebilecek olan cümlesiyle, yirmi rekat teravih namazının kendisine mi, cemaatle kılınmasına mı müstehap dediği tartışılmış, ifade, şarihler tarafından iki farklı şekilde yorumlanmıştır. Bazıları birinci şekliyle atıflı olarak tercüme ederek Kudûrî'nin teravihin cemaatle kılınmasına da yirmi rekat oluşuna da müstehap dediğini,<sup>755</sup> bazıları ise iki ayrı cümle yaparak cemaatle kılınmasına müstehap deyip yirmi rekatın hükmüne değinmediğini söylemiştir.<sup>756</sup>

İbnü'l-Hümâm, teravih namazının, vitirle ve cemaat halinde on bir rekat olarak kılınmasının Hz. Peygamber'in, yirmi rekatın ise Hulefâ-yi Râşidin'den üçünün sünneti olduğunu dolayısıyla sekiz rekatın sünnet, yirmi rekatın müstehap olduğunu söylemiştir.<sup>757</sup> Keşmîrî, sekiz rekatın sünnet, yirmi rekatın müstehap olduğunu İbnü'l-Hümâm'dan başka hiç kimsenin söylemediğini belirtmiş, "*Benim ve râşid halifelerimin sünnetine yapışın.*"<sup>758</sup> rivayetine atıfta bulunarak Hz. Ömer'in uygulamasının da sünnet olduğunu söylemiştir.<sup>759</sup>

Sonuç olarak teravih namazı Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre müekked sünnettir.

<sup>753</sup> Mevsilî, *a.g.e.*, I, 234.

<sup>754</sup> Kudûrî, *Muhtasar*, s. 58.

<sup>755</sup> Bk. Merginânî, *a.g.e.*, I, 85; İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, I, 486; Sa'dî Çelebî b. Âsâ b. Emîr Hân, *Hâşiye ale'l-İnâye fi şerhi'l-Hidâye (Fethu'l-kadîr* le beraber), nşr. Abdurrazzâk Gâlib el-Mehdî, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003, II, 485.

<sup>756</sup> Bk. Bâbertî, *a.g.e.*, I, 484; Haddâd, *a.g.e.*, I, 117; Aynî, *Binâye*, II, 552.

<sup>757</sup> İbnü'l-Hümâm, teravih namazıyla alakalı rivayetleri sıraladıktan sonra, bütün bunlardan hasıl olan, teravih namazının, vitirle ve cemaat halinde on bir rekat olarak kılınmasının Hz. Peygamber'in sünneti olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber'in bunu uygulayıp bir özür sebebiyle terkettiğini, bunun da, özür (yani farz olur endişesi) olmasaydı devam edeceği anlamını ifade ettiğini, vefatıyla bu endişenin kalmadığını, dolayısıyla bunun sünnet olduğunu belirtmiştir. Yirmi rekatın ise, Hulefâ-yi Râşidin'den üçünün sünneti olduğunu, "*Benim ve râşid halifelerimin sünnetine yapışın.*" rivayetinin onların sünnetlerini teşvik ettiğini, bunun Hz. Peygamber'in sünneti olmasını gerektirmediğini, zira Hz. Peygamber'in sünnetinin, onun bizzat devam etmesiyle veya bir özür sebebiyle devam edememesiyle sabit olacağını ifade etmiş ve şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Bu özür olmasaydı, Hz. Peygamber'in, kıldığı sekiz rekata devam edeceğini anlamaktayız. Dolayısıyla - yatsı namazından sonraki dört rekatın müstehap, bunun ikisinin sünnet olması gibi -. Ulemanın sözlerinin zahiri, sünnetin yirmi rekat olduğu, delilin gereğinin ise sekiz rekat olduğudur. Bu sebeple evlâ olan, yirmi rekat teravihin Merginânî'nin dediği gibi sünnet olduğu değil, Kudûrî'nin dediği gibi müstehap olduğudur." Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 485-486.

<sup>758</sup> Bk. "Yirmi Rekat Rivayetleri" s. 121.

<sup>759</sup> Keşmîrî, *a.g.e.*, II, 209.

### 1.1.5. Cemaatle Kılınması

Teravîh namazının evde münferiden mi mescidde cemaatle mi kılınmasının daha faziletli olduğu hususu âlimler arasında ihtilaf konusudur: İmam Şâfiî, Şâfiîlerin ekserisi, Ebû Hanîfe, Hanefîler çoğu, Ahmed b. Hanbel ve bazı Mâlikîlere göre cemaatle kılınması daha faziletlidir. Mâlik, Ebû Yusuf, bazı Hanefî ve Şâfiîlere göre ise evde münferiden kılınması daha faziletlidir.<sup>760</sup>

Birinci görüşün (cumhurun) delili: Hz. Ömer'in insanları Übey b. Kab'ın arkasında cem edip onun cemaate imam olması,<sup>761</sup> sahâbenin buna muvafakat etmesi ve Müslümanların uygulamalarının da bu şekilde devam etmesidir.<sup>762</sup> Bu durum, sahabenin, teravîh namazının cemaatle kılınmasının daha faziletli olduğunda icmâ ettiği anlamına gelmektedir.<sup>763</sup> Bunun, açık şeâirden olduğu ve bayram namazına benzediği de söylenmiştir.<sup>764</sup> “İmamla birlikte bitirinceye kadar namazı kılan kimseye gecenin tamamını namaz kılmış sevabı yazılır.”<sup>765</sup> rivayeti de cemaati tercih delillerinden sayılmaktadır.<sup>766</sup>

İkinci görüşün delili: Hz. Peygamber'in birkaç gece cemaata namaz kıldırıp sonra evinde kılması<sup>767</sup> ve “Farzlar dışındaki namazların en faziletlisi evde kılınandır.”<sup>768</sup> hadisi<sup>769</sup> ile “Farzlar hariç, kişinin evinde kıldığı namazı, bu mescidimde kıldığı namazdan daha faziletlidir.”<sup>770</sup> rivayetidir. Mescid-i Nebevî'de kılınan namaz diğer mescidlerde kılınan namazdan bin derece daha faziletli olmasına rağmen evde kılınan nâfile namaz Mescid-i Nebevî'de kılınan namazdan daha

<sup>760</sup> Bk. Nevevî, *Minhâc*, VI, 58; a.mlf., *Mecmû*, III, 526, 528; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 447; Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, V, 275; Kâsım, a.g.e., III, 243.

<sup>761</sup> Şîrâzî, *Mühezzeb*, I, 159; Nevevî, *Minhâc*, VI, 58; Kâsım, a.g.e., III, 243.

<sup>762</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 58; Kâsım, a.g.e., III, 243.

<sup>763</sup> Nevevî, *Mecmû*, III, 528; Kâsım, a.g.e., III, 243.

<sup>764</sup> Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, V, 275.

<sup>765</sup> Bk. “Rivayetler Bölümü” s. 11.

<sup>766</sup> İbn Abdilber, *Temhîd*, VIII, 115-118; a.mlf., *İstizkâr*, V, 158-162.

<sup>767</sup> Şîrâzî, *Mühezzeb*, I, 159. Bu namazı Hz. Peygamber'in evde kılmaya devam edip etmediğiyle alakalı bir değerlendirme Daha önce geçmişti. Bk. s. 127-128.

<sup>768</sup> *Buhârî*, Ezân 81; *Müslim*, Müsâfirîn 213.

<sup>769</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 58; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 447; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 120; Kâsım, a.g.e., III, 243.

<sup>770</sup> Ebû Dâvûd, Salât 204; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 292; Mervezî, *Muhtasarı Kıyâmı'l-leyl*, s. 81; Begavî, *Şerhu's-sünne*, IV, 130 (995); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* V, 144 (4893); a.mlf., *el-Mu'cemü'l-evsat*, IV, 273 (4178); Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 350-351 (2058).

Aynî ve Şuayb Arnaût hadisin isnadının sahih olduğunu, Elbânî hadisin sahih olduğunu söylemiş, Münâvî, Süyûtî'nin sahih dediğini nakletmekle yetinmiştir. Bk. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 389; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, IV, 225; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 276; a.mlf., *Şerhu's-sünne* (tahrîc), IV, 130; Elbânî, *Sahîhu'l-Camii's-sağîr*, I, 710 (3814).



faziletli ise hangi faziletin bundan daha açık olabileceği sorgulanmış, bu nedenle İmam Mâlik, Şâfiî<sup>771</sup> ve onların yolunda gidenlerin bütün nâfilelerde evde münferiden kılmayı daha faziletli gördükleri nakledilip mescidlerde en az sayıyla bile teravîh kılınıyorsa bu namazı evde kılmanın daha faziletli olduğu belirtilmiştir.<sup>772</sup>

Kişinin durumuna göre bir ayrıma gidildiği de görülmektedir.

Şöyleki mescidlerde teravîh kılınıyorsa namaz kılanın niyetinin, huşuunun ve namazda okunanı tefekkürünün düzgün olmasının dikkate alındığı, bu, Hz. Ömer'in sünnetinin uygulanmasıyla gerçekleşecekse onun daha faziletli olduğu söylenmiştir.<sup>773</sup> Şâfiîlerde bu hususta üç görüş olduğu, üçüncü görüşe göre Kur'an-ı hıfzeden, tembellikten korkmayan ve gitmediğinde mescid cemaatsız kalmayacaklar için cemaatle namazla evde namazın eşit olduğu, bunlardan bir kısmı kendisinde bulunmayan kişi için cemaatle namazın daha faziletli olduğu belirtilmiştir.<sup>774</sup>

Ali el-Kârî, nâfilenin evde kılınmasının daha faziletli olmasının, sevapları kat kat olmayan mescitlerle kayıtlı olduğunu, veya sevabın kat kat oluşunun farzlarda olduğunu söyleyenlerin görüşüne mebni olduğunu, veya riyadan korkanlar için, veya nifak vehmini def etmek için veya bazı nâfilelerin evde kılınmasını teşvik için olduğunu, bununla beraber Hz. Peygamber'in fiili ve sahâbe icmaı sebebiyle teravîhin ittifakla istisna edildiğini söylemiştir.<sup>775</sup>

Hanefîlerin cumhuruna göre teravîh namazını cemaatle kılmak sünnet-i müekkedede ve kifâyedir.<sup>776</sup> Müekkededir çünkü Hz. Peygamber bu namazı bazı geceler cemaatle kılmış, ümmete farz kılınır endişesiyle devam etmemiştir.<sup>777</sup> Bu endişe olmasaydı devam edeceği, dolayısıyla hükmen devam etmiş olduğu, Hulefâ-yi Râşidîn'in de teravîhin cemaatle kılınmasını emredip erkek ve kadınlar için imam

<sup>771</sup> Bu görüşün, Şâfiî'nin kadim görüşü olduğu belirtilmiş, sonra ondan "Cemaatle kılsa bu güzeldir." sözü nakledilmiştir. Bk. Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, IV, 37, 38.

<sup>772</sup> İbn Abdilber, *İstizkâr*, V, 162-163, 164.

<sup>773</sup> İbn Abdilber, *Temhîd*, VIII, 120.

<sup>774</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 447.

<sup>775</sup> Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh*, III, 336.

<sup>776</sup> Hanefîlerde teravîh namazı hakkında evde kılınması müstehaptır, cemaatle kılınması sünnet-i ayndır, sünnet-i kifâyedir şeklinde üç farklı görüş vardır ve cumhur, sünnet-i kifâye görüşündedir. İkinci ve üçüncü görüşe göre cemaat daha faziletlidir. Bk. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 120.

<sup>777</sup> Şürünlâlî, *İmdâdü'l-fettâh*, s. 429; Leknevî, *Tuhfetü'l-ahyâr*, s. 112.

tayin ettikleri ve bunu güzel gördükleri belirtilmiştir.<sup>778</sup> Kifâyedir çünkü İbn Ömer, Urve (ö.94/713), Sâlim (ö.106/725), Kâsım (ö.107/725), İbrâhim ve Nâfi' (ö.117/735) gibi bazı sahâbe ve tabiîn bu namazı evde kılmışlardır. Bunların uygulaması mescidde cemaatle kılmanın sünnet-i kifâye olduğunu göstermektedir. Zira İbn Ömer ve ona tâbi olanların sünneti terketmiş oldukları zannedilemez.<sup>779</sup> “Farz namazlar dışında kişinin kıldığı en faziletli namaz evindekidir.”<sup>780</sup> rivayeti bazı namazlarla tahsis edilmiş umumî bir rivayettir. Mesela farz olmadığı halde Hz. Peygamber küsuf namazını mescidde cemaatle eda etmiştir. Teravih de Hulefâ-yi Râşidin'in uygulamalarıyla istisna edilmiştir. Zikredilen bazı âsâr ise cemaatin sünnet oluşuna engel değildir. Çünkü biz cemaatle teravihin, sünnet-i ayn değil kifaye olduğunu söylüyoruz.<sup>781</sup> Mervezî (ö.294/906); Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın teravih namazını cemaatle kıldıkları bilgisinin ulaşmadığını söylemiş, sahâbe, tâbiîn ve imamlardan bir kısmının tek kılmayı tercih ettiğine dair yirminin üzerinde rivayet nakletmiştir.<sup>782</sup> İbn Abdilber de (ö.463/1071), Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin insanlara mescidde kılmalarını emrettiklerinin naklolunduğunu fakat kendilerinin onlarla birlikte kıldıklarının naklolunmadığını söylemiştir.<sup>783</sup> Dolayısıyla mahalle halkının bir kısmı mescidde cemaatle kılar da geri kalanlar evlerinde münferiden kılarlarsa sünneti terketmiş sayılmayıp<sup>784</sup> isâet sahibi olmaz<sup>785</sup> ancak fazileti terketmiş sayılırlar. Mescid cemaatinin hiçbiri onu kılmazsa hepsi isâet sahibi olur.<sup>786</sup> Muktedâ bih bir fakih cemaati terkederse kınanır. Evinde cemaatle kılan, mescidde cemaatle kılma faziletini kaçırmış, iki faziletten birini elde etmiştir. Çünkü mescidde kılmada, evde kılmada olmayan bir fazilet söz konusudur.<sup>787</sup>

Hanefî âlimlerin bir çoğu Hulefâ-yi Râşidin'in teravihi cemaatle kılmaya devam ettiğini söylemiştir. Ancak bunun sübutu müşkildir. Rivayetlerden sabit olan sonuç, insanların onların döneminde cemaatle kıldığı fakat halifelerin cemaate

<sup>778</sup> Leknevî, *a.g.e.*, s. 112.

<sup>779</sup> Serahsî, *Mebûât*, II, 145; Şürünbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh*, s. 429; Aynî, *Binâye*, II, 550.

<sup>780</sup> *Buhârî*, Edep 75, İ'tisâm bi'l-kitabi ve's-sünne 3; *Müslim*, Müsâfirin 213.

<sup>781</sup> Leknevî, *a.g.e.*, s. 112-115.

<sup>782</sup> Bk. Mervezî, *Kıyâmu ramazan*, s. 73-82.

<sup>783</sup> İbn Abdilber, *Temhîd*, VIII, 115-118; a.mlf., *İstizkâr*, V, 159.

<sup>784</sup> Şürünbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh*, s. 429.

<sup>785</sup> İ'sâet, kınanma ve sapkınlığa nisbettir. İ'sâet, tahrîmen mekruh ile tenzîhen mekruh arasında bir kötülüktür. Bk. İbn Âbidîn, *Nesemâtü'l-eshâr*, s. 166; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, s. 258.

<sup>786</sup> Merginânî, *Hidâye*, 85; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 120.

<sup>787</sup> Şürünbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh*, s. 429.

devam etmedikleridir. Bu nedenle Aynî *Hidâye* şerhinde Merginânî'nin Hulefâ-yi Râşidîn'in devam ettiğini söylemesine itiraz etmiştir.<sup>788</sup> Fakat Hz. Peygamber'in devam etmesi, iki şekilde olmaktadır. Birincisi fiilî devamlılıktır ki revâtib sünnetlerde olduğu gibi bir fiile bizzat devam etmesidir. İkincisi teşriî devamlılıktır ki bir fiili emretmeye ve teşvik etmeye devam etmesidir. Namaz için ezan, âlimlerin ittifakıyla müekked sünnettir. Hz. Peygamber, bırakın devam etmeyi, namaz için bir kere bile ezan okumamıştır. Onun müekked sünnet oluşu, teşriî devamlılıkla yani emir ve teşvikiyledir. Aynı şekilde halifelerin devam etmesi de fiilî ve teşriî devamlılık olmak üzere iki kısımdır. Bu dört kısımdan her biri sünneti gerektirir. “Benim ve râşid halifelerimin sünnetine yapışın.”<sup>789</sup> “Benden sonra Ebû Bekir ve Ömer’e uyun.”<sup>790</sup> rivayetleri bunu göstermektedir. Dolayısıyla Hulefâ-i Râşidîn'in teravihi cemaatle kıldığını söyleyenler, fiilî devamlarını değil bu ikinci kısım olan teşriî devamlarını kastetmiştir. Aynî birinci kısım zannetmiş ve itiraz etmiştir. Halifeler bunu emretmiş, güzel görmüş ve ihtimam göstermişlerdir. Büyük sahâbilerin de bulunduğu o dönemde hiçbir sahâbî bunu inkâr etmemiştir.<sup>791</sup> Bu değerlendirme yirmi rekatin sünnet olduğunu ortaya koysa da müekked olduğunu ortaya koyabilmesi için halifelerin bunun devamlı kılınmasını emretmiş olmaları gerekir ki bu hususta bir bilgi yoktur.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde teravih namazınının nasıl kılındığıyla alakalı aşağıdaki rivayetlere bakıldığında insanların münferiden veya farklı gruplar halinde bu namazı kıldıkları, Hz. Ömer'in herkesi tek bir imam arkasında cem ederek Resûlullah zamanındaki uygulamayı ihya ettiği görülmektedir.

Ebû Hüreyre şöyle dedi: Resûlullah, kesin emir vermeksizin kıyâmı ramazanı tavsiye eder ve şöyle buyururdu: “*Kim ramazanın faziletine inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek kıyâmı ramazanda bulunur (teravih namazını kılar)sa, geçmiş günahları bağışlanır.*” Resûlullah vefat ettiğinde durum böyleydi. Sonra Hz. Ebû Bekir'in hilafetinde ve Hz. Ömer'in hilafetinin başlarında da durum böyleydi.<sup>792</sup>

<sup>788</sup> Bkz Aynî, *Binâye*, II, 552.

<sup>789</sup> Bk. “Yirmi Rekat Rivayetleri”, s. 121.

<sup>790</sup> Bk. “Yirmi Rekat Rivayetleri”, s. 121.

<sup>791</sup> Bk. Leknevî, *Tuhfetü'l-ahyâr*, s. 120-122.

<sup>792</sup> *Buharî*, Teravih 1; *Müslim*, Müsâfirîn 174.

Bâcî, durumu, “Tek bir imamın arkasında cemaatle kılmıyorlardı. Sadece evlerinde kılıyor olabilecekleri gibi, bir kısmı mescidde kılıyor da olabilir. Abdurrahman b. Abdü'l-Kârî rivayetinde ifade edildiği gibi ayrı gruplar halinde kılıyor da olabilirler.” şeklinde yorumlamıştır.<sup>793</sup> Bazı âlimler “Evinde tek başına kılıyorlardı.”<sup>794</sup> Bazısı “Teravihde cemaati terk ediyorlardı.”<sup>795</sup> şeklinde yorumlamışlardır. Elbânî, evlâ olanın, birden fazla imam arkasında cemaatler halinde kılıyorlardı, demek olduğunu, rivayetlerin bunu gösterdiğini söylemiştir.<sup>796</sup>

Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Peygamber'in vefatından sonra farz olma durumu kalmadığını bildiği halde eski hal üzere devam edip onları tek bir imam arkasında toplamamış olmasının iki ihtimalinden söz edilmiştir: Ya süre kısaydı, riddet olayları, Müslümanların işleri gibi meşguliyeti çoktu. Veya insanların gecenin sonunda kılmalarını, gecenin evvelinde tek bir imam arkasında kılmalarından daha faziletli görmüştü.<sup>797</sup>

Abdurrahman b. Abdi'l-Kârî şöyle dedi: Bir ramazan gecesini Ömer b. el-Hattâb ile mescide çıkmıştık. Mescidde insanlar (münferid ve cemaat olarak) müteferrik gruplar halinde teravih kılıyordu. Kimi kendi başına namaz kılıyor, kimi namaz kılıyor ve bunun namazına bir kısım halk da uyuyordu. Hz. Ömer: görüyorum ki, bunları bir imam arkasında toplarsam daha faziletli olacak, demişti. Sonra azmetti. Übey b. Kâ'b'ı imam tayin edip cemaatı onun arkasında topladı. Başka bir gece yine Hz. Ömer ile mescide çıkmıştım. İnsanlar imamları (Übey b. Kâ'b) ile beraber namaz kılıyorlardı. Hz. Ömer: Bu, ne güzel bid'at (yeni uygulama) oldu. Namazlarını gecenin sonuna erteleyip de şimdi uyuyanlar, şimdi namaz kılanlardan daha ziyade fazilete haizdir, dedi. İnsanlar teravihi gecenin evvelinde kılmaktaydılar.<sup>798</sup>

Bu rivayet gösteriyor ki Hz. Ömer onlarla namaza devam etmiyordu. Muhtemelen o, namazı özellikle gecenin sonunda evde kılmayı daha faziletli

<sup>793</sup> Bâcî, *Müntekâ*, II, 146.

<sup>794</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 59; Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, V, 275; Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd*, IV, 245.

<sup>795</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 446; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 177; Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, I, 213.

<sup>796</sup> Elbânî, *Salâtü't-teravih*, s 12.

<sup>797</sup> Bâcî, *Müntekâ*, II, 146.

<sup>798</sup> *Buhârî*, Teravih 1; *Mâlik*, I, 114; Begavî, *Şerhu's-sünne*, IV, 118; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 694 (4603); *İbn Huzeyme*, II, 155 (1100); Mervezî, *Kiyâmu ramazan*, s. 44.

görüyor,<sup>799</sup> namazda kendisiyle başbaşa kalmak istiyor, veya insanların işleriyle meşgul olduğu için onlarla kılamıyordu.<sup>800</sup>

Hiz. Ömer'in "Bu, ne güzel bid'at oldu." sözü, insanları teravih namazında bir imamın arkasında ilk olarak Hiz. Ömer'in topladığını ve bunu mescidde sabit bir düzene soktuğunu göstermektedir.<sup>801</sup> Zira ayrı ayrı kılmalarda birliğin bozulması, bir imam arkasında kılmakda ise namaz kılanların çoğu için bir dinçlik sözkonusudur. Bunu, Hiz. Peygamber'in o gecelerde kendisine uyararak namaz kılanları onaylamasından istinbat etmiş,<sup>802</sup> Hiz. Peygamber'in sevdiği şeyi uygulamıştır. Hiz. Peygamber'in yanlarına çıkmasına mani olan şey kendilerine farz olması korkusu olduğu ve Hiz. Ömer kendi döneminde vahyin kesilmesi nedeniyle farz olmayacağından emin olduğu için bu sünneti uygulayıp ihya etmiş, sonra sahâbe ve diğer insanlar ona uymuşlardır.<sup>803</sup> Cumhur da Hiz. Ömer'in görüşünü tercih etmiştir.<sup>804</sup>

Teravihi cemaatle kılmak sünnetse Hiz. Ömer buna nasıl bid'at demiştir? Halbuki "Bütün bid'atlar dalâlettir."<sup>805</sup> sorusuna iki farklı cevap verilmektedir: Birincisi, bu hadis umumî görölse de tahsis edilmiş, ondan bid'at-ı seyvie yani kitaba veya sünnete veya esere ya da icmâya muhalif olan bid'at kastedilmiştir.<sup>806</sup> İkincisi, Hadis umumidir, bütün bid'atları kapsamaktadır. Bu da, hayr asrında olmayan, usulü şer'iyede bir aslı bulunmayan demektir. Dolayısıyla teravihi cemaatle kılmak şer'î bir bid'at değildir. Sözlük anlamında bid'attır. Yani Hiz. Ömer bir şey icad etmemiştir. Teravihin tek bir imam arkasında cemaatle kılınması Hiz. Ebû Bekir'in halifeliği dönemi ile Hiz. Ömer'in halifeliğinin yarısına kadar uygulanmamıştır. Bu açıdan yeni dir. Hiz. Peygamber'in yaptığı, farz olma endişesi olmasaydı devam edeceği bir uygulamadır ve vefatıyla bu endişe de ortadan kalkmıştır. Hiz.

<sup>799</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 447; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XI, 178.

<sup>800</sup> İbn Abdilber, *İstizkâr*, V, 150; Zürcânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, I, 314.

<sup>801</sup> Bâcî, *Müntekâ*, II, 148.

<sup>802</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 447.

<sup>803</sup> Bâcî, *Müntekâ*, II, 148.

<sup>804</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, V, 447.

<sup>805</sup> *İbn Mâce*, Sünne 6; *Dârimî*, I, 229; *Ahmed*, XXVIII (17144); *Hâkim*, I, 174 (329); *Taberânî*, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IX, 168 (8770).

Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de bunu onaylamıştır. Şuayb Arnaût, hadisin sahih, Hüseyin Selim Esed isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 175; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 174; Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), I, 29; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XXVIII, 373; Esed, *Dârimî* (tahrîc), I, 229.

<sup>806</sup> Leknevî, *a.g.e.*, s. 123-125.

Peygamber'in fiiline uygun olması açısından ise sünnettir. Bu nedenle Hz. Ömer ona güzel demiştir.<sup>807</sup>

Hz. Ömer'in imam olarak Übey b. Kâ'b'ı seçmesinin sebebi muhtemelen “*Topluluğa, Allah'ın kitabın en iyi okuyan imam olsun.*”<sup>808</sup> rivayetidir. Zira bir başka rivayette de Hz. Ömer “En iyi okuyamız Übey'dir.”<sup>809</sup> demiştir.

Leknevî, ramazan ayında Mekke'ye gittiğinde insanların Mescid-i haram'da muhtelif cemaatler halinde teravîh namazı kıldıklarını gördüğünü, hatta yüksek ses dolayısıyla cemaatin, imamlarının sesini duymakta zorlandığını, Mekke âlimlerinin bunu engellemeleri ve tek bir cemaat halinde kılınması gerektiğini söylemiştir.<sup>810</sup> Dipnotta Kral Abdülaziz b. Suûd (1880-1953) zamanında tek bir cemaatle kılınmasının gerçekleştiği belirtilmiştir.

Sonuç olarak âlimlerin çoğunluğuna göre teravîh namazının mescidde cemaatle kılınması, bazılarının göre evde münferiden kılınması daha faziletlidir. Bir kısmına göre ise fazilet kişinin durumuna göre değişmektedir. Mescidlerde teravîh kılınıyorsa kişinin niyeti, huşuu ve tefekkürü cemaatle kılması durumunda daha düzgünse cemaatle kılması, münferid kılması halinde daha iyi ise münferid kılması daha faziletlidir.

### 1.1.6. Hatimle Kılınması

Merginânî ve İbn Nüceym, alimlerin ekserisine göre teravîhin bir hatimle kılınmasının sünnet olduğunu, cemaatin tembelliğinden dolayı terkedilemeyeceğini söylemiştir.<sup>811</sup> İbn Ebi'l-İz (ö.792/1390), Hz. Peygamber'in teravîh namazını birkaç gece kılıp devam etmediğini söylemiş ve bir kez bile hatimle kılmadığı halde hatimle

<sup>807</sup> Bk. Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, I, 314; Leknevî, *a.g.e.*, s. 123-125; Elbânî, *Salâtü't-teravîh*, s. 43.

<sup>808</sup> *Buhârî*, Ezân 54; *Müslim*, Mesâcid 290-291. “En iyi okuyan” kıraat ilmini en fazla bilen veya hıfzı en fazla olan veya en güzel okuyan veya fikhî en iyi bilendir, şeklinde tefsir edilmiştir. Bk. Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, III, 79; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, III, 173; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, II, 289-290; Ebü'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 31.

<sup>809</sup> *Buhârî*, Tefsîr 7.

<sup>810</sup> Leknevî, *Tuhfetü'l-ahyâr*, s. 99.

<sup>811</sup> Merginânî, *Hidâye*, I, 85-86; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 120. Bu ekseriyetin görüşü, Ebü Hanîfe'den de nakledilen görüştür. Kur'an ayetleri altı bin küsurdur. Teravîh altı yüz veya beşyüz seksen rekattır. Her rekatta on ayet okunduğunda hatim gerçekleştirilmiş olur. Ekseriyetin görüşüne mukâbil görüşler şunlardır: a) Akşam namazındaki kadar okuması daha faziletlidir. Zira nafiler özellikle cemaatle kılındığında hafif kıldırılmalıdır. b) Her rekatta otuz ayet okunur. Dolayısıyla üç hatim olmuş olur. Hz. Ömer böyle emretmiştir. Bazıları kadir gecesine denk gelir ümidiyle yirmi yedinci gecesini hatmi müstehap görmüştür. Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 486-487.

teravihin nasıl sünnet olacağını sorgulayarak itiraz etmiştir.<sup>812</sup> Aynî ise, Merginânî'nin bu sözüyle, Hz. Ömer ve sonraki halifelerin sünneti olduğunun kastedildiğini söylemiş ancak bir rivayet nakletmemiştir.<sup>813</sup> Mâlik'in, teravih namazında Kur'an'ı hatmetmenin sünnet olmadığını söylediği nakledilmiş<sup>814</sup> ancak bunun, mekruh veya bidat olduğu anlamına gelmediği, bir ameli Hz. Peygamber'in yapmamasının onun meşru olmadığını göstermediği söylenmiştir. Zira Hz. Peygamber farz olur endişesiyle teravihi de birkaç gün dışında kılmamıştır. Bu terk edişi teravihin cemaatle kılınmasının meşru olmadığını göstermediği gibi hatimle kıldırılmaması da bunun meşru olmadığını göstermemektedir.<sup>815</sup> İbn Kudâme, "Kur'an'ın Hatmi" başlığı altında Ahmed b. Hanbel'in Fazl b. Ziyad'a teravih namazında Kur'an'ı hatmetmesini ve sonunda rükudan önce ellerini kaldırarak dua etmesini söylediğini, Fazl'ın söyleneni yaptığını ve Ahmed b. Hanbel'in de Fazl'ın arkasında ayakta ellerini kaldırarak dua ettiğini nakletmiştir.<sup>816</sup> Sonuç olarak Hz. Peygamber'den ve sahâbeden hatimle teravih kıldıklarına dair bir nakil olmadığı, bunun gerekli olmadığı gibi bidat da olmadığı ancak insanlara Kur'an'ın tamamının dinletilmesi açısından güzel olduğu ifade edilmektedir.<sup>817</sup>

## 1.2. Bayram Namazları

Müslümanların, biri ramazandan sonra diğeri zilhicce'nin 10. günü başlayan ramazan ve kurban bayramı denilen iki bayramı ve bu bayram günlerinde kılınan bayram namazları vardır.

### 1.2.1. Bayram Kavramı

Bayram kelimesinin Arapçada karşılığı, dönmek anlamına gelen "îd" (عيد) kelimesidir. Bayram, her yıl dönüp geldiği,<sup>818</sup> ferah ve sürur ile döndüğü,<sup>819</sup> her yıl o

<sup>812</sup> İbn Ebi'l-İz Ebü'l-Hasen Sadrüddîn Ali b. Alâiddîn ed-Dımaşkî, *et-Tenbih alâ müşkilâti'l-Hidâye*, nşr. Abdülhakîm b. Muhammed Şâkir, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 2003, II, 684.

<sup>813</sup> Aynî, *Binâye*, II, 557. Geniş bir değerlendirme ve deliller için bk. Zafer Ahmet Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 73-76.

<sup>814</sup> Bk. Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, I, 288; s. 16; eş-Şerîf Hâtim b. Arif el-Avnî, *Duau hatmi'l-Kur'an fi't-teravih*, Daru's-samiî, Riyad 2010, s. 16.

<sup>815</sup> Bk. Avnî, *Duau hatmi'l-Kur'an fi't-teravih*, s. 17-18.

<sup>816</sup> İbn Kudâme, *Muğni*, II, 608.

<sup>817</sup> Bk. Abdülaziz b. Abdillâh b. Bâz, *el-Cevabu's-sahih min ahkâmi salâti'l-leyli ve'l-vitr*, Riyad 1411, s. 11-12; Fazl Hasan Abbâs, *Tavzîh fi salâti't-teravih*, s. 106-108.

<sup>818</sup> Nevevî, *Mecmû'*, V, 5; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 276; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, III, 477.

<sup>819</sup> İbn Nuceym, *a.g.e.*, II, 276; Haskefî, *a.g.e.*, s. 112.

günde Allah'ın kullara dönen birçok ihsanı bulunduğu,<sup>820</sup> Allah, kullarına rahmet ve mağfiretiyle döndüğü için<sup>821</sup> bu kelimeyle isimlendirilmiştir.

İslâm dininde ramazan ve kurban olmak üzere iki bayram vardır. Arapçada “İdü'l-fitr” (عيد الفطر) ve “İdü'l-edhâ” (عيد الأضحى) şeklinde adlandırılan her iki bayramın kutlanması da namazı da hicretin 2. yılı itibarıyla'dır.<sup>822</sup>

### 1.2.2. Rivayetler

1) Enes'den rivayet edildiğine göre Resûlullah Medine'ye geldiğinde Medine'lilerin eğlenip oynadıkları iki günleri vardı. Peygamber: “*Bugünler neyin nesidir?*” dedi. Biz câhiliye devrinde bugünlerde eğlenirdik, dediler. Bunun üzerine Resûlullah: “*Şüphesiz Allah size bu günlerin yerine daha iyilerini, Kurban ve Fıtır günlerini verdi*” buyurdu.<sup>823</sup>

Hz. Peygamber'in ilk kıldığı bayram namazı, hicretin ikinci yılında kıldığı ramazan bayram namazıdır.<sup>824</sup>

2) Ebû Saîd el-Hudrî şöyle dedi: Resûlullah ramazan ve kurban bayramı günlerinde musallaya çıkardı. İlk başladığı şey namaz olurdu. Sonra (namazdan) çıkıp, cemaat saflarında otururken ayakta onlara dönüp kendilerine vaaz edip tavsiyede bulunur, emredip (nehyederdi)...<sup>825</sup>

3) İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Resûlullah ramazan ve kurban bayramında namaz kılar sonra hutbe okurdu.<sup>826</sup>

Diğer bir rivayette “Resûlullah, Ebû Bekir ve Ömer bayram namazlarını hutbeden önce kılarlardı.”<sup>827</sup> demiştir.

4) Berâ b. Âzib, Resûlullah'ı (kurban bayramında) hutbe okurken dinledim

<sup>820</sup> Bâbertî, *İnâye*, II, 68; Aynî, *Binâye*, III, 95; İbn Nuceym, *a.g.e.*, II, 275-276; Haskefî, *a.g.e.*, s. 112; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, III, 44.

<sup>821</sup> Ali el-Kârî, *a.g.e.*, III, 477.

<sup>822</sup> İbrâhim Bayraktar, “Bayram (İslâmî dönem)”, *DİA*, C: 5, TDV, Ankara 1992, s. 259.

<sup>823</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât, 244; *Nesâî*, İdeyn 1; *Ahmed*, XIX, 65 (12007); *Hâkim*, I, 434 (1091).

Hâkim, hadisin Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onu onaylamıştır. Elbânî hadisin sahih, Şuayb Arnaût, isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 434; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 434; Elbânî, *Sahîhu Süneni'n-Nesâî*, I, 505 (1555); a.mlf., *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, V, 34 (2021); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 345.

<sup>824</sup> Aynî, *Binâye*, III, 95.

<sup>825</sup> *Buhârî*, İdeyn 6; *Müslim*, İdeyn 9.

<sup>826</sup> *Buhârî*, İdeyn 7; *İbn Hibbân*, VII, 65-66 (2826).

<sup>827</sup> *Buhârî*, İdeyn 8; *Müslim*, İdeyn 8.



şöyle buyurdu dedi: “Bugün ilk yapacağımız şey namaz kılmamızdı, sonra da dönüp kurbanları kesmemizdir. Kim böyle yaparsa sünnetimize uygun davranmış olur.”<sup>828</sup>

Buradaki sünnet, ıstılahî manadaki sünnet değildir. Çünkü ıstılah, Hz. Peygamber asrından sonra ortaya çıkmıştır. Burada dinde gidilen yol kastedilmiştir. “Bizim gittiğimiz yoldan gitmiş olur” demektir.<sup>829</sup> Yol ise, vücup ile mendupluğu kapsar. Bundan dolayı müctehidler, bayram namazının ve kurban kesmenin hükmü hakkında ihtilafa düşmüşlerdir.<sup>830</sup> Tehânevî, bunun vâcip olmaya münafî olmadığını, bilakis vücupu isbat için Hz. Peygamber’in terketmeksizin devam etmesiyle yetinenlere göre vücupu bildirdiğini, nakledilen eserlere (sahâbe ve sonrakilerin sözlerine) katılınca ittifakla vücup ifade ettiğini söylemiştir.<sup>831</sup>

5) İbn Abbâs’dan rivayet edildiğine göre Resûlullah bayram günü iki rekat namaz kılmıştır. O namazdan önce ve sonra namaz kılmamıştır.<sup>832</sup> Diğer rivayette “ramazan bayramı günü...”<sup>833</sup> Diğer bir rivayette “Nebî kurban bayramı günü Baki’e çıktı ve iki rekat namaz kıldı.”<sup>834</sup> Diğer rivayette “kurban veya ramazan günü...”<sup>835</sup> Diğer bir rivayette “Nebî ile birlikte ramazan veya kurban bayramı günü çıktım. Peygamber namaz kıldı sonra hutbe okudu...”<sup>836</sup> Bir diğer rivayette “Ben, Resûlullah, Ebû Bekir, Ömer ve Osman’la beraber ramazan bayram namazında hazır bulundum. Hepsi de bayram namazını hutbeden önce kılıyorlardı.”<sup>837</sup> şeklindedir.

6) Ümmü Atiyye şöyle dedi: Resûlullah bize ramazan ve kurban bayramında genç kızları, evlerinden az çıkan hanımları ve hayızlı kadınları (namazgaha) çıkarmamızı emretti. Ama hayızlı kadınlar namazgahlardan uzak duruyor, hayırda ve Müslümanların dualarında hazır bulunuyorlardı.<sup>838</sup>

Müslim’in rivayetinde şu ilâve mevcuttur: Dedim ki: Ya Resûlallah, birimizin

<sup>828</sup> *Buhârî*, İdeyn 3, 8, 10; *Nesâî*, İdeyn 8.

<sup>829</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VIII, 104; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 163.

<sup>830</sup> Babanzâde, *a.g.e.*, III, 163.

<sup>831</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VIII, 104.

<sup>832</sup> *Buhârî*, Libas 57, 59; *Müslim*, İdeyn 13.

<sup>833</sup> *Buhârî*, İdeyn 8, 26; *Ebû Dâvûd*, Salât 255.

<sup>834</sup> *Buhârî*, İdeyn 17.

<sup>835</sup> *Müslim*, İdeyn 13; *İbn Hibbân*, VII, 58-59 (2818).

<sup>836</sup> *Buhârî*, İdeyn 16.

<sup>837</sup> *Buhârî*, İdeyn 8; *Müslim*, İdeyn 1.

<sup>838</sup> *Buhârî*, İdeyn 21; *Müslim*, İdeyn 12.

cilbabı olmuyor. Resûlullah “*Ona kardeşi cilbabını giydirdin*” buyurdu.<sup>839</sup>

Tehânevî, bu hadisin kadınların bayram namazına çıkmalarının vâcip olduğunu gösterdiğini, erkeklere vâcip olduğuna da evleviyetle delâlet ettiğini belirtmiştir.<sup>840</sup>

7) Câbir b Abdillâh şöyle dedi: Resûlullah ile beraber bayram gününde namazda hazır bulundum. Hutbeden önce ezansız ve kametsiz olarak namazla başladı...<sup>841</sup>

8) Câbir b. Semure şöyle dedi: Resûlullah ile beraber bayram namazlarını bir değil, iki değil, birçok defa ezan ve kametsiz olarak kıldım.<sup>842</sup>

9) Ubeydullah b. Abdullâh’dan rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattab Ebû Vâkid el-Leysî’ye: Resûlullah ramazan ve kurban bayramı namazlarında ne okuyordu? diye sormuş. O da, Kâf sûresi ile İnşikâk sûresini okurdu, cevabını vermiştir.<sup>843</sup>

10) Nu’mân b. Beşîr’den rivayet edildiğine göre Resûlullah bayram namazlarında A’lâ sûresi ile Ğâşiye sûresini okurdu.<sup>844</sup>

11) Cabir şöyle dedi: Bayram günlerinde Hz. Peygamber farklı yollardan gidip dönerdi.<sup>845</sup>

Âlimler bu rivayetleri farklı şekillerde değerlendirmiş, bunun sonucu olarak da dört ayrı görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşler, “Bayram Namazının Hükümü” başlığı altında delilleriyle birlikte tek tek ele alınacaktır.

### 1.2.3. Bayram Namazının Meşruiyeti

Ramazan ve kurban bayram günlerinde kılınan özel bir namazın

<sup>839</sup> Müslim, İdeyn 12.

<sup>840</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VIII, 107.

<sup>841</sup> Müslim, İdeyn 4; *Nesâî*, İdeyn 7.

<sup>842</sup> Müslim, İdeyn 7; *Ebû Dâvûd*, Salât 249; *Tirmizî*, İdeyn 3; *Ahmed*, XXXIV, 434 (20847); *İbn Hibbân*, VII, 59 (2819).

<sup>843</sup> Müslim, İdeyn 14; *Ebû Dâvûd*, Salât 251; *Tirmizî*, İdeyn 4; *Nesâî*, İdeyn 12; *İbn Mâce*, İkâme 157; *İbn Hibbân*, VII, 60 (2820).

<sup>844</sup> Müslim, Cuma 878; *Ebû Dâvûd*, Salât 241; *Tirmizî*, İdeyn 4; *Nesâî*, İdeyn 13; *İbn Mâce*, İkâme 157.

<sup>845</sup> *Buhârî*, İdeyn 24.

meşruiyetinde bütün âlimler ittifak etmişlerdir.<sup>846</sup> Bu namazlar, kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir. Kitaptan delil, “*Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.*”<sup>847</sup> âyetidir. Sünnete gelince, Resûlullah’ın bayram namazlarını kıldığı tevatürle sabittir. Müslümanlar da bayram namazlarında icmâ etmişlerdir.<sup>848</sup>

#### 1.2.4. Bayram Namazının Hükümü

Bayram namazının meşruiyetinde ittifak olmakla beraber rivayetlerin farklı değerlendirilmesi sonucunda âlimler, bu namazın, farz-ı ayn, farz-ı kifâye, vacip ve müekked sünnet olduğuna dair farklı görüşlere sahip olmuşlardır.

##### 1.2.4.1. Farz-ı Ayndır

Hz. Peygamber’in bayram namazlarını hiç terketmediğini dikkate alarak farz-ı ayn olduğunu söyleyenlerin bulunduğu,<sup>849</sup> Ahmed b. Hanbel’den de farz-ı ayn dediğine dair bir rivayet nakledildiği belirtilmiştir.<sup>850</sup>

Talha hadisinde İslam’ın farzlarını soran bedeviye Hz. Peygamber’in beş vakit namazı söylemesi, başka var mı sorusuna yok cevabı vermesi,<sup>851</sup> aynı şekilde Muaz b. Cebel’i Yemen’e gönderdiğinde kendisine “*Allah’ın kendilerine hergün ve gecede beş vakit namaz farz kıldığını onlara bildir.*”<sup>852</sup> demesi, mirac hadisinin de farz namazların beş vakit namaza münhasır olduğunu göstermesi<sup>853</sup> sebebiyle cumhura göre bayram namazlarının farz-ı ayn olmadığı ifade edilmiştir.<sup>854</sup> Hatta Nevevî, Müslümanların bayram namazlarının farzı ayn olmadığı hususunda icmâ ettiklerini söylemiştir.<sup>855</sup>

##### 1.2.4.2. Farz-ı Kifâyedir

Bayram namazları Hanbelî mezhebinin zahirine,<sup>856</sup> Mâlik’in mezhebinde bir

<sup>846</sup> İbn Kudâme, *Muğni*, III, 253; a.mlf., *Mukni*, V, 315; Nevevî, *Mecmû*, V, 5-6; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, 396; San’ânî, *Sübülü’s-selâm*, III, 185; Abdülaziz el-Muhammed, *a.g.e.*, s. 227.

<sup>847</sup> 108 Kevser 2.

<sup>848</sup> İbn Kudâme, *Muğni*, III, 253; Şemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, V, 315.

<sup>849</sup> Babanzâde, *a.g.e.*, III, 163.

<sup>850</sup> İbn Recep el-Hanbelî, *a.g.e.*, VIII, 423-424.

<sup>851</sup> *Buhârî*, İmân 34, Savm 1, Şehâdât 26, Hiyele 3; *Müslim*, İmân 8, 9.

<sup>852</sup> *Buhârî*, Zekât 1; *Müslim*, İmân 29.

<sup>853</sup> *Buhârî*, Menâkıbu'l-ensâr 42; *Müslim*, İmân 259.

<sup>854</sup> Babanzâde, *a.g.e.*, III, 163-164.

<sup>855</sup> Nevevî, *Mecmû*, V, 5-6.

<sup>856</sup> İbn Kudâme, *Muğni*, III, 253; Nevevî, *Mecmû*, V, 5-6; Şemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, V, 316; İbn Recep el-Hanbelî, *a.g.e.*, VIII, 423-424; İbnü'l-Mülakkın, *Tavzîh*, VIII, 69-70; Aynî, *Umdetü'l-*

görüŖe,<sup>857</sup> bazı Hanefilere,<sup>858</sup> İbn Ebî Leyla'ya (ö.148/765)<sup>859</sup> ve Şafîî olan Ebû Saîd el-Istahrî'ye (ö.328/940)<sup>860</sup> göre farz-ı kifâyedir. Yeterli kişiler onu kırlarsa diğerlerinden düşer. Bir belde halkının tamamı onu terkederse bazılarına göre onlarla savaşmak gerekmez.<sup>861</sup> Çünkü tatavvudur. Bazılarına göre savaşılır.<sup>862</sup> Çünkü İslam'ın Ŗeâirindedir ve terkedilmesinde Ŗeriata karşı bir gevŖeklik vardır. Diğer tatavvular böyle değildir. Çünkü onlar münferid kılınırlar. Bayram namazında olduğu gibi onların terkinde âşikârlık yoktur.<sup>863</sup> İki görüşten en sahih olanı birincisidir.<sup>864</sup>

Delilleri kitap, sünnet ve icmâdır.<sup>865</sup> Kitaptan delil, “*Rabbin için namaz kıl.*”<sup>866</sup> âyetidir. Emir farziyeti ifade eder. Tefsirde meşhur olan bu namazla kastedilenin bayram namazı olduğudur.<sup>867</sup> Bu namaz dinin zahiri Ŗeâirindedir. Farz ve Ŗeâirden olmasaydı onu terkedenerle savaşmak farz olmazdı. Bedevî hadisi olarak bilinen Talha hadisinde ise<sup>868</sup> sünnettir diyenlere delil olamaz. Çünkü bedevilere cuma farz değildir.<sup>869</sup> Sünnetten delil, Hz. Peygamber'in bayram namazı kılması ve

---

*kârî*, VI, 396; a.mlf., *Binâye*, III, 95-96; Leknevî, *Ŗerhu'l-Hidâye*, nşr. Fehîm Eşref Nûr Ahmed, İdâretü'l-Kur'an, Pakistan 1417, II, 121; Babanzâde Ahmet Naim, *a.g.e.*, III, 163-164.

<sup>857</sup> İbn Mülakkın, *a.g.e.*, VIII, 69-70.

<sup>858</sup> Nevevî, *Mecmû'*, V, 5-6; İbn Recep el-Hanbelî, *a.g.e.*, VIII, 423-424; İbnü'l-Mülakkın, *a.g.e.*, VIII, 69-70; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, 396; a.mlf., *Binâye*, III, 95-96.

<sup>859</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, 396; a.mlf., *Binâye*, III, 95-96; İbn Mülakkın, *a.g.e.*, VIII, 69-70; Babanzâde Ahmet Naim, *a.g.e.*, III, 163-164.

<sup>860</sup> Ŗîrâzî, *Mühezzebe*, I, 222; Nevevî, *Mecmû'*, V, 5; İbn Recep el-Hanbelî, *a.g.e.*, VIII, 423-424; İbnü'l-Mülakkın, *a.g.e.*, VIII, 69-70; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, 396; a.mlf., *Binâye*, III, 95-96; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh*, III, 477; Babanzâde Ahmet Naim, *a.g.e.*, III, 163-164.

<sup>861</sup> Ŗemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, V, 316.

<sup>862</sup> Ŗîrâzî, *Mühezzebe*, I, 222; Nevevî, *Mecmû'*, V, 5; İbn Kudâme, *Muğnî*, III, 253; a.mlf., *Mukni'*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed, Dârü hecr 1993, V, 316; Ŗemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, V, 316; İbn Recep el-Hanbelî, *a.g.e.*, VIII, 423-424.

<sup>863</sup> Ŗîrâzî, *Mühezzebe*, I, 221-222; İbn Recep el-Hanbelî, *a.g.e.*, VIII, 423-424.

<sup>864</sup> Nevevî, *Mecmû'*, V, 5.

<sup>865</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, III, 253; Abdülaziz el-Muhammed es-Selmân, *el-es'ile ve'l-ecvibe el-fıkhiyye el-makrâne bi'l-edilleti'ş-Ŗer'iyye*, y.y. 1412, s. 227.

<sup>866</sup> 108 Kevser 2.

<sup>867</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, III, 253; a.mlf., *Mukni'*, V, 315; Abdülaziz el-Muhammed, *a.g.e.*, s. 227.

Taberî, âyetteki namazla kastedilenin hangi namaz olduğu hususunda ihtilaf edildiğini; beş vakit namaz, ona devam etmek, vaktinde kılmak, Allah için kılınması, dua, kurban bayram namazı, Hudeybiye günü Peygamber ve saâbenin beytullahı ziyaretten men edildiğinde Peygambere namaz kılıp kurban kestikten sonra dönmesinin emredildiği gibi görüşleri naklettikten sonra “Bütün namazları putlar, ilahlar için değil de halisane Allah için kıl.” yorumunun doğru olduğunu belirtmiştir. İbn Kesir'de Taberî'nin tercihini naklettikten sonra bunun son derece güzel olduğunu söylemiştir. Bk. Taberî Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, nşr. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dârü Heçr, Kahire 2001, XXIV, 690-697; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm*, nşr. Mustafa es-Seyyid Muhammed ve arkadaşları, Müessesetü Kurtuba, Mısır 2001, XIV, 482. Ayrıca bk. Kurtubî, *Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XXII, 523-525.

<sup>868</sup> Bk. “Farz-ı Ayndır Bölümü” s. 141.

<sup>869</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, III, 253-254; Ŗemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, V, 316-318.

ona devam etmesidir. Devam etmesi farz olduğunu göstermektedir.<sup>870</sup> Ancak bedevi hadisinden dolayı farz-ı ayn değildir.<sup>871</sup> Beş vakit namazın farz olduğunu belirten rivayete gelince, onlar farz-ı ayn olduğu, hergün tekrarlandığı için açıkça belirtilmiştir.<sup>872</sup>

### 1.2.4.3. Vâciptir

Ebû Hanîfe'ye göre vâciptir.<sup>873</sup> Bu, Hasan b. Ziyad'ın (ö.204/819) Ebû Hanîfe'den rivayetidir.<sup>874</sup> *el-Camiu's-sağîr*'de Ebû Hanîfe'den bayram namazının sünnet olduğu ve terk edilmeyeceği rivayet edilmiş,<sup>875</sup> delilinin de bedevî hadisi olarak bilinen Talha hadisi olduğu söylenmiştir.<sup>876</sup> Merginânî, iki rivayeti de naklettikten sonra vâcip oluşunun daha sahih olduğunu belirtmiştir.<sup>877</sup> Birçok kaynakta da vâciptir görüşü tercih edilmiştir.<sup>878</sup> İbnü'l-Hümâm, Hz. Peygamber, bu namazlara terketmeksizin devam ettiği için vâciptir görüşünün rivayeten ve dirâyeten daha sahih olduğunu söylemiştir.<sup>879</sup> *el-Camiu's-sağîr*'deki "sünnettir" ifadesi vâcip olarak da yorumlanmış, vâcip oluşu sünnetle sabit olduğu için sünnet denildiği,<sup>880</sup> bu nedenle "Terk edilemez." ifadesinin söylendiği<sup>881</sup> belirtilmiştir. Vâcip manasında müekked bir sünnet olduğu dolayısıyla sadece ifade açısından bir ihtilaf olduğu da söylenmiştir.<sup>882</sup>

İbn Teymiyye de gibi bayram namazının vâcip olduğunu söylemiştir. Bunun Ahmed b. Hanbel'in mezhebindeki iki görüşten ve Şâfiî'nin görüşlerinden biri olduğunu, vâcip olmadığını söyleyenlerin sözlerinin son derece uzak olduğunu, farz-ı

<sup>870</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, III, 253-254; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, XXVII, 240; Abdülaziz el-Muhammed, *a.g.e.*, s. 227.

<sup>871</sup> Abdülaziz el-Muhammed, *a.g.e.*, s. 227.

<sup>872</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, III, 253-254.

<sup>873</sup> Merginânî, *Hidâye*, I, 102; İbn Kudâme, *Muğnî*, III, 253-254; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, I, 537-538; İbn Recep el-Hanbelî, *a.g.e.*, VIII, 423-424; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh*, III, 477; San'ânî, *Sübülü's-selâm*, III, 185.

<sup>874</sup> Kâsânî, *a.g.e.*, II, 236; Aynî, *Binâye*, III, 95-96.

<sup>875</sup> Şeybânî, *el-Camiu's-sağîr*, *İdârâtü'l-Kur'ân*, Pakistan 1990, s. 113.

<sup>876</sup> Merginânî, *a.g.e.*, I, 102; Zeylaî, *a.g.e.*, I, 538. Hadis için bk. "Farz-ı Ayndır Bölümü" s. 141.

<sup>877</sup> Merginânî, *a.g.e.*, I, 102.

<sup>878</sup> Kâsânî, *a.g.e.*, II, 236; Zeylaî, *a.g.e.*, I, 537-538; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 276; Haskefi, *a.g.e.*, s. 112; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, III, 45; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, XXVII, 240.

<sup>879</sup> İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, II, 68.

<sup>880</sup> Merginânî, *a.g.e.*, I, 102; Kâsânî, *a.g.e.*, II, 236; Zeylaî, *a.g.e.*, I, 538; Leknevî, *en-Nâfiu'l-kebîr li men yutâliu'l-Câmiu's-sağîr*, *İdârâtü'l-Kur'ân*, Pakistan 1990, s. 113; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, III, 45.

<sup>881</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, I, 538.

<sup>882</sup> Kâsânî, *a.g.e.*, II, 236; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 276; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, III, 45.

kifâye diyenlerin sözlerinin de munzabıt olmadığını belirtmiştir.<sup>883</sup>

Hiz. Peygamber'in terketmeden bu namazlara devam edip<sup>884</sup> kadınların musallaya çıkarılmalarını emretmesinin, Hiz. Peygamber'den sonra halifelerin bu namazlara devam etmesinin,<sup>885</sup> “*Ve size hidâyet buyurmuş olduğundan dolayı Allah'a tekbirde bulunursunuz.*”<sup>886</sup> “*Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.*”<sup>887</sup> âyetlerinin bayram namazlarının vâcip olduğunu delil olduğu söylenmiştir. Birinci âyetle bayram namazlarının, ikincisiyle kurban bayram namazının kastedildiği ve emrin vücûb için olduğu belirtilmiştir.<sup>888</sup> Bedevî hadisinde sünnet oluşuna bir delil olmadığı, çünkü o zatın çöl ehlinden olduğu ve onlara bayram namazının vâcip olmadığı<sup>889</sup> veya hadisin bayram namazının vâcip oluşundan evvel söylendiği ifade edilmiştir.<sup>890</sup>

İbnü'l-Hümâm, *Hidâye* sahibinin bu namazın vacip oluşuna sadece Hiz. Peygamber'in devam etmesini delil olarak getirdiğini, çünkü hem “*Ve size hidâyet buyurmuş olduğundan dolayı Allah'a tekbirde bulunursunuz.*”<sup>891</sup> âyetiyle hem de dinin şîârı oluşuyla istidlâlin ona göre zahir olmadığını söylemiştir.<sup>892</sup>

Şevkânî, Hiz. Peygamber'in bayram namazlarına devam ettiğini, hiçbir bayram terketmediğini, insanların hatta genç kızların, evlerinden az çıkan hanımların ve hayızlı kadınların (namazgaha) çıkmalarını, hayızlı kadınların namazdan uzak durup hayra ve davete şahit olmalarını, cilbabı olmayanlara arkadaşlarının cilbab giydirerek onların da katılmalarını emrettiğini belirtmiş ve bütün bunların bu namazların vâcip olduğunu gösterdiğini söylemiştir.<sup>893</sup>

<sup>883</sup> İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXIII, 161.

<sup>884</sup> Merjinânî, *a.g.e.*, I, 102; Zeylaî, *a.g.e.*, I, 537-538; İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, II, 68; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, 396; Ali el-Kârî, *a.g.e.*, III, 477; San'ânî, *a.g.e.*, III, 185; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, III, 45.

<sup>885</sup> San'ânî, *a.g.e.*, III, 185.

<sup>886</sup> 2 Bakara 185.

<sup>887</sup> 108 Kevser 2.

<sup>888</sup> Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, I, 537-538; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, 396; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VI, 103.

<sup>889</sup> Zeylaî, *a.g.e.*, I, 538; İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, II, 68.

<sup>890</sup> İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, II, 69.

<sup>891</sup> 2 Bakara 185.

<sup>892</sup> İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, II, 68.

<sup>893</sup> Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâr*, s. 192.

#### 1.2.4.4. Müekked Sünnettir

İmam Şâfîî, Şafîîlerin cumhuru, Mâlik,<sup>894</sup> Dâvûd,<sup>895</sup> Sevrî, İshak, Ebû Yûsuf ve Ahmed b. Hanbel'den bir rivayete göre<sup>896</sup> müekked sünnettir. Delilleri, Talha b. Ubeydullah'ın rivayeti olan bedevî hadisi,<sup>897</sup> bir gün ve gecede beş vakit namazın farz kılındığı rivayet<sup>898</sup> ve secdeli, rükulu bir namaz olduğu halde ezanın meşru olmamasıdır.<sup>899</sup> Hz. Peygamber'in devam edişini bu hadislerin delâletiyle sünnet olarak yorumlamışlardır.

Sonuç olarak bayram namazlarının farz-ı kifâye olduğunu söyleyenler, “*Rabbin için namaz kıl.*”<sup>900</sup> âyetini delil getirmiş, emrin farziyet ifade ettiğini söylemişlerdir. Oysaki âyetteki namazla kastedilenin hangi namaz olduğu ihtilâflıdır. Bayram namazı olduğu kat'î değil ki farziyet ifade edebilsin. Yukarıda âyetle ilgili görüşler, Taberî (ö.310/923) ve İbn Kesîr'in “Bütün namazları putlar için değil halisane Allah için kıl.” yorumunu doğru ve güzel buldukları nakledilmişti.<sup>901</sup> Ayrıca dinin şeâiri olması, terkedenlerle savaşmak gerektiği de farziyetine delil getirilmiştir. Bunlar rivayetlerle sabit hususlar mıdır ki farziyete delil olabilsin. En güçlü delilleri Hz. Peygamber'in bu namazlara devam etmesidir. Bu da bedevî hadisiyle reddedilmiştir.

Vâcip olduğunu söyleyenler de “*Rabbin için namaz kıl.*”<sup>902</sup> âyeti ile “*Ve size hidâyet buyurmuş olduğundan dolayı Allah'a tekbirde bulunursunuz.*”<sup>903</sup> âyetini delil getirmiş, emrin vücûp için olduğunu söylemişlerdir. İbnü'l-Hümâm'ın ifade ettiği gibi bu âyetlerle ve dinin şîârı oluşuyla istidlâl açık değildir. Hayızlı kadınların namazgaha çıkarılmalarının emredilmiş olmasının, bu namazın vacip olduğuna

<sup>894</sup> Nevevî, *Mecmû'*, V, 5-6; İbn Kudâme, *Muğni*, III, 253-254; Şemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, V, 316; Aynî, *Binâye*, III, 95-96; İbn Recep el-Hanbelî, *a.g.e.*, VIII, 423-424; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, III, 477; Leknevî, *Şerhu'l-Hidâye*, II, 121; *el-Mevsûatü'l-fikhyye*, XXVII, 240.

<sup>895</sup> Nevevî, *Mecmû'*, V, 5-6.

<sup>896</sup> İbn Recep el-Hanbelî, *a.g.e.*, VIII, 423-424.

<sup>897</sup> Bâcî, *Müntekâ*, II, 346-347; Şîrâzî, *Mühezzeb*, I, 221-222; İbn Kudâme, *Muğni*, III, 253-254; Şemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, V, 316; Tîbî, *a.g.e.*, II, 459; *el-Mevsûatü'l-fikhyye*, XXVII, 240. Rivayetler için bk. *Buhârî*, imân 34, Savm 1, Şehâdât 26, Hiyel 3; *Müslim*, İmân 8, 9.

<sup>898</sup> İbn Kudâme, *Muğni*, III, 253-254. Rivayetler için bk. *Buhârî*, Zekât 1, Menâkıbu'l-ensâr 42; *Müslim*, imân 29, 259.

<sup>899</sup> İbn Kudâme, *Muğni*, III, 253-254; Şemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, V, 316.

<sup>900</sup> 108 Kevser 2.

<sup>901</sup> Bk. “Farz-ı Kifâyedir Bölümü” 869 numaraalı dipnot, s. 142.

<sup>902</sup> 108 Kevser 2.

<sup>903</sup> 2 Bakara 185.

delâlet ettiğini söylemek pek makul görülmemektedir. Zira namaz kılmaları için değil, hayırda ve duada hazır bulunmaları için çıkarılmaları emredilmiştir. Bunların da en kuvvetli delili Hz. Peygamber'in bu namazlara devam etmesidir. Müekked sünnettir diyenlerin delili, beş vakit namazın farz kılındığı rivayetler ile bedevî hadisidir.<sup>904</sup> Onlarda vacip kavramı olmadığından Hz. Peygamber'in devam edişini bu hadislerin delâletiyle sünnet olarak yorumlamışlardır. Vâciptir görüşünde olanlar da müekked sünnettir diyenler de Hz. Peygamber'in bu namaza devam ettiğini ancak bazı rivayetler yardımıyla farz olmadığını anlaşıldığını söylemektedirler. Vacip kavramını kabul edenler vacip olduğunu söylerken, bu kavramı kabul etmeyenler sünnet olduğunu söylemektedirler. Hangi görüşün daha isabetli olduğu meselesi farzla sünnet arasında bir hükmün var olup olmaması yani vacip kavramının tartışmasıyla alakalıdır.

### 1.3. KÜSÛF (GÜNEŞ TUTULMASI) NAMAZI

Cahiliyye dönemi Arap toplumunda güneş tutulmasının önemli bir kişinin ölümü üzerine meydana geldiği şeklinde bir inanış mevcuttu. Hicretin onuncu yılında, Hz. Peygamber'in oğlu İbrâhim vefat ettiği gün güneş tutulmuş, bazı kimseler onun vefatı nedeniyle tutulduğunu söylemişti. Resûlullah da güneş ve ayın Allah'ın birliğine ve kudretine delâlet eden alametler olup bir kişinin ölümü üzerine tutulmayacağını ve Allah'ın onlarla kullarını korkuttuğunu belirtmişti. Hz. Peygamber güneş tutulması anında küsuf namazı kıldırılmış, dua edip cemaate hitap etmiş, böylesi durumlarda namaz kılınmasını, dua edilmesini, sadaka verilmesini, tekbir getirip istiğfarda bulunulmasını emretmiştir. Kûsûfun hissî sebebi, ayın güneşle dünyanın arasına girmesi, şer'î sebebi ise, Allah'ın kullarını korkutmasıdır.<sup>905</sup>

Kûsuf konusu hadis ve fıkıh kitaplarında müstakil başlıklarla geniş bir şekilde ele alındığı gibi bu hususta müstakil çalışmalar da yapılmıştır.<sup>906</sup>

<sup>904</sup> Bk.

<sup>905</sup> 17 İsrâ 59.

<sup>906</sup> Bk. Elbânî, *Sıfatu salâti'n-Nebiyi li salâti'l-kûsûf*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Amman 1422; Ebû Târik İhsan b. Muhammed b. Âyiş, *Salâtu'l-kûsûf*, İrbid/Ürdün 1999; Said b. Ali el-Kahtânî, *Salâtu'l-kûsûf fî dav'i'l-kitabi ve's-sünne*, Müessesetü'l-cerîs, Riyad 1423; Mâhir b. Zâfir el-Kahtânî, *Salâtu'l-kûsûf*, y.y. 1432; Bedr b. Süveylim el-Mukâtîf, *Muînü'l-melhûf li ma'rifaeti ahkâmi salâti'l-kûsûf*, y.y. 1425; Mustafa KARATAŞ, "Astronomik Hesaplar Işığında Kûsûf Hadisleri", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 36, S. 2, 2000, s. 77-84.



### 1.3.1. Kûsûf Kavramı

“Kûsûf” sözlükte, bir şeyin istenmeyen hale değişimi<sup>907</sup> ve bir şeyi bir şeyden kesmek anlamlarına gelmektedir.<sup>908</sup> Güneş ve ay için kullanıldığında ışıklarının gidip kararmaları yani güneş ve ay tutulması olayını ifade etmektedir.<sup>909</sup> İbn Fâris, birinci anlamın esas alındığını söylemiş, İbn Hacer ve Aynî de sözlük anlamının değişim olduğunu söyleyerek bunu tercih etmiştir.<sup>910</sup>

İbnü'l-Esîr, hadislerde “kûsûf” ve “husûf” kelimelerinin güneş ve ay için kullanıldıklarını söylemiştir. Farklı görüşleri sıraladıktan sonra sözlükte en çok, güneş için “kûsuf”un, ay için “husûf”un kullanıldığını belirtmiştir.<sup>911</sup> Fıkıhçılara göre meşhur ve daha fasih olan da, kûsufun güneşe, husûfun aya tahsis edilmesidir.<sup>912</sup> “Kûsûf” kelimesinin ay için kullanıldığı bir rivayet bulunmadığı, fukahanın kullanımının da buna delâlet ettiği söylenmiştir.<sup>913</sup>

Rivayetler incelendiğinde, güneş ve ay birlikte zikredildikleri zaman her ikisi için de “kûsûf”<sup>914</sup> veya “husûf”<sup>915</sup> kelimelerinin kullanıldığı, tek zikredildiklerinde ise hem “kûsûf” kelimesinin<sup>916</sup> hem de “husûf” kelimesinin güneş<sup>917</sup> için kullanıldığı görülmektedir.

Kur'an'da “husûf” kelimesi ay için kullanılmıştır. “*Ay tutulduğu zaman.*”<sup>918</sup>

### 1.3.2. Rivayetler

1) Ebû Bekre şöyle dedi: Resûlullah'ın yanında idik. Güneş tutuldu. Nebî (acele ile<sup>919</sup>) elbisesini çekerek kalktı ve mescide girdi. Biz de girdik. Güneş açığa çıkıp aydınlanıncaya kadar bize iki rekat namaz kıldırdı. Sonra “*Güneş ile ay hiçbir kimsenin ölümünden dolayı tutulmazlar. Onları gördüğünüzde başınıza gelen bu*

<sup>907</sup> İbn Fâris, *a.g.e.*, V, 177.

<sup>908</sup> İbn Fâris, *a.g.e.*, V, 177; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, XXIV, 308.

<sup>909</sup> İbn Fâris, *a.g.e.*, V, 177; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 3877; Zebîdî, *a.g.e.*, XXIV, 308.

<sup>910</sup> İbn Fâris, *a.g.e.*, V, 177; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 399; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, V, 89.

<sup>911</sup> İbnü'l-Esîr, *Nihâye*, IV, 174. Ayrıca bk. İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 3877; Zebîdî, *a.g.e.*, XXIV, 308.

<sup>912</sup> Aynî, *Binâye*, III, 135; San'âni, *Sübülü's-selâm*, III, 204.

<sup>913</sup> San'âni, *a.g.e.*, III, 204.

<sup>914</sup> Bk. *Buhârî*, Kûsûf 1, 6, 13, 15; Bed'ül-halk 44; *Müslim*, 6, 10, 17, 21, 29.

<sup>915</sup> Bk. *Buhârî*, Kûsûf 1, 2, 4, 5, 9, 13, 17; *Müslim*, Kûsûf 1, 3, 9, 28.

<sup>916</sup> Bk. *Buhârî*, Kûsûf 1, 3, 8, 11, 12, 13, 15, 17, 18; *Müslim*, 5, 9, 10, 14, 16, 17, 18, 20, 23, 24, 25, 26.

<sup>917</sup> Bk. *Buhârî*, Vuzu' 37, Ezan 91, Kûsûf 2, 4, 5, 7, 9, 14, 17, 19, el-Amel fi's-salât 11, Bed'ü'l-halk 4, Nikah 88, Libas 2, el-İ'tisam 2; *Müslim*, Kûsûf 1, 3, 4, 8, 10, 11, 24, 27.

<sup>918</sup> 75 Kıyâme 8.

<sup>919</sup> Bu ilâve diğer bir rivayette mevcuttur. Bk. *Buhârî*, Libas 2.

*durum ortadan kalkıncaya kadar namaz kılıp dua edin.*” buyurdu.<sup>920</sup>

Ebu Bekre'den gelen diğeri bir rivayette “*Hiç kimsenin ölümünden dolayı tutulmazlar. Fakat Allah bu iki âyet ile kullarını korkutur.*” şeklindedir.<sup>921</sup> Diğeri bir rivayette “*Sizin kıldığınız gibi iki rekat kıldırdı.*” ilâvesi vardır.<sup>922</sup>

“Sizin kıldığınız gibi” ifadesi, bu namazın sabah namazı şeklinde iki rekatta iki rükû ve iki secde ile kılınacağı görüşünde olan Hanefilerin mezhebini takviye etmektedir. Birden fazla rükû görüşünde olanlar bu ilâveyi şöyle yorumlamışlardır: İbn Abbâs Basralılara küsuf namazını ilâve rükûlarla tarif etmişti. Sonra küsuf esnasında orada bulunan Ebû Bekre'nin onlara “kıldığınız gibi” demesi, bildiğiniz, yani İbni Abbas'dan öğrendiğiniz gibi kıldırdı, demektir.<sup>923</sup> İbn Hibbân ve Beyhakî'ye göre de “sizin kıldığınız gibi” demek “sizin küsuf namazını kıldığınız gibi” demektir.<sup>924</sup>

2) Muğîre b Şu'be şöyle dedi: Resûlullah zamanında (oğlu) İbrâhim vefat ettiği gün güneş tutuldu. İnsanlar “Güneş İbrâhim'in ölümünden dolayı tutuldu.” dediler. Bunun üzerine Resûlullah: “*Güneş ile ay Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Hiçbir kimsenin ölümünden ve hayatından dolayı tutulmazlar. Onları görünce güneş açılıncaya kadar Allah'a dua edin ve namaz kılın.*” buyurdu.<sup>925</sup>

3) Âişe şöyle dedi: Resûlullah zamanında güneş tutulmuştu. Bunun üzerine Resûlullah mescide çıktı. Kıyama durup tekbir aldı. İnsanlar da arkasında saf tuttu. Resûlullah Kur'an'dan uzun bir bölüm okudu. Sonra tekbir alıp rükûa vararak uzunca rükû yaptı. Sonra başını kaldırıp “*Semiallahu limen hamideh, rabbenâ ve lekelhamd*” buyurdu. Sonra kıyâmda durup birinci okuyuştan daha az olmak üzere Kur'an'dan uzunca bir bölüm okudu. Sonra tekbir alıp önceki rükûdan daha az olmak üzere uzunca bir rükû yaptı. Sonra (kalkıp) “*Semiallahu limen hamideh, rabbenâ ve lekelhamd*” buyurdu. Sonra secdeye gitti ve ikinci rekatta da birinci rekatta yaptığı gibi yaptı. Nihâyet dört rükû ve dört secdeye tamamladı. Namazını bitirmeden önce güneş açıldı. Sonra kalkıp insanlara karşı hutbe okudu. Allah'a layık olduğu şekilde

<sup>920</sup> *Buhârî*, Küsûf 1.

<sup>921</sup> *Buhârî*, Küsûf 6.

<sup>922</sup> Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 275 (505), II, 354 (1902); *İbn Huzeyme*, II, 310-311 (1374); Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 330-331 (1938), (1940), (1947).

<sup>923</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 400-401; Babanzâde, a.g.e., III, 319.

<sup>924</sup> Bk. *İbn Hibbân*, VII, 77; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 462.

<sup>925</sup> *Buhârî*, Küsûf 1, 15.

övgüde bulunduktan sonra şöyle buyurdu: “Şüphesiz güneş ile ay Allah’ın âyetlerinden iki âyettir. Bir kimsenin ölümü sebebiyle de yaşaması sebebiyle de tutulmazlar. Onları gördüğünüzde namaza koşun.”<sup>926</sup>

Câbir,<sup>927</sup> İbn Abbas,<sup>928</sup> Abdullah b. Amr b. elÂs,<sup>929</sup> Esmâ bint. Ebî Bekir<sup>930</sup> ve Ümmü Süfyan’dan da<sup>931</sup> benzeri rivayet edilmiştir.

Diğer bir rivayette “Onu gördüğünüzde Allah’a dua edin, tekbir alın, namaz kılın ve sadaka verin.”<sup>932</sup> şeklindedir.

Bu hadis, küsuf namazından sonra hutbenin müstehap olduğunu söyleyen Şâfiî ve onun görüşünde olanlar için delildir.<sup>933</sup>

4) Âişe’den rivayet edildiğine göre Nebî altı rükû ve dört secde ile iki rekat namaz kıldı.<sup>934</sup> Hadis, Cabir’den de rivayet edilmiştir.<sup>935</sup>

5) İbn Abbas’dan rivayet edildiğine göre Resûlullah güneş tutulmasında sekiz rükû ve dört secde ile namaz kıldırmıştır.<sup>936</sup>

Hz. Ali’den de benzeri rivayet edilmiştir.<sup>937</sup>

İbn Abbas’dan diğer bir rivayette Resûlullah’ın her bir rekatta iki rükû ve secde olmak üzere iki rekatta dört rükû ve dört secde ile kıldığı belirtilmiştir.<sup>938</sup>

6) Ubey b. Ka’b şöyle dedi: Resûlullah zamanında güneş tutulmuştu. Nebî onlara namaz kıldırıldı. Uzun sûrelerden<sup>939</sup> bir sûre okudu. Beş rükû ve iki secde yapıp ikinci rekata kalktı. Yine uzun sûrelerden bir sûre okudu. Beş rükû ve iki secde yaptı. Sonra güneşin tutulması açılıncaya kadar dua ederek namazdaki gibi kıbleye karşı

<sup>926</sup> *Buhârî*, Kûsûf 4; *Müslim*, Kûsûf 3.

<sup>927</sup> *Müslim*, Kûsûf 9.

<sup>928</sup> *Buhârî*, Kûsûf 9; *Müslim*, Kûsûf 17.

<sup>929</sup> *Buhârî*, Kûsûf 8; *Müslim*, Kûsûf 20.

<sup>930</sup> *Buhârî*, Ezan 90.

<sup>931</sup> Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, XXV, 161-162 (391).

<sup>932</sup> *Buhârî*, Kûsûf 2; *Müslim*, Kûsûf 1.

<sup>933</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 285.

<sup>934</sup> *Müslim*, Kûsûf 6, 7; *Tirmizî*, Kûsûf 1; *Ebü Dâvûd*, Salât 260; *Nesâî*, Kûsûf 6.

<sup>935</sup> *Müslim*, Kûsûf 10.

<sup>936</sup> *Müslim*, Kûsûf 18, 19.

<sup>937</sup> *Müslim*, Kûsûf 18.

<sup>938</sup> *Buhârî*, Kûsûf 9; *Müslim*, Kûsûf 5, 17.

<sup>939</sup> Uzun sûreler, Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En’âm, A’râf ve Tövbe sûreleridir. Bk. Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, V, 37.

oturdu.<sup>940</sup>

İbnü'l-Münzir (ö.318/930), Ali'nin her rekatta beş rükû ve iki secde yapmak üzere iki rekat küsuf namazı kılıp "Peygamber'den sonra bunu benden başka kimse kılmamıştır" dediğini nakledip bu rivayetin illetli olup senedi hakkında sözler söylendiğini zikretmiş sonra da İshak b. Râhûye'nin, her bir rekatta dört rükûdan fazlası için Peygamber'den bir rivayet sabit olmadığına dair sözünü nakletmiştir.<sup>941</sup>

İbn Hacer, Hz. Peygamber'in her rekatta iki rükû ve iki secde ile kıldığı iki rekat namazla alakalı rivayetleri<sup>942</sup> zikrettikten sonra bu rivayetlerde sika huffâzın rivayet ettiği ziyade (rükû) bulunduğunu ve bunu almanın iptal etmekten evlâ olduğunu, fetva ehli âlimlerin cumhurunun da bu görüşte olduğunu söylemiştir. Müslim'in Hz. Âişe ve Câbir'den rivayetlerinde her rekatta üç rükû,<sup>943</sup> İbn Abbas'dan rivayetinde dört rükû,<sup>944</sup> Ebû Dâvûd'un Übey b. Ka'b'dan,<sup>945</sup> Bezzâr'ın (ö.292/905) Hz. Ali'den rivayetinde beş rükû olduğunu ancak bu beş rükû rivayetlerinin isnadının illetten halî olmadığını, Beyhakî<sup>946</sup> ve İbn Abdilber'in bu durumu açıkladığını belirtmiştir.<sup>947</sup>

Rivayetlerde Hz. Peygamber'in güneş tutulduğu zaman küsuf namazı kıldırıldığı, kıraatı, rükû ve secdeyi uzun tuttuğu, sonrasında cemaate hitap ettiği, bu durum ortadan kalkıncaya kadar namaz kılıp dua etmelerini ve tekbir getirip sadaka vermelerini tavsiye ettiği görülmektedir. Fakat Hz. Peygamber'in kıldığı küsûf namazının şekliyle alakalı rivayetlerin muhtelif olması sebebiyle âlimler farklı görüşlere sahip olmuşlardır.

<sup>940</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 261; *Ahmed*, XXXV, 148 (21225); *Hâkim*, I, 482 (1237); Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 459 (6326); Taberânî, *Kitâbu'd-duâ*, III, 1808-1809 (2237).

Hadisin senedinde bulunan ravi Ebû Cafer er-Râzî'yle ilgili İbn Hacer *Takrîb*'de "hıfzı kötü sadûktur" demiş, *Fethu'l-bârî*'de isnadının illetten halî olmadığını, Zehebî, hadisin münker olduğunu, Elbânî ve Şuayb Arnaût da, Ebû Cafer er-Râzî'den dolayı hadisin münker ve isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Fakat Hamza ez-Zeyn, iki ravinin sika olduklarını söyleyip Ebû Cafer'den hiç söz etmeden hadisin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak hadisin zayıf bir hadis olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Zehebî, *Telhisu'l-Müstedrek*, I, 481; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 629; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, III, 408; Elbânî, *İrvâü'l-galîl*, III, 130 (661); a.mlf., *Zaifu Sünen-i Ebî Dâvûd*, s. 91 (1182); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 384; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XXXV, 149; Zeyn, *Müsned* (tahrîc), XV, 453 (21123).

<sup>941</sup> İbnü'l-Münzir Ebû bekr Muhammed b. İbrâhim, *Evsat*, V, 313-315.

<sup>942</sup> Bk. 3 numaralı hadis, s. 148.

<sup>943</sup> Bk. 4 numaralı hadis, s. 148.

<sup>944</sup> Bk. 5 numaralı hadis, s. 149.

<sup>945</sup> Bk. 6 numaralı hadis, s. 149.

<sup>946</sup> Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 459.

<sup>947</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 408.

### 1.3.3. Namazın Keyfiyeti

Küsûf namazının rekat sayısında da nasıl kılınacağı konusunda da ihtilaf edilmiştir. İki rekat olup her bir rekatta bir rükû, iki rükû, üç rükû, dört rükû ve beş rükû rivayetleri ve görüşleri olduğu gibi farklı rekat görüşleri de vardır:

1) Diğer nâfileler gibi her rekatında birer rükû ile ikişer secde olan iki rekatlı bir namazdır.

Bu, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, Muhammed, Nehaî ve Süfyân-ı Sevrî'nin görüşüdür. İbn Ömer, Ebû Bekre, Semure b Cündüb, Abdullah b. Amr el-Âs, Kabîsa el-Hilâlî, Nu'man b. Beşîr, Abdurrahman b. Semûre, Abdullah b. Zübeyr ve İbn Abbas'ın da mezhebi budur.<sup>948</sup> Aynî, bu görüşün delili olarak, Abdullah b. Amr,<sup>949</sup> Ebû Bekre,<sup>950</sup> İbn Mesûd,<sup>951</sup> Abdurrahman b. Semûre,<sup>952</sup> Nu'man b. Beşîr,<sup>953</sup> Kabîsa el-Hilâlî<sup>954</sup> ve Semure b. Cündüb<sup>955</sup> rivayetlerini zikredip farklı değerlendirmeleri

<sup>948</sup> İbn Abdilber, *İstizkâr*, VII, 96-99; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 90; Ahmed Nâim, *a.g.e.*, III, 315.

<sup>949</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 266; *Nesâî*, Kûsûf 14; Tirmizî, *Şemâil*, s. 152 (318); *Hâkim*, I, 478 (1229); Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 329 (1929).

Zehebî, hadisin sahih garib olduğunu söylemiştir. Elbânî, senedin sahih olduğunu ancak hadisin başka ravi ve tariklerden her rekaatta iki rükû şeklinde geldiğini, bunun sika ravilerin ziyadesi ve makbul olduğunu, bu rivayeti şaz ve mercuh kıldığını belirtmiştir. Şuayb Arnaût, ravi Atâ b. Sâib'in ihtilat eden biri ise de Hammâd'ın ondan ihtilattan önce rivayet ettiğini, Şube ve Süfyân'ın Hammâd'a tabi olduğunu ve hadisin isnadının hasen olduğunu söylemiştir. Bk. Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 478; Elbânî, *İrvâü'l-galîl*, III, 132; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 395.

<sup>950</sup> *Buhârî*, Kûsûf 1.

<sup>951</sup> *İbn Huzeyme*, II, 309-310 (1372).

<sup>952</sup> *Müslim*, Kûsûf 25, 26; *Nesâî*, Kûsûf 2.

<sup>953</sup> Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, I, 330 (1940). Hadisi Ebû Kılâbe, Nu'man b. Beşîr'den rivayet etmiştir. Değerlendirme için bk. gelecek olan Numan b. Beşîr rivayeti s. 131.

<sup>954</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 261; *Nesâî*, Kûsûf 16; a.mlf., *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 346 (1884); *Ahmed*, XXXIV, 210 (20607); *Hâkim*, I, 482 (1238).

Hâkim, hadisin sahih olduğunu söylemiş Zehebî de onaylamıştır. Nevevî, hadisi Ebû Dâvûd'un sahih senetle rivayet ettiğini fakat Beyhakî'nin, "Ebû Kılâbe ile Kabîsa arasında bir şahsın düştüğünü, bunun Hilâl b. Âmir olduğunu" söyledikten sonra o şekilde rivayet ettiğini, bunun hadisin sıhhatine mani olmadığını zira Hilâl'in sika olduğunu, Hâkim'in de hadisin sahih olduğunu belirttiğini söylemiştir. *Hulâsatü'l-ahkâm*'ı tahkik eden Hüseyin İsmail, Ebû Kılâbe'nin müdellis olup "an" ile rivayet ettiğini ve hadisin sahih olmadığını söylemiştir. Şuayb Arnaût, Ebû Kılâbe'nin irsalinin çok olduğunu, burada da Kabîse'den dinlediğini açıkça söylemediğini belirtip isnadının zayıf olduğunu, Elbânî de hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 482; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 482; Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm*, s. 863; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 388; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XXXIV, 210; Elbânî, *Zaifu Sünen-i Ebî Dâvûd*, s. 92 (1185).

<sup>955</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 261; *Nesâî*, Kûsûf 15; *Ahmed*, XXXIII, 346-349 (20178); *Hâkim*, I, 478-479 (1230).

Seneddeki ravi Sa'lebe b. İbâd hakkında Zehebî, "Mechul kişilerden rivayette bulunur.", "Mechuldur" nakillerinde bulunmuş, İbn Hacer de aynı nakilleri yaptıktan sonra Tirmizî'nin hadisini tashih ettiğini ve İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında zikrettiğini belirtmiştir. Hâkim, Buhârî ve Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onaylamıştır. Hamza Ahmed Zeyn, isnadının sahih olduğunu, Şuayb Arnaût, Sa'lebe'nin cehaletinden dolayı isnadın zayıf olduğunu

naklettikten sonra şunları söylemiştir: Özetle Hanefiler, zikrettiğim sahâbîlerin hadislerini tercih etmişler, namaz hususunda kıyasa uygun gördükleri için bu hadisleri Hz. Âişe, İbn Abbas ve diğer sahâbîlerin rivayetlerinden evlâ görmüşlerdir.<sup>956</sup>

İbnü'l-Hümâm, Hanefilerin delil olarak aldığı yukarıdaki rivayetleri zikredip bir kısmının sahih, bir kısmının ise hasen derecesinden aşağı olmadığını, tariklerinin çok olması hasebiyle sahih derecesine çıktığını dolayısıyla tamamı sahih olan bu rivayetlerin iki rükû rivayetlerine müsavi olduğunu söylemiş ve onların bir kısmının *Kütüb-i Sitte* sahiplerince ittifak edilmiş olmasının ravilerin çokluğunu ifade ettiğini, bunun bir tercih sebebi olmadığını belirtmiştir. Daha sonra rükûnun birden fazla olduğunu belirten rivayetlerin muzdarip olduğunu, ravilerin iki, üç, dört, beş rekat gibi farklı rivayetlerde bulunduğunu ve ızdırabın zayıflığı mucip olduğunu dolayısıyla birden fazla rükû rivayetlerinin terk edilip tek rükû rivayetlerinin alınması gerektiğini ifade etmiştir. Bu değerlendirmelerin, Hz. Peygamber zamanında küsufun bir kez vuku bulması durumunda söz konusu olacağını, âdete muhalif olması sebebiyle on yılda altı kere küsûfun vukuunun uzak olduğunu, buna rağmen birden fazla vuku bulduğunun kabul edilmesi durumunda da Hz. Peygamber'in son kıldığı şeklin tarihinin nakledilmemiş olması nedeniyle yine rivayetler arasında teâruz olacağı, dolayısıyla iki, üç, dört, beş rekat olarak müteaddit veya müttehid olduğuna hükmetmekten çekinmek gerekeceğini ancak bu namazın keyfiyetinde tereddütle birlikte sünnet olduğunun kesin olduğunu, bunların terk edilip bilinene gidileceğini belirtmiştir.<sup>957</sup>

2) Her birinde ikişer kıyâm, ikişer kırâat, ikişer rükû' ve ikişer secde olmak üzere kılınan iki rekat namazdır ki toplamı iki rekat içinde dört rükû ile dört secde etmektedir.

---

söylemiştir. Elbânî; Hâkim ve Zehebî'nin değerlendirmelerini naklettikten sonra bunun, onların evhamı olduğunu, Buhârî ve Müslim'in Sa'lebe'den hadis rivayet etmediklerini, onun meçhul olduğunu Zehebî'nin de *Telhis*'in bir başka yerinde meçhul olduğunu söylediğini nakletmiş ve hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Hâkim, *Müsned*, I, 479; Zehebî, *Telhisü'l-Müstedrek*, I, 478; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 93; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 272; Arnaût, *Ebü Dâvûd* (tahrîc), II, 387; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XXXIII, 349; Elbânî, *İrvâü'l-galîl*, III, 130; a.mlf., *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, s. 92 (1184); a.mlf., *Zaifu Süneni'n-Nesâî*, s.53 (1483), Zeyn, *Müsned* (tahrîc), XV, 144 (20054).

<sup>956</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 91-93.

<sup>957</sup> İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, II, 86-88.

Bu, Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Leys b. Sa'd, Ebû Sevr<sup>958</sup> ve İshak b. Râhûye'nin görüşüdür.<sup>959</sup> Delilleri, rivayetler bölümünde geçen Âişe, Câbir, İbn Abbas, Abdullah b. Amr b. el-Âs, Esmâ binti Ebî Bekir ve Ümmü Süfyan hadisleridir.<sup>960</sup>

3) Her rekatında üçer rükû ile ikişer secde bulunan iki rekattır ki toplam altı rükû ile dört secde etmektedir.

Bu, Katâde, Atâ b. Ebî Rebâh, İbn Münzir<sup>961</sup> ve İshak'ın görüşüdür.<sup>962</sup> Bu görüşün delili, rivayetler bölümünde geçen<sup>963</sup> Hz. Âişe ve Câbir hadisleridir.<sup>964</sup>

4) Her birinde dörder rükû ile ikişer secde bulunan iki rekat namazdır ki toplam iki rekat içinde sekiz rükû ile dört secde etmektedir.<sup>965</sup>

Bu, Tâvûs (ö.106/725), Habîb b. Ebî Sâbit (ö.119/737) ile Abdülmelik b. Cüreyc'in (ö.150/767) görüşüdür. Hz. Ali ve İbn Abbâs'ın da bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.<sup>966</sup> Delilleri, rivayetler bölümünde geçen İbn Abbas ve Ali hadisleridir.<sup>967</sup>

5) Her rekatında beş rükû ve iki secde bulunan iki rekat namazdır ki toplam on rükû ile yirmi secde etmektedir.<sup>968</sup>

Bu görüşün delili, rivayetler bölümünde geçen<sup>969</sup> Übey b. Kâ'b rivayetidir.<sup>970</sup>

6) Süresiz olarak güneş açılıncaya kadar devamlı kılınır. Dolayısıyla tutulma devam ederse rükûlar da tekrarlanır, çabuk olursa rükûlar azalır. Ancak bu, küsufün müddetini önceden bilmeye bağlıdır.

<sup>958</sup> İbnü'l-Münzir, *Evsat*, V, 309; İbn Hazm, *a.g.e.*, V, 98; İbn Abdilber, *İstizkâr*, VII, 94; Nevevî, *Minhâc*, VI, 283; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 89; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 315.

<sup>959</sup> *Ahmed Nâim*, *a.g.e.*, III, 315.

<sup>960</sup> Bk. "Rivayetler" 3 numaralı hadis, s. 148.

<sup>961</sup> Aynî, *a.g.e.*, VII, 89; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 315.

<sup>962</sup> Aynî, *a.g.e.*, VII, 89. İbn Hazm da bu hususta İbn Abbas ve Âişe'den rivayetler nakletmiştir. Bk. İbn Hazm, *a.g.e.*, V, 98-99.

<sup>963</sup> Bk. "Rivayetler" 4 numaralı hadis, s. 148.

<sup>964</sup> Bk. Nevevî, *Minhâc*, VI, 283.

<sup>965</sup> İbn Hazm, *a.g.e.*, V, 99-100; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 89; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 315.

<sup>966</sup> Aynî, *a.g.e.*, VII, 89; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 315.

<sup>967</sup> Bk. "Rivayetler" 5 numaralı hadis, s. 149.

<sup>968</sup> İbn Hazm, *a.g.e.*, V, 100; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VII, 151.

<sup>969</sup> Bk. "Rivayetler" 6 numaralı hadis, s. 149.

<sup>970</sup> Şevkânî, *a.g.e.*, VII, 151; Siddık Hasan Han Muhammed el-Kannevcî, *er-Ravzatü'n-nediyye şerhu ed-Düreri'l-behiyye*, nşr. Muhammed Subhî Hallâk, Mektebetü'l-kevser, Riyad 1993I, 389.

Bu, Saïd b. Cübeyr, Taberî, bazı Şâfîiler ve diğer bir kavle göre İshâk b. Râhûye'nin görüşüdür.<sup>971</sup> İbn Hazm bu şekli tâbînin büyüklerinden Alâ b. Ziyad'dan (ö. 94/712-13) ve İshâk b. Râhûye'den nakletmiştir.<sup>972</sup>

7) Tutulma, güneşin doğuşuyla öğle namazı arasında olursa iki, öğle ile güneşin batışı arasında olursa öğle ve ikinci namazları gibi dört rekat kılınır.

Bu, Zâhiriyye'nin görüşüdür.<sup>973</sup> Delili, “Güneş ve ay tutulduğunda en son kıldığınız farz namaz gibi bir namaz kılınız.”<sup>974</sup> rivayetidir.<sup>975</sup>

8) İki rekat kılıp selâm verir. Sonra iki rekat daha kılıp selâm verir ve bu durum güneş açılıncaya kadar devam eder.

İbn Hazm, “Bu, selefden bir taifenin görüşüdür” demiş ve Nu'man b. Beşir'den “Resûlullah döneminde güneş tutuldu. Resûlullah çıktı ve güneş açılıncaya kadar iki rekat kılıyor soruyor/istiyor, iki rekat kılıyor soruyor/istiyordu.”<sup>976</sup> rivayeti ile benzeri rivayetleri nakletmiştir.<sup>977</sup>

Tîbî (ö.743/1343), “يسأل” cümlesini “Dua ederek Allah'tan güneşi açmasını istiyordu.” Veya iki rekat namaz kılıp “İnsanlara güneşin açılmasını soruyordu.” şeklinde yorumlamıştır.<sup>978</sup>

<sup>971</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 89; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 315.

<sup>972</sup> İbn Hazm, *a.g.e.*, V, 100.

<sup>973</sup> Aynî, *a.g.e.*, VII, 90; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 315.

<sup>974</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 261; *Nesâî*, Kûsûf 16; *Ahmed*, XXXIV, 210 (20607); *Hâkim*, I, 482 (1238); *Beyhakî*, *Sünen*, III, 463 (6335), (6338). Hadisle ilgili değerlendirme için bk. 1 numaralı hadisin izahında Kabîsa el-Hilâlî ve Nu'man b. Beşir rivayetleri.

<sup>975</sup> İbn Hazm, *a.g.e.*, V, 97-98; *Babanzâde*, *a.g.e.*, III, 315.

<sup>976</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 266; *Nesâî*, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 346 (1883); *İbn Mâce*, *İkâme* 152; *Ahmed*, XXX, 316 (18365).

Beyhakî, hadisin mürsel olduğunu, ravi Ebû Kılâbe'nin Numan b. Beşir'den dinlemediğini, onun bir adamdan, o adamın Numan'dan rivayet ettiğini söylemiştir. İbnü't-Türkümânî ve Aynî, Beyhakî'nin sözünün delilsiz bir iddia olduğunu, Kemâl sahibi (Cemmâilî)nin, Ebû Kılâbe'nin Numan'dan dinlediğini açıkça söylediğini, İbn Hazm'ın da Ebû Kılâbe'nin Numan'a yetişip bu haberi ondan rivayet ettiğini söylediğini, İbn Abdilber'in hadisin sahih olduğunu belirttiğini nakletmiştir. Şuayb Arnaût, Ebû Kılâbe'nin hadisi Numan'dan dinlemediğini, metninde de ihtilaf bulunduğunu, burada güneş açılıncaya kadar iki iki kılmaya devam ettiği, diğer rivayette sadece iki rekat kıldığının zikredildiğini, dolayısıyla hadisin munkatî', muzdarib ve zayıf olduğunu söylemiştir. Elbânî de, hadisin seneden ve metnen muzdarip olduğunu, Ebû Kılâbe'nin müdellis olduğunu, bütün tariklerinde an'ane ile rivayette bulunduğunu, metnin farklı lafızlarla rivayet edildiğini ve münker olduğunu belirtmiştir. Bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 464; İbnü't-Türkümânî, *el-Cevherü'n-nakî fi'r-reddi ale'l-Beyhakî*, III, 463; Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, V, 47; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 393; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 311; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XXX, 316; Elbânî, *İrvâü'l-galîl*, III, 131; a.mlf., *Zaifu Süneni'n-Nesâî*, s. 93 (1193).

<sup>977</sup> İbn Hazm, *a.g.e.*, V, 96.

<sup>978</sup> Tîbî, *Kâşif an hakâiki's-sünen*, IV, 1316.



İbn Hacer, “iki rekat” ifadesinden iki rükû kastedilmiş olma ihtimalinden söz etmiş<sup>979</sup> ancak Sindî, “Güneşi soruyor” cümlesinin bunu uzak kıldığını söylemiştir.<sup>980</sup>

Rivayetlere göre kûsûf anında yapılması gerekenler; namaz,<sup>981</sup> sadaka,<sup>982</sup> dua,<sup>983</sup> zikrullah,<sup>984</sup> tekbir,<sup>985</sup> istiğfar,<sup>986</sup> köle âzâd etmek<sup>987</sup> ve kabir azabından Allah’a sığınmaktır.<sup>988</sup>

Kûsuf namazının şekliyle alakalı rivayetlerin muhtelif olması sebebiyle âlimler Ahmed Muhammed Şakir’in belirttiği üzere<sup>989</sup> temelde iki farklı görüşe sahiptir.

1) Bazıları, rekat sayılarıyla ilgili rivayetler arasını cem etmiş, hepsinin sahih olduğunu söyleyip bunları, kûsûfun birden fazla olduğuna, Hz. Peygamber’in bu namazı birçok kez kıldığını ve hepsinin caiz olduğuna hamletmişlerdir.<sup>990</sup> İshak b. Râhûye, Ebû Bekir Ahmed b. İshak (ö.258/872), İbn Cerir, İbn Huzeyme, İbnü’l-Münzir (ö.318/930), Hattâbî (ö.388/998), İbn Hazm, İbn Abdilber, İbn Rüşd<sup>991</sup>

<sup>979</sup> İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, III, 401.

<sup>980</sup> Sindî, *Hâşiye alâ Süneni’n-Nesâî*, II, 160. Geniş değerlendirme için bk. Azîmâbâdî, *Avnu’l-ma’bûd*, IV, 56.

<sup>981</sup> *Buhârî*, Kûsûf 1, 2, 4, 5, 13, 15; *Müslim*, Kûsûf 1, 3, 9, 21, 22, 28, 29.

<sup>982</sup> *Buhârî*, Kûsûf 2; *Müslim*, Kûsûf 1.

<sup>983</sup> *Buhârî*, Kûsûf 1, 2, 14, 15; *Müslim*, Kûsûf 21, 24, 29.

<sup>984</sup> *Buhârî*, Kûsûf 9, 14; *Müslim*, Kûsûf 6, 17, 24.

<sup>985</sup> *Buhârî*, Kûsûf 2; *Müslim*, Kûsûf 24.

<sup>986</sup> *Buhârî*, Kûsûf 14; *Müslim*, Kûsûf 24.

<sup>987</sup> *Buhârî*, Kûsûf 11.

<sup>988</sup> *Buhârî*, Kûsûf 7, 12.

<sup>989</sup> Bk. Ahmed Muhammed Şakir, *Muhallâ* (ta’lik), V, 103-105.

<sup>990</sup> Bk. Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, III, 461; Nevevî, *Minhâc*, VI, 283-284; İbnü’l-Kayyim, *Zâdü’l-meâd*, I, 438-439; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, III, 408-409.

<sup>991</sup> İbn Huzeyme, kişinin dilerse her bir rekatta iki, üç ve dört rükû yapabileceğini, zira bunların hepsinin Hz. Peygamber’den sahih olarak sabit olduğunu ve bu rivayetlerin, Nebî’nin kûsuf namazını bir değil birden fazla kıldığını gösterdiğini söylemiştir. İbnü’l-Münzir de, her rekatta bir, iki, üç, dört ve beş rükû ile kılındığına dair rivâyetleri naklettikten sonra Hz. Ali’nin beş rükû rivâyeti dışındaki rivâyetlerle ilgili bir illet bilmediğini, ve Hz. Ali rivâyeti dışındaki rivâyetlerin hepsiyle amel etmenin caiz olduğunu söylemiştir. Hattâbî, farklı rivayetlerden söz ettikten sonra, Hz. Peygamber’in birden çok bu namazı kıldığını, tutulma müddeti kısaca olunca namaz süresinin de uzadığını ve rekat sayısının arttığını, tutulma müddeti kısa olunca namaz ve rekat sayısında azaldığını dolayısıyla her birinin caiz olduğunu, kişinin duruma ve ihtiyaca göre bu namazı kılabilceğini belirtmiştir. İbn Hazm, ilgili rivâyetleri naklettikten sonra bunların hepsinin Resûlullah’tan ve bunlarla amel eden sahâbe ve tâbînden sahih olarak nakledildiğini belirtmiş, bu âsardan bir kısmının kabul edilmeyip diğer bir kısmına tahsisinin helal olmadığını, zira hepsinin sünnet olduğunu ve sünnetlerden bir şeyin nehyinin helal olmayacağını söyleyip Mâlik ve Ebû Hanîfe ile tabîlerini ağır bir dille tenkid etmiştir. İbn Abdilber, her âlimin hocasından rivâyet ettiği ve belde halkını uygular gördüğünü tercih ettiğini, bu husustaki ihtilafın, ihtilafı ibaha ve genişlik olabileceğini zira Resûlullah’ın bu namazı birçok defa kıldığını, her sahâbî ravinin gördüğünü

(ö.595/1198) gibi âlimler bu görüştedir.<sup>992</sup> Nevevî, bu görüşü kuvvetli bulmuştur.<sup>993</sup> İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in mezhebinin, küsuf namazının Hz. Peygamber'den rivayet edilen her şekilde kılınabileceğini gerektirdiğini ancak Ahmed b. Hanbel'in bu şekillerden her rekatında iki rükû, iki secde olmak üzere dört rükû ve dört secde ile kılınan iki rekatı tercih ettiğini söylemiştir.<sup>994</sup> Ahmed Nâim Efendi (1872/1934) ise, Hz. Peygamber zamanında küsufun birden fazla olduğu sabit olursa sahih rivayetler arasındaki ihtilafı cem' ve te'lif etmenin hayli kolaylaşacağını, ancak bunu kestirmemizin mümkün olmadığını söylemiştir.<sup>995</sup>

Hz. Peygamber'in yaşadığı yıllarda Hicaz Bölgesi'ndeki astronomik olaylar üzerine günümüzde yapılan bir araştırmaya göre o dönemde Mekke'de bir defa, Medine'de iki defa güneş tutulduğu tespit edilmiştir.

a) 2 Eylül 620, Salı günü saat 9.43 (Mekke).

b) 21 Nisan 627, Salı günü (hicrî 5. Yıl, 29 Nesi' ayı) saat 9.43 (Medine).

c) 27 Ocak 632, Pazartesi günü (hicrî 29 Şevvâl 10. Yıl) saat 9.42 (Medine).

27 Ocak 632 Pazartesi günü meydana gelen tutulmanın olduğu gün Resûlullah'ın oğlu İbrahim'in vefat ettiği gündür.<sup>996</sup>

Bu çalışmaya atıfta bulunarak söz konusu olayın birden fazla cereyan ettiğinin artık astronomik hesaplarla tespit edildiğini söyleyen Karataş, rivayetler arasındaki farklılığın sadece ravilerden kaynaklandığını iddia etmenin mümkün olmadığını, söz konusu farklılıkların, küsuf olayının birden fazla meydana

---

naklettiğini, hepsinin sadık olduğunu, Resûlullah'ın onları yıldızlara benzettiğini, onlara uyanın hidâyet bulacağını söylemiştir. İbn Rüşd, rivayetler arasında cem etmenin tercihten evlâ olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Huzeyme, *Sahîh*, II, 318; İbnü'l-Münzir *a.g.e.*, V, 315; Hattâbî, *a.g.e.*, I, 256; İbn Hazm, *a.g.e.*, V, 100-101; İbn Abdilber, *İstizkâr*, VII, 100; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 492.

<sup>992</sup> Ahmed Muhammed Şakir, *Muhallâ* (Ta'lik), V, 103.

<sup>993</sup> Nevevî; İshak, İbn Cerir, İbnü'l-Münzir gibi âlimlerin küsufun birden fazla gerçekleştiğini, şeklinin muhtelif oluşunun hepsinin caiz olduğuna hamedildiğini söylediklerini nakletmiş ve bu görüşün kuvvetli olduğunu söylemiştir. Bk. Nevevî, *Minhâc*, VI, 283-284.

<sup>994</sup> Bk. İbn Kudâme, *Muğnî*, III, 329.

<sup>995</sup> O dönemdeki görülebilir küsufların sayısını tespit etmenin, ehl-i hisabın işi olduğunu, bunu yapacak bir sahih himmet sahibi çıkarsa, rivayetlerin karanlık bıraktığı bazı yönlerin muhtemelen açığa çıkacağını belirtmiştir. İbn Abdilber'in o zamandaki küsufların birden fazla olduğu görüşünün, hesaba dayanmaksızın sahih rivayetlerin ihtilafından çıkarılmış aklî bir hükümden ibaret olduğunu tespitini yapmıştır. Bk. Babanzâde, *a.g.e.*, III, 323.

<sup>996</sup> Mehmet Apaydın, *Resûlullah'ın Günlüğü*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 96.

gelmesinden kaynaklanmış olması gerektiğini belirtmiştir.<sup>997</sup> Ancak adı geçen çalışmaya dayanarak bu kesin yargıya varmak kanaatimizce pek sağlıklı değildir. Ayrıca çalışmada güneşin üç kez tutulduğu tespit edilmiştir. Oysaki nakledilen namazın keyfiyeti daha fazladır.

2) Bazıları rivayetler arasında tercihe gitmişlerdir. Olayın tek olduğunu, İbrâhim'in vefat ettiği gün vuku bulduğunu dolayısıyla rivayetlerden racih olanın alınması gerektiğini söylemişlerdir.

Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî, her rekatta ikiden fazla rükû rivayetlerini bazı ravilerin hatası saymış, her rekatta iki rükû olan Âişe rivayetini tercih etmiştir.<sup>998</sup> Beyhakî<sup>999</sup> ve İbn Teymiyye de<sup>1000</sup> kıssanın tek olduğunu söyleyerek her rekatta iki rükû olan rivayeti tercih etmiştir.

Aynî ise, bütün rivayetlerin Hz. Peygamber'den sabit olduğunu söyledikten sonra rivayetlerin ihtilafının, muhayyerliğe değil nesha hamledildiğini, her rekatta bir rükû ve iki secdeyle kılındığını belirten rivayetlerin, namaz hususunda kıyasa uygun görüldüğü için tercih edilip diğerlerinin neshedildiğini söylemiştir.<sup>1001</sup> Sindî, hadislerin tevfikinde onları vakıanın birden fazla olduğuna hamletmenin cidden uzak

<sup>997</sup> Karataş, *a.g.m.*, s. 84.

<sup>998</sup> İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, I, 438-439; İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, I, 256; XVIII, 17-18, 73; a.mlf., *el-Cevâbu's-sahîh li men beddele dine'l-mesîh*, I-IV, nşr. Ali b. hasan, Abdülaziz b. İbrâhim, Hamdân b. Muhammed, Dârü'l-âsime, Riyad 1999 II, 446-447; a.mlf., *Dekâiku't-tefsîr el-Câmi' li tefsîri'l-imâm İbn Teymiyye*, nşr. Muhammed es-Seyyid el-Celind, Beyrut 1984, III, 57-58; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 408; Ahmed Muhammed Şakir, *Muhallâ* (Ta'lik), V, 103.

<sup>999</sup> Beyhakî, rivâyetlerdeki kıssalara bakıldığında bunların aynı kıssa olduğunun ve bunlarda belirtilen namazı Hz. Peygamber'in, İbrâhim'in vefat ettiği gün kıldığının anlaşılacağını söylemiş, hıfz üstünlüğü olan bu kadar kişinin ittifakı, Şâfiî ve Buhârî'nin de kanaati olan Hz. Peygamber'in her rekatta ikiden fazla rükû yapmadığını gösterdiğini belirtmiştir. Bk. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübâ*, III, 455-456.

<sup>1000</sup> İbn Teymiyye, *Müslim*'deki bazı lafızların hata olduğunun bilindiğini, bazı hadislerin tartışıldığını ve tartışanların haklı olduğunu, bunlardan birinin de Hz. Peygamber'in küsuf namazını üç ve dört rükûyla kıldığına dair hadisler olduğunu söylemiştir. Buhârî'nin bu hadisleri nakletmediğini, hem Buhârî, hem de Şâfiî ve başkalarının bu rivâyetleri zayıf saydıklarını, Ahmed b. Hanbel'den nakledilen iki rivâyetten en sahih olanın da bu olduğunu belirtmiştir. *Sahîhayn* ve diğer kaynaklarda Hz. Peygamber'in, her rekati iki rükûyla kıldığının sabit ve mütevâtir olduğunu, üç ve dört rekât rivâyetlerinde de Hz. Peygamber'in bu namazı İbrâhim'in vefat ettiği gün kıldığının zikredildiğini, İbrâhim'in iki kere ölmediğinin, Hz. Peygamber'in İbrâhim isminde iki oğlunun da bulunmadığının malum olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bu namazı bir defa İbrâhim'in vefat ettiği gün ve sadece iki rükûyla kıldığının doğru olduğunu belirtmiştir. Bk. İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, I, 256; XVIII, 17-18, 73; a.mlf., *el-Cevâbu's-sahîh*, II, 446-447; a.mlf., *Dekâiku't-tefsîr*, III, 57-58.

<sup>1001</sup> Aynî, *Binâye*, III, 137; a.mlf., *Umdetü'l-kârî*, VII, 93. Aynî, bütün rivâyetlerin Hz. Peygamber'den sabit olduğunu söyleyerek birinci görüş sahiplerine katılırken muhayyerliğe gitmeyerek onlardan ayrılmıştır. Diğer rivayetleri sahih kabul ederek ikinci görüş sahiplerinden ayrılırken tercihe gitme hususunda onlara muvâfakat etmiş ancak farklı şekli tercih etmiştir.

olduğunu söylemiştir.<sup>1002</sup>

Sıddık Hasan Han (ö.1307/1890), küsuf namazını Hz. Peygamber'in, her rekatta bir rükû, iki rükû, üç rükû, dört rükû ve beş rükû ile farklı şekillerde kıldığının rivayet edildiğini, hepsinin sünnet olduğunu, mükellef hangisini isterse kılabileceğini ancak bunlardan en sahih olanı diğer sahihlere tercih etmenin, faziletlere rağbet edenlerin ve delillerin keyfiyetini bilenlerin adeti olduğunu söylemiştir. Fakat burada bir problem olduğunu, Hz. Peygamber bu namazı bir kereden fazla kılmamışken nasıl böyle farklı rivayetler olduğunu sorgulamış ve buna Şevkânî'nin *Neylü'l-evtâr*'da cevap verdiğini belirtmiştir.<sup>1003</sup> Ancak Elbânî'nin de belirttiği gibi<sup>1004</sup> Şevkânî bu probleme bir cevap vermemiş, İbnü'l-Münzir, Nevevî, İbnü'l-Kayyim ve İbn Hacer'den nakiller yaptıktan sonra bir tercihte bulunmayıp tereddütlü bir şekilde şu değerlendirmeyi yapmıştır: Hak olan, vakıanın birden fazla olduğu sahih ise, fazlalığı ifade eden sahih rivayetlerle amel edilir. Vakıa bir kere olmuşsa tercihe gitmek kaçınılmazdır. Bu durumda iki rükû olduğunu ifade eden rivayetler daha tercihe şayandır.<sup>1005</sup>

Ahmed Muhammed Şakir şu bilgileri verir: Hz. Peygamber'in Medine'de ikameti süresince gerçekleşen küsuf sayısını ince hesapla bize bildirecek bir astronomi âlimi bulmak için çok çaba sarfettim. Ancak Mahmud Paşa'nın Fransızca olarak yazdığı ve Allâme Ahmed Zeki Paşa'nın (1867-1934) Arapçaya tercüme ettiği "*Netâicü'l-efhâm fî takvîmi'l-Arab kable'l-İslam*" isimli küçük bir risâle bulabildim. Orada, Hicrî onuncu yılda İbrâhim'in vefat ettiği ve küsufun meydana geldiği gün ince bir hesapla incelenmiş ve Medinede hicrî 10, miladî 632 yılında 29 şevval/27 ocak pazartesi sabah 08.30'da küsuf gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. O müddetteki küsufların sayısı hesapla bilinince iki görüşten birinin doğruluğunun tahakkuku mümkün olur. Ya rivayetler vakıanın birden fazla olduğuna hamledilecek. Ya da her rekatta iki rükû olan rivayet tercih edilecek. Ben, küsuf namazının bir kere kılındığı kanaatine meylediyorum. Kûsûf namazı hakkındaki rivayetlerin, bu namazın ilk defa kılındığına delâlet etmesi de, Hz. Peygamber'in o vakitte ne yapacağını sahâbenin bilmiyor olmaları da bunu te'yd etmektedir. Onlar, İbrâhim'in vefatı sebebiyle

<sup>1002</sup> Sindî, *Hâşiye alâ Sünen-i'n-Nesâî*, II, 152.

<sup>1003</sup> Sıddık Hasan Han, *er-Ravzatü'n-nediyye*, I, 390-391.

<sup>1004</sup> Elbânî, *Sıfatu salâti'n-Nebiyyi*, s. 6-8.

<sup>1005</sup> Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, VII, 153.

tutulduğunu zannetmişlerdi. İbrâhim'in vefatıyla Hz. Peygamber'in vefatı arasında dört buçuk aydan fazla bir zaman da yoktur. Tutulma bir kez daha gerçekleşmiş ve namaz kılmış olsalardı bu açıkça nakledilirdi.<sup>1006</sup>

Elbânî, kûsûf namazının kılınışında ihtilaf edildiğini, her rekatta bir rûkû, iki rûkû, üç rûkû, dört rûkû ve beş rûkû ile kılındığının söylendiğini ve bunun, garip bir ihtilaf olduğunu, halbuki Hz. Peygamber'in bu namazı hayatı boyunca bir kereden fazla kıldığının sabit olmadığını, bu hususta bir nakil bulunmadığını belirtmiştir. Bu konuda yirmi sahâbîden rivayet edilen yirmi hadis bulunduğunu, çoğunun birden fazla senede sahip olduğunu ve bunları incelediğinde kesin bir şekilde şu sonuca ulaştığını söylemiştir: Hak olan Buhârî ve diğer muhakkik ulemanın görüşü olan kıssanın tek olduğu ve namazın her rekatta iki rûkû olmak üzere iki rekat olduğudur. Buna muhalif rivayetler, ya sika ravinin hata ettiği bir şaz veya ihticâc edilmeyecek ravinin tek olarak rivayet ettiği zayıf bir hadistir.<sup>1007</sup>

Sonuç olarak rivayetler ve âlimlerin değerlendirmeleri incelendiğinde biz de, olayın bir kez gerçekleştiği ve her birinde ikişer kıyâm, ikişer kırâat, ikişer rûkû' ve ikişer secde olmak üzere kılınan iki rekat namaz görüşünün daha isabetli olduğu kanaati oluşmuştur. Tutulma birden fazla olsa bile Hz. Peygamber'in kûsuf namazını son tutulmada kılmış olması da muhtemeldir.

#### 1.3.4. Kûsûf Namazının Meşruiyeti ve Hükümü

Kûsûf namazının meşruiyeti kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir. Kitaptan delil, *"Biz o âyetleri ancak korkutmak için göndeririz."*<sup>1008</sup> âyetidir. Sünnetten delil Hz. Peygamber'in bu namazı kıldığını ve kılınmasını emrettiğine dair yukarıda geçen rivayetlerdir. Ümmet de bu namazın varlığında ittifak etmiş, içlerinden hiç biri bunu inkâr etmemiştir.<sup>1009</sup> Elbânî, kûsûf namazının İslam'da mühim ibadetlerden sayıldığını, tevâtürle sabit hatta bazı âlimlere göre vâcip olduğunu, terketmenin caiz olmadığını, bu sebeple meşruiyeti ve müekked sünnet olduğu hususunda âlimlerin ittifak ettiğini söylemiştir.<sup>1010</sup> Meşruiyetinin hikmetine gelince, güneş Allah'ın nimetlerinin en büyüklerindedir. Tutulması, onun ve bütün alemin Allah'ın

<sup>1006</sup> Ahmed Muhammed Şakir, *Muhallâ* (Ta'lik), V, 103-105.

<sup>1007</sup> Elbânî, *Sıfatı salâti'n-Nebiyyi li salâti'kûsûf*, s. 5-10.

<sup>1008</sup> 17 İsrâ 59.

<sup>1009</sup> Aynî, *Binâye*, III, 136.

<sup>1010</sup> Elbânî, *Sıfatı salâti'n-Nebiyyi li salâti'kûsûf*, s. 5-10.

tasarrufunda olduğunu, bir anda yok edebileceğini göstermektedir. Bu durumda namaz ise o ilahi kuvvet ve kudrete karşı bir tevazu izharıdır.<sup>1011</sup>

Küsûf namazının hükmü âlimler arasında ihtilaf konusudur: İmam Mâlik'in Cuma namazı gibi farz-ı ayn görüşünde olduğu,<sup>1012</sup> zayıf bir rivayete göre farz-ı kifâye saydığı nakledilmiş fakat bu görüşe kâil olması uzak görülmüştür.<sup>1013</sup> Bazı Hanefîler rivayetlerdeki emir sigasından dolayı vâcip olduğunu söylemişlerdir. Ebû Avâne (ö.316/929)'de *Sahih*'inde<sup>1014</sup> vâcip olduğunu açıklamıştır.<sup>1015</sup> Cumhura göre ise müekked sünnettir.<sup>1016</sup> En sahih görüş de budur. Rivayetlerdeki emir, bu namazın farz olduğuna delâlet etmekte ise de farz namazlar beş vakit namaza hasredildiği için buradaki emri müekked sünnete hamletmişlerdir.<sup>1017</sup> Ayrıca bu namazın kılınmasındaki maslahat, korkutucu durumun def edilmesidir. Bu, bize dünyevî olarak dönen bir maslahattır. Bu sebeple zahir olan emrin nedb için olmasıdır.<sup>1018</sup>

### 1.3.5. Vakti, Cemaatle Kılınması, Kıraatın Durumu ve Hutbe Okunması

Çoğunluğa göre küsûf namazının vakti, güneşin tutulmasıyla başlar, güneşin açılmasına kadar devam eder.<sup>1019</sup> Tutulma, nâfile namazların mekruh olduğu vakitte gerçekleşmişse, Hanefî ve Hanbelîlere göre namaz kılınmaz dua ile yetinilir. Şâfiîlere göre, sebebe bağlı bir namaz olduğundan kerahat vaktinde de kılınır.<sup>1020</sup>

Mâlikîlere göre bu namazın vakti, güneş doğduktan sonra bir mızrak boyu yükselmesinden başlar, zevâle kadar devam eder. Bu vakitten önce de sonra da kılınamaz.<sup>1021</sup> Diğer bir rivayete göre ikindiye kadar devam eder.<sup>1022</sup> İbn Rüşd, Mâlik'ten iki rivayet nakletmiştir: İbn Vehb rivayetine göre sadece nâfile namaz

<sup>1011</sup> Cezîri, *a.g.e.*, I, 330.

<sup>1012</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 89; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 400; San'anî, *Sübülü's-selam*, III, 204, 208-209; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 314.

<sup>1013</sup> Aynî, *a.g.e.*, VII, 89; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 314.

<sup>1014</sup> Ebû Avâne, *Müsned*, II, 92.

<sup>1015</sup> Aynî, *a.g.e.*, VII, 89; İbn Hacer, *a.g.e.* III, 400; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, II, 83; San'anî, *a.g.e.*, III, 204, 208-209; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 314.

<sup>1016</sup> Bk. Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-mu'lim*, III, 330; Ebû Şüca', *el-Gâye ve't-takrîb*, s. 16; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 489; İbn Kudâme Muvaffakuddîn, *Kâfî*, I, 527; Kurtubî, *Müfhim*, II, 550; İbn Kudâme Şemsüddin, *eş-Şerhu'l-kebîr*, V, 385; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, II, 83.

<sup>1017</sup> San'anî, *a.g.e.*, III, 204.

<sup>1018</sup> İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, II, 83.

<sup>1019</sup> İbn Kudâme, *Kâfî*, I, 530; Haccâvî, *İkna'*, I, 313; Cezîri, *a.g.e.*, I, 332; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 314.

<sup>1020</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 403; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 89; a.mlf., *Binâye*, III, 136; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, II, 83. Cezîri, *a.g.e.*, I, 332; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 314.

<sup>1021</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 403; Cezîri, *a.g.e.*, I, 332.

<sup>1022</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 403.

kılmanın caiz olduğu vakitlerde kılınabilir. İbnü'l-Kâsım rivayetine göre kuşluktan zevale kadar kılınması sünnettir.<sup>1023</sup>

Bazı kaynaklarda “Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve ilim adamlarının cumhuruna göre bu namazın cemaatle kılınması sünnettir.”<sup>1024</sup> denilirken bazılarında “Mâlik, Şâfiî ve Ahmed’e göre cemaatle ve münferiden kılınması sünnettir.”<sup>1025</sup> denilmektedir. Evinde kılsa sünneti eda etmiş sayılır. Çünkü cemaatle kılmak şart değil menduptur. Cemaatle kılma imkanı varken münferiden kılsa cemaat sevabını kaçırmış ve evlâ olanın aksini yapmıştır.<sup>1026</sup> Delili, Hz. Peygamber’in “*Onu gördüğünüzde kılın.*”<sup>1027</sup> sözüdür. Ayrıca bu namaz nâfile olduğundan diğer nâfileler gibi münferiden kılınması caizdir ancak cemaatle kılınması daha faziletlidir. Çünkü Nebî onu cemaatle kılmıştır. Sünnet olan onu mescidde kılmaktır. Zira Nebî onu mescidde kılmıştır.<sup>1028</sup> Ayrıca kûsuf vakti dardır. Musallaya çıkılırsa namaz kılınmadan güneşin açılma ihtimali vardır. Kadınlar hakkında da meşrudur. Çünkü Hz. Âişe ve Hz. Esmâ Resûlullah’la beraber bu namazı kılmışlardır.<sup>1029</sup> “es-Salâtü câmiatün” diye nida edilmesi sünnettir.<sup>1030</sup> Ezan ve kâmet sünnet değildir. Çünkü Nebî bu namazı ezan ve kâmetsiz kılmıştır.<sup>1031</sup>

Şâfiî mezhebine göre imam yanlarına çıkıp namaz kıldırırsa insanlarda onunla kılar, çıkmazsa kendilerine namaz kıldırarak bir imam talep eder, bulamazlarsa münferid olarak kılarlar.<sup>1032</sup> Hanefîlere göre, cemaatle de münferiden de kılınabilir ancak cuma kıldırabilecek imam varsa cemaatle kılınması müstehaptır. İmam yoksa münferiden kılınır.<sup>1033</sup> Çünkü nâfiledir. Nâfilelerde aslanan münferid kılınmasıdır.<sup>1034</sup>

<sup>1023</sup> İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehîd*, I, 495. Farklı nakillerde vardır: Sâvî kûsufun vaktiyle alakalı üç farklı rivayet nakletmiştir: a) Bayram namazı gibi zevale kadar. b) Güneşin doğuşundan batışına kadar. c) Güneşin doğuşundan ikindiye kadar. Bk. Sâvî, *Bulğatü's-sâlik*, I, 349.

<sup>1024</sup> İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehîd*, I, 489; Nevevî, *Minhâc*, VI, 283; Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-devânî*, I, 427.

<sup>1025</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, III, 322.

<sup>1026</sup> Adevî, *Kifâyetü't-tâlib*, II, 198; Sıddık Hasan Han, *er-Ravzatü'n-nediyye*, I, 391.

<sup>1027</sup> Buhârî, *Kûsûf* 1, 4, 15; *Müslim*, *Kûsûf* 3.

<sup>1028</sup> Bk. *Buhârî*, *Kûsûf* 4.

<sup>1029</sup> Bk. *Buhârî*, *Kûsûf* 10.

<sup>1030</sup> Bk. *Buhârî*, *Kûsûf* 3; *Müslim*, *Kûsûf* 20.

<sup>1031</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, III, 322.

<sup>1032</sup> Nevevî, *Mecmû'*, V, 51.

<sup>1033</sup> Şeybânî, *Kitabu'l-âsâr*, I, 630; a.mlf., *el-Asl*, I, 395; Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, V, 29; a.mlf. *Binâye*, III, 146; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, III, 67; Bilmen, *a.g.e.*, s. 211.

<sup>1034</sup> Mevsilî, *İhtiyâr*, I, 242.

## 1.4. Teheccüd Namazı

Teheccüd namazı, aşağıda görüleceği üzere Kur'an'ın teşvik ettiği, Hz. Peygamber'in de tavsiye edip ayakları şişinceye kadar kılmaya devam ettiği ve farz namazlardan sonra en faziletli namaz olduğunu bildirdiği gece namazıdır.

### 1.4.1. Teheccüd ve Kıyâmu'l-leyl Kavramları

“Teheccüd” kelimesi sözlükte, “uyumak” ve “uyanmak” mânâlarına gelir. Zıt anlam ifade eden kelimelerdendir.<sup>1035</sup> Bazılarına göre “teheccüd” kelimesi ile aslı olan “hucûd” kelimesi arasında fark vardır. “Hucûd”, uyumak; “teheccüd”, uyanmak anlamındadır.<sup>1036</sup> Gece uykudan namaza kalkan kişiye “müteheccid” denilmesi, “hucûdu”/uykuyu kendisinden attığı içindir.<sup>1037</sup> İstilahta ise gece az da olsa uyuduktan sonra kılınan gece namazıdır.<sup>1038</sup> Âyetteki “tehecced”<sup>1039</sup> emri de, “Uykudan uyan, onu namaz için terket.” şeklinde tefsir edilmiştir.<sup>1040</sup> Uykudan uyanmak anlamına gelen “teheccüd” kelimesi, namaz için uyanıldığından namaza isim verilmiştir. Uykudan namaza kalkmak da “teheccüd”dür.<sup>1041</sup>

“Kıyâmu'l-leyl”, fukahanın istilahında, geceyi bir an bile olsa namaz ve sair ibadetlerle geçirmektir. Bu, yatsı ve sabah namazını cemaatle kılmakla da gerçekleşir. “Yatsı namazını cemaatle kılan kimse, gece yarısına kadar namaz kılmış gibidir. Sabah namazını cemaatle kılan kimse ise bütün gece namaz kılmış gibidir.”<sup>1042</sup> rivayeti bunu açıkça ifade etmektedir.<sup>1043</sup> “Yatsı namazından sonra

<sup>1035</sup> İbnü'l-Enbârî Ebû Bekir Muhammed b. el-Kâsım, *Kitâbü'-ezdâd*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut 1987, s. 50-52; Cevherî, *a.g.e.*, II, 555; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, V, 244; Kurtubî, *Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIII, 145; İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 4616; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2005, s. 327-328; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 504; Zebîdî, *Tâcû'l-arûs*, IX, 334; *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XXXIV, 118; Muhammed b Salih el-Hazîm, *Sıfatü salâti kıyâmu'l-leyl*, nşr. Salih b. Fevzân, Dârü'l-Kâsım, ts., s. 63; Muhammed Revvâs Kal'aci, *Lugatu'l-fukahâ*, Dârü'n-nefâis, Beyrut 1996, s. 129.

<sup>1036</sup> Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, III, 385; Ezherî, *a.g.e.*, VI, 36; İbn Fâris, *a.g.e.*, VI, 34; Kurtubî, *Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIII, 146; İbn Hacer, *e.g.e.*, II, 504.

<sup>1037</sup> Ezherî, *a.g.e.*, VI, 37; İbn Fâris, *a.g.e.*, VI, 34; Kurtubî, *a.g.e.*, XIII, 146; İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI, 4616; İbn Hacer, *e.g.e.*, II, 504; Zebîdî, *a.g.e.*, IX, 335; Hazîm, *a.g.e.*, s. 63.

<sup>1038</sup> Bk. Nevevî, *Mecmû'*, III, 534; Şîrbînî, *İkna'*, I, 274; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 467; Bâcûrî, *Hâşiye alâ Şerhi İbni'l-Kâsım*, I, 258; Hazîm, *a.g.e.*, s. 63-64; *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XXXIV, 118; Kal'aci, *a.g.e.*, s. 129.

<sup>1039</sup> 17 İsrâ 79.

<sup>1040</sup> Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, III, 385; Taberî, *a.g.e.*, XV, 38; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, III, 542; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, VI, 69; İbn Hacer, *e.g.e.*, II, 504; Zebîdî, *a.g.e.*, IX, 335.

<sup>1041</sup> Kurtubî, *Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIII, 145-146.

<sup>1042</sup> *Müslim*, Mesâcid 260.

<sup>1043</sup> *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XXXIV, 117.



*kılınan namaz gece namazıdır.*"<sup>1044</sup> rivayetinin yatsı namazından sonra ve uyumadan kılınan nâfile namaz ile bu sünnetin gerçekleşeceğini ifade ettiği söylenmiştir<sup>1045</sup> ancak teşvik edilen gece namazının, teheccüd namazı olduğu açıktır. "*Teheccüd, uykudan sonra kılınan namazdır.*"<sup>1046</sup> rivayeti teheccüdün uykudan sonra kılınan bir namaz olduğunu, birinci rivayet de vaktinin yatsı namazından sonra olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kişi uyusa ve yatsıdan önce kalkıp nâfile namaz kılsa bu sünnet gerçekleşmemiş olur. Bu yorum, hadisler arasında teâruz olduğunu kabul edip biriyle amel etmeyi tercih etmekten evlâdır.<sup>1047</sup> Bu rivayet ve değerlendirmeler "Salâtü'l-leyl" ve "kıyâmu'l-leyl" kelimelerinin "teheccüd"den daha umumî olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>1048</sup>

#### 1.4.2. Âyetler

1) "*Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus bir nâfile (ilâve) olmak üzere onunla (Kur'an ile) gece namazı kıl.*"<sup>1049</sup>

Teheccüd namazının Resûlullah'a has olmasının anlamı hakkında farklı görüşler nakledilmiştir: a) Bu namaz Resûlullah'a farz, başkalarına tatavvudur. Buna göre teheccüd, ümmete farz kılınan namazlara ilâve olarak Resûlullah'a has bir farzdır. b) Bu namaz, başlangıçta herkese farzdı. Sonra farziyet neshedildi ve tatavvu oldu. Farzların dışındaki namazlar, insanların günahlarına keffâret olmaktadır. Resûlullah'ın gelmiş ve geçmiş günahları affolunduğu için bu namaz onun günahlarına keffâret değil, derecelerinde ilâvedir.<sup>1050</sup> Buna göre teheccüd,

<sup>1044</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, I, 271 (787).

Heysemî, hadisin senedindeki ravi Muhammed b. İshak'ın müdellis olduğunu söylemiştir. Elbânî de, hadisin zayıf olup iki illeti bulunduğunu; İbn İshak'ın an'anesi olduğunu, ayrıca ravi İyâs b. Muaviye el-Müzenî tâbiî olduğu için hadisin mürsel veya mu'dal olduğunu söylemiş, İbn Hacer'den İyâs'ın tâbiî olduğunu, sahâbî sananların vehmettiğini nakletmiştir. Bk. İbn Hacer, *İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Beyrut ts, I, 139; Heysemî, *a.g.e.*, II, 521; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zâife*, XI, 447 (5285).

<sup>1045</sup> İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 92.

<sup>1046</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, III, 254 (3216); a.mlf., *el-Mu'cemü'l-evsat*, VIII, 292 (8670).

Heysemî, Taberânî'nin *Kebîr*'de rivayet ettiğini, isnadının sahih olduğunu söylemiştir. İbn Hacer ise, senedinde İbn Lehîa bulunduğunu fakat önceki rivayetle kuvvet bulduğunu söylemiş ve rivayeti İbn Ebî Heysemî'den de naklederek senedindeki ravi Ebû Salih hakkında "fîhi lîn" demiş ve isnadının hasen olduğunu belirtmiştir. Heysemî, *a.g.e.*, II, 562; İbn Hacer, *Telhîsu'l-habîr*, II, 35.

<sup>1047</sup> İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr.*, II, 467.

<sup>1048</sup> Bk. İbn Âbidîn, *a.g.e.*, II, 467; *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XXXIV, 118.

<sup>1049</sup> 17 İsrâ 79.

<sup>1050</sup> Taberî, *a.g.e.*, XV, 41; Kurtubî, *Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIII, 146-147.

derecelerin artmasında Hz. Peygamber'e has bir ilâvedir.<sup>1051</sup>

2) “*Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller kendilerine laf atıkları zaman, 'selâmetle' derler. Onlar, Rablerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir.*”<sup>1052</sup>

3) “*Yoksa gece saatlerinde secde halinde ve ayakta, âhiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak itaat eden, (âsi gibi midir?) de ki “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.*”<sup>1053</sup>

4) “*Ey örtünüp bürünen! Kalk, biraz hariç olmak üzere gecede; yarısında namaz kıl. Yahut bundan biraz eksilt. Yahut buna biraz ekle. Kur'an-ı ağır ağır, tane tane oku... Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini namazla geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor. Allah, gece ve gündüzü düzenleyip takdir eder. Sizin buna (bu miktarda namaza) gücünüzün yetmeyeceğini bildi de sizi bağışladı (yükünüzü hafifletti)...*”<sup>1054</sup>

Bu âyetin anlaşılması noktasında şu rivayet dikkat çekicidir: Sa'd b. Hişam anlatıyor: Hz. Aişe'ye dedim ki: Ey müminlerin annesi! Bana Resûlullah'ın gece namazını anlat. Hz. Aişe: “Müzzemmil sûresini okumuyor musun?” dedi. Ben de: Evet okuyorum, dedim. Hz. Aişe dedi ki: “Allah bu sûrenin evvelinde (“*Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl*” sözüyle) gece namazını farz kıldı. Allah'ın Nebi'si ve ashâbı bir yıl bu namazı kıldılar. Allah bu sûrenin sonunu on iki ay semada tuttu. Ve sûrenin sonunda (“*Sizin buna gücünüzün yetmeyeceğini bildi de sizi bağışladı.*” sözüyle) hafifletmeyi indirdi. Ve gece namazı farzdan sonra nâfileye döndü.”<sup>1055</sup>

### 1.4.3. Rivayetler

Rivayetlerde bu namaz, genelde “kıyâmu'l-leyl”, bazen “salâtü'l-leyl” olarak

<sup>1051</sup> Taberî, birinci görüşü tercih etmiş, Kurtubî ise bu görüşü iki açıdan uzak görmüştür. Birincisi, farzın nâfile diye isimlendirilmesi söz konusudur ki bu hakikat değil mecazdır. İkincisi, rivayetlerde beş vakit namazın farz kılındığı belirtilmektedir. Resûlullah'a ilâve bir namaz daha farz kılındığının söylenmesi doğru değildir. İbn Hacer, Taberî'nin birinci görüşü tercih ettiğini, ikincinin de doğruya uzak olmadığını söylemiştir. Bk. Kurtubî, a.g.e., XIII, 146; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 504.

<sup>1052</sup> 25 Furkân 63-64.

<sup>1053</sup> 39 Zümer 9.

<sup>1054</sup> 73 Müzzemmil 1-4, 20.

<sup>1055</sup> *Müslim*, Müsafirîn 139.

geçmiş, “sallâ-salli/kıldı-kıl” gibi fiil kalıplarıyla birlikte ifade edilmiştir.

1) Ebu Hüreyre’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Farz namazlardan sonra namazların en faziletlisi gece namazıdır (salâtü’l-leyl).*”<sup>1056</sup>

2) Ali’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Cennette içi dışından, dışı içinden görünen köşkler vardır.*” Bir bedevî ayağa kalkıp onlar kimler içindir Ey Allah’ın Resûlü, deyince Resûlullah: “*Bunlar tatlı konuşan, yemek yediren, oruca devam eden ve insanlar uykuda iken gece namaz kılan insanlar içindir.*” buyurdu.<sup>1057</sup>

3) Ebû Ümâme’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: Kıyâmu’l-leyle (teheccüde)<sup>1058</sup> *devam edin. Zira o sizden önceki salihlerin âdeti, Rabbinize yaklaştıran, kötülükleri silen ve günahlardan nehyeden bir ameldir.*<sup>1059</sup>

4) Ebu Hüreyre şöyle dedi: Ben, Yâ Resûlallah! Bana bir şeyi haber ver ki onu yaptığımda cennete gireyim, dedim. Hz. Peygamber de: “*Selâmu yay, yemek yedir, akrabaları ziyaret et ve insanlar uykudayken gece namazı kıl, cennete selâmetle girersin.*” buyurdu.<sup>1060</sup>

<sup>1056</sup> Müslim, Sıyâm 202, 203; Ebu Davud, Sıyâm 55; Tirmizî, Salât 209; Nesâî, Kıyâmu’l-leyl 6; Ahmed, XIV, 200 (8507); İbn Huzeyme, II, 176 (1134).

<sup>1057</sup> Tirmizî, el-Birru ve’s-sıla 52; Ahmed, II, 449 (1338); İbn Ebî Şeybe, XIII, 194 (26257).

Hadisin, Abdurrahman b. İshak’ın zayıf oluşu sebebiyle zayıf olduğu ancak şevahidiyle hasen derecesine çıktığı belirtilmiştir. Bk. Zehebî, *Muğni fi’z-zaafâ*, I, 531; İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 336; Şâkir, *Müsned* (tahrîc), II, 152; Elbânî, *Mişkâtü’l-mesâbîh* (tahkik), I, 388-389; a.mlf., *Sahîhu Süneni’t-Tirmizî*, II, 372 (1984); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), IV, 91, 498; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), II, 449; Avvâme, *İbn Ebî şeybe* (tahrîc), XIII, 193.

<sup>1058</sup> Münâvî, Mübârekpûrî ve Keşmîrî, burada “kıyâmu’l-leyl”i teheccüd olarak, Ali el-Kârî ise “gece ibadetle kıyâm” olarak tefsir etmişlerdir. Bk. Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, IV, 351; Ebü’l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, IX, 535; Keşmîrî, *Mirât*, IV, 225; Ali el-Kârî, *Mirkât*, III, 275.

<sup>1059</sup> Tirmizî, Daavât 115; İbn Huzeyme, II, 177-178 (1135); Hâkim, I, 451 (1156); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, VIII, 109 (7466).

İbn Hibbân, ravi Abdullah b. Salih’in cidden münkeru’l-hadis olduğunu, Heysemî, imamların çoğunun onu zayıf saydıklarını, İbn Hacer de, sadûk, galatı çok ve gaflet sahibi biri olduğunu belirtmiştir. Hâkim, hadisin Buhârî’nin şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onu onaylamıştır. Ancak Elbânî, ravilerden Muaviye b. Salih’den Buhârî’nin hadis rivayet etmediğini, bunu *Mizan*’da Zehebî’nin de söylediğini belirterek Zehebî’nin Hâkim’e muvâfakatına şaşkınlığını ifade etmiş, Abdullah b. Salih’in de zayıf olduğunu fakat hadisin şevahidiyle hasen derecesine çıktığını belirtmiştir. Şuayb Arnaût, Abdullah b. Salih’den dolayı hadisin isnadının zayıf olduğunu, A’zamî de, hadisin şevâhidi ile hasen olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadisin hasen derecesine çıktığı anlaşılmaktadır. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 451; Zehebî, *Telhîsü’l-Müstedrek*, I, 451; Heysemî, *a.g.e.*, II, 520; İbn Hibbân, *Kitâbu’l-mecrûhîn*, II, 534; İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 308; Elbânî, *İrvâu’l-ğalîl*, II, 199-200 (452); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), VI, 151; A’zamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), II, 177.

<sup>1060</sup> İbn Hibbân, II, 261 (508); Ahmed, XIII, 314 (7932), XIV, 49 (8295), XVI, 252 (10399); Hâkim, IV, 144 (7174).

5) Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “Geceleyin kalkıp namaz kılan, karısını da kaldıran, kalkmazsa yüzüne su serperek uyandıran kimseye Allah merhamet etsin. Aynı şekilde geceleyin kalkıp namaz kılan, kocasını da uyandıran, uyanmazsa yüzüne su serperek uyandıran kadına da Allah merhamet etsin.”<sup>1061</sup>

6) Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “Bir kimse geceleyin ailesini uyandırır da beraberce iki rekat namaz kılarlarsa, Allah'ı çok anan erkekler ve Allah'ı çok anan kadınlar arasına yazılırlar.”<sup>1062</sup>

7) Alî'den rivayet edildiğine göre bir gece Resûlullah Ali ve Fâtıma'nın kapısını çaldı ve onlara: “Namaz kılmayacak mısınız?” buyurdu.<sup>1063</sup>

8) Sâlim'in, babası Abdullah b. Ömer'den rivayet ettiğine göre Resûlullah: “Abdullah ne iyi adam! Keşke gece namazı kılsaydı!” buyurdu. Sâlim diyor ki: O günden sonra Abdullah geceleri pek az uyurdu.<sup>1064</sup>

9) Abdullah b. Amr b. Âs'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah ona şöyle buyurdu: “Abdullah! Falan kimse gibi olma! Çünkü o gece namazına devam ederken artık onu terketti.”<sup>1065</sup>

---

Hâkim, Ahmed Muhammed Şâkir ve Şuayb Arnaût, hadisin isnadının sahih olduğunu, Zehebî ve Elbânî de hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, IV, 144; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, IV, 144; Şâkir, *Müsned* (tahrîc), VIII, 53; Arnaût, *İbn Hibbân* (tahrîc), II, 261; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XIII, 314, XIV, 49, XVI, 253; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha*, II, 113 (569).

<sup>1061</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 306, 346; *Nesâî*, Kıyâmü'l-leyl 5; *İbni Mâce*, İkâmet 175; *Ahmed*, XII, 372 (7410); *Hâkim*, I, 453 (1164); *İbn Hibbân*, VI, 307 (2567).

Hâkim, hadisin Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş Zehebî de onu onaylamıştır. Irâkî, isnadının sahih, Şuayb Arnaût, kuvvetli, Elbânî, hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 453; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 453; Irâkî Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdurrahîm, *Muğnî an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ mine'l-ahbâr*, nşr. Ebû Muhammed Eşref, Riyad 1995, II, 1189; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I, 358 (1308); a.mlf., *Sahîhu Süneni'n-Nesâî*, I, 524 (1609); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 478, 582; a.mlf., *İbni Mâce* (tahrîc), II, 361; a.mlf., *İbn Hibbân* (tahrîc), VI, 307; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XIII, 372.

<sup>1062</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 306, 346; *Nesâî*, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 119 (1312); *İbni Mâce*, İkâmet 175; *İbn Hibbân*, VI, 307-309 (2568); *Hâkim*, II, 452 (3561).

Hâkim, hadisin Buhârî ve Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onu onaylamıştır. Elbânî, hadisin sahih, Şuayb Arnaût, isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, II, 452; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, II, 452; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I, 358 (1309); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 478, 582; a.mlf., *İbni Mâce* (tahrîc), II, 360; a.mlf., *İbn Hibbân* (tahrîc), VI, 308-309.

<sup>1063</sup> *Buhârî*, Teheccüd 5, İ'tisâm 18, Tevhîd 31; *Müslim*, Müsâfirîn 206.

<sup>1064</sup> *Buhârî*, Teheccüd 2, 21, Fezâilü's-sahâbe 19, Ta'bîr 36; *Müslim*, Fezâilü's-sahâbe 139, 140.

<sup>1065</sup> *Buhârî*, Teheccüd 19; *Müslim*, Sıyâm 185.

10) İbn Abbas'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Sahur yemeği ile gündüz orucuna, kaylûle (gündüzün yarısında istirahat) ile de gece namazına yardım isteyin.*”<sup>1066</sup>

11) Âişe şöyle dedi: Resûlullah geceleyin kalkıp ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. Bunun üzerine ona: Yâ Resûlallah! Senin geçmiş ve gelecek bütün hataların bağışlandığı halde niye böyle yapıyorsun? dedim. Bana cevâben: “*Allah’a şükreden bir kul olmayayım mı?*” buyurdu.<sup>1067</sup>

Mugîre b. Şu`be'den de hadisin benzeri rivayet edilmiştir.<sup>1068</sup>

12) Âişe şöyle dedi: Resûlullah gecenin ilk kısmında yatıp uyur, son kısmında kalkarak namaz kılar sonra yatağına dönerdi.<sup>1069</sup>

Bu hadis, gecenin üçe taksim edilmesinin sünnet olduğunu göstermektedir. İlk yarısı uyku, sonraki üçte bir (dördüncü ve beşinci altıda bir) teheccüd, son altı da bir ise istirahat içindir.<sup>1070</sup>

13) Abdullah b. Amr b. Âs'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Allah Teâlâ'nın en çok beğendiği namaz Dâvûd aleyhisselâm'ın namazıdır. Dâvûd gecenin ilk yarısında uyur, üçte birinde (dördüncü ve beşinci altıda birde) namaz kılar, altıda birinde yine uyurdu.*”<sup>1071</sup>

14) Âişe şöyle dedi: Resûlullah ne ramazanda ne başka zamanda gece on bir rekattan fazla namaz kılmazdı. Önce dört rekat kılardı ki, onların güzelliği ve uzunluğu anlatılacak gibi değildi! Sonra dört rekat daha kılardı. Onların da güzelliğini ve uzunluğunu hiç sorma! Sonra üç rekat daha kılardı. Ben: Yâ

<sup>1066</sup> *İbn Mâce*, Sıyâm 22; *İbn Huzeyme*, III, 214 (1939); *Hâkim*, I, 588 (1551).

Hâkim, hadisin senesinde bulunan Zem'a b. Salih'in metruk olmadığını söylemiş Zehebî de onaylamıştır. Zehebî *Muğni*'de Zem'a'nın sâlihu'l-hadis olduğunu söyledikten sonra Ahmed ve Ebû Hâtim'in zayıf, İbn Maîn'in ise sika kabul ettiğini belirtmiştir. İbn Hacer ve Bûsirî, Zem'anın zayıf olduğunu, Şuayb Arnaût ve A'zamî Zem'a zayıf ravi olduğu için hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Elbânî de Zehebî ve İbn Hacer'in yukarıdaki değerlendirmelerini ve Ebû Hâtim'in Zem'a hakkında meçhul dediğini nakledip hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla hadisin zayıf veya hasen olduğu görülmektedir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 588; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 588; a.mlf., *Muğni fi'z-zuafâ*, I, 349; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 217; Bûsirî, *Misbâhu'z-zücâce*, II, 321; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zâife*, VI, 278-279 (2758); Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), II, 593; A'zamî, *Huzeyme* (tahrîc), III, 214.

<sup>1067</sup> *Buhârî*, Tefsîr 48/2; *Müslim*, Münâfikîn 81.

<sup>1068</sup> *Buhârî*, Teheccüd 6, Rikâk 20; *Müslim*, Münâfikîn 79, 80.

<sup>1069</sup> *Buhârî*, Teheccüd 15, *Müslim*, Müsâfirîn 129.

<sup>1070</sup> Ebu'l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, IV, 224; Hamza Muhammed Kâsım, *a.g.e.*, II, 336.

<sup>1071</sup> *Buhârî*, Teheccüd 7, Enbiyâ 38; *Müslim*, Sıyâm 189.

Resûlallah! Vitri kılmadan mı uyuyorsun? diye sordum. Bunun üzerine şöyle buyurdu: “Âişe! Benim gözlerim uyur ama kalbim uyumaz.”<sup>1072</sup>

15) Âişe’den rivayet edildiğine göre Resûlullah geceleyin on bir rekat namaz kıları. O namazın bazı rekatlarında, sizden birinizin elli âyet okuyacağı kadar bir zaman başını kaldırmadan secdede dururdu.<sup>1073</sup>

16) İbni Mes’ûd şöyle dedi: Bir gece Resûlullah ile beraber namaz kıldım. O kadar uzun süre ayakta kaldı ki, fena bir şey yapmayı düşündüm. Biri ona: Ne düşündün? diye sorunca: Hz. Peygamber’i yalnız bırakıp oturmayı düşündüm, dedi.<sup>1074</sup>

17) Huzeyfe şöyle dedi: Bir gece Hz. Peygamber’le birlikte namaz kıldım. Bakara sûresini okumaya başladı. Ben (içimden), yüz âyet okuyunca herhalde rükû eder dedim. O okumaya devam etti. Ben yine içimden, bu sûre ile namazı bitirecek dedim. O yine devam etti. Ben bu sûre ile rükûa varır dedim, varmadı. Nisâ sûresine başladı, onu da okudu. Sonra Âl-i İmrân sûresine başladı, onu da okudu. Ağır ağır okuyor, tesbih âyeti gelince tesbih ediyor, dilek âyeti gelince dilekte bulunuyor, Allah’a sığınmaya dair âyet gelince Allah’a sığınmıyordu. Sonra rükûa varıp “*Sübhâne rabbiye’l-azîm*” demeye başladı. Rükûu da kıyâmı kadar uzun oldu. Sonra “*Semiallâhü limen hamideh*” deyip rükûuna yakın uzunca bir süre ayakta durdu. Sonra secdeye vardı ve “*Sübhâne rabbiye’l-a’lâ*” dedi. Secdesi de kıyâmına yakındı.<sup>1075</sup>

18) İbni Ömer şöyle dedi: Hz. Peygamber gece ikişer ikişer namaz kılar ve bir rekat da vitir kıları.<sup>1076</sup>

19) Âişe şöyle dedi: Gece namazını terketme. Zira Resûlullah onu terketmezdi. Hastalandığında veya yorgun olduğunda oturarak kıları.<sup>1077</sup>

<sup>1072</sup> *Buhârî*, Teheccüd 16, Teravîh 1, Menâkıb 24; *Müslim*, Müsâfirîn 125.

<sup>1073</sup> *Buhârî*, Vitir 1, Teheccüd 3.

<sup>1074</sup> *Buhârî*, Teheccüd 9; *Müslim*, Müsâfirîn 204.

<sup>1075</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 203

<sup>1076</sup> *Buhârî*, Vitir 2; *Müslim*, Müsâfirîn 157.

<sup>1077</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 306; *Tayâlisî*, III, 113 (1622); *İbn Huzeyme*, II, 177-178 (1137); *Ahmed*, XLIII, 218 (26114); *Hâkim*, I, 452 (1158), (1159).

Hâkim, hadisin Müslim’in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onu onaylamıştır. Şuayb Arnaût ve A’zamî hadisin isnadının sahih olduğunu, Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî, hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 452; Zehebî, *Telhîsü’l-Müstedrek*, I,

20) Âişe şöyle dedi: Resûlullah rahatsızlık veya başka bir sebeple gece namazı kılamadığında, ertesi gün on iki rekat namaz kılar. <sup>1078</sup>

21) Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “*Biriniz geceleyin kalktığında, önce hafif iki rekat namaz kılsın.*”<sup>1079</sup>

22) Âişe şöyle dedi: Resûlullah geceleyin namaz kılmak için kalktığında, namazına hafif iki rekatla başlardı. <sup>1080</sup>

Rivayetlerde, teheccüd namazının meşruiyeti ve sünnet olduğu, Hz. Peygamber'in ayakları şişinceye kadar bu namazı kıldığı, tavsiye ettiği, kılanları müjdelediği ve nâfile namazların en faziletli olduğunu söylediği görülmektedir.

#### 1.4.4. Hükümü ve Rekat Sayısı

Hz. Aişe'nin “Allah Müzzemmil sûresinin evvelinde gece namazını farz kıldı. Allah'ın Nebi'si ve ashâbı bir yıl bu namazı kıldılar. Sûrenin sonunda hafifletmeyi indirdi ve gece namazı farzdan nâfileye döndü.”<sup>1081</sup> sözünün zahirine göre teheccüd namazı, hem Resûlullah hakkında hem de ümmet hakkında nâfileye dönüşmüştür. Ümmete nâfile olduğu hususunda icmâ, Hz. Peygamber hakkında ise ihtilaf vardır. <sup>1082</sup> Âlimlerin çoğu, farziyetin neshedilip Hz. Peygamber hakkında da nâfileye döndüğü görüşünü tercih etmiştir. <sup>1083</sup>

Ancak bu nâfilenin müekked sünnet mi müstehap mı olduğu hususu da âlimler arasında ihtilaf konusudur: Hanbelî ve Şâfî fikhına dair eserlerde sünnet

---

452; Arnâût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 476; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XLIII, 218; A'zamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), II, 177; Türkî, *Tayâlisî* (tahrîc), III, 113.

Bu hadis, gece namazını rahatsızlık veya yorgunluk sebebiyle oturarak kılmamanın caiz olduğunu göstermektedir. Çünkü nâfilelerde genişlik vardır. Gece namazını mazereti sebebiyle oturarak kılan ayakta kılmış sevabı alır. Mazeretsiz oturarak kılan ise yarı sevabını alır. Bk. Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, V, 214-215; Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü'l-azbü'l-mevrûd şerhu Sünen-i'l-imâm Ebî Dâvûd*, Müessesetü't-târîhi'l-Arabiyyi, Beyrut 1394, VII, 230-231.

<sup>1078</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 140.

<sup>1079</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 198.

<sup>1080</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 197. Hz. Âişe ve Ebû Hüreyre rivayetlerinden dolayı kıyâmu'l-leyle hafif iki rekatla başlanması müstehaptır. Bk. İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 560; Nevevî, *Mecmû'*, III, 536.

<sup>1081</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 139.

<sup>1082</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 39.

<sup>1083</sup> Bk. Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, IV, 71; İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 555; Kurtubî, *Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, XIII, 146-147; Nevevî, *Minhâc*, VI, 39; İbn Kesir, *Fusûl fî sîreti'r-resûl*, nşr. Muhammed el-Îd el-Hadravî, Muhyiddin Mistu, Müessesetü ulûmi'l-Kur'an, Dımaşk 1403, s. 309-311; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 468; Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, IV, 221.

olduğu belirtilmiş, gerekçe olarak Hz. Peygamber'in devam etmesi zikredilmiştir.<sup>1084</sup> Hanefî fıkıh kitaplarının çoğunda ise müstehap olarak yer almış<sup>1085</sup> fakat İbnü'l-Hümâm ve İbn Âbidîn'in gibi Hanefî âlimler de sünnet olduğu görüşünü tercih etmişlerdir. Zira *Müslim* hadisi gece namazının farziyetinin neshedilip nâfileye döndüğünü açıkça ifade etmektedir. Böyle olunca da Hz. Peygamber'in bu namaza nâfile olarak devam ettiği dolayısıyla bu namazın bizim için müekked sünnet olduğu ortaya çıkmaktadır.<sup>1086</sup> Müstehap olduğunu söyleyenler, Hz. Peygamber'in bu namaza devam etmesi sabit olmasına rağmen müstehap oluşunu Buhârî'nin rivayet ettiği şu hadisle açıklamışlardır: “*Abdullah ne iyi adam! Keşke gece namazı kalsaydı!*”<sup>1087</sup> Hadisteki “keşke (لو)” kelimesi şart değil temenni içindir. Bu namaz revâtipten olsaydı Hz. Peygamber Abdullah'ın terketmesine karşılık daha şiddetli bir ifade kullanır veya tekidli bir lafızla teşvik ederdi.<sup>1088</sup>

Hz. Peygamber'in gece namazına devam ettiğini gösteren rivayetler, farziyetin neshedilip nâfileye döndüğünü belirten Hz. Âişe hadisi ve âlimlerin çoğunun farziyetin neshedilip Hz. Peygamber hakkında da nâfileye döndüğü görüşünü tercih etmeleri bu namazın sünnet olduğu kanaatinin daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber'in kıldığı teheccüd namazını yedi, sekiz, dokuz, on, on bir ve

<sup>1084</sup> Haccâvî, a.g.e., I, 230; Behûtî, *er-Ravzu'l-murbi' şerhu Zâdi'l-müstakni'*, nşr. Abdülküddüs Muhammed Nezîr, Dârü'l-müeyyed, Beyrut ts., s. 118; İbrâhim b. Muhammed Sâlim, *Menâru's-sebîl fi şerhi'd-delîl*, nşr Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1982, I, 111; Abdurrahman b. Muhammed en-Necdî, *Hâşiyetü'r-Ravzi'l-murbi' Şerhu Zâdi'l-müstakni'*, y.y. 1397, II, 220; Nemle, *Teysîru mesâilî'l-fikh Şerhu'r-Ravzi'l-murbi'*, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 2005, I, 565; Ebû Şücâ', *el-Gâye ve't-takrîb*, s. 12; Nevevî, *Mecmû'*, III, 535; Şirbînî, *İkna'*, I, 274.

Şirbînî, gerekçe olarak iki âyet (17 İsrâ 79, 51 Zâriyât 17) de zikretmiş ancak Büceyremî, bu âyetlerin müekkedliğe delil olamayacaklarını belirtmiştir. Bk. Büceyremî, *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*, II, 61.

<sup>1085</sup> İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 92; Şürünlâlî, *Nûru'l-îzâh*, s. 41; Abdurrahman b. Muhammed el-İmâdî, *Hediyetü ibni'l-İmâd li ubbâdi'l-ibâd*, nşr. Abdurrazzak Halebî, Limassol, 1994, s. 652; Haskefî, *ed-Durru'l-muhtâr*, s. 92; Zafer Ahmed Tehânevî, a.g.e., VII, 44-45.

<sup>1086</sup> İbnü'l-Hümâm der ki: “Gece namazının bizim hakkımızda sünnet veya müstehap oluşu, Hz. Peygamber hakkındaki durumuna bağlıdır. Hz. Peygamber'e tatavvu ise bize sünnet, ona farz ise bize müstehap olur. Zira burada kavli hadisler müstehaplık ifade eder. Tatavvu bir namaz değil ki Hz. Peygamber'in fiilî devamlılığı sebebiyle bize sünnet olsun. Âlimler Hz. Peygamber'e farz veya tatavvu olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ancak *Müslim*'in naklettiği Hz. Âişe hadisi farziyetin neshedilip tatavvua döndüğünü açıkça ifade etmektedir.” İbn Âbidîn de farziyeti neshedildikten sonra Hz. Peygamber'in devam edişinin onun bizim için sünnet olduğunu ifade ettiğini söylemiştir. Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, I, 465-466; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 468.

<sup>1087</sup> *Buhârî*, teheccüd 2, 21, Fezâilü's-sahâbe 19, Ta'bîr 36; *Müslim*, Fezâilü's-sahâbe 139, 140.

<sup>1088</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, a.g.e., VII, 45.



on üç rekat kıldığına dair farklı rivayetler mevcuttur.<sup>1089</sup> “Vitr ve sabah namazının iki rekati dahil on üç rekat kıldırı”<sup>1090</sup> rivayeti çoğu zamana, “Yedi, dokuz ve on bir” rivayeti ise muhtelif zamanlara hamlolunur. Dolayısıyla bazen yedi, bazen dokuz bazen de on bir rekat kıldırı, denilmiştir.<sup>1091</sup> Bu farklılık, vaktin genişliği veya darlığı ya da uyku veya yaşlılık ya da hastalık gibi bir özür sebebiyledir. Veya gece namazından önceki hafif iki rekat sayılmıştır. Bazen sabahın iki rekati sayılmış bazen sayılmamıştır. Bazen yatsının râtip sünneti sayılmış bazen sayılmamıştır.<sup>1092</sup>

Gece namazının rekat sayısında bir sınırlama yoktur. Bu namaz, rekat sayısı arttıkça ecri de artacak tâatlardandır. Bu hususda ihtilaf yoktur. İhtilaf sadece, Hz. Peygamber’in kaç rekat kılmış olduğu ve kendisi için neyi tercih ettiği noktasındadır.<sup>1093</sup>

## 2.GAYRİ MÜEKKED OLANLAR

Farzlara tabi olmayan nâfile namazların gayri müekked olanları, duhâ, evvâbîn, tahiyetü’l-mescid, istihare, hâcet, tesbih, husûf, istiskâ, tevbe, ihrama giriş, yolculuğa çıkma, yolculuktan dönme namazları ile abdest ve gusülden sonra kılınan namazlar olarak ele alınacaktır.

### 2.1. Duhâ (Kuşluk) Namazı

Kuşluk namazı, Hz. Peygamber’in zaman zaman kılıp tavsiye ettiği ve kılanlara müjdeler verdiği en az iki rekat olarak kuşluk vaktinde kılınan bir namazdır.

<sup>1089</sup> “Resûlullah’ın gece namazı, yedi, dokuz ve sabah namazının sünneti hariç on bir rekattı.” (*Buhârî*, Teheccüd 10), “Dokuz rekat kıldırı, yaşı ilerleyince yedi rekat kıldı.” (*Nesâî*, Kıyâmu’l-leyl 39), “Bir rekat vitirle beraber on bir rekat kıldırı.” (*Müslim*, Müsâfirîn 121, 122), “Beş rekat vitir olmak üzere on üç rekat kıldırı.” (*Müslim*, Müsâfirîn 123), “Sabahın iki rekatiyle beraber on üç rekat kıldırı.” (*Müslim*, Müsâfirîn 124, 127), “Sabahın iki rekati ve vitirle beraber on üç rekat kıldırı.” (*Buhârî*, Teheccüd 16; *Müslim*, Müsâfirîn 125), “Vitr hariç on bir rekat kıldırı.” (*Buhârî*, Teheccüd 16; *Müslim*, Müsâfirîn 125), “Sekiz rekat, sonra bir rekat vitir, sonra oturarak iki rekat, sonra da iki rekat sabah namazının sünneti olmak üzere on üç rekat kıldırı.” (*Müslim*, Müsâfirîn 126), “On rekat, bir rekat vitir ve iki rekat sabahın sünnetiyle beraber on üç rekat kıldırı.” (*Müslim*, Müsâfirîn 128), “Resûlullah gece on üç rekat namaz kılar sonra sabah ezanını duyduktan sonra hafif iki rekat kıldırı.” (*Buhârî*, Teheccüd 28), “İkişer ikişer on rekat sonra bir rekat kıldı.” (*Müslim*, Müsâfirîn 182), “Gece kalktığında namazına hafif iki rekatla başlar sonra sekiz rekat sonra vitir kıldırı.” (*Tahâvî*, *Şerhu meâni’l-âsâr*, I, 280 (1672).

<sup>1090</sup> *Buhârî*, Teheccüd 10; *Müslim*, Müsâfirîn 128.

<sup>1091</sup> Aynî, *Umdetü’l-kârî*, VII, 272; Leknevî, *Tuhfetü’l-ahyâr*, s. 130-131.

<sup>1092</sup> Kâdî İyâz, *a.g.e.*, III, 81-82; Nevevî, *Minhâc*, VI, 24-25; Hererî, *a.g.e.*, IX, 377-378.

<sup>1093</sup> Kâdî İyâz, *a.g.e.*, III, 82; Nevevî, *Minhâc*, VI, 24-25; Hererî, *a.g.e.*, IX, 377-378.

### 2.1.1. Duhâ Kavramı

Duhâ kelimesinin kök anlamı bir nesnenin belli ve âşikare olmasıdır.<sup>1094</sup> Aslında duhâ, güneşin, doğduğu mer'î ufuktan yükselip ışığının parlama ve yayılmasıyla bakanlara açıkça görünmesidir. O zaman kerahet vakti geçmiş olur. Güneşin doğuşundan zevâle kadar olan süre üçe ayrılır: 1) Güneşin doğuşundan aydınlığın tamamlanmasına kadar olan süre: Dahve, dahv ve dahiyye/kuşluk (صَحْوَةٌ, صَحْوَةٌ, صَحْوَةٌ), 2) Güneşin aydınlığını tamamlamasından gündüzün dörtte birini tamamlanmasına kadar olan süre: Duha (الصُّحَىٰ)/kaba kuşluk, 3) Dörtte birin tamamlanmasından zevâle kadar olan süre: Dahâ'/koca kuşluk (صَحَاءٌ).<sup>1095</sup>

Fukaha ıstılahında duhâ namazı, kuşluk vaktinde kılınan namazdır. Kuşluk vakti; güneşin bir mızrak boyu yükselerek kerahet vaktinin çıkışından zevalin az öncesine kadar olan zamandır.<sup>1096</sup> Bazılarına göre vakti, güneşin doğuşuyla başlar.<sup>1097</sup> Her ne kadar güneşin doğuşundan veya bir mızrak yükselmesinden zevâl vaktine kadar kılınabilirse de Zeyd b. Erkam rivayetinden<sup>1098</sup> dolayı sığının şiddetlendiği zamana kadar ertelemek daha faziletlidir.<sup>1099</sup>

Aşağıda görüleceği üzere rivayetlerde bu namaz “duhâ/kuşluk” namazı olarak geçmekte, fıkıh kitaplarında da bu isimle zikredilmektedir. Ancak bazı rivayetlerde bu namaza “evvâbîn” de denildiği görülmektedir: Ebû Hureyre Hz. Peygamber'in “*Duhâ/kuşluk namazına ancak evvâb/çok tevbe eden devam eder.*” sözünü naklettikten sonra bu evvâbîn'in namazıdır demiştir.<sup>1100</sup> Zeyd b. Erkam'dan rivayet

<sup>1094</sup> İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 391.

<sup>1095</sup> Bk. Cevherî, *a.g.e.*, VI, 2406; Bâcûrî, *el-Mevâhibu'l-ledüniyye ale'ş-şemâilî'l-Muhammediyye*, nşr. Muhammed Avvâme, y.y. 2001, s. 490-491; Elmahlî Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İst. 1979, VIII, 5847-5848.

<sup>1096</sup> İbn Müflih, *Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*, II, 30; İbn Hacer el-Heytemî, *Eşrefü'l-vesâil ilâ fehmi'ş-Şemâil*, nşr. Kemâl Abdülazîm el-Anânî, Dâri'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1998, s. 407; Ali el-Kari, *Cem'ü'l-vesâil fî şerhi'ş-Şemâil*, Mısır ts., II, 85; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, VI, 168; Şürûnbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh*, s. 412; Bâcûrî, *el-Mevâhibu'l-ledüniyye*, s. 490-491; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 30; *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XXVII, 221.

Kerahet vakti; güneşin doğmasından yükselmesine kadar olan zamandır ki yaklaşık 40-50 dakikadır. Zeval; güneşin tam ortaya ve başımızın üstüne gelip de henüz batı tarafına geçmediği zamandır ki öğle vaktinin girmesinden yaklaşık 40-50 dakika öncesine kadar olan zamandır. Kuşluk vakti, bu iki vakit arasındır. Bk. Akseki, *a.g.e.*, s. 138; Bilmen, *a.g.e.*, s.114, 213.

<sup>1097</sup> İbn Hacer el-Heytemî, *Eşrefü'l-vesâil*, s. 407.

<sup>1098</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 143.

<sup>1099</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 44; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 349; Bâcûrî, *el-Mevâhibu'l-ledüniyye*, s. 490.

<sup>1100</sup> *Hâkim*, I, 459 (1182).

Hâkim hadisin Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş Zehebî de onu onaylamıştır. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 459; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 459.

edildiğine göre Hz. Peygamber “*Evvâbîninin namazı, sıcaktan deve yavrularının ayağı yandığı zamandır.*”<sup>1101</sup> buyurmuştur. Şevkânî, “*Kim akşamla yatsı arasında namaz kılsa, o namaz evvâbîninin namazıdır.*”<sup>1102</sup> rivayetinin, mürsel olsa bile *Sahîh*’deki Zeyd b. Erkam rivayetine muâriz olmadığını, zira her iki namaza da evvâbîn denilmesine bir mani bulunmadığını söylemiştir.<sup>1103</sup> Bazı fıkıh kitaplarında da, “evvâbîn” kelimesinin kuşluk namazı ile akşamla yatsı arasında kılınan namazın müşterek ismi olduğu belirtilmektedir.<sup>1104</sup>

### 2.1.2. Rivayetler

Bazı eserlerde, bu hususta rivayette bulunan üçü hanım on dört sahabînin isimleri sayılmış ve hepsinin de Hz. Peygamber’i kuşluk kılarken gördükleri,<sup>1105</sup> bazı eserlerde on dokuz büyük sahabînin, Hz. Peygamber’i kuşluk namazı kılarken gördüklerine şahitlik ettiği, hatta İbn Cerîr et-Taberî’nin bu haberlerin tevatür haddine ulaştığını söylediği nakledilmiştir.<sup>1106</sup> Bazılarında kuşluk namazını ispat eden hadislerin sahabe ravilerinin sayısının yirmiye ulaştığı belirtilmiş,<sup>1107</sup> bazılarında yirmi beş sahabenin isimleri, her birinin, Hz. Peygamber’in kuşluk namazı kıldığına veya onu tavsiye ettiğine ya da faziletinden bahsettiğine dair rivayetleri kaynaklarıyla birlikte tek tek sayılmıştır.<sup>1108</sup> Bu rivayetlerin bir kısmı şunlardır:

1) Ebû Hüreyre şöyle dedi: Dostum (Resûlullah) bana üç şey tavsiye etti. Bunları ölünceye kadar asla terk etmem: Her ay üç gün oruç tutmak, iki rekat kuşluk namazı kılmak ve vitir namazı kılıp da uyumak.<sup>1109</sup>

<sup>1101</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 143.

<sup>1102</sup> Abdullah b. Mübârek Ebû Abdîrrahman el-Hanzalî el-Mervezî, *Kitabu’z-zühd*, nşr. Habîburrahmân el-A’zamî, Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, ts., s. 445 (1259); Mervezî, *Muhtasarü Kıyâmi’l-leyl*, s. 88.

Elbânî, hadisin mürsel olduğu için zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. *Silsiletü’l-ehâdîsi’z-zâife*, X, 133 (4617); *Zâifu’l-Câmii’s-sağîr*, s. 818 (5676).

<sup>1103</sup> Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, V, 186.

<sup>1104</sup> Bk. Zekeriyâ el-Ensarî, *Esne’l-metâlib*, I, 206; Şirbinî, *Muğni’l-muhtâc*, I, 343; Cemal, *a.g.e.*, I, 486; *el-Mevsûatü’l-fikhiyye*, XXVII, 134.

<sup>1105</sup> İbnü’l-Kayyim, *Zâdü’l-Meâd*, I, 334.

<sup>1106</sup> Ali el-Kârî, *Cem’ü’l-vesâil*, II, 87; Münâvî, *Şerhu’ş-Şemâil*, I-II, Mısır ts., II, 86; Bâcûrî, *el-Mevâhibu’l-ledüniyye*, s. 492; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca’fer el-Kettânî, *Nazmü’l-mütenâsir mine’l-hadîsi’l-mütevâtir*, Dârü’l-kütübi’s-selefiyye, Mısır ts., s. 106-108.

<sup>1107</sup> İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III, 589.

<sup>1108</sup> Aynî, *Umdetü’l-kârî*, VII, 346-248.

<sup>1109</sup> *Buhârî*, Teheccüd 33, Savm 60; *Müslim*, Müsafirîn.

Hadisin benzeri Ebu'd-Derda'dan da rivayet edilmiştir.<sup>1110</sup>

2) Ebu Zer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Her birinizin her bir eklemi için günde bir sadaka vermesi gerekir. İşte bu sebeple her tespih bir sadaka, her hamd bir sadaka, her tehlil (la ilahe illallah demek) bir sadaka, her tekbir bir sadaka, iyiliği tavsiye etmek sadaka, kötülükten sakındırmak sadakadır. Kuşluk vakti kılınan iki rekat namaz bunların yerini tutar.*”<sup>1111</sup>

Bir başka rivayette her insanın üç yüz altmış mafsâl üzere yaratıldığı, o mafsallar sayısınınca tekbir, tehlil, tesbih, yoldan bir taşı ya da dikenini kaldırmak gibi bir amel işlediğinde o gün cehennemden uzaklaşmış olarak yürüdüğü<sup>1112</sup> belirtilmiştir.

3) Muaz b. Enes'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Kim sabah namazını kıldıktan sonra, iki rekat kuşluk namazını kılincaya kadar, namaz kıldığı yerde oturur ve hayırdan başka bir şey söylemezse o kimsenin günahları denizin köpüğünden çok olsa bile affolunur.*”<sup>1113</sup>

Ebû Hüreyre rivayetine göre, Resûlullah: “*Kim iki rekat kılınan kuşluk namazına devam ederse, denizin köpüğü kadar bile olsa günahları affedilir.*”<sup>1114</sup> buyurmuştur.

4) Enes b. Malik'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah şöyle buyurmuştur:

<sup>1110</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 86; *Ebu Davud*, Salât 340. İbn Hacer, bu rivayetin, kuşluk namazının müstehap ve en azının iki rekat olduğunu gösterdiğini belirtmiştir. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 591.

<sup>1111</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 84; *Ebu Davud*, Salât 300, Edep, 172; *Ahmed*, XXXV, 377 (21475).

<sup>1112</sup> *Müslim*, Zekât 54. Bu rivayette, kuşluk vakti kılınan iki rekat namazın bütün bu üç yüz atmış güzel amelin yerini tutacağı, dolayısıyla bu namazın çok büyük fazileti olduğu belirtilmiştir. İbn Abdilber, bu durumun kuşluk namazının faziletiyle alakalı en mübalağalı şey olduğunu söylemiştir. Bk. İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, III, 71; İbn Abdilber, *İstizkâr*, VI, 148.

<sup>1113</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 300; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 69 (4907); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XX, 196-197 (442); *Ahmed*, XXIV, 387-388 (15623).

Ravi Zebbân b. Fâid hakkında Zehebî, “zayıf”, “hadisleri münker” ve “sâlih” nakilleri yapmış, İbn Hacer de “za'ifu'l-hadis” olduğunu, Sehl hakkında da Zebbân'ın kendisinden rivayeti hariç “lâ be'se bih” olduğunu söylemiştir. Şuayb Arnaût, Zebbân ve Sehl'in zayıf, dolayısıyla hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. Zehebî, *Mizânü'l-itudâl*, III, 96; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 213, 258; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 461; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XXIV, 388.

<sup>1114</sup> *Tirmizî*, Vitr 15; *İbn Mâce*, İkâme 187; *Ahmed*, XV, 446 (9716); *İbn Ebî Şeybe*, V, 257 (7867).

Ravi Nehhâs b. Kahm hakkında Zehebî “zayıf” ve “leyyin” nakillerini yapmış, İbn Hacer de zayıf olduğunu söylemiştir. Nevevî, isnadının, Elbânî, hadisin zayıf olduğunu, Şuayb Arnaût da, Nehhâs zayıf olduğu için hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Nevevî, *Mecmû'*, III, 530; Zehebî, *Mizanü'l-i'itudâl*, VII, 49; İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, s. 566; Elbânî, *Zaifu Süneni't-Tirmizî*, s. 57 (473); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), II, 25; a.mlf., *Ahmed* (tahrîc), XV, 446.

“Kim sabah namazını cemaatle kılar sonra güneş doğuncaya kadar Allah’ı zikretmek üzere oturur sonra da kalkıp iki rekat namaz kılsa ona tam bir hac ve bir umre sevabı gibi sevap verilir.”<sup>1115</sup>

5) Ebû’d Derdâ ve Ebû Zerr’den rivayet edildiğine göre; Resûlullah Allah’ın şöyle buyurduğunu haber verdi: “*Ey Ademoğlu, gündüzün başlangıcında benim için dört rekat namaz kıl ki, gündüzün sonuna kadar senin her türlü ihtiyaçlarını karşılayayım.*”<sup>1116</sup>

Nu’aym b. Hemmâr’dan da bu rivayetin benzeri kudsî hadis olarak rivayet edilmiştir.<sup>1117</sup>

6) Aişe şöyle dedi : “Resulullah evime girdi ve kuşluk namazını sekiz rekat olarak kıldı.”<sup>1118</sup> Bir başka rivayette Hz. Aişe kuşluk namazını sekiz rekat kılar ve şöyle derdi: “Annem ve babam benim için diriltile dahi bu sekiz rekata terk

<sup>1115</sup> Tirmizî, Sefer 22.

Tirmizî hadisin hasen-garib olduğunu, İbn Hacer senedde bulunan ravi Ebû Zilâl’in zayıf olduğunu söylemiştir. Mübârekpûrî, Tirmizî’nin hadisi hasen saydığını, senedinde mütakellemenin fihi olan Ebû Zilâl olduğunu, hakkında “zayıf”, “zayıf leys bi şey”, “lâ yecüzü’l-hticâcü bih” dendiğini ancak hadisin şevâhidi bulunduğunu belirtmiş ve rivayetleri zikretmiştir. Elbânî, hadisin hasen, Şuayb Arnaût, isnadın şevâhid olmada hasen ve hadisin sahih liğayrihi olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla hadisin hasen veya sahih olduğu anlaşılmaktadır. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 576; Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, III, 194-195; Elbânî, *Sahîhu Süneni’t-Tirmizî*, I, 324 (586); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), II, 128.

<sup>1116</sup> *Tirmizî*, Vitri 15; Begavî, *Şerhu’s-sünne*, IV, 144 (1009); *Ahmed*, XLV, 473, 534 (27480), (27550).

Tirmizî, hadisin hasen garib olduğunu, İbn Hacer, senedde bulunan ravi İsmail b. Ayyâş’ın Şamlılardan rivayetinde sadûk olduğunu, Mübârekpûrî, Münzirî’den naklen İsmail hakkında söz söylendiğini, ancak Şamlılardan rivayet ettiği hadisleri sahih kabul eden imamlar bulunduğunu, bu rivayetin de Şamiyyü’l-isnad olduğunu söylemiştir. Elbânî, senedi hasen olsa da şahidleri olduğundan hadisin sahih olduğunu, Şuayb Arnaût, Tirmizî’deki isnadın hasen, hadisin sahih liğayrihi olduğunu, *Müsned*’deki isnadın inkıtan dolayısı zayıf ve hadisin sahih liğayrihi olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak hadis sahih bir hadistir. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 109; Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, II, 586; Elbânî, *İrvâü’l-galîl*, II, 219; a.mlf., *Sahîhu Süneni’t-Tirmizî*, I, 269 (475); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), II, 24; a.mlf., *Ahmed* (tahrîc), XLV, 473, 534.

<sup>1117</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 300; *Ahmed*, XLV, 473, 534 (27480), (27550); *Dârimî*, II 909, (1492).

Nevevî hadisin senedinin sahih, Elbânî ve Şuayb Arnaût hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Nevevî, *Mecmû’*, III, 531; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I, 353 (1289); a.mlf., *İrvâü’l-galîl*, II, 216; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 462.

<sup>1118</sup> *İbn Hibbân*, VI, 272 (2531).

İbn Hacer, ravi Muttalib b. Abdillâh’ın sika olduğunu ancak Hz. Âişe’den hadis dinlediği hususunda ihtilaf olduğunu, Ebû Hâtim’in “Âişe’ye yetişmemiştir ve bütün hadisleri mürseldir” dediğini, Ebû Zur’a’nın “Umarım Âişe’den hadis dinlemiştir” sözü ile İbn Sa’d’ın “hadisiyle ihticâc edilmez. Zira irsali çoktur” sözünü nakletmiştir. Elbânî, hadisin sahih liğayrihi olduğunu söylemiş, Şuayb Arnaût ise, Muttalib’le ilgili Ebû Hâtim ve Ebû Zur’a’nın sözlerini nakletmiş senedin geri kalanının Müslim’in şartı üzere olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak hadis, şahid ve mütabileri olduğundan sahihtir. Bk. İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IV, 93; Elbânî, *et-Ta’lîku’l-hisân*, IV, 234 (2522); el-Arnaût, *İbn Hibbân* (tahrîc), VI, 273.

etmem.”<sup>1119</sup>

7) Enes b. Malik şöyle dedi: Bir seferde Resulullah’ın kuşluk namazını sekiz rekat kıldığını gördüm.<sup>1120</sup> Bir başka rivayette Enes b. Mâlik “Nebî kuşluk namazını altı rekat olarak kıları”<sup>1121</sup> demiştir. *Bir başka rivayette Enes b. Malik şöyle dedi: Resulullah’dan işittim: “Kim kuşluk namazını on iki rekat olarak kılar, Allah onun için cennette altından bir köşk bina eder.”*<sup>1122</sup>

8) Âişe şöyle dedi: Resûlullah kuşluk namazını dört rek’at kılar, Allah’ın dilediği kadar da artırır.<sup>1123</sup>

9) Zeyd b. Erkam kuşluk namazını erken kılan bazı kimseleri gördü de şöyle dedi: Şüphesiz bunlar da bilirler ki, kuşluk namazını sonraki bir saatte kılmak daha sevaptır. Zira Resûlullah şöyle buyurdu: “*Tövbe edip Allah’a dönenlerin (evvâbîn) namazı, sıcaktan deve yavrularının ayağı yandığı zamandır.*”<sup>1124</sup>

10) Ebû Saîd el Hudrî şöyle dedi: Resûlullah Kuşluk namazını devamlı

<sup>1119</sup> *Malik*, Kasru’s-salât 30; *Abdurrazzak*, III, 78 (4866).

Elbânî ve Şuayb Arnaût isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Elbânî, *Mişkâtü’l-mesâbih* (tahkik), I, 413; Arnaût, *Zâdü’l-meâd* (tahrîc), I, 343.

<sup>1120</sup> *Ahmed*, XIX, 468-469 (12486), XX, 45 (12589); *İbn Huzeyme*, II, 230 (1228); *Hâkim*, I, 459 (1183).

Hâkim, hadisin isnadının, Zehebî de hadisin sahih olduğunu, Heysemî, ravilerin sika, Şuayb Arnaût da, hadisin sahih li ğayrihi olduğunu söylemiştir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 459; Zehebî, *Telhîsu’l-Müstedrek*, I, 459; Heysemî, *a.g.e.*, II, 493; Arnaût, *Müsned* (tahrîc), XIX, 469, XX, 45.

<sup>1121</sup> Tirmizî, *Şemâil*, s. 139-140.

Senedde bulunan ravi Hakîm b. Muaviye ez-Ziyâdî hakkında İbn Hacer “mestur” demiştir. Münâvî, isnadının sahih olduğunu söylemiş, Gumârî de Münâvî’nin sözünü nakletmekle yetinmiştir. Elbânî, senedin mütâbaatda hasen dolayısıyla hadisin sahih li ğayrihi olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla hadis sahih kabul edilmektedir. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 177; Münâvî, *Teyârî*, II, 277; Gumârî, *Müdâvî*, V, 208; Elbânî, *İrvâü’l-galîl*, II, 217; a.mlf., *Muhtasaru’ş-şemâil*, s. 156 (245); a.mlf., *Sahîhu’l-Camii’s-sağîr ve ziyâdetihî*, Beyrut 1988, II, 888 (4960).

<sup>1122</sup> *Tirmizî*, Vitir 15; *İbn Mâce*, İkâme 187; Taberânî, *el-Mu’cemü’s-sağîr* I, 305 (506); Begavî, *Şerhu’s-sünne* IV, 140 (1006).

İbn Hacer, senedde bulunan ravi Musa b. Fülân’ın “meçhul” olduğunu belirtmiştir. Elbânî hadisin zayıf olduğunu, Şuayb Arnaût da Musa’nın meçhul dolayısıyla hadisin isnadının zayıf olduğunu; İbn Hacer ve Ali el-Kârî, hadisin isnadının zayıf olduğunu, yine senedi zayıf olan Ebû Zer ve Ebu’d-Derdâ hadisleri kendisine katılınca kuvvet kazanıp ihticaca elverişli olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. S. 555; a.mlf., *Fethu’l-Bârî*, III, 587; Ali el-Kârî, *Cem’u’l-vesâil*, II, 89; Elbânî, *Zaifu Süneni’t-Tirmizî*, s. 57 (473); a.mlf., *Zaifu Sünen-i İbn Mâce*, s. 104 (258); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), II, 23; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 392.

<sup>1123</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 78, 79. *İbn Hibbân*, VI, 270-271 (2529); *Tayâlisî*, (1571); Tirmizî, *Şemâil*, s. 141 (289); *İbn Mâce*, İkâmetü’s-Salât, 187; Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübra*, I, 265 (481); *Ahmed*, XLI, 404, XLII, 58, XLIII, 319 (24924), (25123), (26287). Bu mutlak ifade diğer açık rivayetlerle kayıtlanmıştır. Rivayetlere göre Hz. Peygamber sekiz rekattan fazla kılmamış, on iki rekattan fazla tavsiye etmemiştir. Bk. İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, II, 587; Ali el-Kârî, *Cem’u’l-vesâil*, II, 86.

<sup>1124</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 143

kıldardı ki asla bırakmayacak derdik ve yine kuşluk namazını bırakırdı ki artık onu hiç kılmayacak derdik.<sup>1125</sup>

### 2.1.3. Farklı Rivayetler

Hız. Peygamberin kuşluk namazı kılmadığını veya bazı durumlarda ya da bir kere kıldığını ifade eden rivayetler de vardır. Âlimler bu rivayetleri aşağıda görüleceği üzere farklı şekillerde değerlendirmişlerdir:

1) Abdurrahman b. Ebî Leylâ şöyle dedi: Ümmü Hânî'nin dışında hiç bir kimse bize Peygamber'i kuşluk namazı kılariken gördüğünü söylemedi. O, Peygamber'in Mekke'nin fethi günü kendisinin evinde gusledip sekiz rekat namaz kıldığını zikretti.<sup>1126</sup>

Benzer bir rivayet, Abdullah b. Haris b. Nevfel'den de nakledilmiştir. Bu rivayette ilâve olarak Ümmü Hânî'nin "O namazı daha önce de sonra da kıldığını görmedim" sözü vardır.<sup>1127</sup>

2) Mücahid şöyle dedi: Bir kere Urve b. Zübeyr ve ben mescide girdik. Abdullah b. Ömer'i Hz. Aişe'nin hüccesine doğru oturur bir halde bulduk. İnsanlar mescidde kuşluk namazı kılıyorlardı. İbn-i Ömer'e onların namazlarını sorduk. İbn Ömer: Bid'attır, diye cevap verdi.<sup>1128</sup>

3) Müverrik (ö.105/723) şöyle dedi: Bir kere İbn Ömer'e, Kuşluk namazını kılar mısın? Diye sordum: Hayır, dedi. Ömer kılar mıydı? Dedim. Hayır, dedi. Ebu Bekir kılar mıydı? Dedim. Hayır, dedi. Nebi kılar mıydı? Dedim. Zannetmem, dedi.<sup>1129</sup>

4) İbn Ömer şöyle dedi: Nebi, kuşluk namazını sadece bir seferden geldiğinde

<sup>1125</sup> *Tirmizî*, Vitr 15; *Ahmed*, XVII, 246-247 (11155); *Ebû Ya'lâ*, II, 457 (1270).

Atiyye b. Sa'd el-Avfî hakkında Zehebî "Zayıftır"; İbn Hacer "Çok hata eden sadûk, şîi ve müdellistir" demiştir. Mübârekpûrî, İbn Hacer'in sözlerini nakletmiş, Elbânî, Şuayb Arnaût ve Hüseyin Selim Esed Atiyye zayıf olduğundan hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak hadis, senedi zayıf bir hadistir. Bk. Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, V, 100; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 393; Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, II, 587-588; Elbânî, *İrvâü'l-galîl*, II, 212 (460); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), II, 25; *Ahmed* (tahrîc), XVII, 247; Esed, *Ebû Ya'lâ* (tahrîc), II, 457.

Bu rivayet Hz. Peygamber'in kuşluk namazını bazen kıldığını, bazen de devam etmesi halinde insanların farz sanması endişesiyle kılmadığını göstermektedir. Bk. Münâvî, *Şerhu's-Şemâil*, II, 90.

<sup>1126</sup> *Buhârî*, Taksîr 12, Teheccüd 31, Meğâzî 50; *Müslim*, Müsâfirîn 80.

<sup>1127</sup> *Müslim*, Müsâfirîn 81. *İbn Hibbân* (2526); *İbn Mace*, Taharet (Hadis, 614).

<sup>1128</sup> *Buhârî*, Umre 3; *Müslim*, Hac 35.

<sup>1129</sup> *Buhârî*, Teheccüd 31; *İbn Ebî Şeybe*, II, 253.

kıldardı.<sup>1130</sup>

Abdullah b. Şakîk Hz. Âişe'ye, Resûlullah kuşluk namazı kılar mıydı? diye sorduğunda “Hayır. Seferinden gelmesi hariç kılmazdı” cevabı almıştır.<sup>1131</sup>

Enes b. Malik de bir sefere çıkması veya seferden dönmesi hariç Resûlullah'ı kuşluk namazı kılarken görmediğini söylemiştir.<sup>1132</sup>

5) Âişe şöyle dedi: Resulullah asla kuşluk namazı kılmadı. Ben kuşluk kılarım. Resulullah, insanlar onunla amel eder de üzerlerine farz kılınır korkusu ile işlemesini sevdiği bir kısım ameli (işlemeyip) bırakırdı.<sup>1133</sup> Bir başka rivayette “Resulullah'ı kuşluk namazı kılarken görmedim. Ben kuşluk kılarım”<sup>1134</sup> şeklindedir.

6) Ebu Hüreyre şöyle dedi: Ben Resulullah'ı kuşluk namazı kılarken asla görmedim.<sup>1135</sup> Diğer bir rivayetde “bir kere hariç görmedim” şeklindedir.<sup>1136</sup>

7) Ebu Ubeyde şöyle dedi: İnsanlardan hiç biri, bana, İbn-i Mes'ûd'u kuşluk kılarken gördüğünü haber vermedi.<sup>1137</sup>

8) Mesrûk (ö.63/683) şöyle dedi: Bizim mescidde kuşluk kıldığımız İbn Mes'ûd'a ulaştınca “Ey Allah'ın kulları! Allah'ın yüklediğini kullarına neden yüklüyorsunuz! Eğer mutlaka yapacaksınız evlerinizde yapın” dedi.<sup>1138</sup>

İbn Ömer'in, mescidde kuşluk namazı kılan insanların bu namazları

<sup>1130</sup> *İbn Hibbân*, VI, 270 (2528); *İbn Huzeyme*, II, 230-231 (1229).

Elbânî hadisin sahih, Şuayb Arnaût, isnadının kavî, A'zamî de sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Arnaût, *İbn Hibbân* (tahrîc), VI, 270; Elbânî, *et-Talîkâtü'l-hisân*, IV, 233; A'zamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), II, 230.

<sup>1131</sup> *Müslim Müsâfirin* 75-76. *Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ*, (2505); *Ebü Dâvût*, Salât 300; *Ahmed*, XLIII, 25 (25829), *İbn Hibbân* (2526);

<sup>1132</sup> *Ahmed*, XX, 73 (12622).

Şuayb Arnaût, hadisin sahih liğayrihi, Ahmed ez-Zeyn bir yerde isnadın sahih diğer bir yerde Ebân b. Halid'den dolayı hasen olduğunu, Ebân'ı Ezdî'nin leyyin saydığını, Buhârî'nin sükut ettiğini ve İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında zikrettiğini söylemiştir. Oysaki her iki isnadda da aynı ravi Ebân mevcuttur. Bk. Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, I, 119-120; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, I, 221; Arnaût, *Müsned* (tahrîc), XX, 73; Zeyn, *Müsned* (tahrîc), X, 430, 516.

<sup>1133</sup> *Buhârî*, Teheccüd 5; *Müslim*, Müsâfirin 77.

<sup>1134</sup> *Buhârî*, Teheccüd 32.

<sup>1135</sup> *Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ*, I, 265 (479).

<sup>1136</sup> *Ahmed*, XV, 471 (9758).

İbn Hacer, Şuayb Arnaût ve Ahmed ez-Zeyn ravi Asım b. Küleyb el-Cermî ve babası Küleyb b. Şihâb'ın sadûk olduğunu söylemiş, Arnaût hadisin isnadının kavî, Zeyn hasen olduğunu belirtmiştir. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 286, 462; Arnaût, *Müsned* (tahrîc), XV, 471; Zeyn, *Müsned* (tahrîc), IX, 302.

<sup>1137</sup> *İbn Ebu Şeybe*, II, 254 (7860).

<sup>1138</sup> *İbn Ebî Şeybe*, V, 255 (7861).



sorulduğunda bid'at olduğunu söylemesi,<sup>1139</sup> Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve kendisinin kuşluk namazı kılmadığını,<sup>1140</sup> belirtmesi âlimler tarafından şöyle değerlendirilmiştir: Bid'at, Resûlullah döneminde olmayan şeyi ortaya koymaktır. Halbuki Hz. Peygamber'in kuşluk namazı kıldığı sahih rivayetlerle sabittir.<sup>1141</sup> Bu husustaki hadislerin tevatür derecesine ulaştığı nakledilmiştir.<sup>1142</sup> Dolayısıyla İbn Ömer hadisleri, kuşluk namazının meşruiyetini reddedemez. Onun olumsuz ifadeleri, bu namazın gerçekte olmadığına değil, kendisinin görmediğine veya ona devam etmeyi, mescitlerde açıktan ve cemaatle kılmayı inkâr ettiğine hamlolunur. İbn Mes'ûd rivayeti<sup>1143</sup> de bunu te'yid etmektedir.<sup>1144</sup>

Hz. Âişe, İbn Ömer ve Enes, Hz. Peygamber'in kuşluk namazını sadece sefer dönüşü kıldığını söylerken,<sup>1145</sup> evde değilde mescidde insanların huzurunda, sadece sefer dönüşü kıldığını kasetmişlerdir. Zira Hz. Peygamber seferden çoğunlukla kuşluk vakti döner ve ilk olarak mescide girer iki rekat namaz kıları.<sup>1146</sup>

Hz. Âişe, bir rivayette Hz. Peygamber'in kuşluk kılmadığını, kıldığını görmediğini, fakat kendisinin kıldığını<sup>1147</sup> bir başka rivayette Resûlullah'ın sefer dönüşü hariç kılmadığını,<sup>1148</sup> “Dört rek`at kılar, Allah'ın dilediği kadar da artırır.”<sup>1149</sup> rivayetinde mutlak olarak kıldığını söylemiştir. Bazı âlimler, görmemesi kılmadığı anlamına gelmez, diyerek kıldığını söyleyen rivayetleri tercih etmiş, bazıları da “kılmadı” sözünü devamlı kılmadı, “ben kılarım” sözünü de ben devamlı kılarım şeklinde yorumlayarak rivayetleri cem yoluna gitmiştir. Hadisin, “Resulullah, insanlar onunla amel eder de üzerlerine farz kılınır korkusu ile işlemesini sevdiği bir kısım ameli bırakırdı” kısmı buna işaret etmektedir. Bazıları da “Seferinden gelmesi hariç kılmazdı” sözünü mescidde kılmazdı, “Dört rek`at kılar, Allah'ın dilediği kadar da artırır.” sözünü de evde kıları şeklinde yorumlayarak

<sup>1139</sup> Bk. “Farklı Rivayetler” 2 numaralı rivayet, s. 176.

<sup>1140</sup> Bk. “Farklı Rivayetler” 3 numaralı rivayet, s. 176.

<sup>1141</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, X, 157.

<sup>1142</sup> Ali el-Kârî, *Cem'u'l-vesâil*, II, 87; Münâvî, *Şerhu's-Şemâil*, II, 86; Bâcûrî, *el-Mevâhibu'l-ledüniyye*, s. 492; Kettânî, *Nazmü'l-mütenâsir*, s. 106-108.

<sup>1143</sup> Bk. “Farklı Rivayetler” 8 numaralı hadis, s. 177.

<sup>1144</sup> Nevevî, *Minhâc*, V, 222-223; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 584-585; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 344, X, 157; Ali el-Kârî, *Cem'u'l-vesâil*, II, 87.

<sup>1145</sup> Bk. “Olumsuz Rivayetler” 4 numaralı rivayet, s. 176-177.

<sup>1146</sup> İbn Hibbân, *İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, VI, 270.

<sup>1147</sup> Bk. “Farklı Rivayetler” 5 numaralı hadis, s. 177.

<sup>1148</sup> Bk. “Farklı Rivayetler” 4 numaralı hadis, s. 176-177.

<sup>1149</sup> Bk. “Rivayetler Bölümü” 8 numaralı hadis, s. 175.

cem yoluna gitmiştir.<sup>1150</sup>

İbnü'l-İrakî, kuşluk namazıyla alakalı Hz. Âişe'den gelen olumsuz rivayetlere altı şekilde cevap verildiğini belirtmiş, bunları şu şekilde nakledip değerlendirmiştir: a) Bu rivayetlerin zayıf olduğu ve ravilerinin vehmetmiş olmaları yorumu. İbnü'l-İrakî, bu rivayetlerin bir kısmının *Sahîhayn*'da olduğunu, dolayısıyla bu görüşün zayıf olduğunu söylemiştir. b) “Kılmadı” sözünün “devamlı kılmadı” anlamında olduğu yorumu. İbnü'l-İrakî, babası Irakî'nin bu görüşü uzak gördüğünü nakletmiştir. c) “Kılmadı” sözünün “ben kıldığımı görmedim” anlamında olduğu, “kıldarı” sözüne gelince onu başkalarından öğrendiği yorumu. Kâdî İyâz ve Nevevî bu yorumu yapmıştır.<sup>1151</sup> Burada Nevevî gerekçesini de şöyle açıklamıştır: Hz. Peygamber, kuşluk vaktinde nadiren Âişe'nin yanında bulunurdu. Bazen yolculukta, bazen Medine'de fakat mescidde veya bir başka mekânda olurdu. Hanımlarının yanında olsa bile Hz. Âişe'ye dokuz günde bir sıra gelirdi. Dolayısıyla görmedim sözü sahih olur. Kıldığımı ise Hz. Peygamber'in veya bir sahabînin haber vermesiyle öğrenmiştir.<sup>1152</sup> İbnü'l-İrakî, bu yorumu da zayıf görmüş ve şöyle karşı çıkmıştır: Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in kıldığını bildiği halde görmediğini kastederek mutlak nefyi vehmettiren bir lafızla kılmadığını nasıl söyler! Bunu yapan din emanetini eda etmiş sayılır mı! Bunu yapması çok uzaktır. d) Hz. Âişe, o dönemde insanlarca bilinen sekiz rekâtı inkâr etmiş ve Hz. Peygamber'in dört rekât kıldığını ve dilediği gibi artırdığını söylemiştir. Kâdî İyâz bu yorumu tercih etmiştir. e) Hz. Âişe, Resûlullah'ın bu namazı açıktan kıldığını reddetmiştir. f) Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in insanları mescide toplayarak bu namazı kıldığını reddetmiştir. Hz. Ömer'in bid'at dediği de budur. Bu, Kurtubî'nin yorumudur. Özetle, olumsuz rivayetler ya zayıftır veya ravinin görmediği kastedilmiş, ya da devamlı kıldığı, veya belli bir rekât veya açıktan ya da cemaatle kıldığı nefyedilmiştir.<sup>1153</sup>

Halk arasında yaygın olan “Kim kuşluk namazı kılar da sonra kılmayı bırakırsa kör olur” sözünün aslı yoktur. Birçok insan bu nedenle kuşluk namazı kılmamaktadır. Bu, insanları birçok hayırdan mahrum etmek için şeytanın ortaya

<sup>1150</sup> Söz konusu yorumlar için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 589-590; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 350.

<sup>1151</sup> Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-mu'lim*, III, 53; Nevevî, *Minhâc*, V, 322.

<sup>1152</sup> Nevevî, *a.g.e.*, V, 322.

<sup>1153</sup> İbnü'l-İrakî, *Tarhu't-tesrîb*, III, 62-64.

attığı bir yalandır.<sup>1154</sup>

#### 2.1.4. Kuşluk Namazının Meşruiyeti ve Hükümü:

Yirmiden fazla sahabî Hz. Peygamber'in kuşluk namazı kıldığına veya onu tavsiye ettiğine ya da faziletinden bahsettiğine dair rivayette bulunmuş, bu haberlerin tevâtür derecesine vardığı belirtilmiştir. Bu konudaki olumsuz rivayetler ise yorumlanmıştır.

Kuşluk namazının hükmü hakkında altı farklı görüş nakledilmiştir. Bunlar: 1) Müstehaptır, 2) Ancak bir sebepten dolayı meşru olur.<sup>1155</sup> 3) Asla müstehap değildir, 4) Devam etmeyerek bazen kılıp bazen kılmamak müstehaptır, 5) Ona evlerde devam etmek müstehaptır, 6) Bid'attır.<sup>1156</sup>

İbn Teymiyye, Hz. Peygamber'in vakitten dolayı değil, uykudan uyanma, seferden dönme, fetih gibi arızî bir sebeple kuşluk namazı kıldığına sahih hadislerle sabit olduğunu söylemiş, Hz. Peygamber'in Ebû Hüreyre'ye kuşluk namazını tavsiye ettiği hadis ile benzeri sahih hadislerin, kuşluk vaktinde namaz kılmanın güzel ve mahbub olduğunu beyan ettiğini belirtmiştir. Daha sonra, gece namazına devam edenin Hz. Peygamber'in yaptığı gibi kuşluk namazından müstağni kalacağını, uyuya kalıp da gece namazı kılamayanın kuşluk namazı kılacağını, kuşluk namazının gece namazının bedeli olduğunu söylemiştir.<sup>1157</sup>

Bir çok âlim ise, kuşluk namazının müstehap olduğu görüşünü tercih etmiş,<sup>1158</sup> bazıları bunun, cumhûrun görüşü olduğunu belirtmiş,<sup>1159</sup> bazıları

<sup>1154</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 592.

<sup>1155</sup> İbn Teymiyye ve İbnü'l-Kayyim bu görüşü tercih etmişlerdir. Şevkânî ise Müntekâ sahibinin ve kendisinin zikrettiği hadislerin bu görüşü reddettiğini belirtmiştir. Bk. İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XXII, 170-171; İbnü'l-Kayyim, a.g.e., I, 346; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr.*, V, 214.

<sup>1156</sup> İbnü'l-Kayyim, a.g.e., I, 330-346; İbn Hacer, a.g.e., III, 588.

<sup>1157</sup> İbn Teymiyye, a.g.e., XXII, 170-171.

<sup>1158</sup> Bk. İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 549; Nevevî, *Minhâc*, V, 323; Zeylaî, *Tebyîn*, I, 432; Firûzâbâdî, *Sifru's-Saâde*, s. 33; İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, III, 64; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 349; a.mlf., *Binâye*, II, 519; Halebî, *Muhtasarü Gınyetü'l-mütemellî*, s. 251; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 92; Ali el-Kârî, *Cem'u'l-vesâil*, II, 87; Münâvî, *Şerhu's-Şemâil*, II, 86; Şürûnbülâlî, *Merâkı'l-Felah*, s. 151; a.mlf., *İmdâdü'l-fettâh*, s. 412; Haskefî, *Dürü'l-Muhtar*, s. 92; Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, I, 433; Abdülganî b. İsmâil en-Nâblusî, *Nihâyetü'l-murâd fî şerhi Hediyeti İbni'l-İmâd*, nşr. Abdürrezzâk el-Halebî, Limasol 1994, s. 650; San'anî, *Sübülü's-Selam*, III, 48; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, V, 211; Bâcûrî, *el-Mevâhibu'l-ledüniyye*, s. 492; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, II, 465.

<sup>1159</sup> Bk. Nevevî, *Minhâc*, V, 323; Firûzâbâdî, *Sifru's-Saâde*, s. 33; İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, III, 64; Ali el-Kârî, *Cem'ul-vesâil*, II, 87.

müstehap olduğunda icmâ olduğunu söylemiştir.<sup>1160</sup> Rivayetler incelendiğinde Hz. Peygamber'in zaman zaman bu namazı kıldığı, tavsiye ettiği, kılanlara muhtelif müjdelere verdiği dolayısıyla müstehap olduğunu söyleyenlerin görüşünün isabetli olduğu görülmektedir.

İki rekat kuşluk namazı kılmanın Hz. Peygamber'e vâcip olduğunu zanneden fakihler hata etmişlerdir. Zikrettikleri “*Ûç şey bana farz, size nâfiledir: vitir, fecr ve iki rekat kuşluk.*” hadisi uydurma bir rivayettir.<sup>1161</sup> Hz. Aişe'nin, “Ben Resulullah'ı asla kuşluk nâfilesini kılarken görmedim” hadisi,<sup>1162</sup> Hz. Peygamber'e kuşluk namazı vâcip idi görüşünü reddetmektedir. Hz. Peygamber'e has bir namaz idi görüşüne gelince, bu da hiçbir sahîh haberde sabit olmamıştır.<sup>1163</sup> Hz. Peygamberin sünnetini bilen ilim ehli ittifak etmiştir ki; Hz. Peygamber kuşluk namazına devam etmemiştir.<sup>1164</sup> Onu bazen kılar, bazen de, devam etmesi halinde insanların, onun farz olduğuna inanmalarından veya Hz. Aişe'nin açıkça ifade ettiği gibi<sup>1165</sup> onlara farz kılınmasından korktuğu için terk etmiştir.<sup>1166</sup>

Bizim için Ebu Hüreyre hadisinde olduğu gibi kuşluk namazına devam etmenin mi, Hz. Peygamber'e uyararak bazen kılıp bazen kılmamanın mı daha faziletli olduğu hususu tartışılmıştır.<sup>1167</sup> Hanbelîlerin bir kısmı Hz. Peygamber'in ashâba kuşluk namazını tavsiye ettiği rivayetleri esas alarak devamlı kılmanın müstehap olduğunu söylemiş, diğer bir kısmı ise Hz. Peygamber'in devam etmemesini gerekçe göstererek ve devamlı kılmanın farzlara benzeyeceğini söyleyerek müstehap olmadığını ifade etmiş,<sup>1168</sup> hatta İbn Müflih (ö.763/1361) aynı gerekçeyle devamlı kılmayı mekruh saymıştır.<sup>1169</sup> Merdâvî de (ö.885/1480), Hanbelîlerin cumhuruna göre devamlı kılmanın müstehap olmadığını, zaman zaman kılınacağını, İbn

<sup>1160</sup> Bk. Münâvî, *Şerhu's-Şemâil*, II, 86; Bâcûrî, *el-Mevâhibu'l-ledüniyye*, s. 492.

<sup>1161</sup> İbn Teymiyye, *Mecmû fetâvâ*, XXII, 170. Elbânî de hadisin uydurma olduğunu söylemektedir. Bk. *Zaifu'l-Câmiî's-sağîr*, s. 378 (2561), a.mlf., *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zaîfe*, VI, 492-494 (2937).

<sup>1162</sup> Bk. “Farklı Rivayetler” 5 numaralı hadis, s. 177.

<sup>1163</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 349; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 590.

<sup>1164</sup> İbn Teymiyye, a.g.e., XXII, 283.

<sup>1165</sup> Bk. “Farklı Rivayetler” 5 numaralı hadis, s. 177.

<sup>1166</sup> Nevevi, *Mecmû'*, III, 530; a.mlf., *Minhâc*, V, 323; Münavi, *Feyzü'l-kadir*, VI, 168; a. mlf., *Şerhu's-Şemâil*, II, 90.

<sup>1167</sup> İbn Teymiyye, a.g.e., XXII, 284.

<sup>1168</sup> Bk. İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 550-551; İbn Kudâme Şemsüddin, a.g.e., IV, 206-207.

<sup>1169</sup> İbn Müflih, a.g.e., II, 30.

Teymiyye'ye göre ise gece kalkamayanın devam edeceğini belirtmiştir.<sup>1170</sup> Nevevî, Fîrûzâbâdî, İbnü'l-İrâkî, Aynî ve Münâvî'ye göre devam etmek müstehaptır. Delilleri, Ebû Hüreyre, Ebu'd-Derdâ ve Ebû Zer rivayetleri<sup>1171</sup> ile “Allah Teâlâ'nın en beğendiği amel, az olsa da yapanın devam ettiği ameldir.”<sup>1172</sup> rivayetidir.<sup>1173</sup> Hz. Peygamber bu namazı farz kılınır korkusuyla devamlı kılmamış, vefatından sonra şeriat karar kıldığı için bundan emin olunmuştur.<sup>1174</sup> Hz. Peygamber'in bazen kılıp bazen terkettiğini belirten Ebû Saîd el Hudrî hadisi<sup>1175</sup> sebebiyle devamlı kılmamanın daha faziletli olduğu görüşü, “Resulullah, insanlar onunla amel eder de üzerlerine farz kılınır korkusu ile işlemesini sevdiği bir kısım ameli (işlemeyip) bırakırdı<sup>1176</sup> rivayeti ile reddedilmiştir.<sup>1177</sup>

### 2.1.5. Rekat Sayısı ve Devamlılığı:

Rivayetlere bakıldığında Hz. Peygamber'in kuşluk namazını iki, dört, altı ve sekiz rekat kıldığı, iki, dört ve on iki rekata da tavsiye ettiği, dolayısıyla sekiz rekattan fazla kılmadığı, on iki rekattan fazla tavsiye etmediği görülmektedir.<sup>1178</sup> Aynî, rivayetlerde; iki, dört, altı, sekiz, on ve on iki rekat olarak geldiğini söylemiş, ancak her biriyle ilgili rivayeti sahâbî ravisi ve kaynağıyla verirken İbn Mes'ûd'dan naklettiği on rekat rivayetinin kaynağını belirtmemiştir.<sup>1179</sup> Sadece İbn Battâl ve Aynî'nin İbn Mes'ûd'dan kaynağını vermeden naklettikleri bu on rekat rivayetini<sup>1180</sup> hadis kaynaklarında bulamadık.

Ali el-Kârî, cumhura göre kuşluk namazının en azının iki rekat olduğunu söylemiş,<sup>1181</sup> İbnü'l-İrâkî bu hususta icmâ olduğunu belirtmiştir.<sup>1182</sup> Hz. Peygamber'in en fazla on iki rekat tavsiye etmesi bundan fazla kılınamayacağı

<sup>1170</sup> Bk. Alâüddîn Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *İnsâf fî marifeti'r-Râcihi mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-imâm el-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, nşr. Muhammed Hâmif el-Fakî, y.y. 1955, II, 191-192.

<sup>1171</sup> Bk. “Rivayetler Bölümü” 1 ve 2 numaralı hadisler, s. 173.

<sup>1172</sup> *Müslim*, Sıyâm 177.

<sup>1173</sup> Bk. Nevevî, *Minhâc*, V, 323; Firûzâbâdî, *Sifru's-Saâde* s. 34; İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb*, III, 65; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 349; Münavi, *Şerhu'ş-Şemâil*, II, 90.

<sup>1174</sup> Bk. Firûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 34; Münavi, *a.g.e.*, II, 90.

<sup>1175</sup> Bk. “Rivayetler Bölümü” 10 numaralı hadis, s. 176.

<sup>1176</sup> *Buhârî*, Teheccüd 5; *Müslim*, Müsâfirin 77.

<sup>1177</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 349.

<sup>1178</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 586-587; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, V, 215.

<sup>1179</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 348.

<sup>1180</sup> Bk. İbn Battâl, *a.g.e.*, III, 166; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 348.

<sup>1181</sup> Ali el-Kârî, *Cem'u'l-vesâil*, II, 86.

<sup>1182</sup> İbnü'l-İrâkî, *Tarhu't-tasrîb*, III, 71.

anlamına gelmemektedir. Ne sahabeden ne de tâbiînden her hangi bir kimsenin onu, on iki rekata tahsis ettiği görülmemiştir.<sup>1183</sup> Sayı ile sınırlandırılmış bir namaz değildir ki o sınırdan fazla veya eksik yapılsın. O, ancak insanın imkânı nisbetinde yaptığı reğâibdendir.<sup>1184</sup> Bu nedenle bir çok âlim ekserisi için bir sınır olmadığını,<sup>1185</sup> on iki rekatdan fazlasının rivayet edilmemesinin daha fazla kılınmasına mani olmadığını,<sup>1186</sup> dileyenin dilediği kadar kılmasının doğru olduğunu söylemiştir.<sup>1187</sup>

İşrak namazı ile kuşluk namazının aynı namaz olup olmadığı hususunda farklı görüşler mevcuttur: Bazı âlimlere göre, işrak namazı ile kuşluk namazı aynı namazdır.<sup>1188</sup> Buna göre, kuşluk vaktinin evvelinde kılınan namaza, kuşluk namazı dendiği gibi işrak namazı da denir. Sonunda kılınana kuşluk namazı dendiği gibi zeval namazı da denir. İkisi arasındakine ise sadece kuşluk namazı denir.<sup>1189</sup> Bazı âlimlere göre, farklı namazlardır. İşrak, güneşin doğuşunda kılınan iki rekat namazdır.<sup>1190</sup> Güneşin doğup bir veya iki mızrak boyu yükselişinden sonra kılınan namaza işrak namazı; güneşin, gündüzün dörtte biri miktarında yükseldiği andan, zevalin öncesine kadar kılınan namaza da kuşluk namazı denir.<sup>1191</sup> Salih Karacabey, makalesinde ilgili rivayetleri nakledip değerlendirir ve işrak namazı ile kuşluk namazının aynı şey olduğunu, eldeki bilgilerin Hz. Peygamber'in işrak vaktine has bir namaz kıldığını ortaya koyacak durumda olmadığını, bu konudaki hadislerin delil olabilecek sıhhat değerine sahip olmayıp muhteva itibariyle de tartışılır olduğunu söylemiştir.<sup>1192</sup>

## 2.2. Evvâbîn Namazı

Akşam namazıyla yatsı namazı arasında iki veya dört ya da altı rekat olarak kılınan nâfile namaza evvâbîn namazı denilmiştir.

<sup>1183</sup> Bk. Şevkânî, a.g.e., V, 216; Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, I, 274; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, V, 222.

<sup>1184</sup> Bâcî, *Müntekâ*, II, 269.

<sup>1185</sup> Bk. İbn Hacer, a.g.e., III, 587; Şevkânî, a.g.e., V, 215.

<sup>1186</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 348.

<sup>1187</sup> İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, I, 341.

<sup>1188</sup> Nablûsî, *Nihayetü'l-Murad*, s. 651; Ali el-Kârî, *Cemu'l-vesâil*, II, 85.

<sup>1189</sup> Ali el-Kârî, a.g.e., II, 85.

<sup>1190</sup> İbn Hacer el-Heytemî, *Eşrefü'l-vesâil*; s. 407.

<sup>1191</sup> Zafer Ahmed Tehânevî, a.g.e., VII, 30.

<sup>1192</sup> Salik Karacabey, "Hadislere Göre İşrak Namazı ve Kuşluk Namazı ile İlgisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1, 2012

### 2.2.1. Evvâbîn Kavramı

“Evvâbîn”, sözlükte, tövbe eden, günahından dönen anlamına gelen “evvâb” kelimesinin çoğuludur.<sup>1193</sup> Akşam namazıyla yatsı namazı arasında kılınan namaza, bu namazı kılan kişi, gündüz işlediği günahlardan tövbe edip Allah’a döndüğü için bu ismin verildiği belirtilmiştir.<sup>1194</sup> Evvâbîn namazı, fıkıh kitaplarında genelde akşamla yatsı arasında kılınan namaz olarak geçmekte,<sup>1195</sup> bazı fıkıh kitaplarında, kuşluk namazı ile akşamla yatsı arasında kılınan namazın müşterek ismi olduğu belirtilmektedir.<sup>1196</sup> Kuşluk namazı bölümünde belirtildiği gibi rivayetlerde kuşluk namazı hakkında “evvâbîn” denildiği gibi<sup>1197</sup> akşamla yatsı arasında kılınan namazla alakalı da evvâbîn denildiği görülmektedir: “*Kim akşamla yatsı arasında namaz kılsa, o namaz evvâbîn namazıdır.*”<sup>1198</sup> Şevkânî, bu rivayetin, mürsel olsa bile *Sahîh*'deki Zeyd b. Erkam rivayetine<sup>1199</sup> muâriz olmadığını, her iki namaza da evvâbîn denilmesine bir mani bulunmadığını söylemiştir.<sup>1200</sup> Elbânî ise, *Sahîh*'deki rivayeti kastederek hadiste, kuşluk namazının şer'an evvâbîn diye isimlendirilen namaz olduğunun belirtildiğini, akşamdan sonraki namazın evvâbîn diye isimlendirilmesinin bildiği kadarıyla sünnette sabit olmadığını söylemiştir.<sup>1201</sup> Elbânî, akşamla yatsı arasındaki namazın evvâbîn olarak isimlendirildiği yukarıdaki rivayeti eserlerinde nakledip mürsel olduğu için zayıf olarak nitelemiştir.

<sup>1193</sup> İbn Manzûr, a.g.e., I, 166-167.

<sup>1194</sup> Cemel, a.g.e., I, 478.

<sup>1195</sup> Serahsî, *Mebûsât*, I, 157; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, II, 265; Mevsilî, *İhtiyâr*, I, 226; Nesefî, *Kenz*, s. 176; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadîr*, I, 461; Halebî, *Muhtasarı Gunyetü'l-mütemellî*, s. 250; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, II, 89; Timurtâşî, a.g.e., s. 91; Şürûnbülâlî, *Nûru'l-îzah*, s. 41; Mâveridî, *el-Hâvî'l-kebîr*, II, 287; İbnü'l-Mukrî Ebû Muhammed el-Yemenî, *Ravzu't-tâlib ve nihâyetü matlabî'r-râgîb*, nşr. Halef Mufzi'l-Mutlak, Kuveyt 2013, I, 163; Ahmed Zeynüddîn el-Ma'berî, *Fethu'l-muîn bi şerhi Kurreti'l-ayn bi mühimmâti'd-dîn*, nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, Beyrut 2004, s. 165; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 343; Cemel, a.g.e., I, 479; İbn Kudâme, *Muğni*, II, 545; Haccâvî, a.g.e., I, 225; İbnü'n-Neccâr, *Munteha'l-irâdât*, I, 269; Behûtî, *er-Ravdi'l-murbi'*, s. 117; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, II, 237-238; Ali b. Halef el-Menûfî, *Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî alâ Risâleti ibn Ebî Zeyd el-Kayravânî*, nşr. Ahmed Hamdî İmâm, Mısır 1987, I, 547; Nefrâvî, a.g.e., I, 305.

<sup>1196</sup> Bk. Zekeriyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, I, 206; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 343; Cemel, a.g.e., I, 486; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, XXVII, 134.

<sup>1197</sup> Bk. “Duhâ Kavramı” s. 170-171.

<sup>1198</sup> Abdullah b. Mübârek Ebû Abdîrrahman el-Hanzalî el-Mervezî, *Kitabu'z-zühd*, nşr. Habîburrahmân el-A'zamî, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, ts., s. 445 (1259); Mervezî, *Muhtasarı Kiyâmî'l-leyl*, s. 88.

Elbânî, hadisin mürsel olduğu için zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zâife*, X, 133 (4617); *Zâifu'l-Câmii's-sağîr*, s. 818 (5676).

<sup>1199</sup> Bk. “Duhâ Namazı Rivayetleri” 9 numaralı hadis, s. 175.

<sup>1200</sup> Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 186.

<sup>1201</sup> Elbânî, *Muhtasar-ı Sahîh-i Müslim*, s. 102.

Muhtemelen bu sebeple hadisi dikkate almamış, bu isimlendirmenin sünnette sabit olmadığını belirtmiştir. Esasen bu isim konusunun bir tespitten ibaret olup fikhî bir hüküm ifade etmediği açıktır.

Bu namaza “gaflet namazı” de denilmiştir. Fıkıh kitaplarında, insanlar akşam yemeği, uyku ve benzeri şeylerle meşgul olup ondan gaflet ettikleri için bu namaza “salâtü'l-gafle” denildiği belirtilmiştir.<sup>1202</sup> Mervezî, akşamla yatsı arasında kılınan namaza “salâtü'l-gafle” denildiğini belirten zayıf iki rivayet nakletmiştir.<sup>1203</sup>

### 2.2.2. Rivayetler

1) Enes, “*Yanları yataklarından uzaklaşır, korku ve ümid ile Rablerîne dua ederler. Kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden de (hayra) sarf ederler.*”<sup>1204</sup> âyeti hakkında şöyle dedi: (Sahâbe) akşam ile yatsı arasında (nâfile) namaz kılmak üzere uyanık olurlardı.<sup>1205</sup> Bu namaz, evvâbîn namazıdır.<sup>1206</sup>

Diğer bir rivayette Enes, “*Onlar gecenin (ancak) az bir kısmında uyurlardı.*”<sup>1207</sup> âyeti hakkında şöyle dedi: Akşam ile yatsı arasında namaz kılarlardı. (Ravi Muhammed b. el-Müsennâ), Yahya (b. Saîd)'in hadisine; “*Yanları yataklarından uzaklaşır.*”<sup>1208</sup> âyet-i kerimesi de böyledir (Yani akşam ile yatsı arasında namaz kılarlardı), cümlesini ilâve etmiştir.<sup>1209</sup>

Taberî, Allah'ın, “*Yanları onu kılmak için yataklarından uzaklaşır.*” diye vafettiği namazın hangi namaz olduğuyula alakalı te'vil ehlinin ihtilaf ettiğini, bazılarına göre akşamla yatsı arasında kılınan namaz olduğunu, bazılarına göre akşam namazının, bazılarına göre yatsı namazını beklemenin, bazılarına göre

<sup>1202</sup> Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr ft fikhî mezhebi'l-imâmu 'ş-Şâfî*, nşr. Ali Muhammed Muavvez, Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut 1994, II, 287; Zekerıyyâ el-Ensarî, *Esne'l-metâlib*, I, 206; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 343; Ahmed b. Guneym en-Nefrâvî, *el-Fevâkihi'd-Devvânî alâ risâleti ibn ebî Zeyd el-Kayravânî*, nşr. Abdolvâris Muhammed Ali, Beyrut 1997, I, 306; Cemel, *a.g.e.*, I, 478; *el-Mevsûatü'l-fikhıyye*, II, 238.

<sup>1203</sup> Bk. Mervezî, *Muhtasarı kıyâmu'l-leyl*, s. 89.

<sup>1204</sup> 32 Secde 16.

<sup>1205</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 310.

Elbânî, hadisin sahih olduğunu, Şuayb Arnaût, isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I, 362 (1321); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 487.

<sup>1206</sup> Bk. Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, V, 228.

<sup>1207</sup> 51 Zâriyât 17.

<sup>1208</sup> 32 Secde 16.

<sup>1209</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 310.

Elbânî, hadisin sahih olduğunu, Şuayb Arnaût, isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I, 362 (1322); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 487.



kıyâmu'l-leylin kastedildiğini, bazılarına göre de bunun, dilleri zikrullahtan boş kalmayan bir topluluğun vasfı olduğunu söylemiş ve ilgili rivayetleri nakletmiştir. Taberî daha sonra şöyle söylenmesinin doğru olduğunu belirtmiştir: “Allah bu topluluğu, ‘*Korku ve ümid ile Rablerine dua ve ibadetle meşgul olmak için gece yanları yataklarından uzaklaşır.*’ diye vasfetmiştir. Dolayısıyla akşamla yatısı arasında namaz kılan, yatıyı bekleyen, kılan, gece kıyâmda bulunan ve gece Allah’ı zikreden bu âyete dahildir.”<sup>1210</sup>

2) Huzeyfe şöyle dedi: Nebî ile akşamı kıldım. Sonra (nâfile) namaz kılmak üzere kalktı ve yatıya kadar kılmaya devam etti. Sonra çıktı.<sup>1211</sup>

3) Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre, Nebî şöyle buyurdu. “*Kim akşam namazından sonra, arada kötü bir şey konuşmaksızın altı rekat namaz kılsa, bu kendisi için on iki senelik ibadete denk kılınır.*”<sup>1212</sup>

4) Ammar b. Yasir’in oğlu Muhammed şöyle dedi: (Babam) Ammar b. Yasir’i akşam namazından sonra altı rekat namaz kılarken gördüm. Dedi ki: Ben habîbim Resûlullah’ı akşam namazından sonra altı rekat namaz kılarken gördüm. O şöyle buyurdu : “*Kim akşam namazından sonra altı rekat namaz kılsa, günahları deniz köpüğü kadar da olsa bağışlanır*”.<sup>1213</sup>

<sup>1210</sup> Taberî, *a.g.e.*, XVIII, 609-611.

<sup>1211</sup> Ahmed, XXXVIII, 353, 429 (23329), (23436); *İbn Hibbân*, XV, 413 (6960); *Tirmizî*, Sefer, 34; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 228 (379); *İbn Ebî Şeybe*, IV, 269-270, XVII, 159 (5982), (32841); *İbn Huzeyme*, II, 207 (1194); *Hâkim*, I, 457 (1177).

Hâkim, hadisin Buhârî ve Müslim’in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onaylamıştır. Elbânî ve Şuayb Arnaût, hadisin sahih olduğunu söylemişlerdir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 457; Zehebî, *Telhîsü'l-Müstedrek*, I, 457; Elbânî, *et-Ta’likâtü'l-hisân*, X, 90 (6921); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), II, 142.

<sup>1212</sup> *Tirmizî*, Salât, 206; *İbn Mâce*, İkâmetü’s-Salât, 113, 185; *Ebû Ya’lâ*, X, 413 (182); *İbn Huzeyme*, II, 207 (1190); Mervezî, *Kıyâmu'l-leyl*, s. 87; Begavî, *Şerhu’s-sünne*, III, 473 (896).

Ravi Ömer b. Abdillâh b. Ebî Has’am hakkında İbn Hacer “zaîfu’l-hadis”, “zaîfun cidden”, “münkeru’l-hadis” nakilleri yapmış, Elbânî, Şuayb Arnaût ve Hüseyin Selim Esed, Ömer sebebiyle hadisin isnadının cidden zayıf olduğunu söylemişlerdir. Bk. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 236; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zaîfe*, I, 681 (469); a.mlf., *Zaîfu't-Terğîb*, I, 171 (331); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), I, 485; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 243, 388; Esed, *Ebû Ya’lâ* (tahrîc), X, 413.

Hadisten, müekked olan iki rekatin bu altı rekata dahil olduğunun anlaşıldığı ifade edilmiştir. Bk. Tîbî, *Kâşif*, IV, 1176; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, III, 226; Münâvî, *Feyzü'l-kadir*, VI, 168.

<sup>1213</sup> Taberânî, *el-Mu’cemü'l-evsat*, VII, 191 (7245); a.mlf., *el-Mu’cemü’s-sağîr*, II, 127 (900).

Münzirî, Taberânî’nin “Hadisi Salih b. Katan el-Buhârî münferiden rivayet etmiştir.” sözünü naklettikten sonra kendisinde Salih’le alakalı cerh ve tadil bilgisi bulunmadığını söylemiş, Heysemî de, Taberânî’nin sözünü nakledip Salih’in terceme-i halinden bahseden kimseyi görmediğini belirtmiştir. İbn Hacer, İbn Münde’den naklen Salih’in teferrüd ettiğini, hadisin garib olduğunu, İbnü'l-Cevzî’nin *İlel*’inden naklen de hadisin senedinde meçhul kimseler bulunduğunu

5) Abdullah b. Ömer, Nebî'yi şöyle buyururken dinledim, dedi: “*Kim akşam namazından sonra konuşmadan altı rekat namaz kılsa elli yıllık günahları bağışlanır.*”<sup>1214</sup>

Bağışlanacak elli yıllık günahların, küçük günahlar olduğu ifade edilmiştir. Önceki Ebû Hüreyre rivayetinde on iki senelik ibadet yazıldığı, bu rivayette ise elli yıllık günahı silindiği belirtilmektedir. Dolayısıyla bir tenakuz da yoktur.<sup>1215</sup>

6) Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Kim akşamla yatsı arasında yirmi rekat kılsa Allah onun için cennete bir köşk yapar.*”<sup>1216</sup>

7) Esved b. Yezid'den (ö.75/694) rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Mes'ûd şöyle dedi: Gaflet saati ne güzeldir. Yani akşamla yatsı arasında kılınan namaz.<sup>1217</sup>

8) İbn Ömer şöyle dedi: Kim akşamdan sonra dört rekat namaz kılsa bir gazadan sonra başka bir gazaya katılmış gibi olur.<sup>1218</sup>

9) (Tâbiînden olan) Muhammed b. el-Münkedir'den (ö.130/748) rivayet

---

belirtmiş, Elbânî de, Salih'in meçhul ve hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, s. 140; Heysemî, *a.g.e.*, II, 483; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 295; Elbânî, *Zaifu't-Terğîb*, I, 171 (333).

<sup>1214</sup> Mervezî, *Muhtasarı kıyâmî'l-leyl*, s. 87.

Hadisin senesinde bulunan ravi Muhammed b. Gazvân hakkında Zehebî “münkerü'l-hadis”, “onunla ihticâc helal değildir” nakillerini yapmış, Münâvî ve Şevkânî de, aynı değerlendirmeleri nakletmiştir. Elbânî, hadisin “cidden zayıf” olduğunu söylemiştir. Bk. Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, VI, 292; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, VI, 168; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 188; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe*, I, 680 (468).

<sup>1215</sup> Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, VI, 168.

<sup>1216</sup> İbn Mâce, *İkâme* 185, *Ebû Ya'lâ*, VIII, 360 (4948); *Tirmizî*, *Salât* 206 (senetsiz); *Begavî*, *Şerhu's-sünne*, III, 474.

Hadisin senesinde bulunan Yakub b. el-Velid hakkında Ukaylî, “Büyük yalancılardandır”, “Hadis uyduran yalancıdır” demiş; Bûsirî, zayıf olduğunda ittifak olduğunu ve Ahmed b. Hanbel'in “Hadis uyduran büyük yalancılardandır.” dediğini nakletmiştir. Gumârî, Elbânî ve Şuayb Arnaût da, Yakub'dan dolayı hadisin uydurma olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla hadis uydurma bir hadistir. Bk. Ukaylî Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ, *Kitâbu'd-duafâ*, nşr. Hamdî b. Abdilmecîd es-Silefî, *Dâru's-samiî*, Riyad 2000, IV, 1551; Bûsirî, *Misbâhu'z-zücâce*, II, 150; Gumârî, *Müddâvî*, VI, 346; Elbânî, *Zaifu't-Terğîb*, I, 171 (332), a.mlf. *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe*, I, 680 (467); a.mlf., *Zaifu'l-Camii's-sağîr*, s. 816 (5662); Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), II, 388.

<sup>1217</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX, 332-333 (9450); *Abdurrazzak*, III, 44 (4725).

İbn Hacer hadisin senesinde buluna Câbir b. Yezid el-Cu'fî'nin zayıf ve rafizî olduğunu, Heysemî, Câbir hakkında çok söz söylendiğini belirtmiş, Elbânî, hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 137; Heysemî, *a.g.e.*, II, 483; Elbânî, *Zaifu't-Terğîb*, I, 172 (334).

<sup>1218</sup> *Abdurrazzak*, III, 45 (4728); *Begavî*, *Şerhu's-sünne*, III, 474.

İbn Hacer hadisin senesinde bulunan ravi Musa b. Ubeyde er-Rabezî hakkında “zaîf”, Eyyüb b. Halid hakkında “fihî lîn” demiş, Şuayb Arnaût da, Musa ve Eyyüb hakkında aynı değerlendirmeyi yapıp hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 118, 552; Arnaût, *Şerhu's-sünne* (tahrîc), III, 474.

edildiğine göre, Nebî şöyle buyurdu: “*Kim akşamla yatsı arasında namaz kılsa o namaz evvâbînin namazıdır.*”<sup>1219</sup>

10) Mekhûl’dan (ö.112/730) rivayet edildiğine göre, Nebî şöyle buyurdu: “*Kim akşamdan sonra konuşmadan iki rekat namaz kılsa illiyînde yazılır.*”<sup>1220</sup>

İllyî, salih olan cin ve insanların bütün amellerinin yazıldığı hayr defteridir.<sup>1221</sup>

Hz. Peygamber ve sahâbenin akşam namazıyla yatsı namazı arasında namaz kıldıkları, rekat sayısı zikredilmeksizin sahih rivayetlerde geçmektedir. Bu namazın kılınmasını, rekat sayısı belirterek teşvik eden rivayetlerden yirmi rekat rivayeti hadis âlimlerince uydurma, iki, dört ve altı rekat rivayetleri ise zayıf kabul edilmiştir. Şevkânî, bu rivayetlerin akşamla yatsı arasında çokça namaz kılmanın meşruiyetini gösterdiğini, hadislerin çoğu zayıf olsa da özellikle amellerin faziletleri noktasında birbirini kuvvetlendirdiğini belirtmiştir.<sup>1222</sup> Fukaha da bu rivayetleri dikkate alarak eserlerinde, akşamla yatsı arasında kılınan bir namaz olarak evvâbîn namazına yer vermiş, müstehap olduğunu söylemiş, rekat sayıları hakkında farklı rakamlar zikretmiştir: Hanefî eserlerde altı rekat olduğu söylenmiş,<sup>1223</sup> müekked olan iki rekatın bu altı rekata dahil olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir.<sup>1224</sup> Hadislerin zahirine bakıldığında dahil olduğu anlaşılmaktadır ki birçok âlim de bu kanaattedir.<sup>1225</sup> Şâfiîlere ait fıkıh kitaplarında iki, dört, altı ve yirmi rekat,<sup>1226</sup>

<sup>1219</sup> Abdullah b. Mübârek, *Zühd*, s. 445 (1259); Mervezî, *a.g.e.*, s. 88.

Elbânî, hadisin mürsel olduğu için zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’z-zaîfe*, X, 133 (4617); a.mlf., *Zaîfu’l-Câmii’s-sağîr*, s. 818 (5676).

<sup>1220</sup> *Abdurrazzak*, III, 70 (4833).

Münâvî, Irakîden naklen isnadının zayıf olduğunu, Elbânî, isnadının zayıf ve mürsel olduğunu söylemiştir. Bk. Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, VI, 167; Elbânî, *Zaîfu’l-Câmii’s-sağîr*, s. 816 (5660); a.mlf., *Zaîfü’t-Terğîb*, s. 172 (335).

<sup>1221</sup> Münâvî, *Teysîr*, II, 427.

<sup>1222</sup> Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, V, 189-190.

<sup>1223</sup> Serahsî, *Mebûsât*, I, 157; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, II, 265; Mevsilî, *İhtiyâr*, I, 226; Nesefî, *Kenz*, s. 176; İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-Kadîr*, I, 461; Halebî, *Muhtasarü Gunyetü’l-mütemellî*, s. 250; Timurtâşî, *a.g.e.*, s. 91; Şürûnbulâlî, *Nûru’l-îzah*, s. 41.

<sup>1224</sup> İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-Kadîr*, I, 461; İbn Nuceym, *el-Bahrü’r-Râik*, II, 89.

<sup>1225</sup> Bk. Tîbî, *Kâşif an hakâiki’s-sünen*, IV, 1176; Halebî, *Muhtasarü Gunyetü’l-mütemellî*, s. 250; İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-Kadîr*, I, 461; İbn Nuceym, *el-Bahrü’r-Râik*, II, 89; Şeyhîzâde, *a.g.e.*, I, 195; Akkirmânî Mehmed b. Kefevî Hacı Hâmid Mustafa, *Şerhu’l-Ahâdîsi’l-erbeîn*, Matbaayı cemal 1308, s. 155; Ebu’l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 510.

<sup>1226</sup> Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, II, 287; İbnü’l-Mukrî, *Ravzu’t-tâlib*, I, 163; Ma’berî, *Fethü’l-muîn*, s. 165; Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, I, 343; Cemal, *a.g.e.*, I, 479.

Hanbelîlere ait eserlerde, müekked iki rekât hariç dört rekât olduğu,<sup>1227</sup> Mâlikîlerin eserlerinde iki, altı ve daha fazla rekât kılınabileceği, ekserisi için bir sınır olmadığı, evlâ olanın altı rekât olduğu belirtilmiştir.<sup>1228</sup>

Elbanî, akşam ile yatsı arasında belirli rekâtları teşvik eden hadislerin tamamının sahih olmadığını, bunların bir kısmının diğerlerinden daha zayıf olduğunu söylemiştir. Bu vakitte bir sayı tayini olmaksızın namazın sahih oluşunun ancak Hz. Peygamber'in uygulamasıyla sabit olduğunu, ondan bu hususta rivayet edilen sözlerin tamamının zayıf olduğunu ve onlarla amelîn caiz olmadığını belirtmiştir.<sup>1229</sup>

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in akşam namazından sonra yatsıya kadar namaz kıldığı sahih rivayetle sabittir. Dolayısıyla bunun meşruiyetine ve kişinin akşamla yatsı arasında nâfile namaz kılmasına itiraz etmek mümkün değildir. Tartışılan ve amel edilmesi caiz olmadığı söylenen, zayıf rivayetlerle sabit olan hususlardır. Bunlar; söz konusu namazın iki, dört ve altı rekât olarak tayin edilmesi, arada bir şey konuşulmadan kılınması gerektiği hususu ile, altı rekâtın on iki yıllık ibadete denk geleceği, elli yıllık veya deniz köpüğü kadar da olsa günahların bağışlanacağı, dört rekâtın gazaya katılma sevabına ve iki rekâtın illiyinde yazılmaya sebep olacağı müjdeleridir. Elbânî, bu zayıf rivayetlerle amel etmenin caiz olmadığını söylerken bunlara dayanarak rekât tayini ve sınırlaması yapmaya, muhtemelen arada konuşulmaması gerektiği kanaatine karşı çıkmakta ve bu namazın şu kadar yıllık ibadete denk sayılması ile elli yıllık ve daha fazla günahın affına sebep olacağı düşüncesini kabul etmemektedir. Zira bu kadar ciddi ve abartılı iddialar sahih rivayetlerle sabit olmalıdır. Aksi halde akşam namazından sonra nâfile namaz kılınmasına karşı çıktığı söylenemez. Çünkü bir sayı tayini olmaksızın bu vakitte namazın sahih oluşunun Hz. Peygamber'in uygulamasıyla sabit olduğunu söylemiştir.

Diğer taraftan yukarıda belirtildiği gibi dört mezhebe mensup birçok fıkıhçı, eserlerinde, rekât sayılarında farklılık olsa da evvâbîn namazının müstehap olduğunu söylemiş ve ilgili rivayetleri nakletmiştir. Ya bu hususta zayıf rivayetle amel etmekte

<sup>1227</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 545; Haccâvî, *a.g.e.*, I, 225; İbnü'n-Neccâr, *Munteha'l-irâdât*, I, 269; Behûtî, *er-Ravdi'l-murbi*, s. 117; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, II, 237-238.

<sup>1228</sup> Menûfî, *Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî*, I, 547; Nefrâvî, *a.g.e.*, I, 305; Adevî, *Hâşiye alâ Kifâyeti't-tâlib*, I, 547.

<sup>1229</sup> Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zâife ve'l-Mevzûa*, I, 681.

bir sakınca görmemiş veya tariklerinin çokluğu sebebiyle bunların hasen derecesine çıktığı kanaatine sahip olmuşlardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in ve sahâbenin sayı tayini olmaksızın namaz kılmaları, zayıf da olsa bu husustaki rivayetler ve fukahanın uygulamaları dikkate alındığında kanaatimize göre şu veya bu kadar rekat namaz kılınmasının caiz olmadığını söylemek doğru değildir. Ancak şu kadar yıl ibadete denk olması, günahların affına vesile olması gibi hususlara ihtiyatla yaklaşılmalıdır.

### 2.3. Tahiyetü'l-mescid

Bir mescide/camiye girildiğinde o mescidin rabbine ta'zim maksadıyla kılınacak olan iki rekat namaza tahiyetü'l-mescid namazı denilmiştir.

#### 2.3.1. Tahiyetü'l-mescid Kavramı

“Tahiyye” sözlükte “selâm vermek”, “birine Allah sana uzun ömürler versin”, “Allah seni bâkî kılsın. Sana hükümler versin” diye dua etmek, “bir şeye yaklaşmak” ve “bekâ ve mülk” anlamlarına gelir.<sup>1230</sup> “Tahiyye” ile “mescid” kelimelerinden oluşan “tahiyetü'l-mescid” terkihi, bir mescide/camiye girildiğinde o mescidin rabbine ta'zim maksadıyla kılınacak olan iki rekat namazı ifade etmektedir. Bu isimlendirme, Hz. Peygamber'e aittir. Bu namaza Hz. Peygamber tarafından “hakku'l-mescid” de denilmiştir.<sup>1231</sup> Tahiyetü'l-mescid, esasında tahiyetü rabbi'l-mescit yani mescidin rabbi'ne tahiyye anlamındadır.<sup>1232</sup> Çünkü tahiyyeden maksat, mescide değil Allah'a yakınlaşmaktır. İnsan bir kralın sarayına girse o saraya değil krala selâm verir.<sup>1233</sup> O mekanın sünneti kastıyla kılınan namaz sahih de değildir. Zira ibadetle kastedilen mekan değil, ibadetin orada Allah için yapılmasıdır.<sup>1234</sup>

#### 2.3.2. Rivayetler

1) Ebû Katâde'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “Sizden

<sup>1230</sup> Bk. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II, 1078-1079; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XXXVII, 515-517; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyanüsü'l-basît fi tercemeti'l-Kâmût*, Matbaatü'l-Osmâniyye, 1305, III, 800.

<sup>1231</sup> İbn Recep, *a.g.e.*, III, 273-274.

Rivayetler için bk. 2 ve 3 numaralı Ebû Zer ve Ebû Katâde hadisleri, s. 191-192.

<sup>1232</sup> İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 63; Büceyremî, *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*, II, 67; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkı'l-felâh*, s. 394; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 458.

<sup>1233</sup> İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 63.

<sup>1234</sup> Büceyremî, *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*, II, 67.

*biri mescide girdiği vakitte oturmadan evvel iki rekat namaz kılsın.*”<sup>1235</sup>

Ebû Katâde'den diğer bir rivayet: “*Sizden biri mescide girdiğinde iki rekat namaz kılmadıkça oturmasın.*”<sup>1236</sup> şeklindedir.

Müslim'in rivayetinde hadisin sebebi de zikredilmiştir: Ebû Katâde mescide girdiğinde Hz. Peygamber'i, ashâbı arasında oturur görmüş. O da oturmuş. Hz. Peygamber: “*Oturmadan önce iki rekat namaz kılmaktan seni men eden nedir?*” diye sorunca: “*Yâ Resûlallah, seni ve insanları oturur gördüğüm için*” demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “*Sizden biri mescide girdiğinde iki rekat namaz kılmadıkça oturmasın.*” buyurmuştur.<sup>1237</sup>

Birinci rivayet, mescide giren kişinin, oturacaksa oturmadan önce bu namazı kılmasını emretmektedir. Oturmayacak olanın bu emre muhatap olup olmadığı hususunda ihtilaf vardır. İkinci rivayette, bu namaz kılınmadan oturulması nehyedilmiştir. Mescide girip oturmadan çıkan kişiyi bu nehiy kapsamamaktadır. Ahmed b. Hanbel ve İshak bu ayrımı yapmışlar, oturacak kişinin bu namazı kılmadan oturmamasını, oturmayıp geçecek kişi için de bir beis olmadığını söylemişlerdir. İbn Ömer mescidden geçer ve namaz kılmazdı.<sup>1238</sup> İmam Mâlik de, mescide giren kimsenin iki rekat namaz kılmadan oturmamasını, ancak bir ihtiyaç için geçecekse namaz kılmayıp geçmesinin caiz olduğunu söylemiştir. Zeyd b. Eslem, “*Nebî'nin ashâbı mescide girip çıkıyor namaz kılmıyorlardı. İbn Ömer de böyle yapıyordu.*”<sup>1239</sup> demiştir.<sup>1240</sup> Hadisten zahir olan, oturmak isteyen bu namazı kılmasının mendup olduğudur ancak oturma kaydının genel durum itibarıyla yani insanlar çoğunlukla oturdukları için söylenmiş olma ihtimali de vardır.<sup>1241</sup>

2) Ebû Zer şöyle dedi: Mescide girdim bir de gördüm ki Resûlullah tek başına oturuyor. Buyurdular ki: “*Ey Ebû Zer! Mescid için bir tahiyye vardır. Onun tahiyyesi iki rekat namazdır. Kalk ve o iki rekati kıl*”. Kalktım, o iki rekati kıldım. Sonra

<sup>1235</sup> *Buhârî, Salât, 60; Müslim, Müsâfirîn, 69.*

<sup>1236</sup> *Buhârî, Teheccüd 25; Müslim, Müsâfirîn 70.*

<sup>1237</sup> *Müslim, Müsâfirîn 70.*

<sup>1238</sup> *İbn Ebî Şeybe, III, 182 (3448).*

<sup>1239</sup> *İbn Ebî Şeybe, III, 182 (3447).*

<sup>1240</sup> *İbn Recep, a.g.e, III, 274-276.*

<sup>1241</sup> *Ali el-Kârî, Mirkâtü'l-mefâtîh, II, 383.*

döndüm ve Resûlullah'ın yanına oturdum.<sup>1242</sup>

Bu rivayet ile aşağıdaki Câbir rivayeti, oturduktan sonra da tahiyetü'l-mescid kılınabileceğini göstermektedir.<sup>1243</sup> Dolayısıyla yukarıdaki Ebû Katâde hadisi evlâ olanı beyan etmektedir.<sup>1244</sup> Veya oturmadan önce eda, oturduktan sonra kazadır. Ya da oturduktan sonra fazlaca bir zaman geçmemişse kılınabilir.<sup>1245</sup> Nevevî, oturduktan sonra uzun bir zaman geçerse ittifakla kalkıp kılınamayacağını, Cabir hadisine göre, bilmeyerek veya sehven bu namazı kılmayan kişinin geçen süre fazla değilse kılınabileceğini belirtmiştir.<sup>1246</sup>

3) Ebû Katâde'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Mescidlere haklarınızı veriniz.*” Hakları nelerdir? diye sorulunca “*Oturmadan iki rekat namaz kılmanızdır.*” diye cevap verdi.<sup>1247</sup>

4) Câbir şöyle dedi: Resûlullah Cuma günü hutbe okurken Süleyk el-Ğatafânî mescide girdi. Hz. Peygamber Ona: “*Namaz kıldın mı?*” diye sordu. Süleyk: Hayır, dedi. Hz. Peygamber: “*Kalk iki rekat namaz kıl.*” buyurdu.<sup>1248</sup>

İbn Mâce'nin rivayetinde: “*Gelmeden önce iki rekat kıldın mı?*” şeklindedir.<sup>1249</sup> Müslim'in diğer bir rivayetinde, devamı: “*O rekatları hafif tut.*”

<sup>1242</sup> İbn Hibbân, II, 76 (361)

Hadisin senesinde bulunan İbrâhim b. Hişam b. Yahya el-Gassânî hakkında Ebû Hâtim, “kezzâb”, Zehebî ise İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında zikrettiğini ve *Sahih*'inde hadisini rivayet ettiğini söyledikten sonra Ebû Hâtim'den “kezzâb” sözünü nakletmiş, bir başka yerde “metruk” olduğunu söylemiştir. İbn Recep, hadisin birçok tarikten geldiğini, hepsinin de tenkidten hali olmadığını, Şuayb el-Arnâvût da, İbrâhim'in kezzâb ve metruk olduğunu nakledip hadisin isnadının cidden zayıf olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadis çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 142-143; Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, I, 201, VII, 179; Arnaût, *İbn Hibbân* (tahrîc), II, 79.

<sup>1243</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, II, 181; Ali el-Kâri, a.g.e., II, 383-384; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 460; Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, II, 33.

<sup>1244</sup> İbn Hacer, a.g.e., II, 181; Zürcânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, I, 292; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 460.

<sup>1245</sup> İbn Hacer, a.g.e., II, 181; Zürcânî, a.g.e., I, 292.

<sup>1246</sup> Nevevî, *Mecmû'*, III, 545.

<sup>1247</sup> *İbn Ebû Şeybe*, III, 179-180 (3441); *İbn Huzeyme*, III, 162 (1824).

Elbanî, müdellis olan İbn İshak'ın an'anesinden dolayı isnadın zayıf ve metnin yukarıdaki Ebû Katâde rivayetine (bk. 1 numaralı rivayet) muhalif olduğunu ve hadisin zayıf olduğunu söylemiş, A'zamî de, Elbanî'den isnadının zayıf ve metnin münker olduğunu nakletmiştir. Avvâme ise senesinde müdellis olan İbn İshak bulunduğunu ve an'ane yaptığını, İbn Huzeyme rivayetinde ise inkitâ bulunduğunu dolayısıyla isnadının zayıf ancak hadisin diğer tarikte sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Elbanî, *Zaifu'l-Câmi'i's-sağîr*, s. 134 (945); a.mlf., *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zâife*, IV, 48 (1540); A'zamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), III, 162; Avvâme, *İbn Ebî Şeybe* (tahrîc), III, 179 (3441).

<sup>1248</sup> *Buhârî*, Cuma 32, 33; *Müslim*, Cuma 58.

<sup>1249</sup> *İbn Mâce*, İkâme 87.

*Sizden biri cuma günü imam hutbedeyken gelirse iki rekat kılsın ve o rekatları hafif tutsun.*”<sup>1250</sup> şeklindedir.

Hadis, bu namazın, oturduktan sonra da kılınabileceğini,<sup>1251</sup> hükmünü bilmeyenin oturmasıyla geçmiş olmayacağını, kısa sürede kalkıp kılınabileceğini göstermektedir.<sup>1252</sup> Şâfiî, Ahmed, İshak b. Râhûye ve Hasan-ı Basrî'nin, imam hutbedeyken iki rekat hafifçe tahiyetü'l-mescid kılmanın müstehap olduğu görüşlerine de açıkça delâlet etmektedir. Ebû Hanife, Sevrî, Leys b. Sa'd, Malik ile sahâbe ve tâbiünden birçok zat ise hutbe esnasında namaz kılınamayacağı görüşündedirler. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'den rivayet edilen de budur. Delilleri, imamı dinlemenin vucûben emredilmesidir. Bu hadisin, Süleyk çıplak veya pejmurde kıyafetli idi. İnsanlar onu görsünler de ona tasaddukda bulunsunlar diye Hz. Peygamber ona kalkıp namaz kılmasını emretmiştir, şeklinde yorumlandığı nakledilmiş,<sup>1253</sup> Nevevî, bu yorumu batıl görmüş, Hz. Peygamber'in, “*Her hangi biriniz Cuma günü imam hutbedeyken gelecek olursa iki rekat namaz kılsın.*” sözünün bunu reddettiğini ve bunun, farklı şekilde yorumlanamayacak bir nas olduğunu söylemiştir.<sup>1254</sup> İbn Hacer, hutbenin, mescide girenin tahiyetü'l-mescid kılmasına mani olmadığına bu hadisle istidlâl edildiğini söylemiş, bunun Süleyk'e has bir durum olduğu iddiasını, has olmamanın asıl olduğu gerekçesiyle kabul etmemiştir. Hz. Peygamber'in ona tasadduk edilmesini kastetmesinin kamil bir illet değil illetin bir cüz'ü olduğunu ve tahiyenin caiz olduğuna hükmetmeye mani olmadığını belirtmiştir.<sup>1255</sup>

Câbir rivayetinde geçen bu namazı, bazı âlimler cumanın sünneti olarak yorumlamışlardır.<sup>1256</sup>

5) Ka'b b. Mâlik şöyle dedi: Nebî yolculuktan mutlaka gündüz kuşluk vakti

---

Elbânî, hadisin sahih, “gelmeden önce” sözünün şaz olduğunu, Şuayb Arnaût isnadının sahih, “gelmeden önce” sözünün şaz olduğunu, Dâvud b. Ruşeyd'in bunu Hafs b. Gıyas'dan münferiden rivayet ettiğini, Hafs'dan rivayet eden diğer ravilerin hadisi bu söz olmaksızın rivayet ettiklerini söylemiştir. Bk. Elbânî, *Sahîhu Sünen-i İbn Mâce*, I, 330 (922); Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), II, 205.

<sup>1250</sup> *Müslim*, Cuma 59.

<sup>1251</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 181.

<sup>1252</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 234.

<sup>1253</sup> Bk. Nevevî, *Minhâc*, VI, 234; Kâmil Miras, *a.g.e.*, III, 90-93. Aynî, Hanefîlerin bu yorumu yapmadıklarını, hadise başka cevaplar verdiklerini söylemiştir. Bk. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VI, 334.

<sup>1254</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 234.

<sup>1255</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 207.

<sup>1256</sup> Bk. “Cuma Namazının İlk Sünneti” 3 numaralı hadisin açıklaması, s. 55-57.



dönerdi. Döndüğünde önce mescide girer iki rekat namaz kılardı.<sup>1257</sup>

Bazı âlimler bu namazın tahiyetü'l-mescid namazı olduğunu söylerken bazıları seferden dönüş namazı olduğunu söylemişlerdir.<sup>1258</sup>

### 2.3.3. Meşruiyeti ve Hükümü

Yukarıdaki sahih rivayetler tahiyetü'l-mescid namazının meşruiyetini ve müstehap olduğunu ortaya koymaktadır. Bu rivayetlerdeki emir; bedevî hadisi olarak bilinen Talha hadisi,<sup>1259</sup> birgün ve gecede beş vakit namazın farz kılındığı rivayet<sup>1260</sup> ve benzerleri sebebiyle müstehaplığa hamledilmiştir.<sup>1261</sup> Fetvâ imamlarının, muteber ulemanın, rivayetlerdeki emrin nedb için olduğunda<sup>1262</sup> ve bu namazın müstehap olduğunda ittifak ettikleri,<sup>1263</sup> Zahirîlerin ise, rivayetlerdeki emrin zahirine bakarak bu namazın vâcip olduğu görüşüne sahip oldukları nakledilmiştir.<sup>1264</sup> Ancak İbn Hazm'ın vâcip olmadığını açıkça ifade ettiği,<sup>1265</sup> Zahirî olmasına rağmen farklı düşünerek vâcip olmadığı görüşünde olmasının mümkün olduğu ve birçok hususta mukallid imamlara muhalefet ettiği söylenmiştir.<sup>1266</sup>

Hadislerdeki “iki rekat” sayısı, sahih görüşe göre en azı bildirmektedir. Dolayısıyla iki rekattan daha azıyla bu sünnet gerçekleşmez. Daha fazla rekat kılınabileceği hususunda ise ittifak vardır.<sup>1267</sup> Bir selâmla iki rekattan fazla kılınırsa bu caizdir ve iki rekata kapsadığı için hepsi tahiyeye sayılır. Fakat cenaze namazıyla, tilâvet veya şükür secdesiyle ya da bir rekat namazla tahiyeye gerçekleşmez.<sup>1268</sup>

<sup>1257</sup> *Buhârî*, el-Cihadu ve's-siyer 198; *Müslim*, Müsâfirîn 74.

<sup>1258</sup> Tirmizî, tahiyetü'l-mescidle alakalı Ka'b b. Mâlik'in de rivayeti olduğunu söylemiş Mübârekpûrî Ebü'l-Ulâ da söz konusu rivayetin bu rivayet olduğunu belirtmiştir. Mübârekpûrî Ebu'l-Hasen ise buradaki namazın tahiyetü'l-mescid değil seferden dönüş namazı olduğunu ancak tahiyetü'l-mescidin bununla gerçekleşmiş olacağını söylemiştir. Bk. Ebu'l-Ulâ Mübârekpûrî, a.g.e., II, 258; Ebu'l-Hasen Mübârekpûrî, a.g.e., II, 413.

<sup>1259</sup> *Buhârî*, îmân 34, Savm 1, Şehâdât 26, Hiyel 3; *Müslim*, Îmân 8, 9.

<sup>1260</sup> *Buhârî*, Zekât 1, Menâkıbu'l-ensâr 42; *Müslim*, îmân 29, 259.

<sup>1261</sup> Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, II, 378.

<sup>1262</sup> İbn Battâl, a.g.e., II, 93; İbn Recep, *Fethu'l-bârî*, III, 270; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, 298; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 181; Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, I, 292.

<sup>1263</sup> Nevevî, *Mecmû'*, III, 544; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 63; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 458.

<sup>1264</sup> İbn Battâl, a.g.e., II, 93; İbn Recep, *Fethu'l-bârî*, III, 270; Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, II, 378; Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, I, 292.

<sup>1265</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 181.

<sup>1266</sup> Zürkânî, a.g.e., I, 293.

<sup>1267</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 181; Zürkânî, *Ebhecü'l-mesâlik*, I, 292; Leknevî, *et-Ta'liku'l-mümecced*, II, 33.

<sup>1268</sup> Nevevî, *Mecmû'*, III, 544.

Tahiyetü'l-mescide niyet edilmesi şart değildir. Mutlak namaza, râtime olsun olmasın nâfileye, eda veya kaza edilen farz namaza, nezredilen bir namaza niyet edilse zimnen tahiyetü'l-mescid de eda edilmiş sayılır. Bu hususta ihtilaf da yoktur.<sup>1269</sup> Zira mescide saygı gerçekleşmiştir. Ancak farz namaz için mescide giren kişi farzı bir süre sonra kılacaksa ya da namaz için değil de ders, zikir gibi başka bir maksatla mescide girmişse o zaman tahiyetü'l-mescid kılması emrolunmuştur.<sup>1270</sup> Mescide giriş tekrarlanırsa Hanefî ile Mâlikîlere ve Şâfiîlerde bir görüşe göre hergün bir kere kılması yeterlidir. Şâfiîlerde en sahih görüşe göre girişin, yakın olsun uzak olsun tekrarlanması durumunda bu namaz da tekrarlanır.<sup>1271</sup> Bu son görüş, hadislerin zahirine daha yakın ve kuvvetli görülmüştür.<sup>1272</sup>

İmam farz namazdayken veya müezzin kamete başlamışken tahiyetü'l-mescidin terkedileceği hususunda ittifak vardır.<sup>1273</sup> Fukahanın cumhuruna göre Mekke'ye gelen için mescid-i haramın tahiyyesi tavaftır. Ancak tavafa mani mazereti olan veya tavaf yapmak istemeyen kişi kerahat vakti değilse iki rekat namaz kılar. Fukahanın ittifakıyla mescid-i nebeviye gelen kimsenin, mümkünse ravzaya (kabr-i şerif ile minber arasına) gelip orada iki rekat kılması sonra ziyarette bulunması müstehaptır. Bu, Allah hakkını ve ona ta'zimi Resûlullah'ın hakkına takdim etmektir.<sup>1274</sup>

Kerahat vakti mescide giren kimsenin bu namazı kılıp kılamayacağı hususunda iki görüş vardır. Hem bu rivayetlerdeki mescide her giren için namaz emri, hem de kerâhet vakitlerinde namazın nehyi umûmîdir. İki umûm teâruz halindedir. Birinin tahsisi gereklidir. Bazıları nehyi tahsis edip emri umumî kabul etmiş ve kılınacağını söylemiştir. Şafiîlere göre en sahih olan budur.<sup>1275</sup> Kerahat vaktiyle ilgili nehyin sebepsiz namazlar için olduğu,<sup>1276</sup> bu namazın, sebepli bir namaz olduğu için nehyi vaktinde de terkedilmeyeceği belirtilmiştir.<sup>1277</sup> Bu, Ahmed

<sup>1269</sup> Nevevî, *Mecmû'*, III, 544-545; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 459.

<sup>1270</sup> İbn Âbidîn, *a.g.e.*, II, 459.

<sup>1271</sup> Bk. Nevevî, *Mecmû'*, III, 544; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 63; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, II, 460.

<sup>1272</sup> Nevevî, *a.g.e.*, III, 544.

<sup>1273</sup> Aynî, *Binâye*, II, 522.

<sup>1274</sup> Bk. Aynî, *a.g.e.*, II, 522; Ali el-Kâri, *Mirkâtü'l-mefâtîh*, II, 384; *el-Mevsûatü'l-fikhyye*, X, 3

<sup>1275</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, II, 181.

<sup>1276</sup> Deliller ve cevaplar için bk. Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, II, 378-379.

<sup>1277</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 234.

b. Hanbel, İshak, Hasen ve Mekhûl'un de görüşüdür.<sup>1278</sup> Bazıları emri tahsis edip nehyi umumî kabul etmiş ve kılınmaz demiştir. Bu da Hanefî, Malikî,<sup>1279</sup> Evzâî ve Leys'in görüşüdür. Bu görüş, Şâfiî'den de nakledilmiştir.<sup>1280</sup> Hanefîler, kerahat vakitlerinde bu namazı kılmayı mekruh saymışlardır.<sup>1281</sup> Ahmed b. Hanbel'den iki rivayet vardır. En meşhuru kılınmaz görüşüdür.<sup>1282</sup>

Cuma günü imam hutbedeyken mescide giren kişi, Hanefî ve Mâlikîlere göre oturur. “*Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun.*”<sup>1283</sup> âyetinden dolayı iki rekat namaz kılması mekruhtur. Sünneti yerine getirmek için farzın terkedilmesi caiz değildir. Bu, Şüreyh (ö.80/699), İbn Sîrîn, Nehaî, Katâde (ö.117/735), Sevrî ve Leys'in de görüşüdür. Şâfiî ve Hanbelîlere göre Câbir hadisi deliliyle hafif iki rekat kılınır. Hasen, Süfyân b. Uyeyne (ö.198/814), Mekhûl, Ebû Sevr (ö.240/854) ve İbnü'l-Münzir de bu görüştedir.<sup>1284</sup>

## 2.4. İSTİHÂRE NAMAZI

İstihâre namazı, meşrû bir iş yapmak isteyen kişinin, akabinde dua edip Allah'tan o işle alakalı en hayırlı olanı talep etmek üzere kılacağı iki rekat namazdır.

### 2.4.1. İstihâre Kavramı

İstihâre kelimesinin sözlük anlamı, hayırlı olanı,<sup>1285</sup> kişinin kendisi için, iki şeyden en hayırlı olanını talep etmesidir.<sup>1286</sup> İbn Hacer, “İstehârillahe” cümlesini, “Allah'tan hayırlı olanı talep etti. Yani birine ihtiyaç duyduğu iki şeyden en hayırlı olanını istedi.” şeklinde,<sup>1287</sup> Aynî, “Estehîruke” cümlesini, “murad ettiğim şey hususunda hayırlı olanı, iki şeyden en uygun olanı hangisiyse benim için onu seçmeni senden istiyorum.” şeklinde<sup>1288</sup> açıklamıştır. Rivayetler ve sözlük anlamı esas alındığında istihâreyi şöyle tanımlamak mümkündür: Bir şey yapmak isteyen kimsenin, farz olmaksızın iki rekat namaz kılıp sünnette belirtilen duayı yaptıktan

<sup>1278</sup> Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, II, 378.

<sup>1279</sup> İbn Hacer, a.g.e., II, 181.

<sup>1280</sup> Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, II, 378.

<sup>1281</sup> İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 63; İbn Âbidîn, *Reddî'l-muhtâr*, II, 458.

<sup>1282</sup> İbn Recep, *Fethu'l-bârî*, III, 272.

<sup>1283</sup> 7 A'raf 204.

<sup>1284</sup> *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, X, 305-306.

<sup>1285</sup> Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, I, 389; İbn Manzûr, a.g.e., II, 1300.

<sup>1286</sup> İbn Fâris, a.g.e., II, 232.

<sup>1287</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XIV, 416.

<sup>1288</sup> Aynî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, V, 450.

veya sadece dua ile yetindikten sonra o şeyle alakalı en hayırlı olanı Allah'tan talep etmesidir.

#### 2.4.2. Rivayetler

1) Cabir b. Abdillâh şöyle dedi: Resûlullah Kur'an'dan bir sûre öğretir gibi işlerimizin hepsinde bize istihâre (namazını ve duasını) öğretir şöyle buyururdu: *“Herhangi biriniz bir iş yapmak istediğinde, farz namazlardan ayrı olarak iki rekat namaz kılsın, sonra şöyle desin: Allahım! Sen her şeyi bildiğin için, senden, hakkımda hayırlı olanı, gücün her şeye yettiği için, bana bu hususta güç vermeni isterim. Büyük kereminden dolayı senden isterim. Çünkü senin gücün her şeye yeter, benimki yetmez; sen her şeyi bilirsin, ben bilemem. Sen gaybları hakkıyla bilersin. Allahım! Eğer bu iş benim dinim, dünyam ve âhiretim için ya da (Hz. Peygamber şöyle dedi:)<sup>1289</sup> şimdi veya daha sonrası için hayırlı olduğunu biliyorsan onu yapmayı nasip et, kolaylık ver ve onu bana mübarek kıl. Şâyet bu iş benim dinim, dünyam ve âhiretim için ya da (Hz. Peygamber şöyle dedi:)<sup>1290</sup> şimdi veya daha sonrası için kötü olduğunu biliyorsan onu benden, beni ondan uzaklaştır. Hayır nerede ise onu bana nasip et, Sonra da beni onunla hoşnud et”*. Cabir şöyle dedi: istihâre eden kişi (duanın “bu iş” diye kinaye yoluyla zikredilen her yerinde) ihtiyacını adıyla anar.<sup>1290</sup>

Şevkânî, bu hadisin, istihâre namazının ve akabinde duanın meşruiyetini gösterdiğini, bu hususta bir muhalefet de bilmediğini söylemiştir.<sup>1291</sup>

Buhârî ve Nesâî'nin rivayetinde “işlerimizin hepsinde” şeklinde tercüme ettiğimiz “küllihâ” kelimesi vardır. Bu kelime, genel bir lafızdır. Dolayısıyla büyük-küçük, az-çok bütün işlerde istihâre yapılması emredilmiştir.<sup>1292</sup> Ancak bazı işler istisna edilmiş, bu anlamda tahsis edilmiştir. Zira vâcip ve müstehabbı işleme, haram ve mekruhu terk etme hususunda istihâre yapılmaz. Sadece mubah olan işlerde, iki müstehab tearuz ettiğinde hangisinin tercih edileceği noktasında, muhayyer olan

<sup>1289</sup> Râvi, bu iki cümleden hangisini Hz. Peygamber'in kullandığında tereddüt etmiştir.

<sup>1290</sup> Buhârî, Teheccüd, 25, Daavât, 48, Tevhid 10; Ebû Davud, Salât 364; Tirmizî, Vitr 18; Nesâî, Nikâh, 27; İbn Mâce, İkâme 188.

<sup>1291</sup> Şevkânî, Neylü'l-evtâr, V, 246.

<sup>1292</sup> İbn Hacer, Fethu'l-bârî, XIV, 418; Münâvî, Feyzü'l-kadîr, V, 442; Ebu'l-Hasen Mübârekpûrî, a.g.e., IV, 361.

vâcip ve müstehap ile zamanı geniş olan şeylerde istihâre yapılır.<sup>1293</sup>

Câbir'in, "Kur'an sûresini öğretir gibi istihâre yapmayı öğretirdi." ifadesindeki benzetme noktasının ne olduğu hususunda farklı yorumlar yapılmıştır: a) Namazda kıraata ihtiyaç duyulduğu gibi bütün işlerde istihâreye ihtiyaç duyulur. b) Kur'an sûresi gibi harflerin ve kelimelerin tertibi korunmalı, eksiklik ve fazlalık olmamalıdır. c) Kur'an sûresine ihtimam gösterilip saygı duyulduğu gibi istihâreye de duyulur. d) Kur'an sûresi gibi istihâre duası ve namazı da vahiyde bilinir.<sup>1294</sup>

"*Farz namazlardan ayrı olarak*" ifadesi, farz namazla yetinilmeyeceğini, ayrı bir namaz kılınması gerektiğini göstermektedir. Bu ifadeyle, farz namazların ve onlarla birlikte kılınan revâtîp sünnetlerin kastedilmiş olma ihtimali de mevcuttur. Buna göre mesela sabah namazıyla yetinilmeyeceği gibi sabah namazının sünnetiyle de yetinilemez.<sup>1295</sup> Nevevî, iki rekatlı râtibe bir sünnetten, tahiyetü'l-mescidden ve diğer nâfilelerden sonra istihâre duasının yapılabileceğini söylemiştir.<sup>1296</sup> Aynî, Nevevî'nin lafzın zahirine baktığını fakat sünnetlerin farzlara tâbi olduğunu, farzlar istisna edildiğinde ona tâbi olarak sünnetlerin de istisna edileceğini dolayısıyla iki rekât mahza nâfilenin kastedildiğini belirtmiştir.<sup>1297</sup> İbn Hacer de Nevevî'nin sözünün tartışılır olduğunu, bizzat o namaza ve istihâre namazına birlikte niyet edilmişse olabileceğini, aksi halde olamayacağını söylemiştir.<sup>1298</sup>

2) Ebû Eyyûb el-Ensârî'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: "*Bir kadına talip olduğunda bunu gizle, sonra abdest al, abdestini güzel yap ve Allah'ın sana takdir ettiği namazı kıl. Sonra Rabbine hamd ve senâda bulun. Sonra şöyle de :Yâ Rab! Senin gücün yeter, benim yetmez. Sen bilirsin, ben bilmem. Sen gaybları hakkıyla bilersin. Sen falanca kadını (ismini söyler) benim için, dinim, dünyam ve ahiretim hakkında hayırlı görüyorsan, onu benim için mukadder kıl. Eğer başkası benim için, dinim, dünyam ve ahiretim hakkında ondan daha hayırlı ise, onu*

<sup>1293</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 418; Münâvî, *a.g.e.*, V, 442.

<sup>1294</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 418.

<sup>1295</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 419.

<sup>1296</sup> Nevevî, *Ezkâr*, nşr. Muhyiddîn Mistu, Dârü'l-kelimi't-tayyib, Dımaşk 2007, s. 101.

<sup>1297</sup> Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, V, 450.

<sup>1298</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 419.

*bana mukadder kıl.*”<sup>1299</sup>

Bu iki hadis dışındaki istihâreyle ilgili rivayetlerde namaz ifadesi geçmemektedir. Bunlardan Ebû Eyyûb rivayetinde namaz mutlak zikredilmiş, Câbir rivayetinde ise iki rekatla kayıtlanmıştır.<sup>1300</sup> Bu hususta iki farklı değerlendirme yapılmıştır: a) Bu mutlak rivayet, Cabir hadisi ile iki rekatla kayıtlanır. b) Cabir rivayeti en azı ifade eder. Dolayısıyla tek rekatla yetinilemez. İki rekattan fazla kılınabilir<sup>1301</sup> ancak bir selâmla dört veya daha fazla rekat kılınması durumunda İbn Hacer’e göre yeterli değildir. “İki rekat”ın müsemmasının gerçekleşmesi için iki rekatta bir selâm vermesi gerekir.<sup>1302</sup> Nevevî’nin sözünden yeterli olduğu anlaşılmaktadır.<sup>1303</sup> Aynî’ye göre de yeterlidir.<sup>1304</sup> Şevkânî, Eyyûb rivayetinden dolayı muhtemelen yeterli olacağını, “iki rekat kılsın” sözündeki sayının mefhumunun cumhura göre hüccet olmadığını söylemiştir.<sup>1305</sup>

3) Ebû Saîd el-Hudrî, Resûlullah’ı şöyle söylerken duydum demiştir: “Biriniz bir iş yapmak istediğinde şöyle desin: Allahım! Sen her şeyi bildiğin için, hakkımda hayırlı olanı isterim...” Sonunda “Lâ havle velâ kuvvete illâ billah/hareket, çare ve

<sup>1299</sup> Hâkim, I, 458 (1181), II, 179 (2698); İbn Hibbân, IX, 348 (4040); Ahmed, XXXVIII, 566 (23596); İbn Huzeyme, II, 226 (1220); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, IV, 133 (3901).

Hadisin senedinde bulunan ravi İbn Lehîa hakkında Zehebî, “zaîfun lâ yuhtecû bih”, “leyse bi kaviyyin” nakilleri yapmış, İbn Hacer ise “sadûk” ifadesini kullanmış, Eyyûb b. Hâlid hakkında “fîhi lîn”, Velîd b. Ebi’l-Velîd hakkında “leyyinü’l-hadis” demiştir. Hâkim, hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onu onaylamıştır. Elbânî ise, Hâkim ve Zehebî’nin dedikleri gibi olmadığını, ravi Hâlid’i İbn Hibbân’ın sika saydığını fakat meçhûlu’l-ayn olduğunu, oğlu Eyyûb hakkında İbn Hacer’in “fîhi lîn” dediğini, Velîd’i, Ebû Zur’a’nın sika saydığını, İbn Hacer’in ise hakkında “leyyinü’l-hadis” dediğini nakletmiş ve hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnaût da, Hâlid’in meçhul olduğunu söylemiş, oğlu Eyyûb hakkında “fîhi lîn”, İbn Lehîa hakkında da “seyyiu’l-hıfz” ifadelerini kullanmış, isnadının zayıf ve hadisin sahih li gayrihi olduğunu belirtmiştir. A’zamî de Eyyûb’la ilgili “fîhi lîn”, babası hakkında da “meçhûlu’l-ayn” deyip isnadının zayıf olduğunu söylemiş ve Elbânî’nin eserine atıfta bulunmuştur. “fîhi lîn” ve “leyyinü’l-hadis” cerh tabirleridir. Böyle bir ravinin rivayeti itibar için alınır. “Meçhûlu’l-ayn” kendisinden sadece bir kişinin hadis rivayet etmiş olduğu dolayısıyla âlimlerin tanımadığı ravidir. Sonuç olarak hadisin isnadı zayıf ancak Cabir rivayetiyle hadis sahihtir. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, II, 179; Zehebî, *Telhîsu’l-Müstedrek*, II, 179; a.mlf., *Mizanü’l-i’tidâl*, 166-167; İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 118, 319, 584; Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’z-zaîfe*, VI, 409 (2875); a.mlf., *Zaîfu’l-Câmi’i’s-sağîr*, s. 154 (1092); Arnaût, *Müsned* (tahrîc), XXXVIII, 567; A’zamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), II, 226; Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s.173.

<sup>1300</sup> İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, XIV, 417.

<sup>1301</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 419.

<sup>1302</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 419.

<sup>1303</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 419.

<sup>1304</sup> Aynî, *Umdetü’l-kârî*, VII, 327.

<sup>1305</sup> Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, V, 244.

*kuvvet ancak Allah'ın dilemesi ve imkân vermesiyledir.*" ilâvesi vardır.<sup>1306</sup>

Bu hadis, "*Lâ havle velâ kuvvete illâ billah*" ilâvesi olmaksızın Ebû Hüreyre<sup>1307</sup> ve İbn Mes'ûd'dan da nakledilmiştir.<sup>1308</sup> İbn Mes'ûd rivayetinde "sonra azmeder (ثُمَّ يَغْزِم)" ilâvesi vardır.

Bu rivayetlerde sadece dua yapılması istenmekte, namazdan bahsedilmemektedir.

4) Ebû Bekir'den rivayet edildiğine göre Resûlullah bir işi murad ettiğinde şöyle derdi: "*Allahım! Benim için en hayırlı olanı seç.*"<sup>1309</sup>

Ali el-Kârî, istihârenin en azı "Allahım! Benim için en hayırlı olanı seç. Beni kendi ihtiyârıma bırakma." demesidir. En kâmil olanı, farz olmaksızın iki rekat namaz kıldıktan sonra sünnette meşhur olan duayı yapmasıdır, demiştir.<sup>1310</sup> Bu rivayette "Beni kendi ihtiyârıma bırakma" ilâvesi yoktur. Dolayısıyla daha kısadır.

<sup>1306</sup> İbn Hibbân, III, 167 (885); Beyhakî, *Şuabu'l-îman*, I, 381-382 (202); *Ebû Ya'lâ*, II, 497 (1342); Taberânî, *Kitabu'd-duâ*, III, 1408 (1304).

Hadisin senedinde bulunan İsa b. Abdillâh'ı İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiş, İbn Hacer "makbul" olduğunu, İbnü'l-Medîni'nin "meçhul" dediğini ve İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında zikrettiğini belirtmiştir. Heysemî, ravilerin sika olduğunu, Elbânî, İsa hakkında İbnü'l-Medîni'nin "meçhul" dediğini fakat birçok sika ondan rivayette bulunduğu için kendisinden cehaletin kalktığını, bu sebeple muhalif olmadığı sürece "hasenü'l-hadis" olduğunu, burada ise hadisin sonuna "havkale" ilâve ederek bütün istihare hadislerine muhalif olduğunu ve hadisin zayıf olduğunu, Şuayb Arnaût, İsa'yı İbn Hibbân'ın tevsik ettiğini ve hadisin isnadının hasen olduğunu, Hüseyin Selim Esed de isnadının hasen olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, V, 261; Heysemî, *a.g.e.*, II, 569; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 439; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 360; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zâife*, V, 330 (2305); Arnaût, *İbn Hibbân* (tahrîc), III, 167-168; Esed, *Ebû Ya'lâ*, II, 497.

<sup>1307</sup> *İbn Hibbân*, III, 168 (886).

Hadisin senedinde bulunan Şibl b. el-Alâ hakkında İbn Hacer, "münker hadisler rivayet etmiştir", "hadisleri mahfuz değildir" nakilleri yapmış ve İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında zikrettiğini söylemiştir. Elbânî, hadisin hasen-sahih olduğunu, Şuayb Arnaût da İbn Hacer'in yukarıdaki sözlerini nakledip hadisin isnadının hasen olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, IV, 231; Elbânî, *et-Talîkâtü'l-hisân*, II, 244; Arnaût, *İbn Hibbân* (tahrîc), III, 168.

<sup>1308</sup> Taberânî, *el-Kebîr*, X, 95 (10012); a.mlf., *Kitâbu'd-duâ*, nşr. Muhammed Saîd b. Muhammed el-Buhârî, *Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye*, Beyrut 1987, III, 1406 (1302).

Heysemî, hadisin senedinde zayıf bir ravi olan Sâlih b. Musa bulunduğunu, İbn Hacer de Sâlih'in metruk olduğunu söylemiştir. Bk. Heysemî, *a.g.e.*, II, 567; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 274.

<sup>1309</sup> *Tirmizî*, Daavât 91; *Ebû Ya'lâ*, I, 46 (44); Ukaylî, *Kitâbu'd-duâfâ*, II, 456 (558); İbnü's-Sünnî Ebû bekr Ahmed b. Muhammed, *Ameli'l-yevm ve'l-leyle*, nşr. Abdurrahman Kevser b. Muhammed, Beyrut 1998, s. 361 (597); İbn Adî, *Kâmil*, IV, 208; Beyhakî, *Şuabu'l-îman*, 380-381 (200).

Hadisin senedinde bulunan ravi Zenfel b. Abdillâh el-Arafî hakkında Zehebî ve İbn Hacer "leyse bi şey", "zaifun", "leyse bi sikat" nakilleri yapmış, Nevevî, Münâvî, Elbânî ve Şuayb Arnaût, hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemişlerdir. Bk. Nevevî, *Ezkâr*, s. 101; Zehebî, *Mizanü'l-ittidâl*, III, 119; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 217; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, XIV, 417; Münâvî, *Fezlu'l-kadîr*, V, 97; Elbânî, *Zaifu'l-Câmi's-sağîr*, s. 629 (4330); a.mlf., *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zâife*, IV, 25 (1515); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), VI, 121.

<sup>1310</sup> Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, IX, 494.

5) Sa'd b. Ebî Vakkâs'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Ademoğlunun Allah'a istihârede bulunması saadetinden, Allah'a istihârede bulunmayı terketmesi ise bedbahtlığındandır.*”<sup>1311</sup>

6) Enes b. Mâlik'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*İstihâre yapan hüsrana uğramaz. İstişâre yapan pişman olmaz. İktisat yapan fakir olmaz.*”<sup>1312</sup>

Hız. Ali'den gelen bir rivayette de Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “*Ali! İstihâre yapan hüsrana uğramaz. İstişâre yapan pişman olmaz...*”<sup>1313</sup>

7) Enes b. Mâlik'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Enes! Bir işi yapmak istediğinde Rabbine yedi defa istihârede bulun. Sonra kalbine*

<sup>1311</sup> *Hâkim*, I, 699 (1903); *Ahmed*, III, 54 (1444); *Ebû Ya'lâ*, II, 60 (701); *Tirmizî*, Kader 15.

Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiş Zehebî de onu onaylamıştır. İbn Hacer, *Müsned*'in senedinin hasen olduğunu belirtmiş, Şuayb Arnaût ise *Müsned* tahrîcinde, hadisin senedindeki ravi Muhammed b. Humejd'in zayıf olduğunu ittifak olduğunu, dolayısıyla hadisin isnadının zayıf olduğunu, Hâkim ve Zehebî'nin aynı isnadlı bu hadise sahih diyerek vehmettiklerini söylemiştir. Hüseyin Selim Esed de, Abdurrahman'dan dolayı senedin zayıf olduğunu ifade etmiştir. Ebû Ömer el-Hamâdî; Bezzâr ve Ebû Ya'lâ'nın hadisi zayıf senedli farklı bir tarikle rivayet ettiğini, dolayısıyla *Hâkim*, *Ahmed* ve *Tirmizî*'deki rivayetin mütâbii olduğunu ve hadisin hasen li gayrihî derecesine yükseldiğini söylemiştir. Dolayısıyla hadis, hasen derecesine çıkmaktadır. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 699; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 699; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XIV, 417; Arnaût, *Müsned* (tahrîc), III, 54; Esed, *Ebû Ya'lâ*, (tahrîc) II, 60; Abdullah b. Muhammed el-Hamâdî, *Keşfü's-sitâre an salâti'l-istihâre ve alâkatihâ bi'l-akâdeti's-sahîhati'l-muhtâre*, Beyrut 2000, s. 154.

<sup>1312</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VI, 365 (6627); a.mlf. *el-Mu'cemü's-sağîr*, II, 175 (980); Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme el-Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1985, II, 7 (774); Ebû Şücâ' Şîreveyh b. Şehredâr ed-Deylemî, *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1986, IV, 74 (6230).

İbn Hibbân, hadisin senedinde bulunan ravi Abdülkuddûs b. Habîb'in hadis uydurduğunu, ondan hadis yazmanın ve rivayet etmenin helal olmadığını, oğlu Abdüsselâm b. Abdilkuddûs'un uydurma şeyler rivayet ettiğini, hiçbir durumda onunla ihticâcın helal olmadığını söylemiştir. İbn Hacer, Abdülkuddûs hakkında “leyse bi şey” demiş ve oğlunun daha şerli olduğunu belirtmiştir. Heysemî, Aynî, Münâvî ve Gumârî, hadisin senedinde bulunan Abdülkuddûs ve oğlu Abdüsselâm'ın cidden zayıf raviler olduğunu ancak Gumârî, hadisin şevâhidi bulunduğunu söylemiştir. İbn Hacer, cidden vahî bir senedi olduğunu, Elbânî ve Hamdî Abdülmecîd es-Silefî ise, Abdülkuddûs'un “kezzab” olduğunu, oğlu Abdüsselâm'ı ise İbn Hibbân'ın hadis uydurma ile itham ettiğini söyleyerek hadisin uydurma olduğunu belirtmişlerdir. Sonuç olarak hadisin bu isnadla uydurma olduğu anlaşılmaktadır. Bk. İbn Hibbân, *Kitâbu'l-mecrûhîn*, II, 113, 135; Heysemî, *a.g.e.*, VIII, 96; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 174-175; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, XIV, 417; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 324-325; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, V, 443; Gumârî, *Müddâvî*, V, 465, a.mlf., *Fethu'l-vehhâb bi tahrîci ehâdîsi's-Şihâb*, nşr. Muhammed Abdülmecîd es-Silefî, Beyrut 1988, II, 50; Elbânî, *Zaifu'l-Câmiî's-sağîr*, s. 731 (5056); a.mlf. *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zâife*, II, 78 (611); es-Silefî, *Müsnedü's-Şihâb* (tahrîc), II, VII.

<sup>1313</sup> Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, IV, 89.

Zehebî ve İbn Hacer, hadisin senedinde bulunan Muhammed b. Abdillâh eş-Şeybânî'nin yalancı, hadis uyduran biri olduğunu söylemiş, Beşşâr Avvâd Ma'rûf da, Şeybânî'nin “kezzâb, eşerr” olduğunu ve hadisin bu isnadla uydurma olduğunu söylemiştir. Bk. Zehebî, *Muğni*, II, 226; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VII, 253-254; Beşşâr, *Târihu Bağdâd* (tahkik), IV, 89.



*geleni düşün. Zira hayır ondadır.”*<sup>1314</sup>

İbn Hacer, Nevevî'nin “İstihâreden sonra kalbinin meylettiğini yapar”<sup>1315</sup> sözünü nakledip bu Enes hadisiyle istidlâl edildiğini söyleyip bu rivayet sabit olsaydı elbette dayanak olurdu. Ancak senedi cidden zayıftır, demiştir.<sup>1316</sup> Aynî, bir hususta istihâre yapıldığında, o hususunun yapılmasının mı terkedilmesinin mi doğru olduğu noktasında kalpte bir inşirah oluşmamışsa namaz ve duanın tekrarlanmasının müstehap olduğunu, ancak yedi kere tekrarlanacağını belirten Enes rivayetinin çok zayıf olması sebebiyle delil olamayacağını, Hz. Peygamber'in dua ettiğinde üç kez tekrarlamasının istihârenin tekrarına delil olabileceğini söylemiştir.<sup>1317</sup>

### 2.4.3. Hangi Hususlarda Yapılacağı

İstihâre, vâcip ve müstehabbı işlemek, haram ve mekruhu terketmek hususunda yapılmaz sadece mubah olan işlerde ve iki müstehab tearuz ettiğinde tercih hususunda yapılır.<sup>1318</sup> Mesela kişi hac yapmak istediğinde, tâat olan bir şeyde istihâre yapılmayacağı için haccın kendisinde istihâre yapmaz. Ancak nâfile hac ile, - haccın hemen yapılması farz değildir diyenlere göre - farz haccın o yıl yapıp yapılmaması veya falan kabileyle yapılması hususunda istihâre yapılır.<sup>1319</sup>

### 2.4.4. Hükmü

Âlimler istihârenin sünnet olduğunu söylemişlerdir.<sup>1320</sup> Irakî, istihâre rivayetindeki emir kalıbını ve istihârenin öğretilmesinin Kur'an'dan bir sûrenin

<sup>1314</sup> İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyl*, s. 362 (598); Deylemî, *Firdevs*, V, 365 (8451).

Zehebî, hadisin senedinde bulunan İbrâhim b. el-Berrâ'nın sikâttan uydurma rivayetlerde bulunduğunu, Aynî, “şiddetli zayıf”, “uydurma rivayetlerde bulunan”, “zaifun cidden” gibi cerh ifadelerini naklederek hadisin sâkit ve hüccet olamayacağını, İbn Hacer, senedin cidden vahî olduğunu, Elbânî, hadisin cidden zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. Zehebî, *Muğnî*, I, 43; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XIV, 422; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 328; Elbânî, *Zaifü'l-Câmi's-sağîr*, s. 105 (735).

<sup>1315</sup> Bk. Nevevî, *Mecmu'*, III, 546; a.mlf., *Ezkâr*, s. 152.

<sup>1316</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XIV, 422.

<sup>1317</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 328.

<sup>1318</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XIV, 418; Aynî, *a.g.e.*, VII, 327; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, V, 442; Şürünbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh*, s. 413; a.mlf., *Merâkı'l-felâh*, s. 152; Büceyremî, *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*, II, 75; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkı'l-felâh*, s. 398; Ebûl-Mu'tî Muhammed b. Ömer el-Câvî, *Nihâyetü'z-zeyn fî irşâdi'l-mübtedîn*, nşr. Abdullah Mahmûd Muhammed, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2002, s. 104; Kâmil Miras, *a.g.e.*, IV, 142; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, III, 242; Hamâdî, *Keşfü's-sitâre*, s. 36.

<sup>1319</sup> *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, XVII, 81.

<sup>1320</sup> Bk. Nevevî, *Ezkâr*, s. 101; a.mlf., *Mecmu'*, III, 546; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Minhâcü'l-kavîm şerh ale'l-Mukaddimetü'l-hadramiyye fî'l-fikhi's-Şâfi'*, nşr. Ahmed Şemsüddîn, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2000, s. 140; Aynî, *a.g.e.*, VII, 327; Haccâvî, *İkna'*, I, 235; Şürünbülâlî, *Merâkı'l-felâh*, s. 152; Ruheybânî, *Metâlib*, I, 578; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, III, 242; Hamâdî, *a.g.e.*, s. 32.

öğretilmesine benzetilmesini gerekçe göstererek istihârenin vâcip olduğunu söyleyen kimseyi görmediğini söylemiştir.<sup>1321</sup> Beş vakit namazın dışında farz bir namaz olmadığını gösteren rivayetlerin, istihâre namazının farz ve vâcip olmadığına delâlet ettiği,<sup>1322</sup> vitrin vâcip oluşunun ise haricî bir delille sabit olduğu belirtilmiştir.<sup>1323</sup>

#### 2.4.5. Keyfiyeti

Rivayetlerde görüldüğü üzere istihâre, iki rekat nâfile namaz ile sünnette belirtilen duadan veya sadece duadan ibarettir.

Gazzâlî ve Nevevî, birinci rekatta Kâfirûn, ikinci rekatta İhlâs sûrelerinin okunacağını söylemişlerdir.<sup>1324</sup> Irâkî'nin, *Tirmizî* şerhinde, bunun deliline ulaşamadığını zikrettiği,<sup>1325</sup> Hz. Peygamber'in bu sûreleri, sabah ve akşam namazlarının sünnetlerinde okuduğu, muhtemelen Gazzâlî ve Nevevî'nin bu rivayetlerden mülhem olarak istihâre namazını bu namazlara kattığı belirtilmiştir.<sup>1326</sup>

Câbir ve Ebû Eyyub rivayetlerinde<sup>1327</sup> namazdan ve duadan bahsedilmekte, diğer rivayetlerde ise dua yapılması istenmektedir. Sadece duanın zikredildiği rivayetler, namaz ve duadan bahseden rivayetlere hamledilerek istihâre, namaz ve duadan ibarettir mi denilmeli, her iki rivayet de olduğu gibi alınarak namaz ve dua ile olduğu gibi sadece dua ile de olur mu denilmelidir? Rivayetlerden ve âlimlerin ifadelerinden istihârenin, hem namaz ve dua ile hem de sadece dua ile yapılabileceği anlaşılmaktadır. Eserlerin istihâre bölümünde Câbir rivayeti nakledilip istihâre namazından ve duasından bahsedilmektedir. Ayrıca birçok eserde, “Namaz kılması mümkün olmazsa<sup>1328</sup> dua ile istihâre yapar.” denilmektedir.<sup>1329</sup> Tahtâvî (ö.1231/1816), bu cümleden sonra “Allahım! Benim için en hayırlı olanı seç.”<sup>1330</sup> rivayetini nakletmiş, Ali el-Kârî, istihârenin en azı, “Allahım! Benim için en hayırlı

<sup>1321</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XIV, 420.

<sup>1322</sup> Bk. İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 420; Aynî, *a.g.e.*, VII, 325.

<sup>1323</sup> Bk. Aynî, *a.g.e.*, VII, 325.

<sup>1324</sup> Nevevî, *Ezkâr*, s. 101; a.mlf., *Mecmû'*, III, 546; Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, III, 467.

<sup>1325</sup> Bk. İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 419-420; Aynî, *a.g.e.*, VII, 328.

<sup>1326</sup> Bk. İbn Hacer, *a.g.e.*, XIV, 420; Kâmil Miras, *a.g.e.*, IV, 143.

<sup>1327</sup> Bk. “Rivayetler” 1 ve 2 numaralı hadisler, s. 198.

<sup>1328</sup> Nâfile namaz vakti olmaması, kadının âdet halinde olması gibi. Bk. Adevî, *Hâşiye ale'ş-Şerhi's-sağîr li'l-Haraşî*, I, 38; Hamâdî, *a.g.e.*, s. 64.

<sup>1329</sup> Bk. Nevevî, *Ezkâr*, s. 101; Zekeriyya el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, I, 205; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Minhâcü'l-kavîm*, s. 141; Haraşî, *eş-Şerhu's-sağîr alâ Muhtasarı Halil*, I, 38; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merakî'l-felâh*, s. 397; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 471.

<sup>1330</sup> Bk. “Rivayetler” 4 numaralı hadis, s. 199.

olanı seç. Beni kendi ihtiyârıma bırakma.” demesidir. En kâmil olanı, farz olmaksızın iki rekat namaz kıldıktan sonra sünnette meşhur olan duayı yapmasıdır, demiştir.<sup>1331</sup> İstihâre sadece dua ile yapılıyorsa her zaman yapılabilir. Namaz ve dua ile yapılıyorsa kerahat vaktinde yapılamaz.<sup>1332</sup>

Rivayetdeki duanın ikinci paragrafında ifade edildiği gibi istihâre; hayırlı olanın kolaylaştırılmasını, nasip edilmesini, hayırsız olanın uzaklaştırılmasını talep etmekten yani sadece duadan mı ibarettir? Yoksa en hayırlı olanın istihâre yapana bildirilmesinin talebi midir? Birinci durumda hâcet namazıyla arasında bir fark olmadığı anlaşılmaktadır. Tahtâvî, hâcet namazıyla istihâre namazı arasındaki farkı şöyle izah etmiştir: “Hâcet namazı, olan bir işin def’i veya gelecekteki bir işin elde edilmesi için kılınır. İstihâre namazı ise, gelecekteki bir iş hakkında Allah’ın iki şeyden en hayırlı olanı izhar etmesi için kılınır.”<sup>1333</sup> Bu izharın nasıl olacağına tespiti ve delillendirilmesi önem arz etmektedir. Zira istihâreden sonra ne yapılacağı konusu sahih rivayetlerde açıkça belirtilmemiştir. Bu nedenle farklı yorumlar yapılmış, muhtelif kanaatler ortaya çıkmıştır:

a) Bazılarına göre istihâreden sonra kalbinde bir meyl (inşirah) oluşmasa da ne yaparsa hayırlı olan odur. O mutlaka hayra muvaffak kılınır. İstihâre hadisinde bir meyilden de söz edilmemektedir. Bu, İzz b. Abdisselâm’ın (ö.660/1262) görüşüdür. Delili, İbn Mes’ûd rivayetinin bazı tariklerindeki “sonra azmeder (يعزم ثم)”<sup>1334</sup> cümlesidir.<sup>1335</sup> Ebu’l-Hasen Mübârekpûrî, bunu tercih ettiğini, işin, inşirah ve rüyaya bağlı olmadığını, zira hadiste kalbin inşirahının da istihâreden sonra uyuyup kendisi için hayırlı olana rüyada vakıf olmanın da zikredilmediğini belirtmiştir.<sup>1336</sup> Şirbînî şöyle demiştir: “Hadisten, Hz. Peygamber’in bir iş murad eden kimseye iki rekat namaz kılıp dua etmesini emrettiğini biliyoruz. Hz. Peygamber, istihâre yapan kişiye, Rabbinin kendisi için neyi seçtiğini bilebileceği bir takım alametlerin zahir olup olmayacağını beyan etmemiştir. Öyleyse bu, maksut ve matlup değildir. İstihâre

<sup>1331</sup> Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtiḥ*, IX, 494.

<sup>1332</sup> *el-Mevsûatü’l-fikhiyye*, III, 244.

<sup>1333</sup> Tahtavî, *Hâşiye alâ Merakî’l-felâh*, s. 397.

<sup>1334</sup> Hadis için bk. Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, X, 95 (10012); a.mlf. *Kitabu’d-duâ*, III, 1406 (1302). Heysemî, hadisin senesinde zayıf bir ravi olan Sâlih b. Musa bulunduğunu, İbn Hacer de Sâlih’in metruk olduğunu söylemiştir. Bk. Heysemî, *a.g.e.*, II, 567; İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 274.

<sup>1335</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, XIV, 422; Cemal, *a.g.e.*, I, 492; Ebu’l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, IV, 364; Hamâdî, *a.g.e.*, s. 56-57.

<sup>1336</sup> Ebu’l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, IV, 365.

duasında talep ettiği gibi mukadder ve müyesser olanı yapar, kapıları kapatılıp yolları zorlaştırılanı da terkeder. Müyesser olanın hayır, diğerinin şer olduğu anlaşılır.”<sup>1337</sup> Hamâdî de kişinin namaz ve duadan sonra yapmak istediği şeye teşebbüs edeceğini, hakkında hayırlıysa Allah’ın müyesser kılacağını, şer ise ondan uzaklaştıracağını, rüya ve inşirahı beklememesi gerektiğini söylemiştir.<sup>1338</sup>

b) Bazılarına göre kalbinde hangi tarafa bir meyl (inşirah) olursa onunla amel eder. Birçok eserde de istihâre namazı ve duasından sonra kalbin inşirahına göre hareket edileceği belirtilmiştir.<sup>1339</sup> Nevevî bu görüşü tercih etmiş,<sup>1340</sup> Cemel (ö.1204/1790), iki görüşü de nakledip bu görüşün daha zahir olduğunu söylemiştir.<sup>1341</sup> Delilleri, İbnü’s-Sünnî’nin (ö.364/975) naklettiği Enes rivayetidir.<sup>1342</sup> İbn Allân bu görüşü tercih etmiş, birinci yorumu tenkid edip şunları söylemiştir: “Kalbinde bir şeye karşı bir inşirah/meyl oluşmazsa, istihâre namaz ve duasını - yedi kereyi geçse bile - inşirah hasıl oluncaya kadar tekrarlar. Enes rivayetinde yedi rakamıyla kayıtlanması genelde yediyi geçmeyeceği içindir. Ayrıca o rivayetin senedinde şiddetli zayıf bir ravi vardır. ‘Kalbinde bir inşirah hasıl olmasa da evlâ olan istihâreden sonra dilediğini yapmasıdır. Zira İstihâreden sonra gerçekleşen hayırdır.’ sözü tartışılır. Çünkü kalbe atılan, şeriata muvafık olan bir nevi ilhamdır. Buna itibar etmek daha evladır.”<sup>1343</sup>

İstihâre yapmak isteyen kişinin, o işi yapma ve yapmama konusunda kalbinde bir meyl, bir tercih olmamalıdır. Varsa o meyl kalmayınca kadar çaba sarfetmesi, tercihinin tamamen terketmesi gerekir ki Allah’a teslim olarak istihâre yapmış olsun. Aksi halde Allah’a değil nefesine istihâre yapmış olur.<sup>1344</sup> Ayrıca istihâre vaktinde istihâre yaptığı işe azmetmesi tevekkülde hıyanettir.<sup>1345</sup> İstihâreden önce kalbinde

<sup>1337</sup> İbrâhim Abdülmün’im eş-Şirbînî, *Salâtü’l-istihâre*, Dârü İbn Kesir, ts. s. 25-29.

<sup>1338</sup> Hamâdî, a.g.e., s. 56.

<sup>1339</sup> Bk. Nevevî, *Mecmû’*, III, 546; a.mlf., *Ezkâr*, s. 101; Zekeriyya el-Ensarî, *Esne’l-metâlib*, I, 205; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Minhâcü’l-kavîm*, s. 141; Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih*, III, 366; İbn Allân, *el-Fütûhâtü’r-rabbâniyye ale’l-Ezkâri’n-Neveviyye*, I-VI, nşr. Abdülmunim Halîl İbrâhim, Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut 2004, III, 241; Şürûnbulâlî, *İmdâdü’l-fettâh*, s. 413; a.mlf., *Merâkı’l-felâh*, s. 152; Haraşî, a.g.e., I, 37; Cemel, a.g.e., I, 492; Desûkî, a.g.e., I, 21; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, II, 470. Câvî, a.g.e., s. 104.

<sup>1340</sup> Bk. Nevevî, *Mecmû’*, III, 546; a.mlf., *Ezkâr*, s. 101.

<sup>1341</sup> Cemel, a.g.e., I, 492.

<sup>1342</sup> Bk. “Rivayetler” 7 numaralı hadis, s. 201.

<sup>1343</sup> İbn Allân, a.g.e., III, 241.

<sup>1344</sup> İbn Allân, a.g.e., III, 241; Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, V, 248-249.

<sup>1345</sup> Haccâvî, a.g.e., I, 236; Mer’î b. Yûsuf, a.g.e., I, 202.

kuvvetli bir şekilde bulunan arzuya karşı bir meyl oluşursa o meyle itimad etmez, onu uygulamaz. Ebû Saîd hadisinin sonundaki “lâ havle velâ kuvvete illâ billah”<sup>1346</sup> buna işaret etmektedir.<sup>1347</sup>

Bir hususta istihâre yapan kişinin, o işi yapması veya terketmesi noktasında kalbinde inşirah hasıl olmayıp doğru olanın zahir olmaması durumunda istihâre namazını ve duasını tekrarlaması müstehaptır. Ancak kaç kere tekrarlanacağı hususunda da farklı görüşler söz konusudur: Bazılarına göre istihâreyi üç kere tekrarlar. Bunun delili olarak, Hz. Peygamber’in dua ettiğinde, bunu üç defa tekrarladığını ifade eden sahih hadis gösterilmiştir.<sup>1348</sup> Bazılarına göre yedi kere tekrarlar. Bunun delili olarak, İbnü’s-Sünnî’nin naklettiği Enes hadisi gösterilmiştir.<sup>1349</sup> Fakat bu rivayetin, delil olamayacak derecede zayıf bir rivayet olduğu belirtilmiştir.<sup>1350</sup> Bazılarına göre kalbinde bir inşirah oluşuncaya kadar tekrarlar. Enes rivayetinde yedi rakamıyla kayıtlanması genelde yediye geçmeyeceği içindir. Ayrıca bu rivayetin senedinde şiddetli zayıf bir ravi vardır.<sup>1351</sup> Ali el-Kârî de, istihâreden sonra bir inşirah oluşmazsa hayırlı olan zahir oluncaya kadar istihâreyi tekrarlayacağını, bir görüşe göre yedi kere tekrarlayacağını söylemiştir.<sup>1352</sup> İbn Teymiyye, kişi istihâre yaptığında, kalbinin meylettiği (inşirah) ve kendisine müyesser olan şeyin, Allah’ın onun için seçtiği şey olduğunu söylemiştir.<sup>1353</sup> Tarık b. Muhammed, işin müyesser oluşuyla birlikte kalbin inşirahının, Allah’ın o işi seçmiş olduğuna alamet olabileceğini söylemiş ve İbn Teymiyye’nin yukarıdaki cümlesini nakletmiştir.<sup>1354</sup> İbn Teymiyye’nin iki görüşü de cem ettiği anlaşılmaktadır.

c) Bazılarına göre namaz ve duadan sonra abdestli olarak ve kıbleye yönelerek yatar. Uykusunda beyaz veya yeşil görürse o iş hayırlı, siyah veya kırmızı

<sup>1346</sup> Bk. “Rivayetler” 3 numaralı hadis, 199.

<sup>1347</sup> İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, XIV, 422.

<sup>1348</sup> Aynî, *Umdetü’l-kârî*, VII, 328; Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, V, 246-247. Hadis için bakınız. *Müslim*, Cihad ve Siyer 107.

<sup>1349</sup> Şürünbülâlî, *İmdâdü’l-fettâh*, s. 413; a.mlf., *Merâkı’l-felâh*, s. 152; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, II, 470. Hadis için bk. “Rivayetler” 7 numaralı hadis, 201.

<sup>1350</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, XIV, 422; Aynî, *a.g.e.*, VII, 328.

<sup>1351</sup> İbn Allân, *el-Fütûhâtü’r-rabbâniyye*, III, 355-356.

<sup>1352</sup> Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih*, III, 366.

<sup>1353</sup> İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, X, 539.

<sup>1354</sup> Tarık b Muhammed et-Tavârî, *Salâtü’l-istihâre*, Dârü İbni’l-Cevzî, ts., s. 75.

görürse şerdir ve ondan uzaklaşması gerekir.<sup>1355</sup>

Bugün halkın uyguladığı bu yatma ve uykuda renkleri görme, rivayetlerde olmadığı gibi ulaşabildiğimiz kadarıyla hadis şerhlerinde ve fıkıh kitaplarında da yer almamaktadır. Söz konusu uygulama görebildiğimiz kadarıyla *Şir'atü'l-İslam* şerhinde geçmekte ve İbn Âbidin tarafından ondan nakledildiği belirtilerek, Ömer Nasuhi Bilmen (1882-1971) tarafından da kaynak belirtmeden zikredilmiştir.<sup>1356</sup> Ancak İbnü'l-Hac'ın aşağıdaki cümlelerinden bu uygulamanın çok daha önceleri mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Mâlikî âlim İbnü'l-Hac (ö.737/1336), istihârenin meşhur ve maruf olduğunu ve bunun Buhârî'nin rivayet ettiği hadiste beyan edildiğini belirtmiş, hadisi naklettikten sonra şunları söylemiştir: “Bazı bilgisiz veya bilgi sahibi olup şeriatın, yüce sınırları câmi' lafızlarındaki hikmetini bilmeyen insanların yaptıklarından sakın. Zira onlar yukarıda belirtilen istihâreden başka bir istihâre tercih ediyorlar. Bazıları da şer'î istihâreyi yaptıktan sonra uyuyup orada gördüğüyle istihâre yaptığı şeyi yapıp yapmayacağını anlıyor. Bunun hiçbir değeri yoktur. Zira Hz. Peygamber uykuda görüleni değil istihâre ve istişareyi emretmiştir. Buna bir şey ilâve edilmemesi, başka bir şeye meyledilmemesi gerekir. Hz. Peygamber dünya ve ahiret hayırlarını câmi' pak lafızları seçmiş hatta hadisin ravisi, istihârenin şeklinde tahsis ve lafızlarına riâyete teşvik olmak üzere üzere ‘Resûlullah bütün işlerde bize Kur'an'dan bir sûre gibi istihâreyi öğretirdi’ demiştir. Kur'an'da bir değişikliğin, ilâve ve eksiltmenin olmayacağı bilinmektedir.”<sup>1357</sup>

<sup>1355</sup> Yakub b. Seyyid Ali, *Mefâtihu'l-cinân şerhu Şir'ati'l-İslâm*, Hakikat Kitabevi, İst. 2014, s. 159; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 471; a.mlf., *Minhatü'l-hâlık*, II, 91-92; Bilmen, *a.g.e.*, s. 208.

<sup>1356</sup> İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 471; a.mlf., *Minhatü'l-hâlık*, II, 92; Bilmen, *a.g.e.*, s. 208. *Şir'atü'l-İslam*'da, “İstihâre namazının sünnet olduğu, bir iş yapmak isteyen iki rekat namaz kılıp (yapmak istediği) işi zikrederek söz konusu duayı yapacağı belirtilmiştir. Şârih Yakup b. Seyyid bu cümlelerin izahında şöyle demiştir: “Meşayıhtan şöyle işitilmiştir: Kişi, istihâre duasını okuduktan sonra abdestli olarak ve kibleye yönelerek yatar. Uykusunda beyaz veya yeşil görürse o iş hayırlı, siyah veya kırmızı görürse şerdir ve ondan uzaklaşması gerekir.” Ömer Nasuhi Bilmen, İstihâre namazını şöyle tanımlamıştır: “Hakkında bir şeyin hayırlı olup olmadığına dair manevî bir işarete nail olmak isteyen kimsenin yatacağı zaman iki rekat namaz kılar. İlk rekatında “kâfirün” sûresini, ikinci rekatında “ihlas” sûresini okur, nihâyetinde istihâre duasını okur, sonra abdestli olarak kibleye yönelerek yatar. Rüyada beyaz veya yeşil görülmesi hayra, siyah veya kırmızı görülmesi şerre delâlet eder. Bu şekilde yedi gece yapılması ve kalbe ilk lâhik olana bakılması da bir hadis-i şerif ile beyan buyurulmuştur. İstihâre namazını kılmak müteazzir olunca yalnız duası ile iktifa edilir.” Bk. Yakub b. Seyyid Ali, *a.g.e.*, s. 159; Bilmen, *a.g.e.*, s. 208.

<sup>1357</sup> İbnü'l-Hac Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Abderî el-Fâsî, *el-Medhal*, Mektebetü dâri't-türâs, Kahire ts., IV, 36-38. Hamâdî, tesbih, fincan, mendil, kum, avuç içi okuma, Kur'an ve

Bazı Hanbelî fıkıh kitaplarında istihâre rivayeti nakledildikten sonra bir şey söylenmemiş,<sup>1358</sup> bazılarında, “Sonra istişâre yapar. Bir hususta maslahat zahir olursa onu uygular.” denilmiştir.<sup>1359</sup>

İbrahim Paçacı da şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Aslında istihâre, gerekli araştırma ve istişâre yapıldıktan sonra karar verilen meşru ve mubah bir işin hayırlı ise kolaylaştırılıp nasip etmesi, değilse nasip etmemesi için Allah’a dua etmektir. Fakat uygulamada, olumlu veya olumsuz bir işaret almak için rüyaya yatmaya dönüşmüştür. Halbuki istihâre ile ilgili Hz. Peygamber’den gelen hadislerin hiç birinde rüyadan bahsedilmemektedir. Buna göre istihâre, bir ilham veya rüya beklemek değil; Allah’a güvenip dayanmak ve onun takdirine rıza göstermektir.”<sup>1360</sup>

Sonuç olarak istihâre ile ilgili sahih rivayetlerin bir kısmında namaz ve duadan, diğer bir kısmında sadece duadan bahsedilmiş, sonrasında ise ne yapılacağı belirtilmemiştir. Bu nedenle âlimler ihtilaf etmiş, bazı zayıf rivayetlere de dayanarak iki farklı yoruma gitmişlerdir. Birinci görüşe göre Allah’ın, istihârede bulunan kula hayırlı olanı bildireceğine dair Hz. Peygamber’in bir beyanı olmamıştır. Öyleyse bu, beklentiye girilecek bir husus değildir. İstihâreden sonra müyesser olan hayır, diğeri şerdir. Bu görüş, rivayetler açısından isabetli görülmekteyse de duanın istendiği şekliyle mutlaka kabul edileceği anlamına gelmektedir ki bu doğru değildir. Ayrıca bu durumda istihâre namazının hâcet namazından bir farkı da kalmamaktadır. İkinci görüşe göre ise istihâre namazından ve duadan sonra kalpte oluşan inşirah ve meyle göre hareket edilecektir. Bu görüş birçok âlim tarafından tercih edilmektedir ancak ihticâca elverişli olmadığı belirtilen zayıf bir rivayete dayanmasının ve ilhamdan ibaret olan kalbin meyline göre hareket edilmesinin tartışılacak bir husus olduğu kanaatini taşımaktayız. Bugün halk arasında yaygın olarak bilinen ve uygulanan rüyada renkleri görme şeklindeki istihâre hiçbir rivayete dayanmadığı gibi hadis şerhleri ve fıkıh eserlerinde de yer almamakta, ilim adamlarının da buna itibar etmediği görülmektedir.

---

burçlarla istihâre, içeri girenin isminin anlamına göre hareket etme, rüyada renkler görme gibi bidat istihâre çeşitlerinden bahsetmiştir. bk. Hamâdî, *a.g.e.*, s. 104-110.

<sup>1358</sup> Bk. İbn Kudâme, *Muğni*, II, 553; a.mlf., *Kâfi*, I, 358; Şemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 157; Behûtî, *Dekâiku üli'n-nuhâ li şerhi'l-müntehâ*, I-III, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1992, I, 250.

<sup>1359</sup> Bk. Haccâvî, *a.g.e.*, I, 236; Mer'î b. Yusuf, *a.g.e.*, I, 202; Ruheybânî, *a.g.e.*, I, 578.

<sup>1360</sup> İbrahim Paçacı, “Rüya’nın Delil Değeri ve İstihâre”, *Dini Araştırmalar*, C. 19, (2016), s. 120-121.

#### 2.4.6. Başkası Adına İstihare Yapılması

Bazı âlimler başkası adına istihâre yapılamayacağını, kişinin istihâresini kendisinin yapması gerektiğini söylemiş, bazıları ise yapılabileceğini belirtmişlerdir.

Bazı meşâyihün başkaları için istihâre yaptığı, “*Kim kardeşine faydalı olabiliyorsa olsun.*”<sup>1361</sup> hadisinden kişinin başkası için istihâre yapabileceği anlamını çıkardığı nakledilmiştir. Adevî, bu istidlâle katılmadığını belirtmiştir.<sup>1362</sup> Süleyman Cemel de, Câbir’in rivayet ettiği istihâre hadisinin zahirine göre başkası için istihâre yapılamayacağını söylemiş, Şeyh Muhammed el-Hattâb el-Mâlikî’nin (ö.954/1547), “Bu hususta bir şeye vakıf olamadım fakat bazı meşâyihün bunu uyguladığını gördüm.” dediğini nakledip muhtemelen yukarıdaki hadisten bunu çıkardıklarını belirtmiştir.”<sup>1363</sup> Ebû Amr el-Hamâdî, istihârede aslanan, kişinin mümkünse kendisinin yapması gerektiğini, başkasının onun adına istihâre yapamayacağını ancak küçük çocuk, deli ve baygın adına baba ve velilerinin, iki tarafı da ilgilendiren bir hususta her iki tarafın istihâre yapabileceğini söylemiştir. Mesela bir genç kız kendisine talip olan genci kabul edeyim mi diye, babası da damat olarak kabul edeyim mi diye istihâre yapabilir.<sup>1364</sup> Târık b. Muhammed et-Tavârî de, namazda niyabetin caiz olmadığını gerekçe göstererek başkası adına istihâre yapılamayacağını söylemiştir.<sup>1365</sup>

Rivayetler incelendiğinde, namaz, dua ve en hayırlı olanı talep etmekten ibaret olan istihâreyi kişinin kendisinin yapması gerektiği, özellikle kalbin meyline göre hareket edileceği yorumuna göre başkası adına istihâre yapılamayacağı, kardeşine faydalı olmayı tavsiye eden genel rivayetten başkası için istihâre yapılabileceği anlamını çıkarmanın çok uzak bir istidlâl olduğu görülmektedir.

#### 2.4.7. İstihâre ve İstişarede Öncelik

Sünnete uygun olan hem istihâre hem de istişarenin yapılmasıdır. Bazı âlimler istişarenin, bazıları da istihârenin önce yapılacağını söylemişlerdir. Sadece biri yapılacaksa istihârenin tercih edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

<sup>1361</sup> *Müslim*, Selam 63.

<sup>1362</sup> Adevî, *Hâşiye ale’ş-Şerhi’s-sağîr*, I, 38.

<sup>1363</sup> Cemel, *a.g.e.*, I, 492.

<sup>1364</sup> Hamâdî, *a.g.e.*, s. 78-80.

<sup>1365</sup> Tavârî, *Salâtü’l-istihâre*, s. 72-73.



İbnü'l-Hâc, istihâre ile istişarenin cem edilmesinin sünnete tam imtisal olduğunu, biriyle yetinilmemesi gerektiğini, yetinilecekse istihâre hadisinin ravisi Câbir'in, "Resûlullah Kur'an'dan bir sûre öğretir gibi işlerimizin hepsinde bize istihâre öğretirdi."<sup>1366</sup> sözü sebebiyle istihârenin tercih edilmesi gerektiğini söylemiştir.<sup>1367</sup> Ali el-Kârî, müstehap olan, dinî veya dünyevî, mühim bir iş hakkında istişare yapıldıktan sonra istihâre duasının yapılacağını söylemiştir.<sup>1368</sup> Nefrâvî de (ö.1126/1714), istişarenin, istihâreden önce olduğunu söylemiş, kendisine zahir olan, teâruz anında, istişare edilen kişinin hata etme ihtimali olduğundan kalbin inşirah ettiğine yani istihâreye riâyet edilmesi gerektiğini belirtmiştir.<sup>1369</sup> Bazı âlimler, kişinin istihâreden sonra istişare yapacağını ve bir şeyde maslahat ortaya çıkarsa o şeyi uygulayacağını söylemişlerdir.<sup>1370</sup>

## 2.5. HÂCET NAMAZI

Hâcet namazı, dünyevî veya uhrevî bir ihtiyacı olan kimsenin, akabinde rivayette belirtilen duayı yapmak üzere güzelce abdest alıp kıldığı iki rekat namazdan ibarettir.

### 2.5.1. Rivayetler

1) Osman b. Huneyf'den rivayet edildiğine göre, âmâ bir adam Nebî'ye geldi ve şöyle dedi: Allah'a, beni iyileştirmesi için dua et. Hz. Peygamber ona: "*İstersen seni ahirete bırakayım. Bu daha hayırlıdır. İstersen dua edeyim*" deyince, adam, dua et, dedi. Bunun üzerine Resûlullah, adama, güzelce abdest almasını ve iki rekat namaz kılarak şu duayı yapmasını emretti: "*Ey Allah'ım! Şüphesiz senden istiyorum. Rahmet peygamberi Muhammed'le sana yöneliyorum. Ey Muhammed! Şu hâcetimin yerine getirilmesi için seninle Rabbime yöneliyorum. Ey Allah'ım! O'nun hakkımdaki şefaati kabul et.*"<sup>1371</sup>

<sup>1366</sup> Bk. "Rivayetler" 1 numaralı hadis, s. 196.

<sup>1367</sup> İbnü'l-Hâc, *a.g.e.*, IV, 40-41.

<sup>1368</sup> Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, IX, 494.

<sup>1369</sup> Nefrâvî, *a.g.e.*, I, 58.

<sup>1370</sup> Haccâvî, *a.g.e.*, I, 236; Muhammed b. İbrâhim Âlû's-şeyh, *Şerhu Kitâbi âdâbi'l-meşyi ila's-salâti evi'l-ibâdât*, nşr., Muhammed b. Abdirrahman, Riyad 1419, s. 111; Mer'î b. Yusuf, *a.g.e.*, I, 202; Ruheybânî, *a.g.e.*, I, 578.

<sup>1371</sup> *İbn Mâce*, İkâme189; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 244 (10419), (10420); İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-Yevmi ve'l-Leyle*, s. 380-381 (628); *Hâkim*, I, 458, 700-701, 707-708 (1180), (1909), (1929), (1930); *Ahmed*, XXVIII, 478 (17240); *İbn Huzeyme*, II, 225 (1219); Tabarânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX, 17-18 (8311); a.mlf., *el-Mu'cemü's-sağîr*, I, 306-307 (508).

Tirmizî rivayetinde “iki rekat namaz kılarak” ifadesi yoktur.<sup>1372</sup> Taberânî, İbnü’s-Sünnî ve Hâkim rivayetlerinde adamın hemen bu duayı yaptığı ve gözlerinin açıldığı belirtilmiştir.<sup>1373</sup> Taberânî bu hadisi rivayet etmiş ve evvelinde şu kıssayı nakletmiştir: Adamın biri bir ihtiyacı için Hz. Osman b. Afvan’a gidip gelir, Hz. Osman adama iltifat etmez, ihtiyacına bakmazdı. Adam, Osman b. Huneyf ile karşılaşır durumu ona şikâyet etmiş, Osman b. Huneyf de ona şöyle demişti: Abdesthaneye git, abdest al sonra mescide git iki rekat namaz kıl ve : “Ey Allah’ım! Şüphesiz senden istiyorum. Rahmet peygamberi Muhammed ile sana yöneliyorum. Ey Muhammed! Hâcetim için getirilmesi için seninle Rabbime yöneliyorum” de. İhtiyacını söyle. Sonra bana gel ben de seninle geleceğim. Adam gidip dediğini yaptıktan sonra Hz. Osman’ın kapısına geldi. Hemen kapı görevlisi gelip elinden tuttu ve onu Hz. Osman’ın huzuruna götürdü. Hz. Osman, O’nu kendisiyle beraber sedire oturttu ve sordu: İhtiyacın nedir? Adam ihtiyacını anlattı. Hz. Osman da ihtiyacını karşıladıktan sonra adam: şu ana kadar ihtiyacımı anlatamamıştım deyince Hz. Osman, adama: Ne zaman bir ihtiyacın olursa bize gel, dedi. Sonra adam Hz. Osman’ın huzurundan çıkıp Osman b. Huneyf’in yanına gitti ve ona, Allah seni mükâfatlandırsın. Sen bunu bana söyleyinceye kadar ihtiyacıma bakmadı, bana iltifat etmedi, dedi. Osman b. Huneyf: Vallahi onu ben söylemedim. Ancak ben Resûlullah’a şahit oldum. O’na âmâ bir adam gelmiş, gözünün görmemesinden şikâyet etmişti. Resûlullah ona: istersen sabret, deyince, adam, elimden tutanım yok bana meşakkatli geliyor, dedi. Bunun üzerine Nebi ona: “*Abdesthaneye git, abdest al sonra iki rekat namaz kıl sonra bu dualarla dua et*” dedi. Osman b. Huneyf demiştir

---

Taberânî, “Hadis sahihtir” demiş, Münzirî ve Heysemî de Taberânî’nin bu sözünü nakletmiştir. Hâkim, hadisin sahih olduğunu söylemiş Zehebî de onu onaylamıştır. Abdullah Gumârî, hadis hafız ve tenkidçilerinin bu hadisin sıhhatinde ittifak ettiklerini söylemiş, Elbânî, hadisin, Şuayb Arnaût ve A’zamî isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Taberânî, *el-Mu’cemü’s-sağîr*, I, 307; Münzirî, *et-Terğîb ve’t-Terhîb*, s. 164 (1026); Heysemî, *a.g.e.*, II, 565; Hâkim, *Müstedrek*, I, 458, 700, 707; Zehebî, *Telhîsu’l-Müstedrek*, I, 458; Gumarî, *Misbâhu’z-zücâce fî fevâidi salâti’l-hâce*, Mektebetü’l-Kahire, Kahire 2008, s. 12; Arnaût, *Müsned* (tahrîc) XXXVIII, 478; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 395; A’zamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), II, 225; Elbânî, *Sahîhu’t-Terğîb*, I, 428 (681).

<sup>1372</sup> Tirmizî, Daavât 134.

Tirmizî, hadisin hasen-sahih, Elbânî ve Şuayb Arnaût sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Elbânî, *Sahîhu Süneni’t-Tirmizî*, III, 469 (3578); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), VI, 175.

<sup>1373</sup> Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, IX, 17-18 (8311); a.mlf., *el-Mu’cemü’s-sağîr*, I, 306-307 (508); İbnü’s-Sünnî, *Amelü’l-Yevmi ve’l-Leyle*, s. 381 (628); Hâkim, I, 707-708, (1929), (1930).

Taberânî, “Hadis sahihtir” demiş, Münzirî ve Heysemî de Taberânî’nin bu sözünü nakletmiştir. Hâkim, hadisin Buhârî’nin şartı üzere sahih olduğunu söylemiş Zehebî de onu onaylamıştır. Bk. Taberânî, *el-Mu’cemü’s-sağîr*, I, 307; Münzirî, *et-Terğîb ve’t-Terhîb*, s. 164 (1026); Heysemî, *a.g.e.*, II, 565; Hâkim, *Müstedrek*, I, 707-708; Zehebî, *Telhîsu’l-Müstedrek*, I, 707-708.

ki: Vallahi biz dağılmamıştık. Aramızda söz uzamıştı. Adam yanımıza girdi. Sanki O'nda hiç âmâlık yoktu.<sup>1374</sup>

2) Abdullah b. Ebî Evfâ'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Kimin Allah'tan veya insanların birinden bir hâceti olursa güzelce abdest alıp iki rekat namaz kılsın. Sonra Allah'a senadan ve Nebî'ye salâtdan sonra şu duayı yapsın:*

*Halîm ve Kerîm<sup>1375</sup> olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Büyük arşın Rabbî olan Allah Teâlâ'yı tesbih ve tenzih ederim. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun. (Allah'ım!) Senin rahmetine sebep olan söz ve fiilleri, mağfiretini gerektiren hasletleri, her taât ve ibadet ganimetini ve her günahattan selâmette olmayı senden dilerim. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Bütün günahlarımı bağışla, her kederimi gider, rızâna uygun her hacetimi yerine getir.<sup>1376</sup> Sonra dünya ve âhiretle ilgili dileğini Allah'tan istesin. Çünkü muhakkak O dilek takdir edilir.”<sup>1377</sup>*

3) Enes'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Ey Ali! Sana bir dua öğreteyim mi? Sana üzüntü veya keder isabet ettiğinde onunla Rabbi'ne dua edersin. Allah'ın izniyle duan kabul olur ve kederin izâle olur. Abdest alıp iki rekat*

<sup>1374</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX, 17-18 (8311); a.mlf., *el-Mu'cemü's-sağîr*, I, 306-307 (508); Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve ve marifetü ahvâli sâhibi's-şerîa*, I-VII, nşr. Abdülmü'tî Kal'acı, Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1988, VI, 167.

Taberânî, hadisi Ravh b. Kasım'dan sadece Şebîb b. Saîd'in rivayet ettiğini, hadisin sahih olduğunu söylemiş, Münzîrî ve Heysemî de Taberânî'nin “hadis sahihtir” sözünü nakletmiştir. Elbânî, Taberânî'nin sahih derken merfû kısmı kastettiğini, zira mutlak olarak hadis dendiğinde merfûnun kastedildiğini, bunun sahih olduğunda şek olmadığını, Şebîb'in hıfzı zayıf olduğu ve kıssayı zikretmeyen sika ravilere muhalefet ettiği için mevkuf olan kıssanın zayıf ve münker olduğunu söylemiştir. Bk. Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, I, 307; Münzîrî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, s. 164 (1026); Heysemî, *a.g.e.*, II, 565; Elbânî, *et-Tevessül envâuhû ve ahkâmuhû*, nşr. Muhammed îd el-Abbâsî, Mektebetü'l-meârif, Riyad 2001, s. 83-86; a.mlf., *Zaîfü't-Terğîb*, I, 213-214 (415).

<sup>1375</sup> “Halîm”, cezalandırmakta acele etmeyen, “Kerîm”, başa kakmadan ve hak etme söz konusu olmadan ikram eden demektir. Bk. Ali el-Kârî, *Mirkât*, III, 371.

<sup>1376</sup> Tirmizî, Vitir 17; *İbn Mâce*, İkâme 189; *Hâkim*, I, 466 (1199); Abdullah b. Mübârek, *Zühd*. S. 316 (1084); Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Bezzâr, *el-Bahrü'z-zehhâr (Müsned)*, nşr. Mahfûzurrahmân Zeynullah, Mektebetü'l-ulûmi ve'l-hikem, el-Medinetü'l-Münevvere 1988 VIII, 300 (3374).

Hadisin senedinde bulunan Fâid b. Abdîrrahman'dan dolayı İbnü'l-Cevzî, hadisi mevzuatında zikretmiş, Zehebî, uydurma olmadığını ama muhtemel olduğunu, Şehâvî de uydurma olmadığını, cidden zayıf olduğunu ve amellerin faziletleri hususunda yazılacağını söylemiştir. Nevevî, Tirmizî'nin zayıf dediğini nakletmiş, Elbânî ve Şuayb Arnaût, isnadının cidden zayıf olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak hadisin çok zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Bk. İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-mevzûât*, II, 460-461; Zehebî, *Telhîsu Kitâbi'l-Mevzûât li'bni'l-Cevzî*, nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 1998, s. 190; Muhammed b. Abdîrrahman es-Sehâvî, *el-Kavlü'l-bedî' fi's-salâti ale'l-habîbi's-şefî'*, nşr. Muhammed Avvâme, y.y. 2002, s. 432; Nevevî *Mecmû'*, III, 548; Elbânî, *Zaîfu İbn Mâce*, s. 104-105 (260); a.mlf., *Zaîfu't-Terğîb*, I, 214 (416); Arnaût, *Tirmizî*, (tahrîc) II, 27; a.mlf., *İbn Mâce*, (tahrîc) II, 395.

<sup>1377</sup> *İbn Mâce*'de bu ilâve vardır.

namaz kıl. Allah'a hamd ve senâ edip Peygamberine salât et. Kendin için, mümin erkek ve mümine kadınlar için istiğfar et. Sonra şöyle de: Allahım! Sen, kullarının aralarında ihtilafa düştükleri şeyler hakkında, hükmünü verirsin. Çok yüce, çok büyük olan Allah'tan başka ilah yoktur. Halîm ve kerîm olan Allah'tan başka ilah yoktur. Yedi kat göğün ve büyük arşın Rabbi olan Allah münezzektir. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. Ey hüznü gideren, kederi izâle eden, sıkıntı içinde kalana, dua ettiği zaman icâbet eden Allah'ım! Ey dünya ve âhiretin Rahman ve Rahîm'i! Bu hâcetim için yerine getirilmesi ve başarılması hususunda başkasına ihtiyaç bırakmayacak şekilde bana merhamet et.”<sup>1378</sup>

4) Ebu'd-Derda, Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim, dedi: “Kim güzelce abdest alırsa sonra iki rekat namaz kılıp tamamlarsa, Allah ona istediğini hemen veya daha sonra verir.”<sup>1379</sup>

5) İbn Mesûd'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah şöyle buyurdu: “Gece veya gündüz on iki rekat namaz kıl, her iki rekatta teşehhüde bulun. Namazın sonunda oturduğunda Allah'a senâda, Nebî'ye salâtda bulun, tekbir getir ve secde yap. Secdedeyken yedi kere Fatiha'yı, yedi kere âyete'l-kürsîyi oku ve on kere, lâ ilâhe illallahü vahdehü lâ şerike leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr, de. Sonra şu duayı yap: ...”<sup>1380</sup>

Sehâvî, hadisi naklettikten sonra ravilerin “Tecrübe edip gerçek olduğunu gördük” dediklerini fakat senedinin gerçekten zayıf olduğunu ve İbnü'l-Cevzî'nin,

<sup>1378</sup> Ebu'l-Kâsım İsmâîl b. Muhammed el-İsbehânî, *Kitâbu't-terğîb ve't-terhîb*, nşr. Eymen b. Sâlih b. Şaban, Dârü'l-hadîs, Kahire1993, II, 137-138; Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, s. 311.

Elbânî, hadisin senedinde meçhul raviler bulunduğunu dolayısıyla münker-zayıf olduğunu ve Münzirî'nin nasıl sustuğunu anlamadığını söylemiştir. Bk. Elbânî, *Zaifu't-Terğîb*, I, 215 (417); a.mlf., *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zâife ve'l-mevzûa*, XI, 451-453 (5287).

<sup>1379</sup> *Ahmed*, XLV, 489 (27497).

Şuayb Arnaût, hadisin senedinde bulunan Meymûn Ebû Muhammed el-Merâî'nin meçhul olduğunu Zehebîden nakletmiş ve hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, VI, 582; Arnaût, *Müsned* (tahrîc) XLV, 531.

<sup>1380</sup> Beyhakî, *ed-Daavâtü'l-kebîr*, nşr. Bedr b. Abdillâh el-Bedr, Şirketü Gırâs, Kuveyt 2009, II, 18; İsbahânî, *et-Terğîb*, III, 34-35; Münzirî, *et-Terğîb*, s. 311.

İbnü'l-Cevzî, hadisin senedindeki ravi Ömer b. Harun'un kezzâb olduğunu söylemiş, ayrıca Hz. Peygamber'in, secdede kiraatten nehyettiğinin sahih rivayetlerle sabit olduğunu, dolayısıyla hadisin şeksiz uydurma olduğunu belirtmiştir. Zeylaî, hadisi zikredip İbnü'l-Cevzî'nin sözlerini nakletmekle yetinmiş, Aynî, İbnü'l-Cevzî'nin sözlerini naklettikten sonra rivayette geçen dua sözleriyle alakalı olarak Hz. Peygamber'in bu şekilde dua ettiğinin ne sahih ne de zayıf bir senetle sabit olduğunu söylemiş ve *Hidâye* şarihlerini sessiz kalmaları nedeniyle tenkid etmiştir. Elbânî, rivayetin uydurma olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak hadis uydurmadır. Bk. İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-mevzûât*, II, 464-465; Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, II, 272-273; Aynî, *Binâye*, XII, 247-248; Elbânî, *Zaifu't-Terğîb*, I, 216 (418).

hadisi kitabında naklettiğini belirtmiş, hadisin Ebû Hüreyre'den de rivayet edildiğini ve bütün tariklerinin zayıf olduğunu, özellikle secdede kırâatın nehyedildiği rivayetlerin buna muarız olduğunu söylemiştir.<sup>1381</sup> Münzirî (ö.656/1258), bazı zevatın “Tecrübe ettim ve gerçek olduğunu gördüm” sözlerini nakletmiş, bu hususlarda isnada değil tecrübeye itimad edildiğini söylemiştir.<sup>1382</sup> Şevkânî, Münzirî'nin sözlerini naklettikten sonra itiraz etmiş ve şunları söylemiştir: “Sünnet mücerred tecrübeyle sabit olmaz. Duanın kabulü de, o işin Resûlullah'tan sabit olduğunu göstermez. Bazen Allah, bir sünnete tevessül olmadan da duayı kabul eder. Bazen de kabul istidrâcen olur. Bununla birlikte bu rivayet sünnete muhaliftir. Sahih sünnetle sabittir ki rüku ve secdede Kur'an kırâatı nehyedilmiştir. Bu da rivayetin uydurma olduğunun en büyük delillerindendir. Hâkim, Beyhakî, Vâhidî ve sonrakilerin sünnete muhalif olduğunu bildikleri bir hususta tecrübeye itimad etmeleri şaşılacak bir husustur.”<sup>1383</sup>

Gazzâlî, Vehb b. el-Verd'den (ö.153/770) şunu nakletmiştir: Bana reddedilmeyen dua olarak nakledildi: Kul on iki rekat namaz kılar. Her rekatta Fâtiha ve İhlas sûreleri ile Âyete'l-kürsîyi okur. Bitirdiğinde secdeye kapanarak şöyle der:...<sup>1384</sup>

Birinci rivayetin sahih, ikinci, üçüncü ve dördüncü rivayetlerin zayıf, beşinci rivayetin uydurma olduğu görülmektedir.

### 2.5.2. Meşruiyeti ve Rekat Sayısı

Hâcet namazıyla alakalı sahih ve zayıf birçok rivayet bu namazın meşruiyetini ortaya koymaktadır. Hadis kaynakları “Hâcet Namazı Hakkında Gelen Rivayetler” başlığı altında bu rivayetleri nakletmiş,<sup>1385</sup> fıkıh eserleri de mendup

<sup>1381</sup> Sehâvî, *el-Kavlü'l-bedî'*, s. 430.

<sup>1382</sup> Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb*, s. 312.

<sup>1383</sup> Şevkânî, *Tuhfetü'z-zâkirîn*, Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye, Beyrut 1988 s. 183.

Hadisle ilgili Nurettin Boyacılar ve Bedr b. Abdullah el-Bedr'in geniş değerlendirmeleri için bk. Boyacılar, *Kitâbu'l-Mevzûât li'bni'l-Cevzî* (tahkik), II, 464-465; Bedr, *ed-Daavât li'l-Beyhakî* (tahkik), II, 19-21.

<sup>1384</sup> Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddin*, III, 469-470.

Irâkî, hadisin, *Müsnedü'l-firdevs*'te İbn Mesûd'dan cidden zayıf iki isnadla rivayet edildiğini söylemiştir. Bk. Irâkî, *Muğnî an hamli'l-esfâr*, I, 160.

<sup>1385</sup> İbn Mâce, bu başlık altında yukarıdaki ilk iki rivayeti, Tirmizî, aynı başlık altında Abdullah b. Ebî Evfâ rivayetini nakletmiş, Osman b. Huneyf rivayetini ise namaz ifadesi olmaksızın bir başka babda zikretmiştir. Münzirî, “Hâcet Namazı ve Duasına Teşvik” başlığı altında yukarıdaki ilk üç

namazlar içinde bu namaza yer vermiş ve ilgili rivayetleri zikretmiştir.

Rekat sayısına gelince, sıhhatinde ittifak edildiği belirtilen Osman b. Huneyf hadisi ile zayıf rivayetlerin çoğunda iki rekat, bazı zayıf ve uydurma rivayetlerde on iki rekat olarak zikredilmektedir. Fıkıh eserlerinin çoğunda ise iki rekat olduğu belirtilmekte, delil olarak genelde Abdullah b. Ebî Evfâ rivayeti,<sup>1386</sup> bir kısmında ise bu rivayetle beraber Osman b. Huneyf rivayeti de nakledilmektedir.<sup>1387</sup> Bazıları iki rekat olduğunu söyleyip Abdullah b. Ebî Evfâ rivayetini naklettikten sonra *İhyâ*'da on iki rekat olarak nakledildiğini belirtmiştir.<sup>1388</sup> Bazı fıkıh kitaplarında ise iki, dört ve on iki rekat olarak zikredilmiştir.<sup>1389</sup> İbn Âbidîn iki rekatla ilgili olarak Abdullah b. Ebî Evfâ rivayetini, dört rekatla alakalı olarak da kaynağını bulamadığımız ilk rekatta bir Fâtiha ve üç Âyete'l-kürsînin, diğer üç rekatta birer kere Fâtiha, İhlas ve Muavvizeteyn'in okunacağı belirtilen bir rivayet nakletmiştir.<sup>1390</sup>

Sonuç olarak görüldüğü üzere hâcet namazının rekat sayısı ve duasının keyfiyeti hakkında muhtelif rivayetler ve eserlerde farklı ifadeler vardır. Ancak Osman b. Huneyf rivayetinin sıhhatinde hadis hafız ve tenkidçilerinin ittifak ettikleri, diğer rivayetlerin problemlili olduğu görülmekte, dolayısıyla bu namazının iki rekat olarak kılınmasının ve söz konusu rivayetteki duanın yapılmasının uygun olduğu anlaşılmaktadır.

## 2.6. TESBİH NAMAZI

Tesbih, Allah'ı layık olmadığı her türlü noksanlıklardan tenzih etmektir. Tesbih namazı, kendisinde tesbih çokça tekrarlandığı için bu ismi almıştır.<sup>1391</sup> Diğer namazlardan farklı kılınan nâfile bir namazdır. Hz. Peygamber, amcası Abbas ile diğer bazı sahâbîlere tesbih namazı vesilesiyle bütün günahların affedileceğini

---

rivayet ile İbn Mesûd rivayetini nakletmiştir. Bk. *İbn Mâce*, II, 394-395; *Tirmizî*, II, 26-27, VI, 175; *Münzirî*, *et-Terğîb ve't-terhîb*, s. 309-311.

<sup>1386</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 553; Nevevî, *Mecmû'*, III, 547; İbn Kudâme Şemsüddin, *a.g.e.*, IV, 158; İbn Müflih, *el-Mübdî*, II, 31; Zekeriyya el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, II, 205; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtar*, II, 472; a.mlf., *Minhatü'l-hâlık*, II, 92; Behûtî, *Dekâiku üli'n-nuhâ*, I, 250.

<sup>1387</sup> Şurunbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh*, s. 413-414.

<sup>1388</sup> Bk. Zekeriyya el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, II, 205; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Minhâcü'l-kavîm*, s. 141; Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, III, 469-470.

<sup>1389</sup> Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, s. 93; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkı'l-felâh*, s. 398; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtar*, II, 472; a.mlf., *Minhatü'l-hâlık*, II, 92.

<sup>1390</sup> İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtar*, II, 472; a.mlf., *Minhatü'l-hâlık*, II, 92.

<sup>1391</sup> Bk. Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâi ve'l-lugât*, III, 142, 144; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XIV, 454.

söyleyerek bu namazın kılınış şeklini anlatmış, mümkünse her gün, değilse her cuma yahut ayda veya yılda hiç değilse ömürde bir defa kılmasını tavsiye etmiştir. İbn Hacer bu namazı, *Marifetü'l-hisâli'l-mükeffira* adlı eserinde günahları silen hasletlerden biri olarak saymış ve ilgili rivayetleri zikretmiştir.<sup>1392</sup>

### 2.6.1. Rivayetler

Tesbih namazı hadisleri, Hz. Ali, Abdullah b. Abbâs, Ebû Râfi', Abdullah b. Amr, Abbâs b. Abdilmuttalib, Fadl b. Abbâs, İbn Ömer, Cafer b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Cafer, Ümmü Seleme, Ensârî, Ebû Kebşe, Enes b. Mâlik gibi birçok sahâbi<sup>1393</sup> ile bazı tâbiînden mürsel olarak rivayet edilmiştir.<sup>1394</sup>

Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Huzeyme, Taberânî, Hâkim ve Beyhakî eserlerinde tesbih namazı hakkında pek çok rivayete yer vermiştir. Ayrıca Dârekutnî, Hatîb el-Bağdâdî, (ö.463/1071)<sup>1395</sup> Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî, (ö.562/1167)<sup>1396</sup> Tâceddin es-Sübkî, İbn Nâsırüddin ed-Dımaşkî, (ö.842/1438)<sup>1397</sup> İbn Hacer,<sup>1398</sup> Suyûtî, Hâşimî b. Muhammed el-Endülüsî, (ö.1170/1757)<sup>1399</sup> Câsim b. Süleyman,<sup>1400</sup> Fazl Hasan Abbâs,<sup>1401</sup> Abdülaziz Saîd Hâşim<sup>1402</sup> gibi âlimler bu konudaki hadisleri birer kitapta toplamış ve değerlendirmiştir. Bu rivayetlerden bir kısmı şunlardır:

1) İbn Abbas'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve*

<sup>1392</sup> Bk. İbn Hacer, *Marifetü'l-hisâli'l-mükeffira li'zunûbi'l-mütekaddime ve'l-muahhira*, nşr. Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Mustafa, Mektebetü'l-ulûmi ve'l-hikem, el-Medinetü'l-münevver 2008, s. 36-41.

<sup>1393</sup> Rivayetler ve değerlendirmeleri için bk. İbn Hacer, *Netâicü'l-efkâr fî tahrîci ehâdisi'l-Ezkâr*, Hamdî Abdülmecîd es-Silefi, Beyrut 2008, V, 156-185; Câsim b. Süleyman el-Füheyd ed-Düserî, *et-Tenkîh limâ cae fî salâti't-tesbîh*, Beyrut 1986. s. 7-53; Fazl Hasan Abbâs, *et-Tavzîh fî salâteyi't-terâvih ve't-tesâbih*, Dâru'l-furkân, Amman 1988, s. 183-212; Fatma Özmen, *Tesbih Namazı Hadîsinin Tahkîk, Tahrîc ve Tenkîdi*, DEÜ SOS. Bil. Yüksek L. Tezi, İzmir 2006, s. 6-43.

<sup>1394</sup> Bk. Câsim b. Süleyman ed-Düserî, *a.g.e.*, s. 7-57.

<sup>1395</sup> Hatîb el-Bağdâdî, *Zikru salâti't-tesbîh ve'l-ehâdis elletü ruviyet ani'n-Nebiyyi fihâ ve'htilâfi elfâzi'n-nâkilîne lehâ*, nşr. Ebû Ubeydullah Ferrâs b. Halil, Dâru'l-eseriyye, y.y., ts.

<sup>1396</sup> Bk. Kâtip Çelebî Hacı Halîfe Mustafa b. Abdillâh, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, Dâru'ihyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut ts., II, 1279.

<sup>1397</sup> İbn Nâsırüddin Ebû Bekir Şemsüddîn Muhammed, *et-Tercîh li hadisi salâti't-tesbîh*, nşr. Muhammed Saîd Memdûh, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1988.

<sup>1398</sup> İbn Hacer, *Mecâlisü emâli'l-Ezkâr fî salâti't-tesbîh*, Matbaatü'l-medenî, nşr. Keylânî Muhammed Halîfe, Müessesetü Kurtuba, Kahire 1993.

<sup>1399</sup> Hâşimî b. Muhammed b. Abdillâh el-Endülüsî, *Menhecü't-tavzîh li mesâili salâti't-tesbîh*, Nşr., Ebu'l-Heysem eş-Şehbâî, Ahmed b. Adilkerim, Kahire 2007.

<sup>1400</sup> Câsim b. Süleyman ed-Düserî, *a.g.e.*

<sup>1401</sup> Fazl Hasan Abbâs, *a.g.e.*

<sup>1402</sup> Abdülaziz Saîd Hâşim, *Salâti't-tesbîh Keyfiyyetühâ ve sevâbuhâ*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1990.

*selem Abbas'a şöyle dedi: "Ey Abbas! Ey amcam! Sana on haslet vermeyeyim mi? Hediye etmeyeyim mi? Bağışta bulunmayayım mı? Bunları yaparsan Allah, günahlarının ilkini, sonunu, eskisini, yenisini, bilmeyerek işlediğini, bilerek işlediğini, küçüğünü, büyüğünü, gizli yaptığını, açıktan yaptığını bağışlar. Dört rekât namaz kılarısın. Her rekatta Fâtiha ve bir sûre okursun. İlk rekatta okumayı bitirince ayakta onbeş kere 'Subhânellâhi ve'l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber' dersin. Sonra rükûya gidip orada bu tesbihi on kere söylersin. Sonra rükûdan kalkıp orada bu tesbihi on kere söylersin. Sonra secdeye gidip orada bu tesbihi on kere söylersin. Sonra secdeden kalkıp on kere söylersin. Sonra yine secdeye gidip on kere söylersin. Sonra secdeden kalkıp on kere söylersin. Böylece her rekatta yetmiş beş olmak üzere dört rekatta da toplam (üçyüz kere) tekrarlırsın. Eğer her gün bir kere kılmaya gücün yeterse kı. Gücün yetmezse her cuma bir kere kı. Eğer her cuma kılamazsan ayda bir kere kı. Ayda bir de kılamazsan ömründe bir kere kı."*<sup>1403</sup>

Münzirî, bu hadisin birçok tarikten ve sahâbeden rivayet edildiğini, en emsel rivayetinin, İkrime'nin İbn Abbas'tan bu rivayeti olup bundan daha güzel bir isnadının olmadığını ve bunu Ebû Bekir el-Âcurrî (ö.360/970), Ebû Muhammed el-Mısırî, Ebu'l-Hasen el-Makdisî (ö.611/1214) gibi âlimlerin sahih saydığını söylemiştir.<sup>1404</sup>

2) Ebu Râfi'den rivayet edildiğine göre Resûlullah Abbas'a şöyle dedi: "Ey amcam! Sana (bir şey) vermeyeyim mi? Sana yararlı olmayayım mı? Sana karşı üzerime düşeni yapmıyayım mı?" Abbâs: Buyur yâ Resûlallah! deyince Efendimiz şöyle cevap verdi: "Dört rekât namaz kı. Her rekatta Fatihâ ve bir sûre okursun.

<sup>1403</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 302; *İbn Mâce*, İkâmetü's-Salât 190; *İbn Huzeyme*, II, 223 (1216); *Taberânî*, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XI, 243-244 (11622); *Beyhakî*, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 73 (4916); a.mlf., *ed-Daavât*, II, 22 (444); a.mlf., *Şuab*, II, 121 (602); *Hâkim*, I, 463 (1192); *Hatîb el-Bağdâdî*, *Zikru salâti't-tesbîh*, s. 58-61; *Begavî*, *Şerhu's-sünne*, IV, 156 (1018); *İbnü'l-Cevzî*, *Kitâbu'l-mevzûât*, II, 466-467 (1031).

Hadisin senedinde bulunan Musa b. Abdilaziz hakkında İbn Hacer "sadûk, seyyiu'l-hıfz", "lâ be'se bih", "za'if", "münkeru'l-hadis" nakillerini yapmış, İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında zikrettiğini ve hadisin hasen olduğunu, Suyûtî isnadının hasen olduğunu, Şuayb Arnaût, Musa'dan dolayı isnadının hasen olup şevâhidi bulunduğunu zikredip hadisi sahih ve hasen sayan hadisçilerin isimlerini saymış, Elbânî de hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 552; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 181; a.mlf., *Ecvibe an ehâdîsi'l-Mesâbîh*, nşr. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1979, III, 1782; a.mlf., *Netâicü'l-efkâr*, V, 163; a.mlf., *Mecâlisü emâli'l-Ezkâr*, s. 35; Elbânî, *Sahîhu Ebî Dâvûd*, I, 355 (1297); a.mlf., *Sahîhu İbn Mâce*, I, 414 (1147); Suyûtî, *el-Leâli'l-mesnâa fi'l-ehâdîsi'l-mevzûa*, Dârü'l-marife, Beyrut ts, II, 39; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 468, a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 398.

<sup>1404</sup> Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb*, s. 162.



*Kıraat bitince rüküa gitmeden önce onbeş defa ‘Subhânellâhi ve’l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber’, de Sonra rükûya gidip orada bu tesbihi on kere söylersin. Sonra rükûdan kalkıp orada bu tesbihi on kere söylersin. Sonra secdeye gidip orada bu tesbihi on kere söylersin. Sonra secdeden kalkıp on kere söylersin. Sonra yine secdeye gidip on kere söylersin. Sonra secdeden kalkıp on kere söylersin. Böylece her rekatta yetmiş beş olmak üzere dört rekatta da toplam (üçyüz kere) tekrarlırsın. Günahların kum yığınları gibi olmuş olsa da Allah senin için onları bağışlar...’’<sup>1405</sup>*

Sindî, hadiste geçen “Sonra secdeden kalkıp on kere söylersin” sözünün tesbih namazında istirahat celsesi için nas olduğunu ve bundan kaçınmanın bir vechi olmadığını söylemiş, hadis hafızlarının bu hadis hakkında konuştuklarını fakat bunun sabit bir hadis olduğunun ve insanların bununla amel etmesi gerektiğinin doğru olduğunu belirtmiştir.<sup>1406</sup>

3) İbn Abbas’dan rivayet edildiğine göre Resûlullah kendisine şöyle dedi: “*Ey çocuk! Sana bir şey vermeyeyim mi? Bir bağışta bulunmayayım mı?*” İbn Abbas, Buyur. Anam babam sana feda olsun Yâ Resûlallah! dedim. Bana bir parça mal verecek sandım, dedi. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: “*Her gün dört rekat namaz kıl. Gücün yetmezse her Cuma kıl. Buna gücün yetmezse her ay kıl. Buna gücün yetmezse her sene kıl. Buna da gücün yetmezse her yıl bir kere kıl. Tekbir alıp fatiha ve bir sûre okuduktan sonra on beş kere ‘Subhânellâhi ve’l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber’ de. Sonra rükûya gidip bu tesbihi orada on beş kere söyle...’’<sup>1407</sup>*

<sup>1405</sup> Tirmizî, Vitr, 19; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 190; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, I, 329-330 (987); İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-Mevzûât*, II, 467-468 (1032).

İbn Hacer Musa b. Ubeyde’nin zayıf, Saîd b. Ebî Saîd’in meçhul ve hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Elbânî, *Mişkât* tahririnde Musa’nın zayıf, Saîd’in meçhul olduğunu söylemiş, buna rağmen Tirmizî ve İbn Mâce tahrirlerinde hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnaût da, Musa’nın zayıf, Saîd’in meçhul olduğunu, bu sebeple isnadının zayıf, hadisin hasen liğayrihi olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 236, 552; a.mlf., *Netâicü’l-efkâr*, V, 163; Elbânî, *Mişkâtü’l-Mesâbîh* (tahrîc), I, 419; *Sahîhu Süneni’t-Tirmizî*, I, 273 (482); a.mlf., *Sahîhu İbn Mâce*, I, 413 (1146); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), II, 30; a.mlf., *İbn Mâce* (tahrîc), II, 396.

<sup>1406</sup> Sindî, *Hâşiye alâ Süneni İbn Mâce*, II, 158.

<sup>1407</sup> Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, III, 14-15 (2318); Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, I, 25-26.

Zehebî ve İbn Hacer hadisin senedinde bulunan Abdulkuddûs b. Habib hakkında “hadisinin terkedilmesinde ittifak ettiler”, “sika değildir”, “hadisleri metin ve senet bakımından münkerdir” nakillerinde bulunmuşlardır. Heysemî de, hadisin senedinde Abdulkuddûs b. Habib bulunduğunu ve metruk biri olduğunu söylemiştir. Bk. Zehebî, *Mizanü’l-i’tidâl*, IV, 382; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, II, 570; İbn Hacer, *Lisânü’l-Mîzân*, V, 233.

Önceki rivayetlerde hitab, Abbas'a, bu rivayette ise İbn Abbas'adır.

4) Abdullah b. Amr b. el-Âs şöyle dedi: Nebî bana “*Yarın bana gel. Sana (bir şey) vereceğim. Seni mükâfatlandıracağım*” dedi. Bana bir hibede bulunacak sandım. Şöyle buyurdu: “Gündüz zevâl vakti kalk dört rekat namaz kıl...”<sup>1408</sup> İbn Abbas rivayetinin benzerini zikretmiştir.

Bu rivayette hitab, Abdullah b. Amr b. el-Âs'adır.

5) Ensârî'den rivayet edildiğine göre Resûlullah Cafer'e aynı sözü söylemiştir.<sup>1409</sup>

6) Ebû Vehb şöyle dedi: Abdullah b. el-Mübârek'e kendisinde tesbihat bulunan namazı sordum şöyle cevap verdi: Tekbir getirir sonra subhânekeyi okur. Sonra on beş kere ‘Subhânellâhi ve'l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber’ der. Sonra eûzu besmele çekip Fatiha ve bir sûre okur. Sonra on kere ‘Subhânellâhi ve'l-hamdülillâhi ...’ der. Sonra rükûda, rükûdan başını kaldırdığında, secdede, secdeden başını kaldırdığında ve ikinci secdede on kere aynı tesbihi söyler. Bu şekilde her rekatta yetmiş beş tesbih (toplamda üç yüz teşbih) olmak üzere dört rekat kılar ve her rekata on beş tesbihle başlar. Bu namazı gece kılıyorsa her iki rekatta bir selâm vermesi bana daha sevimlidir. Gündüz kılıyorsa dilerse (iki rekatta) selâm verir. Dilerse vermez.<sup>1410</sup>

<sup>1408</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 302; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 74 (4919).

Hadisin senedinde bulunan Amr b. Mâlik'i İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiş, oğlunun ondan rivayet ettikleri hariç hadisinin muteber olduğunu, Zehebî de Amr'ın sika olduğunu söylemiştir. İbn Hacer, İbn Hibbân'a, Şuayb Arnaût ise İbn Hibbân ve Zehebî'nin sözlerine itiraz etmiş, Amr sebebiyle hadisin isnadının zayıf olduğunu söylemiştir. Elbânî, Ebû Dâvûd tahrîcinde hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir. Oysaki her iki senede de Amr b. Mâlik vardır. Bk. İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, VII, 228; Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, V, 342-343; Elbânî, *Sahîhu Ebî Dâvûd*, I, 356 (1298); a.mlf., *Zaifü't-Terğîb ve't-Terhîb*, I, 209 (411); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 470.

<sup>1409</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 302; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 74 (4920).

İbn Hacer, hadisin senedinin hasen derecinden aşağı olmadığını söyledikten sonra, Ebû Dâvûd'un tahrîc ettiği ve Münzirî'nin hasen dediği Ebû'l-Cevzâ'nin Abdullah b. Amr'dan rivayetinin buna katılmasıyla durumunun nasıl olacağını sormuş, Elbânî, hadisin sahih olduğunu, Şuayb Arnaût, ricâlinin sikât olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Hacer, *Netâic*, V, 179; Elbânî, *Sahîhu Ebî Dâvûd*, I, 356 (1299); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 471.

İbn Hacer, hadisin ravisi olarak verilen el-Ensârî'nin kimliğiyle alakalı olarak Mizzî'nin “Câbir b. Abdullah'tır” dediğini belirttikten sonra Mizzî'nin gerekçesini söylemiş, değerlendirmiş ve kanaatine göre bu zatın Ebû Kebşe olduğunu belirtmiştir. Bk. İbn Hacer, *Netâicü'l-efkâr*, V, 179.

<sup>1410</sup> *Tirmizî*, Vitr 19; *Hâkim*, I, 465 (1197); Beyhakî, *el-Câmi' li şuabi'l-îmân*, I-XIV, nşr. Abdülalî Abdülhamîd, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 2003, II, 124 (603).

Zehebî, “Bu, Abdullah'tan sabittir”, demiştir. Elbânî, *Tirmizî* tahrîcinde hadisin sahih olduğunu, *Terğîbu't-terhîb* tahrîcinde zayıf olduğunu söylemiştir. Halbuki *Terğîb*'de de hadis Tirmizî'den nakledilmiştir. Şuayb Arnaût, hadisin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir. Bk. Zehebî, *Telhîsu'l-*

Diğer bir rivayette Abdullah b. el-Mubârek: “Rükûda üç kere ‘sübhâne rabbiye’l-azîm’, secdede de üç kere ‘sübhâne rabbiye’l-a’lâ’ dedikten sonra tesbihleri yapar” demiştir.<sup>1411</sup> Beyhakî benzer bir rivayeti Abdullah b. Amr’dan nakletmiş ve bu rivayet Abdullah b. Mübârek rivayetine muvafıktır, demiştir.<sup>1412</sup>

İlk beş rivayette anlatılan namazın keyfiyeti aynıdır. Altıncı rivayette anlatılan keyfiyet aşağıda anlatılacağı üzere biraz farklıdır.

### 2.6.2. Keyfiyeti

Her rekatında yetmiş beşer olmak üzere toplam üçyüz defa “sübhânellâhi ve’l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber” denilerek kılınan dört rekatlı bir namazdır.

Birbirine yakın iki farklı kılınış şekli vardır:

Allah rızası için namaz kılmaya niyet edilir ve “Allahu ekber” denilerek namaza başlanır. Sübhânekeden sonra onbeş kere “Sübhânellâhi ve’l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber” denir. Sonra eûzü besmele çekilip Fâtiha ve sûre okunduktan sonra on kere daha “Sübhânellâhi ...” denir. Sonra rükûa varılır üç kere “Sübhâne rabbiye’l-azîm” denildikten sonra on kere “Sübhânellahi ..” okunur ve “Semiallahü limen hamideh, Rabbenâ ve leke’l-hamd” denilerek kalkılıp yine on defa “Sübhânellah ...” okunur. Sonra secdeye varılıp üç defa “Sübhâne rabbiye’l-âlâ” dan sonra on kere “Sübhânellah ...” okunur. Secdeden tekbir ile kalkılıp oturma halinde yine on defa “Sübhânellah ...” okunur. İkinci secdeye tekbir ile varılıp üç defa “Sübhâne rabbiye’l-a’lâ” dan sonra yine on kere “Sübhânellah ...” okunur ki tesbihlerin toplamı yetmiş beş etmiş olur. İkinci rekata kalkılınca yine onbeş kere “Sübhânellah ...” okunur ve geri kalan kısım aynı şekilde tekrarlanır ve böylece dört rekat tamamlanmış ve toplam üç yüz tesbih edilmiş olur.<sup>1413</sup>

Tesbih namazının bu şekliyle kılınışı, Abdullah b. Mübârek’ten rivayet

---

Müstedrek, I, 465; Elbânî, *Sahîhu’t-Tirmizî*, I, 272 (481); a.mlf., *Zaifu’t-Terğîb*, I, 208 (410); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), II, 34.

<sup>1411</sup> *Tirmizî*, Vitr 19.

<sup>1412</sup> Beyhakî, *Şuabu’l-îmân*, II, 125-126 (604).

<sup>1413</sup> Bk. Halebî, *Gunyetü’l-mütemellî*, s. 431-432; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâki’l-felah*, s. 361-362; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, II, 471; Bilmen, *a.g.e.*, s. 206; *İlmihal* (Heyet), TDV Yayınları, Ankara 2013, I, 319-320.

edilmiştir.<sup>1414</sup>

İbn Abbas ve Ebû Rafî'in rivayetinde ise az bir farklılık vardır: Abdullah b. Mübârek rivayetinde subhâne keden sonra okunan on beş tesbih, onların rivayetinde Fâtiha ve sûreden sonra okunur. Abdullah rivayetinde sûreden sonra okunan on tesbih ise, onların rivayetinde ikinci secdeden sonra (celse-i istirahatte) okunur.

Münzirî, Abdullah b. Mübârek'ten nakledilen şeklin, İbn Abbas ve Ebû Râfî' rivayetindekine yukarıda belirtilen fark dışında uygun olduğunu söylemiş, ravilerin çoğunun İbn Abbas ve Ebû Râfî' rivayetindeki şekli naklettiğini, diğerinin merfûlüğü sahih olmadığı için bununla amelîn evlâ olduğunu belirtmiştir.<sup>1415</sup> Halebî her iki rivayeti de naklederek Abdullah b. Mübârek'in zikrettiği şeklin Hanefî mezhebine uygun olduğunu, çünkü bunda celse-i istirahatte ihtiyaç olmadığını ve bu celsenin Hanefî mezhebinde mekruh olduğunu belirtmiştir.<sup>1416</sup> İbn Âbidîn, Halebî'nin sözünü naklettikten sonra celse-i istirahatın zikredildiği hadisin sabit olduğunu, kendisinde celse olsa bile bu namazın varlığını ortaya koyduğunu, dolayısıyla bir sefer bu şekilde diğer bir sefer o şekilde kılmanın uygun olacağını ifade etmiştir.<sup>1417</sup> Leknevî, Hanefîlerin ve tasavvuf ehlinin çoğunun revâtîp namazlarda bu celseyi kabul etmedikleri için Abdullah b. Mübârek'in rivayet ettiği şekli zikrettiklerini, Şafîiler ile muhaddislerin ekserîsinin ise, celse-i istirahat olan şekli tercih ettiklerini söylemiştir. Sonra bu şeklin, sübut bakımından daha sahih olduğunu, ayrıca nâfilelerde genişlik olduğunu, nâfile olmayanlarda mekruh olan bir şeyin, nâfilelerde mekruh olmadığını belirtmiş, "Hanefî veya Şafîî kim bu namazı kılmak isterse bu şekilde kılsın" demiştir.<sup>1418</sup> Mubârekpûrî de, Leknevî'nin yukarıdaki cümlelerini nakledip katıldığını belirttikten sonra Münzirî'nin az önce geçen değerlendirmesini nakletmiştir.<sup>1419</sup>

<sup>1414</sup> Bk. "Rivayetler" 6 numaralı hadis, s. 218.

<sup>1415</sup> Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb*, s. 163.

Diyanet İlmihalinde, İbn Abbas'a bu namazın şeklinin öğretildiği rivayet nakledilmiş fakat sonrasında İbnü'l-Mübârek'in zikrettiği namaz şekli verilmiştir! Oysaki İbn Abbas rivayetindeki namazın şekli İbnü'l-Mübârek'in zikrettiği şekilden farklıdır. Bk. *İlmihal* (Heyet), I, 319-320.

<sup>1416</sup> Halebî, *Gunyetü'l-mütemellî*, s. 431-432.

<sup>1417</sup> İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 471.

<sup>1418</sup> Leknevî, *el-Âsâru'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevzûa*, nşr. Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Dârü kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1984, s. 141-142.

<sup>1419</sup> Ebu'l-Ulâ Mubârekfûrî, *a.g.e.*, II, 602.

### 2.6.3. Muhaddislerin ve Fakihlerin Değerlendirmeleri

Hadis âlimleri, zaman zaman hadisleri değerlendirmelerinde ihtilaf etmiş, bazı hadislerde bu ihtilaf iyice artmıştır. Hatta aşağıda görüleceği üzere tesbih namazı hadisinde Nevevî ve İbn Hacer örneğinde olduğu gibi bir âlim aynı hadis için bir eserinde zayıf derken diğer eserinde sahih veya hasen diyebilmiştir. Tesbih namazına dair hadisler, merfû, mevkuf, muttasıl ve mürsel olarak muhtelif şekillerde rivayet edilmiş, bu rivayetler hakkında âlimler uydurma, zayıf, hasen, sahih gibi farklı değerlendirmelerde bulunmuştur.

İbnü'l-Cevzî; İbn Abbas ve Ebû Râfi'den gelen yukarıdaki iki rivayeti *Mevzûât*'ında zikretmiş ve sabit olmadıklarını söylemiş,<sup>1420</sup> İbn Teymiyye, tesbih namazının şeklinin Hz. Peygamber'den nakledilen namaz gibi olmadığı gerekçesiyle bu husustaki hadisleri uydurma kabul etmiş,<sup>1421</sup> Şevkânî, bu namazın vafında ve şeklinde şiddetli bir münkerlik olduğunu ve nebevî öğretinin yürüdüğü yola muhâlif olduğu hususunda şek ve şüphe bulunmadığını ve İbnü'l-Cevzî'nin bu hadisi *Mevzûât*'ında zikretmekle isabet ettiğini belirtmiştir.<sup>1422</sup> Enbiya Yıldırım da tesbih namazı hususunda ihtilaf olduğunu belirttikten sonra Ahmed b. Hanbel'in fedâil ve müstehap konularında zayıf hadislerle amelî kabul etmediğinden bu namazı müstehap görmediğini, İbn Huzeyme'nin kitabına aldığı ilgili rivayeti zayıf gördüğünü, Ukaylî'nin bu konuda sahih hadis bulunmadığını söylediğini ve İbn Teymiyye'ye göre bu tür haberlerin aslının olmadığını nakletmiştir.<sup>1423</sup>

İbnü's-Salah ise (ö.643/1245), tesbih namazı hadisinin, özellikle ibâdât ve fezâilde amel edilen mûtemed, hasen bir hadis olduğunu, birbirini takviye eden senedlerinin bulunduğunu söylemiş, hadisi, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, Hâkim gibi hadis imamlarının mutemed kitaplarında naklettiklerini, inkâr edenlerin isabet etmediklerini belirtmiştir.<sup>1424</sup> Nevevî, bir eserinde hadisi zayıf ve namazın müstehaplığını tartışılır sayarken diğerinde hadisin hasen, namazın da güzel bir

<sup>1420</sup> İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Mevzûât*, II, 465-468.

<sup>1421</sup> Bk. İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, V, 344; a.mlf., *Mecmûu fetâvâ*, XI, 579.

<sup>1422</sup> Şevkânî, *Tuhfetü'z-zâkirîn*, s. 185.

<sup>1423</sup> Enbiya Yıldırım, *Sahih Hadis Bulunmayan Konular*, s. 28.

<sup>1424</sup> İbn Salah Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân eş-Şehrezûrî, *Fetâvâ ve mesâilü İbn Salah*, nşr. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Dârü'l-marife, Beyrut 1986, I, 235-236.

sünnet olduğunu söylemiştir.<sup>1425</sup> İbn Hacer önce hadisin bütün tariklerinin zayıf olduğunu, sonra hadisin mütâbi' ve şevahidine vakıf olunca bu görüşünden dönüp, daha sonra yazdığı eserlerde, tariklerinin çokluğu nedeniyle hadisin sahih veya hasen derecesinde olduğunu söylemiştir.<sup>1426</sup> On iki sahâbîden gelen rivayetleri senet ve kaynaklarıyla verip değerlendirdikten sonra İbnü'l-Cevzî'nin hadisin üç tarikini zikrettiğini söyleyip hadisin başka tarikleri de olduğunu ve İbnü'l-Cevzî'nin zikrettiklerinin gerekçe olarak hadisin batıl olması bir yana zayıf olmasını bile gerektirmediğini belirtmiştir. Daha sonra bir çok imamın bu hadise sahih veya hasen dediğini nakletmiş, İbnü'l-Cevzî ile İbn Teymiyye'nin tesbih hadislerine uydurma ve batıl diyerek ifrat ettiklerini söylemiştir.<sup>1427</sup> Suyûtî, İbn Abbas rivayetinin Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Hâkim tarafından; Ebû Râfi' rivayetinin Tirmizî ve İbn Mâce tarafından tahrir edildiğini, (hadis) imam ve hafızlarının, İbnü'l-Cevzî'nin bu rivayetleri *Mevzûât*'ında zikretmesini doğru bulmadıklarını söylemiştir.<sup>1428</sup> Leknevî, tesbih namazının faziletiyle alakalı sabit rivayetler bulunduğunu fakat bu namazın uydurma bir namaza benzemesi sebebiyle İbnü'l-Cevzî ve İbn Teymiyye gibi bazı zatlar tarafından karıştırıldığını ve ilgili hadislerin uydurma sanıldığını belirtmiştir. Birçok hadis tenkitçisinin İbnü'l-Cevzî'yi tenkid edip tesbih namazı hadisinin muhakkikler nazarında sahih veya hasen olduğunu, İbnü'l-Cevzî'nin mevzu hadisleri zikretmekte mütesâhil olduğunu belirttiğini söylemiş ve bu hadise sahih veya hasen diyen âlimlerin isimlerini saymıştır.<sup>1429</sup> Mübârekpûrî İbn Abbas hadisinin, uydurma olduğu iddiası bir yana, zayıf bile olmadığını, kesinlikle hasen olduğunu, hatta şevâhidinden dolayı sahih li gayrihî denilmesinin de uzak olmadığını söylemiş, hadis

<sup>1425</sup> Nevevî, *Mecmû'* da, hadisi zayıf olduğu için bu namazın müstehaplığının tartışılır olduğunu, bunda bilinen namazın şeklinin değiştirildiğini dolayısıyla hadis olmaksızın kılınmaması gerektiğini ve hadisinin sabit olmadığını söylemiş, ancak *Tehzîbü'l-esmâ'* da hadisin hasen, namazın da güzel bir sünnet olduğunu belirtmiş, *Ezkar*'da İbn Hacer'in de belirttiği gibi müstehaplığına meyletmiştir. Bk. Nevevî, *Mecmû'*, III, 546; a.mlf., *Tehzîbu'l-esmâ' ve'l-lugât*, I-IV, Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut ts., III, 144; a.mlf., *Ezkâr*, s. 158; İbn Hacer, *Telhîsu'l-habîr*, II, 14.

<sup>1426</sup> İbn Hacer önce *Telhîs*'de hadisin bütün tariklerinin zayıf olduğunu, İbn Abbas hadisi, hasen şartına yakın olsa da kendisinde şiddetli ferdiyet bulunduğu, muteber bir vecihle şahid ve mütâbii olmadığı ve namazın şekli diğer namazların şekline muhalif olduğu gerekçesiyle şaz olduğunu söylemiştir. Sonra hadisin mütâbi' ve şevahidine vakıf olunca bu görüşünden dönmüş, daha sonra yazdığı eserlerde, tariklerinin çokluğu nedeniyle hadisin sahih veya hasen derecesinde olduğunu belirtmiştir. Bk. İbn Hacer, *Netâicü'l-efkâr*, V, 163, 180; a.mlf., *el-Ecvibe*, III, 1782; a.mlf., *el-Hisâlü'l-mükeffire*, s. 36-40; a.mlf., *Mecâlisü emâli'l-Ezkâr*, s. 76-78.

İbn Hacer, *et-Telhîs*'i ta'lîkan 812, tettebbuan 820'de; Netâic'i 849'da; *el-Ecvibe*'yi 850'de; *el-Hisâl*'i 867'de bitirmiştir.

<sup>1427</sup> İbn Hacer, *Netâicü'l-efkâr*, V, 180, 184.

<sup>1428</sup> Suyûtî, *el-Leâlî'l-mesnûa*, II, 38.

<sup>1429</sup> Leknevî, *el-Âsârü'l-merfûa*, s. 123, 125.

kuvvetli yollarla sahih ve sabit olduktan sonra şeklinin diğer namazların şekline muhalif olmasının, hadisin zayıf ve şaz olduğuna delâlet etmeyeceğini ifade etmiştir.<sup>1430</sup> Keşmîrî, tesbih namazına dair rivayetlerle alakalı olarak galibiyetle İbn Abbas hadisinde ihtilaf edildiğini söylemiş, bu konudaki görüşleri ve görüş sahiplerini şu şekilde saymıştır: a) Sahihtir.<sup>1431</sup> b) Hasendir.<sup>1432</sup> c) Zayıftır.<sup>1433</sup> d) Uydurmadır.<sup>1434</sup> e) Tavakkuf.<sup>1435</sup> Keşmîrî, kadîm muhaddislerden hiçbirinin uydurma veya batıl olduğu görüşüne sahip olmadığını, çoğunluğun hadisin sahih veya hasen olduğunu söylediğini belirtmiştir.<sup>1436</sup>

Aynı şekilde ilgili hadislerin sıhhatiyle alakalı farklı görüşler olması nedeniyle fukaha da ihtilaf etmiş, bazı fakihler tesbih namazının müstehap olduğunu söylerken, bazıları onu müstehap kabul etmemiş, hatta bazı fakihler bu namazı mekruh saymıştır.

İbn Hacer; Evzaî, Mâlik, Şâfiî ve ehl-i reyden bu hususta bir kavil bilinmediğini nakletmiştir.<sup>1437</sup>

Hanefî fıkıhçılar bu namazın müstehap olduğu görüşündedir.<sup>1438</sup> İbrâhim Halebî, Abdullah b. Mübârek rivayetindeki namazın Hanefî mezhebine uygun olduğunu belirtmiş, gerekçe olarak da bunda celse-i istirahat ihtiyacı olmadığını ve

<sup>1430</sup> Ebu'l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, IV, 374-375.

<sup>1431</sup> Keşmîrî bu görüş sahiplerini; Ebû Ali b. es-Seken, İbn Huzeyme, Hâkim, İbn Mende, Ebû Bekir el-Âcurrî, Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd, Ebû Musa el-Medîni, Deylemî, Ebû Bekir el-Hatîb, Ebû Sa'd es-Semânî, Ebu'l-Hasen b. el-Fazl, Ebû Muhammed Abdurrahîm el-Mısrî, Ebu'l-Hasen el-Makdisî, Sirâcüddin el-Bulkînî, Salâhuddîn el-Alâî ve Zerkeşî olarak saymış, hepsinin de hadis hafızı ve alanın uzmanı olduğunu belirtmiştir. Bk. Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 284-285.

<sup>1432</sup> Keşmîrî bu görüş sahiplerini; İbnü'l-Medîni, Münzirî, İbnü's-Salâh, *Tezîbu'l-esmâ ve Ezkar*'da Nevevî, Takıyyüddin Sübkî, *Emâli'l-Ezkâr ve el-Hisâlü'l-mükeffira*'da İbn Hacer olarak saymıştır. Bk. Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 284-285. *Nevevî* ile İbn Hacer'in eserlerinde tesbih namazıyla alakalı rivayetlere dair iki farklı görüş olduğu için Keşmîrî, iki âlimin hadise hasen dediklerini belirtirken eserlerinin ismini de vermektedir.

<sup>1433</sup> Keşmîrî bu görüş sahiplerini; Ahmed b. Hanbel, Ukaylî, İbnü'l-Arabî, bir görüşe göre İbn Teymiyye, Mizzî, *Mizân*'da Zehebî, Mecmû'da *Nevevî ve et-Telhîsu'l-habîr*'de İbn Hacer olarak zikretmiştir. Bk. Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 284-285.

<sup>1434</sup> Keşmîrî bu görüş sahiplerini; İbnü'l-Cevzî, İbn Teymiyye ve *el-Ahkâm*'da İbn Abdi'l-Hâdî olarak belirtmiş, hepsinin de Hanbelî olup ve imamı Ahmed b. Hanbel'den etkilendiğini ancak imamlarının zayıf demekle yetindiğini, bunların ise zayıf demekle yetinmeyerek adetleri üzere inkârda mübalağa edip bazen uydurma, bazen yalan, bazen de batıl olduğunu söylediklerini ifade etmiştir. Bk. Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 284-285; İbnü'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûat*; II, 465-468; İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-fetâvâ*, XI, 579.

<sup>1435</sup> İbnü'l-Hâdî'nin naklettiğine göre Zehebî'nin görüşüdür. Bk. Keşmîrî, *a.g.e.*, IV, 284-285.

<sup>1436</sup> Keşmîrî, *Meârifü's-sünen*, IV, 284-285.

<sup>1437</sup> İbn Hacer, *Netâicü'l-efkâr*, V, 183-184.

<sup>1438</sup> Bk. Halebî, *Gunyetü'l-mütemellî*, s. 431-432; İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 52-53; Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, s. 92-93; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 471.

bu celsenin Hanefî mezhebinde mekruh olduğunu söylemiştir.<sup>1439</sup> İbn Âbidin, tariklerinin çokluğu nedeniyle hadisin hasen olduğunu, uydurma olduğunu söyleyenlerin yanlış olduğunu ve bu namazda büyük sevap bulunduğunu söylemiştir. Namazın nizamını değiştirdiği gerekçesiyle bu tür bir namazın mendubiyetinin tenkid edilmesinin, hadisin zayıf olması durumunda sözkonusu olabileceğini ve namaz nizamında bir değiştirme olsa bile hadisin hasen derecesine yükselmesi durumunda böyle bir namazın varlığını ortaya koyacağını belirtmiştir. Daha sonra bazı Hanefî kaynakların Abdullah b. Mübârek rivayetini, bazı kaynakların ise İbn Abbas rivayetini zikretmekle yetindiğini söylemiştir. Halebî'nin yukarıda geçen sözünü naklettikten sonra celse-i istirahatın zikredildiği hadisin sabit olduğunu, kendisinde celse olsa bile bu namazı isbat ettiğini, dolayısıyla bir seferde bu şekilde diğer bir seferde o şekilde kılmanın uygun olacağını ifade etmiştir.<sup>1440</sup>

Mâlikî fıkıh eserlerinde tesbih namazından bahsedilmemiştir. Mâlikî olan İbnü'l-Arabî, bu hususta sahih veya hasen bir hadis bulunmadığını belirtmiş,<sup>1441</sup> İbn Hacer de, Mâlikî âlimlerden Kâdî İyaz'ın dışında tesbih namazına müstehap diyen olmadığını söylemiştir.<sup>1442</sup>

Şâfiî fakihlerin çoğunluğu tesbih namazını sünnet kabul etmiştir. Tesbih namazının cemaatle ihlaslı olarak kılınması durumunda sevap kazanılacağını, bunun bid'at değil güzel bir sünnet olduğunu,<sup>1443</sup> bir vakte veya sebebe tahsis edilmediğini, haftada veya ayda bir kere kılınmasının müstehap olduğunu,<sup>1444</sup> bilinen namazın şeklini değiştirdiği gerekçesiyle mendubiyetinin tenkid edilmesinin hadisin zayıf olması durumunda söz konusu olabileceğini, hadis hasen derecesine yükselince namazın şeklinde farklılık olsa bile o namazın varlığını ortaya koyabileceğini ifade etmişlerdir.<sup>1445</sup>

Hanbelî fakihler tesbih namazının müstehap olmadığı görüşündedir. Ancak bu namazın kılınabilir olup olmadığını tartışmışlardır: Muvaffakuddîn İbn Kudâme,

<sup>1439</sup> Halebî, *Gunyetü'l-mütemellî*, s. 431-432.

<sup>1440</sup> İbn Âbidin, *a.g.e.*, II, 471.

<sup>1441</sup> İbnü'l-Arabî, *Ârizatü'l-ehvezî*, II, 265-267.

<sup>1442</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, V, 184-185.

<sup>1443</sup> İbnü's-Salah, *Fetâvâ ve Mesâilü İbn Salah*, I, 235-236; Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâi ve'l-lugât*, III, 144; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 342-343.

<sup>1444</sup> Gazzâlî, *İhyâu ulûmiddin*, III, 474-475.

<sup>1445</sup> Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, II, 123-124.



Ahmed b. Hanbel'in bu konuda sahih bir rivayet olmadığını söyleyip rivayet edilen hadisleri sabit saymadığını ve bu namazı müstehap görmediğini söylemiş, “Bir insan bu namazı kılsa da bunda bir beis yoktur. Zira nâfile ve faziletler hususunda hadisin sahih olma şartı aranmaz” demiştir.<sup>1446</sup> Şemsüddin İbn Kudâme de bu cümleleri naklettikten sonra bir çok âlimin tesbih namazını kabul ettiğini ve faziletinden bahsettiğini, Abdullah b. Mübârek'in bunlardan biri olduğunu belirtmiştir.<sup>1447</sup> İbn Teymiyye ise, aynı cümleleri naklettikten sonra zayıf hadislerle ne istihbab ne de başka bir şer'î hükmün sabit olamayacağını, zayıf hadisin ancak hüsnü veya kubhü şer'î delille bilinen bir şeyin terğîb ve terhîbi hakkında zikredilebileceğini, Ahmed b. Hanbel'in bu hadisi zayıf ve bu namazı mekruh saydığını, bu namazın şeklinin Hz. Peygamber'den nakledilen namaz gibi olmadığını ve rivayetlerin uydurma olduğunu söylemiştir.<sup>1448</sup> İbn Müflih, İbn Teymiyye'nin tesbih namazı hadisini uydurma saymasının da İbn Kudâme'nin “Nâfile ve faziletler hususunda hadisin sahih olma şartı aranmaz.” sözünün de tartışılır olduğunu ve Ahmed b. Hanbel'in bunu kabul etmemesinin, faziletler konusunda zayıf haberle ameli kabul etmediğini gösterdiğini söylemiştir.<sup>1449</sup>

*el-Mevsûatu'l-fikhiyye* 'de “Muttali' olduğumuz Hanefî ve Mâlikîlere ait kitaplarda tesbih namazıyla alakalı bir ifade bulamadık” denilmiştir. Evet ilk dönem Hanefî kaynaklarında tesbih namazını ele almamakta ancak görüldüğü üzere sonraki dönemlerde yazılan bazı fıkıh kitaplarında bu namaz yer almakta ve mendup olduğu belirtilmektedir. Ayrıca daha önceki dönem eserlerinde de bir vesile ile tesbih namazından bahsedildiği görülmektedir. Örneğin hicrî altıncı asır âlimlerinden Kâsânî, namazda tesbihleri saymanın hükmünden bahsederken tesbih namazından bahsetmiş, onu, ümmetin birbirinden miras aldığını söylemiştir.<sup>1450</sup> Merginânî de, İmameyn'den bir rivayete göre namazda tesbihleri elle saymakta bir beis olmadığını,

<sup>1446</sup> İbn Kudâme, *Muğnî*, II, 551-552. Ayrıca bk. Şemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 158; Rahyabânî, *a.g.e.*, I, 579; Behûtî, *Keşşâfî'l-kına*, I, 444; a.mlf., *Dekâiku üli'n-nuhâ*, I, 250-251.

<sup>1447</sup> Şemsüddin İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 158.

<sup>1448</sup> İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, V, 344; a.mlf., *Mecmûu fetâvâ*, XI, 579.

<sup>1449</sup> İbn Müflih, *Mübdi'*, II, 33.

<sup>1450</sup> Kâsânî, namazda tesbihleri saymanın hükmünden bahsederken İmameyn'e göre bunda bir beis olmadığını söylemiştir. Özellikle ümmetin birbirinden miras aldığı tesbih namazındaki tesbihlerin sayısında sünnete riâyet edebilmek için saymaya ihtiyaç vardır, demiştir. Bk. Kâsânî, *Bedâiu's-senâi'*, II, 81.

gerekçesinin, sünnetin getirdiğiyle amel etmeye riâyet olduğunu söylemiş,<sup>1451</sup> Aynî de, bütün şarihlere göre burada zikredilen sünnetle, tesbih namazı hakkındaki hadislerin kastedildiğini belirtmiştir.<sup>1452</sup>

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in tesbih namazı kıldığına dair bir rivayet tespit edilebilmiş değildir. Fakat sahâbîlere bu namazı tavsiye ettiği, tesbih namazı vesilesiyle bütün günahların affedileceğini söylediği sabittir. Âlimlerin çoğu, bu rivayetlerin sahih veya hasen derecesine çıktığı ve bu namazın meşruiyetini ortaya koyduğu kanaatindedir. Dolayısıyla tesbih namazının müstehap olduğu anlaşılmakta, kılınması halinde müjdelenen günahların affedileceği ümit edilmektedir. Tesbih namazının diğer namazların şekline muhalif olduğu, bunun da hadisin uydurma olduğunu gösterdiği iddialarına<sup>1453</sup> gelince, hadis sahih veya hasen bir hadistir ve konusu taabbudîdir. Bu hususta aklın bir dahli söz konusu olamaz. Bir namazın sahih olabilmesi için bilinen namazların şekline uygun olması şart değildir. Korku namazı, bilinen namaz şekline muhaliftir. Fakat bu namaz, kitap ve sünnetle sabittir. Küsuf, bayram, yağmur ve cenaze namazları da bilinen şekle uygun değildir. Oysaki bunların hepsi sünnetle sabittir. Bu namazın kılınması durumunda terettüb edecek mükâfâtın yani bütün günahların affedilmesinin çok olduğu iddiasına gelince, evet bazen küçük bir amele büyük bir amele verilen mükâfât verilmektedir. Bütün ramazanın ihyasıyla günahlar affedildiği<sup>1454</sup> gibi kadir gecesinin ihyasıyla da affedilebilmektedir.<sup>1455</sup> Bu tâatlar günahların affedilmesi noktasında eşit olsalar da ecirde eşit değildir. Günahların silinmesine vesile oluşlarında eşit olmaları, derecelerine artmasına vesile olmada eşit olmalarını gerektirmez. Ayrıca Allah'ın lütfu geniştir. Bir amel sebebiyle bütün günahları bağışlayabilir. Günahları bağışlayan ameller hususunda İbn Hacer'in *Marifetü'l-hisâli'l-mükeffira* adlı eseri aydınlatıcı olacaktır.<sup>1456</sup>

<sup>1451</sup> Merginânî, *Hidâye*, I, 79.

<sup>1452</sup> Aynî, *Binâye*, II, 463-464.

<sup>1453</sup> Bu iddia, İbn Teymiyye ve Şevkânî'ye aittir. Bk. İbn Teymiyye, *Mecmûu fetâvâ*, XI, 579; Şevkânî, *Tuhfetü'z-zâkirîn*, s. 185.

<sup>1454</sup> *Buhârî*, İman 37; *Müslim*, Müsafirin 173.

<sup>1455</sup> *Buhârî*, Savm 6.

<sup>1456</sup> Daha geniş bilgi için bk. Muhammed b. Abdurrahman el-Umeyr, *el-Kavlü'n-necîh fî hadisi salâti't-tesbih*, *el-Mecelletü'l-ilmîyye li Câmiati'l-Melik Faysal*, Cild II, 2001, s. 17-19.

## 2.7. HUSÛF (AY TUTULMASI) NAMAZI

Hız. Peygamber ay tutulması anında namaz kılmış ve bu durum ortadan kalkıncaya kadar namaz kılınıp dua edilmesini emretmiştir.

### 2.7.1. Husûf Kavramı

“Husûf” sözlükte, yere geçmek, batmak anlamındadır. Husûfu’l-kamer de bu türdendir.<sup>1457</sup> Güneş ve ay için kullanıldığında ışıklarının gidip kararmalarını yani güneş ve ay tutulması olayını ifade eder.<sup>1458</sup> İbnü’l-Esir, “hasafa’l-kamer” veya “husife’l-kamer” denildiğini, “husûf” kelimesinin hadislerde daha çok güneş için kullanıldığını, sözlükte ise güneş için küsufun maruf olduğunu söylemiştir. Hadiste ay ve güneş birlikte kullanıldığında ikisi için (lâ yenhâsifâni) şeklinde husûf maddesinin kullanılmasının, kamerin şemse galip kılınması ile olduğunu, bu sebeple kamere has olan husûfun her ikisi için de kullanıldığını belirtmiştir. Husûf lafzının münferid olarak güneş için kullanılmasının sebebini ise, ay ve güneşin, ışıklarının gitmesinde müşterek olmasıyla açıklamıştır.<sup>1459</sup> Aynî, farklı görüşleri sıraladıktan sonra fukahaca meşhur ve en fasih olanın, küsufun güneşe, husûfun aya tahsis edilmesi olduğunu belirtmiştir.<sup>1460</sup>

Rivayetlerde güneş ve ay birlikte zikredildiklerinde her ikisi için de “küsûf”<sup>1461</sup> veya “husûf”<sup>1462</sup> kelimelerinin kullanıldığı, tek zikredildiklerinde ise hem “küsûf” kelimesinin<sup>1463</sup> hem de “husûf” kelimesinin güneş<sup>1464</sup> için kullanıldığı görülmektedir.

Husûf kelimesinin Kur’an’da “*Nihâyet biz onu da, sarayını da yere geçiriverdik.*”<sup>1465</sup> “*Kimini yere geçirdik.*”<sup>1466</sup> “*Ay tutulduğu zaman*”<sup>1467</sup> şeklinde yere geçirmek ve ay tutulması anlamlarında kullanılmıştır.

<sup>1457</sup> İbn Fâris, *a.g.e.*, II, 180.

<sup>1458</sup> Cevherî, *a.g.e.*, IV, 1349; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, I, 804; Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, XXIII, 199.

<sup>1459</sup> İbnü’l-Esir, *a.g.e.*, II, 31.

<sup>1460</sup> Aynî, *Binâye*, III, 135.

<sup>1461</sup> Bk. *Buhârî*, Kûsûf 1, 6, 13, 15; Bed’ül-halk 44; *Müslim*, Kûsûf 6, 10, 17, 21, 29.

<sup>1462</sup> Bk. *Buhârî*, Kûsûf 1, 2, 4, 5, 9, 13, 17; *Müslim*, Kûsûf 1, 3, 9, 28.

<sup>1463</sup> Bk. *Buhârî*, Kûsûf 1, 3, 8, 11, 12, 13, 15, 17, 18; *Müslim*, Kûsûf 5, 9, 10, 14, 16, 17, 18, 20, 23, 24, 25, 26.

<sup>1464</sup> Bk. *Buhârî*, Vuzu’ 37, Ezan 91, Kûsûf 2, 4, 5, 7, 9, 14, 17, 19, el-Amel fi’s-salât 11, Bed’ü’l-halk 4, Nikah 88, Libas 2, el-İ’tisam 2; *Müslim*, Kûsûf 1, 3, 4, 8, 10, 11, 24, 27.

<sup>1465</sup> 28 Kasas 81.

<sup>1466</sup> 29 Ankebût 40.

<sup>1467</sup> 75 Kiyâme 8.

### 2.2.7.2. Rivayetler

1) Ebû Bekre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Güneş ile ay hiçbir kimsenin ölümünden dolayı tutulmazlar. Onları gördüğünüzde başınıza gelen bu durum ortadan kalkıncaya kadar namaz kılıp dua edin.*”<sup>1468</sup>

Buhârî, “Ay tutulması namazı” başlığı altında delil olarak bu hadisi zikretmiştir. Hadis, Ebû Mesûd, İbn Ömer, Mugîre b. Şu’be ve Hz. Âişe tarafından da rivayet edilmiştir.<sup>1469</sup>

2) Ebû Bekre şöyle dedi: Resûlullah güneş ve ay tutulmasında şu namazınız gibi iki rekat namaz kıldı.<sup>1470</sup>

İbn Hacer hadisin, Hz. Peygamber’in bu namazı kılmadığını söyleyen İbn Rüşeyd gibileri reddettiğini, bazılarının da “kıldı” kelimesini “kılmayı emretti” şeklinde yorumladığını söylemiştir.<sup>1471</sup>

3) İbn Abbas’dan rivayet edildiğine göre Resûlullah güneş ve ay tutulmasında sekiz rükû dört secde ile namaz kılmıştır.<sup>1472</sup>

İbn Hacer ve Aynî, bu hadisin senedinde nazar olduğunu<sup>1473</sup> ve *Müslim*’de “ay” kelimesi olmaksızın rivayet edildiğini söylemiştir.<sup>1474</sup>

4) Âişe’den rivayet edildiğine göre Resûlullah güneş ve ay tutulmasında dört rükû ve dört secde ile namaz kılar, birinci rekatta Ankebût veya Rûm sûresini, ikinci

<sup>1468</sup> *Buhârî*, Kûsûf 1, 17.

<sup>1469</sup> *Buhârî*, Kûsûf 1, 2, 4, 5, 13, 15, 17; *Müslim*, Kûsûf 1, 3, 9, 10, 21, 22, 28, 29.

<sup>1470</sup> *İbn Hibbân*, VII, 78-79 (2837); *Hâkim*, I, 484 (1244); Beyhakî, *Sünen*, II, 470 (6357); a.mlf., *Ma’rifetü’s-sünen ve’l-âsâr*, V, 140 (7081).

Zehebî, hadisin Buhârî ve Müslim’den birinin şartı üzere olmadığını, isnadının hasen olduğunu söylemiştir. Şuayb Arnaût, İbn Hibbân rivayeti için ravi Abdülkerim b. Abdillâh es-Sükkerî’nin tercemei haline vakıf olamadığını diğer ravilerin sika olduğunu, hadisi Hâkim’in başka bir tarikden rivayet edip Zehebî’nin “İsnadı hasendir” dediğini nakletmiştir. Bk. Zehebî, *Telhîsü’l-Müstedrek*, I, 484; Arnaût, *İbn Hibbân* (tahrîc), VII, 79.

<sup>1471</sup> İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, III, 434.

<sup>1472</sup> Dârekutnî, *Sünen*, II, 417-418 (1791).

İbn Hacer, senedde bulunan ravi Habîb b. Ebî Sabit’in sika, büyük fakih fakat irsal ve tedlisinin çok olduğunu belirtmiş, Şuayb Arnaût, müdellis olup an’ane ile rivayet ettiğinden hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla hadis zayıf bir hadistir. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 150; Arnaût, *Sünen* (tahrîc), II, 418; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), III, 437.

<sup>1473</sup> Bu tabir, rivayetin senedinde inkıtâ’ olduğunu, seneddeki ravilerden herhangi birinin şeyhinden hadisi sema’ yoluyla almadığını, seneddeki ravilerden biri veya birkaçının gaflet sahibi veya hıfz bakımından zayıf olduğunu yani rivayetin zikrolunan sebeplerden biri veya birkaçıyla isnadı itibariyle zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Bk. Ahmed Yücel, *Hadis İlminde Tenkid Terimleri*, İFAV, İstanbul 2015, s. 107-108.

<sup>1474</sup> İbn Hacer, *Telhîs*, II, 185; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, VII, 96.

rekatta Yâsin sûresini okurdu.<sup>1475</sup>

İbn Hacer, bu hadiste “ay” kelimesinin zikredilmesini garip saymıştır.<sup>1476</sup>

Aynî, Irâkî'nin, Hz. Peygamber'in husûf namazı kıldığının muttasıl isnadla sabit olmadığını söyledikten sonra Dârekutnî'nin rivayet ettiği İbn Abbas ve Hz. Âişe hadislerini<sup>1477</sup> zikredip ricalinin sika olduğunu belirttiğini nakledip taaccüb ettiğini ifade ettikten sonra “Ancak ricalinin sika olması senedinin muttasıl olmasını da müdrec olmadığını da gerektirmez.” demiştir.<sup>1478</sup>

### 2.2.7.3. Meşruiyeti ve Keyfiyeti

Âlimler husûf namazının meşruiyetinde ittifak etmişlerdir. Hz. Peygamber'in bu namazı kıldığı, kılınmasını emrettiği hasen ve sahih rivayetlerle sabittir. İbn Abbas bu namazı kılmıştır. Atâ, Hasan, Nehaî, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, İshak ve Ahmed de bu görüştedir.<sup>1479</sup> Muhaddis ve fakihler daha çok “Onları” yani güneş veya ayın tutulduğunu “gördüğünüzde namaz kılın”<sup>1480</sup> hadisini delil olarak zikretmişlerdir.<sup>1481</sup> Aynî, Mâlik'e göre ay tutulmasında namaz olmadığını söyleyip İbn Kudâme'nin *Muğni*'sinden, Mâlik'e göre ay tutulmasında sünnet de namaz da olmadığını<sup>1482</sup> nakletmiş ve Mâlik'in ehl-i ilim içinde tek kaldığını belirtmiştir.<sup>1483</sup> Halbuki İbn Kudâme Muvaffakuddîn *Muğni*'de, İbn Kudâme Şemsüddîn *eş-Şerhu'l-kebîr*'de Mâlik'in “Ay tutulması için sünnet yoktur.” sözünü nakletmişler fakat namaz kelimesini zikretmemişlerdir. Devamında İbn Abdilber'den naklen Mâlik'e ve Ebû Hanîfe'ye göre insanların ay tutulmasında münferid olarak ikişer rekat kılabileceklerini, cemaatle kılamayacaklarını söylemişlerdir.<sup>1484</sup> *Müdevvene*'de Mâlik'in ay tutulması namazıyla alakalı şöyle dediği nakledilmiştir: “Diğer nâfile

<sup>1475</sup> Dârekutnî, *Sünen*, II, 418 (1792).

Azîmâbâdî, hadisin senedinde bulunan ravi Said b. Hafis hakkında İbnü'l-Kattan'ın “halini bilmiyorum” sözünü nakletmiştir. Bk. Azîmâbâdî, *et-Ta'liku'l-muğni*, II, 418.

<sup>1476</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, II, 185.

<sup>1477</sup> Bk. Yukarıdaki 3 ve 4 numaralı rivayetler, s. 228.

<sup>1478</sup> Aynî, *a.g.e.*, VII, 96.

<sup>1479</sup> Bk. İbn Abdilber, *İstizkâr*, VII, 107; İbn Kudâme, *Muğni*, III, 321; İbn Kudâme Şemsüddîn, *a.g.e.*, V, 386.

<sup>1480</sup> Buhârî, *Küsûf* 1; Müslim, *Küsûf* 29.

<sup>1481</sup> İbn Kudâme, *a.g.e.*, III, 321-322; İbn Kudâme Şemsüddîn, *a.g.e.*, V, 386; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 402.

<sup>1482</sup> Bk. İbn Kudâme, *a.g.e.*, III, 321.

<sup>1483</sup> Aynî, *Binâye*, III, 147.

<sup>1484</sup> Bk. Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, I, 164; İbn Abdilber, *İstizkâr*, VII, 107; İbn Kudâme, *Muğni*, III, 321; İbn Kudâme Şemsüddîn, *a.g.e.*, V, 386.

namazlar gibi ikişer rekat kılar, dua ederler. Cemaat yapmazlar. Ay tutulması namazında, güneş tutulması namazı gibi sünnet de cemaat de yoktur.”<sup>1485</sup> Yukarıdaki nakillerden Mâlik’e göre de ay tutulması namazının meşru olduğu, ancak sünnet olmadığı ve cemaatle değil münferiden kılınacağı dolayısıyla Aynî’nin tespitinde isabet etmediği anlaşılmaktadır. Mâlikî mezhebinde meşhur olan görüşe göre ay tutulması namazı müstehaptır.<sup>1486</sup>

Âlimler, ay tutulduğunda kılınacak namazın şekli konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazı âlimlere göre diğer nâfile namazlar gibi kılınırken, bazılarına göre güneş tutulması namazı gibi kılınmaktadır: Sufyân-ı Sevrî ve ashab-ı re’y, diğer namazlar gibi her rekatta bir rükû olan iki rekat kılınacağı görüşündedir. Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Dâvûd ve İshak’a göre güneş tutulması namazı gibi her rekatta iki rükû bulunan iki rekatlı bir namazdır.<sup>1487</sup>

Bu namazın cemâatle mi münferiden mi kılınacağı konusunda da ihtilaf edilmiştir: Nehaî, Atâ, Hasan, Şâfiî, Ahmed, İshak, Ebû Sevr ve ehl-i hadise göre güneş tutulması namazında olduğu gibi ay tutulması namazı da cemaatle kılınmaktadır. “Onları gördüğünüzde namaz kılın.”<sup>1488</sup> hadisi delil olarak alınmış, husûf ve kûsuf namazlarının her yönden hükmünün bir olduğuna ve husûf namazının da cemaatle kılınabileceğine istidlâl edilmiştir. Buhârî’nin bab başlığında bu manaya işaret ettiği belirtilmiştir.<sup>1489</sup> İbn Abbas Basra halkına, her rekatta iki rükû olan iki rekat ay tutulması namazı kıldırması ve Hz. Peygamber’i kılarak gördüğü gibi kıldığını söylemiştir.<sup>1490</sup> Mâlik ve Hanefîlere göre, ay tutulması için cemaatle namaz kılınmaz fakat insanlar münferid olarak diğer nâfileler gibi ikişer rekat kılarlar.<sup>1491</sup> Delil olarak, Hz. Peygamber zamanında güneş tutulması olduğu gibi ay tutulmasının da olduğu fakat rivayetlerde Resûlullah’ın ay tutulması için cemâatle namaz

<sup>1485</sup> Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, I, 164.

<sup>1486</sup> Adevî, *Hâşiye alâ Kifâyeti’t-tâlib*, II, 194; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr, *Akrabu’l-mesâlik li mezhebi’l-imâm Mâlik*, Mektebetü Eyyûb, Kano-Nijerya 1420, s. 28.

<sup>1487</sup> Begavî, *Şerhu’s-sünne*, IV, 376-377; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehîd*, I, 497; Nevevî, *Minhâc*, VI, 309.

<sup>1488</sup> *Buhârî*, Kûsûf 1, 17.

<sup>1489</sup> Bk. İbn Battal, *a.g.e.*, III, 48-49; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 326.

<sup>1490</sup> Şâfiî, *Müsned*, I, 163-164; Begavî, *Şerhu’s-sünne*, IV, 376-377; Merginânî, *Hidâye*, İbn Kudâme, *Muğni*, III, 321-322; İbn Müflih, *Mübdî’*, II, 197.

Aynî ve Şuayb Arnaût, rivayetin zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. Aynî, *Umdetü’l-kârî*, VII, 96; Arnaût, *Şerhu’s-sünne* (tahrîc), IV, 377.

<sup>1491</sup> Sahnûn, *el-Müdevvenetü’l-kübrâ*, I, 164; İbn Battal, *a.g.e.*, III, 48; Begavî, *Şerhu’s-sünne*, IV, 376-377; İbn Rüşd, *a.g.e.*, I, 497; Nevevî, *Minhâc*, VI, 309.

kıldırıldığına dair bir sarâhat bulunmadığı, hatta imamların hiç birinden böyle bir nakil olmadığı söylenmiş, açıkça ifade edilmesi sabit olmadıkça cemaatin olmamasının asıl olduğu dolayısıyla “*namaz kılın*” sözünün, güneş tutulmasında cemaatle, ay tutulmasında münferid olarak kılın anlamında olduğu belirtilmiştir.<sup>1492</sup> Ebû Hanîfe’ye göre cemaatin caiz olduğu fakat sünnet olmadığı da söylenmiştir.<sup>1493</sup> Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Leys b. Sa’d, Ebû Yusuf, Muhammed ve İshak’a göre ay tutulmasında namaz cehridir.<sup>1494</sup>

Sonuç olarak rivayetler Hz. Peygamber’in bu namazı kıldığını, kılınmasını emrettiğini ortaya koymaktadır. Ancak âlimler namazın kılınışı şekli hakkında ihtilaf etmiş, bazıları diğer nâfile namazlar gibi kılınacağını, bazıları ise güneş tutulması namazı gibi bir namaz olduğunu söylemiştir.

## 2.8. İSTİSKÂ (YAĞMUR DUASI) NAMAZI

Bir yerde kuraklık olması durumunda halkın münferiden veya cemâat halinde, mescidde veya başka bir yerde Allah’tan bolluk ve berekete vesile olacak yağmur yağdırmasını istemesi, bunun için dua etmesi sünnettir. Bu dua, namazsız olabileceği gibi, istiskâ namazı denilen iki rekat namazdan veya farz namazlardan sonra yada cuma hutbesi esnasında hatibin dua edip cemaatin amin demesi şeklinde de olabilir.

### 2.8.1. İstiskâ Kavramı

Sözlükte, su ve benzeri bir şey içirmek,<sup>1495</sup> suvarmak, su içirmek, yağmur yağdırmak<sup>1496</sup> anlamlarındaki “saky” kökünden gelen “istiskâ” kelimesi, nehir ve kuyudan su almak,<sup>1497</sup> birinden içecek su, Allah’tan yağmur istemek<sup>1498</sup> anlamlarına gelmektedir. İstilahta, “İhtiyaç anında Allah’tan, kullarına yağmur vermesini

<sup>1492</sup> Bk. İbn Battal, *a.g.e.*, III, 48-49; Merginânî, *Hidâye*, I, 106; Mevsilî, *İhtiyar*, I, 242; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, II, 90; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, III, 69.

<sup>1493</sup> Aynî, *Umdetü’l-kârî*, VII, 95; a.mlf., *Binâye*, III, 147; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, III, 69; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 326.

<sup>1494</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 289; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, VII, 132; a.mlf., *Binâye*, III, 147; Ahmed b. Muhammed, *Akrabu’l-mesâlik*, s. 28; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 314.

<sup>1495</sup> İbn Fâris, *a.g.e.*, III, 84.

<sup>1496</sup> İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 2042; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, s. 1295-1296; Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyanüsü’l-basît*, III, 839.

<sup>1497</sup> Zebidî, *Tâcu’l-arûs*, XXXVIII, 294.

<sup>1498</sup> İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 2044; Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1296; Mütercim Âsım Efendi, *a.g.e.*, III, 840; Aynî, *Binâye*, III, 150.

istemektir.”<sup>1499</sup> “Senâ, iltica ve istiğfar ile Allah’tan yağmur yağdırmasını istemektir.”<sup>1500</sup> “Kuraklık olup yağmura şiddetli ihtiyaç duyulduğunda, su alınabilecek vadi, kuyu ve nehir yoksa yada var da yeterli değilse hususî bir şekilde, yağmur yağdırılmasını istemektir.”<sup>1501</sup> “Kıtlık anında, hadislerde beyan edildiği şekilde Allah’tan yağmur yağdırmasını istemektir.”<sup>1502</sup> şeklinde tanımlanmıştır.

İstiskâ kelimesi, Kurân-ı Kerîm’de iki yerde geçmektedir. Bunlardan birinde Hz. Musâ’nın kavmi için Allah’tan su dilediği, diğerinde ise Musâ’nın kavminin kendisinden su istediği belirtilmiştir: “*Bir vakit Musa, kavmi için su dilemişti.*”<sup>1503</sup> “*Kavmi kendisinden su istediği zaman Musa’ya, ‘Asânı taşa vur!’ diye vahyettik.*”<sup>1504</sup>

### 2.8.2. Rivayetler

1) Abdullah b. Zeyd şöyle dedi: Nebî istiskâ etmek (dua ve istiğfarda bulunmak) üzere (musallâya) çıktı ve ridâsını çevirdi.<sup>1505</sup>

Bu hadis, istiskânın meşru ve ridânın çevrilmesinin sünnet olduğunu göstermektedir. Ebu Hanîfe, istiskânın istiğfar ve dua olduğuna, onda cemâatle kılınan sünnet bir namaz bulunmadığına bu ve benzeri namaz zikredilmeyen istiskâ hadisleriyle istidlâl etmiştir. *Hidâye*’de belirtildiği üzere Ebû Hanîfe’ye göre istiskâ namazı münferid olarak kılınabilir. Ridânın çevrilmesi ise cumhura göre sünnet, Ebû Hanîfe’ye göre değildir. Zira ona göre Hz. Peygamber sünneti beyan için değil, durumları kıtlıktan bolluğa dönüşün diye tefâul/iyimserlik için çevirmiştir.<sup>1506</sup>

2) Enes b. Mâlik’den rivayet edildiğine göre bir cuma günü Resûlullah ayakta hutbe îrad ederken bir adam Dâru’l-kaza tarafında mevcut olan kapıdan mescide girdi ve Resûlullah’a ayakta yönelerek “Yâ Resûlallah! hayvanlar helâk oldu. Yollar kapandı. Allah’a dua et de bize yardım etsin.” dedi. Resûlullah ellerini kaldırdı ve şöyle dua buyurdu: “*Allahım! Bize yağmur yağdır. Allahım! Bize yağmur yağdır. Allahım! Bize yağmur yağdır.*”

<sup>1499</sup> Nevevî, *Mecmû’*, V, 68.

<sup>1500</sup> İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, II, 293.

<sup>1501</sup> İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, III, 70.

<sup>1502</sup> Ebu’l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, V, 169.

<sup>1503</sup> 2 Bakara 60.

<sup>1504</sup> 7 A’raf 160.

<sup>1505</sup> *Buhârî*, İstiskâ 1; *Müslim*, İstiskâ 1, 3.

<sup>1506</sup> Aynî, *Umdetü’l-kârî*, VII, 36-37.



Enes şöyle devam etti: Vallahi o sırada biz gökyüzünde ne kalın, ne ince bulut, hiçbir şey görmüyorduk. Bizim ile Sel dağı arasında o zaman ev, bina hiçbir şey yoktu. Derken Resûlullah'ın ardından, kalkan şeklinde bir bulut parçası çıka geldi. Semanın ortasına varınca yayıldı. Sonra yağmur yağmaya başladı. Güneşin yüzünü vallahi bir hafta görmedik. Sonra gelecek cuma günü yine Resûlullah ayakta hutbe îrad ederken o kapıdan bir adam girdi ayakta durup: “Yâ Resûlallah! Hayvanlar helâk oldu, yollar da kapandı. Allah'a dua buyur da artık bu yağmurları dindirsin.” dedi. Bunun üzerine Resûlullah ellerini kaldırdı ve “*Allahım! Üzerimize değil etrafımıza. Allahım! Bayırlara, dağlara, tepelere, dere içlerine ve otlaklara yağdır.*” diye dua buyurdu. Bunun üzerine yağmur kesildi. Ve (namazdan) çıktığımızda güneşte yürüdük.<sup>1507</sup>

Bu hadis, istiskânın dua ve istiğfar olduğunu, onda namaz olmadığını söyleyen Ebû Hanîfe için açık bir hüccettir. Ebû Hanîfe, istiskâda namazın meşru olmadığını değil, sünnet olmadığını söylemiştir.<sup>1508</sup> Bu hadis, duanın üç kere tekrarlandığını, istiskâ duasının, cuma hutbesine ve minberdeki duaya dahil edildiğini, istiskâ namazı kılınmayıp cuma namazıyla yetinildiğini ve bir zararı def etmek için yapılan duanın tevekküle mani olmadığını da göstermiştir. Ayrıca bu rivayette ridânın ters çevrilmesinden ve kıbleye dönülmesinden bahsedilmemiştir.<sup>1509</sup> Hadis, yağmur çok yağıp da zarar verdiğinde kesilmesinin istenmesinin de müstehap olduğunu göstermektedir. Ancak bu durumda namaz da sahrada toplanmak da meşru kılınmamıştır.<sup>1510</sup>

3) Âmir b. Hârice, dedesi Sa'd b. Mâlik'den rivayet ettiğine göre, bir kavim Resûlullah'a yağmurun azalmasından şikâyet etmişti. Resûlullah: “*Diz üstü oturup Yâ Rab, Yâ Rab! deyin.*” buyurdu. Yaptılar ve onlara yağmur yağdırıldı.<sup>1511</sup>

<sup>1507</sup> Buhârî, İstiskâ 6, 7; Müslim, İstiskâ 8.

<sup>1508</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 61; a.mlf., *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, V, 5-6.

<sup>1509</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 61.

<sup>1510</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 275.

<sup>1511</sup> Ebû Avâne, *Müsned*, II, 124 (2530); Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıvsat*, VI, 120 (5981); a.mlf., *Kitâbu'd-duâ*, III, 1784 (2194); Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 457 (2978); Ukaylî, *Kitâbu'd-duafâ*, III, 1021 (1323).

Buhârî, isnadında nazar, İbn Hacer senesinde ihtilaf olduğunu, Elbânî, hadisin münker olduğunu söylemiştir. Tehânevî ise, Ebû Avâne'nin *Sahih*'indeki hadislerin sahih olduğunu, dolayısıyla hadisin sıhhatinde ihtilaf olup bu gibi hadislerin hasen olduğunu belirtmiştir. Bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 457; İbn Hacer, *Telhîs*, II, 203; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zaıfe*, IV, 293 (1813); Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VIII, 181-182.

İbn Hacer bu ve aşağıdaki İbn Abbas rivayetini istiskânın dua olduğunu gösteren rivayetlerden saymıştır.<sup>1512</sup>

4) İbn Abbâs şöyle dedi: Bir bedevî Hz. Peygamber'e gelerek Ya Resûlallah! Sana öyle bir kavmin yanından geliyorum ki - kuraklık dolayısıyla – hiçbir çoban hayvan gütmeye gitmiyor ve erkek develerden hiç biri (zayıflıktan) kuyruğunu kaldıramıyor. Resûlullah hemen minbere çıkarak Allah'a hamd ettikten sonra “Allah'ım! Bize yardımcı olacak, âkibeti hayırlı, umumî, bol, sırlıklam eden, âcîl ve gecikmesiz bir yağmur ver.” diye duâ etti. Sonra minberden indi. Etraftan gelen herkes: (Bol yağmurla) ihya edildik, dedi.<sup>1513</sup>

5) Abdullah b. Zeyd'den rivayet edildiğine göre Nebî musallaya çıktı, istiskâda bulundu, kıbleye yönelip ridâsını ters çevirdi ve iki rekat namaz kıldı.<sup>1514</sup>

Diğer bir rivayetinde “İki rekatta da kırâatı cehrî okudu.” ilâvesi vardır.<sup>1515</sup>

Bu hadis, istiskânın meşruiyetini, Hz. Peygamber'in istiskâ için sahraya çıktığını, kıbleye yöneldiğini, ridâsını ters çevirdiğini, namaz kıldığını ve namazın iki rekat olduğunu göstermektedir.<sup>1516</sup> Bu hadis, Şâfî, Mâlik, Ahmed ve ulemanın cumhurunun ridâyı çevirmenin müstehap olduğu görüşünün de delilidir. Şâfî, Mâlik ve başkalarına göre bu, hem imam hem de cemaat için müstehaptır.<sup>1517</sup>

6) İbn Abbâs şöyle dedi: Resûlullah süslü elbiseleri terkedip eski elbise giyerek, mütevâzı bir vaziyette tezarru içinde çıktı ve musallaya kadar geldi. Sizin şu hutbeniz gibi hutbe okumadı. Fakat dua, tazarru ve tekbire devam etti. Sonra bayramda kıldığı gibi iki rekat namaz kıldı.<sup>1518</sup>

<sup>1512</sup> İbn Hacer, *Telhîs*, II, 192.

<sup>1513</sup> *İbn Mâce*, İkâme 154; Ebû Avâne, *Müsned*, II, 120 (2516).

Bûsîrî, hadisin isnadının sahih, ricâlinin sikât olduğunu söylemiştir. Elbânî, Bûsîrî'nin “isnadı sahihtir” sözüne itiraz etmiş, ravi Habib b. Ebî Sabit'in müdellis olduğunu ve İbn Abbas'dan an'ane ile rivayet ettiğini dolayısıyla hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnaût ise, Habib'in İbn Abbas'la karşılaşmış ondan hadis dinlediğini ve hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Bûsîrî, *Zevâid*, II, 97; Elbânî, *Zaifu Süneni İbn Mâce*, s. 95 (233); a.mlf., *İrvâü'l-galîl*, II, 145-146; Arnaût, *İbn Mâce*, II, 321.

<sup>1514</sup> *Buhârî*, İstiskâ 4; *Müslim*, İstiskâ 2, 4.

<sup>1515</sup> *Buhârî*, İstiskâ 16; *Ebû Dâvûd*, Salât 257; *Tirmizî*, Sefer 5.

<sup>1516</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 49-50.

<sup>1517</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 268.

<sup>1518</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 257; *Tirmizî*, Sefer 5; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 316 (1820); *İbn Mâce*, İkâmetü's-salât 153; *Ahmed*, III, 478 (2039); *Hâkim*, I, 474 (1219).

İbn Hacer hadisin senesinde bulunan İshak b. Abdillâh'ın makbul olduğunu, Tirmizî, hadisin hasen-sahih olduğunu, Zehebî, ravileri içinde mecruh bir ravi bilmediğini, Elbânî, hadisin hasen

Şâfiî, “bayramda kıldığı gibi” cümlesini delil alarak istiskâ namazında bayram tekbirleri gibi tekbir getirileceğini söylemiştir. Cumhur ise, sayıda, kırâatın cehrî oluşunda ve iki rekatin hutbeden önce oluşunda bayram namazı gibi bir namaz kıldığı yorumunu yapmıştır.<sup>1519</sup>

7) Enes b. Mâlik’den rivayet edildiğine göre halk kıtlığa uğradığında, Ömer, Abbâs b. Abdilmuttalib ile (onu vesile edinerek) istiskâ eder ve “Allahım! Bizler Peygamberimiz ile sana tevessül ederek senden isterdik de bize yağmur yağdırırdın. (Şimdi de) Peygamberimizin amcası ile tevessül ederek senden istiyoruz bize yağmur ihsan et” diye dua ederdi. Enes der ki: Onlara yağmur yağdırılırdı.<sup>1520</sup>

Hiz. Peygamber hayattayken onu vesile ederek yağmur duası yapıyorlardı. Hiz. Ömer, Hiz. Peygamber’in vefatından sonra amcası Hiz. Abbas’ı vesile ederek yağmur duası yapmıştır. Hiz. Ömer’in bu uygulaması, sâlih insanlarla ve ehl-i beyt ile şefâat talep etmenin müstehap olduğunu göstermektedir.<sup>1521</sup>

İbn Kudâme, salih insanlarla istiskâda bulunmanın müstehap olup bunun duanın kabulüne daha yakın olduğunu ve Hiz. Ömer’in, Hiz. Peygamber’in amcası Hiz. Abbas ile istiskâda bulunduğunu söyledikten sonra Muâviye’nin de Yezîd b. el-Esved el-Cüreşî ile istiskâda bulunduğunu nakletmiştir.<sup>1522</sup> Ahmed Nâim Efendi, istiskâ günü Hiz. Ömer’in, Hiz. Peygamber’in amcasıyla tevessülünün şekli, davranışları ve nasıl dua ettiğiyle alakalı geniş malûmat vermekte, nakiller yapmaktadır.<sup>1523</sup>

Görüldüğü üzere sahih rivayetlerin bir kısmı Hiz. Peygamber’in musallaya çıkıp yağmur duasında bulunduğunu, bir kısmı Cuma hutbesi esnasında dua ettiğini, bir kısmı da yağmur duasıyla beraber iki rekat namaz kıldığını haber vermektedir.

---

olduğunu, Şuayb Arnaût, hadisin senesinde bulunan Hişam b. İshak’ın “sadûk, hasenü’l-hadis” olduğunu ve bu sebeple isnadının ve hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadis, hasen bir hadistir. Bk. Zehebî, *Telhîsü’l-Müstedrek*, I, 474; İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 572; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I, 319 (1165); a.mlf., *Sahîhu Süneni’t-Tirmizî*, I, 309-310 (558); Arnaût, *Ebü Dâvûd* (tahrîc), II, 367; a.mlf., *Tirmizî* (tahrîc), II, 104.

<sup>1519</sup> Aynî, *Şerhu Ebî Dâvûd*, V, 10; Ebu’l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, III, 134.

<sup>1520</sup> *Buhârî*, İstiskâ 3.

<sup>1521</sup> Aynî, *Umdetü’l-kârî*, VII, 47-48; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 288.

<sup>1522</sup> İbn Kudâme, *Muğni*, III, 346.

<sup>1523</sup> Geniş bilgi için bk. Babanzâde, *a.g.e.*, III, 289-290.

### 2.8.3. Meşruiyeti, Keyfiyeti ve Hükümü

İstiskâ, kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir. Kitaptan delil, Allah'ın Hz. Nûh'dan naklettiği şu sözüdür: “*Dedim ki: Rabbinizden bağışlanma dileyin; çünkü o, çok bağışlayıcıdır. (O sayede) O, üstünüze bol yağmur indirir.*”<sup>1524</sup> Sünnetten delil, Hz. Peygamber'in birçok kez yağmur duası yaptığına, namaz kıldığına dair rivayetlerdir. Öncekiler ve sonrakiler bütün ümmet de istiskânın meşruiyetinde ittifak etmiştir.<sup>1525</sup>

Keyfiyetine gelince, istiskâ üç çeşittir: a) İnsanların münferiden veya cemâat halinde, mescidde veya başka bir yerde dua etmeleridir. Bu en alt mertebesidir. b) Beş vakit namazdan sonra<sup>1526</sup> yine münferiden veya cemâat halinde, veya cuma hutbesi esnasında hatip tarafından dua edilmesidir. Bu birincisinden daha faziletlidir. c) Musallada cemaatle iki rekat namaz ve hutbe ile yağmur talep etmektir. Bu en faziletlisidir.<sup>1527</sup>

İbn Hacer üç kısma ait rivayetleri nakletmiş, birinci kısmın rivayetleri olarak Umeyr hadisini,<sup>1528</sup> İbn Abbâs hadisini<sup>1529</sup> ve Âmir b. Hârice hadisini;<sup>1530</sup> İkinci kısmın rivayeti olarak Enes hadisini,<sup>1531</sup> üçüncü kısmın rivayeti olarak Abdullah b. Zeyd hadisini<sup>1532</sup> zikretmiştir.<sup>1533</sup> Her biriyle amel etmek mümkündür. Zira bir çeşidin zikredilmesi, sabit olan diğer bir çeşidin iptalini gerektirmez.<sup>1534</sup> Bu hususta

<sup>1524</sup> 71 Nûh 10-11.

<sup>1525</sup> İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 293; Osmânî, *Mevsûatü Fethi'l-mülhim*, V, 419.

<sup>1526</sup> Nevevî ve Aynî “farz namazdan sonra” diyerek namazı farzla kayıtlamışlardır. Kastallâni, Nevevî'nin farzla kayıtlamasına itiraz ederek “nâfile de olsa bir namazdan sonra” demiştir. Ahmed Nâim Efendi de “beş vakit namazın farz ve nâfilelerinden sonra” demiştir. Bk. Nevevî, *Minhâc*, VI, 267; Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, V, 6; Kastallâni, *İrşâdü's-sârî*, II, 235; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 251.

<sup>1527</sup> Râfiî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*, *a.g.e.*, II, 383; Nevevî, *Minhâc*, VI, 267; a.mlf., *Mecmû'*, V, 68; İbn Kudâme, *Muğnî*, III, 348-349; Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, V, 6; Kastallâni, *a.g.e.*, II, 235; Osmânî, *a.g.e.*, V, 419; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 251.

<sup>1528</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 259; *Tirmizî*, Sefer 5; *Nesâî*, İstiskâ 9.

Elbânî ve Şuayb Arnaût, hadisin sahih olduğunu, Etyûbî de ricâlinin tamamının *Sahîh*'in ricali olduğunu söylemiştir. Bk. Elbânî, *Sahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, I, 319 (1168); a.mlf., *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I, 309 (557); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 369; a.mlf., *Tirmizî* (tahrîc), II, 104; Etyûbî, *Zahîretü'l-ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ*, XVII, 64.

<sup>1529</sup> Bk. “Rivayetler” 4 numaralı hadis, s. 234.

<sup>1530</sup> Bk. “Rivayetler” 3 numaralı hadis, s. 233.

<sup>1531</sup> Bk. “Rivayetler” 2 numaralı hadis, s. 232.

<sup>1532</sup> Bk. “Rivayetler” 5 numaralı hadis, s. 234.

<sup>1533</sup> İbn Hacer, *Telhîs*, II, 192.

<sup>1534</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 273.

ihtilaf da yoktur. Zira Hz. Peygamber hepsini yapmıştır.<sup>1535</sup>

İstiskânın sünnet olduğunda ittifak vardır.<sup>1536</sup> Ancak istiskâda namaz hususu ihtilafıdır. Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre cemâatle namaz kılmak sünnettir. Ebû Hanîfe'ye göre ise namaz sünnet değildir. İstiskâ, dua ve istiğfardan ibarettir ancak insanlar münferid olarak kılarlarsa bu caizdir.<sup>1537</sup>

Aynî, Nevevî'nin "Ebû Hanîfe'den başka muhalif de yoktur."<sup>1538</sup> sözünün doğru olmadığını söylemiş ve İbrâhim en-Nahaî'nin de bu görüşte olduğunu, Hz. Ömer'in uygulamasının da böyle olduğunu İbn Ebî şeybe'den<sup>1539</sup> nakletmiştir.<sup>1540</sup> İhtilafın sebebi, bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in istiskâda namaz kıldığının zikredilmesi bazı rivayetlerde ise namazdan bahsedilmemesidir.<sup>1541</sup> İbn Rüşd, "Bu hususta söylenecek en fazla şey, namazın, istiskânın sıhhat şartı olmadığıdır. Ebû

<sup>1535</sup> Râfiî, *el-Azîz şerhu'l-Vecîz*, a.g.e., II, 383; İbn Kudâme, *Muğni*, III, 348-349; Nevevî, *Minhâc*, VI, 267; a.mlf., *Mecmû'*, V, 68; Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, V, 6; Kastallânî, a.g.e., II, 235; Osmânî, a.g.e., V, 419; Zafer Ahmed Tehânevî, a.g.e., VIII, 180; Babanzâde, a.g.e., III, 251.

<sup>1536</sup> İbn Rüşd, a.g.e., I, 499; Nevevî, a.g.e., VI, 267; Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, V, 5-6; Babanzâde, a.g.e., III, 261.

<sup>1537</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 267; Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, V, 5-6; a.mlf., *Umdetü'l-kârî*, VII, 36-37, 52-53. Babanzâde, a.g.e., III, 261. Ayrıca Hanbelî kaynaklar için bk. İbn Kudâme Şemsüddîn, *eş-Şerhu'l-kebîr*, V, 409; İbn Kudâme., *Muğni*, III, 334; İbn Müflih, *Mübdi'*, II, 203; Haccâvî, a.g.e., I, 317. Şâfiî kaynaklar için bk. Zekeriyya el-Ensârî, *Fethu'l-vehhâb*, I, 86; Hisnî, *Kifâyetü'l-ehyâr*, s. 228; Bâcûrî, *Hâşiye alâ Şerhi İbni'l-Kâsım*, I, 442. Malikî kaynaklar için bk. Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr alâ Akrabu'l-mesâlik*, nşr. Mustafa Kemâl Vasfî, Dârü'l-meârif, Kahire ts., I, 537; Adevî, *Hâşiye alâ Kifâyeti't-tâlib*, II, 203.

Ebû Hanîfe'ye göre istiskâda namaz konusu sıkıntılıdır. Ahmed el-Osmânî, Ebû Hanîfe'nin, namazın cemaatle kılınmasının caiz ve müstehap oluşunu değil, fukahânın istilâhındaki anlamıyla sünnet oluşunu kabul etmediğini ve müstehap olduğunun zahir olduğunu belirtmiştir. Mübârekpûrî, Hanefîlerin, imamlarının görüşü hakkında farklı nakillerde bulunduğunu belirtmiştir: Bazılarına göre, istiskâ namazının cemâatle kılınmasının meşruiyetini; bazılarına göre, cemâatle kılınmasının sünnet olduğunu kabul etmemiştir. Bazılarına göre, cemâatle kılınmasının sünnet ve müstehap olduğunu değil, müekked sünnet olduğunu kabul etmemiştir. Keşmîrî, *Hidâye*'deki "Peygamber istiskâ namazını bir seferde kılmış, bir başka seferde kılmamıştır. Dolayısıyla sünnet değildir" sözünü "yani müekked sünnet değildir. Aksi halde mutlak sünneti ve müstehaphı inkâr mümkün değildir. Zira *Hidâye* sahibi Hz. Peygamber'in bir sefer kıldığını söylemiştir" şeklinde yorumlamıştır. Daha sonra İbn Emîr el-Hâc'ın "Bazıları bize göre istiskâ namazı olmadığını söylemiştir. Bu yanlıştır. Doğru olan, namazın bize göre müstehap olduğudur" cümlesini nakletmiştir. Mübârekpûrî, Keşmîrî'nin yukarıdaki cümlelerini de naklettikten sonra "Ebû Hanîfe namazın sünnet ve müstehap olduğunu değil, müekked sünnet olduğunu kabul etmemiştir" yorumunu tenkid etmiş ve Ebû Hanîfe'nin razı olmayacağı bir yorum olduğunu söylemiştir. Durum böyle olsaydı Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf ve Muhammed arasında bir ihtilaf olmayacağını, oysaki bütün şarihlerin Ebû Hanîfe ile cumhur arasında ihtilaftan bahsettiklerini belirtmiştir. Bk. Osmânî, a.g.e., V, 421; Merginânî, *Hidâye*, I, 106; Keşmîrî, *el-Arfü's-şezî*, II, 54; Ebu'l-Hasen Mübârekpûrî, a.g.e., V, 170-171.

<sup>1538</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 267.

<sup>1539</sup> Bk. *İbn Ebî Şeybe*, V, 435-436 (8428), (8430), (8431).

<sup>1540</sup> Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 37.

<sup>1541</sup> İbn Rüşd, a.g.e., I, 499-500.

Hanîfe'nin dediği gibi sünneti olmadığı söylenemez.” demiştir.<sup>1542</sup>

Sahraya çıkmak da müstehap kabul edilmiştir. Zira bunda hem sünnete ittibâ vardır, hem de sahraya insanların çoğu, çocuklar, ay halindeki kadınlar, hayvanlar gelebilirler. Hem daha geniş hem de daha uygundur. Ancak faziletinden dolayı Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ istisnâ edilmiştir.<sup>1543</sup>

Cumhur, Hz. Peygamber'in namaz kıldığını belirten rivayetlerle istidlâl etmiştir.<sup>1544</sup> Namazdan bahsedilmeyen rivayetlerin bir kısmı ravinin unutmamasına hamlolunmuş, diğer bir kısmında ise cuma hutbesinde olduğundan ve hutbeden sonra namaz kılınacağından hutbeyle yetinilip namazdan bahsedilmediği yorumu yapılmıştır. Şâyet hiç namaz kılmamışsa bu istiskânın namaz olmadan sadece dua ile de yapılabileceğini gösterir ki bunun caiz olduğunda ihtilaf yoktur. Namazı isbat eden hadislerin takdim edileceği, zira onlarda ilâve bilgi olduğu ve ikisi arasında muâraza da olmadığı belirtilmiştir.<sup>1545</sup>

Namazın sünnet olmayıp İstiskânın, dua ve istiğfar olduğunu söyleyenler, “*Rabbinizden bağışlanma dileyin; çünkü o, çok bağışlayıcıdır.* (O sayede) *O, üstünüze bol yağmur indirir.*”<sup>1546</sup> âyetini delil almış, yağmurun inmesinin namaza değil istiğfara bağlandığını, dolayısıyla istiskâda aslolanın namaz değil, dua ve yalvarma olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca namazdan bahsetmeyen rivayetleri delil almışlardır.<sup>1547</sup> Hz. Peygamber'in istiskâ namazı kıldığını belirten rivayetleri ya “*Namazın caiz olduğunu beyan etmek içindir.*”<sup>1548</sup> Ya da “*Hz. Peygamber bu namazı bir kere kıldırılmış sonra terketmiştir dolayısıyla sünnet değildir.*”<sup>1549</sup> Veya “*Peygamber o namazı bir seferinde kılmış diğer bir seferinde kılmamıştır. Bu ise,*

<sup>1542</sup> İbn Rüşd, a.g.e., I, 499-500.

<sup>1543</sup> Osmânî, a.g.e., V, 421.

<sup>1544</sup> Nebevî, *Minhâc*, VI, 267; Aynî, *Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, V, 5-6.

<sup>1545</sup> Nebevî, a.g.e., VI, 267.

<sup>1546</sup> 71 Nûh 10-11.

<sup>1547</sup> Rivayetler için bk. *Buhârî*, istiskâ 6, 7; *Müslim*, İstiskâ 8; *Ebû Dâvûd*, Salât 259; *İbn Mâce*, İkâme 154; *Ebû Avâne*, *Müsned*, II, 120, 124 (2516), (2530); *Ukaylî*, *Kitâbu'd-duâfâ*, III, 1021 (1323); *Taberânî*, *el-Mu'cemü'l-kebir*, VIII, 239 (7822), XXIV, 312 (787); a.mlf., *el-Mu'cemü'l-evsat*, VI, 120 (5981); a.mlf., *el-Mu'cemü's-sagîr*, I, 236 (385); a.mlf., *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, II, 157 (1102); a.mlf., *Kitâbu'd-duâ*, III, 1784 (2194); *Beyhakî*, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 496 (6442). Bütün bu hadisler Ebû Hanîfe'nin, istiskânın, istiğfar ve duadan ibaret olduğu görüşünün şahitleridir. Bk. *Aynî*, *Umdetü'l-kârî*, VII, 52-53.

<sup>1548</sup> *Aynî*, a.g.e., VII, 61.

<sup>1549</sup> İbn Nuceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 293-294.

sünnet olduğunu değil caiz olduğunu göstermektedir.”<sup>1550</sup> şeklinde yorumlamışlardır.

Sonuç olarak rivayetlerde görüldüğü üzere istiskâ sadece dua ile yapılabildiği gibi cuma hutbesinde dua edilerek veya beş vakit namazdan ya da iki rekat namaz kıldıktan sonra dua edilerek de yapılabilmektedir. Bu hususta ihtilaf yoktur. Zira Hz. Peygamber hepsini yapmıştır. Ebû Hanîfe de namazın münferid olarak kılınabileceğini söylemiş cumhurdan farklı olarak yukarıda zikredildiği üzere namazın cemaatle kılınamayacağı veya müekked sünnet olmadığı ya da müstehap olmadığı kanaatine sahip olduğu nakledilmiştir. Hz. Peygamber’in bu namazı kıldığı sabit olduktan sonra bunun müstehap olmadığını söylemek ve rivayetleri yorumlamak isabetli değildir. Müekked olmadığı söylenebilir ki zaten müekked olduğunu söyleyen de yoktur.

Namazın şeklinde de ihtilaf edilmiştir: Bazılarına göre bayram namazı gibidir. Bayram tekbirleri gibi birinci rekatta yedi, ikinci rekatta beş tekbir getirilir.<sup>1551</sup> Bazılarına göre iki rekat diğer nâfile namazlar gibi kılınır.<sup>1552</sup>

Kırâatın cehrî olduğunda ittifak vardır. Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed, Şâfîî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel bu görüştedir.<sup>1553</sup> İstiskâ namazında ezan ve kâmet yoktur.<sup>1554</sup> Bu hususta ihtilaf da yoktur.<sup>1555</sup>

## 2.9. TÖVBE NAMAZI

Allah, bütün mü’minlerin tövbe etmesini emretmiş, tövbesi kabul edilen

<sup>1550</sup> Aynî, *a.g.e.*, VII, 53.

<sup>1551</sup> Saîd b. Müseyyeb, Ömer b. Abdilaziz, Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm, Dâvûd, Ahmed ve Şâfîî bu görüştedir. Delilleri, İbn Abbâs’ın “Bayramda kıldığı gibi iki rekat namaz kıldı” (*Ebû Dâvûd*, Salât 257; *Tirmizî*, Sefer 5) rivayeti ile Câfer b. Muhammed’in, babasından, Peygamber, Ebû Bekir, Ömer ve Ali’nin istiskâ namazında birinci rekatta yedi, ikincide beş tekbir aldığını belirten rivayetidir (*Abdurrazzak*, III, 85).

<sup>1552</sup> Bu, Mâlik, Evzaî, Ebû Sevr ve İshak’ın mezhebidir. Delilleri Abdullah b. Zeyd (*Buhârî*, İstiskâ 4; *Müslim*, İstiskâ 2, 4) ve Ebu Hüreyre (*İbn Mâce*, İkâme 153, *Ahmed*, XIV, 73 (8327)) rivayetidir. Bunlarda tekbirden söz edilmemiştir. Zahir olan, tekbir getirmemiş olduğudur. Bk. İbnü’l-Münzir, *Evsat*, IV, 368; İbn Kudâme, *Muğni*, III, 335-336.

<sup>1553</sup> İbnü’l-Münzir, *Evsat*, IV, 368; Nevevî, *Minhâc*, VI, 269; Keşmîrî, *el-Arfü’ş-şezî*, II, 55; Babanzâde, *a.g.e.*, III, 261.

<sup>1554</sup> *İbn Mâce*, İkâme 153; *Ahmed*, XIV, 73 (8327); XXII, 231 (14329); *İbn Huzeyme*, II, 338 (1422); Tahâvî, *Meâni’l-âsâr*, I, 325 (1907); İbnü’l-Münzir, *Evsat*, IV, 363.

Hadisin senesinde bulunan ravi Numan b. Raşid hakkında İbn Hacer *Takrîb*’de “sadûk, seyyiu’l-hıfz” demiş, *Tehzîb*’de hakkında “zaîf”, “leyse bi şey”, “kesîru’l-galat”, “sadûkun fihi za’fun”, “sikaton” nakilleri yapmıştır. Elbânî hadisin zayıf, Şuayb Arnaût, Numan zayıf bir ravi olduğundan isnadın zayıf, hadisin sahih li gayrihi olduğunu belirtmiştir. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 564; a.mlf., *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IV, 230-231; Elbânî, *Zaîfu Süneni İbn Mâce*, s. 94 (232); Arnaût, *İbn Mâce* (tahrîc), II, 319; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XIV, 73.

<sup>1555</sup> Nevevî, *Minhâc*, VI, 269; İbn Kudâme, *Muğni*, III, 337.

kimsenin kurtuluşa erdiğini haber vermiştir.<sup>1556</sup> Hz. Peygamber de günah işleyen kimsenin, güzelce abdest alıp iki rekat namaz kılmasını ve Allah'tan af dilemesini teşvik etmiş, böyle yapması durumunda affedileceği müjdesini vermiştir.<sup>1557</sup>

### 2.9.1. Tövbe Kavramı

Tövbe kelimesi sözlükte, dönmek,<sup>1558</sup> günden dönmek<sup>1559</sup> anlamındadır. Asıl anlamı dönmektir ancak günden dönmek anlamında galip olmuştur.<sup>1560</sup> İstılahta ise, “Zemmedilen işlerden methedilen işlere dönmektir.”<sup>1561</sup> “Allah'tan uzak olmaktan, Allah'a yakın olmaya dönüşür.”<sup>1562</sup> “Günahı terketmek, işlediğine pişman olarak bir daha yapmamaya karar vermektir.”<sup>1563</sup> “İşlenen günden, sırf günah olduğu için pişman olmak, gücü yettiği halde bir daha o günaha dönmemeye karar vermektir.” şeklinde tanımları yapılmıştır. Bu son tanıma göre mesela şarap içtiğine başı ağrıdığı için pişman olan veya zina etmeye gücü olmayıp onu terketmeye karar veren kişi şer'an tövbe etmiş sayılmaz.<sup>1564</sup>

Tövbe ile istiğfar (bağışlanma istemek) arasında fark vardır. Tövbe, günahı terketmek, işlediğine pişman olmak ve bir daha işlememeye karar vermektir. İstiğfarda bunlar yoktur. Bu nedenle başkası için istiğfar edilir ama tövbe yapılamaz.<sup>1565</sup>

Kitap, sünnet ve ümmetin icmâi tövbe etmenin gerekli olduğunu göstermektedir. Küçük olsun büyük olsun, zâhirî olsun kin ve haset gibi batınî olsun her türlü günden tövbe etmek ittifakla vâciptir.<sup>1566</sup> Tövbenin hemen yapılması da vâciptir. Zira ertelenmesinde harama ısrar sözkonusudur.<sup>1567</sup> Günahların bir kısmından tövbe edilirse sadece o günahlar hakkında tövbe edilmiş sayılır.<sup>1568</sup>

<sup>1556</sup> 24 Nûr 31.

<sup>1557</sup> Bk. “Rivayetler”1 numaralı hadis, s. 241.

<sup>1558</sup> İbn Fâris, *a.g.e.*, I, 357.

<sup>1559</sup> Cevherî, *a.g.e.*, I, 91; İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 454; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, s. 62; Zebidî, *Tâcu'l-arûs*, II, 77; Cürcânî, *a.g.e.*, s. 63.

<sup>1560</sup> Mütercim Asım Efendi, *a.g.e. s.*, I, 81.

<sup>1561</sup> Cürcânî, *a.g.e.*, s. 63; Adevî, *Hâşiye alâ Kifâyeti't-râlib*, IV, 314.

<sup>1562</sup> İbn Allân, bu tanımın, en güzel tanım olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Allân, *Delîlü'l-fâlihîn*, I, 87.

<sup>1563</sup> Keşmîrî, *a.g.e.*, I, 384.

<sup>1564</sup> Muhammed Tehânevî, *a.g.e.*, I, 524.

<sup>1565</sup> Keşmîrî, *a.g.e.*, I, 384.

<sup>1566</sup> Nevevî, *Riyâzü's-sâlihîn*, nşr. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1979, s. 10-11; İbn Allân, *a.g.e.*, I, 88.

<sup>1567</sup> Cürcânî, *a.g.e.*, s. 63.

<sup>1568</sup> Nevevî, *a.g.e.*, s. 11.



Ehl-i sünnete göre tövbenin üç şartı vardır: a) Günahı terketmek. b) Onu yaptığına pişman olmak. c) Bir daha yapmamaya karar vermek.<sup>1569</sup>

Bu üç şarttan biri eksik olursa, tövbe edilmiş olmaz. İşlenen günah kul hakkını ilgilendiriyorsa, ondan tövbe etmenin dördüncü şartı vardır. O da, kul hakkından arınıp kurtulmaktır. Şöyleki bu hak, mal ve benzeri bir şeyse, onu sahibine geri verir. Eğer zina isnadında bulunmak gibi bir suçtan dolayı ceza görmeyi gerektiriyorsa, hak sahibine kendisini cezalandırma yetkisi verir veya ondan kendini bağışlamasını ister. Eğer bu kul hakkı, birini çekiştirme suçu ise, o kimseden af diler.<sup>1570</sup> Kul hakkından arınmaması durumunda, hakkullah için tövbe geçerli olsa da kul hakkı devam eder.<sup>1571</sup> Zira kul hakkından arınmak vâcip ise de tövbenin sahih olması için şart değildir.<sup>1572</sup>

### 2.9.2. Rivayetler

1) Ali şöyle dedi: Ebû Bekir bana bir hadis rivayet etti. Ebû Bekir doğru söyledi. Ebû Bekir'in rivayet ettiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: “*Kul bir günah işler, sonra kalkar güzelce abdest alır ve iki rekat namaz kılıp Allah'tan affını isterse Allah onu mutlaka bağışlar.*” Sonra Resûlullah şu âyeti okudu: “*Onlar, çirkin bir iş yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı zikredip (namaz kılıp) hemen günahlarının bağışlanmasını isteyenlerdir. Allah'tan başka günahları kim bağışlar? Ve işledikleri (günah) üzerinde bile bile ısrar etmezler.*”<sup>1573,1574</sup>

<sup>1569</sup> Nevevî, *a.g.e.*, s. 10-11; Menûfî, *Kifâyetü't-tâlib*, IV, 316; Muhammed Tehânevî, *a.g.e.*, I, 525.

<sup>1570</sup> Nevevî, *a.g.e.*, s. 11.

<sup>1571</sup> Bu son şartın zahirinden, kul hakkından arınmanın tövbenin sıhhat şartı olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Nevevî'nin de onayladığı, hakkullah hususunda tövbenin sahih olduğu ve kul hakkının devam ettiği. İbn Allân, *a.g.e.*, I, 90.

<sup>1572</sup> Menûfî, *a.g.e.*, IV, 316; Adevî, *Hâşiye alâ Kifâyeti't-tâlib*, IV, 316.

Mutezile, tövbenin geçerli olabilmesi için üç şart saymaktadır: a) Hakkı sahibine iâde etmek. b) O günaha bir daha dönmek. c) Pişmanlığın devam etmesi. Bu şartlar ehl-i sünnete göre tövbenin sahih olabilmesi için gerekli değildir. Hakların iadesi kendi başına vâciptir. Başka bir günahdan pişman olmaya bir etkisi yoktur. Günaha bir daha dönmemeye gelince, kişi bazen bir şeye bir süre pişman olur sonra o şey onun için ortaya çıkabilir. Sonuç olarak kişi günahı bir kez daha işlerse tekrar tövbe etmesi gerekir. Pişmanlığa devam etmesine gelince bunda, dinde nefyedilen zorluk vardır. Bk. Muhammed Tehânevî, *a.g.e.*, I, 524.

<sup>1573</sup> 3 Âli İmrân 135.

<sup>1574</sup> *Ebû Dâvûd*, Salât 359; *Tirmizî*, Salât 183; *İbn Mâce*, İkâme, 193; *Ahmed*, I, 179 (2); *İbn Hibbân*, II, 390 (623).

Tirmizî ve İbn Kesir, hadisin hasen olduğunu, İbn Hacer senedinin ceyyid, Ahmed Muhammed Şakir, isnadının sahih, Elbânî, hadisin sahih-hasen olduğunu, Şuayb Arnaût, hadisin isnadının hasen olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm*, III, 194 (Âli İmrân, 135); İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 137; Şakir, *Müsned* (tahrîc), I, 165; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî*

Tîbî, “Allah’ın zikrine koşun.”<sup>1575</sup> âyetinde olduğu gibi bu âyetteki “zikir” lafzının da namaza hamledilmesi gerekir ki hadisteki “iki rekat namaz” lafzına uygun olsun, demiştir.<sup>1576</sup>

Tövbe anında abdest almak ve iki rekat namaz kılmak bu rivayetle kuvvet kazanmaktadır.<sup>1577</sup> Rivayet, günahtan tövbe anında namaz kılmanın müstehap olduğunu göstermekte ve bu namaza istiğfar namazı veya tövbe namazı denilmektedir.<sup>1578</sup> Abdest ve namaz istiğfarın adabındandır ve istiğfara ziyade ihtimamı, günaha pişmanlığın büyüklüğünü göstermektedir.<sup>1579</sup>

2) Ebu’d-Derda, Resûlullah’ın şöyle buyurduğunu işittim, dedi: “Bir Müslüman bir günah işler, sonra abdest alıp iki ya da dört<sup>1580</sup> rekat farz veya nâfile kılar sonra da Allah’a istiğfarda bulunursa, mutlaka Allah onu affeder.”<sup>1581</sup>

3) Hasan-ı Basrî’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “Bir kul bir günah işler, sonra güzelce abdest alıp boş bir araziye çıkar, orada iki rekat namaz kılıp o günahından dolayı Allah’a istiğfarda bulunursa, mutlaka Allah onu bağışlar.”<sup>1582</sup>

4) Büreyde’den rivayet edildiğine göre Resûlullah bir sabah Bilal’i çağırdı ve şöyle dedi: “Ey Bilal! Ne yaparak cennete girmekte benim önüme geçtin? Dün gece cennete girdim ve önümde senin ayak sesini duydum.” Bilal “Yâ Resûlallah! Her

---

*Dâvûd*, I, 416 (1521); a.mlf., *Sahîhu Süneni’t-Tirmizî*, I, 234 (406); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), II, 630; *Tirmizî* (tahrîc), I, 458; *İbn Mâce* (tahrîc), II, 403; *İbn Hibbân* (tahrîc), II, 390.

<sup>1575</sup> 62 Cuma 9.

<sup>1576</sup> Tîbî, *Kâşifan hakâiki’s-sünen*, IV, 1247.

<sup>1577</sup> İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-azîm*, III, 193.

<sup>1578</sup> Ebu’l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, IV, 366.

<sup>1579</sup> Halîl b. Ahmed es-Sehârenpûrî, *Bezlu’l-mechûd*, Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut ts., VII, 378.

<sup>1580</sup> Burada Sehl isimli ravi tereddüt etmiştir. Bk. *Ahmed*, XLV, 530-531 (27546).

<sup>1581</sup> *Ahmed*, XLV, 530-531 (27546); Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, V, 186 (5026); a.mlf., *Kitâbu’d-dua*, s. 1626 (1848).

Heysemî, hadisin senesinde bulunan Sadaka b. Ebî Sehl’den bahseden kimseyi görmediğini söylemiş, Şuayb Arnaût ise, Sadaka ve diğer ravi Kesîr’den birçok kimsenin rivayette bulunduğunu ve İbn Hibbân’ın onları *Sikât*’ında zikrettiğini, diğer ravilerin sika olduğunu ve hadisin isnadının hasen olduğunu, Hamza ez-Zeyn de, ravi Kesîr’i İbn Hibbân ve Saîd b. Âmir’in sika saydığını, Buhârî’nin sükut ettiğini, Kattân ve Ebû Hâtim’in meçhul saydığını halbuki meçhul olmadığını ve isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadisin isnadı, hasen veya sahihtir. Bk. Heysemî, *a.g.e.*, II, 38; Arnaût, *Müsned*, (tahrîc) XLV, 531; Zeyn, *Müsned* (tahrîc), XVIII, 582.

<sup>1582</sup> Beyhakî, *Şuabu’l-îmân*, IX, 295 (6679).

İbn Hacer, hadisin senesinde bulunan Ahmed b. Abdilcebbar’ın zayıf olduğunu söylemiştir. Ayrıca hadis mürsel olarak rivayet edilmiştir. Elbânî de, bu iki duruma dikkat çekerek hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Bk. İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, s. 81; Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’z-zâife*, IX, 117 (4115); a.mlf., *Zaifu’t-Tergîb*, I, 212 (413).

günah işlediğimde iki rekat namaz kıldım. Her abdestim bozulduğunda abdest aldım.” cevabını verdi.<sup>1583</sup>

Rivayetler, işlenen günahattan sonra güzelce abdest alınıp iki rekat namaz kılındıktan sonra Allah’tan af dilenilmesini tavsiye etmekte, bu durumda günahların affedileceğini haber vermektedir.

### 2.9.3. Tövbe Namazının Meşruiyeti ve Hükümü

Hz. Peygamber herhangi bir günah işleyen kimsenin, güzelce abdest alıp iki rekat namaz kılmasını ve istiğfarda bulunmasını teşvik etmiş, bu durumda günahlarının bağışlanacağını bildirmiştir. Bazı hadis kaynakları “Tövbe Namazı” başlığı altında ilgili rivayetleri nakletmiş,<sup>1584</sup> fıkıh kitapları da tövbe namazına yer vermiş, bir kısmı mendup olduğunu söylemekle yetinirken,<sup>1585</sup> bir kısmı ilgili bazı rivayetleri de zikretmiştir.<sup>1586</sup> Bazı eserler tövbe namazının tövbeden önce iki rekat olarak tövbenin sünneti niyetiyle kılınacağını, tövbeden sonra da kılınabileceğini belirtirken<sup>1587</sup> bazısı bu namazın, tövbeden önce iki rekat olarak kılınacağını, tövbeden sonra kılınan iki rekat sünnet olsa da ona tövbe namazı denilemeyeceğini söylemiştir.<sup>1588</sup> Rivayetlerde de tövbenin namazdan sonra yapılacağı ifade edilmektedir. Fıkıh kitaplarında tövbe namazının hükmü, sünnet-mendup olarak belirtilmiştir.<sup>1589</sup> Keşmîrî, tövbe namazı hakkındaki hadisin senedinin hasen olduğunu ancak bu namazla alakalı bir takım sûre ve kayıt tayininin aslının olmadığını söylemiştir.<sup>1590</sup>

<sup>1583</sup> *İbn Huzeyme*, II, 213-214 (1209).

A’zamî, hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. A’zamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc) II, 213.

<sup>1584</sup> Tirmizî, “Tövbe Anında Namazla İlgili Rivayetler” başlığı; Münzirî, “Tövbe Namazı Hakkında Teşvik” başlığı altında ilgili rivayetleri zikretmiştir.

<sup>1585</sup> Bk. İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, II, 473; a.mlf., *Minhatü’l-Hâlık*, II, 90; Şirbînî, *İkna’*, I, 277.

<sup>1586</sup> Bk. İbn Kudâme, *Muğni*, II, 553; İbn Kudâme Şemsüddîn, a.g.e., IV, 157; Behûtî, *Dekâiku üli’n-nuhâ*, I, 250; a.mlf., *Keşşâfu’l-kınâ*, I, 527; Rahyabânî, a.g.e., I, 579; Ebu’l-Hasen Ahmed b. Muhammed el-Mehâmilî, *Lübâb fi’l-fikhu’s-Şâfi*, el-Medinetü’l-münevvera, 1416, s. 142.

<sup>1587</sup> Câvî, a.g.e., s. 107.

<sup>1588</sup> Büceyremî, *Tuhfetü’l-habîb alâ Şerhi’l-Hatîb*, II, 75-76.

<sup>1589</sup> Bk. Behûtî, *Dekâiku üli’n-nuhâ*, I, 250; a.mlf., *Keşşâfu’l-kınâ*, I, 527; Rahyabânî, a.g.e., I, 579; Şirbînî, *İkna’*, I, 277; Abdurrahman b. Abdillâh el-Ba’lî el-Hanbelî, *Keşfü’l-muhadderât ve’r-riyâzu’l-müzhirât li şerhi ehsari’l-muhtasarât*, nşr. Muhammed b. Nasr el-Acemî, Dârü’l-beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 2002, I, 158; İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, II, 473; a.mlf., *Minhatü’l-Hâlık*, II, 90; *el-Mevsûatu’l-fikhiyye*, XXVII, 164.

<sup>1590</sup> Keşmîrî, a.g.e., I, 384.

## 2.10.İhrama Giriş Namazı

Hac ve umrenin farzlarından biri de ihrama girmektir. Mekke ve yakın çevresine “Harem”, onu çevreleyen ikinci bölgeye “Hil”, bu alanlar dışında kalan yerlere de “âfâk” denilmiştir. Kişiler oturdukları yerlere göre bu üç bölgeden birinde ihrama girer,<sup>1591</sup> hac ve umre tamamlanıncaya kadar ihramdan çıkmayıp, ihram yasaklarına riâyet ederler. İhrama girmek isteyen kişinin iki rekat namaz kılması sünnettir.

### 2.10.1. İhram Kavramı

Kök anlamı yasak ve haram olan “ihram” kelimesi,<sup>1592</sup> sözlükte kök anlamıyla bağlantılı olarak Harem-i Mekke’ye girmek, haram aya girmek, haram kılmak, ihrama girmek anlamlarına gelmektedir.<sup>1593</sup> İstılahta, bir kimsenin hac veya umre ya da hem hac hem umre yapmak niyeti ile sair zamanlarda helal olan bazı davranışları kendisine haram kılması demektir. Bu da cumhura göre niyetten, Hanefîlere göre niyet ve telbiyeden ibarettir.<sup>1594</sup> İhramın farzları, vâcipleri ve sünnetleri vardır. İhramın sünnetlerinden biri de namazdır.

### 2.10.2. Rivayetler

1) İbn Ömer’den rivayet edildiğine göre Resûlullah Zü’l Huleyfe’de iki rekat namaz kıları.<sup>1595</sup>

Buhârî rivayetinde Nâfi’, İbn Ömer’in Huleyfe mescidine gelip namaz kıldığını, sonra da “Hz. Peygamber’i böyle yaparken gördüm.” dediğini nakletmiştir.<sup>1596</sup>

Bu hadisin, ihrama girmek isteyen kişinin iki rekat namaz kılmasının sünnet olduğunu gösterdiği, terkedilmesi durumunda faziletin kaçırılmış olacağı, bir günah

---

<sup>1591</sup> Harem bölgesinde ikamet edenler hac için buldukları yerde, umre için “Hil” bölgesine çıkarak; Hil bölgesinde bulunanlar, umre ve hac için buldukları yerde; hangi maksatla olursa olsun Harem bölgesine girecek olan âfâkiler, Hil bölgesini çevreleyen Mîkat sınırları denilen beş noktadan birinde veya hizalarında ihrama girerler. Mîkat sınırlarından önce de ihrama girilebilir. Bk. İsmail Karagöz, Mehmet Keskin ve Halil Altuntaş, *Hac İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara 2007, s. 53-57.

<sup>1592</sup> İbn Fâris, *a.g.e.*, II, 45.

<sup>1593</sup> Zebîdî, *Tâcü’l-arûs*, XXXI, 453-354; Mütercim Asım Efendi, *a.g.e.*, III, 424-425.

<sup>1594</sup> Mahmud Abdurrahman Abdülmun’im, *a.g.e.*, I, 81; Karagöz, Keskin ve Altuntaş, *a.g.e.*, s. 49-52.

<sup>1595</sup> *Müslim*, Hac 21.

<sup>1596</sup> *Buhârî*, Hac 29.

veya kurban gerektirmediği belirtilmiştir.<sup>1597</sup>

2) Câbir'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (Zü'l-Huleyfe) mescidinde namaz kıldı.<sup>1598</sup>

Bu namazın ihram namazı olduğu belirtilmiştir.<sup>1599</sup>

3) İbn Abbâs'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah hacetmek üzere çıktı ve Zü'l-Huleyfe'deki namazgahında iki rekat namaz kıldı.<sup>1600</sup>

İbn Hacer *Telhis*'da ihram namazıyla alakalı bu üç rivayeti nakletmiştir.<sup>1601</sup>

Rivayetler, Hz. Peygamber'in Zü'l-Huleyfe'de iki rekat namaz kıldığını, bu namazın ihram namazı olduğunu ve ihrama girmek isteyen kişinin iki rekat namaz kılmasının sünnet olduğunu göstermektedir.

### 2.10.3. İhram Namazının Meşruiyeti, Hükümü ve Keyfiyeti

İbn Teymiyye ihram namazı hakkında iki görüş nakletmiş ve ikincisinin daha tercih edilir olduğunu belirtmiştir: a) Farz bir namazdan veya tatavvu vaktiyse tatavvu bir namazdan sonra ihrama girmek müstehaptır. b) Kişi farz bir namaz kılıyorsa ondan sonra ihrama girer. Kılmıyorsa ihram için özel bir namaz yoktur.<sup>1602</sup> İbnü'l-Kayyim, Hz. Peygamber'in öğlenin farzı dışında ihram için iki rekat namaz

<sup>1597</sup> Kâdî İyâz, *a.g.e.*, IV, 179; Nevevî, *Minhâc*, VIII, 131-132; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, V, 459; Osmânî, *a.g.e.*, VI, 289; Hererî, *a.g.e.*, XIII, 284.

<sup>1598</sup> *Müslim*, Hac 147.

<sup>1599</sup> Bk. Nevevî, *a.g.e.*, VIII, 239; Osmanî, *a.g.e.*, VI, 352; Hererî, *a.g.e.*, XIV, 25.

<sup>1600</sup> *Ebû Dâvûd*, Menâsik 20; *Ahmed*, IV, 188-189 (2358); *Hâkim*, I, 620-621 (1657); Beyhakî, *Sünen*, V, 57 (8979).

İbn Hacer, hadisin senedinde bulunan Huseyf b. Abdirrahman hakkında "zaîfu'l-hadis", "leyse bi hucce", "leyse bihi be's", "sika", "kendisinden bir sika rivayette bulunursa hadisinde ve rivayetinde bir beis yoktur", "sadûk", "muzdaribu'l-hadis" gibi nakillerde bulunmuştur. Hâkim, hadisin Müslim'in şartı üzere sahih olduğunu söylemiş, Zehebî de onu onaylamıştır. Elbânî ise hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Şuayb Arnaût, Hâkim'in sözünü ve Zehebî'nin ona muvâfakatını belirttikten sonra "halbuki ravilerden İbn İshak ve Huseyf'la Müslim ihticâc etmemiştir" diyerek itiraz etmiş, İbn İshak'ın tahdisi açıkça belirttiğini, Huseyf'in muhtelefün fihi biri ve hadisinin mütâbaata elverişli olduğunu dolayısıyla hadisin hasen li gayrihi olduğunu söylemiştir. Ahmed Muhammed Şâkir ise, Münzirî'nin Husayf'ı zayıf saydığını, hakkında çok ihtilaf edildiğini halbuki sika olduğunu, İbn Maîn ve İbn Sa'd'ın onu tevsik ettiğini, Buhârî'nin bir cerh zikretmeden *Kebir*'inde onun tercemei halinden bahsettiğini, *Zuafa*'sında da zikretmediğini söylemiştir. Dolayısıyla hadisin hasen olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Hâkim, *Müstedrek*, I, 621; Zehebî, *Telhîsu'l-Müstedrek*, I, 621; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 543; Şâkir, *Müsned* (tahrîc), III, 75, II, 416; Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc), III, 184, a.mlf., *Müsned* (tahrîc), IV, 189; Elbânî, *Zaîfu Sünen-i Ebî Dâvûd*, s. 140 (1770).

<sup>1601</sup> İbn Hacer, *Telhîsu'l-habîr*, II, 454-455.

<sup>1602</sup> İbn Teymiyye, *Menâsikü'l-haccı ve'l-umre*, nşr. Hüseyin b. Muhammed b. Abdillâh Âlü's-şeyh, y.y. 1415, s. 31.

kıldığının nakledilmediğini söylemiştir.<sup>1603</sup> Mubârekpûrî de, “Bana göre naslardan zahir olan Hz. Peygamber’in kıldığı belirtilen iki rekatın öğlenin farzı olduğudur.” diyerek tercihinin belirtmiş ve İbn Teymiyye ile İbnü’l-Kayyim’in sözlerini nakletmiştir.<sup>1604</sup> Ahmed Sehârenpûrî (1852/1927) ile Emin Mahmud Hattâb (1884-1968) ise Hz. Peygamber’in kıldığı iki rekat namazın ihram namazı veya öğlenin farzı olabileceğini, seferî olduğu için iki rekat kıldığını söylemişlerdir.<sup>1605</sup>

Ali el-Kârî, bu namazın öğle namazı olduğunun söylendiğini belirtip İbnü’l-Kayyim’in sözlerini naklettikten sonra, İbn Hacer’in, bunu garip görüp İbnü’l-Kayyim’in sandığı gibi olmadığını söylediğini ve *Sahîhayn*’dan Hz. Peygamber’in Zü’l-Huleyfe’de iki rekat namaz kıldığına dair rivayeti<sup>1606</sup> naklettiğini belirtmiştir. Garip oluşunu ise, rivayette İbnü’l-Kayyim’in iddiasına delâlet eden bir şey olmadığıyla açıklamıştır.<sup>1607</sup>

Muhaddis ve fukahanın çoğu, ihramdan önce iki rekat namazın meşrû ve sünnet olduğunu, Hz. Peygamber’in kıldığı namazın ihram namazı olduğunu belirtmiştir.<sup>1608</sup> Hasan-ı Basrî’nin, Hz. Peygamber’in kıldığı namazın sabah namazı olduğunu söylediği, ona göre ihrama farz namazdan sonra girilmesinin müstehap olduğu nakledilmiş fakat hadislerin zahirinden anlaşılan ve doğru olan görüşün cumhurun görüşü olduğu belirtilmiştir.<sup>1609</sup>

Görüldüğü gibi hadislerde Hz. Peygamber’in Zü’l-Huleyfe’de kıldığı belirtilen iki rekat namazı, Hasan-ı Basrî sabah namazı olarak, İbnü’l-Kayyim ve son

<sup>1603</sup> İbnü’l-Kayyim, *Zâdu’l-meâd*, II, 101.

<sup>1604</sup> Ebu’l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, VIII, 475-475.

<sup>1605</sup> Sehârenpurî, *a.g.e.*, VIII, 369; Hattâb, *Tekmiletü’l-Menheli’l-azbi’l-mevrûd*, I, 32.

<sup>1606</sup> Bk. “Rivayetler” 1 numaralı hadis, s. 244.

<sup>1607</sup> Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtîh*, V, 459.

<sup>1608</sup> Bk. Kâdî İyâz, *İkmâlü’l-Mu’lim*, IV, 179; Şîrâzî, *Muhezzeb*, II, 697; İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, II, 256; İbn Kudâme, *Muğni*, V, 80; Kurtubî, *Müfhim*, III, 268; İbn Kudâme Şemsüddîn, *a.g.e.*, VIII, 143; Nevevî, *Minhâc*, VIII, 131-132; a.mlf., *İzah*, s. 37-39; a.mlf., *Mecmû’*, VII, 225; İbn Hacer, *Telhîsu’l-habîr*, II, 454-455; İbn Nuceym, *el-Bahru’r-râik*, II, 563; Rahmetullah b. Abdillâh es-Sindî, *Lübâbü’l-menâsik*, Matbaatü Mustafa Muhammed, Mısır ts., s. 68-69; İbn Nuceym Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhim, *en-Nehru’l-fâik şerhu Kenzi’d-dekâik*, nşr. Ahmed izziv İnâye, Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut 2002, II, 64-65; Timurtâşî, *Tenvîru’l-ebşâr*, s. 159; Ali el-Kârî, *el-Meslekü’l-mütekasıt fi’l-menseki’l-mütevasıt alâ Lübâbi’l-menâsik*, Matbaatü Mustafa Muhammed, Mısır ts., s. 68; a.mlf., *Mirkâtü’l-mefâtîh*, V, 459; Haskefî, *ed-Dürri’l-muhtâr*, s. 159; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, III, 488-489; a.mlf., *Minhatü’l-hâlık*, II, 563, III, 488-489; Osmânî, *Mevsûatü Fethi’l-mülhim*, VI, 289; Hererî, *a.g.e.*, XIII, 284; *el-Mevsûatü’l-fikhiyye*, II, 172-173.

<sup>1609</sup> Kâdî İyâz, *İkmâlü’l-Mu’lim*, IV, 179; Kurtubî, *Müfhim*, III, 268; Nevevî, *Minhâc*, VIII, 131-132; Osmânî, *a.g.e.*, VI, 289.

dönem âlimlerinden Ebu'l-Hasen Mübârekpûrî öğle namazı olarak yorumlamış, Sehârenpûrî ve Hattâb ise öğle veya ihram namazı olabileceğini söylemiştir. Hususî olarak bir ihram namazı olmadığı görüşünü tercih eden İbn Teymiyye de muhtemelen söz konusu rivayetleri öğle namazı olarak yorumlamıştır. Ancak farklı mezhebe mensup hadis ve fıkıh âlimlerinin cumhuru Hz. Peygamber'in kıldığı namazın ihram namazı ve bu namazın hükmünün müstehap olduğunu söylemiştir.

Namazın keyfiyetine gelince hac veya umre ya da ikisi için ihrama girmek istendiğinde, önce koltuk altı ve kasık kıllarını temizlemek, tırnakları kesmek gibi vücut temizliği yapmak, abdest almak veya gusletmek, erkekler için iç çamaşır dahil giysileri çıkarmak, vücuda güzel koku sürünüp izâr ve ridâ denilen iki parçadan oluşan ihram örtüsüne bürünmek gibi ihram sünnetlerinden sonra kerahet vakti değilse iki rekat ihram namazı kılınır.<sup>1610</sup> Namaza ihram sünneti diye niyet edilebileceği gibi<sup>1611</sup> mutlak namaz olarak da niyet edilebilir.<sup>1612</sup> Mikatta mescid varsa orada kılınması müstehaptır.<sup>1613</sup> Mescidin haricinde de kılınabilir.<sup>1614</sup> Namaz kılınmadan ihrama girilebilir fakat sünnet terkedildiği için mekruh işlenmiş<sup>1615</sup> ve fazilet kaçırılmış olup bir günah (ism) söz konusu olmadığı gibi kurban da gerekmemektedir.<sup>1616</sup> Farzdan sonra ihrama girilmesi namazsız ihrama girilmesinden daha faziletlidir.<sup>1617</sup> Kılınacak farz namaz, tahiyetü'l-mescidde olduğu gibi ihram namazı yerine geçer.<sup>1618</sup> Müstakil olarak ihram namazı kılınması ise daha faziletlidir.<sup>1619</sup> Ali el-Kârî, farz namazın ihram sünneti yerine geçeceği görüşüne itiraz etmiş,<sup>1620</sup> Hüseyin b. Muhammed Saîd de (ö.1366/1947), Ali el-Kârî'ye itiraz ederek bunun, tüm mezhep kitaplarındaki farz namazın ihram namazı yerine

<sup>1610</sup> Geniş bilgi için bk. Nevevî, *Kitâbu'l-îzâh fî menâsiki'l-hac*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1985, s. 37-39; Sindî, *Lübâbu'l-menâsik*, s. 67-69; İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik*, II, 64-65; Karagöz, Keskin ve Altuntaş, *Hac İlmihali*, s. 47-61.

<sup>1611</sup> Nevevî, *a.g.e.*, s. 37-39; Ali el-Kârî, *el-Meslekü'l-mütekassıt*, s. 68.

<sup>1612</sup> Ali el-Kârî, *a.g.e.*, s. 68.

<sup>1613</sup> Nevevî, *a.g.e.*, s. 37-39; Sindî, *a.g.e.*, s. 68-69; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, V, 459.

<sup>1614</sup> Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih t*, V, 459.

<sup>1615</sup> Sindî, *a.g.e.*, s. 68-69; Ali el-Kârî, *el-Meslekü'l-mütekassıt*, s. 68; a.mlf., *Mirkât*, V, 459.

<sup>1616</sup> Nevevî, *Minhâc*, VIII, 131-132; Osmânî, *a.g.e.*, VI, 289.

<sup>1617</sup> Kurtubî, *Müfhim*, III, 268.

<sup>1618</sup> Kâdî İyâz, *a.g.e.*, IV, 179; Râfî, *a.g.e.*, III, 381; Kurtubî, *a.g.e.*, III, 268; Nevevî, *İzah*, s. 37-39; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 563; Sindî, *Lübâbu'l-menâsik*, s. 68-69; İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik*, II, 64-65; Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, s. 159; *el-Mevsûatü'l-fikhîyye*, II, 172-173.

<sup>1619</sup> Kurtubî, *a.g.e.*, III, 268; Nevevî, *İzah*, s. 37-39.

<sup>1620</sup> Ali el-Kârî, *el-Meslekü'l-mütekassıt*, s. 69. Ayrıca bk. İbn Âbidîn, *Minhatü'l-hâlık*, II, 563; a.mlf., *Reddü'l-muhtâr*, III, 488-489.

gececeği görüşüne muhalif olduğunu söylemiştir.<sup>1621</sup>

Hanefîlere göre kerâhet vakti dışında bu namazı kılmak sünnet, kerâhet vaktinde kılmak ise mekruhtur.<sup>1622</sup> Şâfiîde iki görüş vardır. En sahih ve meşhur görüşe göre bu vakitte kılınması mekruhtur.<sup>1623</sup> Bazı Şâfiîlere göre ise sebepli namaz olduğu için kılınır. Sebep, ihrama girmek istemektir.<sup>1624</sup> Bu namazı kılabilmek için ihrama girmeyi kerahat vaktinin çıkmasına ertelemek müstehaptır.<sup>1625</sup>

## 2.11. Yolculuğa Çıkma ve Yolculuktan Dönme Namazı

Hz. Peygamber, ne maksatla ve hangi sebeple olursa olsun çıkmış olduğu bir yolculuktan gündüz kuşluk vakti döner, doğruca mescide gider ve iki rekat namaz kılar. Orada bir süre sahâbe ile oturur, onların fetvâ, ihtiyaç ve problemleriyle meşgul olurdu. Yolculuğa çıkarken de iki rekat namaz kılınmasını tavsiye etmiştir.

### 2.11.1. Rivayetler

1) Kab b. Mâlik'den rivayet edildiğine göre Resûlullah, bir yolculuktan döndüğü zaman ilk iş olarak mescide uğrar ve iki rekat namaz kılar sonra insanlarla otururdu.<sup>1626</sup>

Müslim'in diğer bir rivayeti "Yolculuktan mutlaka gündüz kuşluk vakti dönerdi."<sup>1627</sup> şeklindedir. Taberânî'nin rivayetinde, "İnsanlarla oturur, onların fetvâ, ihtiyaç ve problemleriyle meşgul olurdu." ilâvesi vardır.<sup>1628</sup> Diğer bir rivayeti, "Bir yolculuktan döndüğü zaman ilk iş olarak mescide uğrayıp iki rekat namaz kılar sonra ikinci olarak (kızı) Fâtıma'ya uğrar, sonra da hanımlarına giderdi."<sup>1629</sup> şeklindedir.

<sup>1621</sup> Hüseyin b. Muhammed Saîd Abdülğanî el-Mekkî, *İrşadü's-sârî ilâ menâsiki'l-Molla Ali el-Kârî*, Matbaatü Mustafâ Muhammed, Mısır ts, s. 69-70.

<sup>1622</sup> İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, II, 563; Sindî, *a.g.e.*, s. 68-69; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, V, 459.

<sup>1623</sup> Râfiî, *a.g.e.*, III, 381; Nevevî, *Minhâc*, VIII, 132.

<sup>1624</sup> Nevevî, *Minhâc*, VIII, 132; Osmânî, *a.g.e.*, VI, 289.

<sup>1625</sup> Nevevî, *Kitâbu'l-îzâh*, s. 37-39.

<sup>1626</sup> *Buhârî*, Meğâzi 79, Cihâd ve Siyer 198; *Müslim*, Tövbe 53.

<sup>1627</sup> *Müslim*, Müsâfirîn, 74.

<sup>1628</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XIX, 60 (108), (109)

<sup>1629</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 225 (595); a.mlf., *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, I, 299 (523); *Hâkim*, III, 169 (4737).

Hadisin senedinde bulunan Yezid b. Sinan'la ilgili İbn Ebî Hâtim, "leyse bi şey", "zaifu'l-hadis", "mahalluhu's-sıdk, gafleti galiptir, yüktebu hadisuhu velâ yuhteccü bih" nakillerinde bulunmuş, Zehebî, Ahmed b. Hanbel'le İbnü'l-Medinî'nin onu zayıf saydığını nakletmiş, İbn Hacer de zayıf olduğunu belirtmiştir. Hâkim, isnadının sahih olduğunu söylemiş, Zehebî ise seneddeki ravi Yezid'i Ahmed ve başkalarının zayıf saydığını ve Ukbe b. Ruveym'in tanınmayan biri olduğunu



Bu namazın tahiyetü'l-mescid namazı değil, yolculuktan dönüş için kılınan bir namaz olduğu belirtilmiştir.<sup>1630</sup>

2) Câbir b. Abdillâh şöyle dedi: Bir yolculukta Nebî ile birlikte idim. Medine'ye dönünce bana şöyle buyurdu: “*Gir ve iki rekat namaz kıl.*”<sup>1631</sup>

Bu namaz tahiyetü'l-mescid namazı değil, yolculuktan dönüş için kılınan bir namazdır.<sup>1632</sup>

3) İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (veda) haccından döndüğü zaman Medine'ye girmiş, mescidinin önünde devesini çöktürmüş, mescide girip orada iki rekat namaz kılmış, sonra evine girmiştir. (Bu hadisi İbn Ömer'den rivayet eden) Nafi “İbn Ömer de böyle yapardı.” demiştir.<sup>1633</sup>

Cihad ve benzeri bir şeyden sağ sâlim dönüldüğü için şükür namazı kılınması hususunda seleften bir bilgi yoktur. Sünnet olan, dönüşde mescidde iki rekat namaz kılınmasıdır.<sup>1634</sup>

4) Hz. Ali şöyle dedi: Resûlullah bir yolculuktan döndüğünde iki rekat namaz kıları.<sup>1635</sup>

5) Abdullah b. Mes'ûd şöyle dedi: Resûlullah'a bir adam geldi ve Yâ

---

söyleyerek buna itiraz etmiştir. Elbânî, Yezid'i İbn Hacer'in zayıf saydığını ve Ukbe'den bahseden birini bulamadığını belirterek hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadis zayıftır. Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 266-267; Hâkim, *Müstedrek*, III, 169; Zehebî, *Muğnî fi'z-zuafâ*, II, 421; a.mlf., *Telhîsu'l-Müstedrek*, III, 169; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 602; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zaîfe ve'l-mevzûa*, IX, 246 (4244); a.mlf., *Zaifu'l-Câmii's-sağîr*, s. 644 (4445).

<sup>1630</sup> Ebu'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 413.

<sup>1631</sup> *Buhârî*, Salât 443, Cihâd ve Siyer 198; *Müslim*, Müsâfirîn 71, 72, 73.

<sup>1632</sup> Nevevî, *a.g.e.*, V, 320; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV, 296; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, II, 180; Osmânî, *a.g.e.*, IV, 457.

<sup>1633</sup> *Ebû Davûd*, Cihâd 176; *Ahmed*, X, 281 (6132).

Ahmed Muhammed Şakir hadisin isnadının sahih olduğunu, Şuayb Arnaût, İbn İshak'tan dolayı isnadın hasen olduğunu, burada İbn İshak'ın hadisi duyduğunu açıkça ifade ettiğini dolayısıyla tedlis şüphesinin kalktığını ve hadisin *Sahîhayn*'da şahidi bulunduğunu belirtmiştir. Elbânî de, hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla hadis sahihtir. Bk. Şakir *Müsned* (tahrîc), V, 387; Elbânî, *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, II, 182 (2782); Arnaût, *Ebû Dâvûd* (tahrîc) IV, 410; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), X, 281.

<sup>1634</sup> İbn Recep, *Fethu'l-bârî*, III, 269.

<sup>1635</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, III, 241 (3038); a.mlf., *el-Mu'cemü's-sağîr*, I, 184 (292).

Hadisin senedinde bulunan Haris b. Abdullah el-A'var hakkında İbn Ebî Hâtim “zaîfun”, “zaifu'l-hadis, leyse bi'l-kavî”, “lâ yuhteccu bih”, “mütthem bi'l-keziib” nakilleri yapmış, İbn Hacer de benzer nakillerde bulunmuştur. Heysemî, hadisin senedinde Hâris'in bulunduğunu ve onun zayıf ravi olduğunu söylemiştir. İsnadı zayıf ancak şahitleri olduğundan hadis sahihtir. Bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 78-79; Heysemî, *a.g.e.*, II, 572; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 331-332.

Resûlallah ben Bahreyn'e çıkıp gitmek istiyorum, dedi. Bunun üzerine Resûlullah "İki rekat namaz kıl." <sup>1636</sup> buyurdu.

6) Nâf'i şöyle dedi: İbn Ömer yolculuğa çıkmak istediğinde mescide girer ve namaz kıları. Sonra Hz. Peygamber'in kabrine gelir "es-Selâmu aleyke ya Resûlallah. es-Selâmu aleyke ya Ebâ Bekir. es-Selâmu aleyke ey babam." derdi ve yola çıkardı. Yolculuktan döndüğünde de evine girmeden önce mescide gelir aynı şeyleri yapardı. <sup>1637</sup>

7) Mut'im b. el-Mikdâm şöyle dedi: Hiçbir insan, ailesine, yolculuğa çıkmak istediği zaman yanlarında kıldığı iki rekat namazdan daha faziletli bir şey bırakmaz. <sup>1638</sup>

Rivayetler, yolculuktan dönüldüğünde ilk olarak mescide girip orada iki rekat namaz kılmanın, yine yolculuğa çıkmak isteyen kişinin iki rekat namaz kılmasının müstehap ve fazilet olduğunu göstermektedir. <sup>1639</sup>

### 2.11.2. Meşruyeti, Hükümü ve Hikmeti

Yolculuktan dönüldüğünde kılınan namazın meşruyeti, rivayetlerde görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in hem fiili hem de sözü ile sabittir. Bu sahih rivayetler, yolculuk dönüşü kılınan namazın, müstehap ve faziletli olduğunu göstermektedir. Yolculuğa çıkarken kılınan namaz ise kavli hadislerle sabittir. Bu rivayetler, yolculuğa çıkmak isteyen kişinin iki rekat namaz kılmasının da müstehap

<sup>1636</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, X, 251 (10469).

Heysemî, râvilerin "müvessak" olduğunu, Elbânî ise, Abdullah b. Süfyan el-Vâsîfî dışındaki râvilerin sika, Abdullah'ı ise Ukaylî'nin *Zuafa*'sında zikredip "lâ yutâbeu alâ hadisihi" dediğini, *Mîzan* ve *Lisân*' da da aynı ifadelerin bulunduğunu dolayısıyla isnadın zayıf ve hadisin münker olduğunu söylemiş, Abdullah'ı hiç kimse tevsik etmemesine rağmen Heysemî'nin "müvessak" sözünün açık vehim olduğunu belirtmiştir. Bk. Ukaylî, *Kitâbu'd-duafâ*, II, 659; Zehebî, *Mizanü'l-i'tidâl*, IV, 109; Heysemî, *a.g.e.*, II, 572; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, IV, 487; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe ve'l-mevzûa*, XIII, 510 (6236).

<sup>1637</sup> *İbn Ebî Şeybe*, VII, 359 (11915).

Muhammed Avvâme, musannıfın isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Bk. *İbn Ebî Şeybe* (tahrîc), VII, 359.

<sup>1638</sup> *İbn Ebî Şeybe*, III, 552-553 (4914).

İbn Allân, İbn Hacer'den naklen senedinin mu'dal veya bir sahâbîden hadis dinlediği sabit olursa mürsel olduğunu, Elbânî, râvilerin tamamının sikâ olduğunu, ancak Mut'im'in tâbî olduğunu, dolayısıyla hadisin mürsel ve zayıf olduğunu belirtmiş, Muhammed Avvâme de, hadisin mürsel veya mu'dal olduğunu ve isnadının hasen olduğunu söylemiştir. Bk. İbn Allân, *el-Fütühâtü'r-rabbâniyye*, V, 105; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe ve'l-mevzûa*, I, 549 (372); a.mlf., *Zâifu'l-Cami*, s. 731 (5059), XII, 743 (5840); Avvâme, *İbn Ebî Şeybe* (tahrîc), III, 552.

<sup>1639</sup> Nevevî, *Minhâc*, V, 320; a.mlf., *Ezkâr*, s. 185; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XV, 22, XVIII, 71; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, V, 443; Ebu'l-Ulâ Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 413; Azîmâbâdî, *Avnu'l-ma'bûd*, VII, 470.

olduğunu göstermektedir. Fıkıh kitaplarının bir kısmında sadece yolculuktan dönüş namazına,<sup>1640</sup> diğer bir kısmında ise her iki namaza da yer verilmiştir.<sup>1641</sup>

Hız. Peygamber'in yolculuktan kuşluk vakti dönmesinin hikmeti, o zamanın, sahâbenin gelmesinin zor olmayacağı ve dinç oldukları bir zaman olmasıdır. Gündüzün ortası uyku ve istirahat vakti, sonu meşguliyet, gece ise hareket etmenin meşakkatli olacağı bir zaman dilimidir.<sup>1642</sup> Evine girmeden ilk olarak mescide girerek namaz kılıp oturması, önce rabbinin evini ziyaret edip rükû ve secde ile ona ta'zim ve tâatta bulunmak sonra da insanlara olan şefkatinden kendisini ziyaret etmelerine imkan vermek içindir.<sup>1643</sup> Böyle yaparak, Rabbine ait hususu tercih edip ümmetine de, ona ait hususları kendilerine ait olanlara tercih etmelerini tenbih etmiştir. Ayrıca ailesinin hazırlanmasına, derlenip toparlanmasına imkân vermiş, mescide giderek sahâbenin kendisiyle görüşüp fetvalarını sormalarını, problemlerini arzetmelerini sağlamış, böylece evine gidince tekrar çıkmasını gerektirecek bir durumu da önlemiştir.<sup>1644</sup>

## 2.12. Abdest ve Gusülden Sonra Namaz

Abdest alındıktan sonra bir şükür ifadesi olarak iki rekat namaz kılınması Hz. Peygamber tarafından teşvik edilmiş, şartlarına uyulması halinde günahların affedileceği ve cennetin vâcip olacağı müjdesi verilmiştir. Âlimler gusülden sonra iki rekat namaz kılmanın da müstehap olduğu değerlendirilmesinde bulunmuşlardır.

### 2.12.1. Rivayetler

1) Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah sabah namazı anında Bilâl'e: "*Ey Bilâl! Bana İslam'da menfaatini en çok ümit edip işlediğin bir ameli söyle. Çünkü ben bu gece cennette benim önümde ayakkabılarının seslerini işittim.*" dedi. Bilal de "Benim İslam'da menfaatini en çok ümit ettiğim amelim şundan başkası değildir: İster gecenin, ister gündüzün herhangi bir saatinde abdest aldığımda

<sup>1640</sup> Bk. İbn Hazm, *a.g.e.*, II, 249; İbn Abdilber, *Kitabu'l-kâfi fi fikhı ehli'l-Medineti'l-Muvattâi*, nşr. Muhammed Muhammed el-Moritânî, Riyad 1978, I, 260; Nevevî, *Mecmû'*, III, 546.

<sup>1641</sup> Bk. Aynî, *Binâye*, II, 521; Abdullah b. Abdurrahman el-Hazramî, *el-Mukaddimetü'l-Hazramiyye fi fikhı's-sâdeti's-şâfiyye*, Dârü'l-Minhâc, Beyrut 2011, s. 118; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Minhâcü'l-kavîm*, s. 140; Haskefî, *a.g.e.*, s. 92; Büceyremî, *Tecrîd li nef'i'l-abîd*, I, 187; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 466; Cezîrî, *a.g.e.*, I, 304.

<sup>1642</sup> Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, II, 384.

<sup>1643</sup> İbnü'l-Hâc, *a.g.e.*, II, 185, IV, 70; Ali el-Kârî, *a.g.e.*, II, 384.

<sup>1644</sup> İbnü'l-Hâc, *a.g.e.*, II, 185, IV, 70.

mutlaka o abdestle Allah'ın benim için kılmayı yazdığı kadar namaz kıldım.” diye cevap verdi.<sup>1645</sup>

Hz. Peygamber'in, Bilal'in ayakbalarının sesini cennette duyması rüyada olmuştur.<sup>1646</sup> Buhârî'deki Cabir ve Ebû Hüreyre rivayetleri<sup>1647</sup> bunu desteklemektedir.<sup>1648</sup>

2) Büreyde'den rivayet edildiğine göre Resûlullah bir sabah Bilal'i çağırdı ve şöyle dedi: “*Ey Bilal! Ne yaparak Cennete girmekte benim önüme geçtin? Cennete girdiğimde kesinlikle önümde senin ayak sesini duydum.*” Bilal “*Yâ Resûlallah! Her ezan okuduğumda iki rekat namaz kıldım. Her abdestim bozulduğunda abdest aldım ve üzerimde Allah'ın iki rekat namaz hakkı olduğunu düşündüm.*” cevabını verdi. Bunun üzerine Resûlullah “*Bu iki rekatla (elde ettin).*” buyurdu.<sup>1649</sup>

3) Hz. Osman'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Her kim şu abdestim gibi abdest alıp iki rekat namaz kılar ve bu iki rekat içinde hatırına (namazla ilgisi olmayan) bir şeyi getirmese geçmiş günahları affolunur.*”<sup>1650</sup>

“*Şu abdestim gibi*” sözüyle, farzları ve sünnetleri ihtiva eden abdest kastedilmiştir.<sup>1651</sup> Bağışlanan günahlardan maksat da küçük günahlardır.<sup>1652</sup> Çünkü başka rivayette büyük günahların istisna edildiği belirtilmiş,<sup>1653</sup> büyük günahlardan kaçınıldığı müddetçe, beş vakit namaz ile iki cuma ve iki ramazanın, aralarında

<sup>1645</sup> Buhârî, Teheccüd 17, Tevhid 47; Müslim, Fezâilü's-sahâbe 108.

<sup>1646</sup> Bk. İbnü'l-İrakî, *a.g.e.*, II, 58; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 300; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 556.

<sup>1647</sup> Buhârî, Fezâilü ashâbi'n-nebî 6.

<sup>1648</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 556.

<sup>1649</sup> Tirmizî, Menâkıb 54; Ahmed, XXXVIII, 100, 147-148 (22996), 23040); İbn Huzeyme, II, 213-214 (1209); İbn Hibbân, XV, 561-562 (7086), (7087).

Hadisin senedinde bulunan ravi Ali b. el-Hüseyn b. Vâkid'i İbn Hibbân *Sikât*'ında zikretmiş, Ebû Hâtim, “zaifu'l-hadis” olduğunu söylemiş, İbn Hacer, *Tehzîb*'de Ebû Hâtim'in zaifu'l-hadis”, Nesâî'nin “leyse bihi be's” dediklerini nakletmiş ve İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında zikrettiğini belirtmiş, *Takrîb*'de “sadûk yehim” olduğunu söylemiştir. Elbânî, hadisin sahih, Şuayb Arnaût, Ali'in “zaif yu'teberu bih” olduğunu, mütâbi'leri ve kissanın sahih şahidleri bulunup isnadın hasen, hadisin sahih olduğunu, A'zamî de isnadının sahih olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak hadis, sahih bir hadistir. Bk. İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, VIII, 460; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI, 179; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 155-156; a.mlf., *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 400; Elbânî, *Sahîhu't-t-Tirmizî*, III, 510-511 (3689); a.mlf., *Sahîhu'l-Câmiü's-sağîr*, I, 1307-1308 (7894); Arnaût, *Tirmizî* (tahrîc), VI, 266; a.mlf., *Müsned* (tahrîc), XXXVIII, 101, 148; A'zamî, *İbn Huzeyme* (tahrîc), II, 213.

<sup>1650</sup> Buhârî, Vudu' 24, 28; Müslim, Tahâret 3, 4.

<sup>1651</sup> Ebu'l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 8.

<sup>1652</sup> Nevevî, *a.g.e.*, III, 136; Aynî, *a.g.e.*, III, 11; İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 449; Ali el-Kârî, *a.g.e.*, II, 14.

<sup>1653</sup> İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 449.

işlenen günahlara keffâret olduğu<sup>1654</sup> bildirilmiştir.<sup>1655</sup> “İki rekat içinde hatırına bir şeyi getirmesse” cümlesiyle kastedilen, namazla alakalı olmayan dünyevî hususlardır. Kalbine bir düşünce gelir de ondan yüz çevirirse bu, kendi isteğiyle gerçekleşmediği için affedilir ve söz konusu fazilet gerçekleşir.<sup>1656</sup>

Bu hadiste, günahların affedilmesinin abdeste ve namaza bağlanıp bir başka rivayette sadece abdeste bağlanması şöyle yorumlanmıştır: Her iki durum da günahları siler. Veya sadece abdestle, abdest azalarının günahları, namazla birlikte ise bütün azaların günahları silinir. Ya da sadece abdestle zahiri günahlar, namazla birlikte ise zahirî ve batınî günahlar silinir.<sup>1657</sup>

4) Ukbe b. Âmir’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurdu: “*Bir Müslüman güzelce abdest alır sonra kalkar, kalbiyle ve bedeniyle yönelerek iki rekat namaz kılsa ona cennet vâcip olur.*”<sup>1658</sup>

Rivayetler, abdestten sonra iki rekat namaz kılmanın meşruiyetini, sünnet/müstehap olduğunu ve faziletini göstermektedir.<sup>1659</sup>

### 2.12.2. Meşruiyeti, Hikmeti ve Hükümü

Abdestten sonra kılınacak iki rekat namazın meşruiyeti kavli sünnetle sabittir. Hz. Peygamber bu namazı teşvik etmiş, güzelce abdest alınıp huşû ile kılınması durumunda günahların affedileceği ve cennetin vâcip olacağı müjdesini vermiştir. Fıkıh eserlerinde de abdestten sonra iki rekat namaz kılmanın müstehap olduğu belirtilmiş, delil olarak yukarıda verilen hadisler zikredilmiştir.<sup>1660</sup>

Abdest, maksat değil vesiledir. En üst maksadı onunla namaz kılınmasıdır. Hadisler, bu nedenle her abdestten sonra namazı teşvik etmiştir. Dolayısıyla her

<sup>1654</sup> Bk. Müslim, Tahâret 16.

<sup>1655</sup> Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, II, 48.

<sup>1656</sup> Nevevî, *a.g.e.*, III, 136; Aynî, *a.g.e.*, III, 10; İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 448-449; Ali el-Kârî, *a.g.e.*, II, 13; Şevkânî, *a.g.e.*, II, 47; Ebu’l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 8.

<sup>1657</sup> Ebu’l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 8; Ali el-Kârî, *a.g.e.*, II, 13.

<sup>1658</sup> Müslim, Tahâret 17.

<sup>1659</sup> Nevevî, *Minhâc*, III, 136, XVI, 19; İbnü’l-İrâkî, *a.g.e.*, II, 59; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, III, 16; İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, I, 448; Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtiḥ*, II, 13; Ebu’l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 8; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 38.

<sup>1660</sup> Bk. Nevevî, *Mecmû’*, I, 493-494; İbn Kudâme Şemsüddîn, *a.g.e.*, IV, 160-161; Halebî, *Gunyetü’l-mütemellî*, s. 17; Aynî, *Binâye*, II, 521; Şürünbülâlî, *İmdâdü’l-fettâḥ*, s. 412; a.mlf., *Merâkı’l-felâḥ*, s. 151; İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, II, 464; Büceyremî, *Tuhfetü’l-habîb alâ Şerhi’l-Hatîb*, II, 75; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 38; Behûtî, *Dekâik*, I, 250; Tahtâvî, *Hâşiye alâ Merâkı’l-felâḥ*, s. 395; Ruheybânî, *a.g.e.*, I, 579.

abdest alındığında onunla asıl maksadı olan namaz kılınması müstehaptır.<sup>1661</sup> Bu namaza abdest şükür namazı denilir.<sup>1662</sup> Fukaha, abdesten sonra kılınan farz veya nâfile başka bir namazın da, bu namazın yerine geçip faziletin gerçekleşeceğini belirtmiş,<sup>1663</sup> ayrıca gusülden sonra iki rekat namaz kılmanın da müstehap olduğunu söylemiştir.<sup>1664</sup>

Bazı kaynaklarda abdest azaları kurumadan namazın kılınacağı belirtilmiştir.<sup>1665</sup> Yukarıda da ifade edildiği üzere Tirmizî, İbn Huzeyme ve Ahmed rivayetleri<sup>1666</sup> Bilal'in hades vukuundan sonra hemen abdest aldığını, abdestten hemen sonra da namaz kıldığını göstermektedir.<sup>1667</sup>

Nevevî, kerâhet vakitleri olan güneşin doğuşu, istivâ ve batışı anları ile, sabah ve ikinci namazından sonra da bu namazın, sebebli bir namaz olduğu için kılınabileceğini, sebebinin abdest olduğunu belirtmiş, Şâfiî mezhebinin bu görüşte olduğunu<sup>1668</sup> ve Bilal'in, her abdest aldığıında bu namazı kıldığını belirten<sup>1669</sup> rivayetin delil gösterildiğini söylemiştir.<sup>1670</sup> Ancak buradaki genellemeyi almanın, kerâhet vakitlerinde namaz kılmanın nehiyle alakalı genellemeyi almaktan daha evlâ olmadığı söylenerek bu istidlâl tenkid edilmiştir. Ayrıca İbnü't-Tîn, bu rivayette hemen abdest almayı gerektiren bir ifade olmadığını, dolayısıyla namazın kerâhat vakti çıktıktan sonra kılınabileceği veya abdestin kerâhet vakti çıktıktan sonra alınabileceği şeklinde yorumlanacağını söylemiştir. Ancak Tirmizî, İbn Huzeyme ve Ahmed rivayetleri<sup>1671</sup> Bilal'in hades vukuundan sonra hemen abdest aldığını, abdestten hemen sonra da namaz kıldığını göstermektedir.<sup>1672</sup> Hanbelî ve Hanefîlere

<sup>1661</sup> Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 555; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 39.

<sup>1662</sup> Aynî, *Binâye*, II, 521; Halebî, *Gunyetü'l-mütemellî*, s. 193; Zafer Ahmed Tehânevî, *a.g.e.*, VII, 38.

<sup>1663</sup> Nevevî, *Minhâc*, III, 136; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, VII, 300; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 448; III, 555; Ali el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, II, 13; a.mlf., *el-Meslekü'l-mütekassıt*, s. 69; Büceyremî, *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*, II, 75; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, V, 239; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 464; Ebu'l-Hasen Mübârekpûrî, *a.g.e.*, II, 8; Hererî, *a.g.e.*, V, 216.

<sup>1664</sup> Tahtâvî, *Hâşiye ale'd-Dürri'l-muhtâr*, I, 278; Büceyremî, *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb*, II, 75; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, II, 464.

<sup>1665</sup> Şürünbülâlî, *Nûru'l-îzâh*, s. 41; Haskefî, *a.g.e.*, s. 92.

<sup>1666</sup> Bk. "Rivayetler" 2 numaralı hadis, s. 251.

<sup>1667</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 555.

<sup>1668</sup> Nevevî, *Minhâc*, XVI, 19.

<sup>1669</sup> Bk. "Rivayetler" 1 numaralı hadis, s. 251.

<sup>1670</sup> Nevevî, *a.g.e.*, III, 136.

<sup>1671</sup> Bk. "Rivayetler" 2 numaralı hadis, s. 251.

<sup>1672</sup> İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 555.

göre mekruh vakitlerde kılınmaz.<sup>1673</sup> Çünkü mekruhu terketmek mendubu işlemekten evlâdır.<sup>1674</sup>

Sonuç olarak sahih rivayetler, Bilâl-i Habeşî'nin her abdesti bozulduğunda abdest aldığı, o abdestle mutlaka namaz kıldığını ve bu ameli sebebiyle Hz. Peygamber tarafından cennette ayak sesinin duyulduğunu açıkça ifade etmektedir. Ayrıca abdestin usulüne uygun alınıp namazın bedenen ve kalben kılınması durumunda geçmiş günahların affedileceği ve cennetin vacip olacağı müjdesini vermekte, abdest şükür namazının müstehap olduğunu göstermektedir. Âlimler, gusülden sonra da namaz kılmanın müstehap olduğu değerlendirmesini yapmışlardır.

## SONUÇ

“Rivayetler Işığında Nâfile Namazlar” adıyla yapılan bu çalışma ile nâfile namazların rivayetlerle tespiti, Hz. Peygamber'in bu namazları kılıp kılmadığının veya tavsiye edip etmediğinin ve namazların kuvvet derecesinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Böylece bu namazların meşruiyeti, sünnet oluşu, keyfiyeti, hükmü, fazileti, kılınması durumunda elde edilecek, terk edilmesi halinde kaçırılmış olacak sevap ve mükâfatlar, müjdeler hadislerle ortaya konulmuş olacaktır.

Çalışmada ulaşılan sonuçları şöylece özetlemek mümkündür:

Öncelikle çalışma, bir hadis çalışmasıdır ancak revâtib, sünnet, müekked gibi bazı fikhî kavramların kullanılması kaçınılmaz olduğundan söz konusu kavramların tanım ve izahları fikhî kitaplarından nakillerle ortaya konmuş, bunlarla ilgili farklı

---

<sup>1673</sup> İbn Kudâme Şemsüddîn, *a.g.e.*, IV, 160-161; Ruheybânî, *a.g.e.*, I, 579; Halebî, *Gunyetü'l-mütemellî*, s. 17; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, III, 16.

<sup>1674</sup> Halebî, *Gunyetü'l-mütemellî*, s. 17.

görüşler, tanımlar, müekked sünnetin hükmüyle alakalı bazı iddialar ve delilleri değerlendirilmiştir.

Bu anlamda dikkat çeken hususlardan biri, Hanefiler ile genel olarak Hanbelilerin revâtibi, müekked sünnet anlamında kullandıkları, Şâfiîlerin ise, farzlara tâbi olup öncesinde ve sonrasında kılınan nâfile namazlara, müekked olsun olmasın revâtib ismini verdikleri görülmüştür.

Bir diğer husus, cumhurun müekked sünnet dediği öğlenin ilk ve son sünneti, akşamın sünneti gibi nâfile namazlara Mâlikîlerin sünnet dememesi, sünneti “Hz. Peygamber’in yapıp devam buyurduğu, cemaat içindeyken izhar ettiği ve vâcib olduğuna dair bir delil bulunmayan ameldir.” şeklinde farklı tanımlamalarıdır.

Bir başka husus, Hanefî âlimlerin müekked sünneti terk etmenin günahı ve şefaatten mahrumiyeti gerektireceği iddiasıdır. Her iki iddiada da getirdikleri delillerin ya “*Kim sünnetimi terkederse şefaâtından mahrum kalır.*” “*Kim öğle namazından önceki dört rekâtı terkederse şefaâtime nail olamaz.*” gibi hadis kaynaklarında bulunmayan rivayetler olduğu ya da “*Sünnetimden yüz çeviren benden değildir.*” gibi sahih rivayetlerde geçen sünnet kelimesinin, sonradan oluşmuş fıkıh terimi olan sünnet olarak yorumlandığı, sünnetten yani Hz. Peygamber’in yolundan ayrılanlar için söylenen tehditlerin fikhî manadaki sünneti terkedenlere atfetme yanlışlığına düşüldüğü görülmüştür. Veya “*Artık onun (Peygamber’in) emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar.*”<sup>1675</sup> âyetindeki “emr” sîğası, hal/durum anlamında alınıp Hz. Peygamber’in uygulamasına muhalefet edip onu terkedenlerin bu tehdide muhatap olacakları ve günahkâr olacakları söylenmiş, sünnet olan hiçbir şeyin kalmayışına götürecek bir yoruma gidilmiştir.

Rivayetlerden, farz namazlar öncesinde ve sonrasında kılınan nâfile namazların – akşam, yatsı ve cumadan öncekiler hariç - müekkedliğinde farklılık olsa da sünnet olduğu hususunda bir ihtilaf olmadığı, Hz. Peygamber’in bu namazları kıldığı ve tavsiye ettiği anlaşılmıştır. Akşam, yatsı ve cumadan önceki namazlarla alakalı rivayetlerin zayıf oluşu veya farklı yorumlanması nedeniyle bu namazların sünnet olduğu hususu ise tartışmalıdır. Şöyleki:

---

<sup>1675</sup> 24 Nûr 63.



Akşamın farzından önce kılınan iki rekat namazı Hz. Peygamber'in teşvik ettiğine, sahâbenin de kıldığına dair sahih hadisler, Hz. Peygamber'in kıldığına dair de sıhhati tartışmalı bir rivayet vardır. Ayrıca “*Her ezan ve kamet arasında namaz vardır.*” “*Her farz namazdan önce mutlaka iki rekat namaz vardır.*” genel rivayetleri mevcuttur. Bütün bu rivayetler ile bunların muhaddis ve fukaha tarafından değerlendirilmeleri dikkate alındığında bu namazın müstehap olduğu açıkça görülmektedir. Bazıları bu namazın, mubah ve caiz, bazıları da bid'at ve mekruh olduğunu söylemiştir ancak bunların delillerinin zayıf, sahih rivayetlere yaptıkları yorumların da zorlama yorumlar olduğu görülmektedir.

Yatsının ilk sünneti hakkında hususî bir hadis yoktur. Bazı Hanefî fıkıh kitaplarında, Hz. Peygamber'in yatsıdan önce dört rekat namaz kıldığına dair nakledilen rivayet hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Yukarıda geçen iki rivayetin genel manasıyla istidlal edilerek yatsı namazından önce müstehap bir namazın olduğu söylenmiştir. Bazıları, ikinci rivayetin mutlak olan birinci rivayeti açıkladığını belirterek bu namazın iki rekat olduğunu söylerken, bazıları da Ebû Hanîfe'ye göre gece en faziletli namaz dört rekattır, diyerek bu namazın da dört rekat olduğunu söylemektedir. Sonuç olarak genel rivayetlerden hareketle yatsı namazından önce nâfile namaz kılınabileceğini söylemek mümkündür.

Cuma namazının farzından önce tahiyetü'l-mescidden başka, sünnet olarak kılınacak bir namazın yani cumanın ilk sünnetinin var olup olmadığı hususu da tartışmalıdır. Bazı âlimler yukarıda geçen iki rivayetin genel manasıyla istidlal etmiş, ayrıca Hz. Peygamber'in tavsiye edip kıldığına ve sahâbenin de kıldığına dair zayıf rivayetler ile öğle namazına kıyası dikkate alarak bu namazın varlığına kail olmuş hatta bir kısmı dört rekat, bir kısmı da iki rekat olarak müekked olduğunu söylemiştir. Bazı âlimler ise, Hz. Peygamber'in bu namazı kıldığına dair sahih ve sarîh bir rivayetin bulunmadığını, aksine *Buharî* ve diğer kaynaklarda nakledildiği gibi Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer zamanında tek ezanın hatib minberdeyken okunduğunu, Hz. Peygamber ve sahâbenin bu namazı kılmadığını dikkate alarak bu genel rivayetlerin tahsisi kabul eden bir umum oluşu yönüyle delil kabul edilmelerinin zayıf olduğunu, öğle namazına kıyas ile de bir sünnetin sabit

olamayacağını söylemişlerdir. Kanaatimize göre sıhhati tartışmalı ve farklı yorumlanabilecek rivayetlerle bu namazın müekked sünnet olduğunu söylemek zordur ancak zayıf da olsa diğer rivayetleri yok saymamak adına namaz kılana da terkedene de karşı çıkılmaması daha isabetlidir.

Rivayetler incelendiğinde Hz. Peygamber'in cuma namazından sonra iki ve dört rekat nâfile namaz kıldığı, dört rekata tavsiye ettiği, bazı sahâbînin altı rekat kıldığı ve tavsiye ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in uygulamasına ve tavsiyesine baktığımızda iki ve dört rekatin sünnet olduğu, ancak dört rekatin daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Sahâbe uygulamasıyla altı rekatin da kılınabileceğini söylemek mümkündür.

Revâtib dışındaki müstakil namazlara gelince Hz. Peygamber'in teravîh namazını kıldığı ve tavsiye ettiği, istihâre namazını tavsiye ettiği sahih rivayetlerle; çok tartışılan tesbîh namazını tavsiye ettiği de birçok âlim tarafından sahih veya hasen olarak nitelendirilen rivayetlerle sabittir. Şöyleki:

Sahi rivayetlerde, Hz. Peygamber'in bazı ramazan gecelerinde mescidde “kıyâmu ramazan” veya “teravîh” adıyla bilinen uzunca nâfile bir namazı cemaatle birlikte kılıp ümmete farz olur endişesiyle cemaatle kılmayı terkettiği ve “*Evlerinizde kılınız.*” dediği, sahâbenin de Hz. Ömer dönemine kadar bu namazı evlerinde münferid olarak veya mescidde muhtelif gruplar halinde kıldıkları görülmektedir. Daha sonra Hz. Ömer, halifeliği döneminde insanları teravîh namazını Übey b. Kâ'b'ın arkasında cemaatle kılmak üzere cem etmiş ve ne güzel bid'at (yeni uygulama) diyerek memnuniyetini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in kıldığı bu namazın rekat sayısını bildiren tek rivayet Câbir rivayetidir. Söz konusu rivayette rekat sayısı sekiz olarak geçmektedir. Bu rivayet, Hz. Âişe'nin “Resûlullah ne ramazanda ne de başka zamanda gece on bir rekattan fazla namaz kılmazdı.” sözüne de uygundur. Hz. Peygamber'in yirmi rekat teravîh namazı kıldığı sabit değildir. Bu hususta sahih bir rivayet yoktur. İbn Abbâs'dan gelen “Resûlullah ramazanda yirmi rekat (teravîh) ve vitir kılıyordu.” rivayeti delil olamayacak derecede zayıf bir rivayettir ve *Sahîhain*'daki on bir rekattan fazla kılmadığını belirten Hz. Âişe hadisi buna muarızdır. Yirmi rekata ilgili rivayetler, Hz. Ömer'in emrettiğine ve döneminde kılındığına dair rivayetlerdir.

İstihâre, bir şey yapmak isteyen kimsenin, farz olmaksızın iki rekat namaz kılıp sünnette belirtilen duayı yaptıktan veya sadece dua ile yetindikten sonra o şeyle alakalı en hayırlı olanı Allah'tan talep etmesidir. Rivayetlerde görüldüğü üzere istihâre, iki rekat nâfile namaz ile sünnette belirtilen duadan veya sadece duadan ibarettir. İstihâreden sonra ne yapılacağı konusu ise sahih rivayetlerde açıkça belirtilmemiştir. Bu nedenle farklı yorumlar yapılmış, muhtelif kanaatler ortaya çıkmıştır:

a) Bazılarına göre istihâreden sonra ne yaparsa, kalbinde bir meyl oluşmasa da hayırlı olan odur. İstihâre hadisinde bir meyilden de söz edilmemektedir.

Bu değerlendirme rivayet açısından uygun gözükmekteyse de bu, duanın istendiği şekliyle mutlaka kabul edileceği anlamına gelmektedir ki durum böyle değildir. Ayrıca hâcet namazıyla bir farkı da kalmamaktadır.

b) Bazılarına göre kalbinde hangi tarafa bir meyl oluşursa onunla amel eder. İstihâre yapmak isteyen kişinin, o işi yapma ve yapmama konusunda kalbinde bir meyl, bir tercih de olmamalıdır. Varsa o meyl kalmayınca kadar çaba sarfetmesi, tercihini tamamen terketmesi gerekir ki Allah'a teslim olarak istihâre yapmış olsun. Birçok eserde de istihâre namazı ve duasından sonra kalbin meyline göre hareket edileceği belirtilmiştir.

Hadis âlimleri, bu görüşün delili olan Enes rivayetinin çok zayıf olması sebebiyle delil olmaya elverişli olamayacağını söylemiştir. Buna rağmen birçok hadisçinin de istihâre namazı ve duasından sonra kalbin meyline göre hareket edileceğini söylemelerini anlamak mümkün değildir.

c) Bazılarına göre namaz ve duadan sonra abdestli olarak ve kıbleye yönelerek yatar. Uykusunda beyaz veya yeşil görürse o iş hayırlı, siyah veya kırmızı görürse şerdir ve ondan uzaklaşması gerekir.

Bugün halkın uyguladığı bu yatma ve uykuda renkleri görme, rivayetlerde olmadığı gibi ulaşabildiğimiz kadarıyla hadis şerhlerinde ve fıkıh kitaplarında da yer almamaktadır. Söz konusu uygulama görebildiğimiz kadarıyla sadece *Şir'atü'l-İslam* şerhinde geçmekte ve İbn Âbidin tarafından ondan nakledildiği belirtilerek, Ömer

Nasuhi Bilmen tarafından da kaynak belirtmeden zikredilmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber ve sahâbeden nakledilmeyen bir uygulamadır.

Sonuç olarak sahih rivayetler sadece namaz ve duadan söz etmekte sonrasında ne yapılacağını belirtmemektedir. Yatıp uykuda görülene göre hareket edileceği yorumunun Hz. Peygamber ve sahâbeden nakledilen bir dayanağı yoktur. Kalbin meyline göre hareket edileceği yorumunun dayanağı olan rivayet delil olamayacak derecede zayıf bir rivayettir. İstihâreden sonra ne yapılırsa hayırlı olan odur, yorumu da duanın istendiği gibi kabul edileceği anlamına gelmekte ve istihâre namazının hâcet namazından bir farkı kalmamaktadır. Üç yorumun da farklı açılardan sıkıntılı olduğu kanaatini taşımaktayız.

Tesbih namazına dair hadisler hakkında âlimler uydurma, zayıf, hasen, sahih gibi farklı değerlendirmelerde bulunmuş, bazıları bu namazın müstehap olduğunu söylerken bazıları onu mekruh saymıştır. İbnü'l-Cevzî, İbn Teymiyye ve Şevkânî gibi âlimler tesbih namazının şeklinin Hz. Peygamber'den nakledilen namaz gibi olmadığını söylemiş ve bu husustaki hadisleri uydurma kabul etmişlerdir. Oysaki bir namazın sahih olabilmesi için bilinen namazların şekline uygun olması şart değildir. Hadis, sahih veya hasen olunca taabbudî olan bu hususta aklın bir dahli söz konusu olmamalıdır. Ayrıca bilinen namaz şekline muhalif olan korku namazı kitap ve sünnetle, küsuf, bayram, yağmur ve cenaze namazları da sünnetle sabittir. Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce, İbn Huzeyme, Taberânî, Hâkim ve Beyhakî eserlerinde tesbih namazı hakkında pek çok rivayete yer vermiş, Dârekutnî, Hatîb el-Bağdâdî, Sem'ânî, Sübkî, İbn Nâsirüddin ed-Dımaşkî, İbn Hacer, Suyûtî, Hâşimî, Câsim b. Süleyman gibi âlimler bu konudaki hadisleri birer kitapta toplamış ve değerlendirmiştir. Hz. Peygamber'in tesbih namazı kıldığına dair bir rivayet tespit edilebilmiş değildir fakat sahâbîlere bu namazı tavsiye ettiği, tesbih namazı vesilesiyle bütün günahların affedileceğini söylediği sabittir. Âlimlerin çoğu bu rivayetlerin sahih veya hasen derecesine çıktığı ve bu namazın meşruiyetini ortaya koyduğu kanaatindedir. Dolayısıyla biz de, bu namazın müstehap olduğu kanaatini, kılınması halinde müjdelenen günahların affedileceği ümidini taşımaktayız.

## KAYNAKÇA

- ABBÂDÎ Şihâbüddîn Ahmed b. Kâsım el-Mısrî, *Hâşiye alâ Tuhfeti'l-muhtâc* (*Tuhfetü'l-muhtâc* ve Şırvânî haşiyesiyle beraber), I-X, Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır ts.
- ABD b. HUMEYD Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, I-II, nşr. Ebû Abdillâh Mustafa b. el-Adevî, Dâru Balansiye, Riyad 2002.
- ABDÜLAZÎZ el-Muhammed es-Selmân, *el-Es'ile ve'l-ecvibe el-fikhıyye el-makrûne bi'l-edilleti's-şer'iyye*, I-VII, y.y. 1412.
- ABDÜLAZÎZ Saîd Hâşım, *Salâtü't-tesbîh keyfiyyetühâ ve sevâbuhâ*, Mektebetü Vehbe, Kahire 1990.

- ABDÜLHAMÎD Muhammed Muhyiddîn el-Mısrî, *Sebilü'l-felâh fî şerhi Nûri'l-îzâh*, Dâru'l-Beyrûtî, Dımaşk ts.
- ABDULLAH b. MÜBÂREK Ebû Abdırrahman el-Hanzalî el-Mervezî, *Kitabu'z-zühd*, nşr. Habîburrahmân el-A'zamî, Dâru'l-kütübi'l-ilmıyye, Beyrut ts.
- ABDÜRREZZÂK Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *Musannef*, I-XII, nşr. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Meclisü'l-ilmî, Karaçi 1970.
- ABUZEROV Namig, *İbn Mâce'nin Zevâid Rivayetlerinin Hadis Metodolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, MÜSBE, Doktora Tezi, İstanbul 2005.
- ADEVÎ Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Hâşiye ale's-Şerhi's-sağîr li'l-Haraşî alâ Muhtasarı Halil* (Haraşî şerhiyle beraber), I- VIII, el-Matbaatü'l-kübra'l-emiriyye, Bulak 1317.
- \_\_\_\_\_ *Hâşiye alâ Kifâyeti't-tâlib* (*Kifâyeti't-tâlib*'le beraber), I-IV, nşr. Ahmed Hamdî İmâm, Matbaatü'l-Medenî, Kahire 1987.
- AHMED b. HANBEL Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, I-L, nşr. Şuayb el-Arnaût ve arkadaşları, Müesssetü'r-risâle, Dımaşk 1995.
- \_\_\_\_\_ *Müsned*, I-XX, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Hamza Ahmed ez-Zeyn, Dâru'l-hadis, Kahire 1995.
- AKKİRMÂNÎ Mehmed b. Kefevî Hacı Hâmid Mustafa, *Şerhu'l-ahâdîsi'l-erbeîn* (Teftâzânî şerhiyle beraber), Matbaayı cemal, y.y. 1308.
- AKSEKÎ Ahmed Hamdi, *İslâm Dini*, DİB yay., Ankara 1969.
- ALÎ el-KÂRÎ Ebü'l-Hasen Nürüddîn Ali b. Sultân el-Herevî, *Mirkâtü'l-mefâtih şerhu Mişkâti'l-Mesâbîh*, I-XII, nşr. Cemal Aytânî, Dâru'l-kütübi'l-ilmıyye, Beyrut 2001.
- \_\_\_\_\_ *Cem'ü'l-vesâil fî şerhi's-Şemail* (Münâvî şerhiyle beraber), I-II, Mısır ts.
- \_\_\_\_\_ *el-Meslekü'l-mütekassıt fi'l-menseki'l-mütevassıt alâ Lübâbi'l-menâsik* (*İrşâdü's-sârî* haşiyesiyle beraber), Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır ts.
- ÂLÛSÎ Şehâbeddin Mahmûd b. Abdillâh, *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, I-XXX, Dâru'ihyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut ts.
- ÂLÛŞ-ŞEH Muhammed b. İbrâhim, *Şerhu Kitâbi âdâbi'l-meşyi ila's-salâti evi'l-ibâdât* (Namaz, zekât, oruç), nşr., Muhammed b. Abdırrahman, Riyad 1419.
- ÂMİDÎ Ebü'l-Hasen Seyfüddîn Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-*

- ahkâm*, I-IV, nşr. Abdurrazzâk Afîfî, Dâru's-samî, Riyad 2003.
- ATTÂR Hasen b. Muhammed b. Mahmûd, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Celâl el-Mahallî alâ Cem'i'l-cevâmi'*, I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut ts.
- AVNÎ eş-Şerîf Hâtîm b. Arîf, *Duau hatmi'l-Kur'an fa't-teravîh*, Daru's-samî, Riyad 2010.
- AYDINLI Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV, İst. 2015.
- AYNÎ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, I-XIII, nşr. Eymen Sâlih Şaban, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1999.
- \_\_\_\_\_ *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, nşr. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2001.
- \_\_\_\_\_ *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-VII, nşr. Ebu'l-Münzir Halid b. İbrâhim el-Mısrî, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 1999.
- \_\_\_\_\_ *Minhatü's-sülûk fî şerhi Tuhfeti'l-mülûk*, nşr. Ahmed abdurzzâk el-Kubeysî, Viz'aratü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye bi Devleti Katar, Katar 2007.
- AZÎMÂBÂDÎ Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak, *Ta'liku'l-muğni alâ Süneni'd-Dârekutnî (Sünen-i Dârekutnî ile birlikte)*, I-VI, nşr. Şuayb el-Arnaût, Hasan Abdülmünim Şelebî, Abdullatîf Hirzallah, Beyrut 2004.
- \_\_\_\_\_ *Avnü'l-ma'bûd şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I-IV, nşr. Abdurrahman Muhammed Osman, Medine 1968.
- BABANZÂDE Ahmed Nâim, Miras Kamil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, I-XIII, Gaye Matbaacılık A.Ş., Ankara 1988.
- BÂBERTÎ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd, *İnâye (Fethu'l-kadîr'le birlikte)*, I-X, nşr. Abdurrazzâk Gâlib el-Mehdî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003.
- BÂCÎ Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef el-Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmi'l-usûl*, nşr. Abdülmecîd Türkî, Dâru'l-garbi'l-İslâmî, Beyrut 1995.
- \_\_\_\_\_ *Müntekâ şerhu Muvatta-i Mâlik*, I-IX, nşr. Muhammed Abdülkâdir Ahmed Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1999.
- BÂCÛRÎ İbrâhim b. Muhammed b. Ahmed, *Hâşiye alâ Şerhi İbni'l-Kâsım alâ metni Ebî Şüca'*, I-II, nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1999.
- \_\_\_\_\_ *Mevâhibu'l-ledüniyye ale's-şemâili'l-Muhammediyye*, nşr. Muhammed Avvâme, y.y. 2001.

- BA'LÎ Abdurrahman b. Abdillâh el-Hanbelî, *Keşfü'l-muhadderât ve'r-riyâzu'l-müzhirât li şerhi ehsari'l-muhtasarât*, I-II, nşr. Muhammed b. Nasr el-Acemî, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2002.
- BAYRAKTAR İbrâhim "Bayram (İslâmî dönem)", *DİA*, C: 5, TDV, Ankara 1992, s. 259.
- BEGAVÎ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd, *Şerhu's-sünne*, I-XVI, nşr. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Zehîr eş-Şâvîs, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1983.
- BEHÛTÎ Mansûr b. Yûnus el-Behûtî, *Keşşâfü'l-kına an metni'l-İkna'*, I-IX, nşr. İbrâhim Ahmed Abdülhamîd, Dâru âlemi'l-kütüb, Riyad 2003.
- \_\_\_\_\_ *Ravzu'l-murbi' şerhu zâdi'l-müstakni'*, nşr. Abdülküddûs Muhammed Nezâr, Dâru'l-müeyyed, Beyrut ts.
- \_\_\_\_\_ *Dekâiku üli'n-nuhâ li şerhi'l-müntehâ*, I-III, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1992.
- BENNÛRÎ Muhammed Yûsuf, *Meârifü's-Sünen (Şerhu Süneni't-Tirmizî)*, I-VI, Karaçi 1413.
- BEYHAKÎ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-XI, nşr. M. Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2003.
- \_\_\_\_\_ *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, I-XV, nşr. Abdülmü'tî Emîn Kalacî, Kahire 1991.
- \_\_\_\_\_ *Delâilü'n-nübüvve ve marifetü ahvâli sâhibi's-şerîa*, I-VII, nşr. Abdülmü'tî Kal'aci, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1988.
- \_\_\_\_\_ *ed-Daavâtü'l-kebîr*, I-II, nşr. Bedr b. Abdillâh el-Bedr, Şirketü Garrâs, Kuveyt 2009.
- \_\_\_\_\_ *Câmi' li şuabi'l-îmân*, I-XIV, nşr. Abdülalî Abdülhamîd, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 2003.
- BEYZÂVÎ Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, I-V, nşr. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı, Dâru ihyâi't-turâsi'l-arabiyyi, Beyrut ts.
- \_\_\_\_\_ *Minhâcü'l-vüsûl ilâ ilmi'lusûl*, nşr. Mustafa Şeyh Mustafa, Müessesetü'r-risâle, Beyrut ts.
- BEZZÂR Ebû bekr Ahmed b. Amr el-Basrî, *el-Bahrü'z-zehhâr (Müsned)*, I-XV, nşr. Mahfûzurrahmân Zeynullah, Mektebetü'l-ulûmi ve'l-hikem, el-Medinetü'l-



- Münevvare 1988.
- BİLMEN Ömer Nasûhi, *Büyük İslâm İlmihali*, Bilmen yayınevi, İst. ts.
- BUHÂRÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-sahîh*, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk-Beyrut 2002.
- \_\_\_\_\_ *et-Târîhu'l-kebîr*, I-VIII, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1986.
- BUHÂRÎ Abdülazîz Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî*, I-IV, nşr. Abdullah Mahmûd Muhammed Umer, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1997.
- BURULLUSÎ Şehâbeddin Ahmed Amîre, *Hâşiye alâ şerhi'l-Mahallî alâ Minhâci't-tâlibîn* (Kalyûbî haşiyesiyle beraber), I-IV, Matbaatu Mustafa'l-bâbi'l-Halebî, Mısır 1956.
- BÛSİRÎ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekir el-Bûsirî, *Misbâhu'z-zücâce fî zevâidi İbn Mâce*, II, 38 (Sünen ve Sindî haşiyesiyle beraber), nşr. Halîl Me'mûn Şihâ, Dâru'l-marife, Beyrut 1996.
- \_\_\_\_\_ *İthâfü'l-hıyere el-mehere bi zevâidi'l-mesânîdi'l-aşere*, I-V, nşr. Ebû Abdirrahman, Adil b. Sa'd, Ebû İshak, Seyyid b.Mahmud, Mektebetü'r-Reşid, Riyad 1998
- BÜCEYREMÎ Süleyman b. Muhammed b. Ömer, *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb* (Hatîb eş-Şirbînî'nin *İkna'* isimli şerhinin şerhi), I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1996.
- \_\_\_\_\_ *Tecrîd li nef'i'l-abîd (Hâşiye alâ Fethi'l-vehhâb şerhu Menheci't-tullâb)*, I-IV, Matbaatu Mustafa bâbi'l-Halebî, Mısır 1345.
- CÂVÎ Ebûl-Mu'tî Muhammed b. Ömer Nevevî, *Nihâyetü'z-zeyn fî irşâdi'l-mübtediîn* (*Kurretü'l-ayn* şerhi), nşr. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2002.
- CEMEL Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer el-Ezherî, *Fütûhâtü'l-vehhâb bi tavzîhi Şerhi Menheci't-tullâb (Fethu'l-vehhâb şerhi)*, I-V, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut ts.
- CEVHERÎ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-arabiyye*, I-VI, nşr. Ahmed Abdulgafûr Attâr, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1956.
- CEZİRÎ Abdurrahman b. Muhammed el-Cezîrî, *Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, I-V,

- Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003.
- CÜNDÎ Halîl b. İshâk el-Mâlikî, *Muhtasarı Halîl*, nşr. Ahmed Nasr, Dâru'l-fikr, y.y. 1981.
- CÜRCÂNÎ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, *Ta'rîfât*, nşr. Muhammed Sıddık el-Minşâvî, Dâru'l-fazîle, Kahire ts.
- ÇELEBÎ Kâtib Hacı Halîfe Mustafa b. Abdillâh, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, I-II, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut ts.
- DÂREKUTNÎ Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer, *Sünen (Ta'liku'l-muğni ale'd-Dârekutni'*yle beraber), I-VI, nşr. Şuayb el-Arnaût, Hasan Abdülmünim Şelebî, Abdullatîf Hirzallah, Müessesetu'r-risâle, Beyrut 2004.
- \_\_\_\_\_ *İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye*, I-XI, nşr. Mahfûzurrahmân Zeynullah es-Selefi, Dâru tayibe, Riyad 1991
- DÂRİMÎ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Sünen*, I-IV, nşr. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-muğni, Riyad 2000.
- DEYLEMÎ Ebû Şücâ' Şireveyh b. Şhredâr, *Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, I-VI, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1986.
- DERDÎR Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Akrabu'l-mesâlik li mezhebi'l-imâm Mâlik*, Mektebetü Eyyûb, Kano-Nijerya 1420.
- \_\_\_\_\_ *eş-Şerhu's-sağîr alâ Akabi'l-mesâlik*, I-IV, nşr. Mustafa Kemâl Vasfi, Dâru'l-meârif, Kahire ts.
- DESÛKÎ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed, *Hâşiye ale's-Şerhi'l-kebîr li'd-Derdîr*, I-IV, Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, Mısır ts.
- DİMAŞKÎ Ebû İshâk Burhânüddîn Abrâhîm b. Muhammed ed-Dımaşkî, *Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'*, I-VIII, nşr. Muhammed Hasen Muhammed İsmâil, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1997.
- DİHLEVÎ FahrulHasen b. Abdirrâhmân, *Mâ yelîgu min halli'llugât ve şerhi'l-müşkilât (Şurûhu İbn Mâce/dört şerhle birlikte)*, I-II, nşr. Râid b. Sabrî b. Ebî Alfe, Beytü'l-efkâri'd-devliyye, Ürdün 2007.
- DİMYÂTÎ es-Seyyid el-Bikrî Ebû Bekir b. es-Seyyid Muhammed Şettâ, *İânetü't-tâlibîn*, Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, y.y. ts.
- DÛSERÎ Câsim b. Süleyman el-Füheyd, *Tenkîh limâ câe fi salâti't-tesbîh*, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1986.

- EBÛ AVÂNE Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyînî, *Müsnedü Ebî Avâne*, I-V, nşr. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî, Dâru'l-marife, Beyrut 1998.
- EBÛ DÂVÛD Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, I-VII, nşr. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Kâmil Karabeleli, Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, Dımaşk 2009.
- EBÛ GUDDE Abdülfettâh, *es-Sünnetü'n-Nebeviyyetü ve Beyânu Medlûliha's-Şer'iyyi ve't-ta'rîfü bi hâli Süneni'd-Dârekutnî*, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1994. (Çev. Yıldırım Enbiya, Duman Mesut, *Sünnet İfadesinin Dini Anlamı ve Dârekutnî'nin Sünen'inin Konumu*, İslâm Araştırmaları, sayı:5 (2006).
- \_\_\_\_\_ *Mesnû, fî marifeti'l-hadisi'l-mevzu'* (talik), Mektebü'l-matbûâtî'l-İslamiyye, Halep ts.
- EBÛ HANÎFE Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ, *Müsned*, te'lîf, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh, nşr. Nazar Muhammed el-Feryâbî, Mektebetü'l-kevser, Riyad 1994.
- EBÛ HAYYÂN Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhît*, I-VIII, nşr. Âdil Ahmed Abdu'l-mevcûd ve arkadaşları, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1993.
- EBÛ ŞÛCA' Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed el-İsfehânî, *el-Gâye ve't-takrîb*, Dâru'l-meşârî', Beyrut 1996.
- EBÛ TÂRIK İhsan b. Muhammed b. Âyiş, *Salâtu'l-kusûf*, İrbid-Ürdün 1999.
- EBÛ YA'LÂ Ahmed b. Ali el-Mevsilî, *Müsned*, I-XIV, nşr. Hüseyin Selim Esed, Daru'l-me'mûn, Dımaşk 1973.
- EBÛ YA'LÂ Muhammed b. el-Hüseyin, *Udde fî usûli'l-fikh*, I-V, nşr. Ahmed b. Ali Seyr el-Mubârekî, Riyad 1990.
- EBÛ YÛSUF Ya'kûb b. İbrâhim, *Kitâbü'l-Âsâr*, nşr. Ebu'l-Vefâ, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut ts.
- EBÛ'l-BEKÂ Eyüp b. Şerif Mûsâ el-Kefevî, *Külliyât*, nşr. Adnan Dervîş, Muhammed el-Mısrî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1998.
- EBÛ'l-MEÂLÎ Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, I-IX, nşr. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2004.
- ELBÂNÎ Muhammed Nâsırüddîn, *İrvâü'l-galîl fî tahrîci ehâdisi Menâri's-sebîl*, I-IX, el-Mektebü'l-İslâmiyyi, Beyrut-Dımaşk 1979.

- \_\_\_\_\_ *Sahîhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, I-III, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1998.
- \_\_\_\_\_ *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, I-III, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 2000.
- \_\_\_\_\_ *Sahîhu Süneni'n-Nesâî*, I-III, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1998.
- \_\_\_\_\_ *Sahîhu Süneni İbn Mâce*, I-II, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1997.
- \_\_\_\_\_ *Sahîhu'l-Camii's-sağîr ve ziyâdetihî*, I-II, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1988.
- \_\_\_\_\_ *Telhîsu sıfati salâti'n-Nebiyi*, Mektebetü'l-meârif, Riyad 2000.
- \_\_\_\_\_ *Tahzîru's-sâcid min ittihâzi'l-kubûri mesâcid*, Mektebetü'l-meârif, Riyad 2001.
- \_\_\_\_\_ *Muhtasaru'ş-Şemâili'l-Muhammediyye*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Ammân 1406.
- \_\_\_\_\_ *Zâifu Süneni Ebî Dâvûd*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1998.
- \_\_\_\_\_ *Zâifu Süneni'n-Nesâî*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1998.
- \_\_\_\_\_ *Zâifu Süneni İbn Mâce*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1997.
- \_\_\_\_\_ *Zâifu'l-Câmii's-sağîr ve ziyâdetihî*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1988.
- \_\_\_\_\_ *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha ve şey'ün min fıkhîhâ ve fevâidihâ*, I-IX, Mektebetü'l-meârif, Riyad 1995-2002.
- \_\_\_\_\_ *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe ve'l-mevzûa ve eseruhu's-seyyiü fi'l-ümmeh*, I-XIV, Mektebetü'l-meârif, Riyad 1992-2004.
- \_\_\_\_\_ *Talîkâtü'l-hisân alâ Sahîhi İbn Hibbân ve temyizi sakîmihî min sahîhuhî ve şâzzihî min mahfûzuhî*, I-XII, Cidde 2003.
- \_\_\_\_\_ *Zâifu't-Terğîb ve't-Terhîb*, I-II, Mektebetü'l-meârif, Riyad 2002.
- \_\_\_\_\_ *Salâtü't-Terâvîh*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1985.
- \_\_\_\_\_ *Muhtasar-ı Sahîh-i Müslim li'l-Münzirî* (dipnot), I-II, nşr. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbâni, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1987.
- \_\_\_\_\_ *Sıfatu salâti'n-Nebiyi li salâti'l-küsûf*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Amman 1422.
- \_\_\_\_\_ *Mişkâtü'l-Mesâbîh* (tahkik), I-III, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1979.
- \_\_\_\_\_ *Tevessül envâuhû ve ahkâmuhû*, nşr. Muhammed İd el-Abbâsî, Mektebetü'l-meârif, Riyad 2001.

ERDOĞAN Mehmed, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.

ESNEVÎ Cemâlüddîn Abdurrahîm b. el-Hasen, *Nihâyetü's-sûl fi şerhi Minhâci'l-usûl*, I-IV, Âlemü'l-kütüb, y.y. ts

- EZHERÎ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-luġa*, I-XV, nşr. Abdüsselam Muhammed Harun ve arkadaşları, ed-Dâru'l-Mısıryye, Mısır ts.
- FAHL Mahir Yasin, *Eseru ileli'l-hadis fi'htilâfi'l-fukahâ*, Dâru Ammâr, Amman 2000.
- FAZL HASAN Abbâs, *Tavzîh fi salâteyi't-terâvîh ve't-tesâbîh*, Dâru'l-furkân, Amman 1988.
- el-FIKHU'L-MÜYESSER fi dav'i'l-kitâbi ve's-sünne*, Bir kısım ulema, Vizâretü's-şuûni'l-İslâmiyye ve'l-evkâf ve'd-da've ve'l-irşâd, Medine 1424.
- el-FIKHU'L-MÜYESSER*, I-XIII, Abdullah b. Muhammed et-Tayyâr, Abdullah b. Muhammed el-Mutlak, Muhammed b. İbrâhim el-Mûsa, Medâru'l-vatan, Riyad 2012.
- FÎRÛZÂBÂDÎ Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *Besâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-kitâbi'l-azîz*, nşr. I-VI, Muhammed Ali en-Neccâr, Abdülalîm et-Tahâvî, el-Mektebetü'l-ilmîyye, Beyrut ts.
- \_\_\_\_\_ *Sifri's-saâde*, nşr. Abdullab b. İbrâhim el-Ensârî, Dâru ihyâi't-türâsi'l-İslâmî, Katar 1407.
- \_\_\_\_\_ *el-Kâmûsu'l-muhît*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2005.
- GAZZÂLÎ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâü ulûmi'd-dîn (İthâfü's-sâdeti'l-müttekîn*'le beraber), I-X, Müessesetü't-târîhi'l-arabiyyi, Beyrut 1994.
- \_\_\_\_\_ *Vecîz*, I-II, nşr. Ali Muavvez ve Âdil Abdu'l-mevcûd, Şeriketü dâru'l-Erkam, Beyrut 1997.
- \_\_\_\_\_ *Vasît fi'l-mezheb*, I-VII, nşr. Ahmed Mahmûd İbrâhim, Dâru's-selâm, y.y. 1997.
- GAZZÎ Muhammed Sıdkı b. Ahmed Ebü'l-Hâris, *Keşfü's-sâtir şerhu gavâmizi Ravzatü'n-nâzir*, I-II, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2002.
- GUMÂRÎ Ahmed b. Muhammed b. es-Sıddîk, *Müdüvî li ileli'l-Câmii's-saġîr ve şerheyi'l-Münâvî*, I-VI, Dâru'l-kütübi'l-Mısıryye, 1996.
- \_\_\_\_\_ *Fethu'l-vehhâb bi tahrîci ehâdîsi's-Şihâb*, I-II, nşr. Muhammed Abdülmecîd es-Silefî, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1988.
- GUMÂRÎ Abdullah b. Muhammed b. es-Sıddîk, *Misbâhu'z-zücâce fi fevâidi salâti'l-hâce*, Mektebetü'l-Kahire, Kahire 2008.

- HACCÂVÎ Şerefüddîn Musa b. Ahmed el-Haccâvî, *İkna' li tâlibi'l-intifa'*, I-IV, nşr. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Dâretü'l-Melik Abdülaziz, Riyad 2002.
- HADDÂD Radyüüddîn Ebû Bekr b. Ali el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire alâ Muhtasari'l-Kudûrî*, I-II, Mektebeti hakkâniyye, Pakistan ts.
- HÂDİMÎ Ebû Saîd, *el-Berîkatü'l-Mahmûdiyye fî şerhi't-Tarîkati'l-Muhammediyye ve's-şerîati'n-nebeviyye fi's-sîreti'l-Ahmediyye*, Matbaatü Şirketi sahâfiyye, y.y. 1318.
- HAFÂCÎ Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *Înâyetü'l-Kâdî ve kifâyetü'r-Râzî (Hâşiyetü's-Şihâb alâ Tefsîri'l-Beyzâvî)*, I-VIII, Dâru sâdir, Beyrut ts.
- HÂKİM Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî, *Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-V, Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2002.
- HALEBÎ İbrâhim b. Muhammed, *Gunyetü'l-mütemellî fî şerhi Münyeti'l-musallî (el-Kebîr)*, Arif Efendi Matbaası, Dersâadet 1325.
- \_\_\_\_\_ *Muhtasaru Gunyeti'l-mütemellî fî şerhi Münyeti'l-musallî (es-Sağîr)*, Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, Mekke 1997.
- HALÎL b. Ahmed Ebû Abdirrahman, *Kitâbü'l-ayn*, I-VIII, nşr. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhim es-Sâmirî, y.y. ts.
- HALÎL b. İshâk el-Mâlikî, *Muhtasaru Halîl*, nşr. Ahmed Nasr, Dâru'l-efkâr, y.y. 1981.
- HALLAF Abdülvahhâb, *İlmü Usûli'l-fikh*, Eda Neşriyat, İstanbul 1968.
- HAMÂDÎ Ebû Ömer Abdullah b. Muhammed, *Keşfü's-sitâre an salâti'l-istihâre ve alâkatihâ bi'l-akâdeti's-sahîhati'l-muhtâre*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2000.
- HARAŞÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Mâlikî, *eş-Şerhu's-sağîr alâ Muhtasaru Halil*, I-VIII, el-Matbaatü'l-kübra'l-emiriyye, Bulak 1317.
- HASKEFÎ Alâüddîn Muhammed b. Ali el-Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-epsâr*, nşr. Abdülmunim Halîl İbrâhim, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2002.
- HÂŞİMÎ b. Muhammed b. Abdillâh el-Endülüsî, *Menhecü't-tavzîh li mesâili salâti't-tesbîh*, Nşr. Ebu'l-Heysem eş-Şehbâi, Ahmed b. Abdülkerim, Kahire 2007.
- HATİB el-BAĞDÂDÎ Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd (Medînetü's-selâm)*, I-XVIII, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-garbi'l-İslâmi, Beyrut 2001.

- \_\_\_\_\_ *Zikru salâti't-tesbîh ve'l-ehâdis elletî ruviyet ani'n-Nebiyi fihâ ve'htilâfi elfâzi'n-nâkilîne lehâ*, nşr., Ebû Ubeydullah Ferrâs b. Halil, Dâru'l-eseriyye, yy. ts.
- HATTÂB Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Mağribî, *Mevâhibu'l-celil li şerhi Muhtasarı Halil*, I-VIII, nşr. Zekeriyâ Umeyrât, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1995.
- HATTÂB Emin Mahmud, *Tekmiletü'l-Menheli'l-azbi'l-mevrûd şerhu Süneni'l-imâm Ebî Dâvûd*, I-IV, Müessesetü't-târîhi'l-Arabî, Beyrut 1974.
- HATTÂBÎ Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed, *Meâlimü's-Sünen*, I-IV, nşr. Muhammed Râğîb et-Tabbâh, Matbaatü'l-ilmîyye, Haleb ts.
- HAZÎM Muhammed b. Salih b. Süleyman, *Sıfatü salâti kıyâmu'l-leyl*, nşr. Salih b. Fevzân, Dâru'l-Kâsım, y.y. ts.
- HAZRAMÎ Abdullâh b. Abdurrahman, *el-Mukaddimetü'l-Hazramiyye fî fikhî's-sâdeti'ş-şâfiyye*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2011.
- HERERÎ Muhammed el-Emîn b. Abdullâh el-Hererî, *el-Kevkebe'l-vehhâc ve'r-ravza'l-behhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, I-XXVI, Dâru'l-minhâc, Cidde 2009.
- HEYSEMÎ Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-zevâid ve menbau'l-fevâid*, I-X, nşr. Abdullâh Muhammed ed-dervîş, Dâru'fîkr, Beyrut 1994.
- HUDARÎ Muhammed b. Afîf el-Hudarî, *Usûlü'l-fikh*, Mısır 1969.
- HUMEYDÎ Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr, *Müsned*, I-II, nşr. Hüseyin Selim Esed, Dâru'sekâ, Dımaşk ts.
- HÜZELÎ Ebû Züeyb Huveylid b. Hâlid, *Divânu'l-Hüzeliyyîn*, I-III, nşr. Ahmed ez-Zeyn, Mahmud Ebu'l-Vefâ, ed- Dâru'l-kavmiyye, y.y. 1965.
- IRAKÎ Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdurrahîm b. el-Hüseyn, *Muğnî an hamli'l-esfâr fî'l-esfâr fî tahrîci mâ fi'l-İhyâ mine'l-ahbâr*, I-III, nşr. Ebû Muhammed Eşref b. Abdilmaksûd, Mektebetü taberiyye, Riyad 1995.
- İBN ABDİLBER, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh, *el-İstizkârü'l-Câmi' li mezâhibi fukahâi'l-emsâr ve ulemâi'l-aktâr fî mâ tezammenehü'l-Muvattâ min meâni'r-re'y ve'l-âsâr*, I-XXX, nşr. Abdümu'tî Emîn Kal'acî, Dâru Kuteybe, Beyrut 1993.
- \_\_\_\_\_ *Temhîd limâ fî'l-Muvattâ mine'l-meânî ve'l-esânîd*, I-XXVI, nşr. Muhammed

- et-Tâib es-Saîdi, Muhammed el-Fellâh, Saîd Ahmed E'râb, y.y. 1974-1992.
- \_\_\_\_\_ *Kitabu'l-kâfi fî fikhi ehli'l-Medineti'l-Mâlikî*, I-II, nşr. Muhammed Muhammed el-Moritânî, Riyad 1978.
- İBN ÂBİDÎN Muhammed Emîn b. Ömer, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr Şerhi Tenvîri'l-epsâr*, I-XIII, nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvez, Dâru âlemi'l-kütüb, Riyad 2003.
- \_\_\_\_\_ *Nesemâtü'l-eshâr şerhu İfâdati'l-envâr şerhi'l-Menâr, İdâretü'l-Kur'an ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye*, Pakistan 1418.
- \_\_\_\_\_ *Minhatü'l-Hâlık ale'l-Bahri'r-râik (el-Bahru'r-râik ile beraber)*, I-IX, nşr. Zekeriyya Umeyrât, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1997.
- İBN ABDÜSSELÂM Ebû Muhammed İzzüddîn ed-Dımaşkî, *Kavâidü'l-lahkâm fî islâhi'l-enâm (el-Kavâidü'l-kübrâ)*, I-II, nşr. Nezîr Kâmil Hammâd, Osmân Cuma, Dâru'l-kalem, Dımaşk 2000.
- İBN ADÎ Ebû Ahmed Abdullah b. Adî, *Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, I-X, Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvez, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut ts.
- İBN ALLÂN Muhammed Ali b. Muhammed Allân, *Delîlü'l-fâlihîn li turuki Riyâzi's-sâlihîn*, I-VIII, Dâru'l-kitâbi'l-Arabiyyi, Beyrut ts.
- \_\_\_\_\_ *el-Fütûhâtü'r-rabbâniyye ale'l-Ezkâri'n-Neveviyye*, I-VI, nşr. Abdülmunim Halîl İbrâhim, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2004.
- İBN BATTÂL Ebû'l-Hasen Ali b. Halef el-Kurtubî, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad ts.
- İBN DÜREYD Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd, *Cemheretü'l-luga*, I-III, nşr. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî, Beyrut 1987.
- İBN EBÎ HÂTİM Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1953.
- İBN EBÎ'L-İZ Ebû'l-Hasen Sadrüddîn Ali b. Alâiddîn ed-Dımaşkî, *Tenbîh alâ müşkilâti'l-Hidâye*, I-V, nşr. Abdülhakîm b. Muhammed Şâkir, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 2003.
- İBN EBÎ ŞEYBE Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed, *Musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr*, I-XXVI, nşr. Muhammed Avvâme, Dâru Kurtuba, Beyrut 2006.
- İBN EMÎRU HÂC Ebû Abdillâh Şemsüddîn Mhammed b. Muhammed, *et-Takrîr ve't-tahbîr ale't-Tahrîr fî usûli'l-fikh*, nşr. Abdullah Mahmûd Muhammed



- Ömer, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1999.
- İBN FÂRİS Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *Mu'cemü mekâyîsi'l-luğa*, I-VI, nşr. Abdüsselâm Muhammed Harun, Dâru'l-fikr, y.y. 1979.
- İBN HACER Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Takrîbu't-temyîz*, nşr. Muhammed Avvâme, Dâru'r-reşîd, Haleb 1991.
- \_\_\_\_\_ *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-IV, nşr. İbrâhim ez-Zeybak, Adil Mürşid, Müessesetü'r-risâle, y.y. ts.
- \_\_\_\_\_ *Lisânü'l-mîzân*, I-X, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Selman Abdülfettâh Ebû Gudde, Dâru'l-beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut 2001.
- \_\_\_\_\_ *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XVII, nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî, Dâru Taybe, Riyad 2005.
- \_\_\_\_\_ *İthâfü'l-mehera bi'l-fevâidi'l-mübtekire min etrâfi'l-aşere*, I-XIX, nşr. Züheyr b Nâsır en-Nâsır, Medine 1994.
- \_\_\_\_\_ *Dirâye fî tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, I-II, nşr. Abdullah Hâşim el-Yemânî, Dâru'l-marife, Beyrut ts.
- \_\_\_\_\_ *Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-Râfi'l-kebîr*, I-IV, nşr. Ebû Âsım Hasen b. Abbâs, Müessesetü Kurtuba, 1995.
- \_\_\_\_\_ *İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, I-IX, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut ts.
- \_\_\_\_\_ *Takrîbu't-temyîz*, nşr. Muhammed Avvâme, Dâru'r-reşîd, Haleb 1991.
- \_\_\_\_\_ *Marifetü'l-hisâli'l-mükeffira li'zunûbi'l-mütekaddime ve'l-muahhira*, nşr. Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Mustafa, Mektebetü'l-ulûmi ve'l-hikem, el-Medinetü'l-münevvere 2008.
- \_\_\_\_\_ *Netâicü'l-efkâr fî tahrîci ehâdîsi'l-Ezkâr*, I-V, Hamdî Abdülmecîd es-Silefî, Dâru İbn Kesir, Beyrut 2008.
- \_\_\_\_\_ *Mecâlisü Emâli'l-ekâr fî salâti't-tesbîh*, Matbaatü'l-medenî, nşr. Keylânî Muhammed Halîfe, Müessesetü Kurtuba, Kahire 1993.
- \_\_\_\_\_ *Ecvibe an ehâdîsi'l-Mesâbih (Mişkâtü'l-mesâbih sonunda)*, I-III, nşr. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1979.
- İBN HACER Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc* (Şervânî ve Abbâdî haşiyeleriyle beraber), I-X, Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır ts.
- \_\_\_\_\_ *Eşrefü'l-vesâil ilâ fehmi's-Şemâil*, nşr. Kemâl Abdülazîm el-Anânî, Dâru'l-

- kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1998.
- \_\_\_\_\_ *el-Minhâcü'l-kavîm şerh ale'l-Mukaddimeti'l-hadramiyye fî'l-fikhî's-Şâfîi*, nşr. Ahmed Şemsüddîn, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2000.
- İBN HAZM Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Kurtubî, *Muhallâ*, I-XI, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, İdâretü't-tibâati'l-münîriyye, Mısır 1348.
- İBN HİBBÂN Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân, *İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân* (Tertîb, Alâüddîn Ali b. Belbân), I-XVIII, nşr. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1988.
- \_\_\_\_\_ *Kitâbu'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, I-II, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, Dâru's-samiî, Riyad 2000.
- \_\_\_\_\_ *Kitâbu's-sikât*, I-X, Matbaatü meclisi dâireti'l-meârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd 1973.
- İBN HUZEYME Ebû Bekr Muhammed b. İshâk, *Sahîh*, I-IV, nşr. M. Mustafa el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1980.
- İBN İMÂMÎ'L-Kâmiliyye Kemâlüddîn Muhammed b. Muhammed, *Teysîru'l-vusûl ilâ Minhâcî'l-usûl mine'l-menkûl ve'l-ma'kûl*, I-VI, nşr. Abdülfettâh Ahmed, el-Fârûku'l-hadisiyye, Kahire 2002.
- İBN KAYYİM el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed, *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*, I-VI, nşr. Şuayb el-Arnaût, Abdülkâdir el-Arnaût, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1998.
- İBN KESİR Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer ed-Dımaşkî, *Müsnedü'l-Fârûk Emîri'l-mü'minîn Ebî Hafs Ömer b. el-Hattâb ve akvâluhû alâ ebvâbi'l-ilm*, I-XV, nşr. Abdülmü'tî Kalacî, Dâru'l-vefâ, y.y. 1991.
- \_\_\_\_\_ *Tefsîru'l-Kur'ani'-azîm*, I-XV, nşr. Mustafa es-Seyyid Muhammed ve arkadaşları, Müessesetü Kurtuba, Mısır 2001.
- İBN KUDÂME Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, *Ravzatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır fî usûli'l-fikh alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*, nşr. Muhammed Murâbî, Beyrut 2009.
- \_\_\_\_\_ *Kâfî*, I-VI, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru hecr, 1997.
- \_\_\_\_\_ *Muğnî*, I-XV, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed, Dâru âlemi'l-kütüb, Riyad 1997.
- \_\_\_\_\_ *Mukni'* (*eş-Şerhu'l-kebîr*'le beraber), I-XXXII, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin

- et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed, Dâru hecr 1993.
- İBN KUDÂME Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahman b. Muhammed, *eş-Şerhu'l-kebîr*, I-XXXII, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdülfettâh Muhammed, Dâru hecr 1993.
- İBN KUTLUBOĞA Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa el-Mısırî, *et-Ta'rîf ve'l-ihbâr bi tahrîci ehâdisi'l-İhtiyâr*, I-VII, nşr. Muhammed el-Mâs Yakûbî (Doktora tezi), Ümmü'l-kurâ Üniversitesi, Mekke 1990.
- İBN MÂCE Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, I-V, nşr. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid, Saîd el-Lehhâm, Müessesetü'r-risâle, Dımaşk 2009.
- \_\_\_\_\_ *Sünen*, nşr. Beşşâr Avvâd Maruf, I-VI, Dâru'l-ceyl, Beyrut 1998.
- İBN MANZÛR Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisâni'l-Arab*, I-VI, nşr. Abdullah Ali el-Kebir ve arkadaşları, Dâru'l-meârif, Kahire ts.
- İBN MELEK Abdüllatîf (İbn Firişte/Firişteoğlu), *Şerhu Menâri'l-envâr*, Matbaatü'n-nefîseti'l-Osmâniyye 1308.
- İBN MÜFLİH Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhim b. Muhammed ed-Dımaşkî, *Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*, I-VIII, nşr. Muhammed Hasan Muhammed Hsan İsmâil eş-Şâfiî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1997.
- \_\_\_\_\_ *Münteha'l-irâdât fî cem'i'l-Mukni' maa't-Tenkîh ve ziyâdât*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1999.
- İBN NÂSİRÜDDÎN Ebû Bekr Şemsüddîn Muhammed ed-Dımeişî, *Tercîh li hadisi salâti't-tesbîh*, nşr. Muhammed Sâid Memdûh, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1988.
- İBN NÜCEYM Zeynüddîn b.İbrâhim el-Mısırî, *Fethu'l-gaffâr fî şerhi'l-Menâr*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1936.
- \_\_\_\_\_ *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, I-IV, nşr. Zekerîyya Umeyrât, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1997.
- İBN NÜCEYM Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhim, *en-Nehru'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, I-IX, nşr. Ahmed izziv İnâye, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2002.
- İBN RECEB Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî, *Fethu'l-bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, I-X, nşr. Mahmûd Şaban b. Abdulmaksûd ve arkadaşları, Mektebetü'l-gurabâ, el-Medînetü'l-münevvere 1996.
- İBN RÛŞD Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehîd*, I-

- IV, nşr. Muhammed Subhî Hasan Hallâk, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1415.
- İBN SA'D Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Bağdâdî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr (et-Tabakâtü'l-kübrâ)*, I-XI, nşr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-hancı, Kahire 2001.
- İBN SALAH Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân eş-Şehrezûrî, *Fetâvâ ve Mesâili İbn Salah*, nşr. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Daru'l-marife, Beyrut 1986.
- İBN TEYMİYYE Ebü'l-Berekat Mecdüddîn Abdüsselâm b. Abdillâh, *Müntekâ fi'l-ahkâmi's-şer'iyye min kelâmi hayri'l-berıyye*, nşr. Tarık bi İvezullah, Dâru İbni'l-Cevzî, Dammâm 1429.
- İBN TEYMİYYE Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm, *Mecmûu fetâvâ*, nşr. Fehd b. Nâsır İbrâhim, Dâru's-süreyyâ, Riyad 1420.
- \_\_\_\_\_ *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye fî nakzi kelâmi's-şîati'l-kaderiyye*, I-IX, nşr. Muhammed Reşâd Sâlim, y.y. 1986.
- \_\_\_\_\_ *el-Fetâva'l-kübrâ*, I-VI, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafâ Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1987.
- \_\_\_\_\_ *Sünnetü'l-Cuma*, nşr. Ebû Abdullâh Sa'd el-Müz'il, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1994.
- \_\_\_\_\_ *el-Cevâbu's-sahîh li men beddele dine'l-mesîh*, I-IV, nşr. Ali b. Hasan, Abdülaziz b. İbrâhim, Hamdân b. Muhammed, Dâru'l-âsime, Riyad 1999.
- \_\_\_\_\_ *Dekâiku't-tefsîr el-Câmi' li tefsîri'l-imâm İbn Teymiyye*, I-VI, nşr. Muhammed es-Seyyid el-Celind, Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut 1984.
- \_\_\_\_\_ *Menâsikü'l-haccı ve'l-umre*, nşr. Hüseyin b. Muhammed b. Abdillâh Âlü's-şeyh, y.y. 1415.
- İBN USEYMÎN Muhammed b. Sâlih el-Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümti' alâ Zâdi'l-müstagni'*, I-XV, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyad 1423.
- \_\_\_\_\_ *Şerhu Riyâzi's-sâlihîn*, I-VI, Medâru'l-vatan, Riyad 1426.
- İBNÜ'L-ARABÎ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ârizatü'l-ahvezî fî şerhi't-Tirmizî*, I-XIII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut ts.
- İBNÜ'L-BÂZ Abdülaziz b. Abdillâh b. Bâz, *el-Cevabu's-sahih min ahkâmi salâti'l-leyli ve'l-vitr*, Riyad 1411.
- İBNÜ'L-CEVZÎ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Ali, *Zâdü'l-mesîr fî*

- ilmi't-tefsîr*, I-IX, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983.
- \_\_\_\_\_ *Kitâbu'l-mevzûât mine'l-ehâdîsi'l-merfûât*, I-III, nşr. Nüreddîn Boyacılar, Mektebetü Edvâi's-selef, Riyad 1997.
- İBNÜ'L-ENBÂRÎ Ebû Bekir Muhammed b. el-Kâsım, *Kitâbü'l-ezdâd*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut 1987.
- İBNÜ'L-ESÎR Ebû's-Seâdât Mecdüddin el-Mübârek b. Esîrüddîn, *Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, I-V, nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Tahir Ahmed ez-Zâvî, İhyâü't-türâsi'l-arabiyyi, Beyrut ts.
- İBNÜ'L-HAC Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Abderîel-Fâsî, *Medhal*, I-IV, Mektebetü dâri't-türâs, Kahire ts.
- İBNÜ'L-HÜMÂM Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî, *Fethu'l-kadîr*, I-X, nşr. Abdurrazzâk Ğâlib el-Mehdî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2003.
- \_\_\_\_\_ *Tahrîr fî usûli'l-fikh el-câmiu beyne istilâheyi'l-Hanefiyyeti ve's-Şâfiyye*, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1351.
- İBNÜ'L-İRÂKÎ Ebû Zür'a Veliyyüddîn Ahmed b. Abdirrahîmi *Tarhu't-tesrîb fî şerhi't-takrîb* (babası Zeynüddîn el-İrâkî'nin çalışmasının tekmilesidir), I-VIII, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut ts.
- İBNÜ'L-MÜKRÎ Ebû Muhammed şerefüddîn İsmâil b. Ebî Bekr el-Yemenî, *Ravzu't-tâlib ve nihâyetü matlabi'r-râğib*, I-II, nşr. Halef Mufzi'l-Mutlak, Dâru'z-ziyâi Kuveyt 2013.
- İBNÜ'L-MÜNZİR Ebû bekr Muhammed b. İbrâhim en-Nîsâbü'rî, *Evsat mine's-süneni ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf*, I-XV, nşr. Ahmed b. Süleyman b. Eyyûb, Yâsîr b. kemâl, Dâru'l-felâh, y.y. 2010.
- İBNÜ'L-MULAKKIN Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali el-Mısırî, *Tuhfetü'l-muhtâc ilâ edilleti'l-Minhâc*, I-II, nşr. Abdullah b. Seâf el-Lehyânî, Dâru Hirâ, Mekke 1986.
- \_\_\_\_\_ *Tavzîh li şerhi'l-Câmi's-sahîh*, I-XXXVI, nşr. Dâru'l-felâh, Katar 2008.
- İBNÜ'N-NECCÂR, Ebû Bekr Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed el-Fütûhî, *el-Muhteberü'l-mübteker şerhu'l-Muhtasar fî usûli'l-fikh (Şerhu'l-Kevkebi'l-Münîr)*, I-IV, nşr. Muhammed ez-Zühelyî ve Nezîh Hammâd, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1993.
- \_\_\_\_\_ *Münthehe'l-irâdât fî cem'i'l-Mukni' maa't-Tenkîh ve ziyâdât*, I-V, nşr.

- Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1999.
- İBNÜ'S-SALÂH Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân eş-Şehrezûrî, *Fetâvâ ve Mesâilî İbn Salah*, I-II, nşr. Abdulmu'tî Emîn Kal'acî, Daru'l-marife, Beyrut 1986.
- İBNÜ'S-SÜNNÎ Ebû bekr Ahmed b. Muhammed ed-Dineverî, *Ameliü'l-yevm ve'l-leyle*, nşr. Abdurrahman Kevser b. Muhammed Âşık el-Bernî, Şirketü Dârî'l-erkâm, Beyrut 1998.
- İBNÜ'R-RİF'A Ebü'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed, *Kifâyetü'n-nebîh fi şerhi't-Tenbîh*, I-XXI, nşr. Mecdî Muhammed surûr Baslûm, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye Beyrut 2009.
- İBRAHİM b. Muhammed Sâlim b. Davyân, *Menâru's-sebîl fi şerhi'd-delîl*, I-II, nşr. Züheyr eş-Şâvîş, I-II, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1982.
- İLMİHAL Hüseyin Algül ve arkadaşları, (Heyet), DİB Yayınları, Ankara 2013.
- İMÂDÎ Abdurrahman b. Muhammed, *Hedîyyetü İbni'l-İmâd li ubbâdi'l-ibâd (Nihâyetü'l-murâd* la beraber), nşr. Abdurrazzak Halebî, Limassol, 1994.
- İMRÂNÎ Ebü'l-Hüseyin Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim el-Yemenî, *Beyân fi mezhebi'-İmâmi's-Şafîi*, I-XIV, nşr. Kasım Muhammed en-Nûrî, Dâru'l-minhâc, Beyrut 2000.
- İSBEHÂNÎ Ebu'l-Kâsım İsmâîl b. Muhammed, *Kitâbu't-terğîb ve't-terhîb*, I-III, nşr. Eymen b. Sâlih b. Şaban, Dâru'l-hadîs, Kahire 1993.
- İSFEHÂNÎ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-esfiyâ*, I-X, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1988.
- İTYÛBÎ Muhammed b. Ali b. Adem b. Musa el-İtyûbî, *Zahîretü'l-ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ*, I-XL, Dâru'l-mirac, Riyad 1996.
- KÂDÎ İYÂZ Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsa, *İkmâlü'l-Mu'lim bi fevâidi Müslim*, I-IX, nşr. Yahya İsmâîl, Dâru'l-vefâ, Mısır 1998.
- KADIZÂDE Ahmed Şemseddin, *Netâicü'l-efkâr fi keşfi'r-rumûz ve'lesrâr (Tekmiletü Fethi'l-kadîr)*, I-III, nşr. Abdurrazzâk Ğâlib el-Mehdî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003.
- KAHTÂNÎ Said b. Ali, *Salâtu'l-küsûf fi dav'i'l-kitâbi ve's-sünne*, Müessesetü'l-cerîs, Riyad 1423.
- KAHTÂNÎ Mâhir b. Zâfir, *Salâtu'l-küsûf*, y.y. 1432.
- KAL'ACÎ Muhammed Revvâs, *Lügatu'l-fukahâ*, Dâru'n-nefâis, Beyrut 1996.

- KALYÛBÎ Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Mahallî alâ Minhâci't-tâlibîn*, I-IV, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1956.
- KANDEHLEVÎ Muhammed Zekeriyyâ, *Evcezü'l-mesâlik ilâ Muvatta-i Mâlik*, I-XVII, nşr. Takıyyüddîn en-Nedvî, Dâru'l-kalem, Dımaşk 2003.
- KARACABEY Salih, "Hadislere Göre İşrak Namazı ve Kuşluk Namazı ile İlgisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1, 2012, s. 21-32.
- KARAGÖZ İsmail, Keskin Mehmet ve Altuntaş Halil, *Hac İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara 2007.
- KARATAŞ Mustafa, "Astronomik Hesaplar Işığında Kûsûf Hadisleri", *Diyanet İlmî Dergi*, C. 36, S. 2, 2000, s. 77-84.
- KÂSÂNÎ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, I-X, nşr. Ali Muhammed Muavvez, Âdil Akmed Abdulmevcûd, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2003.
- KÂSİM Hamza Muhammed, *Menâru'l-kârî şerhu Muhtasarı Sahîhi'l-Buhârî*, I-V, nşr. Beşîr Muhammed Uyûn, Mektebetü Dâri'l-beyân, Dımaşk 1990.
- KASTALLÂNÎ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-sârî*, I-X, Matbaatü'l-kübr'l-emîriyye, Mısır 1323.
- KÂTİP ÇELEBÎ Çelebî Hacı Halîfe Mustafa b. Abdillâh, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, I-II, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut ts.
- KEŞMÎRÎ Muhammed Enver Şâh, *el-Arfü's-şezî alâ Câmii't-Tirmizî*, I-V, nşr. Mahmûd Şâkir, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut 2004.
- KELVEZÂNÎ Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen el-Kelvezânî el-Bağdâdî, *Temhîd fî usûli'l-fikh*, I-IV, nşr. Müfid Muhammed Ebû Ameşe, Cidde 1985.
- KETTÂNÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer, *Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*, Dâru'l-kütübi's-selefiyye, Mısır ts.
- KIVÂMÜSSÜNNE Ebu'l-Kâsım İsmâil b. Muhammed el-İsbahânî, *Kitâbu't-terğîb ve't-terhîb*, I-III, nşr. Eymen b. Sâlih b. Şaban, Dâru'l-hadîs, Kahire 1993.
- KONEVÎ İsmâüddîn İsmâil b. Muhammed el-Konevî, *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Beyzâvî*, I-XX, nşr. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2001.
- KONEVÎ Kâsım, *Enîsü'l-fukahâ fî ta'rîfi'l-elfâzi'l-mütedâveleti beyne'l-fukahâ*, nşr. Ahmed b. Abdurrrzak, Dâru'l-vefâ, Cidde 1987.

- KUDÂÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme, *Müsnedü'ş-şihâb*, I-II, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1985.
- KUDÛRÎ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr, *Muhtasar*, nşr. Sâid Bekdâş, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2010.
- KÛHECÎ Abdullah b. eş-Şeyh Hasan el-Hasen, *Zâdü'l-muhtâc bi şerhi'l-Minhâc*, I-IV, nşr. Abdullah b. İbrâhim el-Ensârî, Katar 1982.
- KURTUBÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyin limâ tezammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Kur'ân*, I-XXIV, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2006.
- KURTUBÎ, Ebü'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer, *Müfhim limâ eşkele min telhîsî kitâbi Müslim*, I-VII, nşr. Muhyiddin Dîb Müstû ve arkadaşları, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1996.
- LEBÎD Ebû Akîl Lebîd b. Rebîa el-Âmirî, *Dîvânü Lebîd*, Dâru sâdır, Beyrut ts.
- LEKNEVÎ Muhammed Abdülhalîm b. Muhammed Emînullah el-Leknevî, *Kameru'l-akmâr alâ Nûri'l-envâr*, el-Matbaatü'l-kübrâ el-Emîriyye, Mısır 1316.
- LEKNEVÎ Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay, *et-Ta'lîku'l-mümecced alâ Muvattai'l-İmâm Muhammed*, I-III, nşr. Takıyyüddîn en-Nedvî, Dâru'l-kalem, Dımaşk 1991.
- \_\_\_\_\_ *Tuhfetü'l-ahyâr fî ihyâi sünneti seyyidi'l-ebrâr*, nşr. Abdulfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-matbûâtü'l-İslâmiyye, Haleb 1992.
- \_\_\_\_\_ *Şerhu'l-Hidâye*, I-VIII, nşr. Fehîm Eşref Nûr Ahmed, İdâretü'l-Kur'an, Pakistan 1417.
- \_\_\_\_\_ *en-Nâfiu'l-kebîr li men yutâliu'l-Câmi's-sağîr*, İdârâtü'l-Kur'ân, Pakistan 1990.
- \_\_\_\_\_ *el-Âsâru'l-Merfûa fî'l-ahbâri'l-mevzûa*, nşr. Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Dâru kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1984.
- MA'BERÎ Ahmed Zeynüddîn b. Abdilazîz, *Fethu'l-muîn bi şerhi Kurreti'l-ayn bi mühimmâti'd-dîn*, nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Câbî, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2004.
- MAĞRİBÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed, *Mevâhibü'l-celîl lişerhi Muhtasarı Halîl*, I-VIII, nşr. Zekeriya Umeyrât, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1995.



- MAHALLÎ Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed, *Kenzü'r-râğibîn fî şerhi Minhâci't-tâlibîn* (Kalyûbî ve Burullusî haşiyeleriyle birlikte), I-IV, MatbaatuMustafa'l-bâbi'l-Halebî, Mısır 1956.
- MAHMUD Abdurrahman Abdülmun'im, *Mu'cemu'l-mustalahâti ve'l-elfâzi'l-fikhiyye*, I-III, Dâru'l-fazîle, yy., ts.
- MAKDÎSÎ Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasen el-Makdisî, *Gâyetü's-sûl ilâ ilmi'l-usûl*, nşr. Bedr b. Nâsır, Kuveyt 2012.
- MAKDÎSÎ Ziyâüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilvâcid, *el-Ehâdîsü'l-muhtâre*, I-XIII, nşr. Abdülmelik b. Abdillâh, Dâru Hızır, Beyrut 2001.
- MÂLİK b. ENES Ebû Abdillâh el-Yemenî, *Muvattâ*, I-II, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbakî, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut 1985.
- MÂVERDÎ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Hâvî'l-kebîr fî fikhi mezhebi'l-imâmî's-Şâfiû* (*Şerhu muhtasarı'l-Müzenî*), I-XVIII, nşr. Ali Muhammed Muavvez, Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut 1994.
- MEHÂMİLÎ Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed, *Lübâb fî'l-fikhi's-Şâfiû*, nşr. Abdülkerîm b. Süneytân el-Amrî, Dâru'l-Buhârî, el-Medinetü'l-münevvera, 1416.
- MEKKÎ Ebû Tâlib Muhammed b. Ali, *Kutü'l-kulûb*, I-III, nşr. Mahmud İbrahim Muhammed er-Rıdvânî, Mektebetü dâri't-türâs, Kahire 2001
- MEKKÎ Hüseyin b. Muhammed Saîd Abdülganî, *İrşadü's-sârî ilâ menâsiki'l-Molla Ali el-Kârî*, Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır ts.
- MENÛFÎ Ali b. Halef el-Mısrî, *Kifâyetü't-tâlibi'r-rabbânî alâ Risâleti ibn Ebî Zeyd el-Kayravânî* (Adevî haşiyesiyle beraber), I-IV, nşr. Ahmed Hamdî İmâm, Matbaatu'l-medenî, Mısır 1987.
- MERDÂVÎ Alâüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman, *İnsâf fî marifeti'r-Râcihi mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-imâm el-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, I-XII, nşr. Muhammed Hâmif el-Fakî, y.y. 1955.
- MER'Î b. YUSUF Zeynüddîn el-Kermî, *Ğâyetü'l-müntehâ fî'l-cem' beyne'l-İknâ' ve'l-Müntehâ*, I-II, nşr. Yâsir İbrâhim el-Mezrûû ve Râid Yûsuf er-Rûmî, Müessesetü Garas, Kuveyt 2007.
- MERGİNÂNÎ Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr el-Merginânî, *Hidâye şerhi*

- Bidâyeti'l-mübedî*, I-II, nşr. Muhammed Adnân Dervîş, Dâru'l-erkâm, Beyrut ts.
- MERVEZÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr, Muhtasarı *Kıyâmu'l-leyl ve Kıyâmu ramazân ve Kitabu'l-vitr*, ihtisâr, Ahmed b. Ali el-Makrîzî, Hadis Akademi, Pakistan, 1988.
- \_\_\_\_\_ *Kitabu Kıyâmu ramazân*, İhtisâr, Ahmed b. Ali el-Makrîzî, nşr. Muhammed Ahmed Âşûr, Cem'al Abdülmünim el-Kûmî, Dâru'z-zehebiyye, Kahire ts.
- MEVSİLÎ Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, I-IV, nşr. Şuayb el-Arnaût, Ahmed Muhammed Berhûm, Abdullatîf Hirzullah, Dâru'r-risâle el-âlemiyye, Dîmaşk 2009.
- el-MEVSUATÜ'l-FIKHIYYE*, I-XLV, Vizâretü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1983-2006.
- MEYDÂNÎ Abdülganî b. Tâlib el-Guneymî, *Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*, I-V, nşr. Saîd Bekdâş, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2014.
- MİRAS Kamil, Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, I-XIII, Gaye Matbaacılık A.Ş., Ankara 1988.
- MOLLA Abdülilah b. Muhammed, *el-Kevâşifü'l-celiyye an mustalahâtü'l-Hanefiyye*, Matbaatü'l-ehsâi'l-hadîse, Ahsa 2004.
- MOLLA CÎVEN b. Ebî Saîd, *Nûru'l-envâr ale'l-Menâr (Kameru'l-akmâr'la beraber)*, I-II, el-Matbaatü'l-kübrâ el-Emîriyye, Mısır 1316.
- MOLLA HÛSREV Mehmed b. Ferâmurz, *Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüs'ul*, Şirketi sahâfiyye Osmâniyye Matbaası, Dersâdet 1321.
- MUKÂTÎ Bedr b. Süveylim, *Muînü'l-melhûf li ma'rifaeti ahkâmi salâti'l-küsûf*, y.y. 1425.
- MUTARRİZÎ Ebu'l-Feth Nasıruddîn, *Muğrib fî tertîbi'l-Mu'rib*, I-II, nşr. Mahmûd Fâhûrî, Abdulhamid Muhtâr, Mektebetü Üsame b. Zeyd, Haleb 1979.
- MÜBÂREKPÛRÎ Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahman b. Abdîrahîm, *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi't-Tirmizî*, I-X, nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf, Dâru'l-fikr, ts.
- MÜBÂREKPÛRÎ Ebu'l-Hasen Ubeydullah b. Muhammed, *Mirâtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâti'l-mesâbih*, I-IX, İdaretü'l-buhûsi'l-İslamiyye, ts.
- MÜNÂVÎ Zeynüddîn Muhmed Abdürraûf b. Tâci'l-ârifîn, *Teysîr bi şerhi'l-*

- Câmiî's-sağîr*, I-II, Hindistan 1286.
- \_\_\_\_\_ *Feyzü'l-kadîr bi şerhi 'l-Câmiî's-sağîr*, I-VI, Dâru'l-marife, Beyrut 1972.
- \_\_\_\_\_ *Şerhu'ş-Şemâil* (Ali el-Kârî'nin şerhi *Cem'ü'l-vesâil*'le beraber), I-II, Mısır ts.
- MÜNZİRÎ Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, nşr. Ebû Suheyb el-Keremî, Beytül-efkâri'd-devliyye, Amman ts.
- MÜSLİM b. HACCÂC Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, I-II, nşr. Muhammed Fuâd Abdulbaki, Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, Mısır 1991.
- MÜTERCİM Âsım Efendi, *el-Okyanüsü'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît*, I-II, Matbaatü'l-Osmâniyye, 1305.
- NÂBLUSÎ Abdülganî b. İsmâil, *Nihâyetü'l-murâd fî şerhi Hediyeti'bni'l-İmâd*, nşr. Abdürrezzâk el-Halebî, Limasol 1994.
- NECDÎ Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım el-Âsımî, *Hâşiyetü'r-Ravzi'l-murbi' Şerhu zâdi'l-müstakni'*, I-VII, y.y. 1397.
- NEFRÂVÎ Ahmed b. Guneym b. Sâlim b. Mühennâ, *el-Fevâkihi'd-Devvânî alâ risâleti ibn ebî Zeyd el-Kayravânî*, I-II, nşr. Abdulvâris Muhammed Ali, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1997.
- NEMLE Abdülkerim b. Ali b. Muhammed, *İthâfu zevi'l-besâir bi şerhi Ravzati'n-nâzir*, I-VIII, Dâru'l-âsime, Riyad 1996.
- \_\_\_\_\_ *Teysîru mesâili'l-fikh Şerhu'r-ravzi'l-murbi'*, I-V, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 2005.
- NESÂÎ Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen* (Suyûfî ve Sindî haşiyeleriyle birlikte), I-V, Dâru'l-marife, Beyrut ts.
- \_\_\_\_\_ *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-XII, nşr. Hasan Abdülmun'im Şelebî, Müessesetü'risâle, Beyrut 2001.
- NESEFÎ Ebü'l-Berekat Hâfızüddîn Abdllah b. Ahmed en-Nesefî, *Menâri'l-envâr*, Matbaayı Molla Ahmed Kâmil, Dersâdet 1326.
- \_\_\_\_\_ *Keşfü'lesrâr şerhi Menâri'l-envâr (Nûru'l-envâr'la beraber)*, I-II, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut ts.
- \_\_\_\_\_ *Kenzü'd-dekâik*, nşr. Sâid Bekdâş, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2011.
- NESEFÎ Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Ahmed, *Tilbetü't-talebe fî'l-ıstulâhâti'l-fikhiyye*, nşr. Hâlid Abdurrahman el-Akk, Daru'n-nefâis, Beyrut 1995.

- NEVEVÎ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb*, I-XXIII, nşr. Muhammed Necîb el-Mufî, Mektebetü'l-irşâd, Cidde ts.
- \_\_\_\_\_, *Minhâcü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttekîn*, nşr. Muhammed Muhammed Tâhir Şabân, Dâru'l-minhâc, Beyrut 2005.
- \_\_\_\_\_, *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müttekîn*, I-VIII, nşr. Ali Muhammed Muavvez ve Âdil Ahmed Abdü'l-mevcûd, Dâru âlemi'l-kütüb, Beyrut 2003.
- \_\_\_\_\_, *Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc (Sahîh-i Müslim şerhi)*, IXVIII, Müessesetü Kurtuba, 1994.
- \_\_\_\_\_, *Hulâsatu'l-ahkâm fî mühimmâtü's-süneni ve kavâidi'l-ahkâm*, nşr. Hüseyin İsmâil el-Cemel, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut ts.
- \_\_\_\_\_, *Ezkâr*, nşr. Muhyiddîn Misto, Dâru'l-kelimi't-tayyib, Dımaşk 2007.
- \_\_\_\_\_, *Tehzîbu'l-esmâi ve'l-lugât*, I-IV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut ts.
- \_\_\_\_\_, *Riyâzü's-sâlihîn*, nşr. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbâni, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1979.
- \_\_\_\_\_, *Kitâbu'l-îzâh fî menâsiki'l-hac*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1985.
- OSMÂNÎ Fazlullah Câbir (Şebbîr) Ahmed Diyûbendî *Mevsûatü Fethi'l-mülhim bi şerhi Sahîhi'l-imâm Müslim*, I-XII, nşr. Nûru'l-beşer b. Nûru'l-hak ve Mahmud Şâkir, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut 2006.
- ÖZMEN Fatma, *Tesbih Namazı Hadîsinin Tahkîk, Tahrîc ve Tenkîdi*, DEÜ SBE Yüksek L. Tezi, İzmir 2006.
- ÖZŞENEL Mehmed, "Sindî", *DİA*, C: 37, TDV, Ankara 2009, s. 245.
- PAÇACI İbrahim, "Rüya'nın Delil Değeri ve İstihâre", *Dini Araştırmalar*, C. 19, (2016), s. 103-128.
- PEZDEVÎ Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Ali b. Muhammed el-Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl ilâ ma'rifeti'l-usûl*, nşr. Sâid Bekdâş, Dâru'l-beşâiri'-İslâmiyye, Beyrut 2014.
- POLAT Selâhaddin, "Ebân b. Osman b. Affân", *DİA*, C: 10, TDV, Ankara 1994, s. 66-67.
- \_\_\_\_\_, *Hadis Araştırmaları*, İnsan Yayınları, İst. 2003.
- RÂFÎ Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed, *Azîz şerhu'l-Vecîz (eş-Şerhu'l-kebîr)*, I-XIII, nşr. Ali Muhammed Muavvez ve Âdil Ahmed Abdü'l-mevcûd, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1997.
- RÂGİB el-ISFEHÂNÎ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhmmmed, *Müfredât fî garîbi'l-*

- Kur'ân*, nşr. Muhammed Seyyid keylânî, Dâru'l-marife, Beyrut ts.
- RÂZÎ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb (et-Tefsîru'l-kebîr)*, XXXII, Dâru'l-fikr, Beyrut 1981.
- \_\_\_\_\_ *Mahsûl fî ilmi usûli'l-fikh*, I-VI, nşr. Tâhâ Câbir el-Ulvanî, Müessesetü'r-risâle, Riyad 1981.
- REMLÎ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, I-VIII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2003.
- RUHEYBÂNÎ Mustafa b. Sa'd es-Suyûtî, *Metâlibu uli'n-nuhâ fî şerhi Gâyeti'l-müntehâ*, I-VI, el-Mektebü'l-İslâmî, Dımaşk 1961.
- SA'D'Î ÇELEBÎ b. İsâ b. Emîr Hân, *Hâşiye ale'l-İnâye fî şerhi'l-Hidâye (Fethu'l-kadîr*'le beraber), I-X, nşr. Abdurrazzâk Ğâlib el-Mehdî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 2003.
- SAN'ÂNÎ Ebû İbrâhim İzzüddîn Muhammed, *et-Tenvîr şerhu'l-Câmii's-sağîr*, I-XI, nşr. Muhammed İshâk Muhammed İbrâhim, Riyad 2011.
- \_\_\_\_\_ *Sübülü's-selâm şerhu Bulûğu'l-merâm*, I-VIII, nşr. Muhammed Subhî Hasen Hallâk, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm 1421.
- SADRÜŞŞERÎA Ubeydullah b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa, *Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh (Telvîh*'le beraber), I-II, nşr. Zekerîyya Umeyrât, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut ts.
- SAHNÛN Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd, *el-Müdevvenetü'-kübrâ*, I-III, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1994.
- SÂVÎ Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî el-Halvetî, *Bulğatu's-sâlik li akrebi'l-mesâlik ale'ş-Şerhi's-sağîr*, I-IV, nşr. Muhammed Abdüsselâm şâhîn, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1995.
- SEHÂRENPÛRÎ Halîl b. Ahmed, *Bezlü'l-mechûd fî halli Ebî Dâvûd*, I-XX, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut ts.
- SEHÂVÎ Muhammed b. Abdîrrahman, *el-Kavlü'l-bedî' fî's-salâti ale'l-habîbi's-şefî'*, nşr. Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-reyyân, 2002.
- SEMERKENDÎ Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed, *Tuhfetü'l-fukahâ*, I-III, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1984.
- SEMÎN Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Yûsuf el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn fî ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, I-XI, nşr. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru'l-

- kalem, Dimaşk ts.
- SERAHSÎ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl, *Usûlü'l-fikh*, I-II, nşr. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1993.
- \_\_\_\_\_ *Mebisât*, I-XXXI, Dâru'l-marife, Beyrut 1989.
- SIDDIK HASAN Han Ebü't-Tayyib Muhammed el-Kannevcî, *er-Ravzatü'n-nediyye şerhu ed-Düreri'l-behiyye*, I-II, nşr. Muhammed Subhî Hallâk, Mektebetü'l-kevser, Riyad 1993.
- SİNDÎ Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî, *Hâşiye alâ Süneni İbn Mâce*, I-V, nşr. Halîl Me'mûn Şiha, Dâru'l-marife, Beyrut 1996.
- \_\_\_\_\_ *Hâşiye alâ Süneni'n-Nesâî* (Suyûtî haşiyesiyle birlikte), I-V, Dâru'l-marife, Beyrut ts.
- SİNDÎ Rahmetullah b. Abdillâh b. İbrâhim el-Ömerî, *Lübâbü'l-menâsik (el-Meslekü'l-mütekassıt şerhi ve İrşâdü's-sârî haşiyesiyle beraber)*, Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır ts.
- SİYALKÛTÎ Abdülhakîm b. Şemseddîn, *Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî al Şerhi'l-Akâid li't-Teftâzânî*, I-II, Şirketi Sahâfiyyei Osmâniyye matbaası, İstanbul ts.
- SÛBKÎ Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Ali b. Abdilkâfi ve (oğlu) Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali, *İbhâc fî şerhi'l-Minhâc (Beyzâvî'nin Minhâcü'l-vüsûl'ünün şerhi)*, I-III, nşr. Şa'bân Muhammed İsmâil, Mektebetü'l-külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire 1981.
- \_\_\_\_\_ *İşrâku'l-mesâbih fî salâti't-teravîh*, nşr. Mecdî es-Seyyid İbrahim, Mektebetü'l-Kur'an, Kahire ts.
- SÛBKÎ Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, I-X, nşr. Abdülfettâh Muhammedel-Hulv, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Kahire 1964-1976.
- SÛBKÎ Mahmûd Muhammed Hattâb, *el-Menhelü'l-azbü'l-mevrûd şerhu Sünen-i'l-imâm Ebî Dâvûd*, I-X, Müessesetü't-târîhi'l-Arabiyyi, Beyrut 1394.
- SÛKKERÎ Ebû Saîd el-Hasen b. el-Hüseyn, *Şerhu Eşâri'l-Hüzeyliyyîn*, I-II, nşr. Abdüsettâr Ahmed, Mektebetü Dâru'l-urûbe, Kahire ts.
- SÛYÛTÎ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*, I-XVI, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Merkezi Hecr, Kahire 2003.

- \_\_\_\_\_ *el-Câmiu's-sağîr* (*Feyzü'l-kadîr*'le beraber), I-VI, Dâru'l-marife, Beyrut 1972.
- \_\_\_\_\_ *Tenvîrü'l-havâlik alâ Muvatta-i Mâlik*, I-III, Matbaatü dâri ihyâi'l-kütübi'l-arabiyye, Mısır ts.
- \_\_\_\_\_ *Mesâbîh fî salâti't-terâvîh*, Dâru'l-kabes, Dâru Ammâr, Amman 1986.
- \_\_\_\_\_ *el-Leâli'l-mesnûa fî'l-ehâdîsi'l-mevzûa*, I-II, Dâru'l-marife, Beyrut ts.
- \_\_\_\_\_ *Hâşiye alâ Sünen-i'n-Nesâi* (Sindî haşiyesiyle birlikte), I-V, *Dâru'l-marife*, Beyrut ts.
- ŞÂFÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, *Müsned*, nşr. Rif'at Fevzî Abdulmuttalib, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2005.
- ŞERVÂNÎ Abdulhamîd, *Hâşiye alâ Tuhfetü'l-minhâc* (*Tuhfetü'l-muhtâc* ve el-Abbâdî haşiyesiyle beraber), I-X, Matbaatü Mustafa Muhammed, Mısır ts.
- ŞEVKÂNÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadîr el-Câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min ilmi't-tefsîr*, nşr. Yûsuf el-Ğûş, Dâru'l-marife, Beyrut 20007.
- \_\_\_\_\_ *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*, I-XVI, nşr. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk, Dâru İbni'l-Cevzî, Demmâm 1427.
- \_\_\_\_\_ *es-Seylü'l-cerrârü'l-mütedeffik alâ hadâiki'l-Ezhâr*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2004.
- \_\_\_\_\_ *Tuhfetü'z-zâkirîn*, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut 1988.
- ŞEYBÂNÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen, *Kitâbu'l-âsâr*, Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1993.
- \_\_\_\_\_ *Muvattai'l-İmâm Mâlik rivayetü Muhammed* (Leknevî şerhi *et-Ta'liku'l-mümecced*'le beraber), I-III, nşr. Takıyyüddîn en-Nedvî, Dâru'l-kalem, Dımaşk 1991.
- \_\_\_\_\_ *el-Câmiu's-sağîr* (*en-Nâfiu'l-kebîr*'le beraber), İdârâtü'l-Kur'an, Pakistan 1990.
- ŞEYHÎZÂDE Abdurrahman b. Mehmed (Damad Efendi), *Mecmau'l-ehur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*, I-IV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1998.
- ŞEYHZÂDE Muhyiddîn Muhammed b. Muslihiddîn, *Hâşiye alâ Envâri't-tenzîl ve esrâri't-te'vîl*, I-VIII, nşr. Muhammed Abdülkâdir Şâhîn, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1999.
- ŞİNKÎTÎ, Muhammed el-Emîn b. Muhammed, *Edvâü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'an bi'l-*

- Kur'an*, I-VII, Dâru âlemi'l-fevâid, Mekke 1980.
- ŞÎRÂZÎ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhim b. Alî, *Şerhu'l-Lüma'*, I-II, nşr. Abdülmecîd Türkî, Dâru'l-ğarb el-İslâmî, Beyrut 1988.
- \_\_\_\_\_ *Mühezzeb fî fikhî'l-İmâmi's-Şâfiî*, I-VI, nşr. Muhammed ez-Zuhaylî, Dâru'l-kalem, Dımaşk 1992.
- ŞİRBÎNÎ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, I-IV, nşr. Muhammed Halîl Aytânî, Dâru'l-marife, Beyrut 1997.
- \_\_\_\_\_ *İkna' fî halli elfâzi Ebî Şüca' (Şerhu Ğâyeti'l-ihtisâr)*, I-II, nşr. Ali Muhammed Muavvez ve Âdil Ahmed Abdü'l-mevcûd, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2004.
- ŞİRBÎNÎ, İbrâhim Abdülmün'im, *Salâtü'l-istihâre*, Dâru İbn Kesir, ts.
- ŞUKAYRÎ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Abdüsselâm, *es-Sünen ve'l-mübtedeât el-müteallikatü bi'l-ezkâri ve's-salât*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1980.
- ŞÜRÜNBÜLÂLÎ Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr, *Merâkı'l-felâh bi imdâdi'l-Fettâh Şerhi Nûri'l-îzâh ve necâti'l-ervâh*, nşr. Ebû Abdirrahman Salâh b. Muhammed, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2004.
- \_\_\_\_\_ *Nûru'l-îzâh ve necâti'l-ervâh*, nşr. Sâid Bekdâş, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2013.
- \_\_\_\_\_ *İmdâdü'l-fettâh şerhu Nûri'l-îzâh ve necâti'l-ervâh*, nşr. Abdülkerîm el-Atâ, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, Beyrut 2001.
- TABERÂNÎ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, I-XXV, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Silefî, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1983.
- \_\_\_\_\_ *el-Mu'cemü'l-evsat*, I-X, nşr. Târik b. Ivezullah, Abdülmuhsin b. İbrâhim, Dâru'l-Haremeyn 1995.
- \_\_\_\_\_ *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, I-IV, nşr. Hamdî Abdülmecid es-Silefî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989.
- \_\_\_\_\_ *Kitâbu'd-duâ*, I-III, nşr. Muhammed Saîd b. Muhammed el-Buhârî, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, Beyrut 1987.
- TABERÎ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân an*



- te'vîli âyi'l-Kur'an*, I-XXVI, nşr. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru Hecr, Kahire 2001.
- TAHÂVÎ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, I-V, nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr, Muhammed Seyyid Câdu'l-hak, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1994.
- \_\_\_\_\_ *Şerhu Müşkili'l-âsâr*, I-XVI, nşr. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1994.
- TAHTÂVÎ Ahmed b. Muhammed et-Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, I-IV, Dâru't-tibâati'l-Âmire, Bulak 1268.
- \_\_\_\_\_ *Hâşiyetü'alâ Merâkî'l-felâh şerhi Nûri'l-îzâh*, nşr. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1997.
- TAKIYYÜDDÎN Ebû Bekr b. Muhammed el-Hısni ed-Dımaşkî, *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli Gâyeti'l-ihtisâr*, nşr. Kamil Muhammed Avîza, Dâru'l-kitibi'l-ilmîyye, Beyrut 2001.
- TAVÂRÎ Târik b. Muhammed, *Salâtü'l-istihâre*, Daru İbni'l-Cevzî, y.y. ts.
- TAYÂLİSÎ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd, *Müsned*, I-IV, nşr. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru hecr, y.y. 1999.
- TEFTÂZÂNÎ Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer, *Telvîh ilâ keşfi hakâiki't-Tenkîh*, I-II, nşr. Şeyh Zekerîyya Umeyrât, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut ts.
- TEHÂNEVÎ Muhammed A'lâ b. Ali, *Keşşâfu ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm*, I-II, nşr. Ali Dahrûc, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996.
- TEHÂNEVÎ Zafer Ahmed, *İ'lâü's-sünen*, I-XXII, İdâretü'l-Kur'an ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye, Pakistan 1415.
- TÎBÎ Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh, *Kâşif an hakâiki's-sünen (Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih)*, I-XIII, nşr. Abdulhamîd Hindâvî, Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, Mekke-Riyad 1997.
- TİMURTÂŞÎ Şihâbüddîn Muhammed b. Abdillâh et-Timurtâşî, *Tenvîrü'l-ebşâr ve câmiu'l-bihâr (ed-Dürri'l-muhtâr'la beraber)*, nşr. Abdülmunim Halîl İbrâhim, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2002.
- TİRMİZÎ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu'l-kebîr (Sünen)*, I-VI, nşr. Şuayb el-Arnaût, Abdullatîf Hirzullah, Dâru'-risâle el-âlemiyye, Dımaşk 2009.
- \_\_\_\_\_ *el-Câmiu's-sahîh (Sünenü't-Tirmizî)*, I-V, nşr. Ahmed Muhammed Şakir,

- Şirketü ve Mektebetü Mustafa el-Bâbi'l-Halebî, Mısır 1977.
- \_\_\_\_\_ *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, nşr. İzzet Ubeyd ed-Dabbâs, Dâru'l-hadis, Beyrut 1988.
- UKAYLÎ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ, *Kitâbu'd-duafâ*, I-IV, nşr. Hamdî b. Abdilmecîd es-Silefî, Dâru's-samiî, Riyad 2000.
- UMEYR Muhammed b. Abdirrahman, *el-Kavlü'n-necîh fi hadisi salâti't-tesbih*, el-Mecelletü'l-ilmîyye li Câmiati'l-Melik Faysal, II. Cild, 1421.
- ÜBBÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. Hilfe el-Veştâtî, *İkmâlü İkmâli'l-Mu'lim*, I-VII, Dâru kütübi'l-ilmîyye, Beyrut ts.
- YAKUB b. Seyyid Ali, *Mefâtîhu'l-cinân şerhu Şir'ati'l-İslâm*, Hakikat Kitabevi, İst. 2014.
- YAZIR Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Eser Neşriyat, İst. 1979.
- YILDIRIM Enbiya, *Sahih Hadis Bulunmayan Konular*, Otto yay., Ankara 2015.
- \_\_\_\_\_ *Hadiste Metin Tenkidi*, Rağbet Yayınları, İst. 2009.
- YÜCEL Ahmet, *Hadis İlminde Tenkid Terimleri*, İFAV, İstanbul 2015.
- ZEBÎDÎ Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, XL, nşr. Abdülâlîm et-Tahavî, Kuveyt 2000.
- \_\_\_\_\_ *İthâfü's-sâdeti'l-müttakîn bi şerhi esrâi İhyâi ulûmiddîn*, I-X, Müessesetü't-târîhi'l-Arabiyyi, Beyrut 1994.
- ZEHEBÎ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ed-Dımaşkî, I-II, *Muğnî fi'z-zuafâ*, nşr. Nureddin Itr, Dâru ihyâi't-türâsi'l-İslâmiyyi, Katar ts.
- \_\_\_\_\_ *Telhîsü'l-Müstedrek (Müstedrek'le birlikte)*, IV, Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2002.
- \_\_\_\_\_ *Men tüküllime fihî ve hüve müvessekun ev sâlihu'l-hadîs*, nşr. Abdullah b. Dayfullah er-Ruhaylî, Medine 2005.
- \_\_\_\_\_ *Mizanü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, I-VIII, nşr. Ali Muhammed Muavvez ve Âdil Ahmed Abdü'l-mevcûd, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1995.
- \_\_\_\_\_ *Kâşif fi marifeti men lehû rivayetün fi'l-Kütübi's-Sitte*, I-II, nşr. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb, Dâru'l-kible, Cidde 1992.
- \_\_\_\_\_ *Tezkiretü'l-huffâz*, I-IV, nşr. Ebû Abdirrahman b. Yahyâ el-Muallimî, Haydarâbâd 1955-1958.
- \_\_\_\_\_ *Telhîsu Kitâbi'l-Mevzûât li'bni'l-Cevzî*, nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim,

- Mektebetü'r-rüşd, Riyad 1998.
- ZEKERİYYA el-ENSÂRÎ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâyâ b. Muhammed, *Menhecü't-tullâb*, Matbaatü'l-Kâhire, ts.
- \_\_\_\_\_ *Fethu'l-vehhâb bi şerhi Menheci't-tullâb*, I-II, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1345.
- \_\_\_\_\_ *Esne'l-metâlib şerhi Ravzı't-tâlib* (Remlî haşiyesiyle beraber), I-IV, yy. ts.
- ZEMAŞERÎ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*, I-VI, nşr. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvez, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad 1998.
- ZERKEŞÎ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır, *el-Bahrü'l-muhît fî usûli'l-fikh*, I-VI, nşr. Abdülkâdir Abdullah Halef el-Ânî, Dâru's-safve, Küveyt 1992.
- \_\_\_\_\_ *Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV, nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, Dâru't-turâs, Kahire ts.
- ZEYDAN Abdülkerîm, *Vecîz fî usûli'l-fikh*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2001.
- ZEYLAÎ Ebû Muhammed Fahrüddîn Osman b. Ali, *Tebynü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, I-VII, nşr. Ahmed İnâyet, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2000.
- ZEYLAÎ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah, *Nasbü'r-râye li tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, I-V, nşr. Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-reyyân, Beyrut 1997.
- ZUHAYLÎ Vehbe, *Usûli'l-fikhü'l-İslâmî*, I-II, Dâru'l-fikr, Dımaşk 1986.
- \_\_\_\_\_ *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû*, I-VIII, Dâru'l-fikr, Dımaşk 1985.
- ZÜRKÂNÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî, *Ebhecü'l-mesâlik bi şerhi Muvatta-i'l-İmâm Mâlik*, I-IV, el-Matbaatü'l-hayriyye, İstanbul 1410.
- \_\_\_\_\_ *Şerhu Muhtasarı Halîl*, I-VIII, nşr. Abdüsselâm Muhammed Emîn, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 2002.
- \_\_\_\_\_ *Şerhu'l-Mevâhibi'l-ledüniyye*, I-XII, nşr. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1996.



## ÖZGEÇMİŞ

### KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Cemil Cahit MOLLAİBRAHİMOĞLU  
Uyruğu : T.C.  
Doğum Tarihi ve Yeri : 22.03.1963. Ümraniye / İstanbul  
e-posta : cemil-molla@hotmail.com

### EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	SAÜ İLAHİYAT F.	2005
Yüksek Lisans	MÜSBE	2010

### İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
1997	DİB	İ.H
2009	DİB	VAİZ
2012	DİB	EĞT. GÖR
2014	NKU İLAH.F	ÖĞR.GÖR

### YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı	KPDS (87)	ÜDS (58,75)	TOEFL ( )	EILTS ( )
-------------------	-----------	-------------	-----------	-----------